AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cem Ümit BEYOĞLU

TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLAN ETME YETKİSİ

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cem Ümit BEYOĞLU

TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLAN ETME YETKİSİ

Danışman
Doç. Dr. Hayri KESER

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Cem Ümit Beyoğlu'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Yüksel METİN
Üye (Danışmanı)	: Doç. Dr. Hayri KESER
Üye	: Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM
Üye	: Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ
Üye	: Dr. Öğr. Ü. İsmail YÜKSEL

Tez Başlığı:	Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlan Etme Yetkisi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 19/11/2021

Mezuniyet Tarihi : …./…./20…

(İmza)

Prof. Dr. Ebru İÇİGEN

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora tezi olarak sunduğum "Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlan Etme Yetkisi" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Cem Ümit BEYOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Cem Ümit BEYOĞLU**
Öğrenci Numarası	**20165229003**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı**
Programı	**Doktora**
Programın Türü	**() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Doç. Dr. Hayri KESER**
Tez Başlığı	**Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlan Etme Yetkisi**
Turnitin Ödev Numarası	**1**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 551 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/12/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 13

alıntılar dahil % 20'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

13/12/2021

Danışman İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **vii**
ÖZET ..... **ix**
SUMMARY ..... **x**
ÖNSÖZ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR, SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI YETKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ, KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ VE MİLLETLERARASI HUKUKUN MEŞRU SAYDIĞI HALLER

1.1. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı ile İlgili Temel Kavramlar 11
1.1.1. Savaş 12
1.1.2. Silahlı Saldırı 20
1.1.3. Müdahale 21
1.1.3.1. Askeri Müdahale 24
1.1.3.1.1. Doğrudan Askeri Müdahale 29
1.1.3.1.2. Dolaylı Askeri Müdahale 31
1.1.3.2. Askeri Nitelikte Olmayan Müdahale 33
1.1.4. Zararla Karşılık 34
1.1.5. Abluka 39
1.1.6. Ambargo 41
1.1.7. Self-Help ve Self-Preservation 42
1.1.8. İnsancıl Müdahale 43
1.1.9. Kuvvet Kullanma Tehdidi 48
1.1.10. Angajman Kuralları 51
1.1.11. Milli Güvenlik ve Milli Savunma 54
1.2. Türk Hukuk Tarihinde Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisinin Anayasal Gelişimi 58

1.2.1. Eski Türk Devletleri 58
1.2.2. İslam Hukuku 60
1.2.3. Osmanlı Devleti 62
1.2.4. Türkiye Cumhuriyeti 65
1.2.4.1. 1921 Anayasası 66
1.2.4.2. 1924 Anayasası 68
1.2.4.3. 1961 Anayasası 70
1.2.4.4. 1982 Anayasası 72
1.2.4.4.1. 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Öncesi 73
1.2.4.4.2. Mevcut Anayasal Düzen 73
1.3. Karşılaştırmalı Hukukta Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi 75
1.3.1. Amerika Birleşik Devletleri 80
1.3.2. Fransa 84
1.3.3. Almanya 85
1.4. Milletlerarası Hukukun Meşru Saydığı Haller 88
1.4.1. Uluslararası Meşruiyet ve Yasallık 92
1.4.2. Uluslararası Meşruiyet ile Birleşmiş Milletler Antlaşması İlişkisi 96
1.4.3. Devletin Meşru Müdafaa Hakkı (Birleşmiş Milletler Antlaşması 51. Madde) 100
1.4.4. Birleşmiş Milletler Kararı 104
1.4.4.1. Silahlı Kuvvet Kullanma İçeren Tedbirler 104
1.4.4.2. Barış Harekatları 107

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN SİLAHLI KUVVET KULLANMAYA İZİN VERME VE SAVAŞ İLAN ETME YETKİSİ

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Silahlı Kuvvet Kullanmaya İzin Verme ve Savaş İlan Etme Yetkisinin Hukuki Niteliği 111
2.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Savaş Hali İlan Etme Yetkisi 115
2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Silahlı Kuvvet Kullanmaya İzin Verme Yetkisi 124
2.3.1. İzin Verme Yetkisinin Kapsamı 124
2.3.1.1. Silahlı Kuvvetlerin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi 134
2.3.1.2. Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması 138
2.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İzin Verme Yetkisinin Denetimi Sorunu 140
2.3.2.1. Yargısal Denetim 140

2.3.2.2. Siyasal Denetim 144
2.4. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş Yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından Denetlenmesi 149
2.4.1. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Uygunluk Denetimi 152
2.4.1.1. Devletin Meşru Müdafaa Hakkına Uygunluk 153
2.4.1.1.1. Uluslararası Teamül Hukukunda Meşru Müdafaa Hakkı 153
2.4.1.1.1.1. Gereklilik 155
2.4.1.1.1.2. Aciliyet 157
2.4.1.1.1.3. Orantılılık 159
2.4.1.1.1.3.1. İlk-Saldırı ile Karşı-Saldırı Arasındaki Orantı 160
2.4.1.1.1.3.2. Terörle Mücadelede Orantılılık 163
2.4.1.1.1.3.3. İnsancıl Hukuk Kapsamında Orantılılık 165
2.4.1.1.2. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Meşru Müdafaa Hakkı 167
2.4.1.1.2.1. Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının Şartları 167
2.4.1.1.2.1.1. Silahlı Saldırı 169
2.4.1.1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Bilgi Vermek 176
2.4.1.1.2.1.3. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kararı Doğrultusunda Davranmak 178
2.4.1.1.2.2. Müşterek Meşru Müdafaa Hakkının Şartları 183
2.4.1.1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarında Meşru Müdafaa Hakkı 186
2.4.1.2. Birleşmiş Milletler Kararlarına Uygunluk 187
2.4.2. Uluslararası İnsancıl Hukuka Uygunluk Denetimi 196
2.4.2.1. Uluslararası İnsancıl Hukuk Düzenlemeleri 201
2.4.2.1.1. Lahey Sözleşmeleri 202
2.4.2.1.2. Cenevre Sözleşmeleri 207
2.4.2.2. Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku 217
2.4.2.2.1. Gereksiz Acı ve Izdıraba Sebep Olmama İlkesi 224
2.4.2.2.2. Askeri Gereklilik İlkesi 229
2.4.2.2.3. Sivil-Askeri Hedefler Arasında Ayrım Gözetme İlkesi 233

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜRÜTME ORGANININ SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI YETKİSİ

3.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Verdiği İzin Doğrultusunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi 243
3.1.1. Yürütme Organının Silahlı Kuvvet Kullanma Yetkisi 243
3.1.2. Savaş Hali İlanı Durumunda Yürütme Organının Yetkileri 245
3.1.2.1. Savaş İlanı ile Savaşın Yürütülmesine Yönelik Silahlı Faaliyetler 246
3.1.2.2. Olağanüstü Hal İlanı 250
3.1.2.2.1. Savaş Hali veya Savaşı Gerektirecek Bir Durumun Başgöstermesi 253
3.1.2.2.2. Seferberlik Hali 258
3.2. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisinin Kullanılması Sürecinde Yer Alan Yetkili Organlar 260
3.2.1. Cumhurbaşkanı 262
3.2.2. Milli Güvenlik Kurulu 264
3.2.2.1. Organik ve İşlevsel Açıdan Milli Güvenlik Kurulu 265
3.2.2.2. Milli Güvenlik Kurulu Nezdinde Somutlaşan Sivil-Asker Etkileşiminin Askeri Makamların Sivil Demokratik Denetimi İlkesi Açısından Değerlendirilmesi 267
3.2.3. Yüksek Askeri Şura 272
3.2.4. Bakanlıklar 274
3.2.5. Başkomutanlık 277
3.2.6. Türk Silahlı Kuvvetleri 280
3.2.6.1. Genelkurmay Başkanı 281
3.2.6.2. Kuvvet Komutanlıkları 287
3.2.7. Milli İstihbarat Teşkilatı 289
3.3. Milletlerarası Hukukun Gerektirdiği Hallerde Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi 289
3.3.1. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller 290
3.3.1.1. Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Kavramı 290
3.3.1.2. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller Kavramı 292
3.3.1.3. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller ile Kuzey Atlantik Antlaşması İlişkisi 293
3.3.1.3.1. Kuzey Atlantik Antlaşması ile İlgili Genel Hususlar 295
3.3.1.3.2. Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Kuzey Atlantik Antlaşması İlişkisi 297
3.3.1.3.3. Türk Hukukunda Kuzey Atlantik Antlaşması ile İlgili Hususlar ve Yetki Meselesi 298
3.3.1.3.4. Kuvvetler Statüsü Antlaşmaları 301

3.3.1.3.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarında Kuzey Atlantik Antlaşması 302
3.3.1.3.6. Yürütme Organı Uygulamasında Kuzey Atlantik Antlaşması 304
3.3.2. Milletlerarası Nezaket Kurallarının Gerektirdiği Haller.....305
3.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tatilde veya Ara Vermede iken Cumhurbaşkanının Kuvvet Kullanmaya Karar Verme Yetkisi 306
3.5. Yürütme Organının Silahlı Kuvvet Kullanma Yetkisinin Yargısal Denetimi Sorunu314
3.5.1. Hükümet Tasarrufları.....315
3.5.1.1. Kavramsal Açıdan Hükümet Tasarrufları 315
3.5.1.2. Karşılaştırmalı Hukukta Hükümet Tasarrufları.....320
3.5.1.3. Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları.....324
3.5.2. Yürütme Organının Takdir Yetkisi 329

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE SİLAHLI KUVVET KULLANMA YETKİSİNE İLİŞKİN SOMUT ÖRNEKLER

4.1. Savaş İlanı Örneği: Almanya ve Japonya'ya Karşı Savaş İlanı (23 Şubat 1945).....333
4.2. Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması Örneği: Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye'de Bulunması (29 Mart 1980) 336
4.3. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi 337
4.3.1. Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması Amacıyla Gerçekleştirilen Askeri Harekatlar 337
4.3.1.1. Kore Savaşı'na Askeri Birlik Gönderme Kararı (25 Haziran 1950).....337
4.3.1.2. Körfez Krizleri Sebebiyle Irak Müdahaleleri.....343
4.3.1.2.1. I. Körfez Krizi (17 Ocak 1991-25 Haziran 2001) 343
4.3.1.2.2. II. Körfez Krizi (10 Ekim 2001-7 Ekim 2003).....351
4.3.1.3. Bosna-Hersek Müdahalesi (28 Şubat 1994).....363
4.3.1.4. Kosova Müdahalesi (8 Ekim 1998).....367
4.3.1.5. Arnavutluk (10 Nisan 1997).....372
4.3.1.6. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti (15 Ağustos 2001-15 Aralık 2005).....373
4.3.1.7. Afganistan (20 Haziran 2002).....374
4.3.1.8. Katar (27 Nisan 2015).....376
4.3.1.9. Filistin (20 Şubat 1997).....377
4.3.1.10. Somali (8 Aralık 1992).....377
4.3.1.11. Lübnan (5 Eylül 2006) 380

4.3.1.12. Kongo Demokratik Cumhuriyeti (27 Haziran 2006) 382
4.3.1.13. Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti (20 Kasım 2014) 382
4.3.1.14. Libya (27 Kasım 2019) 384
4.3.2. Müşterek Meşru Müdafaa Hakkı Çerçevesinde Gerçekleştirilen Harekatlar 386
4.3.2.1. Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974) 387
4.3.2.2. Azerbaycan (3 Haziran 2016) 398
4.3.3. Terörle Mücadele Amaçlı Sınır Ötesi Harekatlar 399
4.3.3.1. Terörle Mücadele Kapsamında Uluslararası Terörizm 400
4.3.3.1.1. Kavramsal Olarak Uluslararası Terörizm 400
4.3.3.1.2. Uluslararası Terörizmle Mücadele Örneği: Amerika Birleşik Devletleri'nin 2001 Afganistan Müdahalesi 404
4.3.3.1.3. Uluslararası Terörizmle Mücadele Kapsamında Devletlerin Sorumluluğu . 414
4.3.3.1.4. "İsteksizlik veya Acziyet" Doktrini 418
4.3.3.1.5. Uluslararası Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma 421
4.3.3.1.6. Sınır Ötesi Harekatların Meşruiyeti 429
4.3.3.2. Irak'a Düzenlenen Harekatlar (25 Mayıs 1983 – 10 Şubat 2021) 437
4.3.3.2.1. 1983-2001 Yılları Arası Dönemde Gerçekleştirilen Sınır Ötesi Harekatlar. 439
4.3.3.2.2. 2001-2010 Yılları Arası Dönemde Gerçekleştirilen Sınır Ötesi Harekatlar. 445
4.3.3.2.3. Pençe Harekatları 451
4.3.3.3. Suriye'ye Düzenlenen Harekatlar (7 Ekim 1998– 11 Mayıs 2021) 452
4.3.3.3.1. 1998 Yılında Kuvvet Kullanma Tehdidi Sorunu 453
4.3.3.3.2. Türkiye-Suriye İlişkileri Kapsamında Terörle Mücadele 456
4.3.3.3.3. Fırat Kalkanı Harekatı 459
4.3.3.3.4. Zeytin Dalı Harekatı 468
4.3.3.3.5. Barış Pınarı Harekatı 471
4.3.3.3.6. Bahar Kalkanı Harekatı 472
SONUÇ 474
KAYNAKÇA 489
ÖZGEÇMİŞ 533

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AYKMD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Art	: Article
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
Bs	: Baskı, bası
C	: Cilt
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CENTO	: Central Treaty Organization
CIA	: Central Intelligent Agency
Çev	: Çeviren
DAEŞ/DEAŞ	: Al Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam (Irak ve Şam İslam Devleti)
Der	: Derleyen
Dn	: Dipnot
DİDDK	: Danıştay İdari Dava Daireler Kurulu
E	: Esas
Ed	: Editor, editor
EOKA	: Ethniki Organosis Kiprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)
ICJ	: International Court of Justice
IŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
K	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKO	: Kosova Kurtuluş Ordusu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Km	: Kilometre

M	: madde
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MSYK	: Milli Savunma Yüksek Kurulu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
Ör	: Örneğin
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
par	: Paragraf
PKK	: Partıya Karkaren Kurdistane (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	: Partıya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RG	: Resmi Gazete
S	: Sayı
s	: Sayfa
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
ss	: sayfadan sayfaya (sayfalar arası)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESAM	: Türkiye Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UÇK	: Usthria Çlirimtare Kosoves
UN	: United Nations
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
V	: versus
Vb	: ve benzeri
vd	: ve devamı
Vol	: Volume
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

ÖZET

Devletin savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi, Türk Anayasa Hukuku bağlamında ele alınması gereken oldukça önemli bir husustur. Savaşın ve silahlı kuvvet kullanmanın meşru sayıldığı haller, şartları ile yetkinin kullanılması sürecindeki devlet organlarının rollerinin belirlenmesi, çalışmanın temel amacı olacaktır. Anayasa Hukuku kapsamında; silahlı kuvvetlerin kullanılması aşamasında yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkilerinin sınırlanın ele alınması, bu aşamadaki yetki uyuşmazlıklarının önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle yasama ve yürütme organı arasındaki yetki çatışmasının çözülmesi için, silahlı kuvvet kullanma yetkisinin şartları ile içeriğinin ele alınması gerekir.

Çalışma kapsamında, savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası aşamasında; yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkilerinin sınırlarının belirlenmesi önemlidir. Söz konusu soruna ilişkin olarak çözüm önerisi sunmak adına, ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarından yararlanılmıştır. Ulusal hukuk kaynakları kapsamında; Türk Hukukunda yer alan Anayasal ve yasal düzenlemeler, doktrin görüşleri ile mahkeme kararları ele alınmıştır. Uluslararası hukuk kaynakları açısından ise; uluslararası düzenlemeler, uluslararası yargı organlarının kararları, doktrin görüşleri ve devlet uygulamaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş İlanı, Silahlı Kuvvet Kullanma, Uluslararası Meşruiyet, Milli Savunma, Meşru Müdafaa Hakkı.

SUMMARY
(THE AUTHORITY OF USING ARMED FORCE AND DECLARATION OF WAR IN TURKISH CONSTITUTIONAL LAW)

The State's authority of declaration of war and using armed force is a very important issue that must be evaluated in the context of Turkish Constitutional Law. The main purpose of the study will be to specify the situations in which war and the use of armed force are considered justifiable, the conditions of war and use of armed force and the roles of state organs in the process of executing authority. Within the scope of Constitutional Law; it is substantial to evaluate the limits of the legislative, executive and judiciary authorities in the process of using the armed forces, on the purpose of preventing conflict of authorities. Especially, in order to solve the conflict of authorities between the legislation and executive organs, the terms and content of the authority to use armed force must be addressed.

Within the context of the study, in the process of the declaration of war and the execution of the authority of using armed force, it is significant to evaluate the limits of the authorizations of the legislative, executive and judiciary organs. In order to proposing a solution to the aforementioned issue, national and international legal sources have been examined. Within the context of national legal sources; Constitutional and legal regulations, court decisions in Turkish Law and the doctrine are evaluated. Within the scope of international law resources; international regulations, decisions of international courts, the doctrine and state practices are examined.

Keywords: Declaration of War, Using Armed Force, International Legitimacy, National Defence, The Right of Self Defence.

ÖNSÖZ

Türk Anayasa Hukuku açısından devletin savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi, egemenliğin bir sembolü olması dolayısıyla oldukça önemli bir husustur. Nitekim tarihten günümüze kadar oluşan ülke sınırlarının büyük bir kısmı, savaşlar neticesinde şekillenmiştir. Buna karşın günümüzde silahlı kuvvet kullanarak toprak elde etmek, uluslararası hukukun temel kuralı olan kuvvet kullanma yasağı kapsamında meşru kabul edilmemektedir. Dolayısıyla gerek savaş gerekse savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları olarak da adlandırılabilecek çeşitli şekilde silahlı kuvvet kullanma fiilleri yasaklanmıştır. Buna karşın silahlı kuvvet kullanmanın son çare olarak kabul edilebildiği bazı sorunlar açısından istisnai durumların olması doğaldır. Çalışma kapsamında ayrıntılı şekilde açıklanacağı üzere, savaş ilanı ile silahlı kuvvet kullanma hususları ayrı durumlardır. Nitekim tarihte meydana gelen silahlı çatışmalardan da anlaşılabileceği üzere, savaş haline varmayan silahlı kuvvet kullanma yollarının da olduğu aşikardır. 1982 Anayasası'nın konuya ilişkin hükümleri ışığında, silahlı kuvvet kullanma kavramının hem Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi hem de yabancı devlet silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunması durumlarını kapsadığını belirtmek gerekir.

Savaşın egemenin bir hakkı olduğu dönemler geride kalmış ve günümüzde artık kuvvet kullanma yasağı, temel bir kural olarak kabul edilmiştir. Bu temel kural karşısında, özellikle devletlerin haksız bir saldırıya maruz kalmaları veya uluslararası barış ve güvenlik açısından önemli bir sorunun ortaya çıkması halinde silahlı kuvvet kullanma son çare olarak gündeme gelebilmektedir. Bu bağlamda günümüz dünyasında ve Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamında; devletlerin meşru müdafaa hakkı ile Birleşmiş Milletler örgütünün yetkili organlarının (asıl yetkili organ Güvenlik Konseyi, istisnai yetkili organ Genel Kurul) kararı uyarınca silahlı kuvvet kullanılması mümkün olabilmektedir. Değinilen hususlar bağlamında Türk Anayasa hukuku açısından devletin savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisinin değerlendirilmesi önemli bir ihtiyaç olmaktadır. Bu değerlendirme kapsamında; anılan yetkinin şartlarının ve kapsamının belirlenmesi, yetkinin icra edilmesinde yer alan organların rollerinin ele alınması ile tüm bu aşamalarda ortaya çıkabilecek olan sorunların tespiti, sebepleri ve çözümü için önerilerin ortaya konması çalışmanın temel amacı olacaktır.

Devletin savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi çerçevesinde; hangi sebeple bu yetkinin kullanıldığı, kapsamının ne olduğu ile yasama, yürütme ve yargı organlarının bu yetkinin kullanımı sürecindeki rollerinin sınırları oldukça önemli sorunlardır. Dolayısıyla bu

sorunların tespiti ve sorunlara yönelik çözüm önerileri Türk Anayasa hukuku açısından da oldukça önemlidir. Gerek savaş ilanı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisini düzenleyen 1982 Anayasasının 92. maddesinde uluslararası hukuka yapılan atıflar gerekse yetkinin diğer devletler ve uluslararası örgütler ile olan ilişkisi sebebiyle, anılan sorunların tespiti ve sunulacak çözüm önerileri açısından uluslararası hukuk verileri oldukça önemli bir kaynak olacaktır. Dolayısıyla anılan sorunların tespiti ve çözüm önerisi sunulması amacına yönelik olarak uluslararası hukuk düzenlemeleri, uluslararası yargı organlarının içtihatları, uluslararası örgütlerin kararları ve raporları, doktrin ve devlet uygulamaları da çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde birer uluslararası hukuk verisi olarak ele alınacaktır. Buna karşın Türk Anayasa Hukuku kapsamında; yasama, yürütme ve yargı organlarının, süreçteki rollerinin belirginleştirilmesi çalışmamızın esas noktası olacağı için 1982 Anayasası'nda yer alan hükümler, yeri geldikçe 1961 Anayasası ile ilgili hususlar, konuyla ilgili yasal düzenlemeler, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, doktrin ile Türk Anayasa Mahkemesi kararları temel kaynaklar olacaktır. Ayrıca konuyla ilişkili olduğu ölçüde Danıştay ve Yargıtay kararlarına da değinilecektir. Anılan ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarının sunduğu veriler doğrultusunda; savaş ve silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması açısından ortaya çıkabilecek tüm sorunların tespiti, sebepleri ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır.

GİRİŞ

Devletin savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi, gerek dünya tarihi gerekse Türk hukuk tarihinin ilk zamanlarında egemenin bir hakkı olarak görülmüştür. Devletin egemeni olan hükümdar, ordu toplayıp kuvvet kullanırken meşruiyet anlamında herhangi bir koşula bağlı sayılmamıştır. Nitekim devletler, gerek askeri gerek ekonomik gerekse teknik anlamda güçlerine dayanarak savaş açmış ve toprak elde etmiştir. Zira bu durum da o dönemlerde güçlü devletlerin hakkı olarak görülmüştür. Buna karşın zamanla her alanda olduğu gibi askeri alanda da gelişen tekniklerle yürütülen savaşların yol açtığı yıkım ve kayıpların telafi edilemez dereceye erişmesi sebebiyle savaşların ve silahlı kuvvet kullanmanın sınırlanması fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk zamanlar hak olarak görülen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin zamanla sınırlandırılması ve nihayet iki dünya savaşının da etkisiyle yasaklanması savunulmuştur. Dolayısıyla tarihten günümüze dek gelinen süreçte, insanlığın savaşlardan dolayı uğradığı kayıpların da etkisiyle silahlı kuvvet kullanma ile savaşların yasaklanması söz konusu olmuştur. Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma yetkisinin 1982 Anayasasının yetkiye ilişkin 92. maddesi kapsamında silahlı kuvvet kullanma kavramının hem Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi hem de yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması hallerini kapsadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla çalışma boyunca silahlı kuvvet kullanma yetkisinin değinilen iki durumu da kapsadığını vurgulamak gerekir.

Devletin silahlı kuvvet kullanma yetkisinin uluslararası hukukta yasaklanmış olması, ulusal hukuk boyutunda 1982 Anayasası açısından uluslararası meşruiyet şartının ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla Türk Anayasa hukuku bakımından devletin silahlı kuvvet kullanma yetkisinin şartlarının ve kapsamının belirlenmesi için uluslararası hukuk verileri yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin 92. maddesi metninde de vurgulanan uluslararası hukukun meşru saydığı hallere ilişkin temel şart doğrultusunda meşruiyetin içeriğinin belirlenmesi, çalışmanın en önemli amaçlarından biri olacaktır. Uluslararası meşruiyet açısından gerek doktrinde gerekse devlet uygulamalarında; Birleşmiş Milletler sistemi açısından temel esas olan kuvvet kullanma yasağının dar yorumu ile yasağın istisnalarının geniş yorumunu ileri süren görüşe karşılık, yasağın geniş yorumlanmasına paralel olarak yasağın istisnalarının dar yorumlanması savunulmaktadır. Söz konusu tartışma uluslararası hukuk kapsamında söz konusu olsa da çalışma kapsamında meşruiyetin anlaşılması amacıyla konuyu ilgilendirdiği ölçüde tartışmalı görüş ve uygulamalara değinilecektir. Uluslararası meşruiyet açısından kuvvet kullanma yasağının iki istisnasının devletin meşru müdafaa hakkı ile BM yetkili organlarının kararı

doğrultusunda kuvvet kullanılması olduğu ifade edilmelidir. Söz konusu iki istisnanın kapsamı ve şartları, Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi açısından şart koşulan uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin içeriğinin belirlenmesi bağlamında konuyu ilgilendirdiği ölçüde değerlendirilecektir.

Çalışmanın temel amacı, Türk Anayasa hukuku kapsamında silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkileri açısından yasama, yürütme ve yargı organlarının rollerinin belirlenmesidir. Bu anlamda silahlı kuvvet kullanma yetkisine izin veren Türkiye Büyük Millet Meclisi ile silahlı kuvvetleri kullanan Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanının kararı doğrultusunda hareket edecek olan diğer yürütme organı unsurlarının görev ve yetkilerinin değerlendirilmesi, oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca savaş hali ilanı yetkisi açısından da ulusal hukuk kapsamında savaş halini ilan eden Meclis ile savaş hali süresince sahip olduğu önemli yetkiler sebebiyle yürütme organının da görev ve yetkilerinin ele alınması gerekmektedir. Nitekim savaş halinin Meclis tarafından ilan edilmesi durumunda yürütme organı, ilan edilen savaş aşamasında durumun gerektirdiği silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetler ile olağanüstü hal ve seferberlik haline ilişkin görev ve yetkileri kullanabilecektir. Dolayısıyla savaş halinde kullanılması gündeme gelebilecek silahlı kuvvet kullanma faaliyetleri ile olağanüstü hal ve seferberlik haline ilişkin görev ve yetkilerin de kapsamının değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Meclis ile yürütme organı arasındaki görev ve yetki uyuşmazlıklarının gündeme gelmesi oldukça muhtemel olan bu durumlar açısından tüm devlet organlarının yetki sınırlarının belirlenmesi önemli birer ihtiyaçtır.

Yasama ve yürütme organları arasında meydana gelebilecek görev uyuşmazlıklarından ayrı olarak, bu süreçte yargı organlarının da yetkisinin netleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim gerek Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin verme gerekse savaş hali ilanı kararlarının yargısal denetiminin olup olmadığı sorununa ilişkin hususların tespiti ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulması da çalışmanın temel amaçlarından biridir. Meclis kararlarının denetiminden ayrı, yürütme organı kapsamında gerek Cumhurbaşkanının kullandığı yetkilerin gerekse diğer yürütme organı unsurlarının gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerin yargısal denetimi de oldukça önemli bir sorun arz etmektedir. Nitekim özellikle yürütme organı yetkisinin bir hükümet tasarrufu olup olmadığı tespitinin yapılması, bu tespitin ardından yargısal denetimin nasıl yapılabileceğine ilişkin sorunların tespiti ile bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin sunulması da amaçlanmaktadır. Yürütme organı tarafından kullanılan yetkinin hukuki denetiminden ayrı olarak, siyasi denetiminin de ele alınması çalışmanın bir diğer önemli amacıdır. Bu şekilde bir siyasi denetimin olduğu kabul edilir ise bu denetimi yapacak olan organlar, denetimin usulü, nitelikleri ve sınırları da belirlenmeye çalışılacaktır. Gerek siyasi

denetim gerekse hukuki denetimin hangi kural ve esaslar ölçü alınarak yapılacağı da önemli bir husustur. Dolayısıyla denetimde ölçü normlar anlamında silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin tabi olduğu hukuk kuralları ile ilkeler de ele alınacaktır. Ölçü normların ele alınması kapsamında gerek pozitif kuralları gerekse de devlet uygulamaları ve doktrin doğrultusunda evrilen teamül kuralları değerlendirme konusu yapılacaktır. Özellikle yargısal denetim açısından çalışmanın tamamında silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanımı açısından yerindelik denetimi kapsamına giren hususların çalışmanın amacı ve inceleme alanı dışında kaldığı vurgulanmalıdır. Bu bağlamda Türk Silahlı kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması veya savaş hali kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin Türkiye'nin ekonomik, siyasi veya askeri çıkarlarına ya da kamu yararına uygun olup olmadığına ilişkin değerlendirmeler, çalışmanın hedefi ve amacı dışında kalmaktadır. Anayasa hukuku kapsamında ortaya çıkabilecek sorunların tespiti ile bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulması amacını güden çalışma açısından bu doğrultuda sadece hukukilik denetimi kapsamında yer alan hususlar, hareket noktası kabul edilecektir. Bu bakımdan silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi ile ilgili hususlarda temel değerlendirme konusu, hukuk kuralları ve esasları olacaktır.

Silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı yetkisi kapsamında yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkilerinin belirlenmesi açısından temel hareket noktası, 1982 Anayasası düzenlemesi ile konuyu ilgilendirdiği ölçüde 1961 Anayasası'nda aynı yetkiyi düzenleyen hükme ilişkin veriler olacaktır. Anayasal düzenleme boyutunun anlaşılması bağlamında konuyla ilişkili olduğu ölçüde uluslararası hukuk belgeleri ve yasal düzenlemeler de ele alınacaktır. Çalışma konusuna ilişkin hukuki düzenlemelerin değerlendirilmesinin ardından, silahlı kuvvet kullanma yetkisi ile ilgili Türk Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararların ele alınması, konunun anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki görev ve yetki sınırlarının belirlenmesi amacıyla söz konusu sorunlara ilişkin Türk Anayasa hukuku doktrini kapsamında ileri sürülen görüşler de ele alınarak tüm değinilen veriler doğrultusunda sorunlar tespit edilmeye gayret edilecektir. Tespit edilen sorunların sebeplerinin de ele alınması ve bu şekilde sorunlara çözüm önerisi sunulması, çalışmanın temel amacı olacaktır.

Türk Anayasa hukukunda ortaya çıkabilecek sorunların ötesinde, uluslararası hukuka ilişkin hususlarda söz konusu olabilecek hukuki sorunlar açısından ise uluslararası hukuk verileri ele alınacaktır. Uluslararası hukuk sorunlarına çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde değinilecek olup, çalışma kapsamını aşan hususlara girilmeyecektir. Bu bağlamda uluslararası hukuk açısından ortaya çıkabilecek sorunların tespiti ve bu sorunların çözümü için önerilerin

sunulması için uluslararası hukuk düzenlemeleri ile uluslararası hukukta hakim olan temel ilkeler, öncelikle göz önüne alınacaktır. Ayrıca değinilecek olan sorunlara ilişkin olarak; uluslararası yargı organları tarafından verilen kararlar, uluslararası örgütlerin yetkili organlarının karar ve raporları ile doktrinde ileri sürülen görüşler, değerlendirme konusu yapılacaktır. Tespit edilecek sorunlara ilişkin tüm uluslararası hukuk verileri, çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde ele alındıktan sonra devletlerin uygulamaları da sorunlara çözüm önerilerinin sunulması açısından oldukça yararlı olabilecektir. Özellikle uluslararası alanda Türkiye'nin silahlı kuvvet kullanma yetkisinin meşruiyetinin ortaya konması hususu açısından anılan bu verilerin göz önüne alınması gerekecektir.

Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi kapsamında yasama, yürütme ve yargı organlarının yetki sınırlarının belirlenmesi bağlamında Anayasal ve yasal düzenlemeler ile Anayasa Mahkemesi kararlarında bazı belirsizlikler ve sorunlar mevcuttur. Söz konusu belirsizlik ve sorunların giderilmesi açısından bu kapsamda ortaya çıkabilecek olan eksiklik ve belirsizliklerin tespiti gerekmektedir. Sorunların tespit edilmesinin ardından çözüm önerisi sunulması için öncelikle bu sorunların sebeplerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda sebepleri de tespit edilen sorunlara yönelik olarak makul hukuki çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır. Gerek hukuki düzenlemeler gerekse mahkeme uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar açısından temel esasların belirlenmesi suretiyle bu sorunlara ilişkin çözüm önerisi sunulmaya çalışılacaktır.

Türk Anayasa hukuku kapsamında silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin içeriğinin anlaşılması açısından meseleyi iki boyutlu ele almak yararlı olacaktır. Bu bağlamda yetkinin kullanılmasında özellikle meşruiyet açısından öncelikle uluslararası hukuk boyutundan hareket etmek gerekmektedir. Dolayısıyla uluslararası meşruiyet açısından uluslararası hukukun temel bir kuralı olan kuvvet kullanma yasağı uyarınca savaşın ve silahlı kuvvet kullanmanın yasaklanmış olduğu vurgulanmalıdır. Birleşmiş Milletler hukukunda kuvvet kullanma yasağının iki temel istisnasının bulunduğunu belirtmek gerekir. Buna göre silahlı saldırıya uğrayan bir devletin kendini savunması açısından meşru müdafaa hakkı doğrultusunda silahlı kuvvet kullanarak maruz kaldığı saldırıya karşılık vermesi meşru sayılmaktadır. Ayrıca asıl yetkili organ olan BM Güvenlik Konseyi veya bazı durumlarda yetkisi gündeme gelen Genel Kurul kararı uyarınca silahlı kuvvet kullanılması da uluslararası hukukun meşru saydığı diğer bir durumdur. Uluslararası hukukun meşru saydığı istisnai hallerin şartlarının ve kapsamının ele alınması, Türk Anayasa hukuku kapsamında yetkinin hukuka uygun şekilde kullanılması açısından önemli bir ihtiyaçtır.

1982 Anayasası'na göre silahlı kuvvet kullanma yetkisi açısından Meclis'in yetkinin kullanılmasına izin veren organ konumunda olduğu belirtilmelidir. Meclis'in izin vermesi için uluslararası hukukun meşru saydığı bir durumun var olması gerekmektedir. Meclis'in izin kararı sonrasında yürütme organı aldığı yetkilendirme ile silahlı kuvvet kullanabilecektir. Savaş ilanı yetkisi hususunda ise Meclis savaş hali ilan etmeye yetkilidir. Savaş ilanı sonrasında yürütme organı, savaş halinin gerektirdiği görev ve yetkileri icra edecektir. Gerek silahlı kuvvet kullanma gerekse savaş halinde yürütme organı tarafından gerçekleştirilecek tüm eylem ve işlemler ile Meclis tarafından verilen kararların denetimi de önceden belirtildiği gibi önemli sorunlardır. Özetlenen mevcut hususlara ilişkin tüm hukuki sorunlar, değinilen hukuki kaynaklar ışığında tespit edilerek gerekli çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı yetkilerinin icrası aşamasındaki görev ve yetki sınırlarının belirlenmesi açısından diğer devletlerin Anayasal düzenleri de önemli birer kaynak olacaktır. Nitekim devlet organları arasındaki görev ve yetki ilişkisinin anlaşılması amacıyla özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Fransa devletlerinin Anayasal düzenlerinde savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin hukuki düzenleme ve uygulamalarının ele alınması önemli bir ihtiyaçtır. Bu doğrultuda devlet organları arasındaki görev ve yetkilerin dağılımı ile ilişkiler bağlamında mevcut karşılaştırmalı hukuktaki eğilim, önemli bir hareket noktası olacaktır. Diğer devletlerin Anayasal düzenlerinde özellikle yasama ve yürütme organları arasındaki ilişki ile yetkinin denetimine ilişkin hususların ele alınması, Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin içeriğinin anlaşılması açısından katkı sağlayacaktır. Gerek karşılaştırmalı hukukta gerekse geçmişten günümüze Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ile savaş ilanına ilişkin yetkiyi icra eden esas organın yürütme organı olduğu, yasama organı genelde izin veren ve denetleyen organ konumunda bulunduğu vurgulanmalıdır. Çalışma kapsamında ayrıca oldukça tartışmalı bir husus olan yargısal denetim sorununa ilişkin gerekli tespitler ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet ve savaş ilanı yetkisi açısından temel iki sorun, uluslararası meşruiyet ile yetkinin icrası aşamasında devlet organlarının görev ve yetkilerinin sınırlarının belirlenmesidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, silahlı kuvvet kullanmaya izin vereceği zaman uluslararası hukukun meşru saydığı haller şartına bağlı olarak gerekli inceleme ve değerlendirmeyi yapmalıdır. Değinilen temel şart açısından uluslararası meşruiyet hususunun uluslararası hukuk kuralları ve esasları ışığında açıklığa kavuşturulması, çalışmanın temel amaçlarından birisidir. Nitekim uluslararası hukukun meşru saymadığı bir durumda Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin vermesi, Türkiye açısından uluslararası alanda oldukça

sakıncalı durumlar yaratacaktır. Savaş hali ilanı açısından durum daha da hassastır. Nitekim savaş hali ilanı, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yol açtığı sonuçlar sebebiyle oldukça önemli bir husustur. Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin vermesi ile savaş hali ilan etmesi ve yürütme organının bu yetkiler kapsamında gerçekleştirdiği eylem ve işlemleri denetlemesi, uluslararası meşruiyet ve demokratik devlet ilkesine uygun olmalıdır. Aksi durumlar, gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin meşruiyetini sarsacak, hatta ortadan kaldırabilecektir. Değinilen yetkiler kapsamında yürütme organı tarafından gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin de uluslararası hukukun meşru saydığı haller, demokratik ve hukuk devleti ilkelerine uygun olması zorunludur. Özellikle BM sisteminde kuvvet kullanma yasağına ilişkin hususlar ile uluslararası insancıl hukuk kuralları ve ilkelerinin göz önüne alınması gerekmektedir. Ayrıca doğal olarak yürütme organı, yetkilendirildiği eylem ve işlemleri Türk Anayasal ve yasal düzenlemeleri ile Meclis kararlarına uygun şekilde gerçekleştirmelidir. Dolayısıyla gerek Meclis gerekse yürütme organı tarafından gerçekleştirilen tüm hukuki eylem ve işlemlerin kuvvet kullanma yasağı, uluslararası insancıl hukuk, 1982 Anayasası ve Türk hukukundaki konuyla ilgili yasal düzenlemelere uygun olması gerekmektedir. Yasama ve yürütme organları tarafından anılan hususlara aykırı şekilde gerçekleştirilen eylem ve işlemler, Türkiye açısından oldukça önemli sorunlara yol açabilecektir. Nitekim böyle bir durumda gerek uluslararası sorumluluk gerekse Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri açısından sakıncalı sonuçların meydana gelmesi mümkün olabilecektir. Bu sorunların ortaya çıkmaması açısından anılan tüm hususların ilgili ulusal ve uluslararası hukuk verileri ışığında ele alınması önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında tespit edilen tüm sorunların ortaya çıkmasına sebep olan tüm etkenlerin tespiti ve değinilecek olan sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin sunulması açısından daha önce de belirtildiği üzere ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarının ele alınması şeklinde iki boyutlu bir inceleme yapılması uygun olacaktır. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisine ilişkin düzenlemeleri ile bu düzenlemelere ilişkin gerekçe ve Meclis görüşmeleri yol gösterici olacaktır. Bu değerlendirme kapsamında 1961 Anayasası'nın yapım sürecindeki Meclis görüşmeleri de ayrıca ele alınacaktır. Anayasal düzenlemelere ek olarak yasal düzenlemeler de çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde değerlendirme konusu yapılacaktır. Hukuki düzenlemelerin içeriğinin anlaşılması açısından Türk Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararları da önemli bir kaynak olacaktır. Bu kapsamda tespit edilen sorunlar ile ilgili olarak doktrinde ileri sürülen görüşler de değinilen sorunların sebeplerinin açıklığa kavuşturulması amacıyla ve konuyu ilgilendirdiği ölçüde ele alınacaktır. Ulusal hukuk kaynakları olarak adlandırılabilecek bu veriler ışığında Türk Anayasa

hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkilerine ilişkin tespit edilecek sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın temel amaçları; Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkileri açısından temel şart olan uluslararası meşruiyet ile yetkinin icrası aşamasında yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkilerinin sınırlarının belirlenmesidir. Çalışmanın söz konusu temel amaçlarına ulaşılması için uluslararası meşruiyetin içeriğinin ve esaslarının uluslararası hukuk verileri ışığında ele alınması gerekecektir. Çalışmanın asıl amacı açısından ise ulusal hukuk kaynakları kapsamında Türk Anayasal ve yasal düzenlemeleri, Anayasa Mahkemesi kararları ve doktrinde ileri sürülen görüşlerden yararlanılarak yasama, yürütme ve yargı organlarının silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi kapsamındaki rollerinin belirlenmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla temel anlamda dört bölümden oluşan çalışmanın son üç bölümünde değinilen hususların anlaşılması için ilk bölümde temel bilgiler ve hususlar değerlendirilecektir. Nitekim ilk bölümde; silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi ile ilişkili temel kavramlar, yetkiye ilişkin Türk Anayasa hukuku tarihindeki hususlar, karşılaştırmalı hukuk verileri ile yetkinin temel şartı olan uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin ele alınması amaçlanmaktadır. Yetkinin icrası aşamasında ikinci bölüm kapsamında Meclis'in, üçüncü bölümde ise yürütme organının, yani Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri ele alınacaktır. Son bölümde ise, silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisine ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki somut örnekler değerlendirme konusu yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı ile ilişkili temel kavramların açıklanması amaçlanmaktadır. Söz konusu kavramların ele alınması noktasında ilişkili olduğu ölçüde uluslararası hukuk verilerinden de yararlanılacaktır. Temel kavramlardan sonra silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin Türk Anayasa tarihindeki gelişimi ele alınacaktır. Dolayısıyla tarihsel gelişim bağlamında; eski Türk devletlerinden başlayarak İslam Hukuku, Osmanlı Devleti dönemi ile 1982 Anayasası öncesinde Cumhuriyet dönemi 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarındaki durum ele alınacaktır. 1982 Anayasası'ndaki düzenleme açısından da temel bir giriş yapılacak ve bu hususta da 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesi ile mevcut durum incelenecektir. Tarihsel gelişimin ardından ise karşılaştırmalı hukukta, yani diğer devletlerin Anayasal düzenlerinde yasama ve yürütme organlarının söz konusu yetkinin icrası aşamasındaki rollerine değinilecektir. Önceden de belirtildiği üzere karşılaştırmalı hukuk verileri, yetkinin kullanılmasına ilişkin dünyadaki eğilimin de anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Karşılaştırmalı hukuk kapsamında başta ABD, Almanya ve Fransa olmak üzere diğer devletlerin Anayasal düzenleri ele alınacaktır. Bazı devletlerin özgün Anayasal düzenlemelerine de ayrıca değinilecektir. Birinci bölümde son

olarak, silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin temel şartı olan uluslararası hukukun meşru saydığı haller değerlendirilecektir. Bu kapsamda uluslararası hukuk verilerinden de yararlanılarak kuvvet kullanma yasağının istisnalarına ilişkin temel hususlar ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin silahlı kuvvet kullanmaya izin verme, savaş hali ilanı ve izin kararını geri alma sorunu ile ilgili hususlar ele alınacaktır. Bu bağlamda izin verme kararının içeriği, şartları ile niteliği değerlendirme konusu yapılacaktır. Savaş hali ilanı açısından Meclis'in yetkisi ile yürütme organının yetkilerinin ayrımı da ayrıca önem arz etmektedir. Meclis tarafından verilen izin kararının yargısal denetimi sorunu da hukukilik-yerindelik denetimi ayrımı ışığında değerlendirme konusu yapılacaktır. Meclis tarafından verilen izin veya ilan edilen savaş hali doğrultusunda yürütme organı tarafından gerçekleştirilecek eylem ve işlemlerin Meclis tarafından denetimine ilişkin hususlar, Meclis ile Cumhurbaşkanı arasındaki görev ve yetki dağılımı açısından ele alınacaktır. Meclis tarafından yapılacak denetimin kapsamı ile bu denetimin hangi ölçü normlara dayanarak yapılacağı da önemlidir. Dolayısıyla bu bağlamda göz önüne alınması gereken hukuk kuralları ile esasların belirlenmesine çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ikinci bölüme paralel şekilde, Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali yetkisi kapsamında yürütme organının görev ve yetkileri ele alınacaktır. Bu bağlamda Meclis tarafından izin verilen silahlı kuvvet kullanma ve ilan edilen savaş halinde, yürütme organının sahip olacağı yetkiler ele alınacaktır. Meclis tarafından izin verilen yetkilendirme doğrultusunda, izin kararının içeriği, uluslararası meşruiyet ve uluslararası insancıl hukuka uygun şekilde Türk Silahlı kuvvetlerinin kararda belirtilen bölgeye gönderilmesi ve kullanılması veya kararda belirtilen devletin silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunmasına ilişkin eylem ve işlemlerin gerçekleştirilmesi söz konusu olacaktır. Meclis tarafından savaş hali ilan edilmesi durumunda ise yürütme organı tarafından silahlı kuvvet kullanma faaliyetleri ile olağanüstü hal ve seferberlik haline ilişkin yetkiler icra edilecektir. Yürütme organının değinilen şartlarda sahip olacağı yetkilerin içeriğinin ilgili Anayasal ve yasal düzenlemeler ışığında belirlenmesi amaçlanmaktadır. Yürütme organı tarafından icra edilecek tüm görev ve yetkilerde karar organı Cumhurbaşkanı olacaktır. Buna karşın Cumhurbaşkanı, söz konusu görev ve yetkiler kapsamında ilgili makamlardan danışma ve görüş alabilecektir. Bu bağlamda yürütme organı bünyesinde bulunan tüm makamların söz konusu yetkinin kullanılması aşamasındaki görev ve yetki dağılımı da değerlendirilecektir. Ardından 1982 Anayasası'nın 92. maddesinin birinci fıkrasında Meclis'in izin kararına gerek bulunmayan uluslararası antlaşmalar ile nezaket kurallarının gerektirdiği haller şeklindeki istisnai durumların şartları ve kapsamı ele alınacaktır. Uluslararası antlaşmaların gerektirdiği

haller kapsamında özellikle NATO yetkilendirmesine ilişkin hususlar, çalışma konusunun gerektirdiği ölçüde ayrıntılı olarak değerlendirme konusu yapılacaktır. Uluslararası nezaket kurallarına ilişkin haller, gerekçe ve içerik açısından incelenecektir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise Cumhurbaşkanına tanınan diğer bir istisnai yetki düzenlenmiştir. Söz konusu yetki uyarınca, Meclis tatilde veya ara vermede iken, Türkiye'nin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına Cumhurbaşkanının karar verebilme yetkisi de ayrıca değerlendirilecektir. Cumhurbaşkanına tanınan bu istisnai yetkinin şartları ve içeriği bu kapsamda düşünülmelidir. Üçüncü bölümde son olarak, silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı açısından yürütme organının sahip olduğu yetkinin niteliği ve denetimi sorunu ayrıntılı şekilde değerlendirilecektir. Nitekim yürütme organının yetkisinin hükümet tasarrufu veya takdir yetkisi niteliği, denetim açısından oldukça önemli bir ayrımdır. Dolayısıyla anılan yetkinin niteliğinin ve içeriğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Son bölümde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı yetkisinin kullanımına ilişkin somut örnekler değerlendirme konusu yapılacaktır. Japonya ile Almanya'ya savaş ilanı ile başlayarak, günümüzdeki sınır ötesi harekatlara kadar gelinen süreçte önemli örneklerin hepsi, konuyla ilgili olduğu ölçüde değerlendirilecektir. Tek savaş ilanı örneği Japonya ve Almanya ile yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin tek örnek olan ABD dışındaki tüm örneklerde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışına gönderilmesi söz konusudur. Bununla beraber Irak ve Suriye örnekleri açısından önemli olan husus, bu ülkelere gerçekleştirilen sınır ötesi harekatların gerekçesinin terörle mücadele olmasıdır. Nitekim uluslararası hukukta tartışmalı olan uluslararası terörizmle mücadele amaçlı silahlı kuvvet kullanma hususu açısından bu sınır ötesi harekatların ele alınması oldukça önemlidir. Dolayısıyla sınır ötesi harekatlar ile ilgili kısımda konuyla ilişkili uluslararası hukuk verileri, ABD'nin Afganistan müdahalesi örneği, doktrinde ortaya atılan görüşler ve devlet uygulamalarının konuyu ilgilendirdiği ölçüde ele alınması amaçlanmaktadır. Son bölüm kapsamında değinilen tüm örnekler doğrultusunda Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisine ilişkin tüm hususların somutlaştırılması ve netleştirilmesi mümkün olabilecektir. Gerçekten de silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisine ilişkin hukuk düzenlemeleri, mahkeme kararları ve doktrinde ileri sürülen görüşler, konunun anlaşılması açısından oldukça elzem olsa da yetkinin icrasına ilişkin somut hususlar ve veriler de önem arz etmektedir. Dolayısıyla değinilecek olan somut örneklerin çalışma kapsamında tespit edilen sorunların sebepleri ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerisi sunulmasına ilişkin önemli hususlar içerebileceği kabul edilmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR, SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI YETKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ, KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ VE MİLLETLERARASI HUKUKUN MEŞRU SAYDIĞI HALLER

1.1. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı ile İlgili Temel Kavramlar

Silahlı kuvvet kullanma kavramı, kapsadığı fiiller itibarıyla oldukça geniş bir anlama sahiptir. Kullanılan kuvvetin şiddetinin derecesinin ve yoğunluğunun önem kazandığı söz konusu kavram kapsamında en üst derecede şiddet içeren fiil savaştır. Buna karşın gerek şiddet derecesi gerekse yoğunluk açısından farklı fiiller, silahlı kuvvet kullanma kavramı kapsamında yer almaktadır. Nitekim kuvvet kullanma fiillerini; savaş ve savaşa varmayan kuvvet kullanma şeklinde ikiye ayırmak dahi mümkündür.[1] Bundan dolayı öncelikle savaş kavramı, ardından ise savaşa varmayan kuvvet kullanma fiillerinin incelenmesi gerekmektedir. Savaşa varmayan kuvvet kullanma fiilleri kapsamında; silahlı saldırı, müdahale, zararla karşılık, abluka, ambargo, self-help ve self-preservation,[2] insancıl müdahale ile kuvvet kullanma tehdidi kavramlarının değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Savaş haline varmayan sınırlı kuvvet kullanma durumlarında, barış zamanında uygulanan kurallar geçerli olmakta ve uluslararası ilişkiler de aynı kurallara tabi olmaktadır. Bu noktada barış hali devam ederken dahi devletler arasında çatışmalar gerçekleşebileceği ve bu çatışmaların genel barış halini değiştirmeyeceğinin kabul edildiğini gösteren bir karma durum söz konusu olmaktadır. Savaşa varmayan kuvvet kullanma durumları; savaşa varmayan önlemler, sınırlı savaş, tam olmayan savaş gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarını savaştan ayıran kriter, çatışma taraflarının amaçlarıdır. Savaşa varmayan kuvvet kullanma kapsamındaki fiilleri gerçekleştiren devletler, sınırlı bir amaç gütmektedir. Nitekim bu bağlamda savaş durumunda olduğu gibi karşı tarafı yıkmak veya gücünü elinden almak gibi kapsamlı bir amaç söz konusu olmamaktadır. Bu doğrultuda tarafların kullandıkları silahlı kuvvet miktarı bu sınırlı amaçla orantılı olarak eşik açısından düşük olmakta veya çatışma tarafı devletlerin ülkelerinin sınırlı bir bölgesinde çatışma yürütülmektedir. Nitekim savaş hali, çok geniş kapsamlı ve yoğun hazırlıklar, harcama ile çaba

---

[1] Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap**, 2.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 139.

[2] Türkçe kelime anlamı, sırasıyla öz yardım ile kendini koruma olarak belirtilebilecek Self-Help ve Self-Preservation sözcüklerinin anlamını tam olarak karşılayan bir Türkçe ifade bulunmadığı için ve anlam karmaşası yaratmamak adına, çalışma kapsamında kavramların doktrinde ve uygulamadaki orijinal ifadeleri benimsenmiştir.

gerektirmektedir. Dolayısıyla aynı amacı gerçekleştirmek üzere daha sınırlı olan savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları tercih edilmektedir. Her ne kadar taraflar arasındaki bu silahlı çatışmalar, sınırlı kuvvet kullanma şeklinde başlamış olsa da bu durumun savaş düzeyine ulaşması mümkündür. Doktrinde Keskin, savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarının özelliği olan taraf devletlerin niteliğini ve amacını: *"Savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarının uygulamadan ortaya çıkan bir başka özelliği, bu yollara ancak daha güçlü devletler tarafından daha zayıf devletlere karşı başvurulabilmesidir. Güçlü olan devlet, bu yolları uğradığı bir zararı gidermek veya hukuktan doğan haklarını uygulamak için yani bir yaptırım amacı olarak kullanabileceği gibi, zayıf olan devletin kendi istediği gibi davranması için baskı yapmak amacıyla, yani siyasi, ekonomik, askeri vb. bir avantaj elde etmek için de kullanabilir."* şeklinde açıklamıştır.[3]

Silahlı kuvvet kullanma kavramı kapsamında en yaygın gerçekleştirilen fiiller saldırı ve silahlı saldırı niteliğindedir. Buna karşın konunun anlaşılması açısından kuvvet kullanılmasını içeren müdahale fiilleri de ele alınmalıdır. Ancak insanlık tarihindeki geniş kapsamlı ve kalıcı etkileri açısından silahlı kuvvet kullanma fiillerinin en şiddetli ve vahim hali olan savaş kavramının öncelikle değerlendirilmesi doğru olacaktır. Kuvvet kullanmaya ilişkin olarak silahlı saldırı ve müdahale kavramlarının ardından zararla karşılık, abluka, ambargo, *self-help, self-preservation* ve insancıl müdahale fiilleri ele alınacaktır. Ayrıca devletin silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisi kapsamında gündeme gelebilecek olan kuvvet kullanma tehdidi, angajman kuralları, milli güvenlik ve milli savunma kavramlarının da değerlendirilmesi, bu yetkinin kapsamının ve niteliğinin anlaşılması açısından gereklidir.

1.1.1. Savaş

Savaş kavramının değerlendirilmesine geçmeden önce savaşın niteliğine ilişkin doktrindeki bir tartışmaya değinmek yararlı olacaktır. Doktrinde savaşın bir statü olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri süren görüşe karşılık, savaşı silahlı çatışma eylemlerinin varlığı olarak niteleyen görüş de mevcuttur. Nitekim Grotius'a göre savaş, yaşadıkları uyuşmazlıkları zorlama yollarını kullanarak çözmeye çalışan devletlerin karşılıklı hukuki durumu, yani statüsüdür.[4] Buna karşılık Oppenheim; savaşı uyuşmazlıkları çözmek üzere zorlama yollarını kullanmaya karar veren iki veya daha çok devlet arasında ve silahlı kuvvetler

---

[3] Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler,** Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 82.

[4] Grotius, Hugo, **De Iure Belli Ac Pacis - Savaş ve Barış Hukuku,** çev. Seha L. Meray, Say Yayınları, Ankara, 2011, s. 31.

tarafından yürütülen çatışmaların meydana getirdiği bir olgu şeklinde ifade etmiştir.[5] Benzer bir tanımı organik ölçüte göre yapan Schmitt ise savaşı kısaca, örgütlenmiş siyasi birimler arasındaki silahlı mücadele, iç savaşı ise örgütlü bir birim içerisindeki silahlı kavga olarak tanımlamıştır.[6] Kanaatimizce savaş kavramından savaşan tarafların birbirlerine ne yaptıklarının değil, karşılıklı statülerinin anlaşılması gerekmektedir. Nitekim savaş kapsamındaki silahlı çatışmalarda gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlerin değerlendirilmesinin odak noktası, meşruiyet olacaktır. Çatışmalardaki eylemlerin içeriği, sınırları, etkileri ve neticeleri, hukuki düzenlemeler ve uygulamalar çerçevesinde değerlendirme konusu yapılacaktır. Çatışma eylemlerinin fiili özellikleri ve etkileri, hukuktan ziyade askeri teknik ve strateji, siyaset, uluslararası ilişkiler vb. farklı bilimlerin kapsamına girmektedir. Buna karşılık başta Anayasa hukuku ve uluslararası hukuk olmak üzere hukukun inceleme alanına giren hususlar ise çatışma tarafı olan devletlerin sergiledikleri faaliyetlerin hukuka uygunluğu, yani meşruiyeti olmaktadır. Bu hukuka uygunluk değerlendirmesinde ise başta uluslararası insancıl hukuk düzenlemeleri ve prensipleri olmak üzere devletlerin ve uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkileri ile silahlı çatışmalara ilişkin olarak akdetmiş oldukları antlaşmalar göz önüne alınmalıdır. Söz konusu hususlara ek olarak uluslararası örgütlerin organlarının bu konularla ilgili bildiri, karar ve raporları, devlet uygulamaları ile uluslararası yargı ve hakemlik organlarının bu konularda vermiş oldukları kararlar da hukuka uygunluk değerlendirmesi açısından ölçüt olacaktır. Dolayısıyla çatışma eylemlerinin meşruiyet değerlendirmesi ihtiyacı, savaşlar kapsamında gerçekleştirilen eylemlerin fiili çatışmalar olarak değil, birer hukuksal statü olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

Savaş kavramının değerlendirilmesi noktasında ünlü felsefeci yazar Marcus Tullius Cicero'nun savaş tarifine değinilmesi yararlı olacaktır. Cicero, savaş kavramını temel anlamda "*uyuşmazlıkları zorlama yoluyla çözmek"* şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda savaşı, uyuşmazlıklarını zorlama yoluyla çözmeye çalışan devletlerin karşılıklı durumu olarak ifade etmek doğru olacaktır.[7] Çatışmaya katılan tarafların hukuksal kişiliklerine göre silahlı çatışmaları; devletler arasındaki silahlı çatışmalar, taraflardan birinin uluslararası örgüt olduğu silahlı çatışmalar, bir devletin silahlı kuvvetleri ile hükümete karşı olan silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar ve bir devletin ülkesi sınırları içerisinde değişik silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar olmak üzere dörde ayırmak mümkündür.[8]

---

[5] Oppenheim, Lassa, **International Law A Treatise, Vol. II – Disputes, War and Neutrality,** edited by Lauterpacht, Hersch, 7th Edition, Longmans, Cambridge, 1952, s. 202.
[6] Schmitt, Carl, **Siyasal Kavramı,** çev. Ece Göztepe, 4.Bs., Metis Yayınları, Ankara 2018, s. 63.
[7] **Grotius**, s. 31-32.
[8] **Pazarcı,** Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 137; Aslan, Yasin, **Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları,** Bilge Yayınevi, Ankara, 2016, s. 39.

Doktrinde ve uygulamada yer alan tüm savaş tanımlarının konusu, sadece devletlerarasındaki çatışmalar olup bir devletin ülke sınırları içerisindeki çatışmalar savaş olarak kabul edilmemektedir.[9] Bu bağlamda iç çatışmaların kuvvet kullanma kavramı kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği de belirtilmelidir. Zira Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda kuvvet kullanma yasağı kuralının yer aldığı 2. maddesinin 4. fıkrasında; devletlerin *"uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmaları veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaları"* ifadesinden de anlaşılacağı üzere, ancak birden fazla devlet arasında çıkan kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi içeren eylemler yasaklanmıştır. Bu noktada iç çatışmalar, ancak BM Antlaşması'nın 39. maddesi[10] uyarınca uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve BM Güvenlik Konseyi'nin önlem almasını gerektiren nitelikte olabilirler.[11] Buna karşın iç çatışmalar, ilk aşamada devletin egemenliği kapsamındaki ülkesinde ve kendi vatandaşlarına yönelik zor kullanma yetkilerini ortadan kaldırmamaktadır. Bu bağlamda devletler; iç karışıklık, kriz, isyan ve teröre karşı zor kullanma yetkilerini muhafaza etmektedirler.[12] Bununla beraber uluslararası boyut kazanmış iç savaş (uluslararasılaşmış iç savaş) hususuna değinmek gerekmektedir. Bir veya birden fazla devletin başka bir devletin ülkesinde çıkan silahlı çatışmalarda hükümete veya asilere para, silah, düzenli olmayan silahlı gruplar, hatta düzenli askeri birlik sağlamak şeklinde destek vermesi durumunda uluslararası hale gelmiş iç savaş söz konusu olur.[13]

Geniş çaplı ve şiddetli iç çatışmalar, içerdikleri tehlike ve yoğun şiddet açısından her ne kadar savaş olarak nitelenebilse de bu çatışmalar uluslararası bir nitelik taşımadığı sürece savaş kapsamı dışında kalacaktır.[14] Ancak bu durum, iç çatışmaların silahlı çatışmalar hukuku[15]

---

[9] Okimoto, Keiichiro, **The Distinction and Relationship Between Jus ad Bellum and Jus in Bello,** Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2011, s. 40; Dinstein, Yoram, **War, Aggression and Self-Defence,** Grotius Publications Camdbridge University Press, 2nd Edition, Tel Aviv, 1994, s. 5; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 112; Doğan, İlyas, **Devletler Hukuku,** 2. Bs., Astana Yayınları, Ankara, 2013, s. 137; Caşın, Mesut Hakkı, **Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları,** Cilt: II, Legal Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 1245.

[10] BM Antlaşması 39. maddesi: *"Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır."* şeklindedir. BM Antlaşması'nın 41. maddesinde Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemleri ve 42. maddesinde silahlı kuvvet kullanımı içeren önlemleri düzenlenmiştir. Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk,** Beta Yayınları, 7.Bs., İstanbul, 2014, s. 116-117.

[11] Keskin, Funda, "BM ve Kuvvet Kullanma", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, 8(1), s. 155.

[12] Sur, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları,** 10.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 277.

[13] Başeren, Sertaç Hami, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları,** Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2003, s. 83; **Pazarcı,** Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 143.

[14] Aslan, Yasin, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı:79, 2008, s. 248.

[15] Çatışma Hukuku kapsamında, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin değerlendirmesine göre; silahlı çatışmanın varlığı hususunda çatışmanın süresi, çatışma taraflarının sayısı ve örgütlülüğü, ülkenin bir bölümünde yer alma veya eyleme hazır bulunma durumları, tehlikenin düzeyi, mağdurların sayısı, yönetimin düzenin sağlanmasına yönelik adımları gibi ölçütler esas alınmalıdır. **Aslan,** Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, s. 265.

kapsamında olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.[16] Doktrinde Başeren, iç savaşların kuvvet kullanma yasağı kapsamına girebilmesi noktasında: *"Bunun bir istisnası bulunmaktadır o da, ulusal kurtuluş savaşları*[17] *ile ilgilidir. Kendi geleceğini belirleme hakkını ortadan kaldırmak için kuvvet kullanılması yasaklanmıştır."* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.[18]

Doktrinde kendi geleceğini belirleme hakkına dayanarak yapılan bir isyan hareketine yardım etmenin hedef devletin iç işlerine karışma şeklinde değerlendirilmemesi gerektiğini ifade eden bir görüş mevcuttur. Ancak bu yardımın özellikle kuvvet kullanma yasağı kuralı ve uluslararası hukuka uygun olabilmesi için herhangi bir silah ve askeri katkı içermemesi gerekmektedir.[19] Devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ilkesi doğrultusunda devletin ülkesi üzerindeki egemenliğini kullanarak başta terör faaliyetleri olmak üzere hukuka aykırı eylemlere karşı kuvvet kullanmaya ilişkin esasları tayin etme yetkisi vardır. Buna karşılık uluslararası alanda devletlerin kuvvet kullanma yoluyla kendi istek ve taleplerini başka devletlere zorla uygulatması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından yasaktır. Zira uluslararası ilişkilerde devletlerin egemen eşitliği, devletler arasında karşılıklı güven, rıza, mutabakat, mütekabiliyet (karşılıklılık) ve müşterek iyiniyet ilkeleri egemendir. Dolayısıyla uluslararası hukuk, başka devletlere veya halklara karşı kuvvet kullanılmasını yasaklamayı ve cezalandırmayı amaçlamaktadır.[20]

Türk Hukukunda savaş kavramının tanımı, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 3. maddesinde: *"devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere, Devletin maddi ve manevi tüm güç kaynaklarının, hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele"* şeklinde yapılmıştır.[21] Söz konusu düzenleme uyarınca silahlı kuvvet kullanımı yetkisinin herhangi bir şart ve sınırlandırmaya tabi olmadan kullanılmasının mümkün olması, savunma amacının ötesinde saldırı savaşını da kapsayan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu

---

[16] **Keskin,** Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 65.

[17] Ulusal kurtuluş savaşları ve self determinasyon kavramlarının kuvvet kullanma ile ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Başeren, Sertaç Hami, "Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm", in: **Dünyada ve Türkiye'de Terör,** T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2002, ss. 192-200; Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu", **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi,** Sayı: 32, Ekim 2004, par. 23-36; Arend, Anthony Clark/Beck Robert J., **International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm,** Routledge, 1993, ss. 40-42, 85-86, 91-92; Dixon, Martin/McCorquodale, Robert, **Cases and Materials on International Law,** 3rd Edition, Blacstone Press Limited, London, 2000, ss. 583-585; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, ss. 68-69; Corten, Olivier, **The Law Against War,** Hart Publishing, Oxford and Portland, 2010, ss. 135-142.

[18] **Başeren,** Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm, s. 189.

[19] Eren, M. Yusuf, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: 2012, s. 255.

[20] **Caşın**, s. 1238-1239.

[21] 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Kanunu, R.G. Sayı: 18215, Tarih: 8.11.1983, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18215.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18215.pdf (Erişim tarihi: 03.06.2020).

yönüyle söz konusu hüküm, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağına ve bu doğrultuda Anayasa'nın 92. maddesinin 1. fıkrası hükmünde[22] yer alan milletlerarası hukukun meşru saydığı hallere aykırı olmaktadır.[23]

Savaş kavramının incelenmesi noktasında savaş ilanı, tarafların amacı ve niyeti gibi çeşitli olguların belirlenmesi önem taşımaktadır.[24] Ayrıca savaş kavramı açısından saldırgan devletin amaçları ve niyeti, kullanılan kuvvetin ve sonuçlarının yoğunluğunun tespiti noktasında oldukça belirleyici ölçütler olmaktadır. Nitekim niyet ve amaç doğrultusunda kullanılan silahlı kuvvetin kapsamı ile niteliği de değişebilecek ve çatışmanın sürdürüldüğü alanlar genişleyebilecektir. Bu bağlamda silahlı çatışmalar uzun sürebilir, büyük çaplı askeri harekatlar düzenlenebilir ya da yüksek ateş veya imha gücüne sahip silahlar kullanılabilir.[25]

Tarafların niyeti ve amaçları açısından savaş ilanı, devletler arasındaki ilişkilerin gidişatı bağlamında önemli sonuçlar doğurmaktadır. Zira savaş ilanı sonucunda diplomatik ilişkiler kesilmekte ve ikili antlaşmalar son bulmaktadır.[26] Savaş ilanının uluslararası bir yükümlülük olup olmadığı noktasında her ne kadar 1907 yılında yapılan 1907 III. Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesinde çatışma taraflarının savaş ilan etme yükümlüğünün olduğu düzenlenmiş olsa da[27] devletlerin bu yönde genel bir uygulaması bulunmamaktadır. Taraflar arasında henüz bir çatışma yaşanmamış iken savaş ilanı yapan devlet, saldırı amacını da açığa vurmuş ve bu doğrultuda önceden değinilen BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanma yasağı esasına göre yasaklanmış olan kuvvet kullanma tehdidi fiilini gerçekleştirmiş olacaktır. Bu bağlamda savaş ilan eden devletin savaş durumu yaratması, özellikle BM Hukuku ve modern uluslararası hukuk kapsamında meşru olmayacaktır. Bununla beraber uygulamada sıklıkla silahlı saldırı fiilleri, savaş ilanı yapılmadan gerçekleştirilmektedir.[28]

Savaş halinin söz konusu olması için tarafların niyeti bakımından radyo yayınları, basın toplantıları gibi beyanlar ile çatışmanın devletin tüm ülkesi kapsamında yürütülmesi veya uzun

---

[22] 1982 Anayasası 92. maddesinin 1. fıkrası *"Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir."* şeklindedir. R.G. Sayı: 17844, Tarih: 20.10.1982, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf (Erişim tarihi: 03.06.2020).

[23] **Aslan,** Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, s. 247; **Aslan,** Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 35, 76; Aslan, Yasin, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Uluslararası Askeri Müdahalelerde Görevlendirilmesinin İç Hukuktaki Dayanakları", **Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 5, 2015, s. 203.

[24] **Okimoto,** s. 47.

[25] Acer, Yücel, "Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu Kavramının Temel Unsurları: Tanım Çalışmaları ve Yansımalar", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 1, No: 3, 2005, s. 40.

[26] **Sur**, s. 276.

[27] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 31.

[28] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 66.

süre devam etmesi ya da taraflardan birinin savaş niyetini aleni bir şekilde açığa vurması gibi olgular belirleyici olacaktır. Savaşan devletler arasındaki hukuksal statüyü savaş olarak ele alan görüşe göre savaş ilanı zorunlu bir unsurdur. Buna karşılık savaşın bir eylem olarak ele alınması, yani savaşın meydana gelip gelmediği noktasında önceliğin silahlı çatışma eylemlerinin varlığı olması halinde savaşın ilan edilmesi pek önemli olmayacaktır.[29] Nitekim Grotius'a göre; savaş bir hukuksal statü olup, taraflar savaş ilanı yaparak taraf olmayan devletler ile süjelere bu statüye dahil olduklarını ve savaş halinde olduklarını ilan etmiş olurlar.[30] Savaşın varlığını savaşan devletlerin karşılıklı hukuki statüsü olarak niteleyen ve bizim de katıldığımız görüşe göre; savaş ilanı önemli ve zorunlu bir unsurdur. Buna karşın savaş ilanının varlığını sıkı şekil şartlarına bağlamak doğru olmayacaktır. Dolayısıyla kanaatimizce; savaş ilanını yetkili devlet temsilcilerinin aleni beyanları şeklinde sınırlamak yerine, gerçekleştirilen çatışma eylemlerinin yoğunluğunu, kapsamını ve sıklığını ele alarak bu eylemlerin bir savaş ilanı niteliğinde olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmalıdır. Bu noktada çatışma eylemlerinin değerlendirme konusu yapılmasının, savaşı statü olarak gören görüşle herhangi bir çelişki içermediği belirtilmelidir. Zira bu noktada çatışma eylemleri, savaşın varlığıyla ilgili bir veri olup, zorunlu bir ölçüt niteliğinde değildir. Çatışma eylemlerinin sadece savaş ilanı niteliği değerlendirmesi açısından ele alınması söz konusudur. Buna karşın savaşın statü niteliği ayrı bir boyuttur. Savaşın hukuksal bir statü olması; çatışma eylemlerinin ötesinde taraf devletlerin birbirleriyle, diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri kapsamaktadır. Nitekim çatışma eylemlerinin bir savaş ilanı olup olmadığının değerlendirilmesinde özellikle yetkili uluslararası örgütlerin raporları ve görüşleri ile çatışma konusu uyuşmazlıkla ilişkili devletlerin uygulamalarının da göz önüne alınması yol gösterici olacaktır.

Silahlı çatışmalarda tarafların amacının bir devletin diğer devletin gücünü yok etmek veya kırmak ya da istediği barış şartlarını dayatmak gibi amaçlarla kuvvet kullanması durumunda savaş durumu söz konusu olacaktır. Savaş olgusunun önemli siyasi, ekonomik ve hukuksal neticelerinin olması, farklı hukuksal kuralların uygulanması ve yürürlüğe girmesi gibi sebeplerle tarafların savaş durumunda olduklarını inkar etmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim iki veya daha fazla devlet arasında savaş halinin söz konusu olması halinde ortaya çıkan sonuçlar; insancıl hukukun[31] yürürlüğe girmesi, uyuşmazlık tarafı devletler arasındaki antlaşmaların geçerliliği ve diğer devletlerin tarafsızlığı şeklinde özetlenebilir.

---

[29] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 72.
[30] **Grotius**, s. 31.
[31] Silahlı çatışmalar sırasında yürürlüğe giren ve uygulanan hukuk kuralları şeklinde kısaca tanımlanabilecek olan insancıl hukuk, doktrinde savaş hukuku, çatışma hukuku, silahlı çatışma hukuku vb. şeklinde ifade edilse de

Savaş ilanına bağlanan söz konusu sonuçlar, uyuşmazlık halindeki devletler arasında meydana gelen çatışmaların yoğunluk ve kapsam bakımından savaş düzeyine erişmesi halinde dahi devletlerin savaş halini ilan etmekten kaçınmasına sebep olabilecektir. Bununla beraber insancıl hukukun yürürlüğe girmesi ve uygulanması için artık bir savaş halinin olması şart olmayıp, silahlı çatışmanın gerçekleşmesi yeterli olacaktır. Dolayısıyla savaşa varmayan kuvvet kullanma durumlarında dahi insancıl hukuk kurallarının büyük bir bölümü yürürlüğe girecektir. Savaş halinin inkar edilmesinin bir başka sebebi ise bir devletin savaş halinde olduğunu ilan ettiği anda hedefinin diğer devleti yıkmak veya o devlete kendi taleplerini zorla kabul ettirmek ve uygulatmak gibi çok geniş kapsamlı ve olumsuz anlamlı amaçlarının bulunduğunu kabul etmiş olması hususudur. Bu bağlamda iki taraf da savaş niyetini ve amacını reddetmekte, fakat aralarındaki çatışma geniş çaplı ve uzun süredir devam etmekte ise bu noktada savaş durumunun söz konusu olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Değinilen durumlarda çatışmanın taraflarının kararı önemli olmakla beraber çatışmanın tarafı olmayan devletlerin tarafsızlık hukukuna tabi olmalarının mümkün olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Ancak tarafsızlık hukukunun söz konusu olması, çatışmalara savaş niteliği kazandırmayacaktır.[32]

Sonuç olarak; uyuşmazlık halindeki devletlerden en az birisi tarafından savaş değerlendirmesi yapılmadığı müddetçe, söz konusu silahlı çatışma türlerinin savaşa varmayan kuvvet kullanma fiilleri bağlamında askeri müdahale veya zararla karşılık[33] olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır.[34] Bununla beraber her ne kadar BM Antlaşması uyarınca savaş yasaklanmış olsa da koşulların mevcut olması halinde meydana gelen silahlı çatışmaların gerçeğe uygun şekilde nitelendirilmesinden kaçınılmaması gerekmektedir. Nitekim savaş haline bağlanmış olan önemli hukuki neticeler, gerektiğinde gerçekleşen çatışmaların sonuçlarının belirlenmesinde göz önüne alınması gereken temel olgular olacaktır.

BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan devletlerin meşru müdafaa hakkına[35] dayanarak kuvvet kullanan bir devlet, geniş kapsamlı ve yoğun bir silahlı saldırıya maruz kalması halinde bu saldırıyla orantılı şekilde genel bir karşılık verecektir. Bu şekilde gerçekleşen saldırılardan dolayı geniş kapsamlı, şiddetli, yoğun ve uzun süreli çatışmaların gerçekleşmesi sonucunda taraflar arasında bir savaş hali söz konusu olabilecektir. Savaş hali ile

---

çalışma kapsamında bu hukuk kuralları için insancıl hukuk kavramı tercih edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında insancıl hukuk ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler yapılacaktır.

[32] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 69-71.

[33] Askeri müdahale ile zararla karşılık kavramları, çalışma kapsamında ayrı birer alt başlık altında değerlendirilecektir.

[34] **Aslan,** Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 37.

[35] BM Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen devletlerin meşru müdafaa hakkı ileride ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

ilgili olarak değinilmesi gereken bir husus da doktrinde *"Orta Statü (Status Mixtus)"* olarak ifade edilen olgudur. 20. yüzyılda ortaya çıkan söz konusu kavram, savaş ve barış halleri arasında meydana gelen bir karma durumu ifade etmektedir.[36] 1971 Hindistan-Pakistan çatışmasında söz konusu olan orta statü halinde, uyuşmazlık tarafı devletler arasında geniş kapsamlı silahlı çatışmalar gerçekleşse de diplomatik ilişkiler kesilmeyip devam etmekte ve tüm antlaşmalar sona erdirilmemektedir.[37] Ancak önceden de belirtildiği üzere çatışma tarafları aleni bir şekilde savaş ilanı yapmasa ve savaş değerlendirmesinde bulunmasa dahi çatışma eylemleri ve bu süreçte söz konusu devletlerin faaliyetleri nitelik, yoğunluk, amaç ve kapsam açısından savaş halini ifade edecek ölçüde gerçekleşmekte ise savaş halinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır. Aynı şekilde önceden ifade edildiği gibi savaş halinin söz konusu olup olmadığı hususunda uluslararası örgütlerin yetkili organlarının değerlendirmeleri ve uyuşmazlıkla ilişkili diğer devletlerin uygulamaları da önemle ele alınmalıdır.

Tarafsızlık hukuku kapsamında tarafsız devlet, sadece meşru müdafaa hakkını muhafaza etmektedir. Bu bağlamda tarafsız devlet, çatışmalara katılmamayı ve yardım etmemeyi taahhüt etmekte ve bazı güvencelerden yararlanmaktadır. Söz konusu güvenceler kapsamında tarafsız devletin ülkesine girilmesi ve egemenliği altındaki deniz ülkesinde savaş eylemleri yapılması yasaktır. Buna karşın tarafsız devletin Birleşmiş Milletler eylemlerine katılması da mümkün değildir. Tarafsızlık statüsü, genel olarak üç şekilde uygulanmaktadır. Bu bağlamda geçici tarafsızlık söz konusu olabilir. İkinci şeklinde tarafsızlık, tek taraflı olarak geleneksel bir politika şeklinde uygulanabilir. Son statüde ise tarafsız devlet, bir uluslararası antlaşma doğrultusunda tüm silahlı çatışmaların dışında kalmakla yükümlü olabilir.[38] Bununla beraber BM Hukuku çerçevesinde söz konusu olan ve doktrinde nitelikli tarafsızlık olarak ifade edilen statüye de değinmek gerekir. Çatışma halinde olan devletlere eşit ölçüde uzak kalmaya dayanan klasik tarafsızlık, Briand-Kellogg Paktı ve ardından BM Antlaşması ile anlamını yitirmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir silahlı çatışma durumunda BM Güvenlik Konseyi'nin çatışma tarafı bir devleti haksız görerek saldırgan olarak ilan etmesi ve bu saldırgan devlete karşı harekete geçmesi halinde devletlerin tarafsız olması mümkün değildir. Nitekim Konsey'in BM Antlaşması'nın 39. maddesi[39] uyarınca almış olduğu zorlama

---

[36] Orta Statü (Status Mixtus) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. McDougal, Myres S., "Peace and War: Factual Continuum with Multiple Legal Consequences", **American Journal of International Law,** Vol.: 49, Issue: 1, 1955, ss. 63-68; Jessup, Phillip C., "Should International Law Recognize an Intermediate Status between Peace and War?", **The American Journal of International Law,** Vol.: 48, Issue: 1, 1954, ss. 98-103.

[37] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 74-77.

[38] **Sur**, s. 276-277.

[39] BM Antlaşması *"Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler"* başlıklı VII. Bölümü'nün 39. maddesi: *"Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi*

önlemi kararları doğrultusunda mağdur durumda olan devletin yanında yer almakla yükümlüdür.[40]

Sonuç olarak savaşı; devletlerin bir amacını veya hakkını korumak, bir zarara uğramış ise bu zararı gidermek ya da zarar vereni cezalandırmak için başvurdukları bir yol olarak ifade etmek mümkündür.[41] Bunun yanında uluslararası hukuk anlamında savaş; "*devletler arasında gerçekleşen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen ya da bu niteliğinin kabul edildiğinin tarafların çatışmayı yürütme biçimlerinden, çatışmanın süresinden veya yoğunluğundan anlaşılan silahlı çatışmadır*." şeklinde de tarif edilebilir.[42] Savaş kavramı bağlamında barış hali; uluslararası toplumda uyuşmazlıkların silahla veya tehditle çözülmediği, kamu düzenine saygı gösterildiği ve savaş halinin olmaması şeklinde tanımlanabilir.[43]

1.1.2. Silahlı Saldırı

Saldırı ile silahlı saldırı kavramlarının ayrımı açısından doktrinde Başeren, iki kavram arasındaki ilişkiyi *"Saldırıyla silahlı saldırı arasında büyük bir örtüşme olduğu doğrudur. Hiç tereddütsüz her silahlı saldırının aynı zamanda saldırı olduğunu söyleyebiliriz fakat bu, her saldırının silahlı saldırı olduğu anlamına gelmez. Silahlı saldırı öyle bir saldırıdır ki, Güvenlik Konseyi'nin müdahalesine fırsat vermeden doğuracağı sonuçlar kabul edilemeyecek ölçülerde olduğu için, devlete istisnai olarak meşru müdafaa halinde münferiden kuvvet kullanma yetkisi verir. Bu husus silahlı saldırının ayırt edici nitelik ve fonksiyonunu ortaya koymaktadır. Saldırı kavramına giren diğer fiillerde ise, bu nitelik yoktur; başka fonksiyonları bulunmaktadır."* şeklinde ifade etmiştir.[44] Kuvvet kullanılmasını içeren bu fiillerin anlaşılmasında Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Davası'nda[45] kuvvet kullanma yasağı kapsamına giren fiiller açısından en tehlikeli kuvvet kullanma fiili ile daha az tehlikeli olan fiili ayrı ayrı değerlendirmenin zorunlu olduğuna ilişkin tespiti önemlidir.[46] Zira her kuvvet kullanmanın

---

olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır." şeklindedir. **Gündüz**, s. 116.

[40] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 76.

[41] **Okimoto**, s. 46-47.

[42] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 73.

[43] Bouchet-Saulnier, Françoise, **İnsancıl Hukuk Sözlüğü,** çev. Sabahattin Bağdatlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 40.

[44] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 92; Mutlu, Erdem İlker, **Savaşın ve Barışın Hukuku Modern Dönemin Etik İkilemleri,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 158.

[45] Divan'ın 27 Temmuz 1986 tarihli tam adı *"Nikaragua'da Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetler"* olan kararı, çalışmanın devam eden kısmında "1986 Nikaragua Davası" olarak anılacaktır. Kararın orijinal İngilizce metni için bkz. https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 26.02.2020).

[46] 1986 Nikaragua Davası, s. 101, par. 191, https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 26.02.2020); Taft, William Howard, "Self-Defence and the Oil Platforms Decision", **Yale Journal of International Law,** Vol.: 29 Issue: 2, 2004, s. 301; Gray, Christine, **International Law and the Use of Force,** 3rd Edition, Foundations of Public International Law, Oxford University Press, New York, 2008, s.

silahlı saldırı içermesi gerekmemektedir.[47] Örneğin deniz ablukası, herhangi bir silahlı saldırı içermemesine ve pasif nitelik arz etmesine rağmen kıyı devletinin deniz taşıtlarına yönelik bir kuvvet kullanma fiili niteliğindedir.[48] Bununla beraber ekonomik veya psikolojik nitelikli kuvvet kullanma fiilleri, silahlı eylem içermedikçe bu kapsamda değerlendirilmemektedir.[49]

Silahlı saldırı fiillerinin temelde psikolojik ve fiziksel unsurlardan meydana geldiğini ifade etmek gerekir. Devletlerin silahlı saldırı fiillerinde psikolojik unsur, devletlerin saldırıyı düzenlemekteki amaç ve niyetleridir. Devletlerin niyetlerinin tespiti için devlet adına hareket eden veya devletin siyasi ve askeri politikalarını yürüten otoritelerin politikalarına ve uygulamalarına bakmak gerekmektedir. Fiziksel unsur ise araç ve sonuç öğelerinden oluşmaktadır. Fiziksel unsur açısından öncelikle araç veya fiil unsurundan bahsetmek gereklidir. Bu bağlamda silahlı saldırıda fiil, silahlı kuvvet kullanılması olmaktadır. Silahlı kuvvet kullanımı kapsamında saldırının planlanması, hazırlanması, başlatılması ve sürdürülmesi olguları söz konusudur. Diğer fiziksel unsur olan sonuç öğesi ise silahlı saldırı ile bir devletin egemenliğine, siyasi bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne zarar verilmesi durumlarını ifade etmektedir. Bu kapsamda silahlı saldırı sonucu önemli can ve mal kaybı veya kısmen ya da tamamen askeri işgal söz konusu olabilecektir. Bu işgalin kalıcı veya geçici olması da mümkündür.[50]

1.1.3. Müdahale

Müdahale kavramının sözcük anlamı, bir devletin başka bir devletin egemenliğini ihlal etmesi suretiyle iç işlerine karışması şeklindedir.[51] Müdahale kavramının temel olarak geniş ve dar anlamda tanımlanması mümkündür. Müdahale kavramı geniş anlamıyla ele alındığında; devletin ulusal yetkisi kapsamındaki bir sorun hakkında görüşme, tartışma, inceleme, değerlendirme, eleştiri yapmak ve sorunun çözümü hususunda tavsiyeler vermek şeklindeki fiiller dahi müdahale niteliğinde olacaktır.[52] Müdahalenin dar anlamda değerlendirilmesi

---

30; Cassese, Antonio, **International Law,** 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 2005, s. 57; Alexandrov, Stanimir, **Self-Defence Against the Use of Force in International Law,** Kluwer Laf International the Hague, London, 1995, s. 137.

[47] Harris, David, **Cases and Materials on Internaional Law**, 4th Edition, Sweet&Maxwell, London, 1991, s. 879.

[48] 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 21.04.2020); Brownlie, Ian, **International Law and the Use of Force by the States,** Clarendon Press, Nottingham, 1963, s. 365-366.

[49] **Mutlu**, s. 130.

[50] Saldırı kavramını uluslararası ceza hukuku kapsamında bir nevi suçun unsurlarına göre ele almak, ancak bu unsurların uluslararası hukukta silahlı saldırı anlamında kuvvet kullanma kavramında da söz konusu olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu inceleme için bkz. **Acer,** Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu, ss. 29-42.

[51] **Bouchet-Saulnier**, s. 246.

[52] Müdahale fiilleri doktrinde karışma olarak ifade edilse de çalışma kapsamında daha yaygın olarak kullanılan müdahale kavramı tercih edilmiştir. Doktrinde karışma olarak kullanım için bkz. **Keskin**, Uluslararası Hukukta

halinde ise bir devletin başka bir devletin ulusal yetkisine giren bir konudaki tutumunu değiştirmek amacıyla hedef devletin iç ve dış işlerini zorlayıcı şekilde hareket etmesi müdahale olarak nitelendirilecektir.[53]

Müdahale fiillerinde bir devletin diğer bir devletin tutumunu değiştirme amacı şeklindeki sübjektif unsur ile zorlayıcı şekilde hareket edilmesi şeklindeki objektif unsur olmak üzere iki temel unsur olduğunu ifade etmek mümkündür.[54] Bu bağlamda "*ulusal yetki*" ve "*zorlama*" kavramlarının içeriklerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Hangi hususların devletin ulusal yetkisine girdiği, zamana ve şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Nitekim örneğin; geçmişte bir devletin kendi vatandaşlarının hak ve özgürlüklerine yaklaşımının iç mesele olarak kabul edilmesine rağmen, zamanla vatandaşların hak ve özgürlükleri hususu, ulusal yetkiyi aşacak kadar önemli olmuştur. Bu doğrultuda bir devletin başka bir devletin vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmesini kınaması müdahale olarak adlandırılmamaktadır.[55] Müdahale kavramının geniş ve dar yorumlanmasına ilişkin tanımlar[56] ışığında; zorlama ve baskı niteliği açısından saldırıya varacak şekilde etkisi bulunan fiiller, siyasi veya ekonomik baskı, açık denizlerde savaş gemisi bulundurulması, başka bir devletin ulusal hususlarının tartışmaya açılması dahi müdahale fiili olarak nitelendirilebilmektedir.[57] Bu konuda BM Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli, tam adı "*Devletlerin İçişlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi*" olan kararında; hiçbir devletin zorlama ile başka bir devletin egemenlik hakları üzerinde siyasi, ekonomik veya başka bir şekilde baskı uygulayamayacağı ifade edilmiştir.[58] Bu doğrultuda bir fiili basit bir karışmadan çıkarıp müdahale yasağı kapsamına sokan ölçüt, zorlama unsuru olmaktadır.[59] Bildiride bir devletin siyasi, kültürel veya ekonomik varlığı ya da uluslararası kişiliğine karşı kuvvet kullanma içeren veya içermeyen müdahale niteliğindeki her türlü fiil kınanmaktadır.[60]

Kuvvet Kullanma, s. 103; Tosun, Fatih, "Uluslararası Hukukta 'Kuvvet Kullanma ve Karışma' Kavramlarının Değişen Anlamı", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Sayı: 9, 2009, s. 108.

[53] **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality, s. 150; **Alexandrov**, s. 115.

[54] Çelik, Edip F., "Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. Madde 7. Paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 20, Sayı: 1-4, 1955, s. 14.

[55] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 95.

[56] Müdahale fiillerine ilişkin yasağın kapsamına ilişkin doktrindeki tartışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Çelik,** 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri, ss. 15-27.

[57] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 103; Poyraz, Yasin/İpek, Aydın, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanımı", **Mevlana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 209.

[58] Müdahale Etmeme Bildirisi olarak da anılan, 21 Aralık 1965 tarihli, 2131 sayılı BM Genel Kurulu kararının orijinal metni için bkz. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2020).

[59] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 96.

[60] Shaw, Malcolm Nathan, **International Law,** 6th Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 1127; Aksar, Yusuf, **Uluslararası Hukuk II,** 2.Bs., Seçkin Yayınevi, Ankara, 2013, s. 103.

Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda; Nikaragua'ya uygulanan ticaret ambargosunun müdahale yasağı kuralını ihlal etmediğine karar vermiştir.[61] Bu yaklaşım doğrultusunda her ekonomik, siyasi veya başka tür baskının müdahale yasağı kapsamına girmediği sonucuna ulaşmak yanlış olmayacaktır.[62] Divan, Müdahale Etmeme Bildirisi[63], Dostane İlişkiler Bildirisi[64] ve Helsinki Nihai Senedi[65]'ne atıf yapmak suretiyle müdahale etmeme ilkesini egemen devletlerin tümünün herhangi bir dış baskı veya etki olmaksızın hareket etme hakkı olarak ifade etmiştir.[66] Ayrıca Divan, müdahale etmeme ilkesini bir uluslararası teamül kuralı[67] olarak kabul etmiştir. Nitekim Divan'a göre; müdahale etmeme ilkesine dair *opinio iuris,* yani devletlerin inancının varlığı, yerleşik ve yaygın devlet uygulaması ile de teyit edilmektedir. Ayrıca müdahale etmeme ilkesi, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin de doğal bir sonucudur.[68] Bu bağlamda hukuka aykırı müdahale, hedef devletin egemenliği doğrultusunda bağımsız şekilde karar alacağı konulara yönelik olmalıdır. Devletin bağımsız şekilde karar alacağı konular; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemin tercihi ile dış politikadır. Bu alanlardaki tercihlere ve politikalara yönelik zorlama ve baskı yöntemleri kullanılması, hukuka aykırı bir müdahale olacaktır.[69] Nitekim devletlerin herhangi bir dış baskı olmadan ulusal yetkisine dayanarak tercih ettiği siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzeni belirlemesi hakkı; devletlerin egemen eşitliği, siyasi bağımsızlık ve müdahale etmeme ilkelerinin doğal birer sonucu olmaktadır.[70]

BM Genel Kurulu'nun 1970 Dostane İlişkiler Bildirisi, devletlerin başka bir devletin ülkesi içerisindeki iç çatışma ve isyanlara karışmamak, destek olmamak, yardım etmemek ve

---

[61] 1986 Nikaragua Davası, s. 126, par. 244, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 04.03.2020).

[62] **Alexandrov**, s. 120; **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 96; **Tosun**, s. 110.

[63] 2131 sayılı BM Genel Kurulu kararı, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2020).

[64] 24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Kurul bildirisi için bkz. https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 10.02.2020).

[65] 1 Ağustos 1975 tarihli, Helsinki Nihai Senedi'nin İngilizce orijinal metni için bkz. https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2020).

[66] 1986 Nikaragua Davası, s. 107, par. 203, http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2017).

[67] Uluslararası hukukta teamül kuralları; örf-adet, yapılageliş, gelenek vb. terimlerle ifade edilse, biz çalışma kapsamında teamül terimini tercih edeceğiz. Bu bağlamda teamül terimi ile doktrinde yapılageliş, örf-adet, teamül, gelenek vb. ile ifade edilen kuralları da kastetmekteyiz.

[68] 1986 Nikaragua Davası, s. 106-107, par. 202, http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2020); **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 115.

[69] Acer, Yücel, **Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, s. 480.

[70] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 105.

bunları teşvik etmemekle yükümlü olduklarını öngörmektedir.[71] BM Genel Kurulu'nun 1965 tarihli Müdahale Etmeme Bildirisi ile 1970 tarihli Dostane İlişkiler Bildirisi uyarınca, hiçbir devletin başka bir devletin ulusal yetkisine giren işlere veya dış politikasına müdahale etme hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla devletlerin kişiliğine veya siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik hedefleri ile tercihlerine yönelik baskı ya da yönlendirme içeren her baskı, hukuka aykırı birer müdahale olacaktır.[72] Doktrinde Başeren, müdahalenin *"hem kuvvet kullanılmasını içeren, hem de içermeyen fiillerle gerçekleştirilebileceğini"*[73] belirterek müdahale fiillerini askeri müdahale ve askeri nitelikte olmayan müdahale şeklinde ikiye ayırmıştır.

1.1.3.1. Askeri Müdahale

Askeri müdahale kavramının[74] gerçekleştirilen müdahale fiilleri ile müdahale eden devlet arasındaki bağlantının nitelikleri ve ölçütleri açısından doğrudan ve dolaylı askeri müdahale şeklinde ayrılarak değerlendirilmesi, konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Davası'nda da belirttiği üzere kuvvet kullanmayı içeren müdahale fiilleri, askeri eylem şeklinde doğrudan olabileceği gibi hedef devletin ülkesinde yıkıcı veya silahlı terör eylemlerini desteklemek şeklinde dolaylı olarak da ortaya çıkmaktadır.[75] Divan, bir uluslararası teamül hukuku kuralı olan müdahale etmeme ilkesinin ihlali niteliğindeki fiillerin doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanma içermesi halinde uluslararası hukukun ihlali niteliğinde olacağını vurgulamıştır.[76] Divan, Kongo Davası'nda da kuvvet kullanmayı içeren doğrudan veya dolaylı askeri müdahale fiillerinin kuvvet kullanma yasağına aykırı olduğunu teyit etmiştir.[77] Askeri müdahale fiillerinin hukuka aykırı olduğu konusunda görüş birliği mevcut olmasına rağmen doktrinde, bazı istisnai hallerde hukuka uygun hale gelebileceğini ileri süren görüşler de mevcuttur. Bu istisnai haller; yurt dışındaki

---

[71] Gray Christine, "The Use of Force and the International Legal Order", in: **International Law** (Ed. Malcolm Evans), 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 2006, s. 597; **Aksar**, s. 103.
[72] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 105; **Tosun**, s. 110.
[73] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 96.
[74] Askeri müdahale kavramının tarihi gelişimi, özellik Milletler Cemiyeti dönemindeki değerlendirmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orallı, Levent, Ersin, "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **TESAM Akademi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, ss. 103-110.
[75] 1986 Nikaragua Davası, s. 107-108, par. 205, http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2020); **Acer**, Temel Metinler, s. 480; **Caşın**, s. 1247.
[76] 1986 Nikaragua Davası, s. 109-110, par. 209, http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2020); **Acer**, Temel Metinler, s. 481.
[77] Divan'ın 19 Aralık 2005 tarihli, tam adı *"Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)"* olan kararının orijinal İngilizce metni için bkz. s. 224, par. 164, https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2020); **Acer**, Temel Metinler, s. 494.

vatandaşlarını korumak veya kurtarmak, iç çatışmalar, müdahale edilen devletin rızası, insancıl nedenlerle[78] ve ortak meşru müdafaa hakkının kullanılması kapsamında müdahaledir.

BM Antlaşması öncesindeki dönemde yurtdışındaki vatandaşları korumak için yapılan müdahale fiillerinin dayanağı meşru müdafaa hakkı olarak kabul edilmiştir. Nitekim devletler, kendi vatandaşlarına uygulanan kuvvet kullanmayı veya tehdidi kendilerine yöneltilmiş fiiller niteliğinde kabul ederek bu fiillere karşı kuvvet kullanmanın meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak BM Antlaşması uyarınca, belirli durumlar dışında kuvvet kullanılması yasaklandığı için yurtdışındaki vatandaşlarını korumak veya kurtarmak için kuvvet kullanma içeren müdahale fiilleri, yani askeri müdahale fiilleri de yasaklanmış olacaktır.[79] Bu nitelikteki müdahale fiilleri, yol açtıkları neticeler açısından sadece tehlikedeki kişileri kurtarmak ve korumakla sınırlı kaldığı sürece uluslararası alanda herhangi bir tepki görmemiştir. Ancak bu yol, kötüye kullanılması bakımından oldukça yüksek risk ihtiva ettiği için kuvvet kullanma yasağı uyarınca hukuka aykırı olarak nitelendirilmelidir.[80]

İç çatışmalara müdahale hususunda ise öncelikle iç çatışmaları, self-determinasyon hakkının söz konusu olduğu iç çatışmalar ile diğer iç çatışmalar şeklinde ayrılarak ele alınmalıdır. Bu ayrım temelinde değerlendirme yapmadan önce genel kural uyarınca, bir iç çatışma sırasında diğer devletlerin asi gruplara yardım etmeme ve desteklememe yükümlülüğü altında olduğu belirtilmelidir.[81] Nitekim BM Genel Kurulu'nun 1965 tarihli Müdahale Etmeme Bildirisi de devletlerin diğer bir devletteki iç çatışmalara müdahale etmemesi, mevcut siyasi iktidarı devirmeye yönelik faaliyetlere yardım etmemesi, destek vermemesi, bu faaliyetleri başlatmaması veya teşvik etmemesi gerektiğini öngörmektedir.[82]

Self-determinasyon hakkı egemenliğin hükümete değil, halka ait olduğunu ifade etmektedir. Yani halkların kendi kaderini tayin hakkı şeklinde de tarif edilebilen self-

---

[78] Doktrinde ve uygulamada *"İnsancıl Müdahale"* olarak adlandırılan insancıl nedenlerle yapılan müdahale fiilleri, uluslararası alanda sık sık gündeme gelmesi ve hukuki açıdan taşıdığı önem sebebiyle ileride ayrı bir başlık altında çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[79] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 170; Aral, Berdal, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı,** Siyasal Kitabevi, Kırıkkale, 1999, s. 69; **Eren**, s. 253; **Poyraz/İpek**, s. 220; **Tosun**, s.111.

[80] Devletlerin, ülke dışında bulunan vatandaşlarını korumak amacıyla müdahale fiillerini gerçekleştirmesinde dikkat çeken bir nokta; bu şekilde müdahale eden devletlerin hepsinin Batılı ve bu fiiller açısından yeterli askeri kapasiteye sahip devletler olmasıdır. Ayrıca diğer dikkat çeken bir nokta da müdahaleye maruz kalan devletlerin müdahale eden devletlerden daha zayıf ve güçsüz olmasıdır. Ayrıca bu kapsamda müdahale eden devletler hedef devletin ülkesinde, müdahale gerekçesi olarak sundukları vatandaşlarını koruma veya kurtarma amacını aşan etkiler bırakmışlar, müdahaleyi uzun süreli uygulamışlar ve hatta bazı siyasi değişimlere de sebep olmuşlardır. Dolayısıyla söz konusu askeri müdahale her ne kadar sunulan gerekçe insancıl görünse de kötü kullanılmaya son derece müsait bir kuvvet kullanma yoludur. Devletlerin, ülke dışında bulunan vatandaşlarını korumak amacıyla müdahale fiillerine yönelik olarak somut örnekler ve doktrin tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 160-174; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 109-111.

[81] **Eren**, s. 254; **Poyraz/İpek**, s. 221.

[82] 21 Aralık 1965 tarihli, 2131 sayılı BM Genel Kurulu kararı için bkz. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2020).

determinasyon hakkı, her halkın kendi siyasi rejimini belirlemesini öngörmektedir. Söz konusu hak, BM Antlaşması'nın 1. maddesinin ikinci fıkrası ile 55. maddesinde düzenlenmiştir.[83] BM Genel Kurulu'nun 1960 tarihli Sömürgecilik Bildirisi[84] ve ardından yaşanan gelişmeler doğrultusunda sömürge, manda ve vesayet yönetimi altında olan ve kendi kendini yönetmeyen topraklar ile ana ülkeye bağımlı, ancak coğrafi olarak uzakta bulunan topraklarda yaşayan halkların self-determinasyon hakkı bulunduğu ileri sürülmektedir. Self-determinasyon hakkı, doğuracağı hüküm ve sonuçların hukuki ve siyasi açıdan çok hassas olduğu için bu hakkı kullandığı iddia eden toplulukların bu hakkının mevcut olup olmadığının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda söz konusu belirleme kapsamında yetkili uluslararası organ kararları ile uluslararası hukuk belgeleri göz önüne alınmalıdır. Yetkili uluslararası organ açısından BM Genel Kurulu ile Güvenlik Konseyi kararlarına göre değerlendirme yapmak doğru olacaktır. Ayrıca uluslararası hukuk belgeleri kapsamında ise Uluslararası Adalet Divanı kararları ile self-determinasyon hakkına ilişkin Genel Kurul kararları yol gösterici olacaktır. Divan'ın 1971 Namibya Danışma Görüşü[85] ile 1975 Batı Sahara Danışma Görüşü[86] self-determinasyon hakkının uluslararası hukuk bağlamında incelenmesine yönelik değerlendirmeler içermektedir. Bunlara ek olarak BM Genel Kurulu'nun daha önce değinilen 1514 sayılı Sömürgecilik Bildirisi ile 1966 yılında kabul etmiş olduğu 2160 sayılı kararı[87] da self-determinasyon hakkı ile ilgilidir.

---

[83] BM Antlaşması'nın *"Amaçlar ve İlkeler"* başlıklı I. Bölüm'de yer alan ve Birleşmiş Milletler'in amaçlarını düzenleyen 1. maddenin ikinci fıkrası: *"... Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak; ..."* şeklindedir. Ayrıca *"Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği"* başlıklı IX. Bölüm'de yer alan 55. madde: *"Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler: ..."* şeklindedir. **Gündüz**, s. 110, 119.

[84] 14 Aralık 1960 tarihli 1514 sayılı Sömürgecilik Bildirisi, olarak kısaltılabilecek olan *"Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri"* Türkçe metin için bkz. http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_38.pdf , *"Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples"* başlıklı orijinal İngilizce metin için bkz. https://undocs.org/A/Res/1514(XV) (Erişim tarihi: 19.02.2020).

[85] Divan'ın 21 Temmuz 1971, tarihli tam adı *"Namibya'da (Güney Batı Afrika) Güney Afrika'nın Daimi Mevcudiyetinin Devletler İçin Hukuki Sonuçları Danışma Görüşü"* olan kararının orijinal İngilizce metni için bkz. https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 19.02.2020).

[86] Divan'ın 16 Ekim 1975 tarihli, *"Batı Sahara Danışma Görüşü"* isimli kararının orijinal İngilizce metni için bkz. https://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2020).

[87] BM Genel Kurulu'nun 30 Kasım 1966 tarihli ve 2160 sayılı *"Strict Observence of the Prohibition of the Threat or Use of Force in International Relations and the Right of the Peoples Self-determination"* başlıklı kararına göre; yabancı yönetim hakimiyetindeki insan topluluklarını, kuvvet kullanma içeren doğrudan veya dolaylı şekilde self-determinasyon hakkından yoksun bırakan her türlü eylem BM Antlaşması'na aykırı olup, halkları doğal kimliklerinden kuvvet kullanma yoluyla uzaklaştırmak da karışmama ilkesinin ve halkların inkar edilemez haklarının ihlali niteliğinde olacaktır. BM self determinasyona dayalı mücadelelerin, devletlerin iç sorunu olduğunu değil, uluslararası bir husus olduğunu kabul etmiştir. Kararın orijinal İngilizce metni için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/2160(XXI) (Erişim tarihi: 19.02.2020).

Sonuç olarak BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi ve Divan kararları doğrultusunda ırkçı politikalar güden ya da yabancı yönetim hakimiyetinde bulunan halkların ve sömürge durumundaki insan topluluklarının self-determinasyon hakkının tartışmasız şekilde kabul edildiği ifade edilmelidir. Self-determinasyon hakkının kullanılmasının kuvvet kullanma yoluyla engellenmesi veya zorlaştırılması, 1970 tarihli Dostane İlişkiler Bildirisi ile 1975 tarihli Saldırının Tanımı Kararı kapsamında hukuka aykırı olarak nitelendirilmiş ve dolayısıyla yasaklanmıştır. Ayrıca söz konusu hakkın doğal bir sonucu da bu hakkı kullanan halklara BM Antlaşması'na uygun şekilde dışarıdan yardım edilmesinin mümkün olmasıdır. Söz konusu dışarıdan yardımın niteliği konusunda silah yardımı hariç her türlü yardımın hukuka uygun olacağı belirtilmelidir. Silahlı kuvvet kullanmaya yönelik yardımlar açısından ise öncelikle barışçıl çözüm yollarının denenmesi gerekmektedir. Söz konusu yardımlar, bu yolların sonuçsuz ve faydasız kalması halinde son çare olarak gündeme gelebilmektedir. Bununla beraber taşıdığı önem ile siyasi ve hukuki anlamda neticeleri açısından sınırları belli olan self-determinasyon hakkının, geniş yorumlanarak keyfi müdahale fiillerine yol açılması mümkün değildir.[88] Ayrıca halkların sömürge egemenliğine, yabancı işgaline veya ırkçı bir rejime karşı koyarak kendi kaderini belirleme hakkını almak istediği ulusal kurtuluş savaşlarının genellikle uluslararası bir silahlı çatışma olarak nitelendirilebileceği belirtilmelidir.[89]

Self-determinasyon hakkına dayanmayan iç çatışmalar açısından diğer devletlerin söz konusu ülkenin meşru siyasi iktidarına yardım etme hakkının bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda meşru siyasi iktidarın bulunduğu devletlerin ülkesinde diğer devletlerin iç çatışmaların diğer tarafı olan asi gruplara herhangi bir yardımda bulunmaması gerekir. Buna karşın iç çatışmaların yaşandığı ülkelerde asi gruplar, ülke topraklarının belli bir bölgesinde hakimiyet ve istikrarlı bir yönetim kurmuşlar ise mevcut siyasi iktidarın meşruiyeti şüpheli duruma gelebilecektir. Nitekim meşruiyeti şüpheli olan hükümetler ile asi gruplar arasındaki çatışmalarda karışmama ilkesi geçerli olmaya devam edecektir.[90] Dolayısıyla iç çatışmalarda mevcut siyasi iktidara yardım etmek için siyasi iktidarın asi gruplar karşısındaki durumu ile ülke toprakları üzerindeki egemenliği ve meşruiyetinin de dikkate alınması gerekmektedir. Meşruiyetini kaybetmiş olan siyasi iktidara yardım etmek, karışmama ilkesinin ihlali olacaktır. Nitekim iç çatışmaya yol açan sebepler ve çatışmaların yönü, ulusal bir iç sorun olmaya devam etmektedir. Buna karşın çatışmalar terörist faaliyetler haline dönüşmüş olmasına

---

[88] Kuvvet kullanma yoluyla self-determinasyon hakkından mahrum kalan halkların, kuvvet kullanma hakkına sahip olup olmadığı noktasındaki tartışma ve self-determinasyon hakkına dayanan çatışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 115-121.
[89] **Bouchet-Saulnier**, s. 414.
[90] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 115.

rağmen mevcut iktidarın ülke toprakları ve halk bağlamında istikrarlı yönetimi devam etmekte ise söz konusu iktidar, diğer devletlerden yardım ve destek alabilecektir.

Müdahale edilen devletin rızasına dayanma hususunun ilgili hükümetin çağrısı üzerine veya mevcut yürürlükte olan bir antlaşma uyarınca müdahale edilmesi ayrımı çerçevesinde değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Mevcut bir antlaşmaya dayanarak müdahale edilmesi noktasında antlaşmanın yapıldığı siyasi iktidarın meşruiyetini kaybetmemiş olması gerekmektedir. Nitekim bir iç çatışmada asi gruplara karşı başka bir devletten yardım bekleyecek duruma gelmiş bir siyasi iktidarın meşruiyeti ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Yardım çağrısının meşru siyasi iktidar tarafından yapılmış olması gerekliliği noktasında belirtilmesi gereken bir diğer husus; kukla bir hükümetin veya müdahale etmeyi amaçlayan devletin güdümündeki bir siyasi iktidarın çağrısı ya da çağrının baskı ile elde edilmiş olması sonucunda yapılan müdahale de hukuka uygun olmayacaktır.[91] Zira yardım çağrısının yapılması bağlamında devletlerin egemen eşitliği ile siyasi iktidarın meşruiyeti hususlarının önemi göz ardı edilmemelidir.[92] İç çatışmalar açısından mevcut siyasi yönetime karşı yürütülen başkaldırı hareketleri, halkın büyük çoğunluğu tarafından desteklenmekte veya yürütülmekte ve bu başkaldırının arkasında başka bir devletin manipülasyonu yoksa mevcut yönetime yardım için yapılan askeri müdahale fiilleri, başta devletlerin içişlerine karışmama ilkesi, self-determinasyon hakkı olmak üzere uluslararası hukukta yer alan temel ilkelerine aykırı olacaktır. Başka bir deyişle başkaldırı hareketi, halkın tamamen meşru ve bağımsız taleplerinden doğmuş ise mevcut yönetime yardım edilmesi meşru olmayacaktır.[93]

Ortak meşru müdafaa hakkının kullanılması kapsamında müdahale edilmesi hususunda önceden de belirtildiği gibi devletlerin bireysel veya ortaklaşa meşru müdafaa hakkı[94] BM Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, 1986 yılında Nikaragua Davası kapsamında başka şartlarda hukuka aykırı olarak nitelendirilecek müdahale fiillerinin ortak meşru müdafaa hakkının kullanılması halinde hukuka uygun olduğuna karar vermiştir.[95] Sonuç olarak; kuvvet kullanma şeklindeki her türlü müdahale fiili hukuka aykırı olup bu hususun iki temel istisnasının bulunduğu belirtilebilir. Devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanmış olduğu kuvvet ile uluslararası alanda yetkili bir örgütün kararına dayanılarak kuvvet kullanılması halinde uluslararası hukuk kuralları ihlal edilmiş olmayacaktır.

---

[91] **Poyraz/İpek**, s. 222.
[92] Müdahale edilen devletin rızasına dayanarak müdahale etmek hususuna ilişkin somut örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz. **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 122-124.
[93] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 92; **Eren**, s.255.
[94] Devletlerin meşru müdafaa hakkı ileride ayrı bir başlık altında ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olup, burada sadece ortak meşru müdafaa hakkı kapsamında ilgili olduğu ölçüde müdahalenin hukukiliği değerlendirilecektir.
[95] 1986 Nikaragua Davası, s. 101, par. 191, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 19.02.2020).

Devletlerin meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanmasının geçici ve istisnai nitelikte olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Uluslararası alanda yetkili bir uluslararası örgütün yetkili organının kararı ile kuvvet kullanılmasında ise BM Güvenlik Konseyi veya bazı şartlarda Genel Kurul'un kararına dayanılarak hareket edilmesi söz konusu olmaktadır.[96] Ortak meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanmanın hukuka aykırı olmaması için müdahale edilen devletin ülkesine bir silahlı saldırının düzenlenmiş olması ve destek isteyen yönetimin meşru bir iktidar olması, önemli bir husustur. Ayrıca gerçekleştirilen askeri müdahale sonrasında müdahale eden devletin etkisi altında oluşturulan, yani dışa bağımlı bir yönetimden alınan yardım talebinin de söz konusu müdahale fiillerini hukuka uygun hale getirmeyeceğini ifade etmek gerekir.[97]

Askeri müdahale fiillerinin doğrudan ve dolaylı şekilde olması ayrımı temelinde ele alınması, konunun anlaşılması açısından doğru olacaktır.

1.1.3.1.1. Doğrudan Askeri Müdahale

Doğrudan askeri müdahale kavramı; bir devletin egemenlik yetkisine giren işleri etkilemek ve baskı altına almak amacıyla başka bir devletin resmi ulusal silahlı kuvvetleriyle müdahale etmesini ifade etmektedir. Silahlı müdahale kavramı genel olarak; istila, işgal, abluka ve denizde kuvvet gösterisi şeklindeki kuvvet kullanma yollarını kapsamaktadır.[98] BM Genel Kurulu'nun 1965 Müdahale Etmeme Bildirisi'nde müdahale terimi, herhangi bir saldırı veya kuvvet kullanma teşhisi anlamında kullanılmıştır.[99]

BM Genel Kurulu'nun kuvvet kullanılmasını içeren doğrudan askeri müdahale fiillerine ilişkin kararlarına 1978 yılında Vietnam'ın Kamboçya'ya,[100] 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'a[101] ve 1983 yılında ABD'nin Grenada'ya[102] düzenlemiş olduğu askeri harekatlar konu olmuştur.[103] Doğrudan askeri müdahale kavramının değerlendirilmesi açısından ABD'nin Grenada'ya düzenlemiş olduğu askeri müdahalenin ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim söz

---

[96] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 132.
[97] **Aral**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 92.
[98] **Aslan,** Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 41.
[99] 21 Aralık 1965 tarihli, 2131 sayılı BM Genel Kurulu kararı için bkz. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2020).
[100] 14 Kasım 1979 tarihli, 34/22 sayılı BM Genel Kurul kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/22 (Erişim tarihi: 20.02.2020).
[101] 14 Ocak 1980 tarihli, 6/2 sayılı BM Genel Kurul kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/ES-6/2 (Erişim tarihi: 20.02.2020).
[102] 2 Kasım 1983 tarihli, 38/7 sayılı BM Genel Kurul kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/38/7 (Erişim tarihi: 20.02.2020); **Alexandrov**, s. 199-201.
[103]**Arend/Beck**, s. 103-104; Schachter, Oscar, "Self-Defense and the Rule of Law", **The American Journal of International Law,** Vol.: 83, No.: 2 (Apr., 1989), s. 265; **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 99-100.

konusu müdahalenin savunulması açısından ABD tarafından çeşitli gerekçeler ileri sürülmüştür. Gerçekten de ABD, bu müdahaleyi Grenada'da yaşayan yaklaşık 1000 ABD vatandaşının can güvenliğini korumak, Grenada'nın kaosa sürüklenmesini engellemek ve ülkede güvenliği yeniden tesis etmek şeklindeki gerekçelerle gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür. ABD, Grenada'daki iktidar değişikliğinden sonra Grenada'ya askeri müdahale düzenlemiştir. Bu müdahale, önleyici meşru müdafaa hakkı, ülke dışındaki vatandaşların kurtarılması ve insani amaçlarla müdahale hakkı gibi argümanlarla savunulmaya çalışılmıştır. İşgal niteliğindeki bu askeri müdahale, kuvvet kullanma yasağı kapsamında korunan devletlerin siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ile devletlerin içişlerine karışılması yasağına aykırıdır. ABD'nin müdahalesi, Grenada'nın çevresindeki devletleri tehdit etmesi gibi bir durum olmadığı ve ABD'ye yönelik bir silahlı saldırıda bulunmadığı için kuvvet kullanma yasağı kuralının ihlali niteliğindedir. Ülke dışındaki vatandaşların korunması, daha önce de değinildiği üzere kuvvet kullanma yasağına aykırıdır ve uluslararası hukuk nezdinde meşru görülen bir hak değildir. Bu hak tanınmış olsa dahi Grenada lideri konumundaki kişi, ABD vatandaşlarının can güvenliği konusunda düzenli olarak güvence vermiş ve gerekli durumlarda Grenada'dan çıkışı kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri de almıştır. Bununla beraber ABD yetkilileri bu operasyonun amacının sadece vatandaşlarını kurtarmak olmadığını, ayrıca Grenada'da kaosu önlemek ve bölgede güvenliği sağlamak gibi amaçları olduğunu açıklayarak operasyonun bu hak kapsamında olmadığını açıkça göstermişlerdir. Nitekim söz konusu müdahale ile Grenada yönetimi iktidardan düşürülmüş ve yerine ABD yanlısı bir yönetim kurulmuştur. İnsani amaçlı müdahale argümanı konusunda ise BM kapsamındaki kuvvet kullanma yasağı istisnaları arasında insani amaçlarla müdahale gibi bir istisna öngörülmemiştir. Kuvvet kullanma yasağı kuralının esnek yorumlanması suretiyle çok kapsamlı insan hakları ihlali ve halkın desteklemediği despot yönetimlere karşı böyle bir müdahale hakkının kabul edilmesi halinde dahi söz konusu müdahale, hukuka aykırı olmaktadır. Zira Grenada'da gerçekleşen yönetim değişiminin ilk zamanlarında sınırlı sayıda kişi askerler tarafından öldürüldüğü halde, kısa sürede ülkede düzen yeniden sağlanmış ve insan haklarına yönelik olası ihlaller sonlandırılmıştır. ABD müdahalesi başladığında ülke çapında genel bir güvenlik ve düzenin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda ABD'nin Grenada'ya yapmış olduğu askeri müdahalenin kuvvet kullanma yasağına aykırı olduğu ve Grenada'nın siyasal bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün ihlal edildiği sonucuna ulaşmak doğru olacaktır.[104]

---

[104] ABD'nin Grenada'ya yönelik bu askeri müdahalesi ve somut olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 102-110.

1.1.3.1.2. Dolaylı Askeri Müdahale

Bir devletin diğer bir devlete karşı kuvvet kullanan silahlı gruplara askeri malzeme, eğitim tesisleri veya üs sağlaması şeklindeki fiiller birer dolaylı kuvvet kullanma örneği olarak kabul edilebilir.[105] Dolaylı askeri müdahale teşkil eden fiiller, doğrudan askeri müdahale kavramında olduğu gibi hem uluslararası teamül hukukundaki müdahale yasağına hem de askeri kuvvet kullanımını içermeleri yönüyle kuvvet kullanma yasağına aykırıdır. Dolaylı askeri müdahale fiilleri, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasındaki kuvvet kullanma yasağı kapsamına giren fiiller arasında düşük derecede kuvvet kullanımını içeren fiiller niteliğindedir. Bu doğrultuda bir devletin diğer bir devletin ülkesine dolaylı olarak kuvvet kullanmasının yoğunluk kazanması ve şiddetin tırmanmasıyla silahlı saldırı şekline dönüşebileceği belirtilmelidir.[106] Bir devletin başka bir devlete yönelik şiddetli etkiye sahip sabotaj, suikast, askeri ve sivil hedeflere saldırılar gibi gizli ve yıkıcı faaliyetleri ile bir iç savaşa ya da çatışmaya dışarıdan müdahale veya teröristlere destek şeklindeki fiillerini dolaylı silahlı saldırı olarak nitelemek mümkündür.[107]

Uluslararası Adalet Divanı, 1986 Nikaragua Davası'nda; bir devletin başka bir devletin ülkesinde faaliyet gösteren gerilla veya ayaklanan asilere yapılan yardımı ve desteği yoğunluğuna göre dört ayrı şekilde değerlendirmiştir. Bu bağlamda en üst düzeyde müdahalenin silahlı saldırıya eşit olacağını ifade etmiştir. Divan, bu noktada Saldırının Tarifi Kararı'nın 3. maddesinin (g) fıkrası[108] hükmünden hareket etmiştir. Divan ayrıca bu şartlara silahlı grupların faaliyetlerinin *"geniş ölçekli ve etkili"* olması şartını eklemiştir. *"Bu faaliyetlere önemli ölçüde karışılması (müdahil olunması)"* kavramı, Divan tarafından; müdahalenin silahlı saldırı teşkil etmesi için müdahil devletin kendi düzenli silahlı kuvvetleri dışında kalan vasıtalarla ayaklanmayı dolaylı olarak yaratması ve kontrol etmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.[109] Divan, ikinci tür desteği ise dolaylı kuvvet kullanma olarak adlandırmıştır. Bir devletin ülkesindeki silahlı faaliyetlere verilen desteğin dolaylı kuvvet kullanma düzeyine varması konusunda 1970 Dostane İlişkiler Bildirisi[110] hareket noktası olarak

---

[105] **Brownlie**, s. 370-371; **Harris**, s. 839; **Gündüz**, s. 144.
[106] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 100.
[107] **Arend/Beck**, s. 177-202; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 53.
[108] Anılan hüküm: "*Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması (müdahil olunması)"* şeklindedir.
[109] 1986 Nikaragua Davası, s. 103-104, par. 195, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 21.02.2020).
[110] 24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Kurul bildirisi için bkz.

alınmıştır. Bu doğrultuda Divan, bir devletin diğer bir devletin ülkesinde silahlı faaliyet gösteren grupları silahlandırmasından ayaklanmaya önemli ölçüde müdahil olmasına kadar varan fiillerinin dolaylı kuvvet kullanma düzeyinde olacağını ifade etmiştir.[111] Silahlı gruplara yapılan desteğin üçüncü şekli açısından Divan, 1965 Müdahale Etmeme Bildirisi ile 1970 Dostane İlişkiler Bildirisi'nde yer alan hususları göz önüne almıştır. Bu bağlamda bir başka devletin hükümetini kuvvet kullanarak devirmeyi amaçlayan silahlı faaliyetlere finansal destekte bulunmak, hukuka aykırı müdahale olarak nitelendirilmiştir.[112] Divan, silahlı gruplara sağlanan insani yardım olarak ifade ettiği son kategorinin hukuka aykırı müdahale veya uluslararası hukuka aykırı olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir.[113]

Müdahale yasağı kapsamında bir devletin başka bir ülkedeki iç savaşa taraf olmaktan kaçınması gerekmektedir. Bu yükümlülük, devletlerin egemenliği ve içişlerine karışılmasının yasaklanması ilkesinin bir gereğidir. Bir ülkede geniş çaplı bir isyanın ortaya çıkması veya ülke topraklarının bir kısmının isyancıların eline geçmesi halinde diğer devletlerin ve uluslararası toplumun isyancı güçlere destek vermekten kaçınma yükümlülüğü söz konusudur. İsyanın amacının hükümeti devirmek veya ayrı bir devlet kurmak olmasının bu kurala herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.[114]

Kanaatimizce doğrudan askeri müdahale ile dolaylı askeri müdahale arasındaki fark, devlet ile müdahale fiillerini gerçekleştiren kuvvetler arasındaki organik bağın niteliğinden doğmaktadır. Nitekim önceden de belirtildiği üzere bir devletin başka bir devlete karşı silahlı mücadele veya faaliyet yürüten silahlı gruplara (terör örgütleri, silahlı suç örgütleri, korsanlar vb.) çeşitli konularda yardım sağlaması, dolaylı askeri müdahale niteliğinde olmaktadır. Zira bu noktada müdahaleyi aslen gerçekleştiren süje, silahlı gruplardır. Ancak başka bir devlet, bu silahlı faaliyetlere yardım sağlamak suretiyle dahil olduğu için dolaylı müdahale etme söz konusu olmaktadır. Doğrudan müdahale durumunda ise müdahale eden devlet, organik anlamda kontrol ettiği ve yönlendirdiği silahlı güçlerle hedef devlete karşı silahlı faaliyet yürütmektedir. İşlevsel anlamda yürütülen silahlı faaliyetler, gerek doğrudan gerekse dolaylı askeri müdahale durumlarında aynı şekilde silahlı kuvvet kullanma niteliğindedir. Dolayısıyla iki müdahale türü arasındaki ayrımın kökeni işlevsel değil, organik bağlantı olmaktadır.

---

https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 21.02.2020).

[111] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 102.

[112] 1986 Nikaragua Davası, s. 107-108, par. 205, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 21.02.2020); **Harris**, s. 839.

[113] 1986 Nikaragua Davası, s. 124-125, par. 242, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 21.02.2020).

[114] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 54.

1.1.3.2. Askeri Nitelikte Olmayan Müdahale

Devletin siyasi bağımsızlığı ve ülke bütünlüğünün askeri müdahale ile olduğu gibi ekonomik, siyasi veya ideolojik baskılarla da tehdit edilmesi mümkündür. Dolayısıyla bu zorlayıcı fiillerin de kuvvet kullanma yasağı kapsamında yasaklanmış olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Nitekim kuvvet kullanma yasağının yer aldığı Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrası ile Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin tehlikede olduğunu tespit etmesi halinde tedbir alacağını düzenleyen 39. maddesi birlikte ele alındığında zorlayıcı nitelikteki tüm müdahale fiillerinin yasaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır.[115] Bununla beraber doktrinde kuvvet kullanma içermeyen bu müdahale fiillerinin kuvvet kullanma yasağına aykırı olmayıp sadece müdahale etmeme ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Bunun gerekçesi ise bu müdahale fiillerinin yasak kapsamına girecek bir silahlı kuvvet kullanma içermemesidir.[116]

Askeri kuvvet kullanımı içermeyen müdahaleyi ekonomik ve siyasi müdahale şeklinde ayırmak mümkündür.[117] Siyasi müdahale, genelde başka bir devletin muhalif siyasi partilerine destek ve ayaklanmaya yönelik propaganda şeklinde olmaktadır. Ekonomik müdahale ise genelde ekonomik yardımın kesilmesi ve ekonomik yaptırım uygulanması şeklinde olmaktadır. Siyasi veya ekonomik müdahale teşkil eden fiillerin kuvvet kullanma yasağı kapsamında hukuka aykırı olması için başka bir devletin egemenlik haklarını baskı altına almayı hedeflemesi, BM'nin vermiş olduğu bir yetkiye dayanan hukuki bir temelinin olmaması ve bu fiillere hedef olan devletin rızasının olmaması gerekmektedir.[118]

Spor müsabakalarına katılmamak şeklinde boykot etmek veya hükümetin politikalarını beğenmemek gibi başka bir devletin egemenlik haklarını ihlal etmeyen fiiller, hukuka aykırı müdahale olarak nitelendirilmemektedir. Ancak bu gibi kuvvet kullanılmasını içermeyen ekonomik veya siyasi müdahale teşkil eden fiillerin, müdahale etmeme yasağına aykırı olmasına rağmen BM Antlaşması 2. maddesi 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanma yasağına aykırı olmadığı belirtilmelidir. Bu doğrultuda hedef devletin müdahaleye rıza göstermesi, müdahaleyi hukuka uygun hale getirecektir. Önceden belirtildiği üzere siyasi müdahale teşkil eden fiillerin en çok rastlanan örneği, yıkıcı propagandadır. Yıkıcı propaganda faaliyetleri kapsamında araç unsur, genelde radyo ve televizyon yayınları olmaktadır. Bu bağlamda hedef devletin bu tarz hukuka aykırı fiillere karşı alabileceği önlem bu yayınları bozmaktır. Diğer bir

---

[115] Kelsen, Hans, **The Law of the United Nations,** Editors: George W. Keeton and George Schwarzenberger, Stevens&Sons Limited, London, 1951, s. 730; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 62
[116] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 97; **Eren**, s. 249.
[117] **Alexandrov**, s. 116-117.
[118] **Cassese,** International Law, s. 55; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 97.

siyasi müdahale yöntemi, hedef devletin muhalif siyasi partilerine parasal yardım yapılmasıdır. Kuvvet kullanma içermeyen bir diğer müdahale yolu olan ekonomik müdahale örneği ekonomik yaptırım uygulanması, BM Antlaşması hükümlerine dayanarak yapılması halinde hukuka uygun olmaktadır. Ancak böyle bir yetkiye dayanmadan uygulanan ekonomik yaptırımlar –örneğin ekonomik ambargo- müdahale etmeme yasağına aykırı olmaları hasebiyle, hukuka aykırı müdahale şeklinde nitelendirilecektir. Bir diğer ekonomik müdahale yöntemi olarak, ekonomik yardımların kesilmesi gösterilebilir. Ekonomik yardımların kesilmesi, hedef devletin iç veya dış politikasını etkilemek, yani baskı altına almak amacıyla yapılmakta ise hukuka aykırı müdahale olarak nitelendirilecektir.[119]

1.1.4. Zararla Karşılık

Savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları arasında bazı zararla karşılık niteliğindeki fiillerin değerlendirilmesi de gerekmektedir. Zararla karşılık fiillerinin değerlendirilmesine geçmeden önce, benzer anlama sahip olması açısından misilleme kavramına da değinmek doğru olacaktır. Doktrinde misillemenin bir savaşa varmayan bir zorlayıcı fiil olduğu, ancak zararla karşılık fiillerinden farklı olarak kuvvet kullanma içermediği ifade edilmiştir. Bu açıdan kuvvet kullanma içeren, ancak eşik açısından savaşa varmayan fiilleri zararla karşılık olarak nitelendirmek doğru olacaktır.[120] Bu bağlamda bir devletin diğer bir devlet tarafından hukuka aykırı olmayan, ancak çıkarlarını zedeleyen fiillerine hukuka aykırı olmayan şekilde karşılık verilmesini misilleme olarak tarif etmek mümkündür. Misilleme kavramı kapsamında; hedef devletin vatandaşlarına ülkeye giriş yasağı, vize şartı veya katı kurallar uygulanması, bir antlaşma kuralının uygulanmaması, ekonomik yardımın kesilmesi, her türlü iletişim ve ulaşımın kesilmesi, farklı gümrük tarifeleri belirlenmesi, yabancıların toplu olarak sınırdışı edilmesi, diplomatik temsilcinin istenmeyen kişi (*persona non grata*) ilan edilmesi, diplomatların ülke içindeki hareketlerinin sınırlanması, boykot, uluslararası ticarette mallarının alınıp satılmasının engellenmesi, aşırı vergilendirme uygulamaları, bankalarda bulunan paraların dondurulması veya ticari ilişkilerin ve yatırımların kesilmesi şeklindeki fiiller örnek olarak ifade edilebilir.[121] Zararla karşılık kavramının sözcük anlamı, bir devletin kendisine zarar

---

[119] **Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler, s. 98-99; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 106.

[120] Erdal, Selcen, "Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakalede Yaşananlar", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 22, Sayı: 1, 2014, s. 13.

[121] Meray, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş,** İkinci Cilt, Üçüncü Bası, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965, s. 381; Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk,** 10.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 437-439; **Bozkurt/Kütükçü/Poyraz**, s. 275; Keskin, Funda, "Savaşa Varmayan Zorlamalar*",* in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 730; Karabulut, Bilal, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 3, Sayı: 12, 2007, s. 19; **Poyraz/İpek**, s. 204; **Erdal**, s. 14.

veren başka bir devletin hukuka aykırı eyleminin ardından almış olduğu ve o devleti hukuka uygun davranmaya yönelten zorlayıcı önlem şeklindedir.[122]

Türk Hukukunda da misilleme niteliğinde sayılabilecek fiillerin kanuni dayanaklarına örnek bulmak mümkündür. Bu bağlamda 1062 sayılı Kanun'un[123] ilk maddesi uyarınca; olağanüstü hallerde veya *"kuraldışı"* kanunlarla Türk vatandaşlarının mülkiyet hakkını tamamen veya kısmen kısıtlayan devletlerin Türkiye'de bulunan vatandaşlarının mülkiyet haklarının *"mukabele-i bilmisil"* olmak üzere kısmen veya tamamen kısıtlanmasına Cumhurbaşkanı (Kanun'un önceki halinde Bakanlar Kurulu) karar verebilecektir. Diğer bir örnek ise 5682 sayılı "*Pasaport Kanunu"*nun[124] 9. maddesinde yer almaktadır. Bu bağlamda Türk vatandaşlarının ülkesine girişini kısıtlayan, şart koyan veya yasaklayan devletlerin vatandaşları hakkında Türkiye'ye giriş için kısıtlama, şart koyma veya yasaklama ile Türk vatandaşlarına Pasaport Kanunu'nda yer alan mali hükümlerden *"daha az müsait"* hükümleri uygulayan devletlerin vatandaşlarına *"mukabele-i bilmisil"* tedbirleri alma yetkisi söz konusudur.[125]

Zararla karşılık kavramı,[126] bir devletin uluslararası hukuku ihlal eden bir devlete karşı savaşma amacı gütmeksizin hukuka aykırı fiilinin tekrarlanmasını engellemek veya vermiş olduğu zararın telafi edilmesi için alınan zorlayıcı tedbirler olarak ifade edilebilir.[127] Zararla karşılığın hukuka uygun olduğunu savunan görüşe göre bir devletin haksız bir kuvvet kullanımına maruz kalması halinde zarar karşılık yoluna başvurması, hukuka aykırı olmayacaktır. Nitekim söz konusu görüş uyarınca zarar gören devletin haksız fiilde bulunan devletin verdiği zararın tazmini için önce talepte bulunması gereklidir. Aynı görüş kapsamında zararla karşılık fiillerinin hukuka uygun olması için öngörülmüş bir diğer şart, zararla karşılık

---

[122] **Bouchet-Saulnier**, s. 448.

[123] 1062 sayılı, Hudutları Dahilinde Tebaamızın Emlakine Vaziyet Eden Devletlerin Türkiye'deki Tebaaları Emlakine Karşı Mukabelei Bilmisil Tedabiri İttihazı Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1062&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[124] 5682 sayılı, Pasaport Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5682&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[125] **Meray**, s. 382.

[126] Zararla karşılık, aynıyla karşılık, misilleme veya eski dilde mukabele-i bilmisil olarak anılan kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 151-159; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 90-102; **Arend/Beck**, ss. 42-43; **Dixon/McCorquodale**, ss. 582-583; **Karabulut**, ss. 19-20; **Eren**, ss. 233-247; **Poyraz/İpek**, ss. 204-208; **Erdal**, ss. 12-20.

[127] Meray, zararla karşılık uygulamasının şartlarını; önceden bir haksız fiil işlenmiş olması, düzeltme talebinin reddi, zararla karşılık fiilinin haksız fiil ölçüsünde yapılması ve zararla karşılık fiillerinden üçüncü devletlerin zarara uğramamış olması şeklinde dört başlık altında açıklamıştır. Zararla karşılık fiillerinin şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Meray**, ss. 384-386; **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality, s. 136; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 151; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 94; **Erdal**, s. 14.

kapsamındaki fiiller ile zarar veren devletin fiillerinin orantılı olmasıdır. Ayrıca zararla karşılık fiillerinin hedefi de sadece ilk zarar veren devlet olmalı ve üçüncü devletler bu fiillerden herhangi bir şekilde etkilenmemelidir.[128]

Savunma amaçlı zararla karşılık adı verilen durumda bir devlete karşı aynı kaynaktan bir dizi saldırı geleceğine dair güçlü işaretlerin bulunması halinde caydırıcı bir tedbir olarak zararla karşılık fiillerinin meşru sayıldığı ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, caydırma değil de cezalandırma veya intikam amacı güden zararla karşılık fiilleri hukuka aykırı olacaktır. Bununla beraber çoğunluk görüşüne göre; zararla karşılık niteliğindeki fiiller silahlı saldırı derecesinde olmamasına karşın BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağı kapsamında yasaklanmıştır. Zira BM Antlaşması, temel anlamda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini amaçladığı için uluslararası ilişkilerde zararla karşılık fiillerini yasaklamaktadır.[129] Bununla beraber bir antlaşma hükmünü uygulamamak veya yabancıların toplu şekilde sınır dışı edilmesi gibi fiiller, kuvvet kullanma içermeyen zararla karşılık kapsamında birer örnek olarak görülebilir.[130]

Zararla karşılık kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, hedef devlete veya bu devletin vatandaşlarına ait olan her unsura yönelebilir. Hedef devlet ile yapılmış olan antlaşmaların askıya alınması, söz konusu devletin bayrağını taşıyan gemilere el konulması, ülkenin bir kısmının işgal edilmesi şeklinde fiiller örnek verilebilir. Ayrıca bir devletin yükümlülüklerine aykırı bir fiille zararla karşılık uygulaması gerçekleştirmesi mümkün olduğu gibi, yükümlülüklerini yerine getirmemesi şeklindeki pasif bir durum sergilemesi de zararla karşılık olarak nitelendirilebilecektir. Zararla karşılık kapsamında gerçekleştirilen her faaliyet, barış durumunun bir parçası olup, uyuşmazlık tarafı devletler arasında bir savaş durumunu doğurmamaktadır. Zararla karşılık uygulaması; başka bir devletin hukuka aykırı bir fiilinin söz konusu olması, bu hukuka aykırı fiilin telafi edilmesinin talep edilmesi ve bu talebin reddedilmesi sonucunda gerçekleştirilir. Ancak önceden belirtildiği gibi zararla karşılık niteliğindeki fiillerin hedef olunan ilk hukuka aykırı fiille orantılı olarak ve sadece ilk hukuka aykırı fiili gerçekleştiren devlete yöneltilmesi gerekmektedir.[131]

---

[128] **Eren**, s. 239-240; **Karabulut**, s. 19; **Poyraz/İpek**, s. 206.
[129] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 55-57.
[130] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 95.
[131] 1928 yılında gündeme gelen Naulilaa Davası, zararla karşılık uygulaması açısından önemli bir örnektir. Söz konusu davada somut olayda; 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra o dönemde tarafsız olan Portekiz'in bir sömürgesi olan Angola'da üç Alman vatandaşının öldürülmesi üzerine, Alman kolonisi komutanı Portekiz kolonisine saldırılmasına karar vermiştir. Davaya bakan Hakemlik, zarar gören devletin, hukuka aykırı hareket eden devlete karşı önce tazmin talebinde bulunulması, talebin kabul edilmemesi halinde zarara karşılık yoluna başvurulabileceğini, ancak, zararla karşılık eyleminin ilk hukuka aykırı fiille tamamen orantısız olmaması gerektiğine karar vermiştir. Somut olay ve zararla karşılık kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 95-96.

Zararla karşılık niteliğindeki barış içinde abluka kavramı, bir devletin başka bir devlet üzerinde ekonomik ve psikolojik baskı kurmak amacıyla savaş gemileriyle hedef devletin kıyı ve limanlarını denetim altına alarak hedef devlete deniz yoluyla gelebilecek ekonomik ve askeri yardımın kesilmesidir. Bir diğer zararla karşılık yöntemi olan barış içinde işgal ve bombardıman ise bir devletin başka bir devletin haksız fiiline karşı silahlı kuvvet kullanmasıdır. Gerek barış içinde abluka gerekse barış içinde işgal ve bombardıman fiillerinde ayırt edici özellik, bu fiillere başvuran devlet ile hedef devlet arasında savaş durumunun söz konusu olmamasıdır.[132]

Zararla karşılık uygulaması kapsamında kuvvet kullanılması halinde bu fiillerin hukuka aykırı hale geleceği belirtilmelidir. Zira 1953 yılından başlayarak Arap devletleri ile İsrail arasında meydana gelen çatışmalar, BM Güvenlik Konseyi tarafından birer zararla karşılık uygulaması olarak nitelendirilmiştir. Konsey bu olaylarla ilgili kararlarında[133] zararla karşılık uygulamasının hukuka aykırı olduğunu belirtmiş ve söz konusu zararla karşılık fiillerini kınamıştır. Konsey, bazı kararlarında zararla karşılık eylemlerinin önceki eylemlerle orantısız olduğunu da belirtirken, bazı kararlarında ise orantılılık değerlendirmesi yapmayarak doğrudan bu fiillerin hukuka aykırı olduklarını ifade ederek kınamıştır.[134] Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, 1949 yılında "*Korfu Kanalı Davası*"nda; BM Antlaşması kapsamında yer alan meşru müdafaa hali dışındaki kuvvet kullanma içeren fiillerin hukuka aykırı olduğu için yasak olduğunu ve bu doğrultuda zararla karşılık fiillerinin de yasaklanmış olduğuna karar vermiştir.[135]

Zararla karşılık uygulamasının meşruiyeti, doktrinde tartışmalı bir husustur. Bir görüşe göre; BM Antlaşması'nda yer alan kuvvet kullanma yasağı, sadece Antlaşma'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık ile BM amaçlarına

---

[132] **Meray**, s. 389-391; **Eren**, s. 242-244.

[133] BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu kararları için bkz, 101 sayılı Konsey kararı (1953), https://undocs.org/S/RES/101(1953); 106 sayılı Konsey kararı https://undocs.org/S/RES/106(1955) ; 107 sayılı Konsey kararı (1955), https://undocs.org/S/RES/107(1955); 108 sayılı Konsey kararı (1955), https://undocs.org/S/RES/108(1955) ; 171 sayılı Konsey kararı (1962), https://undocs.org/S/RES/171(1962) ; 188 sayılı Konsey kararı (1964), https://undocs.org/S/RES/188(1964) ; 228 sayılı Konsey kararı (1966), https://undocs.org/S/RES/228(1966) ; 240, sayılı Konsey kararı (1967), https://undocs.org/S/RES/240(1967) ; 248 sayılı Konsey kararı (1968), https://undocs.org/S/RES/248(1968) ; 256 sayılı Konsey kararı (1968), https://undocs.org/S/RES/256(1968) ; 262 sayılı Konsey kararı (1968), https://undocs.org/S/RES/262(1968) ; 265 sayılı Konsey kararı (1969), https://undocs.org/S/RES/265(1969) ; 270 sayılı Konsey kararı (1969), https://undocs.org/S/RES/270(1969) ; 272 sayılı Konsey kararı (1969), https://undocs.org/S/RES/272(1969) ; 280 sayılı Konsey kararı (1970), https://undocs.org/S/RES/280(1970) ; 285 sayılı Konsey kararı (1970), https://undocs.org/S/RES/285(1970) ; 290 sayılı Konsey kararı (1970), https://undocs.org/S/RES/290(1970) (Erişim tarihi: 08.03.2020).

[134] Konsey'in olaylara yaklaşımına yönelik ayrıntılar için bkz. Bowett, Derek William, "Reprisals Involving Recourse to Armed Force", **American Journal of International Law,** Vol. 66, Issue: 1, 1972, ss. 33-36.

[135] 8 Nisan 1949 tarihli *"Korfu Kanalı Davası",* s. 35, https://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 09.03.2020).

yönelik sınırlı yorumlanması doğrultusunda bu amaçları ihlal etmeyen kuvvet kullanma fiilleri hukuka aykırı olmayacaktır. Diğer görüş ise BM örgütünün amaçlandığı gibi çalışamadığı, yani uluslararası barış ve güvenliği koruyacak olan yapılanmanın kurulmamış olması nedeniyle zararla karşılık uygulamasını yasaklayan kuvvet kullanma yasağı kuralının artık geçersiz olduğunu ve dolayısıyla zararla karşılık biçiminde *self-help* yoluna başvurulmasının mümkün olduğunu savunmaktadır.[136]

Kanaatimizce, zararla karşılık uygulamasının hukuka uygun olduğunu savunmak mümkün değildir. Zira BM yapılanmasının amaçlarını gerçekleştirecek şekilde henüz çalışmaması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının zayıfladığı anlamına gelmemelidir. Aksine uluslararası hukukun temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması hedefinin gerçekleştirilmesi için öncelikle kuvvet kullanma yasağını ihlal eden her türlü fiili önlemek ve bunlara yönelik olarak caydırıcı düzenleme ve uygulamalar gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle BM Antlaşması kapsamında yer alan kuvvet kullanma yasağının dar değil, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına uygun şekilde geniş yorumlanması önemli bir ihtiyaçtır. BM mekanizmasının gerektiği gibi çalışmadığı için zararla karşılık uygulamasına başvurmak şeklinde bir görüş çözüm olmaktan öte, başlı başına bir problemdir. Bu problemi yaratmak yerine BM mekanizmasının amaçlarına uygun ve başarılı şekilde çalışabilmesi için bu noktadaki sorunların tespit edilmesi ve çözüm getirilmesi yoluyla BM mekanizmasının özgülendiği amaçlarını gerçekleştirmesinin sağlanması en doğru yol olacaktır. Zira her durumda kaos ve savaşa sebebiyet verebilecek ve bu denli kötü kullanmaya müsait olan kuvvet kullanma içeren zararla karşılık fiillerinin meşru kabul edilmesi, uluslararası hukukun varlığına dahi en büyük tehdit olmaktadır.

BM Antlaşmasının kuvvet kullanılmasına izin verdiği istisnai haller dışında yer alan zararla karşılık uygulamaları, kuvvet kullanma yasağına aykırı olması açısından meşru değildir. Zararla karşılık fiillerini meşru müdafaa hakkı kapsamında görmek de doğru olmayacaktır. Nitekim meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşmasının 51. maddesinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Bu hakkı zararla karşılık fiillerini de içerecek kadar geniş yorumlamak, hakkın kötü kullanılmasına ve meşruiyetini kaybetmesine sebep olacaktır. Nitekim meşru müdafaa hakkı kapsamında gerçekleştirilen ilk hukuka aykırı saldırıyı önlemek, sonlandırmak ve tekrarlanmasını engellemek amacına yönelik kullanılan istisnai ve geçici bir durum söz konusudur. Ancak zararla karşılık fiilleri, savunma veya caydırma özelliklerinin ötesinde,

---

[136] Zararla karşılık uygulaması ile ilgili somut olaylar ve tartışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 152-159; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 97-102; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 55-60.

cezalandırma niteliğinde olmaktadır. Sadece hukuka aykırı saldırı fiillerini sonlandırmak ve tekrarlanmasını önlemek için caydırmak şeklinde amaçları olan meşru müdafaa hakkı, amacı cezalandırma olan zararla karşılık uygulamasından oldukça farklı bir kavramdır. Dolayısıyla zararla karşılık uygulamasını meşru müdafaa hakkı kapsamında meşru kabul etmek mümkün değildir.

Zararla karşılık kavramının anlaşılması noktasında müdahale ile zararla karşılık fiillerinin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Zira müdahale, hedef devleti belli bir hareketi yapması veya yapmaması yönünde baskı altına almak ve zorlamak suretiyle devletin iç işlerine karışılmasıdır. Buna karşın zararla karşılık ise bir devletin uluslararası hukuku ihlal eden bir eylemine karşı gerekirse uluslararası hukuka aykırı olabilecek bir eylemle karşılık verilmesidir. Bu noktada zararla karşılık fiilinde hukuka aykırı hareket eden bir devleti bu fiili sona erdirmeye zorlama veya onu cezalandırma amacı güdülmesi, zararla karşılığı müdahale fiillerinden ayırmaktadır.[137]

1.1.5. Abluka

Abluka kavramının sözcük anlamı, bir liman veya kıyının denizden geliş veya gidişini tümüyle kapatan askeri faaliyet şeklindedir.[138] Ancak uygulamada bir devletin diğer bir devletin deniz sınırlarından ya da belirli bir bölgesinden gemilerin giriş ve çıkışının engellenmesi için ilgili devletin izole edilmesi şeklindeki tanım, deniz ablukasını ifade etmektedir. Bununla beraber artık abluka sadece denizde uygulanmamakta, karada da uygulanabilmektedir. Bu bağlamda ablukanın kısaca barış veya savaş dönemlerinde hedef devletin sınırlarına giriş ve çıkışın engellenmesi şeklinde ifade edilmesi doğru olacaktır.[139] Ayrıca karada veya denizde uygulanan ablukanın hava unsurlarıyla desteklenmesi de mümkündür. Nitekim bir devletin başka bir veya birden fazla devletin uçaklarına kendi hava sahasını kullandırmaması şeklinde hava ablukası da söz konusu olabilecektir. Günümüzde abluka fiillerinin uygulanmasının etkisi, devletlerin birbirine bağımlılığı da göz önüne alındığında ablukayı uygulayacak olan devletlerin ekonomik ve askeri kapasiteleri ile dış ekonomik ilişkilere bağımlılığı gibi faktörlere

---

[137] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 158; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 59; **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 42.

[138] **Bouchet-Saulnier**, s. 19.

[139] Savaş halinde uygulanan abluka ise düşman devletin tarafsız devletlerle bağlantısının kesilme amacına yönelik olarak limanlarının ve sahillerinin kontrol altına alınması ile hava ve deniz taşıtlarının abluka bölgesine giriş ve çıkışlarının kısıtlanması şeklindeki bir savaş yöntemi olarak ifade edilebilir. Topal, Ahmet Hamdi, "İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,** Yıl: 32, Sayı: 1, 2012, s. 110.

bağlı olarak değişecektir.[140] Abluka kavramı, BM Genel Kurulu'nda 14 Aralık 1974 tarihinde kabul edilen *"Saldırganlığın Tanımına İlişkin Bildiri"*nin 3/(c) bendinde *"Bir Devletin liman veya kıyılarının diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması"* şeklinde tarif edilmiştir.[141]

Abluka, her ne kadar pasif şekilde uygulanan bir fiil olsa da bu fiilin silahlı saldırı düzeyine varacak derecede etkili ve kapsamlı uygulanması halinde bir silahlı saldırının varlığı söz konusu olabilecektir. Ayrıca Bildiri'nin *"Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi"* şeklindeki 3/(f) bendi önem taşımaktadır. Nitekim anılan hüküm doğrultusunda ülkesi kullanılan devletten başka bir devlete yöneltilen fiiller, aynı zamanda silahlı saldırı niteliğinde ve eşiğinde ise ülkesini kullandıran pasif konumdaki ev sahibi devletin de hedef devlete silahlı saldırıda bulunduğunun kabul edilmesi mümkündür.[142] Örneğin; deniz ablukasını uygulayan devletin pasif konumda olmasına rağmen abluka herhangi bir silahlı saldırı içermese dahi kıyı devletinin deniz taşıtlarına yönelik bir kuvvet kullanma fiili hukuka aykırı olacaktır.[143]

Meşruiyet değerlendirmesi açısından ablukanın yetkili bir otorite tarafından ilan edilmesi, zaman bildiriminden sonra tesis edilmesi, orantılı olması ve sadece barışçıl çözüm yollarının başarısız olmasından sonra kullanılması gerekmektedir.[144] Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla BM Antlaşması'na dayanarak abluka uygulanmasına yönelik bir karar alması mümkündür. Konsey'in almış olduğu karar doğrultusunda uygulanan abluka tedbirlerinin BM Antlaşması ve Antlaşma uyarınca alınan Konsey kararlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber 12 Temmuz 1994 tarihli *"Denizdeki Silahlı Çatışmalara Uygulanabilir Uluslararası Hukuka İlişkin San Remo El Kitabı"*[145] isimli uluslararası düzenleme de göz önüne alınmalıdır. Anılan düzenleme kapsamında; abluka uygulamalarının önceden ilan edilmiş olması ve ilan kapsamında süresi, yeri ve kapsamı, kuruluş ve uygulanma esasları, sonlandırılması, geçici

---

[140] Abluka fiilleri hakkında ayrıntılı bilgi ve somut tarihi örnekler için bkz. **Topal**, İsrail'in Gazze Ablukası, ss. 109-118; Tütüncü, Ayşe Nur, **İnsancıl Hukuka Giriş,** 2.Bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 117-121; **Karabulut**, ss. 20-23; **Eren**, s. 242-243.

[141] 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 21.02.2020).

[142] **Gündüz**, s. 141; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 19-20.

[143] **Brownlie**, s. 365-366.

[144] **Tütüncü**, s. 118-119; Abluka sürecinde, II. Cenevre Sözleşmesi'nin 22, 23 ve 24. maddeleri uyarınca; hastane gemileri ile hastane uçaklarının ayırt edici işaret taşımaları ve karşı tarafa bildirmiş olmaları şartıyla batırılan gemi veya uçaklara yardım edilmelerine de izin verilmesi gerekmektedir. **Karabulut**, s. 23.

[145] Orijinal ismi *"The San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflict at Sea*" olan düzenlemenin İngilizce metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/560 (Erişim tarihi: 17.03.2020).

olarak kaldırılması, yeniden kurulması veya uzatılması şeklindeki değişiklikler hakkında bilgilendirme yapılması, tarafsız ve etkin bir şekilde ayrım gözetilmeden uygulanması gerektiği kabul edilmiştir. Ayrıca ablukanın tarafsız devletlerin sahil ve limanlarına ulaşımı engellememesi de ayrı bir yükümlülük olarak öngörülmüştür.[146]

1.1.6. Ambargo

Ambargo sözcüğü, köken itibarıyla İspanyolca *"emberger",* Latince ise *"imbarricare"* kelimelerinden gelmekte ve kısaca tevkif etmeyi ifade etmektedir.[147] Ambargonun sözcük anlamı ise; bir devletin tüm taşıma araçları, her türlü malları veya özellikle silah, stratejik ya da petrol ürünleri olmak üzere her türlü ürünün ihracının yasaklanması veya gidişlerin durdurulmasını içeren bir egemenlik tasarrufu şeklindedir.[148] Ambargoyu; bir devletten başta silah, petrol ve savaş malzemeleri olmak üzere belirli stratejik malların dışsatımının yasaklanması olarak tarif etmek mümkündür.[149] Günümüz küresel güvenlik düzeninde yer alan ve ekonomik yalıtıma kadar varan ekonomik yaptırım şeklinin sıklıkla uygulanan şekli, kredi ve silah ambargosudur.[150] Ambargo doğrultusunda ithalat ve ihracatın kontrol altına alınması ile hedef devletin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan baskı altına alınması amaçlanmaktadır.

Ambargonun etkisi; ambargo uygulayan devlet ile hedef devlet arasındaki ticari ilişkiyi denetleyebilecek otoriteye ve güce sahip olması, hedef devletin bir ada ülkesi olması veya hedef devletin çevresindeki devletlerin ambargoyu desteklemesi gibi faktörlere bağlıdır. Ambargo uygulamalarının başarılı sonuç doğurabilmesi için temin edilmemesi amaçlanan malların hedef devlet için hayati öneme sahip ve ikame edilemeyen mallar olmaları ve hedef devletin söz konusu malları başka devletlerden ithal edecek durumda olmaması gerekmektedir. Ayrıca ambargo uygulayan devlet açısından ambargo kapsamında satılmamasına karar verilen malların toplam ihracat hacmi içerisinde önemli bir yer tutmaması veya alternatif pazar imkanına sahip olmaması gerekir.[151] Başka bir deyişle bu malların hedef devlete ithal edilmemesi sebebiyle

---

[146] Ablukaya ilişkin olarak öngörülen Paris Bildirisi, Londra Bildirisi ve San Remo El Kitabı şeklindeki uluslararası düzenlemeler ve tarihsel süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Topal**, İsrail'in Gazze Ablukası, ss. 111-114.
[147] **Meray**, s. 387.
[148] **Bouchet-Saulnier**, s. 26.
[149] **Eren**, s. 241.
[150] **Mutlu**, s. 95; **Erdal**, s. 20.
[151] Ambargoyu uygulayan devlet açısından ambargonun başarılı sonuç doğurabilmesinin bağlı olduğu faktörler hakkında: *"Özellikle ihracatın içerisinde özel teşebbüsün büyük payı bulunan ülkelerde, bir veya birkaç ülkeye karşı girişilen ambargo uygulamaları bu kesimlerin çıkarlarını zedelediğinde faaliyete geçen baskı grupları, yönetimi, ambargoyu kaldırmaya veya hafifletmeye zorlayabilmektedir. Bu zorlamanın şiddeti, ambargoya konu olan mal ve hizmetlerin ülkedeki iç talepten ne kadar fazla olduğu veya bu mal veya hizmetlere ilişkin ihracat imkanlarının (belirli bir fiyat seviyesinde) ne oranda ambargonun yöneldiği ülke veya ülkelerin pazarlarına bağımlı olduğu sorularına verilecek cevaplarla ilgilidir."* şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Ambargo fiilleri

yoksun kalınan kazanç, ambargo uygulayan devletin ekonomisini gereğinden fazla olumsuz etkilememelidir. Buradaki karşılaştırma açısından ambargo sebebiyle yoksun kalınan kazanç ile ambargo sonucunda elde edilmesi amaçlanan menfaat arasındaki bağlamın değerlendirilmesi doğru olacaktır.

1.1.7. Self-Help ve Self-Preservation

Savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları hususunda *self-preservation*[152] ve *self-help*[153] kavramlarının değerlendirilmesi önemlidir. Uluslararası ilişkilerde hukuka aykırı fiilleri önlemek veya gerçekleşmiş olan hukuka aykırı fiillerin cezalandırılması amaçlarıyla kuvvet kullanma yoluyla yaptırım uygulanması söz konusu olmaktadır. Devletler tarafından gerçekleştirilen hukuka aykırı fiillerin önlenmesi veya cezalandırılması açısından devletler üzerinde otorite sahibi üst bir merkezi yapı olmadığı ileri sürülerek bu yaptırımların haksızlığa uğrayan devletler tarafından bir *self-help* uygulaması olarak mümkün olacağı ileri sürülmüştür. Bu uygulamalar, kuvvet kullanma şeklinde olabileceği gibi siyasi, ekonomik vb. baskı şeklinde de olabilecektir. *Self-preservation* kavramının kelime anlamını; sahip olduklarını koruma şeklinde ifade etmek yanlış olmamakla beraber, bu kavramın tam bir Türkçe karşılığının olmadığını belirtmek gerekir. *Self-preservation;* bir devletin hayati çıkarlarının tehdit altında bulunması durumunda kuvvete başvurması şeklinde ifade edilebilir. Ancak tehdit altında bulunan hayati çıkarlar kavramının muğlak ve geniş yorumlanmaya müsait olması, bu uygulamanın kötüye kullanılması riskini doğurmaktadır. Dolayısıyla söz konusu uygulamanın hedef devletin rızası ve açık onayı dahilinde gerçekleştirilmesi halinde söz konusu fiiller meşru olacaktır. Bir self-preservation uygulaması olan izleme hakkı, deniz hukukunda yer alan bir hak olup bazı koşullarda karada da söz konusu olabilecektir. İzleme hakkını kısaca; ülkesinde suç işlenen bir devletin suç işleyenleri kendi ülkesinin sınırlarının ötesinde de takip edebilmesi olarak tarif etmek mümkündür. İzleme hakkının kullanılması açısından izlemenin ülkesi sınırları içerisinde devam eden devletin açık onayının bulunması, takibin suçun işlenmesinden hemen sonra ve kamu görevlileri tarafından başlatılması gerekmektedir.[154]

---

hakkında ayrıntılı bilgi ve somut örnekler hakkında bkz. **Meray**, ss. 387-389; **Karabulut**, s. 24; **Eren**, ss. 240-242.

[152] Self-preservation kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oppenheim, Lassa, **International Law A Treatise, Vol. I – Peace,** edited by Lauterpacht, Hersch, 8th Edition, Longmans, Cambridge, 1955, ss. 297-304; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 85-89; **Alexandrov**, ss. 19-27; Mrazek, Josef, "Prohibition of The Use and Threat of Force: Self-Defence and Self-Help in International Law", **The Canadian Yearbook of International Law,** Vol.: 27, 1989, ss. 106-108.

[153] Self-help kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Brownlie**, ss. 281-283; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 89-90; **Alexandrov**, ss. 11-18; **Mrazek**, ss. 99-105.

[154] **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol. 1 – Peace, s. 298; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 86.

Self-help kavramı da *self-preservation* gibi henüz çok iyi tanımlanmış bir kavram değildir. *Self-help* yolları; tek taraflı kuvvet kullanma içeren zorlama yöntemlerini, *self-preservation* niteliğinde olan kuvvet kullanma yollarını, zararla karşılık, tanımama, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi kuvvet kullanma içeren veya içermeyen birçok yöntemi kapsamaktadır.[155] Devletler, *self-help* kavramı çerçevesinde hak ve çıkarlarını tehdit altında gördüğü her zaman kuvvete başvurabilecektir. Kuvvete başvuran devlet, hak ve çıkarlarının tehdit altında olduğuna da karar veren devlet olacağı için bu noktada söz konusu uygulamanın kötüye kullanılması riski yine yüksek olmaktadır. Nitekim bir devletin çıkarlarına aykırı olarak yorumladığı her durumda kuvvet kullanabilmesini kabul etmek, uluslararası barış ve güvenlik açısından büyük bir risk ve başlı başına bir tehdit olmaktadır. *Self-help* ile *self-preservation* fiillerini devletlerin meşru müdafaa hakkını da göz önüne alarak ele almak gerekmektedir. Nitekim meşru müdafaa hakkı, devletlere BM Antlaşmasının 51. maddesi ile tanınmış olup söz konusu fiillerden ayrı bir durumdur. Dolayısıyla *self-help* ile *self-preservation* niteliğindeki fiillerin hukuka aykırı olma ihtimalleri öngörülmeli ve meşru müdafaa hakkından ayrı şekilde birer zararla karşılık yolu olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir.

1.1.8. İnsancıl Müdahale

İnsancıl müdahale kavramı, bir devletin ülkesi sınırları içerisinde kendi vatandaşlarına yönelik olarak gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerinin sonlandırılması ve önlenmesi amacıyla o ülkeye dışarıdan müdahale edilmesi şeklinde kısaca tarif edilebilir.[156] İnsancıl müdahale, bir devletin ülkesi sınırlarında gerçekleşen olaylar sonrasında gündeme geldiği için oldukça tartışmalı bir husustur.[157] Nitekim bir yanda devletlerin egemenlik yetkisi, içişlerine karışma

---

[155] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 89.

[156] Hoş, H. Serdar, **Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk,** 2.Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 115; **Poyraz/İpek**, s. 213; Çevikbaş, Ahmet, "Müttefik Güç Harekatı İnsanı Müdahalelerin bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açısından Değerlendirilmesi", **Savunma Bilimleri Dergisi,** Cilt: 10, Sayı: 10, Kasım 2011, s. 38.

[157] İnsancıl müdahale tartışmalı bir konu olması hasebiyle oldukça geniş şekilde değerlendirilmesi gerekmesiyle beraber, çalışma kapsamı açısından temel hususlar ele alınacaktır. İnsancıl müdahaleye ilişkin olarak zengin bir literatür bulunmakla beraber, örnek mahiyetinde bazı çalışmalara bakılabilir. İnsancıl müdahale bağlamında somut örnekler (Kuzey Irak, Afganistan, Libya, Endonezya, Sri Lanka, Kolombiya, Nepal, Somali, Haiti, Liberya, Angola, Ruanda, Kosova, Brundini, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Arnavutluk, Merkezi Afrika Cumhuriyeti, Sierra Leone, Doğu Timor, Fildişi Sahili, Sudan ve Darfur) ve Güvenlik Konseyi kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, Sercan, **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016 (Tüm kitap); **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 174-192; Arsava, A. Füsun, "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt:4, No: 13, ss. 1-15; Arsava, A. Füsun, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 15, Sayı: 1, 2011, ss. 101-124; Arsava, A. Füsun, "BM'nin Sivil Halkı Koruma Misyonu ve Bu Misyonun Yerine Getirilmesinde Meydana Gelen Aksamaların Hukuki Sonuçları", **Türkiye Noterler Birliği Dergisi,** Cilt: 2, Sayı: 2, 2015, ss. 81-104; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 127-130; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 81-90; **Hoş**, ss. 114-126; **Poyraz/İpek**, ss. 211-217.

yasağı ve devletlerin eşitliği ilkesi diğer yanda uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi kavramının kapsamı ile insan haklarının korunması şeklindeki hususlar insancıl müdahale kapsamında etkileşim içinde olmaktadır. Dolayısıyla insancıl müdahalenin anlaşılması açısından devlet egemenliği,[158] içişlerine karışma yasağı (müdahale yasağı) ile uluslararası barış ve güvenliğe tehdit ve koruma sorumluluğu kavramlarının değerlendirilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Zira söz konusu kavramlar, insancıl müdahale hususunda gerek doktrinde gerekse devlet uygulamalarında gündeme gelen önemli noktalara temas etmektedir.

İnsancıl müdahale kavramının ileri sürüldüğü ilk zamanlarda kavramın müdahale niteliği ağır basmakta iken, zamanla asıl amaç olan insan haklarının korunması hususuna vurgu yapılması açısından koruma sorumluluğu kavramı ileri sürülmeye başlanmıştır. Koruma sorumluluğu, iki boyutlu bir husustur. Bu kavram kapsamında devletlerin egemenlik yetkisi, modern zamanda hakimiyetten sorumluluğa dönüşmüştür. Başka bir deyişle devletlerin ülkeleri sınırları içerisinde insan haklarının korunmasından sorumlu oldukları ileri sürülmüştür. Devletler, koruma sorumluluğu kapsamında vatandaşlarının insan haklarını güvence altına almak, ihlal etmemek ve olası ihlallerin de önlenmesini sağlamakla yükümlü olmaktadır. Görüldüğü üzere bu noktada devletlerin egemenliği değil, sorumlulukları ağır basmaktadır. Bir ülkede yaşayan bireylerin insan haklarının korunması bağlamında devlet, birincil derecede asıl sorumludur. Buna karşın eğer bir devlet, insan haklarının korunması sorumluluğunu ağır derecede ihlal ediyor veya bu sorumluluğunu yerine getirme yetisinden yoksunsa, yani yerine getiremiyor ise burada ikincil bir sorumluluk doğmakta ve uluslararası müdahale gündeme gelebilmektedir. Bu ikincil koruma sorumluluğu çerçevesinde başka bir devletin veya birden fazla devletin ya da uluslararası bir örgüt organının ihlallerin yaşandığı ülkeye müdahale ederek bu ihlallerin sonlandırılmasını ve önlenmesini sağlaması söz konusu olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde yetkili uluslararası otorite olan Güvenlik Konseyi'nin Antlaşma ile kendisine tanınan uluslararası barış ve güvenliğin tehdidini önlemek için tedbir almak yetkisine dayanarak söz konusu insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı ülkeye müdahale etmesi gerektiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu noktada herhangi bir veya birden fazla devlet ya da başka bir uluslararası örgüt değil, BM Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'na uygun olmak koşuluyla insancıl müdahaleyi gerçekleştirecektir.

İnsancıl müdahale hususunda tartışmalı olan husus, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik gerekli tedbirleri almak konusundaki yetkisidir. Konsey'in söz

---

[158] Egemenliği; siyasi, sosyal ve ekonomik devlet düzenini belirlemek ile uluslararası ilişkilerde bağımsız şekilde kendi iradesiyle hareket edebilmek olarak ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla egemenlik yetkisi bir devlete, başka devletlerin veya uluslararası örgütlerin o devletin içişlerine karışmasına karşı bir koruma niteliğindedir. **Arsava**, Egemenlik, s. 102.

konusu yetkisinin yöneldiği amaç olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının kapsamının dar veya geniş yorumlanması tartışmalı olan noktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması dar anlamda ele alınarak sadece devletler arasında silahlı çatışmaların önlenmesi olarak mı anlaşılmalıdır, yoksa geniş anlamıyla hem silahlı çatışmaların önlenmesi hem de insan haklarının ağır ihlallerin önlenmesi olarak mı anlaşılmalıdır? Bu soruya cevap vermek için öncelikle uluslararası hukukun amaçlarının ve odak noktasının devletlerin egemenlik yetkisi mi, yoksa bireylerin insan haklarının korunması ve güvence altına alınması mı olduğunun saptanması gerekmektedir. Günümüz şartlarında uluslararası anlamda adaletli ve güvenli bir dünya için asıl önemli olan hususun insan haklarının güvence altında olması gerektiğinde şüphe bulunmamaktadır. Nitekim devletlerin egemenlik yetkisinin amacının dahi insan haklarının korunması ve güvence altına alınması olduğu da göz önüne alındığında uluslararası anlamda asıl amacın insan haklarının korunması olduğu anlaşılacaktır.[159] Sonuç olarak; BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisinin dayanağı olan uluslararası barış ve güvenliğe tehdidin ortadan kaldırılması kavramının insan haklarına yönelik ihlallerin sonlandırılması ve önlenmesi amacını da kapsayacak şekilde geniş yorumlanması doğru olacaktır.

Uluslararası barış ve güvenlik kavramının geniş yorumlanmasıyla insan haklarının korunmasını kapsadığının kabul edilmesi doğrultusunda BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 7. fıkrasında yer alan devletin içişlerine karışma yasağının (müdahale yasağı) kapsamı da bu geniş yorum oranında daralmaktadır. Nitekim bu bağlamda uluslararası güvenlik kavramı hem devletlerin güvenliğini hem de bireylerin insan haklarına yönelik ihlallere karşı bireylerin güvenliğini kapsamaktadır.[160] Uluslararası güvenliğe yönelik tehditlerin kapsamına; uluslararası uyuşmazlıklar, kitle imha silahlarının yayılması şeklindeki sorunların yanında devletlerin bireylere yönelik kapsamlı, sistematik ve belli bir süre devam eden insan hakları ihlalleri ile ayrıca sefalet, salgın hastalıklar, doğal afetler, organize suçlar ve terörizm gibi sosyal ve ekonomik sorunlar da girmektedir. Bir devlet, ülkesi sınırları içerisinde meydana gelen ağır insan hakları ihlallerini sonlandırma veya önleme durumunda değil ya da böyle bir iradeye sahip değilse, koruma sorumluluğunu yerine getirememekte olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Bu ihlaller, koruma sorumluluğunu ikame edici ikincil sorumluluk bağlamında BM Güvenlik Konseyi'nin sorunlara müdahale etmesini haklı kılmaktadır.[161] İnsancıl müdahale açısından bir ülkede ağır ve kitlesel insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi, uluslararası barış ve güvenlik açısından bir tehdit olarak nitelendirilebilmekte ve bu ihlallerin

---

[159] **Hoş**, s. 118.
[160] Telli, Azime, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 1, 2012, s. 208.
[161] **Arsava**, BM Güvenlik Konseyi, s. 2-3; **Arsava**, Sivil Halkı Koruma Misyonu, s. 83.

sonlandırılması için etkili askeri tedbirlerin alınması gerektiği ileri sürülmektedir.[162] Doktrinde Pekyardımcı, insancıl müdahalenin meşruiyeti açısından göz önüne alınması gereken ölçütleri; barışçıl yöntemlerin tüketilmiş olması, uluslararası toplumdan yardım talep edilmesi, müdahalenin zaman, yer ve kullanılan kuvvetin büyüklüğü açısından sınırlı olması, çok taraflılık ve kuvvet kullanmanın yetkili bir otorite tarafından gerçekleştirilmesi şeklinde ifade etmiştir. Yazar çok taraflılık hususunu; çıkar birliği olan az sayıda devlet yerine gerçekten bir insani krizi engellemek için bir araya gelebilecek çok sayıda devletin müdahalede bulunması şeklinde açıklamıştır. Ayrıca yetkili bir otorite açısından duruma göre BM Güvenlik Konseyi (BM Antlaşması 42. maddesi uyarınca alınan silahlı kuvvet kullanma içeren tedbir kararı) veya BM Genel Kurulu (Barış Harekatları) yetkili organ olacaktır.[163]

Doktrinde insancıl müdahalenin; meşru müdafaa hakkı, insancıl müdahalenin uluslararası teamül hukukunda mevcut olduğu iddiası, insan hakları, BM Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemlere karar verme yetkisi ile 1948 yılında imzalanan Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi gibi argümanlara dayanarak meşru olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır.[164] Bununla beraber koruma sorumluluğu kapsamında gerçekleştirilen askeri müdahalelerin insan haklarının korunması amacından ziyade, müdahale eden devletlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarına dayandığı için söz konusu insancıl müdahalelerin hukuka aykırı olduğu ileri sürülmektedir.[165] Nitekim Keskin, bu konuda; *"…başka bir çıkarı olmadan bir devletin tek başına insan hakları ihlalleri olan bir devlete müdahale etmesini beklemek, böyle bir müdahalenin maliyeti ve neden olabileceği insan kaybı göz önüne alınırsa çok akla yakın olmazdı."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[166] Aynı kötüye kullanma riskinin BM organları bakımından mevcut olmasına yönelik olarak Schmitt'in; uluslararası örgütlerin barışa hizmet etmeyecekleri, aksine devletlerin çıkarlarını meşru kılacak vasıtalar olacaklarını ifade eden görüşünü de göz önüne almak gerekir.[167] Aral ise insancıl

---

[162] Simma, Bruno, "NATO, the UN and the use of Force: Legal Aspects", **European Journal of International Law,** Vol.: 10, Issue: 1, 1999, s. 5.

[163] Pekyardımcı, Elif Burcu, **"İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, ss. 78-84.

[164] İnsancıl müdahalenin hukuki olduğunu savunan görüşler için bkz. **Çevikbaş**, ss. 39-43.

[165] **Poyraz/İpek**, s. 213; Döner, Ayhan, "Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi", **E-Akademi,** Sayı: 17, 2003, http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=%27Kuvvet%20Kullanma%20Yasa%F0%FD%20ve%20%DDnsani%20M%FCdahale%20A%E7%FDs%FDndan%20II.%20K%F6rfez%20Krizi%27&kimlik=-397695427&url=makaleler/adoner-1.htm (Erişim tarihi: 18.03.2020).

[166] Yazar, gerçekleşen insancıl müdahale fiillerine, diğer devletlerin tepkisinin de bu müdahalenin hukuka uygun olduğu görüşünü destekler nitelikte olmadığını ve eğer insancıl müdahale yetkisini tanınırsa bu yetkiyi kullanabilecek devletlerin belli olduğunu, güçlü devletlere karşı kullanılamayacağını ifade etmiştir. **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 128.

[167] Yazar, anılan gerekçelerle, uluslararası ilişkilerin hukuksallaştırılmasına da karşı çıkmıştır. Gültepe, Zeynep, **Immanuel Kant'ın Kozmopolit Hukuk İdealine Karşı Carl Schmitt'in Realizmi,** On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 175.

müdahale gerekçesi olarak insan haklarının Batılı emperyal güçlerin elinde ulusal çıkarların sağlanması için kullanılan bir dış politika aracı haline getirildiğini ve *"emperyal misyonlar için suiistimal edilen bir tabuya"* dönüştürüldüğünü ileri sürmüştür.[168] Gerçekten de insancıl müdahale fiilleri, büyük ve güçlü devletler tarafından kötüye kullanmaya açıktır. Ancak kötüye kullanma riskinden dolayı bir devletin vatandaşlarının sistematik ve geniş kapsamlı insan hakları ihlallerine maruz kalmasını kabul etmek de doğru olmayacaktır.

Bir devletin ülke sınırları içerisinde gerçekleşen geniş çaplı insan hakları ihlallerinin bazı durumlarda komşu ülkeleri de zora sokacak etkileri olabilmektedir. Koruma sorumluluğuna dayanarak yapılan müdahalenin şartlarını; insan haklarının korunması ve güvence altına alınması amacı, barışçıl çözüm yollarının sonuçsuz kalması halinde askeri müdahalenin son çare olması, müdahalenin kapsamı, yoğunluğu ve süresi bakımından amaca ulaşmak için asgari ölçüde orantılı olması ile ikincil ve ikame bir çözüm yolu olması şeklinde belirtmek gerekir. Müdahalenin getirdiği olumsuz sonuçların müdahale yapılmaması durumunda meydana gelecek olumsuz sonuçlardan daha ileri gitmemesi, yani müdahalenin insani durumun iyileşmesini sağlaması gerekmektedir.[169] Nitekim asıl sorumluluk ilgili devlette olup devletin bu sorumluluğu açık ve net şekilde yerine getirmemesi veya getirememesi halinde dışarıdan müdahale gündeme gelmektedir. Ayrıca koruma sorumluluğu kavramının gelişmekte olan bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim koruma sorumluluğu ile insancıl müdahale arasındaki fark da bu gelişmelerden biridir.[170] İnsancıl müdahale kavramı, müdahale eden süje perspektifinden konuya yaklaşmakta ve dolayısıyla egemenlik ile ilişkili bir profil çizmektedir. Buna karşın koruma sorumluluğu ise korunan bireylerin perspektifini ifade etmekte ve sadece müdahale ile sınırlı olmayıp erken uyarı ve önleme ile müdahale sonrası kendini yenileme unsurlarını da içermektedir.[171]

İnsancıl müdahale ile yurtdışındaki vatandaşları korumak için yapılan müdahale fiillerini ayırt etmek gerekmektedir. İnsancıl müdahale kapsamında korumak ve kurtarmak üzere yapılan fiiller için tehlike veya saldırı altında olan kişilerin müdahale eden devletin vatandaşı olup olmaması fark etmemektedir. Daha önce belirtildiği ve kavramın ifadesinden de

---

[168] Aral, Berdal, "Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, s. 73.
[169] **Hoş**, s. 120.
[170] İnsancıl müdahale yaklaşımı sonrasında koruma sorumluluğuna ilişkin gelişme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Reçber**, İnsancıl Müdahale, ss. 187-215; Eryücel, Ertuğrul, "İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı", **Akademik Hassasiyetler,** Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs 2014, ss. 146-155.
[171] **Arsava**, Egemenlik, ss. 110-115; **Poyraz/İpek**, s. 215, dn. 46.

anlaşılabileceği üzere yurtdışındaki vatandaşları korumak için gerçekleştirilen müdahalelerde tehlike veya saldırı altında olan kişiler, müdahale eden devletin vatandaşlarıdır.[172]

İnsancıl müdahale kavramının tarihsel gelişim içerisinde koruma sorumluluğuna dönüştüğü daha önce de belirtilmiştir. Somut gelişmeler sonucunda 2011 yılında BM Genel Kurulu'nun 66. Açılış Toplantısı'nda Brezilya tarafından ileri sürülen *"Korurken Sorumluluk"* şeklindeki alternatif önerisine de değinmek, uluslararası alanda insancıl müdahale kavramına bakış açısının anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Önerinin gerekçesi, koruma sorumluluğu ilkesinin devletlerin egemenliği ile içişlerine müdahale yasağının etkisini azaltması olarak ifade edilmiştir. Brezilya'nın bu önerisi kapsamında koruma sorumluluğu ilkesi ile beraber korurken sorumluluk ilkesine dayanarak insan hakları ve insancıl hukuk kurallarına saygı gösterilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Öneriye göre, kuvvet kullanılması öncelikli bir tercih olmayıp ekonomik gelişmenin sağlanması ve müzakere sürecinin geliştirilmesine yönelik araçlar ilk olarak tercih edilmelidir. Bu yollara başvurulması kapsamında müdahale edilen ülkenin iç politikasında yapısal şiddete yol açan faktörlerin kaynağına inilmeli, fakirlik azaltılmalı ve tarım yenilenmelidir. Nitekim önerinin temel mantığı, silahlı çatışmaların önlenmesi için öncelikle sosyal, ekonomik ve diplomatik gelişme sağlanması gerektiği şeklindedir. Korurken sorumluluk ilkesinin koruma sorumluluğunun yerini almadığı ve ek tamamlayıcı bir ilke olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmek gerekir.[173] Kanaatimizce; korurken sorumluluk ilkesinin, koruma sorumluluğunun koşulları arasında belirtilen kuvvet kullanmanın son çare olması koşulu ile ilişkili olarak ele alındığında iki kavramın birbiri ile uyumlu olduğu kabul edilmelidir.

1.1.9. Kuvvet Kullanma Tehdidi

Kuvvet kullanma tehdidini *"bir hükümetin, kuvvet kullanılmasını haklı kılacak nedenler yokken, belli taleplerinin kabul edilmemesi halinde, açıkça ya da zımnen, kuvvet kullanacağını söylemesi"* şeklinde tanımlamak mümkündür.[174] Kuvvet kullanma tehdidinin meşruiyetinin değerlendirilmesi kapsamında; kuvvet kullanma tehdidinin hemen ardından hukuka aykırı olarak kuvvet kullanılmış ise hukukilik testi doğal olarak kuvvet kullanma tehdidi için değil, kuvvet kullanma fiiline yönelik ele alınacaktır. Bu durumda da kuvvet kullanma tehdidinin meşruiyetinin değerlendirilmesi ve sonuca ulaşılması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda kuvvet

---

[172] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 82.
[173] "*Korurken Sorumluluk İlkesi*" ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. **Reçber**, İnsancıl Müdahale, ss. 313-316.
[174] **Brownlie**, s. 364; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 87.

kullanma tehdidi ve bu tehdide bağlı olarak kuvvet kullanma fiili arasında uzun bir süre var ise bu değerlendirmelerin yapılabilmesi mümkün olacaktır.[175]

Kuvvet kullanma tehdidi, sözlü olarak veya çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Ancak hangi beyanların veya somut fiillerin kuvvet kullanma tehdidi oluşturduğu tartışmalı bir konudur.[176] Somut bir kuvvet kullanma tehdidinin gerçekleşmesi halinde söz konusu bildirimin veya eylemin tehdit oluşturup oluşturmadığı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından barışın tehdidi şeklinde değerlendirilebileceği gibi, ayrıca uluslararası bir mahkeme ya da hakem tarafından da ele alınabilmelidir.[177] Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin bu değerlendirmede kullanabileceği ölçütler belli değildir.[178] Dolayısıyla kuvvet kullanma tehdidinin içeriğinin yorum yoluyla belirlenmesi gerekmektedir.[179]

Kuvvet kullanma tehdidinin içeriğinin açıklığa kavuşturulması kapsamında; bildirim[180], inandırıcılık, kapasite ölçütü, ciddiyet-kararlılık, talep ve tehdidin doğrudan olması şeklindeki hususların birer unsur olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.[181] Bildirimin açık veya zımni olarak yapılması kuvvet kullanma tehdidinin unsurudur. Bu bildirimin şekli önemli değildir. Açık ve özel olarak bildirimin tipik örneği, ültimatom verilmesidir.[182] Zımni bildirim ise yaygın olarak sınıra askeri birlik konuşlandırmak veya askeri tatbikat ya da manevralar yapmak şeklinde uygulanmaktadır.[183] Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda; bir devletin genel olarak silahlanmasının kuvvet kullanma tehdidi niteliğinde olmayacağına hükmetmiştir.[184] Nitekim devletin askeri donanımının tür ve kapsamı hakkında karar verme yetkisinin egemenlik yetkisinden doğduğu ifade edilmiştir.[185] Divan, ABD'nin Nikaragua sınırına yakın bir bölgede gerçekleştirdiği askeri manevraların da kuvvet kullanma tehdidi oluşturmadığını belirtmiştir.[186]

---

[175] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 87.
[176] Green, James. A./Grimal, Francis, "The Threat of Force as an Action in Self-Defense Under International Law", **Vanderbilt Journal of Transnational Law,** Vol.: 44, 285/2011, s. 295.
[177] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 115-116.
[178] **Tosun**, s. 103-104.
[179] Kuvvet kullanma tehdidine ilişkin sözlü veya bildiri ile tehdit, bir savunma antlaşmasına taraf olma şeklinde tehdit ve askeri önlemler, savunma bütçesi oluşturmak gibi uygulamalar ile tehdit olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirme için bkz. **Green/Grimal**, ss. 295-296.
[180] **Corten**, s. 103.
[181] Arsava, A. Füsun, "Kuvvet Kullanma Tehdidi Yasağına İlişkin Analiz", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** (Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan), Cilt: II, 2010/1, s. 111.
[182] **Dixon/McCorquodale**, s. 554.
[183] **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 136; **Arsava**, Kuvvet Kullanma Tehdidi, s. 113; **Brownlie**, s. 364-365; **Corten**, s. 100.
[184] 1986 Nikaragua Davası, s. 135, par. 269, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2020); **Corten**, s. 102; **Green/Grimal**, s. 297.
[185] 1986 Nikaragua Davası, s. 135, par. 269, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2020); **Schachter**, s. 269; **Green/Grimal**, s. 293-294.
[186] 1986 Nikaragua Davası, s. 118, par. 227, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2020); **Harris**, s. 822.

Kuvvet kullanma tehdidi konusunda tartışılması gereken ikinci unsur, inandırıcılık kavramıdır. Uluslararası Adalet Divanı 1996 tarihli *"Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Meşruiyeti ile ilgili Danışma Görüşü"*[187] kapsamında; tehdidin inandırıcı olabilmesi için tehdidi yapan devletin tehdidi gerçekleştirebilme kapasitesinin ve iradesinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.[188] Kapasite ölçütü bağlamında ise tehdidi yapan devletin teknik ve jeopolitik özellikleri değerlendirilmelidir. Bu kapsamda devlet, olayların akışını etkilemek konusunda karar verebilme yetisine sahip olmalıdır. Ciddiyet-kararlılık ölçütü konusunda bildirim yapan devletin ciddi bir şekilde ileri sürdüğü kuvvet kullanımına ilişkin tehdidinde aynı zamanda kararlı olması gereklidir. Bu çerçevede tehdidi yapan devletin aynı konudaki beyanları ve davranışları ile kamuoyunun desteğinin varlığı değerlendirilmelidir.[189]

Talep ölçütü, caydırıcı talepler ve zorlayıcı talepler olmak üzere iki başlık altında incelenmelidir. Zira kuvvet kullanma tehdidini gerçekleştiren devlet, muhatap devletten bir şeyi yapmasını (zorlayıcı) veya yapmamasını (caydırıcı) talep etmekte ve bu doğrultuda kuvvet kullanma tehdidini bildirmektedir. Bununla beraber talep ölçütü, BM Antlaşması'nın temeli olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı doğrultusunda ele alındığında tehdidin bir unsuru olarak nitelendirilmemelidir. Aksi düşünce, herhangi bir talep içermeyen kuvvet kullanma tehdidi fiillerini hukuka uygun olarak kabul etmeyi gerektirecektir. Dolayısıyla kuvvet kullanma tehdidi bildiriminin talep içermesi zorunluluğu bulunmamaktadır.[190] Tehdidin doğrudan olması ölçütü açısından ise tehdit kapsamında ileri sürülen kuvvet kullanma fiillerinin yakın bir gelecekte gerçekleşme ihtimali olması da bir ölçüt olarak değerlendirilmelidir. Talep unsurunda olduğu gibi kuvvet kullanma tehdidinin sadece yakın zamanda gerçekleşebilecek kuvvet kullanma ihtimali bağlamında hukuka aykırı sayılması düşüncesi de Birleşmiş Milletler hukukunun anlam ve amaçlarına aykırı olacaktır.[191] Bu doğrultuda kuvvet kullanma tehdidinin

---

[187] Bundan sonra 1996 tarihli Danışma Görüşü olarak adlandırılacak UAD kararının tam metni için bkz. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2020).

[188] 1996 tarihli Danışma Görüşü, s. 246, par. 47, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2020); **Green/Grimal**, s. 292-294; **Corten**, s. 114.

[189] **Arsava**, Kuvvet Kullanma Tehdidi, s. 115.

[190] Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Davası'nda, Fransız hükümeti ile İran Elçisi aynı doğrultuda, kuvvet kullanma tehdidinin talep içermesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. ICJ Reports Verbation Record, CR 95/29, 1986, s. 27, http://www.icj-cij.org/docket/files/95/5939.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2020); **Arsava**, Kuvvet Kullanma Tehdidi, s. 116.

[191] **Corten**, s. 95; Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun *"Draft Code of Offences Against Peace and Security of Mankind"* değerlendirmesinde tehdidin konusunu oluşturan kuvvet kullanma fiilin yakın gelecekte gerçekleşmesi gereği, tehdidin bir unsuru olarak ifade edilmiştir. International Law Commission Yearbook 1989, Vol.: II, Part: II, s. 68, Chapter II, Art. 13, (4), https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1989_v2_p2.pdf (Erişim tarihi: 18.03.2020).

doğrudan olmaması durumunda da hukuka aykırı olarak nitelendirilmesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından daha uygun olacaktır.[192]

1.1.10. Angajman Kuralları

Angajman kuralları kavramı açısından angajman sözcüğünün Batı kökenli bir kelime olan *"engagement"* sözcüğünden geldiği ifade edilmelidir. *"Engagement"* sözcüğü; İngilizcede bağlılık veya ordular arasındaki çatışma anlamlarına gelmektedir. Angajman kurallarını, yetkili askeri otoriteler tarafından verilen ve askeri gücün düşman kuvvet karşısında muharebe etmesinin esaslarını düzenleyen direktifler olarak ifade etmek mümkündür. Angajman kurallarının modern anlamda ortaya çıkmasını sağlayan en önemli iki gelişmeden biri, dünya çapında geniş kapsamlı ve kalıcı etkileri olan İkinci Dünya Savaşı'dır. Diğer önemli gelişme ise nükleer güce sahip olan devletlerin artması sonucu nükleer bir felaketin önlenmesi amacının güdülmesidir.[193] Angajman kuralları askeri makamlara yönelik olarak hangi tür kuvvetin nerede, ne zaman ve kime karşı kullanılabileceğine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Angajman kuralları, barış zamanlarında meşru müdafaa hakkına yönelik yeterli ve uygun kuralları ifade etmektedir. Tarafsızlık durumunda çatışma taraflarıyla ilişkilerin niteliğine ve durum koşullarına göre kuvvet kullanımını öngörmektedir. Savaş halinde ise milli hedeflere, askeri stratejiye ve insancıl hukuka uygun şekilde askeri hedeflerin aranması, bulunması, çatışma ve imhasına dair kuralları içermektedir.[194]

Angajman kurallarının içeriğinin ve sınırlarının belirlenmesi hususundaki kavram karmaşasının bir sebebi; bu kuralların oluşmasında etkisi olan hukuk kuralları, siyasi amaçlar ve askeri başarıya yönelik olarak belirlenen askeri faktörler arasındaki dengenin sağlanmasının zorluğudur. Diğer sebep ise meşru müdafaa hakkının kullanmasına ilişkin hususlar ile angajman kuralları arasındaki gerilimdir.[195]

Uluslararası İnsancıl Hukuk Enstitüsü tarafından 2009 yılında yayınlanan *"Sanremo Angajman Kuralları El Kitabı"*,[196] angajman kurallarının özelliklerinin ve niteliğinin

---

[192] **Arsava**, Kuvvet Kullanma Tehdidi, s. 117.

[193] Angajman kurallarının tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pamuk, İsmail, "Angajman Kuralları: Tanımı, Kapsamı ve Uygulanmasına İlişkin Bir İnceleme", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Hukuk Bülteni,** 32/2, 2012, ss. 110-116; Çağlayan, Sezai, **Angajman Kuralları,** Legal Yayınevi, Samsun, 2019, ss. 7-17.

[194] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 103.

[195] Angajman kurallarının gerek ulusal hukuk düzenlerinde gerekse BM ve NATO gibi uluslararası hukuk örgütleri tarafından yapılan tanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pamuk**, ss. 113-116; **Çağlayan**, ss. 17-26.

[196] Sanremo El Kitabı'nda angajman kuralları; yetkili makamlar tarafından yayınlanan ve amaçlarını gerçekleştirmek için askeri gücün kullanılabileceği durumların ve sınırlamaların net bir şekilde belirlenmesinde yardımcı olan kurallar olarak tanımlanmıştır. *"Sanremo Handbook on Rules of Engagement"* isimli dökümanın orijinal İngilizce metni için bkz. http://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-HANDBOOK-ENGLISH.pdf (Erişim tarihi: 24.03.2020).

anlaşılması açısından yol göstericidir. Sanremo El Kitabı'na göre; angajman kuralları, askeri ve siyasi ihtiyaçları içerdiği için angajman kurallarının ulusal ve uluslararası hukuk açısından sınırlandırılması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda angajman kurallarının hukuki, siyasi ve askeri bileşenlerinin bulunduğunu ifade etmek gerekir.[197]

Siyasi organlar, almış olduğu kararlar doğrultusunda askeri operasyonların belli bir bölgede yapılmasını, bölge dışına çıkılmamasını, bazı bölge veya kişilerin hedef olarak seçilmesini ya da bazı silahların kullanılmasını yasaklanmasını öngörebilirler. Hukuki bileşen kapsamında; silahlı çatışmalara ilişkin ulusal mevzuat, uluslararası insancıl hukuk kuralları, uluslararası insan hakları kurallarının çatışmalara uygulanabilecek hükümleri, Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümleri, Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul kararları dikkate alınmalıdır. Ayrıca NATO kapsamında bir uluslararası askeri operasyon söz konusu ise NATO organlarının kararları da bu kapsamda yer alacaktır. Askeri bileşen ise kısaca askeri operasyonların askeri hedefe ve başarıya ulaşması olarak ifade edilebilir. Askeri başarıya ulaşmanın en az kayıpla sağlanması, en önemli askeri amaç olarak düşünülmelidir.[198] Bununla beraber belirtilen bileşenler arasında bir gerilimin olduğu ve bu gerilimin giderilmesi için aralarında bir denge sağlanması gerektiği de açıktır. Her ne kadar askeri amaçların, siyasi ve hukuki bileşenlere uygun olması gerektiği ve siyasi amaçların da hukuk kurallarına uygun olması gerektiği ifade edilmiş olsa da kuvvet kullanma fiilleri sırasında askeri amaçların çok etkili ve hassas olması gerekliliği, bu bileşenler arasında bir gerilim riskini doğurmaktadır. Bununla beraber söz konusu gerilim, hukuki bileşenden ziyade, siyasi ve askeri bileşenler arasında söz konusu olmaktadır. Nitekim hukuk kuralları, objektif ve genel geçer bir nitelikte olduğu için angajman kurallarını belli bir çerçevede sınırlamaktadır. Siyasi amaçla alınan kararların şartları ve süreçleri, döneme göre ulusal ve uluslararası alanda farklılık göstermektedir. Askeri bileşen ise dünya koşullarına göre değişen ve askeri amaçlara müdahale eden siyasi gelişim ile gerilim yaşamaktadır. Nitekim ulusal savunma ve güvenliğe ilişkin siyasi amaçlar, askeri kurallar ile doğrudan etkileşim halindedir. Askeri operasyonlar açısından angajman kuralları doğrultusunda gerçekleştirilen kuvvet kullanma fiilleri neticesinde askeri bir başarısızlık yaşanması durumunda askeri makamlar sorumlu olacağı için değişen siyasi

---

[197] Doktrinde angajman kurallarının hukuki, politik, diplomatik ve askeri nitelikte dört bileşeni olduğu ileri sürülmüş olsa da kanaatimizce de yerinde bir değerlendirme ile siyasi ve diplomasi bileşenlerini tek siyasi bileşen olarak ele almak daha doğru olacaktır. Nitekim bu şekilde tek siyasi bileşen olarak değerlendirmek angajman kurallarının anlaşılabilir olmasını sağlamak açısından da yerinde olduğu ifade edilmiştir. Angajman kurallarının dört bileşen olarak ileri süren Ashley Roach'ın görüşü hakkında bkz. **Çağlayan**, ss. 26-27.

[198] Angajman kurallarının; hukuki, siyasi ve askeri gerekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pamuk**, ss. 131-133; **Çağlayan**, ss. 26-35.

amaçların askeri bileşene müdahale halinde olması, iki bileşen arasındaki gerilime sebep olmaktadır.[199]

Angajman kurallarının yetkili makamlar tarafından onaylanması ve yayımlanması ile askeri makamlara yönelik direktifler ve emirler, silahlı kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamalar (silahlı kuvvet kullanılabilecek durumlar, kullanılabilecek kuvvetin şartları, yoğunluğu ve usulü) içermesi gerektiği kabul edilmektedir. Ayrıca angajman kuralları, hukuk kurallarına (ilgili ulusal ve uluslararası hukuk kuralları), siyasi organlar tarafından belirlenen politikalara ve askeri amaçlara uygun olmak durumundadır. Angajman kurallarının ilgili tüm görevliler tarafından bilinmesinin ve anlaşılmasının sağlanması, onaylanmış olmasına rağmen sınırlamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kuralların somut durumlara ve koşullara göre uyarlanması ve geliştirilmesi ile ihlal edilmesi halinde gerekli cezai ve disiplin süreçlerinin işletilmesi ve gerektiğinde yaptırımların uygulanması da önemlidir.[200] Nitekim angajman kurallarının açık, özlü ve net şekilde düzenlenmesi ve bu şekilde tüm ilgili görevliler tarafından bilinmesinin sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla angajman kurallarının ilgili görevlilere anlaşılır şekilde bildirilmesi, olası askeri ve sivil kayıplarının önlenmesi bakımından önem arz etmektedir.[201]

Angajman kuralları ile meşru müdafaa hakkı arasındaki ilişkinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.[202] Nitekim meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanan bir devletin meşru müdafaa hakkının şartlarına ilişkin kurallara[203] uyması

---

[199] **Çağlayan**, s. 35.

[200] Savaş halinde angajman kuralları; izin verilen kuvvet kullanma durumları tek tek saymak pratik olmayacağı için genelde yasaklanan kuvvet kullanma fiillerini içerirler. Bu tür angajman kuralları kısıtlayıcı angajman kuralları olarak ifade edilmektedir. Savaşın söz konusu olmadığı kuvvet kullanma hallerinde ise kuvvet kullanma fiilleri istisna olacağı için angajman kuralları sadece izin verilen kuvvet kullanma fiillerini öngörecektir. Bu tip angajman kuralları ise izin veren angajman kuralları olarak nitelendirilmektedir. Geniş kuvvet kullanma yetkisi içeren kısıtlayıcı angajman kuralları – sınırlayıcı kuvvet kullanma yetkisi tanıyan izin veren angajman kuralları ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pamuk**, ss. 134-138; Ayrıca barış zamanı, savaş zamanı, daimi, göreve/harekata/alana özgü, çok uluslu ve aktif olmayan angajman kuralları şeklindeki farklı tip angajman kurallarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. **Çağlayan**, ss. 35-54.

[201] **Çağlayan**, s. 241.

[202] Doktrinde meşru müdafaa hakkına ilişkin kurallar ile angajman kuralları arasındaki ilişki hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre angajman kuralları ile meşru müdafaaya ilişkin kurallar içiçedir ve angajman kuralları meşru müdafaa hakkının kullanımına sınırlama getirmemelidir. Söz konusu görüş için bkz. **Pamuk**, s. 109, 115; Bir diğer görüşe göre, daha önce de değinildiği üzere angajman kuralları barış zamanlarında meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin kuralları içermektedir. **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 103; Farklı bir görüşe göre ise angajman kuralları her ne kadar askeri kuvvet kullanımına ilişkin kurallar olsa da meşru müdafaaya dair hususlara müdahale edemeyecektir. Meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı söz konusu olduğunda angajman kuralları devreden çıkacak ve meşru müdafaa hakkına ilişkin kurallar geçerli olacaktır. Angajman kuralları ile meşru müdafaa hakkı arasındaki ilişkiye dair söz konusu görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Çağlayan**, ss. 114-121.

[203] İleride ayrı bir başlık altında ayrıntılı şekilde değerlendirilecek meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak burada belirtilmesi gereken husus; BM Antlaşması kapsamında meşru müdafaa hakkını kullanan bir devletin bu durumdan BM Güvenlik Konseyi'ni derhal haberdar etmesi ve Konsey'in söz konusu uyuşmazlığa ilişkin olarak almış olduğu tedbirlere uyması gerekmektedir. Ayrıca söz konusu devletin, meşru müdafaa hakkı kapsamında kullandığı kuvvet

gerekecektir. Dolayısıyla devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında kullandığı kuvvete yönelik olarak meşru müdafaaya ilişkin kurallar ile angajman kuralları arasında çatışma çıkması şeklinde bir sorun ortaya çıkabilirse de kanaatimizce burada hukuka uygunluk şartı açısından bariz bir durum mevcuttur. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere; angajman kuralları, hukuki, siyasi ve askeri bileşenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla angajman kurallarının öncelikle hukuk kurallarına ve bu kapsamda devletlerin meşru müdafaa hakkına ilişkin koşullara ve esaslara da uygun olması zorunludur.

1.1.11. Milli Güvenlik ve Milli Savunma

Milli güvenlik ve milli savunma kavramlarının anlaşılması açısından öncelikle milli güvenlik kavramının içeriğinin belirlenmesi gerekmektedir. Zira milli güvenlik kavramı, milli savunmayı da kapsayan oldukça geniş kapsamlı, belirsiz, yoruma açık olan, zamana ve dünya koşullarına göre değişiklik gösterebilen dinamik yapıda bir içeriğe sahiptir. Gerçekten de doktrinde, hukuki düzenlemelerde ve yargı kararlarında milli güvenlik kavramına ilişkin çok sayıda tanım yapılmıştır.[204] Milli güvenlikle ilgili her tanıma değinmek, çalışmanın kapsamını oldukça genişleteceği için doktrinde spesifik anlamda milli güvenlik kavramını inceleyen bazı yazarların birçok tanımdan yola çıkarak yapmış oldukları tariflere değinmek daha doğru olacaktır. Milli güvenlik kavramının tanımının ardından kapsamı hakkında da temel değerlendirmeler yapmak, kavramın içeriğinin ve sınırlarının anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Milli güvenlik kavramının içeriğinin belirlenmesi doğrultusunda ayrıca milli savunma kavramının da değerlendirilmesi bu kapsamda düşünülmelidir.

Doktrinde Akgüner milli güvenlik kavramını; *"... Devlet bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü ile millet egemenliğinin, milli veya milletlerarası alanda gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zamanlarda, Anayasa'nın gösterdiği yetkili organ veya organlar tarafından Devlet tüzel kişiliğinin korunması ve güvenlik altına alınmasıdır."* şeklinde tanımlamıştır.[205] Çapar söz konusu kavram hakkında *"Milli güvenlik yalnız halkın değil devletin ve anayasal düzenin devamını da sağlayan hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri bulunan, zaman ve*

---

açısından aciliyet, zorunluluk ve orantılılık koşullarına uyması gerekmektedir. Belirtilen bu şartlara, ileride ayrıntılı şekilde değinilecektir.

[204] Milli güvenlik kavramını tanımlama zorluğu ve mevzuatta, yargı kararlarında, uluslararası sözleşmelerde ve Türk doktrininde yapılan milli güvenlik tanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aybay, Rona, "Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 33, Sayı: 1, 1978, ss. 60-73; Akgüner, Tayfun, **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, ss. 9-53; Yayla, Yıldızhan, **İdare Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 28-36; Çapar, Erkan, **Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, ss. 31-33; Çınarlı, Gülden, **Anayasal Bir Kurum Olarak Milli Güvenlik Kurulu,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, ss. 7-28; Güveyi, Ümit, **Anayasa Hukuku Boyutuyla Milli Güvenlik**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019, ss. 21-39.

[205] **Akgüner**, s. 96.

yer açısından uzun süreli, içten ve dıştan tehlike ve eylemleri içeren, bölgesel çıkar ve faaliyetlerden ziyade devletin tüm varlığı ve ülkesini ilgilendiren bir olgudur. Milli güvenlik ulusal gücün geliştirilmesini, ulusal çıkarları gerçekleştirecek bir biçimde kullanılmasını, uluslararası koşulları göz önünde bulundurarak belli hareket tarzları belirlenmesini ve uygulanmasını gerektirir. Bu kavramın içinde ulusal çıkar ve hedefler, ulusal politika ve strateji ile ulusal güç bulunmaktadır." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[206] Güveyi ise milli güvenlik kavramını Anayasa vurgusuyla temel anlamda; *"bir milletin emniyet içerisinde korkusuzca yaşayabilmesini sağlayan anayasal düzenin sürdürülebilmesi maksadıyla gerekli önlemlerin alınması"* şeklinde bir tanım yapmıştır.[207] Çalışmanın temel aldığı husus olan silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisi, hukuki açıdan Anayasal bir yetki olduğu ve Anayasal bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlandığı için çalışma kapsamında Anayasa vurgusuyla ileri sürülen bu temel tanım esas alınacak olup, diğer tanımlar da ayrıntıları itibarıyla sorunların ele alınmasında yardımcı olacaktır.

Milli güvenlik kavramının temel anlamda iç güvenlik ile dış güvenlik unsurlarından oluştuğunu ifade etmek mümkündür. İç güvenlik kavramının iç güvenliği tehlikeye düşüren hallerin ortaya çıkmasının önlenmesi ve bunların gerçekleşmesi halinde en kısa zamanda ortadan kaldırılarak olağan düzene dönülmesinin sağlanması şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Bu noktada iç güvenlik kavramının anlaşılması açısından hangi durumlarda iç güvenliğin tehlike altında olduğu hususunun belirlenmesi yararlı olacaktır. İç güvenliğin tehlikeye düşmesi halleri açısından Türk Anayasa Hukukunda olağanüstü hal ilanını gerektirecek kadar önemli durumlar yol gösterici olabilecektir. 1982 Anayasasının olağanüstü hal ilanına ilişkin 119. maddesi kapsamında; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma (kapsam, süre ve yer bakımından kamu düzeni ihlallerinden daha geniş, yoğun ve farklı bir nitelik gösterip, belirli bir siyasi, askeri ve ekonomik amaç güden faaliyetler), ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması (Türk milleti nezdindeki kardeşliğe ırk, cins veya dine dayanılarak zarar vermeye yönelik faaliyetlerin şiddet yoluyla ciddi bir seviyeye ulaşması ve ülke geneline yayılması), Anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın

---

[206] **Çapar**, s. 32; **Çınarlı**, s. 28.

[207] Realist milli güvenlik anlayışı; klasik egemenlik teorisine dayalı olarak her devletin iç ve dış egemenliği doğrultusunda, kendi hukuk kurallarına göre ve kendi çıkarları kapsamında özgürce karar alabilmesini ifade etmektedir. Liberal enternasyonal milli güvenlik anlayışı ise ulus devletin ve klasik egemenlik anlayışının aksine evrensel çıkarlara öncelik tanınması ve ortak faydayı amaçlayan uluslararası hukuka dayalı, evrensel güvenlik algısına sahip olmak gerektiğini ileri sürmektedir. Milli güvenlik kavramına ilişkin realist milli güvenlik anlayışı ve liberal enternasyonal milli güvenlik anlayışı temelli yaklaşımlar ile küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Güveyi**, ss. 39, 56-62.

şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, ulusal felaket seviyesine ulaşan tabiî afet (depremler, su baskınları, kuraklık, meteorolojik etkiler ve büyük yangınlar vb.) veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın (halkın genelinde spekülatif çalkantıların meydana gelmesi, piyasa ekonomisinin dengesinin bozulması sonucu büyük çaplı işten çıkarmalar, iş yavaşlatmaları, grevler vb.) ortaya çıkması hallerini iç güvenliğe tehdit niteliğinde olacak durumlar olarak kabul etmek mümkündür. Bu durumlar birer örnek niteliğinde olup, zamana ve koşullara göre başka olguların da iç güvenlik açısından milli güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturabileceğini kabul etmek gerekir. Milli güvenlik kavramının olağanüstü hal rejimine yol açan sayılan nitelikteki olayları ve bu olaylara yönelik olarak gerçekleştirilen başlangıç faaliyetlerini, hazırlıklarını izlemeyi, denetim altında tutmayı ve önlemeyi içerdiğini kabul etmek gerekir. Doktrinde Yayla, belirtilen tüm bu olguların netice bakımından *"milli güç"*ü zayıflattığını ifade etmiştir.[208]

Dış güvenlik ise kısaca başka devletlerin ve örgütlerin emir, gözetim ve denetimi altında bulunmama, dışarıdan saldırı veya saldırı tehlikesi altında olmama ve bunlara karşı korunma hali olarak tarif edilebilir.[209] Dış güvenlik ile iç güvenlik kavramları, aralarındaki ilişki açısından birbiriyle oldukça bağlantılıdır. Nitekim dış güvenliği tehdit altında olan bir ülkenin iç güvenliği de istikrarsızlık riski altında olacaktır. Aynı bağlamda iç güvenlikte yaşanan sorunların ulusal savunmayı da olumsuz yönde etkilemesi ve ülkenin dış güvenliği için tehlike yaratması oldukça muhtemeldir.[210]

Milli savunma kavramını dış güvenlik ile bağlantılı olarak ele almak gerekir. Çalışma konusu bakımından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması gereken asıl alanın dış güvenlik, yani milli savunma olduğu kabul edilmelidir.[211] Bu doğrultuda milli savunma kavramı, hem milli güvenliğin sağlanması hem de TSK'nın savaşa hazırlanması amacıyla yerine getirilen bir kamu hizmeti şeklinde tarif edilebilir. Milli savunma; fiziki tahrip gücüne sahip silah bulundurma, ülke dışından gelebilecek olan bir saldırıya karşı korunma, diplomasi, istihbarat, ekonomi, sivil savunma, askeri mal ve hizmetlerin yerine getirilmesini içermektedir. Devletin ve ülkenin korunmasını amaçlaması yönüyle milli savunma, milli güvenlik kavramının kapsamında yer almaktadır.[212] Özgürlük ve barışın korunması ile bunun devamını sağlamak, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi, gerginliklerin azaltılmasını sağlamak, milli

---

[208] **Yayla**, s. 30.
[209] İç güvenlik ile dış güvenlik kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 79-93; **Çapar**, ss. 26-30; **Çınarlı**, ss. 28- 46.
[210] **Çınarlı**, s. 29.
[211] Erdoğan, Mustafa, "Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 45, Sayı: 1, 1990, s. 310.
[212] Milli savunma kapsamında yer alan faaliyetler ve amaçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 152-177; **Çınarlı**, ss. 46-50.

güvenlik ile milli çıkarlara yönelik tehditlere ve saldırılara karşı koruma ve kollama görevi üstlenmek milli savunma kavramı içerisinde yer alan hususlardır.[213] Bu bağlamda milli güvenlik kavramı; iç güvenlik kapsamında polis teşkilatı tarafından yürütülen kolluk hizmeti ile dış güvenlik kapsamında ise silahlı kuvvetler teşkilatıyla yürütülen milli savunma hizmetini içermektedir.[214]

Milli güvenlik kavramının iç güvenlik ve dış güvenlik unsurlarının yanında ayrıca siyasi, ekonomik ve hukuki yönleri de bulunmaktadır.[215] Siyasi yönü ağır basan bir uzmanlık işi olan milli güvenlik siyasetini saptama işlevi, devletin milli güvenliğe ilişkin yaptığı tercihler ve gelecekteki beklentileriyle yakından ilgilidir. Devletin uluslararası alanda tek başına hareket etmesi, bir uluslararası savunma örgütü bünyesinde yer alması veya olağan ya da olağanüstü hallerde milli güvenlik siyasetini belirlemesi ve değişen koşullara göre değiştirip uyarlaması şeklindeki tüm kararlar, siyasi nitelikli tercihlere göre gerçekleştirilmektedir. Ekonomik anlamda ise askeri faaliyetlerin askeri silahların ve teknolojinin geliştirilmesi ve araştırılması, askeri personelin eğitimi, ihtiyaçlarının karşılanması, askeri teçhizat alımı, savaş sanayisi, askeri istihbarat gibi askeri hususların gideri devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Dolayısıyla devletin ekonomiye bir müdahale aracı olan milli güvenliğin sağlanması, ülke ekonomisi ile yakın bir ilişki halindedir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sınırlama sebebi olarak milli güvenlik, bu yönüyle hukuki bir niteliğe sahip olmaktadır.[216] İç güvenliği sağlamakla görevli yetkili organların kurulması, yetki ve görevlerinin belirlenmesi gibi hususlar idare hukukunun alanına girmektedir. Milli savunma bir kamu hizmeti olması yönüyle, bu konuda getirilen sınırlamalar, yasaklamalar ve yükümlülükler, milli savunma personelinin tabi olduğu hukuki rejim ve milli savunma kamu hizmetine ilişkin diğer hususlar yine idare hukuku kapsamına girmektedir. Ayrıca dış güvenliğin sağlanması kapsamında devletin uluslararası ilişkileri, uluslararası örgüt üyelikleri, yapılan uluslararası antlaşmalar, bu antlaşmaların iç hukuktaki yeri ve diğer uluslararası konular da milli güvenliğin hukuki olgularına örnektir. Milli Güvenlik Kurulu'nun oluşumu, yetki ve görevleri, çalışma biçimi ve kararlarının hukuki niteliği de Anayasa hukuku ve idare hukuku kapsamına girmektedir.[217]

Doktrinde Çaycı, milli güvenlik kavramını geniş ve çok boyutlu açıdan; bir devletin hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde ve çağdaş anlamda bir demokrasi, insan hakları,

---

[213] **Çınarlı**, s. 50.
[214] Yılmaz, Halit, "Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 54, Sayı: 4, s. 375.
[215] İpek, Aydın, "1982 Anayasasına Göre Kuvvet Kullanımında Yetkili Organlar", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 22, 2008, s. 338.
[216] **Aybay**, s. 60.
[217] Milli güvenlik kavramının siyasi, ekonomik ve hukuki yönleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 53-63.

rekabete dayalı serbest pazar ekonomisi temelinde, siyasi, askeri ekonomik, ticari, mali, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik, öğretim, eğitim, bilim, teknoloji, kültür, sanat, spor, sağlık alanlarında, gerek dış ilişkileri gerekse iç ilişkileri bakımından mevcut durumda veya öngörülebilir gelecekte güvence içinde olması durumunu ifade eden bir çerçeve kavram şeklinde tanımlamıştır. Yazar, bu doğrultuda milli güvenliğin destekleyici ve tamamlayıcı unsurlarını; etkin bir istihbarat, istihbarata karşı koyma ve koruyucu güvenlik, kolluk ve adalet düzeninin sağlanması şeklinde belirtmiştir.[218]

1.2. Türk Hukuk Tarihinde Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisinin Anayasal Gelişimi

Silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin sınırlarının ve içeriğinin anlaşılması açısından yetkinin kullanılmasına ilişkin tarihsel gelişmenin ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim tarihte özellikle savaş açma yetkisi oldukça önemli ve hassas bir husus olmuştur. Savaş açma ve ordu toplama yetkileri, devlet egemenliğinin en başta gelen görünümü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu yetkinin kullanılmasında Türk hukuk tarihindeki eğilim ve gelişmelerin değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda İslam Hukukunun getirmiş olduğu değişiklikler de baz alınarak İslamiyet öncesi dönem açısından; başta Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar olmak üzere Eski Türk Devletleri öncelikle incelenecek, ardından İslam Hukuku ile Osmanlı Hukuku ele alınacak ve son olarak da Cumhuriyet tarihi bağlamında 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları açısından değerlendirme yapılması uygun olacaktır.

1.2.1. Eski Türk Devletleri

Eski Türklerde, esasen herkesin savaş sanatını bilme mecburiyeti olduğu ve gerektiğinde kendi beylerinin emrinde orduya katılmaları gerektiği kabul edilmiştir. Buna karşın daimi olarak şehir yaşantısının bulunmadığı eski Türk Devletlerinin yerleri ve sayıları belli sabit bir ordularının mevcudiyeti söz konusu olmamıştır. Sonraki dönemlerde Hunlarda onlu, yüzlü, binli ve onbinli temelde daimi süvari ordusu kurulmaya başlanmıştır. Esasen sulh hali üzerine kurulmuş olan uluslararası ilişkilerin geçerli olduğu eski Türk devletlerinde savaşın istisnai kabul edildiğini ayrıca belirtmek gerekir.[219] İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde devlet yönetiminin başında genel olarak; Hakan, Kut, Tengri, Kağan, Yabgu, Kan (Han) şeklinde ünvanlara sahip olan ve siyasi hakimiyetin Tanrı tarafından kendisine verildiğine inanılan yöneticiler yetkilidir. Savaş yetkisinin kullanılmasına ilişkin olağan toplantı niteliğinde olan

---

[218] Çaycı, Sadi, "Türkiye'nin Milli Güvenliği", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 65, Sayı: 4, 2016, s. 3328.
[219] Ekinci, Ekrem Buğra, **Osmanlı Hukuku**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 66-67.

"Savaş ve Sayım Kurultayı" kapsamında savaş kapasitesinin tespiti ve savaşa dair konular ile askeri talim ve manevralarının görüşmeleri yapılmıştır. Danışma organı niteliğindeki bu meclisler genel olarak kurultay, ternek, kengeş ve toy gibi isimlerle anılmıştır. Olağan toplanan Savaş ve Sayım Kurultayı dışında özel olarak toplanan Savaş Kurultayı toplantıları ise savaş öncesinde veya savaş sürecinde ilgili savaş hakkındaki önemli konuları görüşmek için gerçekleştirilmiştir.[220]

Osmanlı Devleti öncesi Türk devletlerinde modern manadaki yasama, yürütme ve yargı yetkilerine ilişkin erklerin devletin başı olan hükümdarda toplanması söz konusudur. Hükümdarlar, Hunlarda Tengri Kut, Hun imparatoru veya Çinlilerin verdiği ünvanlar olan Tan-Hu ya da Şanyu ve Göktürkler ile Uygurlarda Kagan (khagan) olarak anılmıştır. Hunlarda Yağı denilen düşman devletlere savaş ilan etme ve onlarla barış yapma yetkilerinin, hükümdarın elinde olduğu kabul edilmiştir.[221] Her ne kadar hükümdarlar, iktidarın her yetkisine sahip olsalar da söz konusu yetkileri kullanırken devlet yönetiminde etkili konumlarda bulunan görevliler ve ileri gelenlerin fikirlerinden faydalanmış ve onlara danışarak karar almıştır. Dolayısıyla hükümdarlar, ordu toplama ve sefere çıkma şeklindeki yetkileri kullanırken askeri ve sivil devlet görevlileri ile müzakere ederek hareket etmiştir. Hunlarda devlet yönetiminde büyük hizmetler gören yirmibinbaşı (Semzen), onbinbaşı (hu-hu) ve devlet büyükleri olarak adlandırılan görevliler, danışılan kişiler olarak ifade edilebilir.[222] Göktürklerde önceleri Şadapıtlar, sonraları Tarkan ve Buyruklar olarak adlandırılan ve devlet yönetiminde büyük hizmetler gören ve başarılı olan beyler; büyükten küçüğe Yabgu, Şad, Tegin, Alpagu, Tudun gibi sanlarla adlandırılan memurluklar ile başkomutan olarak adlandırılabilecek Apatarhan, Aka ve Ata olarak adlandırılan askeri alanda üstün dereceli saygıdeğer kişiler bu kapsamda kabul edilmelidir. Uygurlarda ise Uluğ Hacip (başvezir), Subaşı veya Sübaş (başkomutan), Kapik Başlar Er (saray bakanı) ile Ağıcı (hazinedar, maliye bakanı) olarak adlandırılan görevliler de hükümdarın karar alırken danıştığı devlet ileri gelenleri olarak ifade edilebilir.[223] Hunların özellikle Çin ile olan ilişkileri kapsamında yapılan barış antlaşmalarının ihlali, savaş

---

[220] Cin, Halil/Akgündüz, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi,** 2.Bs., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya, 1995, s. 32; Cin, Halil/Akyılmaz, Gül, **Türk Hukuk Tarihi,** Sayram Yayınları, Konya, 2003, s. 40.

[221] Hun Devleti hükümdarı, bütün ordunun en yüksek kumandanıdır ve diğer kumandanları da kendisi atamaktadır. Bütün ordu, hükümdarın emrinde olup savaş sırasında orduyu da hükümdar yönetmektedir. Göktürklerde de aynı şekilde Han, barış ve savaş zamanında başkumandandır. Arsal, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, ss. 201-202, 270.

[222] **Cin/Akgündüz**, s. 33.

[223] Hunlar, Göktürkler ve Uygurların hukuk düzenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Arsal**, ss. 201-327; **Cin/Akgündüz**, ss. 28-61; **Cin/Akyılmaz**, ss. 27-50; Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal, **Türk Hukuk Tarihi,** 13.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, ss. 13-47; **Ekinci**, ss. 48-52.

sebebi olarak görülmüş ve barış antlaşmalarına uygun davranmamanın yaptırımının Tanrının laneti ve savaş olduğu öngörülmüştür.[224]

1.2.2. İslam Hukuku

İslam kamu hukuku kapsamında, silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi hakkında açık bir düzenleme veya uygulama bulunmadığı için Cihad kavramına değinmek daha doğru olacaktır. İslam hukukunda Cihad, bir yetki olmaktan ziyade Halife'nin bir görevi olarak öngörülmüştür. Halife; İslam devletinin başı, Müslümanların hükümdarı, Müslüman olmayanlarla savaşan orduların komutanı, Cihad Emiri, Müslümanların imamı ve Peygamber'in halefidir.[225] İslam topraklarını korumak ve düşmana karşı Cihad açıp yürütebilmek için gerekli cesarete sahip olmak, Halife seçilebilme koşullarından biri olarak ifade edilmiştir. Ayrıca İslam devletinin sınırlarını korumak için savunma önlemleri almak ve saldırıyı önleyecek kuvvetleri hazırlamak, İslam devleti uyruğu olmak istemeyenlere karşı Cihad seferi düzenlemek şeklindeki hususların Halife'nin başlıca ödevlerinden bazıları olduğu belirtilmiştir.[226] Cihad kavramının insanları İslam dinine davet etmek, insanların bu daveti işitmelerine, işitenlerin de iman etmelerine engel olan zalim yöneticiler ve ordularıyla mücadele etmek hususlarını kapsadığı ifade edilmelidir. Cihad görevi uyarınca, barış zamanında sınırda beklemek, savaş araçlarının kullanılmasını ve bu amaç için gereken eğitimi almak da gerekmektedir.[227]

Halife'nin görevi, her yıl Dar ül-Harb denilen bölgeleri Dar ül-İslam'a çevirmek için bir Cihad seferi yapmaktır. Dar ül-Harb kavramı; İslam egemenliği altında olmayan toprakları ifade ederken Dar ül-İslam ise İslam egemenliği altında olan topraklar olarak nitelendirilmiştir. Cihad vazifesi kapsamında; her erkek, özgür, ergin, zihinsel ve fiziksel olarak Müslümanlar topluluğu, dünyanın tamamı Dar ül-İslam oluncaya kadar vazifeye katılmakla görevlidir. Bununla beraber her kişi bireysel olarak görevlendirilmiş olmadığı için her topluluktan belli sayıda bir kişinin Cihad'a katılması ile söz konusu vazife ifa edilmiş sayılır. Ancak İslam dünyasının saldırıya uğraması halinde eli silah tutan her Müslüman erkek, sefere katılmakla yükümlüdür. Cihad kapsamında sefer düzenlenecek olan topluluklar, öncelikle İslamiyeti kabul etmeye davet edilir, bu daveti kabul etmezler ise ya Zımmi olarak kabul edilirler ya da savaşırlar. Zımmi olarak kabul edilmeleri için ehli kitap (Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'a inananlar) olmaları ve haraç ile cizye vergilerini ödemeleri gerekir. Ehli kitap olup da talep

---

[224] **Arsal**, s. 219.
[225] **Ekinci**, s. 218.
[226] **Cin/Akgündüz**, s. 175; **Cin/Akyılmaz**, s. 92; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 81.
[227] **Ekinci**, s. 218.

edilen vergiyi vermeyi kabul etmeyenlerle savaşılır. Ehli kitap olmayanlar ise İslamiyeti kabul etmek veya ölüm arasında tercih hakkına sahiptir.[228]

İslam devletinin yönetiminde de Halife'ye yardımcı olacak bazı görevliler söz konusudur. Özellikle Abbasiler döneminde Halife'ye yardımcı olan ve hükümdar vekili konumuna gelen Vezirler mevcut iken Emeviler zamanında ise bu görevleri yerine getiren kişiler Katip olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Emeviler döneminde devlet daireleri ve Abbasiler döneminde bürokrasinin temeli olarak Divanlar ortaya çıkmıştır. Askeri işlerle ilgili olan Divan-i Cünd veya Divan-ı Cünd; askeri işlerin görüşüldüğü ve askerlikle ilişkileri olan kişilerin künyeleri, sicilleri, aylıkları ve görevlerinin yazıldığı divandır. Cihad vazifeleri kapsamında Halifelerin, Vezir veya Katip olarak adlandırılan kişiler ile Divanların yardımından yararlandığı ifade edilmelidir. İslamiyeti kabul eden Selçuklu hükümdarları, İslamiyetten önceki eski Türk kamu geleneğini sürdürmüş olmakla beraber, halifelerin dini kişiliğini tanımışlar ve ondan aldıkları yetkiyle devleti yönetmişlerdir. Büyük Sultan olarak adlandırılan Selçuklu hükümdarları, dinsel kurallara uygun olarak halife adına ülkeyi yönetmek, dirlik ile düzeni sağlamak ve İslamiyeti yaymakla görevlidir. Vezir olarak adlandırılan Selçuklu hükümdarlarının yardımcıları ve Büyük Divan da devlet yönetiminde önemli yetkilere sahiptir. Nitekim Büyük Divan'da devletin önemli sorunları ve hükümdarın kararlarının görüşülüp karara bağlandığı belirtilmelidir. Selçuklu devlet yönetimi kapsamında ayrıca bir nevi milli savunma bakanlığı niteliğinde olan Divanı-ı Arız isminde bir divanın bulunduğu ifade edilebilir. Genelkurmay başkanı niteliğindeki askeri görevli ise Sipehsalar olarak anılmıştır.[229] Büyük Selçuklu devletinin askeri teşkilatlanması, o döneme göre oldukça ileri bir seviyede olduğu için çok güçlü bir ordu kurulması mümkün olmuştur.[230]

Devlet yöneticisi olan Halifenin savaş yetkisini kullanırken devlet yönetiminin ileri gelenlerine danışmasının, İslam hukuku kapsamında temel bir esas olan Şu'ra (danışma) prensibine dayandığı ifade edilmelidir.[231] İstişare olarak da anılan Şu'ra prensibi, İslam Hukukunun asli kaynakları olarak nitelendirilen Kur'an-ı Kerim ve sünnet ile de emredilmektedir. Bununla beraber Halife, istişare ettikten sonra ortaya çıkan görüşlere uymaya mecbur olmayıp doğru olarak kabul ettiği kararı verme ve uygulama yetkisine sahiptir.[232]

---

[228] **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 85.
[229] Divan-ı Arız başta olmak üzere Selçuklu Devlet yönetiminin askeri teşkilatı, Osmanlı Devleti'ne de kaynak niteliğindedir. Selçuklu Devletinin yönetimine dair esaslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cin/Akgündüz**, ss. 191-196.
[230] Abbasi, Büyük Selçuklu ile Anadolu Selçuklu devletlerinin örgütlenmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, ss. 169-191.
[231] **Cin/Akgündüz**, s. 151; **Cin/Akyılmaz**, s. 83.
[232] **Ekinci**, s. 220.

1.2.3. Osmanlı Devleti

Osmanlı devlet örgütlenmesinin başı olan Padişah, başta yasama, yürütme ve yargı yetkileri olmak üzere tüm siyasi ve hukuki iktidarı şahsında toplamıştır. II. Meşrutiyet döneminde yapılan 1909 Anayasa değişikliği doğrultusunda şekli bir kuvvetler ayrılığı öngörülmüştür. Buna karşın devlet sona erene kadar Anayasayı yapan ve değiştiren kurucu iktidar olduğu kabul edilen Padişah bünyesinde kuvvetler birliği, Osmanlı devletinin temel esası olarak devam etmiştir. Savaş açma yetkisini de kapsayan yürütme iktidarına tek başına sahip olan Padişah, söz konuyu yetkiyi devletin ilk dönemlerinde bizzat kullanmıştır. Buna karşın devletin büyümesiyle beraber ve sınırsız güce sahip yarı kutsal bir konuma geldiğinde yetkilerini büyük ölçüde sadrazamlarına devretmiştir. Bu bağlamda teorik anlamda savaş açma yetkisine sahip olan Padişah aynı zamanda askeri ve sivil yönetim teşkilatının başıdır. Koşullar elverdikçe fetihler yaparak İslam'ı yaymak, İslam dünyasını Dar ül-Harb karşısında savunmak ve İslam düzenini korumak Padişahın başlıca görevlerindendir.[233] Nitekim ordunun başkumandanı olan Padişahlar, 1697 yılına kadar ordunun başında bizzat sefere gitmişlerdir. Sefere bizzat gitmeyen Padişahlar ise işin ehli bir vezire Serdar-ı Ekrem unvanıyla bu görevi vermiş ve merkezde kalarak otoriteyi korumayı amaçlamışlardır.[234]

Padişahtan sonra en yetkili kişi olan Sadrazam, ilk dönemlerde Ulu Vezir veya Vezir-i Azam şeklinde adlandırılmış iken, daha sonra vezirlerin sayısının artmasıyla Büyük Vezir, 1878 yılında Başvekil, ancak 1882 yılından devletin sona ermesine kadar olan dönemde tekrar Sadrazam olarak anılmıştır. Padişahın tam yetkili vekili olan Sadrazamlar, Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonraki dönemlerde Padişahlar ordu başında sefere çıkma alışkanlığını gittikçe bıraktığı için ordunun başında sefere çıkma görevini üstlenmişlerdir. Sadrazamlar, ayrıca barış zamanında da tersaneleri ve askeri birlikleri gözden geçirmeye yetkilidir. Osmanlı devletinin askeri teşkilatının, temel anlamda bir yandan tımar sistemine dayanan ve sadece savaş zamanında harekete geçen askerler ile diğer yandan sürekli, düzenli, merkezde yer alan ve savaşa her an hazır askeri birliklerden oluştuğu belirtilmelidir. Ayrıca Padişahın divanı olarak anılan Divan-ı Hümayun, devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı oldukça önemli ve köklü bir organ niteliğindedir. Divan-ı Hümayun yasama yetkisinin kullanıldığı, başta dış sorunlar ve iç sorunlar olmak üzere, her çeşit siyasi, idari, mali, askeri, adli memleket meseleleri, harp ve sulh ilanı, elçi gönderilmesi, vergi konulması gibi birçok konunun görüşülüp karara bağlanmak suretiyle yürütme yetkisinin de kullanıldığı bir merkezi organdır. Divan-ı Hümayun'da her türlü yakınmanın dinlenip denetlenmesi ve şer-i konularda kesin hüküm

---

[233] **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 229.
[234] **Ekinci**, s. 234.

verilerek yargı yetkisinin de kullanılması söz konusudur. Ayrıca Divan-ı Hümayun, padişahtan sonra yürütme yetkisini temsil eden ve Osmanlı devlet yönetimi kapsamında bir nevi bakanlar kurulu olarak da nitelendirilebilecek bir yapıdır.[235]

Divan-ı Hümayun ile beraber 18. yüzyıldan sonra uygulanmaya başlanan ve belli bir ölçüde demokratik dahi olan bir danışma ve karar verme yöntemi olarak Meşveret, Müşavere yani Danışma Kurulu da önemli bir yere sahiptir. Meşveret uygulaması; geniş çaplı bunalım dönemleri, savaş açma ve barış yapma gibi önemli sorunlarda karar vermek için Padişah, Sadrazam, devlet yönetiminde söz sahibi olan belli başlı görevliler ile ulemanın beraber toplanması ve görüşmesi şeklinde işlemiştir.[236]

19. yüzyılın başlarında Tanzimat hareketinin temelinin atıldığı II. Mahmut döneminde devlet yönetimindeki yozlaşmanın önlenmesi[237] açısından danışma kurulları oluşturulmuştur. Devlet yönetimindeki yozlaşmanın sebebi, devlet yetkililerinin keyfi olarak çıkarmış oldukları kararların artmış olmasıdır. Bu bağlamda askerlik işlerine ilişkin kural ve karar taslaklarının hazırlanmasıyla görevlendirilen Dar-ı Şuray-ı Askeri, yani Askeri İşler Kurulu oluşturulmuştur.[238] Bu kurulların devlet yönetimine ilişkin belirli kararları alması ve Padişahın yasama yetkilerinin bir bölümünü dolaylı yoldan da olsa bu kurullar aracılığıyla kullanmaya başlaması, Osmanlı devlet yönetimi açısından bir yenilik niteliğindedir. Ayrıca aynı dönemde her ne kadar Padişahın ordu toplama ve sefere çıkma yetkisiyle doğrudan bir ilişkisi olmasa da askeri örgüt, yeni baştan dizayn edilerek modern ordu sisteminin temelleri atılmıştır. Nitekim bu bağlamda askeri eğitim alanında Harbiye (Harp Okulu) ile Askeri Tıbbiye Mektebi (Ordu için Tıp Fakültesi) kurulmuştur.[239]

7 Ekim 1808 tarihinde Padişah ile Ayanlar ismi verilen Osmanlı devletinde yaşayan ileri gelenler arasında imzalanan ve onaylanan Sened-i İttifak adı verilen protokole değinmek yararlı olacaktır. Söz konusu belge kapsamında; Padişaha karşı eylemli bir ihanet veya itaatsizlik gerçekleşmesi veya böyle faaliyetlere teşebbüs edilmesi halinde Ayanlar Padişaha bu faaliyetlerin engellenmesi ve cezalandırmasında yardım edecekler, Ayanların toplayacağı askerler devlet askeri olarak nitelendirilecek, Ayanlar saltanatın korunması ve fesat ve ihaneti

---

[235] **Cin/Akyılmaz**, s. 124; **Ekinci**, s. 248.

[236] Osmanlı Devleti'nin merkez örgütlenmesi kapsamında teşkilat yapısı ile görev ve yetkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** 19.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 21- 32; **Cin/Akyılmaz**, ss. 93-172; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, ss. 221-263.

[237] Devlette yozlaşma sadece bu durumla sınırlı değildir, bu bağlamda toprak rejiminin yani dirlik düzeninin bozulması, vergide iltizam usulünün ortaya çıkması, üretimin düşmesi şeklinde ekonomik çöküntüye ilişkin sorunlar ile köylü üzerindeki baskı ve yükümlülüklerin artması sonucunda bu kesimin güçsüzleşmesi ve yoksullaşması şeklindeki toplumsal sorunlar da mevcuttur. **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 21.

[238] **Cin/Akgündüz**, s. 219.

[239] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 66-68; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 327-329.

engelleme sorumluluğunu üstleneceklerdir.[240] 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda her ne kadar ordu toplama ve savaş ilanı yetkisi ile ilgili esaslı bir değişiklik getirilmiş olmasa da içerdiği bazı değişiklikler, dolaylı şekilde söz konusu yetkiyle ilişkilidir. Ferman kapsamında; askerliğin belli bir süre ile sınırlandırılması ve askeri işler seçilmiş bir kurul olmamakla beraber bir uzmanlık komisyonu niteliğindeki Dar-ı Şuray-ı Askeri'de görüşülerek alınan kararların Padişahın onayına sunulduktan sonra kanunlaşması öngörülmüştür.[241] 28 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı'ndaki değişiklikler söz konusu yetkiyle doğrudan ilgili olmasa da zimmilere de askerlik yükümlülüğünün getirildiği ve böylece zimmilerin yüzyıllardır süren askerlikten muaf olma ayrıcalığının sona erdirildiğinin kabul edildiği belirtilmelidir.[242]

23 Aralık 1876 tarihinde dönemin padişahı II. Abdülhamit'in yazısı ile yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'nin[243] oluşturulması açısından o dönemde yürürlükte olan anayasaların incelenmesi sonucunda 1831 Belçika Anayasası ile 1850 Prusya Anayasası model alınmıştır. Bununla beraber Belçika Anayasasında yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesi yerine, Prusya Anayasasında öngörülen düzene benzer şekilde tüm devlet yetkilerinin Padişahta bulunduğu kuvvetler birliği sisteminin yer aldığı bir Anayasa olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla devletin temel yönetim yapısında bir değişiklik yapılmamış, Padişahın yetkilerine herhangi bir sınır getirilmemiş ve sadece devletin hukuksal durumu belgelenmiştir. 1876 Anayasası'nda savaş ve barış ilanı yetkisi ile başkomutanlık niteliğindeki yetkiler, 7. maddesi; *"... muahedat akdi ve harp ve sulh ilanı ve kuvvei berriye ve bahriyenin kumandası ve harekatı askeriye... mukaddesei Padişahi cümlesindendir."* şeklinde düzenlenmiştir. Bununla beraber iki meclisli yasama organının bir kanadı olan Heyet-i Ayan'ın, Anayasa'nın 64. maddesi uyarınca görevi; kanun tasarılarının dinsel kurallar, padişahın hakkı, özgürlük, Anayasa hükümleri, devletin bütünlüğü ve genel ahlak ilkeleri yanında *"memleketin emniyeti dahiliyesine ve vatanın esbabı müdafaa ve muhafazasına",* yani iç güvenliğe ve savunmaya da uygun olup olmadığını incelemektir. 1876 Anayasası kapsamında, dış politika alanındaki yetkilerin Padişahın tasarrufunda olduğu açıktır. Özellikle başta Osmanlı-Rusya Savaşı olmak üzere iç ve dış tehditler gerekçesiyle Heyet-i Mebusan'ın kapatılmasından sonraki süreçte çizgilerini tamamen dönemin Padişahı II. Abdülhamit'in belirlediği bir alan olan dış politika açısından Padişahı denetleyecek bir

---

[240] Sened-i İttifak'ın hazırlık süreci, içeriği, uygulaması ve değerlendirmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, ss. 41-64.
[241] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 88, 98.
[242] Tanzimat ve Islahat Fermanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, ss. 75-120; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, ss. 330-338.
[243] Kanun-i Esasi'nin Türkçe ilk metni için bkz. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-turkce.pdf, Osmanlıca ilk metni için ise bkz. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-osmanlica.pdf (Erişim tarihi: 13.04.2020).

mekanizma bulunmamaktadır. Bununla beraber 1909 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri uyarınca, Padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve yasama organının yetkileri artırılmıştır. 1876 Anayasasının ilk halinden farklı olarak söz konusu değişiklikler kapsamında; bakanların Sadrazam tarafından seçileceği düzenlenmiş, meclis üyelerinin kanun önerisi hakları kesinleşmiş, Padişahın meclisi toplantıya çağırma hakkına son verilmiş, meclisi dağıtma yetkisi oldukça kısıtlanmış, yapılan uluslararası antlaşmalar için meclis onayı öngörülmüş ve hükümetin meclis tarafından düşürülmesi yetkisi kabul edilmiştir. Ancak savaş ilanına ve başkomutanlığa ilişkin yetkiler, Padişaha ait olmaya devam etmiştir.[244]

Hukuken böyle olmasına karşın fiiliyatta Meclis-i Mebusan, hükümeti denetleyen değil, destekleyen bir organ olarak faaliyet göstermiştir. Nitekim devletin dış politikasını yönlendiren İttihat ve Terakki Partisi, Trablusgarp Savaşı sonrasında Meclis-i Mebusan'ı feshetmiş ve böylece devletin dış politikası, bir buçuk sene boyunca parlamentosuz şekilde yönetilmiştir. Zira bu dönemde; Osmanlı-Almanya antlaşması imzalanmış, Almanlardan satın alınan Göben ve Breslau gemilerinin bulunduğu Osmanlı Donanması Karadeniz'e açılarak Rus limanlarını topa tutmuş ve bu şekilde devlet, savaşa sürüklenmiştir. Meclis-i Mebusan kapalı olduğu için dış politikanın en önemli sorunlarından biri olan savaş ilanı yetkisinin icrası aşamasında yasama organı devreden çıkartılarak tüm denetim mekanizmaları ortadan kaldırılmıştır. Bu durum da denetimsiz ve çok dar bir kadrodan oluşan devlet yönetiminin dış politikada maceracı bir çizgiye sapmasına imkan tanımıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve bu savaştan mağlup olarak çıkmasının; dış politikada silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması konusunda yasama organının denetiminden çıkmış bir yürütme organının bir devlet için ne büyük felaketler doğurabileceğinin kanıtı olduğu ileri sürülmüştür.[245]

1.2.4. Türkiye Cumhuriyeti

Cumhuriyetin Anayasal tarihi; bilindiği üzere olağanüstü bir dönemde ortaya çıkan ve kısa olan 1921 Anayasası ile başlamış, ardından 1924 Anayasası ve 1961 Anayasası ile devam etmiştir. Bu bağlamda son olarak mevcut 1982 Anayasası yürürlüktedir. Her ne kadar savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisinin yasama-yürütme organları arasındaki paylaşımına yönelik kökten bir değişim yaşanmamışsa da önemli değişiklikler ve gelişmeler olduğu da bir gerçektir.

---

[244] 1876 Anayasası ve 1909 Anayasa değişiklikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, ss. 121-220; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, ss. 338-378.

[245] Emiroğlu, Hüseyin, "Türk Dış Politikasının Oluşturulma Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 54, Sayı: 3, 1999, s. 56-57.

Anayasal gelişmeleri ele almadan önce söz konusu anayasal gelişmelerin bütüncül bir değerlendirmesine değinmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda doktrinde Tanör, devlet içerisinde özellikle yasama-yürütme organları arasındaki güç dengesi hususunda: yasama ve yürütme organlarının yargı organına karşı, yürütmenin yasamaya karşı ve yeni bir siyasal karar organı mertebesine yükselmiş olan Cumhurbaşkanının yasama ve yürütme organlarına karşı, yürütme organı içerisinde Cumhurbaşkanının hükümete ve idareye karşı, idare örgütlenmesi içerisinde merkeziyetçilik ve yekpareliğin yerinden yönetimcilik ve özerkliklere karşı ve askeri bürokrasinin de sivil bürokrasi ve iktidara karşı genişlemesi ve güçlenmesinin söz konusu olduğunu ileri sürmüştür.[246] Türk Anayasa geleneğinde monarşi dönemi sonrasında silahlı kuvvet kullanma yetkisi ile ilgili olarak Meclis ön planda olmuştur.[247]

1.2.4.1. 1921 Anayasası

20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu,[248] yani 1921 Anayasası, Milli mücadelenin yürütüldüğü Kurtuluş Savaşı yıllarında olağanüstü koşullar altında yapılan toplam 24 maddeden oluşan kısa bir Anayasa niteliğindedir. Söz konusu olağanüstü koşullar sebebiyle 1921 Anayasası, devlet yönetimiyle ilgili tüm yetkileri dönemin yasama organı olan Büyük Millet Meclisi'ne tanımıştır.[249] Nitekim Anayasa'nın *"Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti 'Büyük Millet Meclisi Hükûmeti' ünvanını taşır."* şeklindeki üçüncü maddesi de bunu ifade etmektedir. Bu bağlamda da hükümet sisteminin bir Meclis Hükümeti niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.[250] 1921 Anayasası kapsamında Meclis'in ara verme ve tatilinin kesin olarak yasaklandığı belirtilmelidir. Doktrinde Bakırcı/Kılıç; bu yasağın Kurtuluş Savaşı'nı yönetmekle görevli olan Meclis açısından savaşta işi şansa bırakmamak için öngörüldüğünü ve bu yönüyle parlamentonun sürekliliği ilkesinin 1921 Anayasasında en saf biçimiyle bu şekilde yer aldığını belirtmişlerdir.[251]

1921 Anayasasında her ne kadar savaş ilanı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin ayrı bir madde bulunmasa da 7. maddede *"muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilânı"* yetkisinin Meclis'e tanındığı düzenlenmiştir. Bununla beraber 1921 Anayasası'nın

---

[246] Tanör, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982,** 6.Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 137.
[247] Erdoğan, Mustafa, **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 160.
[248] 1921 Anayasasının tam metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm (Erişim tarihi: 01.04.2020).
[249] Erdoğan, Mustafa, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,** 9.Bs., Hukuk Yayınları, Ankara, 2016, s. 77.
[250] 1921 Anayasasının yapıldığı dönemdeki Anayasal gelişmeler, Anayasa ile ilgili TBMM görüşmeleri ve 1921 Anayasası döneminde TBMM hükümetinin hukuki niteliği ile Meclis Hükümeti sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbudun, Ergun, **1921 Anayasası,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, ss. 5-50; Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı,** 11.Bs., Gerçek Yayınevi, Ankara, 1997, ss. 27-31; **Tanör**, Osmanlı-Türk -Anayasal Gelişmeleri, ss. 225-289.
[251] Bakırcı, Fahri/Kılıç, Abbas, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 'Süreklilik İlkesi Çerçevesinde 'Ara Verme' ve 'Tatil' Üzerine", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 12, Sayı: 45, 2021, s. 172.

hazırlanması safhasında İcra Vekilleri Heyeti Tasarısı'nda TBMM'nin yetkilerini düzenleyen 14. maddeye göre *"... muahedat ve sulh akdi ve ilan-ı harb"* yetkilerinin Meclis'e ait olduğu öngörülmüştür. Encümen Tasarısı'nda aynı hususu düzenleyen 8. maddede ise; *"...muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı"* yetkilerinin Meclis'e ait olduğu ifade edilmiş ve önceden değinildiği gibi 1921 Anayasasının nihai metni de bu şekilde düzenlenmiştir.[252] Meclis'e barış yapabilme ve savunma savaşı ile sınırlı bir yetki tanındığını ifade etmek mümkündür.[253] Savaş ilanı yetkisinin değil de vatan savunması yetkisinin Meclis'e tanınmasının sebebi, o dönemin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar olmalıdır. Nitekim Meclis'in, Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadeleyi yürütmek amacını gütmesi doğrultusunda öncelikli hedefin de vatan savunması olduğu kabul edilmelidir.

Meclis'in yetkisine geçmeden önce Milli Mücadele döneminde Atatürk'e verilen Başkumandanlık unvanı açısından Başkumandanlık Kanunu'nun çıkarıldığı andan zafer kazanılmasına kadar Meclis'te oldukça hararetli tartışmalara neden olduğu belirtilmelidir. Bu tartışmaların kökeni; Başkumandanlık makamının asaleten mi yoksa vekaleten mi düzenlendiği, Meclis'in bu Kanun ile bir yetki devri mi yoksa hakkın istimaline müsaade mi gerçekleştirdiği ve Meclis'in Başkumandan'a yetki vermekle onun emrine girip girmediği şeklinde sorunlardır. Söz konusu tartışmalar, çalışmamızın konusu dışında kalacağı için ayrıntıya girilmeyecektir. Tartışmalı olan Başkumandanlık Kanunu 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ile 6 Mayıs 1922 tarihlerinde 3 ay süreyle ve 20 Temmuz 1922'den itibaren ise süresiz şekilde uzatılmıştır.[254] Önceden de belirtildiği üzere Meclis hükümeti sisteminin öngörüldüğü ve dolayısıyla her yetkinin Meclis'e tanındığı 1921 Anayasası kapsamında, yurtdışına asker göndermek de dahil olmak üzere savaş ilanı yetkisinin Meclis'e ait olduğu ifade edilebilir.[255]

Anayasa'nın yapıldığı dönemde; süregitmekte olan savaş ortamı ve Meclis'in içinde kurulduğu dönemin olağanüstü koşulları düşünüldüğünde Anayasa hükümlerinin son derece genel olması, normal karşılanmalıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yürütülen Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı sebebiyle merkezi ve siyasi iktidarın tek meşruiyet kaynağı olan milli egemenliğin temsilcisi Meclis'in vatan müdafaası ve barış yetkilerine sahip olması da doğaldır.[256] Nitekim olağanüstü yetkilere sahip bir meclis olarak ifade edilen Büyük Millet Meclisi hakkında Mustafa Kemal Atatürk: *"Devlet merkezinin korunmasını, milletin*

---

[252] **Özbudun**, 1921 Anayasası, s. 37.
[253] Dikmen Caniklioğlu, Meltem, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler," **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, s. 49.
[254] Başkumandanlık ünvanı ile ilgili tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akın, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 366-379.
[255] Kuşoğlu, Baran, "Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvetlerin Yurtdışına Gönderilmesine Dair Tezkereler", **Yasama Dergisi,** Sayı: 17, 2011, s. 10.
[256] Denk, Erdem, **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 13.

bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan (salahiyet-i fevkaladeyi haiz) bir meclis"[257] şeklinde bir tarif yapmıştır.[258] Kurtuluş Savaşı dönemi boyunca cephelerde çatışan orduların *"Büyük Millet Meclisi Orduları"* şeklinde nitelendirilmesi de bunun bir göstergesidir.[259] Bununla beraber yasama organından ziyade yürütme organının silahlı kuvvet kullanma ve savaş gibi siyasi sorumluluk gerektiren bir yetkinin icrası bakımından daha ehil olmasına rağmen Milli Mücadele döneminde yaşanan bu durumun, tamamen özel koşulların getirdiği bir sonuç olduğunu belirtmek gerekir.[260]

1921 Anayasası döneminde sivil otoritenin, yani Meclis üstünlüğünün tüm orduya ve güvenlik birimlerine sirayet etmesine yönelik bir yaklaşımın hakim olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim söz konusu dönemde komutanların eylemleri açısından kanun ile sınırlandırılmaları ve Meclis üstünlüğü son derece önemli hususlardır. Meclis'te Nihat Paşa hakkında Elcezire cephesinde aldığı hukuka aykırı tedbirler (cephenin vergilerini şahsen tarh etmek iddiası) ile Koçgiri isyanının Nurettin Paşa tarafından bastırılma şekli (bölgedeki 180'den fazla köyün son derece şiddetli şekilde nakledildiği, mezalimin Meclis adına yapıldığı ve iki bin evin yıkıldığı iddiası) hakkında meclis tahkikatları açılması da bu yaklaşımın örnekleri olarak ifade edilebilir.[261]

1.2.4.2. 1924 Anayasası

1924 Anayasasının hazırlanması sürecinde Kanun-i Esasi Encümeni'nin (Anayasa Komisyonu) 1875 Fransız Anayasası ile 1921 Polonya Anayasasından birer kaynak olarak yararlandığı kabul edilmektedir.[262] 1924 yılında kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu,[263] yani 1924 Anayasasında 1921 Anayasasına benzer şekilde savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin ayrı bir maddenin bulunmadığı belirtilmelidir. Anayasanın 26. maddesinde

---

[257] Atatürk, 1921 Anayasası'na hakim olan ilkeler hakkında; hükümetin kurulmasının zorunlu olduğu, geçici olarak bir hükümet başkanının seçilmesi gerektiği, Padişah'a bir vekil atamanın uygun olmadığı, Meclis'te oluşacak olan milli iradenin vatanın kaderini belirleyeceği, Meclis'in üstünde bir kuvvet bulunmadığı ve Meclis'in yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde topladığı şeklinde hususlara dikkat çekmiştir. 1921 Anayasası ile ilgili olarak Atatürk'ün değerlendirmeleri için bkz. Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk,** 7.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 375-392.
[258] **Özbudun**, 1921 Anayasası, s. 59; **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 230.
[259] **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 31.
[260] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 166-167.
[261] **Akın**, TBMM Devleti, s. 146-147.
[262] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 292; **Erdoğan**, Türkiye'de Anayasalar, s. 89.
[263] 1924 Anayasası'nın yapım süreci, genel hükümleri, hükümet sisteminin niteliği ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbudun, Ergun, **1924 Anayasası,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 1-78; **Soysal**, Anayasanın Anlamı, ss. 32-43; **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, ss. 290-363.

"devletlerle mukavele, muahede ve sulh akti, harp ilanı"[264] şeklinde öngörülen, sonradan *"Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilan etmek"*[265] şeklinde değiştirilen yetkiler, Meclis'e tanınmıştır. 1921 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'nın Lozan Barış Antlaşması ile sona ermesi sebebiyle *vatan müdafaası* ifadesinin kullanılmayıp, sadece *harp ilan etmek* şeklinde düzenlenmesi normal karşılanmalıdır. Ayrıca bu düzenlemede, harp ilanı yetkisinin "…*ancak kendisi yapar."* ifadesi ile Meclis'e münhasıran verilmiş bir yetki olması da çok önemli bir yeniliktir.[266]

Başkomutanlık hususunda ise 1924 Anayasasına ilişkin Encümen teklifinin 41. maddesine göre *"berri, bahri ve havai (kara, deniz ve hava) bilcümle kuvvetlerin başkumandanlığı reisicumhura mevdudur."* şeklinde bir düzenleme öngörülmüş iken, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde bu düzenleme uzun tartışmalara sebep olmuştur. Nitekim bu düzenlemeye karşı çıkılmasının gerekçesi; başkomutanlığın Cumhurbaşkanına verilmesinin milli egemenlik ve Meclis'in üstünlüğü ilkelerine aykırı olması, sorumsuz bir şahsa böyle büyük bir yetkinin verilmemesi gerektiği ve askeri konularda bilgisiz bir Cumhurbaşkanının olması halinde bu yetkinin kullanılmasının zor olacağına yönelik iddialardır. Yapılan tartışmalar sonucunda başkomutanlık yetkisinin düzenlendiği Anayasanın 40. maddesi: *"Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harb kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genel kurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir."* şeklinde kabul edilmiştir.[267]

1950 yılında Türkiye'nin de katıldığı Kore Savaşı, silahlı kuvvetlerin kullanılması yetkisi açısından önemli tartışmalara konu olmuştur.[268] Zira söz konusu katılım, dönemin siyasi iktidarı tarafından Meclis'ten herhangi bir şekilde izin veya görüş alınmadan gerçekleştirilmiştir.[269]

---

[264] 1924 Anayasasının ilk hali için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200491.pdf (Erişim tarihi: 01.04.2020).

[265] 10 Ocak 1945 tarihinde sadeleştirilen 1924 Anayasası metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm (Erişim tarihi: 01.04.2020).

[266] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 13-14.

[267] Düzenlemenin sadeleştirilmemiş ilk hali: *"Başkumandanlık Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiç olup, Reisicumhur tarafından temsil edilir. Kuva-yi harbiyenin emir ve kumandası hazarda kanun-u mahsusuna tevfikan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve seferde İcra Vekilleri Heyetinin inhası üzerine Reisicumhur tarafından naspedilecek zata tevdi olunur."* şeklindedir. Söz konusu düzenlemeye ilişkin Genel Kurul görüşmeleri ve tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Özbudun**, 1924 Anayasası, ss. 41-44.

[268] Kore Savaşı ile ilgili hususların ayrıntısına burada yer verilmeyecektir. Nitekim söz konusu hususlar, ileride ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

[269] **Kuşoğlu**, s. 11.

1921 Anayasası'nda savaş koşullarında kurulan Meclis'in vatan müdafaasında yetkili olduğu öngörülmüştür. Buna karşılık Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yapılan 1924 Anayasasında ise harp ilan etme yetkisinin Meclis'e ait olduğu düzenlenmiştir. Bu iki ifade arasındaki farkın sebebi, her iki Anayasanın yapıldığı dönemlerin koşullarıdır. Bilindiği üzere 1921 Anayasası Kurtuluş Savaşı sırasında, 1924 Anayasası ise savaşın sona erdiği barış döneminde yapılmıştır. 1921 Anayasası döneminde devam eden Kurtuluş Savaşı nedeniyle tercih edilen vatan müdafaası ifadesine, 1924 Anayasası döneminde mevcut olan barış koşullarında gerek duyulmamış ve dolayısıyla harp ilan etme ifadesi tercih edilmiştir.[270]

1.2.4.3. 1961 Anayasası

27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilen 1961 Anayasası'nın silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin *"Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme"* başlıklı 66. maddesi: *"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler."* şeklindedir. [271]

1924 Anayasası döneminde siyasi iktidarın 24. maddede yer alan yetkiyi geniş yorumlaması ve Kore müdahalesinin Meclis kararı olmadan bir Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleştirilmesinden dolayı Anayasal yetkinin genişletilmesi riskinin önlenmesi için silahlı kuvvet kullanma yetkisi açıkça Meclis'in iznine bağlanmıştır.[272] Nitekim Anayasa'nın yapılması sürecinde Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmelerde; *"... Birinci Cihan Harbinden evvel Almanya ile yapılan ittifak ne Meclisin, ne Padişahın ve ne de kabine ekseriyetinin malumatı olmadan, dört kişi tarafından imzalanmıştır. Sonra arkadaşlar, bizi harbe sürükleyen Sivastopol baskını için iki Nazır karar vermiş, diğerlerinin hiçbir malumatı yoktur."* şeklinde bir değerlendirme ile söz konusu yetkinin kullanılmasının Meclis izni ile olması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca görüşmelerde Kore müdahalesinin Meclis'in izni ve haberi olmaksızın Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmış olmasının risklerine değinilmiştir.[273]

Birinci Dünya Savaşı'na girme kararının alınması bakımından doktrinde Tunaya; İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin savaşa girme sorununu hiçbir zaman dürüst ve haklı bir

---

[270] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 12-13.
[271] 1961 Anayasasının metni için bkz. https://anayasa.tbmm.gov.tr/1961.aspx (Erişim tarihi: 01.04.2020).
[272] **Kuşoğlu**, s. 12.
[273] Öztürk, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 2315-2316.

çözüme kavuşturamadığını ve kendilerine bağımlı Meclislerde Anayasal işlemler yerine, fiili tasvip mizansenlerine başvurma yöntemlerinin söz konusu soruna ilişkin tarihi sorumluluklarını ağırlaştırdığını ifade etmiştir.[274] Bu açıdan Türkiye'nin Kore Müdahalesi, 1961 Anayasasında yapılan söz konusu değişikliğin habercisi niteliğindedir. Nitekim savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisinin ayrı özel bir maddede bu şekilde düzenlenmesi, doktrinde *"reaksiyan anayasası"* olarak nitelendirilmiştir.[275] 1961 Anayasasının bir tepki anayasası olması hususunda Tanör: *"Anayasa, 1960 öncesi yaşanan özgürlük ve demokrasi darboğazlarının somut önlemlerle aşılabileceği inancıyla yazılmıştır. Kazüistik düzenlemelerin çoğunluğu, 'Tepki Anayasası' nitelemesini doğuracaktır."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[276] Gerçekten de özellikle konumuz açısından Kore Müdahalesi sorununda yaşananlara bir tepki olarak söz konusu yetkinin hassasiyetinin göz önüne alındığı ve milletlerarası hukuk önkoşulu ile TBMM izni şeklinde güvenceler içeren ayrı özerk bir düzenleme tercih edildiği ifade edilebilir. Bu bağlamda söz konusu tercihin de 1924 Anayasası döneminde bu yetkiyle ilgili yaşanan sorunlara yönelik bir *"tepki"* olduğunu düşünmek doğru olacaktır.

1924 Anayasası'nın hazırlandığı ulusal ve uluslararası koşullarda savaş kavramının içeriği ile 1945 yılı sonrasında yapılan Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamında yer alan uluslararası barış ve güvenliğe tehdidin önlenmesi için alınacak tedbirler arasında bir fark olduğu ortadadır. Dolayısıyla uluslararası alanda gerçekleşen bu gelişmelerin Türk Anayasa hukukuna yansıtılması da 1961 Anayasası döneminde önemli bir ihtiyaç olmaktadır.[277] Zira silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisine ayrı bir madde altında ve ayrıntılı şekilde bir düzenleme yapılması da bu ihtiyaçtan ileri gelmektedir.[278] Gerçekten de savaş ilanı yetkisinin kullanılması ihtimali yanında özellikle BM sistemi çerçevesinde söz konusu olan askeri tedbirlerden dolayı silahlı kuvvet kullanma yetkisine başvurulması ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla silahlı kuvvet kullanma yetkisini de içeren ve ayrıntılı şekilde düzenleme altına alan söz konusu madde, hukuki açıdan yerinde bir tercih niteliğindedir.[279]

---

[274] Birinci Dünya Savaşı'na girme aşamasında savaş ile ilgili Meclis-i Mebusan ile Ayan Meclisi görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tunaya, Tarık Zafer, "Osmanlı Parlamentosu'nda 'Harb-ı Umumi' Tartışmaları", in: **Bahri Savcı'ya Armağan,** Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, ss. 485-491.

[275] Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 248; Soysal da 1961 Anayasasının hem biçim hem de öz bakımından bir *"tepki anayasası"* olarak nitelendirildiğini ifade etmiştir. Yazar bu konuda; *"Bu, eski bir anayasanın yerini alan her anayasa için bir ölçüde doğaldır. Ama 1961 Anayasasındaki tepkiler, 1924 Anayasasına yönelik olmaktan çok, 1950-1960 arasındaki dönemin siyasal yaşamına yönelik tepkilerdi."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 60.

[276] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 377.

[277] 1961 Anayasası'nın ön hazırlıkları, geçiş dönemi, özellikleri ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aldıkaçtı**, ss. 113-333; **Soysal**, Anayasanın Anlamı, ss. 44-83; **Tanör**, İki Anayasa, ss. 3-83; **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, ss. 364-432.

[278] **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 206.

[279] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 15.

Madde metninde yer alan *"milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde"* ibaresinin ilk hali, *"milletlerarası hukuk kuralları uyarınca"* şeklinde öngörülmüştür. Söz konusu değişiklik, Milli Birlik Komitesi ve Komisyon tarafından Türkiye devletinin kuruluşundan itibaren savaşa karşı sergilediği olumsuz yaklaşım ve maksadı daha iyi ifade edeceği gerekçesiyle gerçekleştirilmiştir.[280] Maddede yetkinin kullanılmasında açık bir önkoşul niteliğinde öngörülen uluslararası hukuka uygunluk şartı, hukuki yorum ve uygulama alanını sınırlandırmakta ve hukuki sorumluluk olgusunu da vurgulamaktadır. Her ne kadar böyle bir önkoşulun madde metninde yer almaması halinde yetkinin kullanılması açısından her şartta pozitif uluslararası hukuk düzenlemelerinin gözetilmesinin ve bunlara uygun hareket edilmesinin gerektiği konusunda şüphe bulunmasa da söz konusu önkoşulun açıkça Anayasal düzenlemede yer alması, bunların teyidi şeklinde yorumlanmalıdır. Milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ifadesi ile BM Antlaşması kapsamında kabul edilen devletin meşru müdafaa hakkı arasında bir kesişme olduğu açıktır. Dolayısıyla söz konusu Anayasal düzenleme yapılırken uluslararası hukukun temel belgelerinden biri olan BM Antlaşması'nın etkisinin gözetildiği ifade edilebilir.[281] Ayrıca maddenin ikinci fıkrası doğrultusunda 1961 Anayasası döneminde iki meclisli yapıda olan yasama organının her iki kanadının (Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu) da söz konusu yetkinin kullanılması sürecinde rol alacağı düzenlenmiştir. Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu kural olarak yasama yetkisi ile yürütme organını denetleme görevlerini ayrı ayrı yerine getirmelerine rağmen istisnai olarak birleşik toplantı yaparak kullandıkları yetkilerden birisi de silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisidir.[282] Kanaatimizce bu istisnanın sebebinin 1961 Anayasasının yürütmenin görev ve yetkilerinde demokratik denetim anlamında Meclis'i yetkili kılma hassasiyeti olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

1.2.4.4. 1982 Anayasası

Yürürlükte olan 1982 Anayasası kapsamında silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisinin 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılarak ele alınması, yürütme organının söz konusu yetkinin kullanılmasında sahip olduğu rolün anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Her ne kadar söz konusu yetkiye ilişkin maddede herhangi bir değişiklik yapılmamış olsa da 2017 Anayasa değişikliği doğrultusunda düalist yani ikili yapıda olan yürütme organı, artık monist bir yapıya dönüşmüştür. Önceden bir tarafta Cumhurbaşkanı diğer tarafta Bakanlar Kurulu'ndan oluşan iki kanatlı yürütme organı

---

[280] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2329.
[281] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 18.
[282] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 395.

söz konusu iken, 2017 Anayasa değişikliği sonrasında yürütme yetkisi ve görevi sadece Cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilecektir. İleride yürütme organının silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisindeki yeri ayrıca değerlendirmeden önce konuya temel anlamda bir giriş ve genel bir açıklama yapmak yararlı olacaktır.

1.2.4.4.1. 2017 Yılında Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Öncesi Dönem

1982 Anayasasının *"Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme"* başlıklı 92. maddesi:

"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir." şeklindedir.

Madde metnine bakıldığında, ilk fıkrasının 1961 Anayasasının 66. maddesinin ilk fıkrasıyla aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin izni olmadan yurtdışına silahlı kuvvet gönderilmesi veya ülkede silahlı kuvvet bulunmasının kabul edilmesi mümkün değildir. İkinci fıkrada yer alan yeni hüküm doğrultusunda, silahlı kuvvet kullanılmasının kaçınılmaz olması durumunda ve derhal karar verilmesi gerektiğinde Cumhurbaşkanına tanınan istisnai bir yetki söz konusudur.[283] İkinci fıkrada, Meclis'in ara vermede veya tatilde olduğu olağandışı dönemde meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilebilecek önlemlere acilen karar verilmesinin gerekmesi halinde istisnai yetkinin düzenlenmesi olağan görülebilir. İleride ayrıntılı şekilde değerlendirilecek olan Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamında yer alan meşru müdafaa hakkının kullanılmasının bir önkoşulu olan silahlı saldırının gerçekleşmesi ile Anayasal düzenlemede yer alan karşı silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verme arasında bir kesişim olduğu da ifade edilebilir.[284]

1.2.4.4.2. Mevcut Anayasal Düzen

Savaş hali ilanı TBMM İçtüzüğü'nün *"Savaş hali ilanı"* başlıklı 129. maddesinde: *"Anayasanın 92 nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut*

---

[283] **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 208; **Kuşoğlu**, s. 14.
[284] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 21.

belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Cumhurbaşkanının istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.

Ancak, Anayasanın 92 nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisini toplantıya çağırır." şeklinde düzenlenmiştir.

Silahlı kuvvet kullanma yetkisi ise İçtüzük'ün *"Silahlı kuvvet gönderilmesi veya kabulü"* başlıklı 130. maddesinde: *"Anayasanın 92 nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Cumhurbaşkanının istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular."* şeklinde yer almaktadır.

Anayasanın 92. maddesi ile değinilen İçtüzük düzenlemeleri birlikte değerlendirildiğinde, silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin ülkede bulunmasının kabul edilmesi, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin izniyle mümkün olabilecek ve ayrıca asker gönderme yetkisi de belli bir süre için söz konusu olacaktır.[285]

Anayasanın 92. maddesinin metni kapsamında ilk fıkranın genel yetkiyi, ikinci fıkranın ise istisnai yetkiyi düzenlediği ifade edilebilir. Bununla beraber ilk fıkrada yer alan genel yetkiye dair düzenleme içerisinde de iki tane istisna öngörülmüştür. Buna göre ilk fıkrada Meclis'in savaş ilanı ile silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisi genel durum olarak düzenlenmiş olup, istisnai durumlar olan milletlerarası andlaşmalar ile milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde Meclis iznine gerek olmadan silahlı kuvvet kullanılabileceği öngörülmüştür. Doktrinde Tanör, Cumhurbaşkanının ikinci fıkra doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisinin 1982 Anayasası kapsamında yürütmenin yasama karşısında güç kazanmasının bir örneği olduğunu ifade etmiştir. Zira yazara göre; 1982 Anayasası ile statüsü takviye edilen ve yetkileri artırılan Cumhurbaşkanının parlamento aleyhine bir netice doğurması veya parlamentonun yetkilerinin azaltılması neticesinde gerçekleşmiş olması bu durumun bir göstergesidir.[286] Silahlı kuvvet kullanma yetkisinde yer alan organlar açısından Anayasal düzenlemenin yeterince açık ve net olmaması sebebiyle

---

[285] Anayasa Mahkemesi E: 2001/424, K: 2001/354 sayılı, 22 Kasım 2001 tarihli kararı, erişim için bkz. http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/f128b946-2908-4af3-8493-e2d75eb4dc82?excludeGerekce=False&wordsOnly=False (Erişim tarihi: 02.04.2020).

[286] **Tanör**, İki Anayasa, s. 105.

yasama ve yürütme organları arasında bir yetki tartışması olabileceği ifade edilmelidir.[287] Söz konusu yetki tartışmalarına ilerideki başlıklar altında ayrıca değinilecektir.

1.3. Karşılaştırmalı Hukukta Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi

Türk Anayasa Hukuku kapsamında silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisinin anlaşılması açısından diğer devletlerin bu yetkiye ilişkin Anayasal uygulamalarına değinmek ve dünyada söz konusu yetkinin yasama ve yürütme organları arasındaki paylaşımı konusundaki eğilimi belirlemek gerekmektedir. Nitekim amaçları ve neticeleri bağlamında çoğunlukla siyasi içeriği olan söz konusu yetkinin kullanımında yasama ve yürütme organları arasında gerilim yaşanması şeklinde bir sorunun mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Her devletin Anayasasını değerlendirmek, çalışma kapsamını aşacağı için belirli eğilimlere sahip devletlere değinilecektir. Ancak ABD, Fransa ve Almanya devletleri farklı hükümet sistemlerinin örneği olmaları bağlamında bu devletlerin Anayasal düzenlerinin daha ayrıntılı şekilde değerlendirilmesine gayret edilecektir.

Silahlı kuvvetlerin yönetimi ve denetiminde yetkili olan organlar, ülkelerin Anayasalarına göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda Bulgaristan'da, Bakanlar Kurulu silahlı kuvvetlerin yönetiminde yetkili (m. 105/2); Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Kongre savaş ve barış konusunda yetkili, Kongre tatilde ise gerekli hallerde Kongre Daimi Komitesi yetkili (m. 62/14, 18); Hırvatistan'da, Parlamento silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetimde yetkili (m. 81); Hollanda'da, hükümet silahlı kuvvetler üzerindeki en üst otorite olarak yetkili (m. 97); İrlanda'da, silahlı kuvvetler üzerindeki münhasır yetkiler Parlamento'ya aittir (m. 15/6); İtalya'da, Parlamento'nun kabul ettiği savaş ilanını yapma yetkisi Cumhurbaşkanı'nda (m. 87); İspanya'da, iki meclisli yasama organının savaş ilanı ve barış yapma yetkisini onaylaması sonrasında Kral'ın görevli ve sorumlu olduğu (m. 63/3); Letonya'da, Parlamento barış dönemlerinde silahlı kuvvetlerin büyüklüğünü belirlemekte yetkili (m. 67); Litvanya'da hükümetin, savunma bakanının ve silahlı kuvvetler komutanının silahlı kuvvetlerin yönetiminden Parlamento'ya karşı sorumlu olduğu (m. 140/3); Makedonya'da, Parlamento'nun kanunla ülke savunmasına ilişkin hususları düzenleme yetkisi (m. 122); Norveç'te, Parlamento'nun kara ve deniz kuvvetlerinin büyütülmesinde ve küçültülmesinde onay şartı (m. 25); Rusya'da, Parlamento'nun üst kanadı olan Federasyon Konseyi'nin silahlı kuvvetlerin ülke dışında kullanılmasına karar verme yetkisi (m. 102/d); Ukrayna'da, Parlamento'nun silahlı

[287] Yazar, 2017 Anayasa değişikliği öncesinde yasama ve yürütme organları arasındaki yetki tartışmasının yanında, yürütmenin kendi içindeki yetki kullanımı tartışmasının da mevcut olduğunu, özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yeniliğinin bu tartışmayı artırdığını belirtmiştir. **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 203.

kuvvetlerin ve diğer askeri birliklerin genel yapısını, sayısal büyüklüğünü onaylama ve görevlerini tespit etme yetkisi (m. 85/22) şeklinde düzenlenmiştir.[288]

Savaş ilanı ve silahlı kuvvetlerin kullanılması ile ilgili özgün Anayasal hükümlere değinmek, dünyada ne tür eğilimlerin olduğunun görülmesi açısından yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda öncelikle Parlamenter hükümet sistemi modeli olarak kabul edilen İngiltere'nin Anayasal düzenini ele almak gerekir. İngiltere'de savaş ilan etme yetkisi, Taç'a ait olup, Parlamento'nun ancak mali gerekler dolayısıyla bu yetkiye müdahale etme yetkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Zira 17. yüzyıldan itibaren Parlamento, sahip olduğu mali yetkiler aracılığıyla savaş ilanı yetkisinin kullanılmasına fiili engeller koymaya başlamıştır. Doktrinde Soysal, Parlamento'nun yetkileri açısından güçlenmesinde ve tüm yetkileri zamanla kendinde toplamaya başlamasında savaşla ilgili olayların büyük bir rol oynadığını ifade etmiştir. Nitekim 1640 yılında Kral I. Charles ile sağ kolu Wentworth, İskoçya'ya karşı savaş için Parlamento'dan para talep etmiş iken, bu talebi reddedildiği için Parlamento feshedilmiştir. Sonuç olarak; savaş ilan etme yetkisinin hukuken Taç'ta kalması, savaş konusunda Parlamento'nun yetkilerini kısıtlama açısından yeterli olmamıştır. Zira Parlamento, gerekli kaynakları sağlamadığı veya hükümetin genel politikasını desteklemediği sürece Taç tarafından alınan savaş ilanı kararlarının pek bir anlam ifade etmeyeceği belirtilmelidir. 1. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşa katılma kararı, Taç adına hareket eden bakanlar tarafından alınmıştır. Bununla beraber dönemin Dışişleri Bakanı, Avam Kamarası'nda iki uzun konuşma yaparak gereken Parlamento desteğini elde edebilmiştir.[289] İngiliz Hukukunda genel anlamda; silahlı kuvvetlerin her zaman ait oldukları ülkenin hukuk kurallarına tabi olması gerektiği ve aksini ileri süren görüşlerin ise ülkenin temel çıkarlarına uygun olmadığına dair bir eğilim mevcuttur.[290]

Japonya Anayasasının ilk oluşturulma sürecinde İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile aynı tarafta yer alması sebebiyle ve Amerikalı General Mac Arthur'un da etkisiyle savaştan feragat ve silahlı kuvvetlerin yasaklanması şeklinde bir eğilimin mevcut olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla Japon Anayasasının 9. maddesi uyarınca; silahlı kuvvet veya ordu kurulmasının yasaklanması öngörülmüştür. Maddeye göre; düzen ve adalete dayanan uluslararası bir barışı gönülden amaçlayan Japon halkı, egemenlik hakkı olarak savaştan ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için tehdit ve kuvvet kullanmaktan kalıcı şekilde feragat etmiştir. Aynı

---

[288] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 9, dn. 1; Erdem, Kasım, "Asker Sivil İlişkileri", in: **Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları,** TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 463-464.

[289] Soysal, Mümtaz, **Dış Politika ve Parlamento,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 22-23, 158.

[290] Hatchard, John/Ndulo, Muna/Slinn, Peter, **Comparative Constitutionalism and Good Governance in the Commonwealth,** Cambridge University Press, New York, 2004, s. 240.

düzenleme uyarınca; bu kapsamda hiçbir kara, deniz, hava kuvveti veya herhangi diğer bir savaş kuvveti muhafaza edilemeyecektir. Meşru müdafaa hakkı amacına özgü silahlı kuvvet kullanılmasına izin verilen uluslararası hukuk açısından söz konusu düzenleme, doktrinde egemenliğin en esaslı bir unsurundan ve dolayısıyla devlet vasfından geniş ölçüde bir fedakarlık ve *"Anayasalar tarihinde de gerçekten istisnai bir orijinalite"* şeklinde nitelendirilmiştir.[291] Ayrıca Anayasada, başkomutanlık ve savaş ilanı yetkilerine ilişkin herhangi bir hüküm dahi yer almamaktadır. Nitekim bu durum, Japonya'nın diğer devletler tarafından silahlı saldırıya uğraması halinde hükümetin ne yapabileceğine ilişkin bir hukuki boşluk bulunduğunun dahi ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda 1946 yılında İmparatorluk Meclisi olarak ifade edilebilecek olan Imperial Diet üyesi Hitoshi Ashida tarafından önerilen ve daha sonra *"Ashida Amendment"* olarak anılan değişiklik uyarınca, sadece meşru müdafaa hakkı amacına özgü olmak üzere silahlı kuvvet oluşturulması kabul edilmiştir. 1954 yılında ise yasama organı tarafından çıkarılan *"Self Defence Force Act"* ile Japonya devletinin meşru müdafaa hakkı amacına özgü silahlı kuvvetlere ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Buna karşın uygulamada Japonya, Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen barış harekatlarına katılmış ve BM ile ortak askeri faaliyetler gerçekleştirmiştir.[292]

Polonya'da silahlı kuvvetlerin siyasi konularda tarafsız olduğu, sivil ve demokratik denetime tabi olduğu (m. 26), Anayasa'da açıkça hüküm altına alınmıştır. Portekiz'de ise silahlı kuvvetlerin personel, silahlar, pozisyon ve faaliyetlerden hiçbir şekilde siyasi konulara müdahale için yararlanamayacakları (m. 275) Anayasal bir düzenleme olarak öngörülmüştür. Ukrayna'da benzer şekilde, hiç kimsenin Ukrayna silahlı kuvvetlerini veya diğer askeri birliklerini insanların hak ve özgürlüklerini kısıtlamak, Anayasal düzeni devirmek, yetkili organları ortadan kaldırmak veya faaliyetlerini engellemek amacıyla kullanamayacağı (m. 17/4) Anayasa'da düzenlenmiştir.[293]

Azerbaycan'da silahlı kuvvetlerin ülkenin korunmasını ve güvenliğini sağlamak için kurulduğunun açıkça düzenlendiği silahlı kuvvetlere ilişkin maddede, ayrıca savaşın diğer devletlerin bağımsızlığını ihlal etme ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için bir araç olarak kullanılmasının reddedildiği ifade edilmiştir (m. 9/2, 3). Azerbaycan'da ayrıca ileride de değinileceği üzere Fransa'daki Anayasal düzene benzer şekilde Meclis'in düzenleyeceği

---

[291] Abadan, Yavuz, "Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3, 1956, s. 27-28.

[292] Japonya Anayasal düzeni kapsamında; savaştan feragat, silahlı kuvvetlerin yasaklanması, meşru müdafaa hakkı amacına özgü silahlı kuvvetler ve BM ile ortak yürütülen faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Matsui, Shigenori, **The Constitution of Japan – A Contextual Analysis,** Hart Publishing, Oxford, 2011, ss. 234-255.

[293] Devletlerin söz konusu Anayasal düzenlemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 9, dn. 1; **Erdem**, ss. 475-477; Çopur, Onat, **"Anayasa Hukukunda Savaş Hali",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, ss. 22-35.

konular sayma yoluyla düzenlenmiştir. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi ile ilgili olarak Meclis, savunma ve askerlik hizmeti ile güvenlik esasları hakkında genel ilkeleri belirleyecektir (m. 94). Ayrıca Meclis, Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine devletin askeri stratejisinin onaylanması, silahlı kuvvetlerin yetkisi dışındaki görevlerin yerine getirilmesine izin verilmesi ve savaş ilan edilmesi ile barış sağlanmasına izin verilmesi yetkilerine sahiptir (m. 95/I – 7, 16, 17). Cumhurbaşkanı ise devletin askeri stratejisini Meclis'in onayına sunma, yüksek komuta kadrosunun atanması ve görevden alınması, yüksek askeri rütbelerin verilmesi, Güvenlik Konseyi'nin kurulması, silahlı kuvvetlerin yetkisi dışındaki görevlendirilmesi için Meclis'in iznini talep etmek, Meclis'in izniyle savaş ilan etmek veya barış yapmak yetkilerine sahiptir (m. 109/11, 12, 24, 27, 28, 30). [294]

Kazakistan'da Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Komitesi'nin Başkanını atama ve görevden alma (Senatonun onayına bağlı olarak), Silahlı kuvvetlerin üst düzey komutanlarının atanması ve görevden alınması yetkilerine sahiptir (m. 44). Ayrıca Cumhurbaşkanı, düzenlemede öngörülen şartların gerçekleşmesi[295] halinde, Parlamentoya bildirmek şartıyla silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil her türlü önlemi alma yetkisine sahiptir (m. 44). Senato ile Kazakistan Meclisi'nden oluşan Parlamento ise Cumhurbaşkanının talebi üzerine silahlı kuvvetlerin kullanılmasına, savaşa ve barışa karar verme yetkilerine sahiptir (m. 53).[296]

Kırgızistan'da; devletin yayılmacılık, saldırı amaçları gütmeyeceği, silahlı kuvvet kullanarak toprak talep etmeyeceği, devlet yaşamının askerileştirilmesinin ve savaş açmayı devlet politikası olarak kabul etmenin reddedildiği ve silahlı kuvvetlerin kendini savunma amacı ile savunma yeterliğine uygun olarak kurulacağı Anayasada açıkça düzenlenmiştir. Savaş açma yetkisi ise sadece ülkeye ve ortak savunma yükümlülüğü ile bağlı olan diğer devletlere karşı saldırı gerçekleşmesi halinde kabul edilmiş olup, diğer hallerde yasaklanmıştır. Ülke dışına askeri kuvvet gönderilmesi için Meclis'in üçte iki oy çoğunluğu ile karar alması gerekmektedir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin devlet içi siyasi amaçlar için kullanılması açıkça yasaklanmış olup, devletin evrensel ve adil barış, karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliği, barışçıl yollarla, küresel ve bölgesel sorunların çözümü için çaba göstereceği düzenlenmiştir (m. 14). Jogorku Keneş isimli yasama organı; savaş ve barış konularında karar verme, Devlet başkanının bu konulardaki kararnamelerini onaylama ve iptal etme, uluslararası yükümlülüklerin

---

[294] Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. Özer, Atilla/Doğru, Ceren, **Türk Cumhuriyetlerinin Anayasaları,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2018, ss. 93-146.

[295] Cumhurbaşkanı; Cumhuriyetin demokratik kurumları, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, siyasi istikrarı, vatandaşların güvenliği ciddi ve doğrudan tehdit altındaysa ve devletin anayasal kurum ve birimlerinin normal işleyişi sürdürülemiyorsa, Başbakan ve Parlamento kamaralarının Başkanlarıyla resmi danışma ve görüşmelerden sonra söz konusu yetkiyi kullanabilecektir.

[296] Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. **Özer/Doğru**, ss. 147-187.

gerektirdiği hallerde silahlı kuvvetlerin ülke dışında kullanılması hakkında karar alma, askeri rütbeleri belirleme yetkilerine sahiptir (m. 74/5). Hükümet ise devlet egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, Anayasal düzenin korunması, ayrıca savunma kapasitesinin, ulusal güvenliğin ve hukuk düzeninin güçlendirilmesi yönünde tedbirler almakla görevlidir (m. 88). [297]

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Cumhuriyet Meclisi isimli yasama organı, savaş ilanına karar verme yetkisine sahiptir (m. 78). KKTC Anayasası'nın savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme hususunu düzenleyen 91. maddesi, 1982 Türk Anayasasının aynı konuya ilişkin 92. maddesiyle oldukça benzer hükümler içermektedir. KKTC düzenlemesi; 1982 Anayasasından farklı olarak ikinci fıkrada meclisin toplanamaması halinde (1982 Anayasasında Meclisin tatilde veya ara vermede olması halleri şart öngörülmüştür.) ve Cumhurbaşkanının bu istisnai halde silahlı kuvvet kullanılmasına karar vermesi durumunda, bu kararını derhal Meclis'in bilgisine sunacağı ve Meclis'in ilk fırsatta toplanarak bu konuda gerekli kararları alacağı öngörülmüş iken, 1982 Anayasasında böyle bir yükümlülük öngörülmemiştir. Yurt savunması ve silahlı kuvvetlere ilişkin 117. maddede ise; ülke savunmasının silahlı kuvvetler tarafından sağlanacağı ve milli güvenliğin ve silahlı kuvvetlerin ülke savunmasına hazırlanmasından Bakanlar Kurulu'nun Meclis'e karşı sorumlu olduğu düzenlenmiştir.[298]

Özbekistan'da Ali Meclis isimli yasama organı, saldırı veya saldırıya karşı ortak savunma antlaşmalarının uygulanması gerektiği hallerde Cumhurbaşkanı kararnamelerini onaylama yetkisine sahiptir (m. 78/18). Cumhurbaşkanı ise; ülkeye bir saldırı gerçekleştiğinde veya dış saldırıya karşı birlikte savunma konusunda uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi gereken durumlarda savaş hali ilan etme ve bu kararı yetmiş iki saat içerisinde yasama organının onayına sunma, Silahlı Kuvvetlerin yüksek komuta heyetinin atanması ve görevden alınması, yüksek askeri rütbelerin verilmesi, Milli Güvenlik Biriminin kurulması, Senatonun onayıyla Milli Güvenlik Birimi Başkanını atama ve görevden alma yetkilerine sahiptir (m. 93/18, 20, 24). Savunma ve güvenlik başlıklı 125 ile 126. maddeleri kapsamında; Silahlı Kuvvetlerin devlet egemenliği, toprak bütünlüğü ile halkın barış içinde yaşaması ve güvenliği için kurulacağı, yapısı ve kuruluşunun kanunla belirleneceği ve devletin milli güvenlik için gerekli miktarda silahlı kuvvet bulunduracağı öngörülmüştür.[299]

---

[297] Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. **Özer/Doğru**, ss. 189-237.

[298] Anayasanın geçici 10. maddesinde; Kıbrıs Türk halkının savunması ve iç güvenliği ile milletlerarası durum gerektirdiği sürece 117. maddenin yürürlüğe girmeyeceği düzenlenmiştir. Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte dış ve iç güvenliğin sağlanmasında kullanılan bütün kuvvetlerle, bunlara ilişkin olarak uygulamada olan usul ve hükümler ile bu konularda kabul edilmiş ve edilecek işbirliği esaslarının uygulanmasına devam edileceği de aynı maddede öngörülmüştür. KKTC Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. **Özer/Doğru**, ss. 239-322.

[299] Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. **Özer/Doğru**, ss. 323- 365.

Türkmenistan'da silahlı kuvvetlerin devlet egemenliği ve güvenliğini korumak amacına yönelik olarak teşkil edileceği açıkça düzenlenmiştir (m. 20). Cumhurbaşkanı; silahlı kuvvetlerin tam veya kısmi seferberlik haline geçmesine, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına ve savaşa hazır hale getirilmesine karar verme ve silahlı kuvvetlerin yüksek komuta heyetinin atanması yetkilerine sahiptir (m. 71/3). Meclis ise barış ve güvenlikle ilgili sorunları görüşme yetkisine sahiptir (m. 81/12). Bakanları kurulu, milli güvenliğin korunması ile ilgili önlemleri almakla yükümlüdür (m. 94/2).[300]

1.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

1787 ABD Anayasası'nda Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşan Kongre ile ilgili olan 1. maddesinde Kongre'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 8. bölümde (*section*) silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisi kapsamında; savaş ilan etmek, tahsis edilen bütçe süresi iki yılı aşmayacak şekilde orduları teşkilatlandırmak ve donatmak, donanma kurmak ve bulundurmak, kara ve deniz kuvvetlerinin yönetimi ve düzenlenmesi için gerekli kuralları belirlemek, isyanları bastırmak ve işgalleri sonlandırmak üzere milis kuvvetlerinin göreve çağırılmasını sağlamak, milis kuvvetlerinin örgütlenmesi, donatımı ve disiplini, subayların atanması ile milis kuvvetlerinin Kongre tarafından saptanan kurallara göre eğitimi yetkisi eyaletlere bırakılmak üzere, bu milis kuvvetlerinin Birleşik Devletler hizmetinde kullanılacak bölümüne emir ve komuta sağlamak ve söz konusu milis kuvvetler ile ilgili birtakım yetkiler Kongre'ye tanınmıştır.[301]

Doktrinde Abadan; savaş ilanı yetkisine federasyon tipi devlet açısından yaklaşmış ve savaş ve barış hakkındaki karar gibi bütün devletin varlık ve istiklali ile ilgili hususlarda karar yetkisinin münhasıran federal devlete ait olması gerektiğini belirtmiştir. Yazar bu sebeple federal devletin diğer devletlerle yapacağı antlaşmaların eyalet tarafından anayasalar veya kanunlarla hükümlerin federal anayasalara girmesinin yararlı olacağını ileri sürmüştür.[302] Philadelphia Konvansiyonu'ndaki taslakta ilk görüşmelerde savaş açma ve yapma yetkisinin Kongre'ye verilmesi öngörülmüştür. Kongre'nin acil bir durumda çok yavaş işleyen bir organ olduğu ileri sürülmüş, ayrıca savaş yapmanın savaş ilan etme ile ikame edilmesi ve ani

---

[300] Türkmenistan Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe metni için bkz. **Özer/Doğru**, ss. 367-399.
[301] 1787 ABD Anayasası metni için bkz. https://www.govinfo.gov/content/pkg/CDOC-110hdoc50/pdf/CDOC-110hdoc50.pdf (Erişim tarihi: 03.04.2020); ayrıca ABD'nin Anayasal düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eroğul, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri – İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya,** 10.Bs., İmaj Yayınevi, Ankara, 2016, ss. 75-154; Atatüre, Süha, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı,** Beta Yayınevi, İstanbul, 2017, ss. 37-289.
[302] **Abadan**, s. 21.

hücumları bertaraf etme yetkisinin yürütme organına bırakılması önerilmiş ve bu öneriler kabul edilmiştir. Buna karşın nihai anlamda savaş ilan etme yetkisi, Kongre'ye verilmiştir.[303]

Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşan çift meclisli Kongre isimli yasama organı kapsamında; her iki meclisin tek başına kullandıkları kendilerine münhasır yetkileri *exclusive power*, ortaklaşa sahip oldukları ve birlikte kullandıkları yetkileri ise birleşen güç anlamında *concurrent power* olarak adlandırılmaktadır. Savaş ilan etme yetkisi de iki meclisin birlikte kullandığı *concurrent power* niteliğindedir. Kongre, en son 1941 yılında Japonya'ya savaş ilan etmiş olup, bu yetkisini toplam beş kere (1812 – Birleşik Krallık, 1846 – Meksika, 1898 – İspanya, 1917 – Almanya, Avusturya-Macaristan, 1941 – Japonya, Almanya, İtalya) kullanmıştır.[304] Başkan ile Kongre arasında söz konusu yetki açısından bir yetki çatışması olduğunu belirtmek gerekir. Kongre, 1941 yılından beri hiç savaş ilan etmemesine rağmen ABD, birçok kez silahlı kuvvet kullanmıştır.

Vietnam Savaşı sonrasında 7 Kasım 1973 tarihinde Kongre tarafından kabul edilen *"War Powers Resolution"*[305] uyarınca silahlı müdahale, Kongre'nin iznine bağlanmıştır. Buna karşın aynı düzenlemeye göre gerçekleşen bir silahlı saldırı sonrasında acil durumlarda Başkan harekete geçebilecektir.[306] Ayrıca Kongre'nin izin vermediği durumlarda askeri birliklerin ülke dışında kalmaya devam etmesi için de belirli süreler öngörülmüştür.[307] 7 Kasım 1973 tarihli Ortak Karar'da[308] Kongre'nin Başkan tarafından gönderilmiş olan askeri birliklerin geri çekilmesi talebini bir ortak karar ile gerçekleştirmesi öngörülmüştür. Kongre, söz konusu düzenleme ile silahlı kuvvet kullanmaya dair yetkisini geri almaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1983 yılında Başkan Ronald Reagan, Lübnan'a askeri kuvvet göndermek için Kongre'den izin almak durumunda kalmıştır.[309] Buna karşın Başkanın devletin başı, hükümetin başı ve

---

[303] **Emiroğlu**, s. 46.
[304] **Atatüre**, s. 133.
[305] ABD Başkanı Nixon döneminde Kongre tarafından çıkarılan kanun gücünde ve *"Joint Resolution"* niteliğinde olan 7 Kasım 1973 tarihli *"War Powers Resolution"* metni için bkz. s. 555-559, https://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=87&page=555# (Erişim tarihi: 03.04.2020).
[306] "*War Powers Resolution*" isimli kararı hazırlayan olaylar; Vietnam müdahalesi ile ilgili tartışmaların artmaya başladığı 1960lı yılların sonlarında, yürütme organının son yıllarda güçlenen konumuna da dikkat çekilmeye başlanmıştır. Özellikle eski Başkanlar Truman, Eisenhover, Kennedy ve Johnson'ın dönemlerinde, silahlı kuvvet kullanma yetkisini sınırsız biçimde kullandıkları ileri sürülmektedir. Yürütme birçok dönemde, Kongre'nin iznini almadan silahlı kuvvet kullanma yetkisini icra etmiş ve bu yetkilerin kullanımının meşruiyeti ve gerekliliği Kongre tarafından sorgulanamamıştır. Dolayısıyla Başkan'ın silahlı kuvvet kullanma yetkisi alabilmesinin, hem Temsilciler Meclisi hem de Senato'nun alacağı ortak kararlar aracılığıyla mümkün olması amaçlanmıştır. 1973 yılındaki ortak kararın alınmasına sebep olan hususlar, kararın içeriği, karar ile ilgili eleştiriler ve uygulamadaki sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oder, Bertil Emrah, "Silahlı Kuvvet Gönderme ve Kullanma Bakımından Amerikan Anayasa Hukukunda Yasama-Yürütme İlişkileri ve Türkiye", in: **Ünal Tekinalp'e Armağan, Cilt: III,** Beta Yayınevi, İstanbul 2003, ss. 426-446.
[307] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 9, dn. 1.
[308] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 435.
[309] **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, s. 107.

başkomutan rolüne sahip olması ve bir savaş ilanının Başkanın girişimi üzerine olması gibi faktörler, Kongre'nin savaş ilanı konusundaki Anayasal yetkisini işlevsel anlamda azaltma yönünde etkilere sahiptir. Nitekim yabancı devletlerle büyük savaşların her birinde Kongre tarafından gerçekleştirilen savaş ilanı, Başkanın bir savaş mesajı ile durumu Kongre'ye bildirmesinden sonra olmuştur. Zira yabancı hükümetler ile doğrudan bir iletişimi bulunmayan Kongre, bu gibi durumlarda Başkanın bilgi ve tavsiyesine güvenmek durumunda kalmaktadır.[310]

Kongre ile Başkan arasındaki bu yetki çatışmasına rağmen 2001-2002 yıllarında Afganistan ve Irak müdahaleleri için Kongre savaş ilan etmemiş ve Başkana bu çatışmalara yönelik olarak silahlı kuvvet kullanma izni vermiştir. 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD'nin düzenlediği *"Sürekli Özgürlük Harekatı"* ile ilgili Anayasal meşruiyet sorunu, operasyon gerekçesi olan olayların kamuoyunda yarattığı şok ve siyasal yansımalara ilişkin faktörlerin arka planında kalmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşan Amerikan Kongresi, almış olduğu 23 sayılı Ortak Kararda; Başkan'a 11 Eylül saldırılarını düzenleyen, planlayan, saldırı emrini veren, saldırıya yardım veya bunları yapan kişi ve örgütleri barındıran ülkeler, örgütler ve kişilere karşı silahlı kuvvet kullanma yetkisi vermiştir. Karar doğrultusunda Başkan'ın gerekli ve uygun her türlü kuvveti kullanmaya yetkili olduğu, saldırıya ilişkin tüm eylemler ve kişiler bakımından geniş bir çerçeve çizildiği ve kuvvet kullanılacak unsurlar hakkında Başkan'ın takdir yetkisi olduğu ifade edilmiştir. 23 sayılı karar, bir savaş ilanı içermemesine rağmen, silahlı kuvvet kullanma yetkisini Başkan'a vermektedir. Bu karar, ABD Anayasası'nda açıkça öngörülmeyen ancak 1973 yılında çıkarılmış olan ortak kararın uygulaması şeklinde ve yasa niteliğinde spesifik bir işlemdir.[311] Amerikan Anayasal düzeninde oluşan söz konusu yaklaşım değişimi ile ilgili olarak doktrinde; Amerikan Anayasasını yazan Kurucu Babalar'ın (*Founding Fathers*) devlet yönetimi açısından son derece önemli olan savaş ilanına karar verme yetkisinin her an alınabilecek kolay bir karar şeklinde olmamasını ve barışın yeni kurulan devlet için temel ilke olmasını amaçladıkları ileri sürülmüştür. Bu bağlamda savaş ilanı kararlarının Temsilciler Meclisi'nde sıkı şekilde müzakere edilmesi ve karar alma sürecinin uzatılarak farklı görüşlerin ortaya çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.[312]

---

[310] **Emiroğlu**, s. 47.
[311] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 425- 426.
[312] Ely, John Hart, "The Contitutional Framework", in: **Modern Constitutional Theory,** 5th Edition, West Academic Publishing, Minnesota 2004, s. 397.

ABD'de, Başkan'a dış politika ve ulusal savunma konusunda danışma hizmeti veren Ulusal Güvenlik Konseyi (*National Security Council*) isimli yardımcı bir birim de mevcuttur.[313] Konsey, 26 Temmuz 1947 tarihinde Kongre'de kabul edilen *"National Security Act"*[314] kapsamında kurulmuştur. Kanun uyarınca; Ulusal Güvenlik Konseyi, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile Merkezi Haber Alma Örgütü (*Central Intelligent Agency – CIA*) şeklinde birilmlerin kurulması öngörülmüştür. Dış politika konusunda yetkili olan Ulusal Güvenlik Konseyi, daha önceden de belirtildiği gibi bir danışma kuruludur. Dolayısıyla Konsey'in politika yapma işlevi ve karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda Konsey, Başkana danışma hizmeti vermek üzere ulusal güvenlik kapsamında gerçek ve potansiyel askeri kapasite ile ilgili olarak ABD'nin risklerini, taahhütlerini ve amaçlarını saptamak, bunları araştırmak ile ulusal güvenlikle ilgili devlet organları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Konsey etkin bir birim olsa da her Başkan değişiminde başdanışman, genel sekreterlik ve kurul yapısının değişmesi söz konusu olmaktadır.[315]

Anayasanın yürütme organı, yani Başkan ile ilgili olan 2. maddesinin 2. bölümünde; Başkanın Birleşik Devletler Kara ve Deniz Kuvvetleri ve -Birleşik Devletler için aktif göreve çağırıldıkları takdirde- eyaletlerin milis kuvvetlerinin başkomutanı olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu yetki, Başkan açısından özel bir iktidar niteliğindedir. Nitekim söz konusu yetkinin Başkan için büyük bir sorumluluk olmasının yanında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Berlin Hava Köprüsü,[316] Kore, Küba, Vietnam, Irak olaylarında başkomutanlık yetkisinin getirdiği özgüven ve güç de azımsanmamalıdır. Ayrıca doktrinde Atatüre; her ne kadar izin verme yetkisi Kongre'de olsa da Başkana bu yetki bir kere verildikten sonra yetkinin kullanımının ve çatışmalar sırasında sorgulanmasının oldukça güç olduğunu ileri sürmüştür.[317] Ancak kanaatimizce; bu yetkinin kullanılmasının denetlenmesi noktasında Başkan'ın prestijinin ve etkinliğinin yanında, parti içindeki dengeler ile baskı grupları ve sivil toplumun konuya yaklaşımının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

---

[313] **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, s. 118.

[314] 26 Temmuz 1947 tarihli "*National Security Act"* metni için bkz. https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter44&edition=prelim (Erişim tarihi: 15.04.2020).

[315] **Atatüre**, s. 179.

[316] İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş kapsamında 1948 yılında Prag darbesi neticesinde Çekoslovakya, Sosyalist Bloka geçmiş ve 23 Haziran 1948 tarihinde Sovyetler Birliği, Batı Berlin'in kara bağlantılarını kesmiş ve kendi işgal bölgelerinden kente yapılan enerji ve gıda yardımını durdurmuştur. Batılı devletler bu durumdan dolayı, Berlin Hava Köprüsü kurarak Batı Berlin'e on bir ay boyunca havadan yardım indirmişlerdir. **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, s. 228.

[317] **Atatüre**, s. 161.

1.3.2. Fransa

Fransa 1958 Beşinci Cumhuriyet Anayasası'nda[318] hükümetin görev ve yetkilerini düzenleyen 20. madde uyarınca; hükümet, ulusal politikayı belirler ve silahlı kuvvetleri yönetir. 1958 Anayasası kapsamında; yasama yetkisi açısından hiçbir demokratik ülkede örneği bulunmayan bir biçimde yasama alanının Anayasa tarafından sınırlanması şeklinde ilginç bir durum söz konusudur. Dolayısıyla yasama yetkisinin genelliği ilkesinin aksine yasama yetkisinin sınırlılığının kural olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Bu doğrultuda yasama organı Anayasada sayılan konularda düzenleme yapabilecektir. Buna karşın belirlenen alanlar dışında kalan konular, yürütme organı tarafından düzenlenecektir.[319] Nitekim yasama ile yürütme organı arasındaki ilişkileri düzenleyen 34. maddenin 2. fıkrası uyarınca; kanunlar, devletin sivil ve askeri görevlilerine ilişkin temel güvenceleri düzenlemektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasına göre ise kanunlar ulusal savunmanın genel teşkilatlanmasına ilişkin genel ilkeleri belirlemelidir. Anayasa'nın 15. maddesine göre; silahlı kuvvetlerin başı olan Cumhurbaşkanı, Milli Savunma ile ilgili yüksek kurul ve komitelere başkanlık etme yetkisine sahiptir.

Doktrinde; 1958 Anayasasının ülkenin güvenlikle ilgili stratejilerinin oluşturulması hususunda Cumhurbaşkanı ile başbakanın sorumluluğuna ilişkin bir belirsizlik içerdiği ileri sürülmüştür. Anayasa'nın 20 ile 21. maddeleri savunma politikalarının oluşturulmasına yönelik Başbakana eşit yetki vermesine rağmen 5 ile 15. maddeleri, yetkinin büyük kısmını Cumhurbaşkanına vermiştir. Buna karşın ulusal savunma konusunda Cumhurbaşkanının üstünlüğü üç hukuki düzenleme doğrultusunda pekiştirilmiştir. En önemli adım, 9 Kasım 1962 tarihinde Cumhurbaşkanının genel oyla seçilmesini öngören değişikliktir. İkinci adım, 14 Şubat 1964 tarihli kararname ile nükleer silahları ateşleme yetkisinin sadece Cumhurbaşkanına verilmesidir. Son adımda ise 10 Aralık 1971 tarihli kararname uyarınca Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanının yönetimi altında olmasının öngörülmesi ile Fransa'nın savunma politikasının oluşturulması konusunda asıl yetkilinin Cumhurbaşkanı olduğu kabul edilmiştir.[320]

Savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin olarak Anayasanın 35. maddesine göre, savaş ilanına izin verme yetkisi parlamentoya aittir. Aynı madde uyarınca; Hükümetin, silahlı kuvvetlerin yurtdışına yapılacak bir askeri müdahale hakkında söz konusu müdahalenin başlangıcından en geç üç gün sonra Parlamentoya bu kararını ve müdahalenin

---

[318] 1958 Fransa Anayasası metni için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008?lang=en (Erişim tarihi: 03.04.2020); ayrıca Fransa'nın Anayasal düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, ss. 155-224.
[319] **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, s. 172.
[320] **Emiroğlu**, s. 51.

amaçlarını ayrıntılı şekilde bildirmesi gerekmektedir. Bu bilgilendirme sonrasında Parlamentoda konuya ilişkin müzakereler yapılması öngörülmüş olsa da bu müzakereler sonrasında herhangi bir oylama yapılmayacaktır. Bununla beraber söz konusu müdahalenin süresi dört ayı aşacak ise Hükümet, yetki süresinin uzatımı teklifini Parlamentoya sunup Millet Meclisinin konu hakkında son kararı vermesini talep edebilecektir.

1.3.3. Almanya

1919 Weimar Anayasası kapsamında Alman ordusunun 100 bin kişi ile sınırlandırılması ve Versay Antlaşması hükümlerine uygun olarak silahlı kuvvetlerin siyasi kontrol yetkisinin parlamentoya ait olduğu öngörülmüştür. Nazi yönetimi süresince gerçekleşen olaylar sebebiyle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Almanya'nın herhangi bir askeri gücünün bulunmaması gerektiği kabul edilmiştir. Buna karşın Almanya'nın 1955 yılında NATO üyeliği ile 1956 ve 1969 yıllarında yapılan Anayasal reformlar sonucunda silahlı kuvvetlere ilişkin birtakım düzenlemeler öngörülmüştür.[321]

1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın silahlı kuvvetleri düzenleyen 87/a maddesine göre; silahlı kuvvetler, ulusal savunma amacıyla kurulur ve ulusal savunma görevi dışında ancak Anayasa'da açık bir hüküm öngörülmesi hallerinde kullanılabilir. Aynı maddenin üçüncü fıkrası uyarınca; silahlı kuvvetler, ulusal savunma hali ve olağanüstü hallerde, savunma görevinin yerine getirilmesi için gerektirdiği ölçüde, sivillerin can ve mal güvenliğinin korunması ve trafiğin yönetilmesiyle ilgili görevler üstlenebilecektir. Ayrıca emniyet güçlerini desteklemek üzere sivil unsurların korunmasıyla görevlendirilebilecek olan silahlı kuvvetler söz konusu hallerde yetkili makamlarla işbirliği yapacaktır. Federasyonun veya bir eyaletin varlığını ya da özgürlükçü demokratik temel düzeni tehdit eden bir tehlikenin yöneldiği eyaletin tehlikeyle mücadeleye hazır veya muktedir olamaması ve polis güçleriyle federal sınır muhafızlığı birliklerinin yetmemesi halinde de silahlı kuvvetlerin görevlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda silahlı kuvvetler, tehlikenin savuşturulması için sivil unsurların korunması ile örgütlü ve askeri silahlarla donatılmış isyancılarla mücadele etmek amacıyla polis ve federal sınır muhafızlığı birliklerini desteklemek üzere görevlendirilebilecektir. Federal Meclis veya Federal Konseyin karar alması doğrultusunda silahlı güçlerin görevlendirilmesi durdurulabilecektir.[322]

---

[321] Heun, Werner, **The Constitution of Germany – A Contextual Analysis,** Hart Publishing, Oxford, 2011, s. 153.

[322] Asıl ismi 1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Yasası olan metin için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en (Erişim tarihi: 03.04.2020); Anayasanın isminin temel yasa olması geçici olduğunu izlenimini uyandırmakta ve ayrıca Başlangıç bölümünde bu Anayasanın geçici bir süre için kabul edildiği belirtilmekteydi. Alman halkının özgür kararıyla yeni

Alman Federal Anayasa Mahkemesi; yürütme organının silahlı kuvvet kullanma yetkisi bağlamında hukuken denetlenebilecek olan hususun yürütme organının takdir yetkisinin değil, bu yetkinin sadece dış sınırları olduğunu ve bu denetimin de açık bir keyfiliğin olup olmadığıyla sınırlı olduğunu belirtmiştir. Mahkeme ayrıca; Alman Anayasal düzeni kapsamında öngörülen demokratik parlamenter sistemde Bakanlar Kurulunun kurumsal, işlevsel ve şahsi meşruiyete sahip olduğunu belirtmiştir. Mahkeme bu bağlamda Bakanlar Kurulunun yetkilerinin siyaseten daha az önemli işlemlerle sınırlı olduğu şeklinde bir görüşün geçersiz olduğunu ifade etmiştir.[323] Ayrıca Alman Anayasasının 26. maddesinde saldırı amaçlı savaşı yasaklayan açık bir düzenleme olduğunu da belirtmek, Alman Anayasa hukukunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.[324]

Anayasanın silahlı kuvvetlere kumanda yetkisini düzenleyen 65/a maddesine göre; silahlı kuvvetlerin emir ve kumanda yetkisi Federal Savunma Bakanı'na aittir. Ülkenin savunma haline geçmesi halinde ise savunma halinin ilanı ile birlikte silahlı kuvvetlerin emir ve kumanda yetkisi Federal Başbakana geçecektir. Savunma halinin tespitini düzenleyen 115/a hükmü uyarınca; Federal hükümetin önerisinin Federal Meclis (*Bundestag*), federasyon topraklarının silahlı bir saldırıya uğradığını veya böyle bir tehlikenin oldukça yakın olduğunu en az üçte iki oy çoğunluğuyla kabul edilmesi söz konusudur. Aynı madde uyarınca Federal Meclis'in öneriyi kabul kararı, savunma halinin tespiti Federal Konsey (*Bundesrat*) tarafından verilecek bir karar ile onaylanmalıdır. Savunma durumunun tespitine yönelik bu yetki paylaşımında yer alan organların karar alamayacak veya toplanamayacak durumda olması ya da durumun aciliyetinin gerektirmesi halinde bazı istisnai haller de düzenlenmiştir. Bu bağlamda savunma haline ilişkin tehlikenin veya saldırının şüpheye yer vermeyecek şekilde derhal hareket edilmesini gerektirmesi ve Federal Meclisin tam zamanında toplanmasında aşılmaz engellerin bulunması veya karar için yeter sayının bulunamaması hallerinde savunma durumunun tespiti, verilen oyların üçte ikisinin çoğunluğuyla - üyelerinin salt çoğunluğundan

---

bir Anayasa kabul ettiği gün geçersiz kalacağı ve Batı-Doğu Almanya'nın ulusal ve siyasal birliğinin korunmasının amaçlandığı da belirtilmiştir. Almanya birliği gerçekleştiği için, söz konusu Başlangıç hükümleri artık kaldırılmış bulunmaktadır. Ancak bu geçici olarak öngörülen, ancak genel anlamda yeterli görülen Temel Yasa, kalıcı bir düzenlemeye dönüşmüş durumdadır. Toptan yeni bir Anayasa yapmak yerine, İki Almanya'nın birleşme antlaşması uyarınca; eyaletlerin özgürlüğünün artırılması, Berlin ile Brandenburg'un tek eyalet olarak birleştirilmesi, çevre korunmasının Anayasal güvence altına alınması ve genel bir halkoylaması yapılması konularında gerekli Anayasa değişiklikleri yapılarak, Temel Yasa genel anlamıyla yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Almanya'nın Anayasal düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Heun**, ss. 1-241; **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri, ss. 225-271.

[323] Kanadoğlu, Osman Korkut, "Silahlı Kuvvetlerin Kullanımının Parlamento Tarafından Denetimi" in**: Ünal Tekinalp'e Armağan, Cilt: III,** Beta Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 419, dn. 23.

[324] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 447.

az olmamak üzere- Ortak Komisyon[325] tarafından yapılacaktır. Tespite ilişkin karar, Federal Cumhurbaşkanı tarafından Federasyonun Resmi Gazetesi'nde ilan edilecektir. İlanın zamanında yapılması mümkün değilse, ilan başka bir yer ve şekilde yapılabilecektir. Buna karşın ilanın zamanında yapılmasını engelleyen koşullar ortadan kalktığı anda ilanın Federasyon Resmi Gazetesi'nde yapılması gerekmektedir. Federasyon topraklarının silahlı bir saldırıya uğraması ve yetkili Federasyon organlarının birinci fıkranın birinci cümlesi gereğince durumu tespit edecek halde olamamaları halinde bu tespit, saldırının başladığı anda yapılmış ve ilan edilmiş sayılacaktır. Federal Cumhurbaşkanı, koşullar izin verir etmez durumun tespitini ilan etmeye yetkildir. Savunma halinin tespitinin ilan edilmesinden sonra Federasyon topraklarına silahlı saldırı olması halinde Federal Cumhurbaşkanı, Federal Meclisin onayıyla savunma halinin varlığı konusunda uluslararası hukuka ilişkin açıklamalarda bulunabilir.[326]

Alman Anayasa hukukunda federal meclisin hükümetin karar teklifinden bazı unsurları çıkarıp kendi uygun gördüğü hususları ekleme yetkisinin bulunmadığı belirtilmelidir. Aksi durum Meclis'in sahip olmadığı bir inisiyatif kullanma yetkisini elde etmesi anlamına gelecektir.[327] Almanya'nın 1992 yılında Akdeniz'de askeri birlik ve savaş gemileri konuşlandırması, 1993 yılında Balkanlar'da Alman savaş uçaklarının keşif uçuşu yapması, 1997 yılında Alman vatandaşlarını kurtarmak için Arnavutluk'a müdahale etmesi ve 2001 yılında Afganistan operasyonlarına dahil olması hususlarının Alman Anayasal düzenine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Buna karşın Alman Federal Anayasa Mahkemesi; bu faaliyetlerin müttefik devletlere bir saldırı şeklinde olmadıkları için Anayasaya aykırı olmadığına ve söz konusu faaliyetlerin Birleşmiş Milletler Antlaşmasının müşterek güvenlik sisteminin bir parçası olduğuna karar vermiştir.[328] AWACS uçaklarının NATO Antlaşması çerçevesinde Alman askerleri tarafından Türkiye'de kullanılması için Federal Alman yasama organının iznine ihtiyaç olup olmadığı ve böyle bir izin verilinceye kadar uçakların kullanılmasının durdurulması talebine ilişkin bir dava da söz konusu olmuştur. Alman Anayasa Mahkemesi söz konusu davada; yasama organının Anayasal yetkisi ile yürütme organının NATO çerçevesindeki yükümlülüklerini tarttıktan sonra yürütmeyi durdurma kararına dayanak

---

[325] Ortak Komisyon'un kuruluşunun düzenlendiği 53/a hükmüne göre; Ortak komisyon, üçte ikisi Federal Meclis milletvekillerinden ve üçte biri Federal Konsey üyelerinden oluşur. Milletvekilleri, Federal Meclis tarafından parti gruplarının kuvveti oranında belirlenir; bunlar Federal Hükümete mensup olamazlar. Her eyalet, kendi seçtiği Federal Konseyin bir üyesi aracılığıyla temsil edilir; bu üyeler talimatlara bağlı değildirler. Federal Hükümetin, ortak komisyona ulusal savunma hakkındaki programları konusunda bilgi vermesi zorunludur.

[326] 1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Yasası için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en (Erişim tarihi: 03.04.2020).

[327] **Kanadoğlu**, s. 416, dn. 16.

[328] **Heun**, s. 156.

oluşturabilecek biçimde yasama organının ağır basan yetkisinin tespit edilemediğine ve dolayısıyla Alman askerlerinin Türkiye topraklarındaki NATO görevlerinin sürdürülmesine karar vermiştir.[329]

1.4. Milletlerarası Hukukun Meşru Saydığı Haller

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanımı mümkün olmaktadır. Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin bu yetki bağlamında temel koşul niteliği açısından bir zorunluluk olduğu belirtilmelidir.[330] Genel anlamda savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanmanın ana koşulu, devletler hukukuna uygunluk olarak kabul edilmektedir.[331] Bu ana koşulun Türk Anayasal düzeni kapsamındaki görünümü, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerdir. Zira bu koşulun getirmiş olduğu zorunluluk niteliğinin uluslararası boyutta dayanağı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'dır.[332] Yüzyıllar boyunca devlet egemenliğinin bir ifade biçimi ve uluslararası uyuşmazlıkların giderilmesi amacıyla başvurulacak yöntem olan savaş kavramının, BM terminolojisi kapsamında yer almadığı belirtilmelidir. Buna karşılık savaş kavramı yerine, kuvvet kullanma terimi tercih edilmiştir. Nitekim devletler, egemenlik yetkileri çerçevesindeki tüm işlem ve eylemlerini gerçekleştirirken uluslararası hukuk kurallarına göre hareket etmek durumundadırlar. Zira uluslararası hukuk kuralları, devletlerin egemenliklerinin sınırlarını çizen bir niteliğe sahiptir.[333] Dolayısıyla söz konusu şart, ilgili düzenlemede yer almıyor olsaydı dahi böyle bir sınırlama geçerli olacak ve dolayısıyla Meclis'in uluslararası hukuk kurallarını dikkate almadan herhangi bir yetki kullanması mümkün olmayacaktır. Uluslararası hukuktan doğacak bir sorumluluğun ortadan kaldırılması veya sınırlandırılması Anayasal bir kuralla dahi mümkün olamayacaktır.[334] Bu şekilde bir düzenlemenin amacının, uluslararası hukuk sınırları ve ilkeleri çerçevesinde hareket edileceğinin bir teyidi olduğu belirtilebilir. Ayrıca bu bağlamda söz konusu hüküm, tüm devlet organlarını ulusal mevzuat açısından da bağlayıcı olmaktadır.

---

[329] Göztepe, Ece, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Değerlendirilmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 59, 2004, s. 97.

[330] BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağıma ilişkin düzenlemesi, uluslararası meşruiyetin tespiti noktasında çok önemli ve işlevsel veriler sunmaktadır. Çopur, Onat, "Anayasanın 92'nci Maddesine Göre Silahlı Kuvvet Kullanılması", in: **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan,** Ankara, 2013, s. 1398.

[331] Rumpf, Christian, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş,** çev. Burak Oder, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, s. 70.

[332] **Göztepe**, s. 92.

[333] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 6-7.

[334] Zira Fransız Anayasası (35. madde), Rusya Federasyonu Anayasası (102/d maddesi), Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası (62/14, 18 maddesi), İtalya Anayasası (87. madde), İspanya Anayasası (63//3 maddesi) düzenlemeleri uluslararası hukuk kurallarına atıf yapmamış, sadece Anayasal düzeyde bir düzenleme yapılmıştır. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 9, dn. 1, s. 55.

Zira söz konusu şart, bir uluslararası hukuk sınırlaması olması yanında ayrıca Anayasal bir gereklilik olmaktadır.[335]

Her ne kadar madde metninde yer alan milletlerarası hukukun meşru saydığı haller şeklindeki önkoşul, sıralama itibarıyla sadece savaş ilanı açısından geçerli ve silahlı kuvvet kullanımı yetkisi açısından geçersiz gibi anlaşılabilse de söz konusu önkoşulun her iki yetki açısından da geçerli olduğu şeklinde anlaşılması daha doğru olacaktır.[336] Doktrinde Aslan; mevcut Anayasal ve yasal düzenlemeler doğrultusunda askeri harekatların BM Antlaşması, ilgili diğer uluslararası düzenlemeler, Anayasa ve ilgili yasa hükümlerine uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazar, ayrıca Anayasada milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin açıkça düzenlenmesi ve meşruiyet bakımından Türkiye'nin üye olduğu uluslararası örgütlerin aldıkları kararların mı, yoksa sadece BM Güvenlik Konseyi kararlarının mı ölçüt olacağının belirlenmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Yazara göre; söz konusu kararların bulunması halinde dahi Türkiye'nin kendi meşruiyet ölçütlerini belirlemesi ve bu doğrultuda hareket edilmesinin öngörülmesi gerekmektedir. Sonuç olarak yazar; BM Güvenlik Konseyi veya Meclis kararının tek başına meşruiyet temelini oluşturmayacağını ve dolayısıyla Konsey kararına rağmen Meclis'in izin vermekten kaçınabileceğini belirtmiştir.[337]

Önceden de belirtildiği üzere 1982 Anayasasının 92. maddesinin 1. fıkrası, 1961 Anayasasının 66 maddesinin 1. fıkrası ile aynıdır. Bu bağlamda maddenin tarihsel yorumu, düzenlemenin anlaşılması açısından yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla 1961 Anayasasının Temsilciler Meclisi'ne sunulan tasarısında 64. maddede yer alan madde metninin ilk kısmı: *"Milletlerarası hukuk kuralları uyarınca savaş ilanına, Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin …"* şeklinde öngörülmüştür.[338] Temsilciler Meclisi'nde bu haliyle kabul edilen metin, Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan Anayasa Komisyonu tasarısında mevcut şekline dönüştürülmüş ve Temsilciler Meclisi ile Milli Birlik Komitesi'nden oluşan çift kanatlı Kurucu Meclis tarafından nihai haliyle kabul edilmiştir. Tasarıdaki metin ile mevcut düzenleme arasındaki fark kapsamında; cümlede yer alan *"savaş ilanına"* ifadesinden sonra konulan virgül işareti, sonradan değiştirilmiş ve yerine *"ve"* bağlacı konulmuştur. Virgül işareti bulunan ilk halinde cümlede milletlerarası hukuka uygunluk önkoşulunun sadece savaş ilanı için öngörüldüğü, silahlı kuvvet kullanma yetkisi için öngörülmediğinin ileri sürülebilmesi

---

[335] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 56.
[336] **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1398.
[337] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 218-219.
[338] 1961 Anayasası Tasarısı'nın söz konusu 64. maddesine ilişkin Temsilciler Meclisi görüşmeleri hakkında bkz. ss. 378-382, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM__/d00/c003/tm__00003047.pdf (Erişim tarihi: 09.04.2020); **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, ss. 2314-2329.

ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilmişitr. Buna karşın kabul edilen mevcut metinde *"ve"* bağlacının tercih edilmesiyle bu bağlacın savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkileri arasında bir bağlantı kurarak ilk kısımda yer alan önkoşula her iki durumu da tabi kıldığı ifade edilmelidir. Metnin değinilen şekilde tarihi ve lafzi yorumu, bu sonuca ulaşmayı gerektirmektedir.[339]

Tasarıdaki metin ile nihai metin arasındaki asıl önemli fark ise tasarıda *"milletlerarası hukuk kuralları"* şeklinde bir ifade mevcut iken nihai metinde *"milletlerarası hukukun meşru saydığı haller"* önkoşulu tercih edilmiştir. Anayasa Komisyonu'nun tercihi olan bu değişikliğin gerekçesinin *"birinci ibaredeki maksadı daha iyi ifade ettiği için"* olduğu ifade edilmiştir.[340] İleride uluslararası meşruiyet ile yasallık ilişkisine ilişkin ayrı bir başlık altında inceleneceği üzere, milletlerarası hukuk kuralları yerine milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin öngörülmesi, değişen ve gelişen dünya şartlarına uyum sağlanması açısından yerinde bir tercihtir.

Milletlerarası hukuka ilişkin önkoşulun sadece savaş ilanı açısından geçerli olması ve silahlı kuvvet kullanma açısından geçerli sayılmaması ihtimali hususunda Denk: *"…bir açıklayıcı işlem olan savaş hali ilanına sadece milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde izin verebilecek TBMM'nin uygulamaya dair olan silahlı kuvvet kullanımı konusunda izin verirken uluslararası hukuk dahil herhangi bir hukuk alanı ya da kurallar manzumesiyle bağlı olmadığı gibi bir sonuç çıkacaktır… maddenin anayasaya dahil edilmesini anlamsızlaştıracağı gerçeği bir yana, böyle bir yorumu hukuk mantığıyla da, hukuk devleti esasını benimsemiş anayasanın genel mantığı ve ruhuyla da bağdaştırmak zordur."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[341] Dikmen Caniklioğlu da benzer şekilde; uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin savaş hali ilanı, silahlı kuvvet gönderme ile yabancı silahlı kuvvetlerin bulundurulmasına ilişkin ortak meşruiyet kriteri olduğunu ifade etmiştir.[342] Gerçekten de kanaatimizce; Anayasa koyucu tarafından silahlı kuvvet kullanma yetkisi kullanılırken milletlerarası hukuka aykırı bir uygulamanın mümkün kılınmasının amaçlanmış olduğunu savunmak mümkün değildir. Milletlerarası hukuka aykırı şekilde ülke dışına silahlı kuvvetlerin gönderilmesi, gerek uluslararası hukukun temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması gerekse Türk Anayasal düzenine hakim olan ve Başlangıç bölümünde de yer alan *"Yurtta sulh, cihanda sulh."* düşüncesi açısından mümkün değildir. Maddede yer alan *"Türkiye'nin taraf olduğu milletlerararası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket*

---

[339] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 25.
[340] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2329.
[341] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 26.
[342] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 58.

kurallarının gerektirdiği haller dışında," şeklindeki istisnaya ilişkin ifade, metinden çıkarıldığında; *"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir."* şeklinde bir düzenleme söz konusu olmaktadır. Savaş hali ilanı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisi arasındaki *"ve"* bağlacı, ilk kısımda yer alan milletlerarası hukukun meşru saydığı haller önkoşulunu ikinci kısımda yer alan silahlı kuvvet kullanma yetkisinden ayrı kılmak için değil, sadece savaş hali ilanı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisini ayrı kılmak için kullanılmıştır.

Silahlı kuvvet kullanmanın uluslararası hukuk bağlamında meşru sayılabileceği hallerin Birleşmiş Milletler sistemi bakımından ayrı bir başlık altında ele alınması doğru olacaktır. Nitekim BM örgütü, gerek üye olan devletlerin sayısı bakımından yaygınlığı gerekse İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına yönelik olarak gerçekleştirdiği faaliyetler ve çalışmaların oldukça yol almış olması açısından uluslararası hukukta kuvvet kullanma hususunda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar örgütün gerçekleştirmiş olduğu faaliyet ve çalışmalar, ideal anlamda uluslararası barış ve güvenliği sağlamakta henüz yetersiz, hatta kimi zaman kasten ihmalkâr olarak görülse de bugüne kadar dünyaya sağladığı katkı ve gelişmeleri göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin tespiti amacıyla temel hareket noktası BM Antlaşması olacaktır. BM Antlaşması kapsamında meşru müdafaa hakkı[343] ile BM kararı uyarınca kuvvet kullanma hallerine ilişkin temel anlamda iki durumda kuvvet kullanmanın meşru olabileceği ifade edilmelidir. Bununla beraber bu iki temel istisnai durum dışında, Antlaşma kapsamında iki tane daha düzenleme uyarınca kuvvet kullanılması, teoride mümkündür. Gerçekten de BM Antlaşması'nın *"Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümler"* başlıklı bölümünde yer alan 106 ve 107. maddeler, bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere geçici düzenlemeler niteliğindedir. Bu bağlamda Antlaşma'nın 106. maddesi: *"Güvenlik Konseyi'ne, kendi kanısına göre 42. madde uyarınca üzerine düşen sorumlulukları yüklenmesi olanağını verecek olan ve 43. maddede söz edilen özel anlaşmalar yürürlüğe girinceye değin, 30 Ekim 1943'de Moskova'da imzalanan Dört Ulus Bildirgesi'nin tarafları ile Fransa, işbu Bildirge'nin 5. maddesi uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekebilecek her türlü eyleme Birleşmiş Milletler adına birlikte girişmek üzere birbirlerine ve eğer durum gerektiriyorsa, Birleşmiş Milletler'in öteki üyelerine danışacaklardır."* şeklindedir. Aynı bölümde yer alan 107. madde

---

[343] Uluslararası hukukta, kuvvet kullanma yasağı ile devletlerin bireysel meşru müdafaa hakkının sınırları ve şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beyoğlu, Cem Ümit, **Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru Müdafaa Hakkı,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018, (Tüm kitap).

ise: *"İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Antlaşmayı imzalayan herhangi bir devletin İkinci Dünya Savaşı sırasında düşmanı olan bir devlete karşı, bu konuda sorumluluk sahibi hükümetlerin söz konusu savaşın sonucu olarak giriştiği ya da girişilmesini uygun bulduğu bir eylemi ne etkiler, ne engeller."* şeklindedir.[344] Söz konusu iki durum, Antlaşma'nın imzalanmış olduğu dönemin getirdiği birer geçici önlem niteliğindedir. Buna karşın II. Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze dek gelinen süreçte uluslararası ilişkilerin gelişimi de göz önüne alındığında bu düzenlemelerin artık etkisini ve geçerliğini kaybettiğini ifade etmek gerekir.

Daha önceden de belirtildiği gibi BM Antlaşması kapsamında temel anlamda iki durumda kuvvet kullanma meşru olabilecektir. İlk durum, devletlerin meşru müdafaa hakkı olup Antlaşmanın 51. maddesinde düzenlenmiştir. Diğer durum ise BM kararı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisidir. Bu yetki kapsamında hem Antlaşma'nın 42. maddesinde yer alan BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmayı içeren her türlü girişim yetkisi hem de tartışmalı bir husus olan barış harekatları değerlendirilecektir. Her iki istisnai durumun incelenmesinde Antlaşma düzenlemeleri, ilgili mahkeme kararları, devlet uygulamaları ve doktrinde ileri sürülen görüşler ele alınacaktır. Özellikle meşru müdafaa hakkına açısından Antlaşma düzenlemesinde yer almayan ancak uluslararası teamül hukuku kapsamında tartışmasız şekilde kabul edilen hususlar da değerlendirilecektir. Bununla beraber milletlerarası hukukun meşru saydığı haller önkoşulunun incelenmesi bakımından öncelikle uluslararası meşruiyet kavramı ile BM Antlaşması'nın uluslararası meşruiyet bağlamındaki yerinin ele alınması yararlı olacaktır.

1.4.1. Uluslararası Meşruiyet ve Yasallık

Meşruiyet ile yasallık kavramlarının farkları bakımından Schmitt'in vermiş olduğu bir örnek, konunun anlaşılması açısından iyi bir giriş olacaktır. Yazar, yasal olan durumun bir konuda meşru olanla zıtlık içinde bulunan ve salt biçimsel bir şey olarak algılandığını belirtmiştir. Bir örnekle durumu açıklayan yazara göre; parlamentonun feshi hususu, bugün hiçbir çelişki ile karşılaşmadan kesinlikle yasaldır, ancak meselenin özünde bu bir darbedir. Buna karşın söz konusu durum meselenin özünde Anayasal düzenin ruhuna uygundur, ancak buna rağmen yasal değildir. Yazar bu gibi zıtlıklar doğrultusunda özden ve bağlamdan yoksun kalmış bir biçimselciliğe ve işlevselciliğe ulaşan bir yasallık sisteminin çöküşünün de kanıtlandığını ileri sürmüştür.[345] Uluslararası hukukun meşru saydığı durumlara geçmeden önce, meşru kavramının içeriğinin belirlenmesi ve yasallık ile karşılaştırılması gereklidir.

---

[344] **Gündüz**, s. 127.

[345] Schmitt, Carl, **Kanunilik ve Meşruiyet,** çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016, s. 11-12.

Öncelikle *"meşru"* kavramının anlam ve kapsam bakımından belli bir ölçüde belirsiz, sübjektif yoruma açık ve somut duruma göre oldukça değişken olabileceğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda kuvvet kullanmanın gerçekleştiği bir durumda bu yetkinin meşru olup olmadığının tespiti için bir yandan hukukilik incelemesi kapsamında ilgili mevzuat, içtihatlar ve doktrin görüşleri göz önüne alınmalıdır. Buna karşın anılan kaynaklar ile birlikte makul gerekçeler, iyi niyet, sebep ve sonuç niteliğindeki durumların tutarlılığı vb. genel hukuk mantığı ilkeleri diğer yandan ise konuyla ilgili olabilecek siyasi, toplumsal, ekonomik olguların da bütüncül şekilde ele alınması meşruiyet açısından önem arz etmektedir.

Türk Anayasal düzeni açısından savaş ve silahlı kuvvet kullanma ile ilgili her türlü kamusal işlemin uluslararası hukuka göre meşru olması gerekir. Başka bir deyişle uluslararası alanda silahlı kuvvet kullanılması, ancak uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde mümkündür.[346] Silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi, bir kurala uygunluk bağlantısıyla sınırlandırılamayacak kadar geniş bir koşula tabi olup, ancak meşruiyet kavramı kapsamında ele alınabilir.[347] Meşruiyet kavramı, pozitif hukuk düzenlemelerinin yanında ahlaki ve etik ilkeler ile uluslararası hukuk bağlamında uluslararası camianın kamu vicdanı boyutuna temas etmektedir. Dolayısıyla bu yönüyle meşruiyetin uluslararası hukukun maddi kaynaklarıyla ilişkili bir kavram olduğunu ve söz konusu kavramın siyasi ve felsefi unsurlar barındırdığını ifade etmek gerekir. Nitekim meşruiyet kavramı; önceden de belirtildiği gibi muğlak, sübjektif ve tartışma doğurabilecek bir içeriğe sahiptir. Meşruiyetin aksine yasallık kavramı ise uluslararası hukukun şekli kaynaklarına dayanan uygunluğu esas alan teknik bir husustur. Bir durumun uluslararası hukuk açısından yasallığının incelenmesinde ilgili uluslararası antlaşma hükümleri, teamül kuralları, hukukun genel ilkeleri ve konumuz açısından BM Güvenlik Konseyi kararları ölçü norm olarak dayanak olacaktır. Bu bağlamda uluslararası meşruiyetin maddi bir içeriğe sahip olması yönüyle dinamik, yani değişken bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Buna karşın yasallık statiktir, yani durağandır. Zira yasallık incelemesinde uygunluğa esas alınacak kaynaklar, yani şekli kaynaklar belirli bir içeriğe ve sınıra sahiptir.[348]

Uluslararası alanda hukuk kurallarının hiçe sayıldığı bazı olayların meydana gelmesi, uluslararası meşruiyet hususunun önemini azaltmamaktadır. Aksine hukuk kurallarına aykırı olarak gerçekleştirilen eylemlerde bulunan süjelerin eylemlerini hukuken meşrulaştırma gayreti, uluslararası meşruiyetin önemini kaybetmediğini göstermektedir. Bu durum, uluslararası hukuk süjeleri açısından meşruiyetin uluslararası alanda olmazsa olmaz bir şart

---

[346] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 160.
[347] Tarhanlı, Turgut, "Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Cilt: 20, 2003, s. 4.
[348] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 37-38.

olarak kabul gördüğünü açık bir şekilde ifade etmektedir.[349] BM Antlaşması'nda çizilen çerçeve, sürekli bir değişim ve gelişme içindedir. Ayrıca anılan düzenlemelerin kuvvet kullanmaya ilişkin hukuksal ilkelerin temelini oluşturduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Nitekim başta ABD olmak üzere güçlü devletlerin de kuvvet kullanma eylemlerini BM sistemi kapsamında meşrulaştırmaya çalıştırmaları, bu hususun bir diğer göstergesidir.[350]

Doktrinde Tarhanlı; uluslararası meşruiyet kavramının belirginlik ve kesinlik, biçimsel geçerlilik, uygunluk ve bağlılık şeklinde unsurları kapsadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda belirginlik ve kesinlik, meşruiyet değerlendirmesine esas olan kuralların belirgin ve kesin bir anlama sahip olmasını gerektirmektedir. Biçimsel geçerlik ise yetkiye ilişkin olup, bir hukuki işlem veya faaliyetin yetkili bir makam tarafından hukuken öngörülen şekil ve yönteme uygun olarak düzenlenmesini veya gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Uygunluk, kuralların tutarlı ve sistemli şekilde aynı koşullara tabi olaylarda aynı şekilde uygulanması anlamına gelmektedir. Son olarak bağlılık ise bir hukuk kuralı ile ikincil nitelikli kurallar düzeni arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir. İkincil nitelikli kurallar, bir hukuk kuralının hazırlanması, yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin kurallar şeklinde tarif edilebilir. Dolayısıyla bir hukuk kuralı, ikincil nitelikli kurallardan bağımsız olarak yorumlanamayacak, değerlendirileyecek veya uygulanamayacaktır.[351]

Meşruiyet tespiti açısından Birleşmiş Milletler sisteminde yer alan kuvvet kullanmaya ilişkin kurallar doğrultusunda oluşan yasal verilerin ele alınması zorunludur. Nitekim başta BM Antlaşması olmak üzere uluslararası hukukta temel bir kural olan kuvvet kullanma yasağı ile istisnaları, yaygın ve ilkesel anlamda oldukça kabul gören kurallardır. Dolayısıyla kuvvet kullanmaya ilişkin bu kurallar içerik, yaygın şekilde kabul görme ve atfedilen değer boyutlarıyla meşruiyet tespitinde öncelikle ele alınması gereken hususlar olmaktadır. Doktrinde Denk, yasallık ile meşruiyet arasındaki ilişki hakkında: *"... iyi işleyen bir hukuk/siyaset mekanizması çerçevesinde hukukun maddi kaynaklarıyla şekli kaynakları arasında canlı bir bağ olması ve mümkün mertebe meşru olanla yasal olan arasında içeriksel makasın fazla açılmaması teorik olarak mümkündür. Bu durum özellikle hukukun maddi kaynaklarıyla şekli kaynakları arasında karşılıklı olmak kaydıyla sistematik gözden geçirme ve güncellemelerin yapıldığı hukuk sistemleri için görece daha kolay söz konusudur."* şeklinde bir tespitte bulunmuştur. Bununla beraber BM sisteminde mevcut olan bazı sorunlar, uluslararası hukuk

---

[349] Çakır, Mustafa, "Terör Himayesi Hukuku", **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi,** Bişkek – Kırgızistan, 2008, s. 605.
[350] Örnek, Serdar, "Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu", **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 131.
[351] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 5; Benzer yönde değerlendirme için bkz. **Dikmen Caniklioğlu**, s. 67.

bağlamında yasallık-meşruiyet arasındaki makasın açılmasına sebep olabilmektedir. Yasallık ile meşruiyet arasındaki bu farklılık, özellikle daha önce de değinilen vatandaşları korumak amacıyla yapılan müdahale ile insancıl müdahale fiilleri açısından problem yaratacaktır. Nitekim yasallık açısından hukukiliği tartışmalı olan, ancak bazı istisnai durumlarda meşru sayılabilecek hususların söz konusu olması halinde meşruiyet incelemesinin hukuki açıdan oldukça makul ve geçerli argümanlarla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.[352] Kanaatimizce, BM Güvenlik Konseyi'nin özellikle daimi üyesi olan beş devletin veto yetkisinden doğan anlaşmazlıklar ile uluslararası alanda devletlerin siyasi ve iktisadi çıkarlarının hukuki meselelerin önüne geçmesi sebebiyle BM sistemi kapsamında çeşitli yapısal ve işlevsel sorunların olduğu da bir gerçektir. Bu sorunların çözümü açısından özellikle yasama süreçlerinde hukuki olguların yanında doğal hukuk perspektifiyle siyasi, iktisadi, felsefi, sosyolojik ve ilgili olan diğer alanlar kapsamında yer alan olguları ve faktörleri de tespit etmek ve göz önüne almak yararlı olacaktır. Bu şekilde toplumsal hayattan, dünyadan ve somut olaylardan kopuk olmayan, tersine bunlarla uyumlu ve gerçekçi düzenleme ve uygulamalar gerçekleştirmek mümkündür.

Silahlı kuvvet kullanma ile savaş ilanı yetkisi açısından milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin tespiti işleminin ulusal ve uluslararası anlamda iki boyutunun olduğunu ifade etmek gerekir. Söz konusu önkoşulun tespitinin ulusal bir organ olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılması gerektiği ortadadır. Nitekim Anayasanın 92. maddesi kapsamında kullanılacak yetki açısından temel amacın yürütme organı tarafından kullanılacak yetki üzerinde demokratik bir denetim olduğu, tarihi gelişmeler sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Demokratik denetimin yetkiyi kullanacak yürütme organının kendisi veya siyasi bir niteliği bulunmayan ve sadece hukukilik denetimi ile görevli yargı organları tarafından yapılması mümkün değildir. Dolayısıyla yasama organı olan Meclis'in, yürütme organının söz konusu yetkisi açısından demokratik denetim yapacağını kabul etmek gerekmektedir. Ayrıca bir devletin silahlı kuvvetlerinin ülke dışına yollamaya karar verilmesi kapsamında, egemenliğin bir sonucu olan bu yetkiye ilişkin Anayasal sınırlar çerçevesinde hareket edilmesi hukuki bir zorunluluk niteliğindedir. Nitekim 2003 yılında 1 Mart Tezkeresi olarak anılan soruna yönelik reel politik kavramı ileri sürülerek silahlı kuvvet kullanımı için Meclis kararının yeterli olduğu, uluslararası meşruiyet koşulunun aranmasına gerek olmadığı fikri ortaya atılmıştır. Ancak bu görüşün herhangi bir hukuki temeli bulunmamaktadır. Zira uluslararası alanda meşruiyeti olmadığı kabul edilen Irak Savaşı'na katılma açısından Meclis'in verdiği bir kararla meşruiyet

[352] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 39-40.

sağlamasının mümkün olup olmayacağı oldukça tartışmalıdır. Dolayısıyla uluslararası hukuk kapsamında meşru olmayan bir silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icra edilmesi de Türk Anayasal düzeni açısından mümkün değildir.[353]

Kanaatimizce; uluslararası meşruiyet önkoşuluna uygunluk açısından yapılacak denetimin ulusal yasama organı tarafından yerine getirilmesi meselenin ulusal boyutu olmaktadır. Meclis, bu tespiti yaparken öncelikle Türk Anayasal düzenlemelerini göz önünde bulundurmalı, ayrıca yürütme organının silahlı kuvvet kullanması açısından gerekli siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulları da göz önünde bulundurarak millet adına karar vermelidir. Ancak meselenin uluslararası boyutu kapsamında da başta BM Antlaşması, BM Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ile Uluslararası Adalet Divanı'nın varsa yetki konusu olay ile ilgili kararları ve görüşleri, ayrıca benzer olaylardaki yaklaşımları olmak üzere ilgili uluslararası veriler ile devlet uygulamalarını da göz önüne alması çok önemlidir. Ulusal anlamda yerinde ve meşru görülen bir kararın uluslararası hukuk bakımından meşru olmaması halinde devlet açısından önemli sonuçlar ve uluslararası sorumluluk söz konusu olacaktır. Dolayısıyla Meclis'in söz konusu tespiti yaparken her iki boyut açısından da önemli değerlendirmeler gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Meclis kararlarında meşruiyet bağlamında dikkat çeken nokta; barış, güvenlik, insani vb. açılardan sorunun öneminin açıklanmasının yanında, Türkiye'nin dünya barışıyla uluslararası politikadaki yeri ve önemi, akraba ve kardeş topluluklara karşı tarihsel ve kültürel sorumluluklar ile ulusal menfaatlerin önemi şeklinde ulusal değerlendirmelerin söz konusu olmasıdır. Buna karşın Anayasal düzenleme kapsamında yer alan temel şart, uluslararası meşruiyet olduğu için Meclis de esas olarak ulusal değil, uluslararası çerçevede bir meşruiyet değerlendirmesi yapmalıdır. Uluslararası meşruiyet incelemesi yapılırken uluslararası hukuk ilkeleri ve toplumsal, felsefi ve hatta siyasi veriler çerçevesinde hareket edilmesi gerekir. Ulusal gerekçeler ise uluslararası meşruiyet açısından ikincil derecede değere sahiptir.[354]

1.4.2. Uluslararası Meşruiyet ile Birleşmiş Milletler Antlaşması İlişkisi

Uluslararası antlaşma hükümleri ile Türk hukuku kuralları arasındaki ilişki, Anayasa'nın 90. maddesi 5. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre anılan hüküm: *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı*

---

[353] **Kuşoğlu**, s. 18.
[354] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 183.

konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." şeklindedir.[355] Antlaşma hükümlerine ilişkin Anayasal denetimi engelleyen bu düzenleme, Anayasa Mahkemesi tarafından "*...uluslararası ilişkilerde siyasi yönün ağır basması nedeniyle ve uluslararası ilişkilerin sürekliliği bakımından herhangi bir sakınca doğmaması için anayasal denetimin engellendiği bir düzenleme..."* olarak yorumlanmıştır.[356] Bununla beraber madde metninde antlaşma hükmünün esas alınacağına ilişkin ifadenin de ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir antlaşma hükmünün uygulanması ile kanun hükmünün uygulanmaması, yani ihmal edilmesi söz konusudur.[357]

Antlaşma ile kanun arasında bir uyuşmazlık bulunması, kanunun ilga edilmesini değil, sadece söz konusu somut olayda uygulanmamasını, başka bir deyişle göz ardı edilmesini gerektirmektedir. Doktrinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir uyuşmazlıkta uygulanmayacak olan bir kanun hükmünün yürürlükte kalmaya devam etmesi, bu kanunun yürürlüğünün devam etmesinde herhangi bir hukuksal yarar olmadığı ve ayrıca bu durumun kanun önünde eşitlik ilkesi ile hukukun üstünlüğü ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştiri konusu olmuştur. Zira antlaşma metni ile uyuşmazlık halindeki kanun hükmünün başka davalarda uygulanması halinde yargı organları arasında farklı uygulamaların meydana geleceği ileri sürülmüştür.[358] Antlaşma hükümleri, yapıları itibarıyla genel çerçeveli olup bir kanun

---

[355] Anayasa'nın *"Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma"* başlıklı 90. maddesinin tam metni: *"Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*
Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.
Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.
Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.
Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." şeklindedir.

[356] Anayasa Mahkemesi E: 1996/55, K: 1997/33 sayılı, 27.02.1997 tarihli kararı, s. 95, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/aymkd37cilt1.pdf (Erişim tarihi: 30.09.2019).

[357] Karagülmez, Ali, "5170 Sayılı Yasa'yla Anayasa'nın 90. Maddesinde Yapılan Değişikliğe Bir Bakış", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 54, 2004, s.174.

[358] Anılan eleştiriyi yapan yazarlar, bu soruna çözüm olarak çeşitli yollar öngörmüşlerdir. Buna göre yürürlükte olan tüm kanun hükümlerinden Anayasa m. 90/5 hükmünün son cümlesi kapsamında olanlarının yürürlükten kaldırılması, yasama organında kanunlaşmayı bekleyen tüm kanun tasarıları ve tekliflerinin Anayasal düzenleme çerçevesinde tekrar düzenlenmesi ve Anayasa yargısı kapsamında Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen iptal ve itiraz başvurularında bu düzenlemeyi gözeterek Anayasa'ya aykırı gördüğü kanunları iptal etmesidir. Bu soruna ilişkin eleştiri ve çözüm önerileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gerek, Şehnaz/Aydın, Ali Rıza, "Anayasa'nın

hükmüne göre daha soyut kurallar öngörmektedir. Dolayısıyla antlaşma hükümleri genelde ulusal hukuk kuralları ve taraf devletlerin takdir hakkı ile somutlaşan düzenlemelerde olmaktadır. Her ne kadar antlaşma hükümlerinin genel ve soyut olması sebebiyle, bir kanun hükmüyle çelişmesi zor olsa da takdir hakkı tanımayan örneğin; süre, sayı gibi somut veriler açısından çelişmenin söz konusu olması halinde bu tespit daha belirgin ve kolay yapılabilecektir.[359]

Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasının son cümlesi, 2004 yılında yapılan 5170 sayılı Anayasa değişikliği ile getirilmiştir. Kanun değişikliğine ilişkin Komisyon görüşmelerinde; hangi uluslararası antlaşmaların *"temel hak ve özgürlüklere ilişkin"* olduğunun herhangi bir yasal düzenlemede yer almamasının uygulamada sorun çıkarabileceği için temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların en azından hangi kaynaklardan gelen antlaşmalar olduğunun belirlenmesi önerilmesine rağmen, bu öneri kabul edilmemiştir.[360] Düzenlemedeki *"temel hak ve özgürlükler"* ifadesini hak ve özgürlüklere yönelik ne hukuksal yönden ne de felsefi yönden herhangi bir sınırlama şeklinde yorumlamamak gerekir. Bu ifadeyi uluslararası insan hakları hukuku kapsamında yer alan antlaşma, sözleşme, pakt, şart vb. belgeler ile tanınıp güvence altına alınan tüm hak ve özgürlükleri kapsayacak şekilde düşünmek gerekir. Bu bağlamda söz konusu antlaşmalar sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi birinci kuşak haklarını tanıyan ve yargısal güvenceye bağlayan antlaşmalarla sınırlı tutulmamalıdır. Temel ve hak özgürlüklerin hukuksal dayanağı, usulüne göre yürürlüğe konulmuş tüm uluslararası antlaşmalardır. Dolayısıyla Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve bu örgüt sistemi içindeki uluslararası organlarca kabul edilen tüm insan hakları sözleşmeleri bu kapsamda olacaktır.[361]

Kanunla uyuşmazlık olması halinde esas alınması gereken temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşma, bir bütün olarak temel hak ve özgürlüklere ilişkin olabileceği gibi, bir veya birden fazla hükmü temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan uluslararası antlaşma olması mümkündür. Hangi uluslararası antlaşmanın veya hangi antlaşma hükümlerinin temel hak ve özgürlüklere ilişkin olduğunun tespiti ise başta yargı organları olmak üzere uygulama makamlarına kalmıştır.[362] Ayrıca temel insan hak ve özgürlüklerine ilişkin antlaşma hükümleri

---

90. Maddesi Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği ve Anayasal Denetim", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 55, 2004, ss. 226-238.

[359] **Karagülmez**, s. 172-173.

[360] 5170 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/278), https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss430m.htm (Erişim tarihi: 30.09.2019.

[361] Gülmez, Mesut, "Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 54, 2004, s. 153.

[362] **Gerek/Aydın**, s. 228.

ile cumhurbaşkanlığı kararnameleri[363], tüzükler, yönetmelikler ve diğer insan haklarına yönelik diğer idari düzenleyici işlemler arasında uyuşmazlık bulunması durumunda antlaşma hükümlerinin esas alınması gerektiğinde herhangi bir şüphe bulunmamalıdır. Bununla beraber Anayasa hükümleri ile uluslararası antlaşma hükümleri arasında çelişki bulunması durumunda hangi hükmün esas alınacağı bir sorun arz etmektedir. Bu soruna yönelik olarak doktrinde Anayasa'nın maddi ve şekli üstünlüğü bakımından Anayasa hükmünün esas alınarak antlaşma hükmünün ihmal edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.[364] Uluslararası antlaşma hükümleri ile ulusal düzenlemeler arasındaki uyuşmazlıkların incelenmesinde sadece antlaşma düzenlemelerinin değil, bu antlaşmaya ilişkin yetkili uluslararası denetim, koruma ve yargı organlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.[365] Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Antlaşması ile beraber başta BM Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Uluslararası Adalet Divanı olmak üzere uluslararası organların ilgili antlaşmalara yönelik değerlendirmeleri ve yaklaşımları da dikkate alınmalıdır.

BM Antlaşması'nın uluslararası hukuk kuralları açısından bir nevi *"Anayasal"* nitelik taşıdığını belirtmek mümkündür. Zira gerek BM örgütünün 193 üye devleti ile geniş bir temsil yetkisine sahip olması gerekse BM Antlaşması'nın 103. maddesi Antlaşma'nın *"uluslararası Anayasa"* niteliğini ifade etmektedir. Gerçekten de Antlaşma'nın 103. maddesinin *"Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Andlaşma'dan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Andlaşma'dan doğan yükümlülükler üstün gelecektir."* şeklindeki düzenlemesi BM Antlaşması hükümlerinin *"uluslararası Anayasal"* niteliklerini vurgulamaktadır. Nitekim bireylerin sahip olduğu hak ve

---

[363] Doktrinde bu hususa ilişkin değerlendirmelerde, 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde yer alan kanun hükmünde kararnamelere ilişkin tespitler yapılmıştır. Yürürlükteki Anayasal düzen bağlamında olağan dönemlerde hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi açısından eski dönemdeki KHKlar ile mevcut sistemdeki CBKlar arasında bir fark olmadığı için aynı tespitlerin CBKlar açısından da geçerli olduğu için çalışmada CBKlar ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte doktrinde kanun hükmünde kararnameler ile bir uluslararası antlaşmanın uyuşmazlık içinde olması halinde KHK hükmünün uygulanmayacağının düşünülmesinin güç olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu görüşe göre, her ne kadar KHK'lar ile temel haklar ile siyasal hak ve ödevlerin düzenlenemeyeceği Anayasa'nın 90. maddesi ile öngörülmüş olsa da, Anayasa'nın 90/5 hükmü olağanüstü hallerde çıkarılan KHK'ları bu sınırlamadan ayrık tutmuştur. Ayrıca olağan halde iken çıkarılan KHK'lar ile *"sosyal ve ekonomik hak ve ödevler"*e ilişkin Anayasanın ikinci kısmının üçüncü bölümünün KHK ile düzenlenebilmesi de mümkündür. Söz konusu görüş için bkz. **Karagülmez**, s. 170-171.

[364] Böyle bir uyuşmazlık halinde Anayasa Mahkemesi'nin antlaşma hükmünü ihmal ederek Anayasa'yı uygulamasını ve sorunun çözümünü uluslararası yargı organlarına bırakmak gerektiğini ifade eden yazar, bu durumda da Anayasa'yı sözleşme kurumlarının mahkum etmesine katlanmak gibi sonucun doğacağını belirtmiştir. Yazar bu sorunun çözümünün ise öncelikle Anayasa'nın Sözleşmeler ile uyumlu hale getirilmesi veya Anayasa Mahkemesi'nin uyuşmazlık halinde Anayasa'yı göz ardı ederek antlaşma hükmünü uygulayabilmesine dair açık bir hüküm düzenlenmesi olduğunu ileri sürmüştür. Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi, **Türk Anayasa Hukuku**, 17.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 538-540; Belgin, Derya, "Anayasa'nın 90. Maddesinde (7 Mayıs 2004) Yapılan Değişikliğin Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Ankara Barosu Dergisi,** Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 111-112.

[365] **Gülmez,** s. 160.

özgürlüklerin aynı zamanda devletlere birer yükümlülük doğuracağı göz önüne alındığında ve Antlaşma'nın söz konusu düzenlemesi doğrultusunda BM Antlaşması hükümlerinin hukuk kuralları açısından üstünlüğü tartışmasız şekilde anlaşılacaktır. Ayrıca Antlaşma'nın 102. maddesinin 1. fıkrası *"İşbu Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Birleşmiş Milletler'in herhangi bir üyesi tarafından yapılan her uluslararası sözleşme ya da anlaşma, mümkün olan en kısa sürede Sekreterya'da kütüğe işlenecek ve Sekreterya tarafından yayımlanacaktır."* şeklindedir. Aynı maddenin 2. fıkrasına göre; kütüğe işlenmemiş bir uluslararası sözleşme ya da anlaşmanın taraflarından herhangi biri, söz konusu sözleşme ya da anlaşmayı Birleşmiş Milletler'in bir organı önünde ileri süremeyecektir. Sonuç olarak; Anayasa'nın 90. maddesi düzenlemesinde uluslararası antlaşma hükümlerinin kanun hükmünde olduğu ifade edildiğine göre ve BM Antlaşması da *"kanun"* hükmündeki uluslararası antlaşma hükümlerinden üstün olduğuna göre, BM Antlaşması'nın Türk hukukunda yer alan yasal düzenlemelerden üstün olduğuna şüphe yoktur. Nitekim Meclis'in 15 Ağustos 1945 tarihinde kabul ettiği 4801 sayılı kanun uyarınca, BM Antlaşması'nın onaylanması uygun bulunmuştur.[366] Sonuç olarak; Anayasanın 92. maddesinde atıfta bulunulan uluslararası hukukun meşru saydığı haller koşulunu 1945 yılı sonrasında kurulan yeni uluslararası düzen veya Birleşmiş Milletler Hukuku bağlamında değerlendirmek ve uygulamak doğru olacaktır.[367]

1.4.3. Devletin Meşru Müdafaa Hakkı (Birleşmiş Milletler Antlaşması 51. Madde)

Devletlerin meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde; *"Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."* şeklinde düzenlenmiştir.[368] Bu düzenleme; doğal bir hak olarak meşru müdafaa hakkını tanıdığını, meşru müdafaa hakkının kullanımını saldırının silahlı saldırı olması halinde mümkün olduğunu ve ayrıca bu hakkın kullanımının Güvenlik

---

[366] 4801 sayılı, San Fransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).
[367] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 6.
[368] **Gündüz**, s. 118.

Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği tekrar sağlamak üzere gerekli ve etkili tedbirleri almasına kadarki süreçte meşru olacağını öngörmektedir.[369]

Doktrinde Toluner, teamül hukukunda gelişen kurallara ve ilkelere göre meşru müdafaa hakkının şartlarını:

"1- Meşru müdafaa durumunda olduğunu ileri süren devletin haklarının ihlal edilmiş olması veya bu hakların ihlali tehlikesinin bulunması gereklidir.

2- Müdafaa zorunluluğu bulunmalıdır.

3- Meşru müdafaa esasına dayanılarak yapılacak olan eylemler, ihlalin durdurulması ve önlenmesi amacıyla sınırlı olmalı ve bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan ölçüyü aşmamalıdır. Bir başka deyişle, makul olmalı veya aşırı olmamalıdır." şeklinde ifade etmiştir.[370]

Değinilen tanımın ilk şartında ifade edilen devletin haklarının ihlali tehlikesinin meşru müdafaa hakkını doğurup doğurmayacağı konusunda gerek devlet uygulamalarında gerekse doktrinde tartışma söz konusudur. Tartışmanın özünde; bir devletin silahlı saldırıya uğrama tehlikesinin bulunması durumunda, yani bir silahlı saldırı henüz gerçekleşmemiş buna karşın gerçekleşmesi muhtemel ise dahi bu saldırı ihtimaline karşı bir önleyici meşru müdafaa hakkının mevcudiyeti ileri sürülmektedir. Nitekim önleyici meşru müdafaa hakkı kapsamında silahlı kuvvet kullanılması ile henüz gerçekleşmemiş buna karşın gerçekleşmesi muhtemel olan saldırının önlenmesi amaçlanmaktadır. Her ne kadar BM Antlaşması'nda düzenlenmemiş olsa da son zamanlarda tartışılmakta olan önleyici meşru müdafaa hakkının mevcudiyetine ilişkin tartışma önemlidir. Önleyici meşru müdafaa hakkı tartışmasını ayrıntılı şekilde ele almak ve çözüm önerisi sunmaya çalışmak, çalışmanın kapsamı dışında olsa da bu soruna çalışma konusuyla ilgili olduğu ölçüde ve temel düzeyde değinilecektir.

Meşru müdafaa hakkının silahlı saldırı şartı açısından Meclis'in Anayasanın 92. maddesindeki yetkisini kullanabilmesi için BM Antlaşması'nda düzenlenmiş olan meşru müdafaa hakkını doğuracak bir durumun mevcut olması, BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararı[371] kapsamında sayılan eylemlerden birinin Türkiye'ye yönelmiş olması gerekmektedir.[372]

---

[369] **Kelsen**, s. 792; **Schachter**, s. 260; Acer, Yücel/Kaya, İbrahim, **Uluslararası Hukuk,** 5.Bs., Seçkin Yayınevi, Ankara, 2014, s. 333; **Aksar**, s. 108.

[370] Toluner, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk,** Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 150-151; Bozkurt, Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı,** 3.Bs., Asil Yayınları, Ankara, 2007, s. 55, dn. 163.

[371] 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 02.09.2020).

[372] **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1400.

Önleyici meşru müdafaa hakkının varlığı sorunun kökeni, 51. maddenin geniş veya dar yorumlanması ayrımındadır. Madde metnindeki *"... bu, üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkına halel getirmez."* ifadesi, yorum farklılığına yol açmıştır.[373] Önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını savunan görüşe göre; *"doğal olan meşru müdafaa hakkı",* yani teamül hukukundaki meşru müdafaa hakkı, Antlaşma'nın düzenlemiş olduğu meşru müdafaa hakkından üstün ve bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir.[374] Bu doğrultuda teamül hukukundaki meşru müdafaa hakkına dayanarak silahlı saldırının varlığı şart olmayıp, bir saldırı tehlikesi veya olasılığı da meşru müdafaa hakkı doğurabilecektir.[375]

Antlaşma, meşru müdafaa hakkını bir silahlı saldırının varlığı halinde ve Konsey barışın korunması için gerekli tedbirleri alana kadar sınırlı ve geçici surette öngörmektedir. Bu bağlamda Antlaşma'nın amacı, doğal hak olarak meşru müdafaadan bahsederek zımnen diğer doğal hakların da varlığını kabul etmek değildir. Böyle bir kabul, silahlı saldırı halinde doğal meşru müdafaa hakkını Konsey gerekli tedbirleri alana kadar geçecek zamanla sınırlandırırken askeri olmayan kuvvet kullanma (Ör. Ekonomik veya siyasi baskı vb.) ile gerçekleştirilen hak ihlallerinde herhangi bir sınırı olmayan bir meşru müdafaa hakkının tanınması anlamına gelir. Ancak söz konusu yaklaşım, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı ışığında tamamen tutarsız ve kabul edilemeyecek bir durumdur.[376] Bu doğrultuda meşru müdafaa hakkına yönelik özel bir hüküm olan BM Antlaşması'nın 51. maddesi, meşru müdafaa hakkına ilişkin teamül kurallarının yerini almış sayılmalıdır.[377] Diğer bir deyişle BM düzenlemesi ile teamül kuralları arasında meşru müdafaa hakkına ilişkin bir farklılık söz konusu olduğunda BM düzenlemesi esas alınmalıdır. BM düzenlemesinde yer almayan hususlarda ise teamül kurallarına başvurulmalıdır. Özellikle meşru müdafaa hakkına ilişkin gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartları BM düzenlemesinde yer almamaktadır. Buna karşın söz konusu şartların teamül kurallarında geliştirildiği kabul edilmelidir. Dolayısıyla hakkın kullanımına ilişkin bu şartlar, teamül kuralları ışığında ele alınmalı ve BM pozitif düzenlemesi esas alınarak da silahlı saldırının varlığı şartı değerlendirmesi yapılmalıdır.

---

[373] Gray Christine, "The Use of Force and the International Legal Order", in: **International Law** (Ed. Malcolm Evans), 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 2006, s. 599; **Corten**, s. 409; **Alexandrov**, s. 93.
[374] **Schachter**, s. 260.
[375] Meşru müdafaa hakkını geniş yorumlayan, dolayısıyla da önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını savunan görüşün ayrıntıları hakkında bkz. Bowett, Derek William, **Self-Defense in International Law,** The Lawbook Exchange, New York, 2009, ss. 184-193; **Arend/Beck**, ss. 72-79; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 111-113.
[376] **Schachter**, s. 273; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 65-66.
[377] **Çaşın**, s. 1256; Ünal, Şeref, **Uluslararası Hukuk,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 318; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 43.

Doktrindeki diğer görüşe göre ise Antlaşma'nın 51. maddesi, meşru müdafaa hakkının sınırlarını ve şartlarını net olarak belirlemiştir ve bu düzenleme dışında bir meşru müdafaa hakkı kullanımı söz konusu değildir.[378] Bu bağlamda ancak bir silahlı saldırının varlığı durumunda kullanılabilecek olan meşru müdafaa hakkı, olası bir silahlı saldırıyı önlemek amacıyla kullanılamayacaktır.[379] Zira önleyici meşru müdafaa hakkının kabul edilmesi halinde meydana gelebilecek olan kuvvet kullanmanın yol açacağı risklerin ve tehlikenin bertaraf edilmesi açısından muhtemel saldırganın kuvvet kullanma niyetinin kesin bir şekilde ortaya çıkarılması gerekmektedir. Buna karşın belki de hiçbir zaman kesin şekilde ortaya çıkarılması mümkün olmayan saldırı niyetinin varlığına yönelik hatalı bir tespit, uluslararası barış ve güvenlik bakımından telafisi imkansız bir tehlike doğurabilecektir.[380] Madde metnindeki *"…Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde…"* şeklindeki açık ifadesi de meşru müdafaa hakkının doğması için bir silahlı saldırının gerçekleşmiş olmasını şart koşmaktadır.[381] Nitekim devletin silahlı saldırıya hedef olması, meşru müdafaa hakkının temel koşulu olması yönüyle yoruma açık değildir.[382] Sadece silahlı saldırının varlığı halinde meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının kabul edilmesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından kuvvet kullanma yasağının yer aldığı 2. maddenin 4. fıkrası ile 51. maddeyi bağdaştırmanın en makul yorumu olacaktır.[383] Öğretide ve devlet uygulamalarında baskın görüş; meşru müdafaa hakkının madde metnindeki haliyle ve bir istisna olması hasebiyle dar yorumlanması ve bu doğrultuda kuvvet kullanma yasağının temel kural olması yönüyle geniş yorumlanması gerektiğini savunmaktadır.[384] Kanaatimizce, aksi halde önleyici meşru müdafaa hakkı adı altında mevcut olup olmadığı muğlak yakın tehlikelere karşı kuvvet kullanma fiillerinin yaygınlaşmasıyla uluslararası barış ve güvenlik yaygın şekilde ihlal edilebilecektir. Ayrıca meşru müdafaa hakkının istisnai bir hak olması sebebiyle de bu hakkın kullanım şartlarının dar yorumlanması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve özellikle de meşru müdafaa hakkının kötüye kullanımının önlenmesi açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

---

[378] Meşru müdafaa hakkını dar yorumlayan ve önleyici meşru müdafaanın varlığına karşı çıkan görüşün ayrıntıları hakkında bkz. **Brownlie**, ss. 242-257, 272-280; **Alexandrov**, ss. 149-165; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, ss. 182-187; **Mutlu**, ss. 160-172; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 113-116.
[379] **Gray**, Use of Force, s. 601; **Mutlu**, s. 129; Hancılar, Özhan, "**Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 62.
[380] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s.109.
[381] **Corten**, s. 408; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 126; **Ünal**, s. 318; **Göztepe**, s. 83.
[382] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 117.
[383] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 66-67.
[384] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 117; **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 161.

1.4.4. Birleşmiş Milletler Kararı

Milletlerarası hukukun meşru saydığı haller kapsamında istisnai durum olarak bir BM kararına dayanarak silahlı kuvvet kullanılması açısından BM Güvenlik Konseyi'nin bu konuda özel ve asıl yetkili organ, Genel Kurul'un ise istisnai ve tamamlayıcı yetkiye sahip organ olduğunu ifade etmek gerekir.[385] BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak yetkileri, *"Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler"* başlıklı VII. Bölüm'de düzenlenmiştir. Genel Kurul'un tüm yetkileri ise IV. Bölüm'de yer almakla beraber çalışmanın konusu açısından önemli olan maddeler, 10 ile 12. maddelerdir. Bu doğrultuda öncelikle Güvenlik Konseyi'nin yetkisinin ele alınması, ardından ise istisnai bir durum olan Genel Kurul kararına dayanarak silahlı kuvvet kullanılması, bilinen adıyla barış harekatlarının değerlendirilmesi konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

1.4.4.1. Silahlı Kuvvet Kullanma İçeren Tedbirler

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak yetkileri, BM Antlaşması kapsamında *"Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler"* başlıklı VII. Bölüm'de, 39-51. maddelerde düzenlenmiştir. Silahlı kuvvet kullanılmasını içeren önlemlerin anlaşılması açısından önemli olan maddeler özellikle 39-42. maddelerdir.

Uluslararası alanda bir uyuşmazlığın ortaya çıkması halinde barışçıl çözümler açısından Konsey'in soruna ilişkin tespit yetkisi bulunmaktadır. Söz konusu yetki, Antlaşma'nın 39. maddesinde: *"Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır."* şeklinde düzenlenmiştir. Düzenleme uyarınca, Konsey'in önleyici ve teşvik edici olan görev ve yetkisi doğrultusunda bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğinde kararlar alması söz konusudur. Konsey, öncelikle uluslararası barışı bozan veya tehdit eden bir durumun varlığı ya da bir saldırı eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin bir saptama yapacaktır.[386] Konsey'in bu yetkisinin dayanağı, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümü ilkesidir. Bu bağlamda uluslararası uyuşmazlıkların çözümü açısından barışçıl çözüm yolları ilk başvurulacak yöntemler olup zorlayıcı tedbirler alma yetkisi ikincil niteliktedir. Konsey'in

---

[385] Denk, Erdem, **Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 215.

[386] Uluslararası barış ve güvenliği belirtilen şekilde tehdit eden bir olgu, Konsey tarafından duruma göre; uyuşmazlık, durum, konu veya sorun olarak nitelendirilmektedir. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 266.

uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yolları tavsiye etmesine konu olabilecek yöntemleri; klasik diplomatik yöntemler kapsamında, görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturma ile yargısal yollar kapsamında hakemlik veya mahkeme ve bölgesel kuruluşlardan destek almak[387] şeklinde örnek olarak ifade edilebilir. Ayrıca uluslararası ilişkilerde gelinen noktada dolaylı görüşmeler ve mekik diplomasisi gibi karma usuller de uygulanabilmektedir.[388] Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yollarına ilişkin olarak doktrinde Çaycı, milli güvenliğin sağlanması açısından silahlı kuvvetlerle yurt savunmasının işlevinin sanılanın aksine sınırlı olduğunu, asıl hususun devlet ve toplum ilişkilerinin kalitesi ile siyaset ve diplomasi yeteneği olduğunu yerinde olarak ileri sürmüştür.[389]

Uluslararası uyuşmazlıklara yönelik Konsey'in geçici tedbir alma yetkisi, 40. maddede: *"Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemez. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır."* şeklinde öngörülmüştür. Söz konusu düzenleme uyarınca; Konsey'in tarafları önleme uymaya çağırabilme yetkisi, Konsey'in hangi tedbiri seçeceğine ilişkin takdir yetkisini ifade etmektedir.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak Konsey'in çıkan sorunların çözümünde silahlı kuvvet kullanılmasını içermeyen tedbirleri alma yetkisi[390] 41. maddede: *"Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri almaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin, demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir."* şeklinde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemede yer alan *"Bu önlemler… içerebilir."* ifadesi, önlemlerin sayılan örneklerle

---

[387] Uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yöntemlerine ilişkin değinilen örneklerin açıklanması çalışmanın kapsamını aşacaktır. Bu bağlamda söz konusu yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Meray**, ss. 289-371; Çelik, Edip F., **Milletlerarası Hukuk**, İkinci Kitap, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, ss. 320-390; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, ss. 5-83; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk, ss. 454-498; **Aksar**, ss. 217-311; **Acer/Kaya**, ss. 427-438; Bozkurt, Enver/Kütükçü, Akif/Poyraz, Yasin, **Devletler Hukuku,** 8.Bs., Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2015, ss. 247-271; Duran, Hasan, "Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2002, ss. 124-128.

[388] Dolaylı görüşmeler; tarafların doğrudan görüşmesinden ziyade genellikle aynı ortamda üçüncü bir taraf üzerinden yaptıkları müzakereler şeklinde olmaktadır. Mekik diplomasisi ise uyuşmazlığın tarafı olan devletlerin ülkelerine üçüncü tarafın gerçekleştirdiği ziyaretlerle sorunu çözmek için gerçekleştirilen yoğun müzakere dönemini ifade etmektedir. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 226-227.

[389] **Çaycı**, s. 3344.

[390] Konsey'in silahlı kuvvet kullanma içermeyen tedbirlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Çelik,** Milletlerarası Hukuk, ss. 407-408; **Aksar**, ss. 118-121; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, ss. 273-277.

sınırlı olmadığını belirtmektedir. Nitekim düzenlemede yer alan örnek önlemler, Antlaşma'nın yapıldığı dönem için öngörülen durumlar olup ortaya çıkan uluslararası sorunun ve dönemin gereklerine göre uygun ve etkili olabilecek diğer önlemlerin de kararlaştırılabilmesi, düzenlemenin lafzına uygun olabilecektir. Gerçekten de maddede ifade edilen örnek önlemler, 1950'li yıllardaki uluslararası sistemden yola çıkarak öngörülmüştür. Buna karşın söz konusu örnek önlemler, o dönemden günümüzde dek süregelen siyasi, ekonomik ve teknolojik şartlar açısından yetersiz kalabilecektir. Dolayısıyla klasik nitelikteki siyasi, ekonomik veya diplomatik önlemler yerine yargısal yollara başvurulması mümkün olduğu gibi, kişisel hesapların dondurulması, seyahat özgürlüğünün sınırlanması ve hatta sınır-aşan/uluslararası hareketliliklerin engellenmesi gibi çeşitli önlemlere de karar verilmesi mümkün olacaktır.[391]

Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik silahlı kuvvet kullanma içeren tedbirleri alma yetkisi, son çare olarak gündeme gelebilmektedir.[392] Söz konusu yetki 42. maddede: *"Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliği korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz, ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir."* şeklinde düzenlenmiştir. Bu doğrultuda Konsey, uluslararası ilişkilerde meşru şiddet tekeline sahip olmaktadır. Konsey, bu yetki bağlamında aldığı kararlarda açıkça kara, deniz veya hava kuvvetlerinin kullanılmasını ifade etmemekte ve özellikle gönüllü devletlere "*gerekli önlemleri alma"* yetkisini vermektedir. Doktrinde Denk, bu durumu *"... devletler böylece 'hukuksal risk almadan' muhataplarına 'caydırıcı mesajlar' verebilmek adına tüm opsiyonların açık olduğunu bu ifadeyle anlatmayı tercih edebilmektedir."* şeklinde açıklamıştır.[393]

BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak zorlama tedbirleri uygulama yetkisi, uluslararası alanda bir meşru şiddet tekeline sahip olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Antlaşma'nın 24. maddesinin birinci fıkrası uyarınca Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu organ

---

[391] Yargısal yollar kapsamında Konsey, silahlı kuvvet kullanma içermeyen zorlama tedbirlerinin tespiti noktasındaki takdir yetkisini geniş yorumlayarak uluslararası ceza yargısı yolunu öngörmüştür. Bu doğrultuda Konsey uluslararası ceza yargısı kapsamında; Yugoslavya ve Ruanda iç savaşlarında yaşanan ağır ihlallerin yargılanması ve adaletin tesis edilmesi amacıyla iki mahkeme kurulmasına karar vermiştir. Uluslararası ceza yargısı; insanlığa karşı suçlar, soykırım ve savaş suçlarının işlenmesi halinde bireysel cezai yargılama yetkisini ifade etmektedir. Nitekim 1998 yılında imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü uyarınca, 2002 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 274.

[392] Konsey'in silahlı kuvvet kullanma içeren tedbirlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Aksar**, ss. 121-123; **Bozkurt/Kütükçü/Poyraz**, ss. 321-333; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, ss. 240-273.

[393] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 269.

olması, Konsey'in bir nevi yetki ve hatta egemenlik devrini içeren şekilde yetkiye sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Antlaşma'nın 2. maddesinin 7. fıkrası da müdahale yasağı ve devletlerin içişlerine karışma yasağı ilkelerini ifade etmekle beraber, bu ilkelerin Konsey'in zorlayıcı tedbirler uygulama yetkisini hiçbir şekilde engellemeyeceğini öngörmektedir. Bu bağlamda ulusal yetkiye giren konuların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek düzeye ulaşması halinde Konsey, söz konusu sorunların çözümü açısından yetkili olacaktır. Bu yetki kapsamında Konsey'in almış olduğu zorlayıcı tedbirlerin uygulanmasında; BM sisteminin temel ilkelerinden olan devletlerin egemen eşitliği, müdahale yasağı ve içişlerine karışmama gibi kuralların ihlali söz konusu olmayacaktır. Söz konusu düzenlemeler, Konsey'in uluslararası toplum adına ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına yönelik olarak gerektiğinde adeta bir *"dünya hükümeti"* olarak zorlayıcı tedbirler alma yetkisini ifade etmektedir. Dolayısıyla Antlaşma'nın 2. maddesinin 7. fıkrası, Konsey'in zorlayıcı tedbir alma yetkisini devletler açısından bir nevi yetki devri olarak düzenlemiştir.[394] Özellikle BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 6. fıkrası: *"Örgüt, Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun biçimde hareket etmesini sağlar."* şeklindeki düzenlemesiyle, Konsey'in *"dünya hükümeti"* niteliğini belirtmektedir. Zira BM üyesi olmayan devletlerin dahi Konsey kararlarına uymasının sağlanmasına ilişkin olan söz konusu düzenleme, BM'nin evrenselliğini ifade etmektedir.

1.4.4.2. Barış Harekatları

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda Genel Kurul ile ilgili hükümlerin yer aldığı IV. Bölüm'de *"Görev ve Yetkiler"* başlıklı 10. madde: *"Genel Kurul, işbu Antlaşma kapsamına giren ya da bu Antlaşma'da öngörülmüş organlardan herhangi birinin yetki ve görevlerine ilişkin bütün sorunları ya da işleri görüşebilir ve 12. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, bu tür sorun ya da işler konusunda Birleşmiş Milletler üyelerine veya Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir."* şeklindedir. Düzenlemede atıf yapılan 12. madde: *"Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak işbu Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği sürece, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, bu uyuşmazlık ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamaz."* şeklindedir.

---

[394] Nitekim uluslararası bir uyuşmazlığın ulusal yetki bahanesiyle Konsey'in yetki alanı dışına çıkarılmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak yapılan düzenlemeler açısından İkinci Dünya Savaşı sürecinde de meydana gelen İspanya İç Savaşı'nın etkili olduğu ifade edilebilir. Konsey'in zorlayıcı tedbir uygulama yetkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, ss. 228-264.

BM Genel Kurulu, yapısı itibarıyla bir müzakere platformu olmakla beraber, uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne yönelik olarak taraf devletlerin talebiyle etkin rol oynamaktadır. Belirtilen düzenlemeler uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında asıl sorumlu ve yetkili olan organ Güvenlik Konseyi'dir. BM Antlaşması'nın 12. maddesinin birinci fıkrasına göre, Konsey görevlerini yerine getirdiği sürece Genel Kurul bir uyuşmazlık konusunda tavsiyede bulunamayacaktır. Bu bağlamda Konsey'in bir uyuşmazlığa ilişkin olarak görevini yerine getirmemesi durumunda Genel Kurul, sorunun çözümüne yönelik olarak olağanüstü olarak toplanabilecek[395] ve tavsiyede bulunabilecektir. Konsey'in görevini yerine getirememesi durumuna[396] ilişkin ilke ve esaslar, temel anlamda Genel Kurul'un 3 Kasım 1950 tarihinde almış olduğu 377/A sayılı *"Barış İçin Birlik"*[397] başlıklı kararında belirlenmiştir.[398]

Kore Savaşı sırasında gerekli tedbirlerin Güvenlik Konseyi tarafından alınamaması sebebiyle çözüm için Genel Kurul'un karar alması yoluna gidilmiştir. Daimi üyelerin veto etmesi halinde Konsey'in karar alamamasına sebep olan veto mekanizması, barış harekatlarına başvurulmasının sebebi olmuştur.[399] Dolayısıyla veto mekanizmasının yol açtığı boşluğun telafisi, Genel Kurul'un istisnai şekilde yetkisini kullanmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Antlaşma'nın 12. maddesinin 1. fıkrası kapsamında Konsey'in görevini yerine getirdiğini, yani uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gereken tedbirleri alma sorumluluğunun

---

[395] Antlaşma'nın 20. maddesi; *"Genel Kurul yılda bir kez olağan toplantı yapar, durum gerektirdiğinde de olağanüstü toplanır. Olağanüstü toplantılar, Güvenlik Konseyi'nin ya da Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğunun isteği üzerine Genel Sekreter'in çağrısı ile yapılır."* şeklindedir. Görülebileceği üzere; Genel Kurul'un yıllık olağan toplantıları dışında, olağanüstü özel toplantı yapabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin veya üye devletlerin çoğunluğunun talebi gereklidir.

[396] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 215.

[397] Genel Kurul'un *"Uniting for Peace"* başlıklı, 377/A sayılı Kararının orijinal İngilizce metni için bkz. https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf (Erişim tarihi: 08.05.2020); Kararın Türkçe metni için bkz. **Gündüz**, s. 137-140.

[398] Doktrinde ve devlet uygulamalarında; Barış İçin Birlik, Barış Harekatı, Barış Operasyonu, Barışı Koruma Harekatı vb. farklı isimlerle anılan istisnai uygulama hakkında literatürde birçok eser bulunmaktadır. Çalışma kapsamında da Barış Harekatı olarak anılacak uygulama, istisnai olması sebebiyle oldukça tartışmalı ve ayrıntılı hususlar içermektedir. Bu uygulama ile ilgili tüm tartışmaların değerlendirilmesi çalışmanın kapsamını oldukça genişleteceği ve bu uygulamanın da içeriği itibarıyla Anayasa hukukundan ziyade uluslararası hukuk alanına gireceği için barış harekatları ile ilgili temel esaslara çalışma konusuna temas ettiği ölçüde değinilecektir. Barış harekatı hakkında tarihi gelişme, doktrin tartışmaları, somut örnekler ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. **Gündüz**, ss. 137-140; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, ss. 215-225; Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 5, Sayı: 19, Ekim 2014, ss. 102-123; Demirdöğen, Demirtürk Ülkü, "Birleşmiş Milletler Barış Güçleri", in: **Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet** (Edip F. Çelik'e Armağan), Engin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 106-116; Demirdöğen, Demirtürk Ülkü, "Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 11, 2006, ss. 237-255; Kütükçü, M. Akif, "Uluslararası Hukukta BM Barışkoruma Kuvvetlerinin Değişen Rolü", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2003, ss. 137-152; Hürsoy, Siret, "Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarının Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Sivil Katkıları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 61, 2006, Sayı: 1, ss. 203-220; **Keskin**, BM ve Kuvvet Kullanma, ss. 160-174.

[399] **Orallı**, s. 122.

gereğini yaptığı tespitinin nasıl ve hangi şartlara göre yapılacağına ilişkin bir usul belirlenmiş değildir. Kore Savaşı sırasında ABD ve müttefikleri Konsey'in veto mekanizması sebebiyle karar alamamasından dolayı Konsey'in görevini yerine getiremediğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda söz konusu devletler, durumun tespitine yönelik bir usul hükmü olmaması şeklindeki boşluktan yararlanmış ve Genel Kurul'dan 377/A sayılı kararın çıkmasını sağlamışlardır.[400]

Genel Kurul kararı uyarınca, Konsey'in veto mekanizması sebebiyle karar alamaması halinde uluslararası barış ve güvenliği korunmasındaki başlıca sorumluluğunu yerine getirmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Bu tespit kapsamında daimi üyelerin veto yetkisiyle karar alınmasını engelleyebildiği olağan usulün doğurduğu olağanüstü bir sonucun gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda olağanüstü sonuç doğrultusunda belirtilen usul boşluğundan yararlanılarak bu tespitin Konsey üyesi olan devletlerden herhangi dokuz üyesinin oyuyla karar verilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi mümkündür. Genel Kurul'un 377/A kararı uyarınca; olağanüstü bir sonuçtan dolayı uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından özel yetkili organ olan Güvenlik Konseyi'nin başlıca sorumluluğunda yer alan bir uyuşmazlığın veya konunun, Genel Kurul'da ele alınması mümkün olabilecektir. Gerçekten de söz konusu usule uyularak alınan Konsey kararlarının gerekçesinde, daimi üyeler arasında oybirliğine varılamamasının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki başlıca sorumluluğun yerine getirilmesini engellediği ifade edilmiştir.[401] Barış harekatlarının dayanağı olarak ifade edilen Genel Kurul'un 377/A kararının, BM Antlaşmasının müşterek güvenlik sisteminin gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse Kore Savaşı sürecinde durumun gerektirdiği kararların alınamaması nedeniyle ortaya çıkan hukuki boşluğu doldurmak için gerçekleştirilen bir girişim olduğu ileri sürülmüştür.[402]

Genel Kurul'un 377/A sayılı kararı doğrultusunda; Güvenlik Konseyi'nin talebi dışında Genel Kurul üyelerinin çoğunluğunun olağanüstü talebinin bulunması halinde Konsey'in başlıca sorumluluğuna bırakılan uluslararası barış ve güvenlikle ilgili bir konu, tüm üyelerin eşit oy hakkına sahip olduğu Genel Kurul'da ele alınabilecektir. Genel Kurul'un *"dünya siyasi platformu"* niteliğiyle bu tür konuları ele alması, Konsey üzerindeki baskıyı azaltabilecek makul bir yol olarak ifade edilebilir. Buna karşın olağanüstü özel toplantı usulü ve dolayısıyla Genel Kurul yerine, bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olan özel yetkili organ Güvenlik

---

[400] **Keskin**, BM ve Kuvvet Kullanma, s. 164.

[401] Antlaşma'nın 10. maddesinde Genel Kurul'u olağanüstü toplantıya çağırmanın şartı olarak gösterilen Güvenlik Konseyi talebine yönelik karar alınmasında Konsey'in olağan karar alma usulü (beş daimi üyeden herhangi birinin veto etmesi halinde karar almanın mümkün olmaması hali) dışında, bir özel ve istisnai durum olarak herhangi dokuz üyenin olumlu oy vermesi yeterli olacak ve dolayısıyla daimi üyelerin veto yetkisinin bu oylamalarda geçerli olmaması söz konusu olacaktır. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 219.

[402] **Simma**, s. 17.

Konseyi'nin devreye girmesi daha çok tercih edilmektedir. Nitekim Konsey'de yer alan daimi üyelerin imkan ve kapasiteleri sebebiyle bu yetkiyi en uygun şekilde kullanacak organ olduğu, sadece tavsiye kararı alabilen Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda sağlayacağı katkının sınırlı olabileceği ifade edilmektedir.[403]

[403] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 224.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN SİLAHLI KUVVET KULLANMAYA İZİN VERME VE SAVAŞ İLAN ETME YETKİSİ

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Silahlı Kuvvet Kullanmaya İzin Verme ve Savaş İlan Etme Yetkisinin Hukuki Niteliği

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı hususundaki yetkisi, genel anlamda Anayasa'nın 92. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme: "*Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir."* şeklindedir.

Türk Anayasa geleneğinde monarşi dönemi sonrasında savaş ve silahlı kuvvet kullanma ile ilgili yetkiler açısından genel anlamda, yasama organı ön planda olmuştur.[404] Bu bağlamda dış tehdit ve saldırılara karşı ülke bağımsızlığının korunması amacıyla silahlı kuvvetlerin görevlendirilmesi, yani savaşla ilgili yetkilerin yasama organına tanındığını belirtmek mümkündür.[405] Meclis'in savaş ilanı veya Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunulmasına izin kararı, hem Türk Anayasal düzeni hem de diğer ülkeler açısından önemli etkiler doğurabilecek kararlardandır.[406]

92. maddenin birinci fıkrası, söz konusu yetkiye ilişkin olarak genel durumu ve kuralı esas almakta, ikinci fıkra ise istisnai bir yetkiyi öngörmektedir. Nitekim 1982 Anayasası döneminde silahlı kuvvet kullanma yetkisine izin vermeye ilişkin Meclis kararları *"Anayasanın 92. maddesi uyarınca"* alınmış olup, *"Anayasanın 92. maddesinin 1. fıkrası uyarınca"* şeklinde ayrıca bir ifadeye gerek duyulmamıştır. Bu düzenleme tarzı dahi söz konusu hükmün asıl kural niteliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.[407] Anayasanın 92. maddesi uyarınca Meclis'in yetkisi, silahlı kuvvet kullanmaya izin vermekle sınırlıdır. Bu doğrultuda Meclis'in bu yetkisini kullanırken İçtüzükte yer alan belli bir süre şartı haricinde, yürütme organının tasarrufunda bulunan kuvvet kullanmanın nerede ve nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin hususlara müdahale

---

[404] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 160.
[405] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 207.
[406] Baş, Sezgin, **Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 223.
[407] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 91, dn. 170.

etmemesi gerekmektedir.[408] Meclis'in savaş hali ilanı ile silahlı kuvvet kullanmaya izin verme kararına ilişkin olarak özel bir karar yeter sayısı öngörülmediği için Anayasanın 96. maddesi[409] uyarınca, toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğuyla (adi çoğunluk) bu karar alınabilecektir.[410]

Meclis'in yetkisi kapsamında yer alan savaş hali ilanı bir açıklayıcı işlem mahiyetindedir. Nitekim isminden de anlaşılacağı üzere ilan işlemi, bir hukuki hususun beyanını ve açıklanmasını ifade etmektedir. İzin verme yetkisine tabi olan silahlı kuvvet kullanma ise Türk silahlı kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesi veya yabancı devlet silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunması durumlarını kapsamaktadır. İçeriği itibarıyla bir uygulama niteliğinde olan silahlı kuvvet kullanma açısından izin verilen fiili bir durum söz konusudur. Anayasal düzenleme, ilk bakışta Meclis'in hem savaş ilanına hem de silahlı kuvvet kullanımına izin vereceğinin öngörüldüğü izlenimini verebilmektedir. Buna karşın gerek Anayasanın Meclis'in yetkilerini düzenleyen 87. maddesi gerekse önceden değinilen TBMM İçtüzüğü'nün 129. maddesi uyarınca, savaş hali ilanını Meclis'in yapacağı kabul edilmelidir. Nitekim Anayasa'nın 87. maddesinde savaş ilanı, Meclis'in yetkileri arasında sayılmıştır. Ayrıca TBMM İçtüzüğü'nün 129. maddesine göre, Cumhurbaşkanı'nın istemi üzerine savaş ilanına Meclis tarafından karar verilecektir. Değinilen hususlar doğrultusunda Anayasanın 92. maddesinin 1. fıkrası, savaş ilanı açısından Cumhurbaşkanı'nın istemi üzerine Meclis'in karar yetkisine sahip olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Söz konusu Anayasa hükmünü, silahlı kuvvet kullanımı açısından ise Meclis'in Cumhurbaşkanı'na izin verme yetkisine sahip olduğu şeklinde kabul etmek gerekir. 1961 Anayasasının hazırlanması sürecinde Meclis'in süreçteki rolü bağlamında yetkinin doğrudan yürütme organına bırakılmasının uygun görülmediği belirtilmelidir. Bu doğrultuda Meclis'in savaş ilanı kararı ile silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisine sahip olması gerektiği kabul edilmiştir. Ulaşılan bu sonucun en önemli sebeplerinden biri, Kore Savaşı'na katılma sürecinde yürütme organı tarafından Meclis'in fiilen devre dışı bırakılması şeklinde bir yöntemin izlenmiş olmasıdır.[411] Nitekim 1921 Anayasasından günümüze dek savaş hali ilanı yetkisi konusundaki eğilim de göz önüne alındığında bu sonuca ulaşmak gerekir. Gerçekten de Cumhuriyet tarihinin başından itibaren millet iradesinin yegane temsilcisi Meclis'in savaş ilanı konusunda asıl yetkili olması düşüncesi

---

[408] **Kanadoğlu**, s. 417; **Kuşoğlu**, s. 15.
[409] Anayasanın *"Toplantı ve karar yeter sayısı"* başlıklı 96. maddesi: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz."* şeklindedir.
[410] Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku,** 3.Bs., Ekin Yayınları, Bursa, 2019, s. 708.
[411] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 92.

hakimdir. 1921 Anayasasının yürürlükte olduğu Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı döneminde milli egemenlik ve bağımsızlık amacına yönelik savaşı ve mücadeleyi sürdüren Meclis'in savaş hali ilanı hususunda asıl yetkili olması gayet makul görülmelidir.

TBMM İçtüzüğü'nün 129. maddesinde karar verme ifadesi kullanılmasına rağmen, Meclis'in verdiği iznin hukuki nitelik bakımından kanun veya Meclis kararı niteliğinde mi olması gerektiği belirsizdir.[412] Bu belirsizlik noktasında doktrinde bir görüşe göre; maddi açıdan Meclis kararı niteliğinde olmadığı için savaş hali ilanı bir kanunla gerçekleştirilmelidir. Zira bu görüşe göre; savaş hali ilanı hususu vatandaşların hukukuna sirayet ettiği ve Meclis'in yetkilerinden biri olarak sayılmış olduğu için savaş hali ilanı yetkisinin kanunla kullanılması gerekmektedir.[413] Bu görüş, ulusal güvenliği ilgilendiren bu tür konuların bir hükümetin veya tek başına yürütme organının başındaki başkan tarafından belirlenmesine karşı çıkmaktadır.[414] Nitekim 1961 Anayasasının hazırlanması sürecinde SBF İdari İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanan tasarıda yer alan madde uyarınca, silahlı kuvvet kullanılmasını içeren her türlü zorlama tedbirleri özel kanun çıkarmaya bağlı olacaktır. Kanun yapma sürecinin kendine özgü zorlukları ve daha fazla zaman gerektirmesi nedeniyle bu düzenlemeye karşı çıkılmıştır.[415]

Doktrinde savunulan diğer görüşe göre ise savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanımına ilişkin yetkilerin esası gereği Meclis kararıyla kullanılması gerekmektedir. Söz konusu görüş, Meclis'in savaş hali ilanı veya silahlı kuvvet kullanımına karar vermesinin vatandaşların hukuki durumlarını doğrudan etkilemediğini kabul etmektedir. Vatandaşların hukuki durumunu etkileyen husus, yürütme organının bu Meclis kararına dayanarak idari düzenlemeler getirmesi ve vatandaşlara bazı yükümlülükler getirmesidir.[416] Bu görüş dahilinde farklı bir gerekçe,

---

[412] **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1403.

[413] Teziç, Erdoğan, **Anayasa Hukuku,** 21.Bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2017, s. 73; Anayasa Mahkemesi'nin 1990 yılında, TBMM'nin 107 ve 108 sayılı kararlarının iptali istemiyle açılan davada Mahkeme üyesi Yekta Güngör Özden, karşı oy yazısında savaş hali ilanına izin verme yetkisinin kanunla kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AYMKD.), C.: 1, S, 16, E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı, 24.09.1990 tarihli kararı, s. 411, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 06.04.2020).

[414] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 91.

[415] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 91.

[416] **Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku, s. 238-239; **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 708; Anayasa Mahkemesi'nin 24 Eylül 1990 tarihli kararına yazmış olduğu karşı oy yazısında Ahmet Necdet Sezer de, savaş hali ilanı kararlarının Meclis kararı şeklinde alınması gerektiğini ifade etmiştir. AYMKD., C.: 1, S. 16, s. 425, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 06.04.2020); Anayasa'nın 92. maddesinde düzenlenmiş olan yetkileri, yasama organının *sui generis* (kendine özgü) parlamento kararı olarak niteleyen Gözler, parlamento kararı aracılığıyla kullanılması gereken bir yetkinin kanun ile kullanılmasına da karşı çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin parlamento kararı biçiminde yapılması gereken bir işlemin kanun şeklinde yapılabileceği düşüncesine katılmayan Gözler, böyle bir durumun Anayasa'ya ve Meclis'in yöntemsel bağımsızlığına aykırı olacağını ifade etmiştir. Nitekim yazara göre; kararla gerçekleştirilmesi gereken bir işlem kanun ile yapılırsa Cumhurbaşkanı kanunu geri gönderebilecektir. Ayrıca Meclis kararlarının yargısal denetimi mümkün olmamasına rağmen kanunla yapılan işlemler Anayasaya uygunluk denetimine tabi olacaktır. **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 644; aynı yönde görüş için bkz. **Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s. 281-282; **Çopur**, Savaş Hali, s. 51-53.

silahlı kuvvet kullanımına ilişkin Meclis kararlarının ivedilikle alınması ve Anayasal yargı denetimi dışında kalması gerektiği şeklinde açıklanmıştır. Zira bu kararların kesin ve hukuki etkilerini hemen gösteren bireysel bir işlem niteliğinde kararlar olduğu ifade edilmiştir.[417] Bu görüşün diğer bir gerekçesi ise Meclis'in bu tür kararlarına karşı Anayasal yargı denetimi yolunun açılmasının özü itibarıyla siyasi nitelik taşıyan bu kararların Anayasa Yargısı nezdinde yerindelik denetimine maruz kalması riskidir.[418] Ayrıca söz konusu yetkinin kanun ile yapılmasına ilişkin Anayasa'da herhangi bir düzenleme bulunmaması ve yetki konusunun yapısı itibarıyla Meclis kararı şeklinde oluşması gereği de bu görüşü desteklemektedir.[419] Doktrinde Erdoğan, Meclis'in izin verme yetkisinin kanun ile kullanılmasının yetkinin niteliğine ve gerekliliklerine uygun olmadığını belirtmiştir. Yazar; silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması gerektiği kritik dönemlerde kanun yapma sürecinin gecikmeye sebep olması veya Cumhurbaşkanının kanunu geri gönderme yetkisi ihtimalinin sakıncalı olacağını, zira o dönem koşullarının Meclis kararının hemen Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesini gerektirebileceğini ileri sürmüştür.[420]

Meclis'in savaş hali ilanı ile silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisini bir karar ile kullanması görüşü kapsamında doktrinde bu kararların *sui generis* nitelikli olduğu kabul edilmektedir.[421] Doktrinde Baş; Parlamentonun kendi içyapısına ve çalışma düzenine ilişkin kararlar, yürütme organı ile ilişkileri çerçevesinde aldığı kararlar, yargı organı ile ilişkileri çerçevesinde aldığı kararlar ve bağımsız kurumların başkan ve üyelerinin seçilmesine ilişkin kararlar şeklinde dört tip karara ilişkin bir karar tasnifi ileri sürmüştür. Buna karşın yazar, söz konusu Meclis kararlarını dört tip karar kapsamında görmemiş ve *sui generis* nitelikli kararlar şeklinde kabul etmiştir.[422]

Kanaatimizce; savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanımına ilişkin yetkinin Meclis kararı aracılığıyla kullanılması, olası bir çatışma durumunun gerektirdiği acil bir çözüme ulaşılması bakımından pratik ve olumlu olabileceği için daha yerinde görünmektedir. Nitekim uluslararası

---

[417] Yılmaz Aliefendioğlu'nun karşı oy yazısı, AYMKD., C.: 1, S. 16, s. 419; Nitekim Anayasa Mahkemesi de, Meclis'in silahlı kuvvet kullanımına ilişkin kararların özel, somut, geçici ve sübjektif özellikler içeren öznel işlem yönü ağır basan özel kurallar olduğunu ifade etmiştir. s. 403-404, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 06.04.2020); Ayrıca Anayasa Mahkemesi, silahlı kuvvet kullanımına ilişkin yetkinin kullanılmasında kapsam ve amacın ötesine geçmemek şartıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin operasyonlarına ilişkin strateji ve taktiklerin geliştirilip uygulanmasında Hükümet'in yetkilendirilmesinin, uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz gereği olduğunu ifade etmiştir. **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 14.

[418] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 91.

[419] Erdil, Kürşat, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Düzeninde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sınır Ötesi Operasyonlarda Kullanılması", **Ankara Barosu Dergisi,** Cilt: 59, Sayı: 4, 2001, s. 92.

[420] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 168.

[421] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 642.

[422] **Baş**, s. 162.

hukukta yer alan meşru müdafaa hakkına ilişkin aciliyet şartı da silahlı kuvvet kullanımı yetkisinin ivedi şekilde alınmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir.

2.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Savaş Hali İlan Etme Yetkisi

Geleneksel anlamda egemenin temel yetkilerinden birisi olan savaş hali ilanı yetkisi, Türk Anayasal düzeni bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir.[423] 1961 Anayasasının söz konusu yetkiyi düzenleyen 66. maddesinin aynen korunarak 1982 Anayasasının 92. maddesinin ilk fıkrasına alındığı daha önce belirtilmiştir. Bu bağlamda maddenin amaca uygun anlaşılması açısından 1961 Anayasası Temsilciler Meclisi görüşmeleri de önemli bir kaynak olacaktır. Nitekim Meclis görüşmelerinde konuya ilişkin tartışmaların kökeninde savaş ifadesinin Anayasal düzenlemede yer almasının uygun olup olmadığı konusu yatmaktadır. Meclis görüşmelerinde 1928 yılı sonrasında uluslararası hukukta savaş hali ile savaş ilanının yasaklandığı ve dolayısıyla savaş ilanı yetkisine ilişkin düzenlemenin maddeden çıkarılması gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca savaş ilanı yetkisinin maddede düzenlenmesi halinde yabancı hukukçuların ve siyasetçilerin Türk Anayasasını okuduğunda Türkiye'nin savaş ilanını meşrulaştırdığını sanacakları ve bu durumun dış politika açısından güçlük yaratacağı da iddia edilerek savaş ilanı yetkisinin madde metninden çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Maddede savaş hali ilanı yetkisi yerine *"silahlı zorlama tedbirleri alınması"* şeklinde bir ifadenin daha uygun olacağı ileri sürülmüştür. Buna karşın silahlı zorlama tedbirlerinin belirsiz bir kavram olmasından hareketle *"... bir karakoldan iki er geldi mi bu zorlama tedbiri oluyor, onun için olmaz, dendi."* şeklinde bir görüşle buna karşı çıkılmıştır.[424] Ancak bu görüşe karşılık Türkiye'nin savaşı hukuk dışı kabul etmiş olmasına rağmen savaşın henüz tamamen yasaklandığının söylenemeyeceği, henüz başka devletlerin aynı barışçıl fikirlerde samimi olduklarına inanılmadığı için savaş hali yetkisinin düzenlenmesi gerektiği ve ayrıca savaş halinin seferberliğin karşılığı olduğu savunulmuştur.[425]

---

[423] **Rumpf**, s. 70.

[424] Hamza Eroğlu savaş hali ilanı ile ilgili olarak: *"1928'den beri Devletler Hukuku harb haline, harp ilanına paydos demiştir, devletlere harb ilanı hakkını tanımamıştır. 'Milletlerarası hukuk kurallarına göre harb ilanına' tabiri yanlıştır, böyle şey olmaz arkadaşlar... 'Milletlerarası hukuk kuralları uyarınca savaş ilanı' Pozitif Devletler Hukukunda yoktur. Bu Anayasa yarın tercüme edilecektir. Yabancı memlekete gidecek, yabancı müellifler, hukukçular ve politikacılar tarafından okunacaktır. Ve onlar 'Türkiye yeni Anayasaya göre harp ilanını meşrulaştırmış diyeceklerdir. Ayrıca Arkadaşlar dış politikamız bakımından büyük bir güçlük içerisinde kalacağız."* şeklinde konuşma yapmıştır. **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2317, 2324, 2328.

[425] Savaş ilanı konusunda, Komisyon Sözcüsü Turan Güneş: *"Türkiye'nin başka bir millete saldıracağına hiç kimsenin inanmaya ve bunu iddiaya hakkı yoktur. Belki de müşterek meseleler meydana çıktığı zaman evvela bu memleketin devlet adamları bunu düşünmüşlerdir. Türkiye'nin savaşı hukuk dışı kabul etmesi, kendi politikasının dışında tutuşu devletlerarasında husule gelen bu türlü inkişaflardan çok daha evvel olmuştur. Ama biz henüz başka devletlerin bu güzel devletler hukuku nüktesini bizim gibi samimi telakki ettiğine inanmadığım için savaş halini düşündük ve bunun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ilan edilmesi lüzumunu derpiş ettik."* şeklinde açıklama yapmıştır. **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2320.

Doktrinde Oder; Anayasanın Başlangıç kısmının 7. Paragrafında yer alan *"Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesi/arzu ve inancı"* ifadesinin Anayasal bir değer olarak sözü ve ruhuyla Meclis'i bağladığı ve savaşın bir dış politika aracı olarak kullanılmasının reddedildiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda yazar: *"Bonn Anayasası'nın 26. maddesindeki (Verbot des Angriffskrieges) gibi saldırı amaçlı savaşı yasaklayan açık bir düzenleme olmasa da, hem anılan Başlangıç ilkesi hem de 'savaş hali ilanı' bakımından –çelişkili görünse de, uluslararası hukuka yapılan gönderme, yasamayı uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü konusunda iç hukuk bakımından bağlamaktadır."* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[426] Schmitt ise devletlerin savaştan vazgeçmiş görünse de yaşanan gelişmelerin savaş olgusunun ortadan kalktığını kanıtlamadığını ileri sürmüştür. Nitekim yazara göre; insanlık tarihinde gerçekleşen sayısız gelişme ve değişim, siyasi örgütlenmelerde yeni biçim ve boyutların ortaya çıkmasını sağladığı gibi savaşların çıkmasına ve örgütlenmiş siyasi birimlerin de sayısının değişmesine de sebep olmuştur.[427] Kanaatimizce; tarihte oldukça büyük çaplı yıkım ve kayba yol açan ve bundan dolayı hiçbir şekilde arzulanmayan savaşın yasaklanması ve önlenmesi hususu ayrı, ancak hiç istenmese de meydana gelen savaş hallerinde ne gibi tedbirlerin uygulanacağı ise ayrı bir sorundur. Dolayısıyla savaşı düzenlemeyerek, yani yok sayarak önlemek mümkün olmayıp gerekli hukuki düzenlemelerin ve uygulamaların gerçekleştirilmesi, savaşın önlenmesi açısından daha verimli sonuçlar doğuracaktır. Nitekim bu şekilde, savaş haline ilişkin hususların hukuken öngörülebilir ve düzenlenebilir kılınması mümkün olacaktır.

Savaş ilanı ile savaş hali ilanı arasında bir fark olup olmadığı hususu da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim Meclis'in görevlerinin sayıldığı Anayasa'nın 87. maddesinde *"savaş ilanına karar vermek"* ifadesi kullanılmış iken, 92. maddenin 1. fıkrasında ise *"savaş hali ilanına karar vermek"* yetkisinin TBMM'ye ait olduğu öngörülmüştür. Anayasanın hazırlanması sürecinde Meclis görüşmelerine bakıldığında, iki ifadenin aynı şekilde anlaşıldığı veya aralarında öze dair bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı belirtilebilir. Bununla beraber 1961 Anayasasında Meclis'in görevlerinin genel olarak sayıldığı maddede savaş ilanı ile ilgili bir hüküm bulunmamakta iken, 1982 Anayasası'nda böyle bir hüküm öngörülerek iki farklı ifadenin Anayasa metninde yer aldığını da ifade etmek gerekir. 2941 sayılı *"Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu"* kapsamında yer alan *"Tanımlar"* başlıklı 3. maddenin altıncı fıkrasında savaş hali: *"Savaş ilanına karar verilmesinden, bu halin kaldırıldığının ilan edilmesine kadar devam eden süre içinde, hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı durumdur."* şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla savaş ilanı ile savaş hali ilanı yetkilerinin aynı

---

[426] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 447.
[427] **Schmitt**, Siyasal Kavramı, s. 75.

şekilde anlaşılması gerektiği ifade edilmelidir.[428] Nitekim doktrinde Gözler; yürütme organının savaşı ilan edeceğini ve yürüteceğini, yasama organının ise savaş ilanına izin vermesini savaş hali ilanı kararı ile gerçekleştireceğini ifade etmiştir. Yazar ayrıca savaş yürütmenin bir yürütme yetkisi olması hasebiyle Meclis'in savaş hali ilanı kararını Cumhurbaşkanının istemi üzerine vermesi gerektiğini, aksi halde yürütmenin bir talebi olmadan yasama organının savaş ilan etmesinin kuvvetler ayrılığına aykırı olacağını belirtmiştir.[429]

Savaş ilanı ile savaş hali ilanı kavramlarının aynı anlama sahip olup olmadığı, yetkinin anlaşılması açısından çözülmesi gereken bir sorundur. Nitekim doktrinde Denk, iki kavramın farklılığı açısından savaşın bir terim, savaş halinin ise bu terimin bir türevi olduğunu ifade etmiştir. Yazar bu konuda; *"... savaş, silahlı/askeri kuvvetlerin çeşitli ölçeklerde de olsa fiilen kullanılmasını yani en genel anlamıyla hukuksal-siyasi-askeri bir durumu ifade ve tarif eden bir kavramdır. Savaş hali ise bu hukuksal-siyasi-askeri durumun geçerli/söz konusu olduğu/olacağı dönemleri ve bu dönemlerde alınacak hukuksal, siyasi ve askeri önlemleri ifade eder niteliktedir."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. Savaş hali ve hatta savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi gibi durumlar, iç hukukta kişilerin hak ve özgürlüklerini etkileyecek olağanüstü hal, seferberlik vb. uygulamalar ve o dönemlerde yapılacak kanun vb. işlemler bağlamında ele alınmaktadır. Savaş hali ilanı; doğrudan uygulamaya yönelik bir işlemden ziyade, belirli hukuksal statülerin başlangıcının ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Savaş ilanı ile savaş hali ilanını farklı niteleyen görüşe göre, her savaş ilanının uygulanma zorunluluğu bulunmayıp savaş hali de sadece savaş için öngörülen bir durum değildir. Dolayısıyla savaş ilanı ile savaş hali ilanı işlemlerinin hiçbir şekilde tek başına uygulanamayacağı söylenmemelidir. Zira İkinci Dünya Savaşı döneminde Meclis Almanya ve Japonya'ya sadece savaş ilan etmiş olup, bu ilana dayanarak herhangi bir fiili silahlı kuvvet kullanma söz konusu olmamıştır.[430] Dolayısıyla her biri farklı anlama sahip olan savaş, savaş ilanı ve savaş hali ilanı kavramlarının pek çok farklı uygulamayı içerdiği[431] ileri sürülmektedir.[432] 1982 Anayasası Danışma Meclisi görüşmelerinde ise ilk aşamada iki ifadenin tekrar niteliğinde olmasından dolayı çıkarılması gerektiği kabul edilmiştir. Buna karşın sonradan iki ifadenin de

---

[428] **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1392.
[429] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 706-707.
[430] Almaya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesi hususu ileride ayrı bir başlık altında incelenecektir.
[431] Savaş hali ilanı neticesinde savaşan taraflar arasındaki antlaşmaların durumu, sınırlar, insancıl hukuk, diplomatik ve siyasi ilişkiler, savaşan devletlerin uyruklarının hak ve statüleri, ikili ilişkilere dair hukuksal konu, sorun ve durumlar ile tarafsız devletlerin durumu ve savaş sırasındaki yükümlülükleri, objektif statü niteliğindeki kuralların ve rejimlerin uygulanması gibi hususlar önem kazanacaktır. Dolayısıyla savaş hali ilanı her ne kadar açıklayıcı bir işlem ise de, fiilen uygulamaya geçirilmediği durumlarda da önemli hukuksal ve siyasi etkiler doğuracaktır. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 98, dn. 193.
[432] Savaş ilanı ile savaş hali ilanı ifadeleri arasındaki farka ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 93-100.

korunmasının yerinde olacağına karar verilmiştir. Nitekim Meclis yetkilerinin genel olarak sayıldığı maddede, bu konudaki yetkinin *"tadat edildiği"* sonraki özel hükümde, yani yürürlükteki metindeki 92. maddede bunun nasıl tatbik edileceğinin gösterildiği, dolayısıyla burada bir yanlış yapılmadığı belirtilmiştir.[433]

Kanaatimizce, savaş ilanı ile savaş hali ilanı kavramları farklı içeriklere sahip olsa da Meclis'in süreçteki yetkisi açısından özdeş anlamlara sahip olarak sayılmalıdır. Meclis'in savaş hali ilanı yetkisini, ulusal hukuk açısından geçerli bir yetki olarak kabul etmek doğru olacaktır. Yürürlükteki Anayasal düzen bağlamında Cumhurbaşkanı'nın savaş hali için öngörülen yetkilerini kullanabilmesi için öncelikle Meclis tarafından savaş halinin ilan edilmiş olması gerekir. Meclis tarafından savaş hali ilan edildikten sonra ise söz konusu dönem için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği de yine Meclis'in denetiminde, ancak Cumhurbaşkanının takdirinde olacaktır. Savaş hali kapsamında; silahlı kuvvet kullanımı, seferberlik hali veya savaş halinde olağanüstü hal ilanı gibi yetkiler Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacaktır. Dış politikanın da yürütme organının yetkisinde olduğu düşünüldüğünde, bir devlete karşı savaş ilanı gerekmekte ise bunu Cumhurbaşkanının yapması doğru olacaktır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın başka bir veya birden fazla devlete savaş ilanı edebilmesi için Meclis tarafından savaş hali ilanı edilmiş olması gerekmektedir. Silahlı kuvvet kullanma kararının dahi Meclis izni ile alınmasının öngörüldüğü Türk Anayasal düzeni açısından silahlı kuvvet kullanmanın en üst ve şiddetli derecesi olan savaş ilanında Meclis'i devre dışı bırakmak mümkün olmayacaktır. Ancak dış politika bakımından ve özü itibarıyla de siyasi boyutu olan savaş ilanının ise Cumhurbaşkanı tarafından yapılması uygun olacaktır.

Savaş hali ilanının münhasıran Meclis'e ait bir yetki olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim doktrinde Schmitt, savaş ilanı yetkisi ile ilgili olarak siyasi birlik var olduğu sürece savaş ilanı ile düşman ilan etme hakkının başka bir makama devredilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.[434] Meclis tarafından verilecek olan savaş ilanına ilişkin kararın hukuksal niteliği itibarıyla bir Meclis kararı olacağı da göz önüne alındığında bu kararın özel, somut, geçici ve sübjektif öğeler içermesi gerektiğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda savaş ilanına ilişkin Meclis kararında hangi ülke veya ülkelere savaş ilan edildiği açıkça belirtilmelidir.[435] Sonuç olarak; savaş hali ile savaş hali ilanının siyasi veya askeri boyuttan

---

[433] 1982 Anayasası Tasarısı'nda 85. madde olarak görüşülen ve yürürlükteki Anayasa metninde TBMM'nin görev ve yetkilerinin yer aldığı 87. madde olan düzenleme hakkındaki Danışma Meclisi görüşmeleri için bkz. Cilt: 9, Yasama Yılı: 1, 138. Birleşim, 28 Ağustos 1982, ss. 136-144, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM__/d02/c009/dm__02009138.pdf (Erişim tarihi: 26.08.2020).

[434] **Schmitt**, Siyasal Kavramı, s. 77.

[435] Uluşahin, Nur, "Savaş Hali ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi ve Anayasa Mahkemesi'nin 24.9.1990 Tarihli Kararı", in: **Turgut Kalpsüz'e Armağan,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 1052.

ziyade, hukuksal boyutuyla Meclis'in yetkisinde olduğunu, siyasi boyutunun ise Cumhurbaşkanı'nın takdirinde olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. Başka bir deyişle tüm boyutlarıyla bir savaş olgusunun gerçekleşmesi halinde; öncelikle Meclis tarafından savaş hali ilan edilmesi, ardından Cumhurbaşkanı'nın ilgili devlete karşı savaş ilan etmesi ve gerekli ise seferberlik sebebiyle olağanüstü hal ilan etmesi gerekecektir. Daha sonra ayrıntılı değerlendirme konusu yapılacak seferberlik ve olağanüstü hal konusunda ise başvurulması gereken hüküm, Anayasa'nın 119. maddesinin ilk fıkrasıdır.[436] Söz konusu düzenlemenin ilgili kısmı; *"Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, seferberlik, ... hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir."* şeklindedir. Söz konusu düzenleme uyarınca Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından savaş hali ilan edilmeden savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi veya seferberlik sebebiyle olağanüstü hal ilan ederse, 119. maddenin ikinci fıkrası uyarınca ilan kararı aynı gün onayına sunulduğunda Meclis, ilgili durumu ve koşulları inceleyecek ve ona göre karar verecektir. Savaş ve savaşla ilgili hususların ortaya çıktığı dönemlerde Meclis, bu hususların öncesinde ve sonrasında duruma dahil olacaktır. Bu bağlamda Meclis demokratik iradenin gereğini yerine getirmeli ve yetkilerini ona göre kullanmalıdır.

Savaş hali ilanı konusunda Meclis'in yetkisinin karar veya izin verme şeklinde olduğu konusunda da bir belirsizlik mevcuttur. Anayasanın 92. maddesinde Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisi olduğu konusundaki açıklık, savaş hali ile ilgili yetki açısından mevcut değildir. Nitekim Meclis savaş hali ilanına karar mı verecektir, yoksa savaş hali ilanına

---

[436] 119. maddenin tam metni: *"Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, tabiî afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.*
Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.
Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.
Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.
Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir.
Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin onyedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur.
Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar." şeklindedir.

yürütme organı tarafından karar verilmesine izin mi verecektir sorusu cevaplanmaya muhtaçtır. TBMM İçtüzüğü'ne 1996 yılında eklenen düzenleme: "*Anayasanın 92 nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Cumhurbaşkanının istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular."* şeklindedir. Doktrinde, herhangi bir devleti hedef tutmadan savaş ilan etmesine ilişkin İçtüzük hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Yazara göre; Türkiye'nin belli bir devlete karşı ilan ettiği devlet veya devletlerle olan savaş dışındaki herhangi bir savaşın varlığı, hiçbir biçimde Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesinin nedeni olamayacaktır. Bunun yerine yakın savaş tehdidi nedeniyle olağanüstü hal ilan edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[437]

İçtüzük hükmüne göre; Cumhurbaşkanı bir tezkere ile savaş hali ilanı isteminde bulunacak ve Meclis bu istemi uygun görürse savaş hali ilanı kararı verecektir. İçtüzük hükmü bunu öngörmüş olsa da Anayasa'nın 92. maddesinin lafzı, silahlı kuvvet kullanma yetkisi ile beraber savaş ilanına da Meclis'in izin vereceği sonucuna ulaştıran bir anlam çıkarmaya müsaittir. Buna karşın 1961 Anayasası gerekçesinde savaş hali ilanı yetkisinin yasama organında olduğu teyit edilmiş ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı memleketlere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasının ise yasama organının iznine tabi tutulduğu ifade edilmiştir.[438]

Meclis'in savaş ilanı konusundaki yetkisinin silahlı kuvvet kullanımına ilişkin uygulamalara dair yetkisinden farklı olduğu konusunda bir eğilim olduğunu ifade etmek gerekir.[439] Doktrinde Çopur, Meclis'in savaş ilanına değil, savaş ilanı için yürütme organına izin verme yetkisine sahip olduğunu savunmuştur. Yazar, savaş hali ilanının hem yabancı bir devleti hedef alan, yani uluslararası hukuk bakımından sonuçları olan hem de aynı zamanda iç hukuk bakımından birtakım sonuçlar doğuran bir irade beyanını tanımladığını ileri sürmüştür.[440] Buna karşın Tanör, 1961 Anayasası gerekçesinin savaş hali ilanı yetkisinin yasama organına ait olduğunu teyit ettiğini ve 1920 yılından beri süregelen anlayış çerçevesinde savaş hali ilanına karar verme ile silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme yetkisinin Meclis'e ait olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.[441] Benzer şekilde Uluşahin, savaş hali ilanı yetkisinin doğrudan ve tek başına Meclis'e ait olduğunu belirtmiştir. Yazarın yerinde

---

[437] **Çopur**, Savaş Hali, s. 56, dn. 20.
[438] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2314.
[439] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 201.
[440] **Çopur**, Savaş Hali, s. 44.
[441] **Tanör**, Türkiye'de Dış İlişkiler, s. 507.

olarak ifade ettiği gibi münhasıran Meclis'e ait olan savaş hali ilanı yetkisini kullanabilmesi için tek şart, milletlerarası hukukun meşru saydığı bir durumun mevcut olmasıdır.[442] Nitekim Abadan; savaş ve barış hakkındaki kararın devletin varlık ve kaderini tayin bakımından öneminin kanun yapma yetkisinden daha önemsiz olmadığının mantıki bir sonuç olduğunu belirtmiştir. Yazar bu durumdan dolayı savaş ve barış yetkisinin devlette en yüksek kuvvet ve otoriteyi temsil eden hakimiyetin esas unsuru olan Meclis'e ait olmasının doğal olduğunu ileri sürmüştür.[443]

Kanaatimizce; her ne kadar Anayasal düzenleme farklı bir anlam çıkarmaya müsait görünse de Anayasa'nın 87. maddesi, İçtüzük hükümleri, madde gerekçeleri ile Meclis'in mümkün olduğu kadar sürece dahil olması şeklindeki eğilim de göz önünde bulundurulduğunda savaş hali ilanı yetkisinin Meclis'e ait olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim savaş hali ilanı, silahlı kuvvet kullanma yetkisinden oldukça önemli ve hatta Türkiye açısından hayati bir karar olduğu için Meclis'in bu kararın alınmasındaki yetkisinin izin verme yetkisinden ziyade, doğrudan karar veren organ olduğunun kabul edilmesi doğru olacaktır. Zira çalışmanın tamamında da savunduğumuz görüşe göre; savaş ve savaş hali gibi kavramlarının tamamı hukuksal bir statü olup savaş hallerinde silahlı kuvvet kullanılması faaliyetleri fiili uygulamalardır. Dolayısıyla kabul edilmesi gereken ayrım, söz konusu kavramların niteliğinden yola çıkılarak yapılmalıdır. Bu bağlamda hukuksal statü olan savaş hali ilanının Meclis tarafından karar verilerek gerçekleştirilmesi gerekir. Savaş hali ilan edildiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin fiilen kullanılması uygulamasına karar verilmesine ise Cumhurbaşkanının yetkili olduğu kabul edilmelidir. Buna karşın Meclis tarafından savaş hali ilanına karar verildiğinde Cumhurbaşkanı, milli savunma ve dış politikaya ilişkin yetkilerine dayanarak Meclis kararında belirtilen devlet veya devletlere savaş ilan edebilmelidir. Burada Meclis tarafından ilan edilen savaş hali, Türkiye açısından yürürlüğe girecek olan hukuki rejimi, yani hukuki durumu ifade etmektedir. Buna karşın Cumhurbaşkanının savaş ilanı ise uluslararası ilişkiler nezdinde bir siyasi duruma ilişkindir.

1961 Anayasası Meclis görüşmelerinde savaş ilanı ile savaş hali ilanı arasındaki farka ilişkin olarak bazı durumlarda savaş ilan edildiği ancak savaş yapılmadığı ileri sürülmüştür. II. Dünya Savaşı'nın son zamanlarında Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği, ancak fiilen savaşın gerçekleşmediği örneği verilmiştir.[444] Dolayısıyla daha önce de değinildiği üzere, fiili savaş durumu ile hukuki anlamda savaş hali birbirinden farklı olgulardır. Savaş hali,

---

[442] **Uluşahin**, s. 1048.
[443] **Abadan**, s. 13.
[444] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2325.

savaş ve çatışma fiillerinden ziyade savaş ilan edilen devletle ilişkiler ve hukuki anlamda savaş halinde Türkiye'de uygulanacak hukuki rejim, tedbirler ve düzenlemeler açısından önem taşımaktadır. Nitekim savaş fiilleri, nitelik itibarıyla çalışmamızın ve hukukun alanı dışındadır. Ancak neticeleri ve yol açtıkları tahribat nedeniyle savaş fiilleri, duruma göre uluslararası hukuk veya uluslararası ceza hukuku kapsamına girmektedir. Bunun yanında çalışmamızın esas amacı, fiili savaş durumunun değerlendirilmesi olmayıp savaş hali ilanı yetkisi bakımından Meclis'in alacağı kararın içeriği, hüküm ve sonuçlarının ele alınmasıdır.

Seferberlik ile savaş hali arasındaki ilişki, 1961 Anayasası Temsilciler Meclisi görüşmelerinde: *"Maddedeki harb hali seferberliğin karşılığıdır. Birçok tatbikat işlemez durumda olabilir. Bu bakımdan komisyonun koyduğu madde vatandaşın hukukunu, şahsi ve askeri mükellefiyet, savaş mükellefiyeti bakımından birçok hususların mevcudiyeti birçok kanunları işletir. Harb halinde zorlayıcı tatbikatın ilanı, mevcut ve meri tedbirler değişmedikçe Sivil Savunma Mükellefiyet Kanunu ve nakliye gibi kanunların bir kısmı durur."* şeklinde açıklanmıştır.[445] Daha önceden de değinildiği üzere 1982 Anayasasının 119. maddesi uyarınca; savaş, savaşı gösterecek bir durumun başgöstermesi veya seferberlik hallerinde olağanüstü hal ilan edilmesi ve olağanüstü hal kapsamında alınması gereken tedbirler bakımından genel olarak Cumhurbaşkanı yetkilidir. Dolayısıyla savaş ve seferberlik hallerine ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler, ileride yürütme organının savaş hali ilanı sonrasında görev ve yetkileri başlıkları altında yapılacaktır.

Meclis, söz konusu olağanüstü haller bakımından bir denetim yetkisine sahiptir. Nitekim Anayasanın 119. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca; olağanüstü hal ilanı kararı, aynı gün Meclis'in onayına sunulacaktır. Ayrıca maddenin üçüncü fıkrasına göre; Meclis, gerekli görür ise olağanüstü halin süresini uzatıp kısaltabileceği gibi, olağanüstü hali kaldırabilecektir. Olağanüstü halin gerektirdiği hususlarda; Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan ve kanun hükmünde olan kararnameler, Resmi Gazetede yayımlanacak ve aynı gün Meclis'in onayına sunulacaktır. Meclis üç ay içerisinde bu kararnameler hakkında görüşmez, herhangi bir karar vermez veya bunları kabul etmez ise olağanüstü halde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, kendiliğinden yürürlükten kalkacaktır. Dolayısıyla olağanüstü halin ilanı kararı, süresinin kısaltılması veya uzatılması, olağanüstü halin kaldırılması ve ilgili dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin üç aydan uzun süreyle yürürlükte kalması hususları genel anlamda Meclis'in denetim yetkisi kapsamında kalmaktadır.

---

[445] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2320.

Savaş hali ilanı açısından bir parlamento kararı ile kullanılması öngörülen ve oldukça önemli olan bu yetkiye ilişkin alınacak olan Meclis kararına yönelik bir özel karar yeter sayısı öngörülmemiş olmasının riskli olabileceği ifade edilmelidir. Nitekim ülkeyi savaşa sokmak gibi önemli bir kararın alınması için yürürlükteki Anayasal düzen kapsamında sadece 151 milletvekilinin oyuyla savaş hali ilanı mümkün olmaktadır. Bu bağlamda karşılaştırmalı hukuka bakıldığında; Almanya, Çekya, Macaristan, Slovakya gibi devletlerin Anayasalarında savaş kararı için nitelikli çoğunluk aranmaktadır.[446] Dolayısıyla kanaatimizce; Meclis'in savaş hali ilanı kararı için Anayasal düzenlemede nitelikli bir çoğunluk öngörülmesi, kararın içeriğinin önemine ve hassasiyetine daha uygun sonuçlar doğurabilecektir.

Savaş hali ilanı ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus da seçimlerin geriye bırakılmasıdır. Nitekim Anayasa'nın "S*eçimlerin geriye bırakılması ve ara seçimler"* başlıklı 78. maddesi: *"Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir. Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir."* şeklinde bir düzenleme öngörmektedir. Anayasa, seçimlerin ertelenmesini sebebe bağlı, yani savaş hali sebebine bağlı bir işlem olarak düzenlemektedir. Doktrinde bu erteleme yetkisinin nasıl kullanılacağı ve kaç yıl ertelenebileceği ile ilgili olarak bazı tartışmalar mevcuttur. Nitekim seçimlerin ertelenmesi yetkisinin bir Meclis kararı ile yapılması gerektiğini savunanlar olduğu gibi, kanunla yapılması gerektiğini ileri sürenler de vardır. Çopur, 1961 Anayasasında Meclis'in seçimlerin kanunla bir yıl geriye bırakabileceğini öngörmesine karşın, 1982 Anayasasında Meclis'in buna *"karar vereceğinin"* düzenlenmiş olması ve Anayasada mutlaka kanunla düzenlenmesi istenen konularla ilgili açık hükümler dikkate alındığında bu yetkinin Meclis kararı ile kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar, erteleme süresi ile ilgili olarak ise işlemin tekrarlanması için herhangi bir sayı sınırı konulmadığını, işlemin tekrarının savaş halinin varlığı ve savaş hali sebebiyle seçimlerin yapılmasına olanak bulunmaması şartlarının öngörüldüğünü ve bu bağlamda savaş halinin seçimlerin yapılmasını engelleme durumu ortadan kalkana kadar seçimlerin ertelenmesinin mümkün olduğunu savunmuştur.[447] Buna karşın Tanör/Yüzbaşıoğlu ise seçimlerin savaş sebebiyle *"bir artı bir"* olmak üzere toplam iki yıl ertelenebileceğini ileri sürmüştür.[448] Kanaatimizce; Anayasal düzenlemede erteleme tekrarına ilişkin bir sayı sınırı olmaması ve seçimlerin ertelenmesi sebebinin savaş hali gibi oldukça kritik bir öneme sahip olmasından dolayı Çopur'un görüşü yerindedir. Buna karşın

---

[446] **Çopur**, Savaş Hali, s. 118.
[447] **Çopur**, Savaş Hali, s. 95-96.
[448] **Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s. 228-229.

seçimleri erteleme yetkisinin kanun ile kullanılması, Anayasanın 13. maddesi doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin sadece kanun ile sınırlandırılabileceğine ilişkin kuralına da uygun olacaktır. Nitekim seçimlerin ertelenmesinin Anayasa kapsamında tanınan ve güvence altına alınan seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları açısından bir sınırlama olduğuna şüphe yoktur.

2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Silahlı Kuvvet Kullanmaya İzin Verme Yetkisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisi, doğrudan karar vermeden farklı bir anlama sahiptir. Nitekim 1961 Anayasasının hazırlanma sürecinde karar verme veya izin verme yetkisi tartışması sonucunda yurt savunması dahil tüm uluslararası güvenlik sorunlarıyla ilgili başlıca sorumluluğun yürütme organında olduğu, buna karşın yasama organının bu süreçteki yetkisinin denetim görevi niteliğinde olması gerektiği ileri sürülerek izin verme yetkisi şeklindeki düzenleme kabul edilmiştir.[449] Meclis, bu noktada doğrudan Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına değil, yürütme organı tarafından kullanılmasına izin vermektedir. Yürütme organının hukuken yürürlükte bulunan bu yetkisini uygulanabilir kılan, başka bir deyişle serbest bırakan işlem Meclis'in vermiş olduğu izin kararı olup söz konusu Meclis kararı idari bir işlem niteliğindedir.[450] Yürütme organı tarafından Türk silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması yetkilerinin kullanılmasına Meclis tarafından izin verme yetkisinin sınırlarının, koşullarının ve içeriğinin anlaşılması açısından öncelikle bu izin verme yetkisinin kapsamı, ardından ise denetiminin değerlendirilmesi doğru olacaktır.

2.3.1. İzin Verme Yetkisinin Kapsamı

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunmasının ancak Meclis'in bu konuda bir izin vermesine bağlı olduğu daha önce belirtilmiştir. Meclis'in izin verme yetkisinin Anayasal düzenlemede genel ve soyut ifadelerle düzenlenmesi sebebiyle izin vermeye ilişkin Meclis kararlarında bu yetkinin nasıl somutlaştırılacağı ve yürütme organına bir yetki devri niteliğine dönüşmesi riski tartışmalıdır. Söz konusu tartışmalı hususlar, diğer Meclis kararları karşısında Meclis'in izin verme kararına *sui generis* bir nitelik kazandırmaktadır.[451] Dolayısıyla izin verme kararlarının geri alınabilmesi, durdurulabilmesi ve eğer bunlar mümkün ise nasıl bir usul izleneceği ele alınması gereken sorunlardır.

---

[449] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 92.
[450] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 162.
[451] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 642.

Meclis'in izin verme yetkisini bir kanunla değil, belirli bir somut duruma ilişkin hususları içeren kararla kullanmasının uygun olduğu daha önce de belirtilmiştir. Bununla beraber her ne kadar izin verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kim tarafından kullanılacağı, Anayasal düzenlemede açıkça düzenlenmemiş ise de bu yetkiyi yürütme organının kullanacağında şüphe bulunmamaktadır. Zira Anayasanın 117. maddesi ikinci fıkrası; *"Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetleri yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, Cumhurbaşkanı sorumludur."* şeklindeki düzenlemesiyle de bunu teyit etmektedir. Doktrinde Denk; izin talep etme ve izin alınca gereğini yapma konularında işlem tesis edecek olan organın açıkça düzenlenmemiş olması ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde söz konusu yetkileri kullanacak olan organın da belirtilmemiş olmasının Meclis'in izin verme yetkisinin *sui generis* niteliğini teyit ettiğini ifade etmiştir. Meclis'in izin verme yetkisi, silahlı kuvvet kullanılması açısından bir önkoşul niteliğindedir. Meclis, izin verme kararı ile silahlı kuvvet kullanılmasını hukuken mümkün kılmakta, yani bu yetkiyi kullanacak olan yürütme organı tarafından silahlı kuvvet kullanmanın icra edilmesine izin vermektedir.[452]

Önkoşul veya ön izin niteliğindeki Meclis'in izin kararının verilmesi, münhasıran Meclis'e ait olan bir yetkidir.[453] Bununla beraber Anayasanın 117. maddesine göre, milli güvenlik ve yurt savunmasından Cumhurbaşkanı'nın sorumlu olmasının bu görev açısından Meclis'in asli yetkili olduğu gerçeğini değiştirmediği ifade edilmelidir. Nitekim Cumhurbaşkanının Meclis'e karşı sorumlu olması, milli güvenliğin korunması ve sağlanması için yapılacak kanuni düzenlemelerle yürütme organına görev verilmesi yetkisinin Meclis'te olması, silahlı kuvvet kullanılmasına Meclis'in izin vermesi ve Anayasanın 117. maddesi 1. fıkrası düzenlemesine göre, Başkomutanlığın Meclis'in manevi varlığından ayrılamayacağının öngörülmüş olması gibi hususlar da Meclis'in bu asli yetkisini teyit etmektedir. Ayrıca Anayasanın *"Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma"* başlıklı 90. maddesi[454] uyarınca,

---

[452] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 110.
[453] **Erdil**, s. 91.
[454] Anayasanın 90. maddesinin tam metni: *"Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*
Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.
Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

uluslararası antlaşmaların Türkiye açısından bağlayıcı olabilmesi için Meclis tarafından uygunluk kararı alınması gerekliliği doğrultusunda Meclis'e yürütme organının dış politika faaliyetlerini denetleme imkanı vermesi de Meclis'in bu kapsamdaki asli yetkisinin bir göstergesidir.[455]

Doktrinde Erdoğan; Meclis'in sahip olduğu izin verme yetkisinin bir yetki devri niteliğinde olmadığını, Meclis'in yetkisini yürütme organına aktarmadığını ve söz konusu yetkiye ilişkin işlem zincirinde kendisine düşen yetkisini kullandığını ileri sürmüştür. Yazar; ön izin olarak adlandırdığı bu izin verme yetkisinin ilk başlatıcı işlemi yapmaktan ibaret olduğunu, silahlı kuvvet kullanma ile ilgili fiili ve somut şartları belirlemeyi kapsamadığını ve dolayısıyla bu hususların takdir edilmesi yetkisinin yürütme organına ait olduğunu ifade etmiştir. Nitekim burada bir yetki devri olsa dahi yasama yetkisinin devri söz konusu olmayacaktır. Silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin işlemler, nitelikleri gereği yasama işlevinin dışında kalmaktadır. Bu yönüyle söz konusu işlemler, kamu hukuku bağlamında idari nitelikli işlemlerdir. Silahlı kuvvet kullanma yetkisi gibi siyasi sorumluluk gerektiren kararlar almaya ve icra etmeye teknik ve uzmanlık bilgisi açısından yasama organlarından ziyade, yürütme organı uygundur.[456] Ayrıca Meclis tarafından izin verilmesinin ardından silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yetkinin icrası konusunda yürütme organının bir takdir yetkisine sahip olduğu belirtmelidir. Yani Meclis, sadece bu yetkinin kullanılmasına onay vermektedir. Buna karşın Meclis'in yürütme organını bu yetkinin kullanılmasına zorlaması mümkün değildir.[457] Nitekim Meclis, silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisine sahip olup, doğrudan doğruya Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisi, yürütme organınındır.[458] Yani Meclis kararı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı bir ülkeye gönderilmesine izin verilmiş ise, izin kararı sonrasında ilgili Türk askeri birlikleri doğrudan hedef ülkeye gönderilmiş olmayacaktır. Yürütme organı Meclis kararına dayanarak yetkisini kullanacaktır. Aynı şekilde yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesinde de yürütme organının yetkiyi kullanması söz konusu olacaktır.

Meclis tarafından verilen izin kararları, Meclis kararı niteliği açısından özel, somut, geçici, sübjektif özellikleri bulunan irade açıklaması biçimindeki özel kurallar şeklinde

---

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." şeklindedir.

[455] **İpek**, s. 329.

[456] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 166.

[457] **Kanadoğlu**, s. 416.

[458] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 707.

olmaktadır.[459] Genel hüküm olan Anayasanın 92. maddesi, yetkinin işletilebileceği durumları ele almakta ve uygulayan organa her bir somut uygulama için genel bir ehliyet vermektedir. Meclis'in vermiş olduğu izin kararlarında karara konu olan durumun gerektirdiği koşullara ve faktörlere göre somutlaştırma yapılması gerekmektedir. Kararların öznel işlem yanı ağır basan niteliği, bu somutlaştırmayı ve milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin de açıklanmasını gerektirmektedir. Bununla beraber bugüne dek verilen izin kararlarında lüzum, şümul, süre, kapsam, zaman vb. unsurlarının yürütme organı tarafından takdir ve tespit edilmesinin öngörüldüğü gerçeği, bu kararların izin vermeyi aşan bir yetki devri niteliğinde olduğu tartışmalarının doğmasına sebep olmuştur. Meclis tarafından kullanılan izin verme yetkisinin, yetki devrine dönüşme riskini ortadan kaldırmak için her durumda izin yetkisinin Anayasal düzenleme amacına uygun şekilde ve hukuk mantığının temel ilkeleri çerçevesinde kullanılması gerekmektedir.[460] Bununla beraber Meclis'in izin verme yetkisini kullanırken yürütme organının takdirinde olan silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin nerede, nasıl ve ne kadar sürede gerçekleştirileceğine müdahale etmemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Nitekim yürütme organı tarafından icra edilecek olan silahlı kuvvet kullanma yetkisi, niteliği ve kapsamı itibarıyla Meclis müdahalesini dışlar özelliktedir. Dolayısıyla Meclis kararında ilgili somut olayların koşulları, amaç ve kapsamı dikkate alınarak yürütme organının silahlı kuvvet kullanma yetkisinin açık bir keyfiliğe dönüşme durumunu engelleyecek şekilde dış sınırlarını belirlemekle yetinilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.[461]

Doktrinde Aslan; Meclis'in izninin yürütme organının Anayasadan kaynaklanan dış politikaya ilişkin sorumluluğuna etki edemeyeceğini, bu konudaki üstünlüğün yürütme organına ait olduğunu, Meclis'in sadece yürütme organı tarafından kararı verilen silahlı kuvvet kullanımına onay vereceğini veya vermeyeceğini, buna karşın yürütme organını söz konusu yetkinin kullanımına zorlayamayacağını ifade etmiştir. Yazar ayrıca, yetkinin niteliğinin, çerçevesinin ve süresinin yürütme organı tarafından takdir edileceğini, Anayasa'nın sadece bu konudaki izin verme yetkisinin Meclis'e ait olduğunu öngördüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda Meclis'in yürütme organının takdirinde olan kuvvet kullanımının nerede ve nasıl olacağına ilişkin hususlara müdahale etmemesi, buna karşın yetkinin kullanımının açık bir keyfiliğe dönüşmesine engelleyecek şekilde izin karar vermesi ve yetkinin dış sınırlarını belirlemesi gerektiği ileri sürülmüştür.[462]

---

[459] **Erdil**, s. 89.
[460] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 115.
[461] **Kanadoğlu**, s. 417.
[462] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 208.

Anayasa Mahkemesi, 107 ve 108 sayılı Meclis kararlarının iptali istemiyle açılan davada; Meclis kararında geçen siyasi ve uluslararası ilişkilere dair sorunların bireyselleşen somut neden olduğuna, yürütme organının milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasından sorumluluğuna atıf yapmıştır. Mahkeme, Meclis kararında ülkeye bir saldırı gerçekleşmesi halinde derhal karşılık verilmesini öngören ifadelerin ise özel ve geçici unsurlar olarak bireyselleşmiş kapsamı belirttiğine ve karar metinlerinde belirgin ve öznel öğeler bulunduğuna karar vermiştir.[463] Bununla beraber doktrinde Erdil, 107 ve 108 sayılı Meclis kararları ile Anayasal düzenleme içeriğinin genişletilmesi ve kararlarda sınırları belirtilmeden yürütme organına hareket serbestisi tanınmasının açık bir yetkilendirme niteliğinde olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, söz konusu Meclis kararları hakkında: *"... burada açık bir yetkilendirme söz konusudur ve bu 'yetki' kaynağını doğrudan Anayasa'dan almamaktadır. Bu durumda yapılan tasarruf 'Karar' adını taşısa dahi, sonuçta içerik yönünden bir 'Anayasa İhlali'dir."* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.[464]

Meclis tarafından verilecek olan silahlı kuvvet kullanılmasına izin kararlarının hukuki nitelik itibarıyla bir Meclis kararı olması dolayısıyla özel, somut, geçici ve sübjektif öğeler içermesi gerekmektedir.[465] Meclis tarafından verilen izin kararlarının öznel işlem yanı ağır basan nitelikte olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu bakımdan kanaatimizce, izin verme kararlarının kararlara konu olan somut sorunları, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerden hangisinin söz konusu olduğunu ve sebeplerini, verilen yetkinin sınırları ve içeriği konusunda açıklayıcı ifadeleri içermesi gerekmektedir. Ucu açık, muğlak, sınırı veya içeriği belli olmayan ifadeler içeren ve yetki aşımına sebep olabilecek izin verme kararları, silahlı

---

[463] Mahkeme'nin söz konusu Meclis kararlarında geçen ifadelerin öznel işlem yanı ağır basan işlem tesis edilmesi gerekliliğini karşıladığına ilişkin değerlendirmesi: *"107 sayılı karardaki ''Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar..." tümcesi, bireyselleşen somut nedeni oluşturmaktadır. Yine 107 sayılı karardaki "... Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığım tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117 nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete; ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi..." biçimindeki ibareler, özel ve geçici öğeler olarak bireyselleşmiş kapsamı, "... savaş hali ilânı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasa'nın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi ..." ise, belirgin ve öznel öğeler olarak amacı öngörmektedir. Aynı saptama, 108 sayılı karar için de geçerlidir. Örneğin, "Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi..." tümcesi somut nedeni, "öncelikle Ortadoğuda barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik sür'atli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere..." biçimindeki anlatımlar, özel ve geçici öğeler olarak kapsamı, "lüzum, hudut ve şümulü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, ..." biçimindeki tümceler ise, yine belirgin ve öznel öğeler olarak amacı göstermektedir."* şeklindedir. Karar metni için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1990/24?KararNo=1990%2F24 (Erişim tarihi: 30.08.2020).

[464] **Erdil**, s. 95.

[465] **Uluşahin**, s. 1052.

kuvvet kullanılması yetkisinin yürütme organı tarafından icra edilmesi aşamasında oldukça büyük sorunlar doğurabilecektir. Anayasanın 92. maddesi ile 1961 Anayasasında aynı şekilde düzenlenmiş olan hükmün gerekçesi ve Meclis görüşmeleri kapsamında; 1. Dünya Savaşı ile Kore Savaşı dönemlerinde ortaya çıkan sorunların tekrarlamaması için Meclis'in kendisine verilen izin verme yetkisini mümkün olduğunca verimli şekilde kullanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Meclis, izin verdiği yetkinin sınırlarını ve koşullarını oldukça açık ve net şekilde izin verme kararında öngörmelidir. Nitekim Meclis, silahlı kuvvet kullanımına izin veren organ olduğu kadar aynı zamanda denetim organıdır. Millet egemenliğine dayanan Türk Anayasal düzeni kapsamında kullanılması gündeme gelen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin, oldukça önemli ve hassas bir husus olması sebebiyle Meclis, bu yetkinin kullanılmasına izin verirken ve aynı doğrultuda denetim yaparken mümkün olduğunca etkili şekilde görev yapmalıdır.

Meclis'in izin verme yetkisi usulü kapsamında; izin talebi, izin verme ve iznin gereğini yapma (kuvveden fiile dönüşme, idari düzeyde uygulamaya geçirme) şeklinde üç aşama bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Her ne kadar Anayasal düzenlemede açıkça böyle üç aşamalı bir usul öngörülmüş olmasa da hukuksal bağlam gereği böyle bir usulün olduğu kabul edilmelidir. Silahlı kuvvet kullanma yetkisi açısından Meclis'ten izin talep edecek olan ve bu iznin gereğini yapacak olan organın yürütme organı, yani mevcut Anayasal düzen açısından Cumhurbaşkanı olduğu konusunda yerleşmiş ve itiraza konu olmayan bir kabul olduğu daha önce de belirtilmiştir. Nitekim milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından[466] Cumhurbaşkanının sorumlu olduğunu düzenleyen Anayasa'nın 117. maddesi kapsamında milli güvenlik dahil uluslararası ilişkilerin yürütülmesi konusundaki açık sorumluluk da Cumhurbaşkanına aittir. Ayrıca söz konusu sorumluluğun Meclis'e karşı olduğunun da öngörülmesi bağlamında silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin olarak eylem ve işlemlerin yürütülmesi, Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilecektir. TBMM İçtüzüğü'nün *"Silahlı kuvvet gönderilmesi veya kabulü"* başlıklı 130. maddesi uyarınca; Meclis, Cumhurbaşkanının istemi üzerine izin kararı verecektir. Dolayısıyla izni talep eden organ, yürütme organı, yani Cumhurbaşkanıdır. Nitekim geçmişte verilmiş olan Meclis kararlarında izin talebi; eski hükümet sistemi zamanında bir Başbakanlık tezkeresi,[467] yani

---

[466] 1982 Anayasasının 117. maddesinde yurt savunmasına hazırlanma şeklindeki ifadenin, 1961 Anayasasında savaşa hazırlanmak şeklinde düzenlenmiş olması da dikkat çekicidir. Mevcut ifadenin, uluslararası ilişkiler ve BM sistemi açısından daha uygun ve yerinde olduğunu ifade etmek gerekir.

[467] Örnek olarak; TBMM'nin vermiş olduğu 1079 sayılı izin verme kararına konu olan Başbakanlık Tezkeresi metni için bkz. s. 31-32, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=22321&P5=H&PAGE1=1&PAGE2=83 (Erişim tarihi: 30.08.2020).

Bakanlar Kurulu başvurusuyla, mevcut sistemde ise Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle[468] gerçekleştirilmiştir. İzin taleplerinin yer aldığı yürütme organı tezkereleri ile izin vermeye ilişkin Meclis kararlarında dayanak olarak Anayasanın 92. ile 117. maddeleri gösterilmiştir.[469]

Tezkere olarak anılan işlemi; Cumhurbaşkanlığı, Meclis Başkanlığı, Komisyon Başkanlığı veya milletvekilleri tarafından resmi olarak gönderilen ve Meclis Genel Kurulu'nun bilgisine ve onayına sunulan yazışmalar şeklinde tarif etmek mümkündür.[470] Nitekim doktrinde, Cumhurbaşkanının herhangi bir talebi olmadan Meclis'in Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına karar vermesinin kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırılık teşkil edeceği ileri sürülmüştür.[471]

Meclis, silahlı kuvvet kullanma yetkisine yönelik olarak yürütme organına izin verirken bu yetkinin süresi hususu, değerlendirilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1961 Anayasasının hazırlanması sürecinde İstanbul Komisyonu tarafından hazırlanan öntasarının silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanı yetkisini düzenleyen maddede bir süre kaydı olması teklif edilmiştir. Önerilen maddede yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına yönelik olarak bunların kullanılma tarzını ve süresini tespit etme ile dönüş zamanlarını göstermek suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelerde kullanılmasına karar verme şeklinde bir yetki öngörülmüştür. Ancak süre kaydına ilişkin öneri, Türk Silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelerde kullanılmasını gerektiren durumların hangi süre içerisinde ortadan kalkacağını tespit etmenin mümkün olmadığı ve Meclis'in olağan denetleme yollarıyla silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrasına engel olmasının her zaman mümkün olduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve dolayısıyla Anayasal düzenlemede süre kaydı yer almamıştır. Süre kaydına ilişkin ayrıntılı somut bir düzenlemenin soyut ve genel bir metin olan Anayasal düzenlemede yer almasının niteliği gereği yerinde olmayacağı da ileri sürülmüştür.[472]

TBMM İçtüzüğü'nün 130. maddesi[473] uyarınca, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Cumhurbaşkanının istemi üzerine, Meclis tarafından belli bir süre için izin verilecektir. Meclis,

---

[468] Örnek olarak; TBMM'nin vermiş olduğu 1238 sayılı izin verme kararına konu olan Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi metni için bkz. s. 18-22, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=23390&P5=H&PAGE1=1&PAGE2=182 (Erişim tarihi: 30.08.2020).

[469] Meclis'in izin verme yetkisine ilişkin üç aşamalı prosedür hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 115-120.

[470] **Kuşoğlu**, s. 8.

[471] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 707.

[472] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 125.

[473] TBMM İçtüzüğü'nün *"Silahlı kuvvet gönderilmesi veya kabulü"* başlıklı 130. maddesi: *"Anayasanın 92 nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Cumhurbaşkanının istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular."* şeklindedir.

kendi iç kuralları uyarınca ve dolayısıyla yürütme organının silahlı kuvvet kullanma iznini süreli veya süresiz istemesinden bağımsız olarak sınırlı bir süre için izin verebilecektir. İzin kararı ile ilgili olarak İçtüzük düzenlemesinde yer alan tek konu olan süre kaydı, açık düzenleme sebebiyle izin ile doğrudan ilgili ve iznin ayrılmaz parçası olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla öznel yanı ağır basan işlem niteliğinde olması gereken izin kararlarında süre takdirinin yürütme organına bırakılmasının bu kararları yetki devrine dönüştürme riski, ayrıca değerlendirmeye muhtaçtır. 722 sayılı Meclis kararının iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru, görevsizlik sebebiyle reddedilmiş olsa da kararın karşı oy gerekçesinde; İçtüzük düzenlemesinde yer alan belli bir süre için şeklindeki açık düzenlemenin gereklerini karşılamayan kararların eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olduğu ve dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine konu olacağı ileri sürülmüştür. Karşı oy gerekçesinde, çoğunluk görüşünde herhangi bir gerekçelendirme yapılmadığı da vurgulanmıştır. Buna karşılık Mahkeme, Meclis kararını eylemli içtüzük değişikliği incelemesi açısından yapmış olduğu değerlendirme sonucunda: *"TBMM kararında, İçtüzüğün değiştirilmesi yönünde prosedürüne uygun bir teklif, istem veya irade bulunmadığı gibi, içeriği de gözetildiğinde kararın, açık veya eylemli bir İçtüzük düzenlemesi veya değişikliği olarak kabulü ile anayasal denetime tabi kılınması mümkün görülmemiştir. Dava konusu kararın, İçtüzüğün 129. ve 130. maddelerinde öngörülen kurallara aykırılığı nedeniyle, nitelik yönünden TBMM'nin anayasal denetimine tabi olan kararları ile eşdeğerde olduğunun kabulü halinde, Anayasa'nın 85. maddesinde belirtilenler dışında kalan kimi kararlar da Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı içine alınmış olur. Oysa Anayasa'nın 85. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine tabi olan TBMM kararları sayılmış olup, bu tür yorumla bu sayılanlara ilave yapılmasında Anayasa'ya uyarlık yoktur."* şeklinde karar vermiştir.[474]

Doktrinde Mahkeme'nin söz konusu kararında eylemli içtüzük değişikliği iddiasının gerekçeli olarak yanıtlanmadığı ve süre kaydı ile ilgili gerekliliğin karşılandığına dair bir değerlendirme yapılmadığı ileri sürülmüştür. Anayasal düzenlemede yer almayan süre kaydının

---

[474] Karşı oy gerekçesindeki ilgili değerlendirme: *"...içtüzüğün bu maddesinde silahlı kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesinde veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ancak TBMM'nce tespit edilecek BELLİ BİR SÜRE için izin verilebilir. Süresi belli olmayan bir iznin ve yetkinin verilmesi söz konusu olamaz. Verilen iznin kapsamının da somut bir şekilde kararda belirtilmesi gerekir. TBMM'nin dava konusu 722 sayılı Kararı'na baktığımız zaman '...gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi hükümetçe belirlenmek üzere...' denilerek hükümete süresi belirsiz bir yetki ve iznin verildiği görülmektedir. İçtüzüğün 130. maddesine göre 'belli bir süre için' verilmesi gereken izin eylemli olarak değiştirilmek suretiyle 'belirsiz bir süre' biçimine dönüştürülmüştür. Böyle bir uygulamanın ise İçtüzüğün 130. maddesini değiştirdiği açık ve kesindir."* şeklindedir. Anayasa Mahkemesi E: 2001/424, K: 2001/354 sayılı, 22.11.2001 tarihli kararı, erişim için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2001/354?KararNo=2001%2F354 (Erişim tarihi: 31.08.2020).

İçtüzük düzenlemesinde yer almasının Anayasaya aykırılık olarak değil de, özel hüküm-genel hüküm şeklinde düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. İçtüzük düzenlemesinin 1996 yılında, yani 1982 Anayasası yürürlükte iken eklendiği de göz önüne alındığında, genel ve soyut nitelikli Anayasal düzenlemeye dayanarak Meclis'in kendi iç işleyiş kuralları açısından daha somut ve özel düzenleme niteliğinde olduğu kabul edilmelidir. Buna karşılık doktrinde, İçtüzük düzenlemesinin Anayasanın 92. maddesi ve ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarıyla çeliştiği ileri sürülmüştür. Doktrinde Kanadoğlu, ülkenin iç ve dış siyasetini belirleme yetkisine sahip olan yürütme organının silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası aşamasında da girişim önceliğine sahip olduğunu ve dolayısıyla silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin kesin süresini belirleme yetkisinin Meclis'e değil, yürütme organına ait olduğunu ileri sürmüştür.[475] Gerçekten de uluslararası ilişkilerin mevcut durumu ve askeri kararlarda kesin öngörülerde bulunmanın pek mümkün olmadığı ifade edilebilir. Ayrıca milli güvenlik ile yurt savunmasından Meclis'e karşı sorumlu olan yürütme organının uygulayıcı olarak yakından takip edeceği uluslararası ve siyasi gelişmelerin seyrine göre takdir, tespit ve belirlemelerde bulunması da makul sayılmalıdır. Dolayısıyla Meclis'in süre konusunu somut olarak belirlemeyi kendi iradesiyle yürütme organına bırakmasının hukuken ve siyasi olarak mümkün olduğu da ifade edilmelidir. Meclis uygulamasına bakıldığında Türkiye'de bulunmasına izin verilen çok uluslu silahlı kuvvetlerle ilgili kararlarda genel olarak 6 aylık bir süre belirlendiği anlaşılmaktadır. Uluslararası zorlama tedbiri veya barış güçleri uygulamalarına Türk Silahlı Kuvvetlerinin katılmasına yönelik kararlarda ise genel olarak 1 yıllık süreyle izin verilmiştir.[476]

Muhtemel bir meşru müdafaa hakkı kullanımına ilişkin olan 3 Meclis kararında[477] ise süre belirlenmemiş ve durumun hassasiyeti sebebiyle süresiz izin verilmesi herhangi bir itirazla karşılaşılmamıştır. Meclis kararlarına genel olarak bakıldığında yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin veren kararlarda, bir süre belirlemeye ve belirlenen süreyi kısa tutmaya daha fazla hassasiyet gösterildiğini ifade etmek mümkündür. Meclis'in vermiş olduğu izin kararlarında lüzum, şümul, kapsam ve sınır gibi kavramlarla ifade edilen faktörlerin yürütme organı tarafından belirleneceğinin öngörülmesi ise bu kararların yetki devri olduğu

---

[475] **Kanadoğlu**, s. 418-419.

[476] Meclis tarafından verilen izin kararlarının kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 133-137.

[477] 12 Ağustos 1990 tarihli, 107 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc073/karartbmmc073/karartbmmc07300107.pdf ; 17 Kasım 1967 tarihli, 148 sayılı TBMM kararı için bkz. , http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf ; 20 Temmuz 1974 tarihli, 303 sayılı Meclis Kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc057/karartbmmc057/karartbmmc05700303.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

iddiasını gündeme getirmektedir.[478] Kanaatimizce, yürütme organına izin verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisine dayanak olan Meclis kararlarında; yürütme organının milli güvenlik, yurt savunması, uluslararası ilişkiler ve siyaset alanlarındaki yetkisini ve sorumluluğunu ihlal etmeyecek şekilde yetkinin sınırlarının ve içeriğinin makul derecede düzenlenmesi doğru olacaktır. Bu bağlamda yürütme organının yetki alanını mümkün olduğunca baskı altında tutmadan, ancak silahlı kuvvet kullanma yetkisinin olabildiğince doğru ve hukuka uygun şekilde kullanılması amacı güdülmelidir. Söz konusu amaçlar açısından süre, lüzum, şümul, kapsam ve sınır gibi faktörlerin içeriğinin Meclis kararında belirlenmesi, demokratik bir hukuk devleti olmanın önemli bir gereğidir.

Meclis tarafından izin verilmesi öngörülen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yetki kapsamındaki faaliyetler, Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesinde gündeme gelen kimi uygulamalardan savaş veya zorlama tedbiri dışındaki yöntemleri ifade etmektedir. Ulusal ve uluslararası hukuk düzenleri açısından olağan durumlarda bir devletin ülkesi içerisinde sadece o devlete ait silahlı kuvvetlerin bulunabileceği kabul edilmektedir. Kabul edilen bu husus dışında bir uygulama açısından hem ulusal hem de uluslararası hukuk çerçevesinde bir hukuki dayanağın gerekliliği söz konusudur. 1982 Anayasası kapsamında öngörülen milletlerarası nezaket kuralları ile uluslararası antlaşmaların gerektirdiği haller şeklindeki istisnalar dışında, söz konusu hukuki dayanak olarak millet egemenliğinin temsilcisi Meclis'in izni esas alınmıştır. Ayrıca silahlı kuvvetler kavramı ile askeri kuvvetler ve bu kuvvetlere bağlı askeri personel anlaşılması gerektiği kabul edilmelidir. Başka bir deyişle Genel Kurmay Başkanlığı ile temsil olunan Türk Silahlı Kuvvetleri; kara, deniz ve hava kuvvetlerini kapsamaktadır.[479] Yabancı silahlı kuvvetler kavramı ise diğer devletler ile çok uluslu silahlı kuvvetleri ifade etmektedir. Bununla beraber madde metnindeki silahlı kuvvet kullanılması ile ilgili iki ifadenin, Anayasa Tasarısında *"silah kullanılması"* şeklinde önerildiği ifade edilmelidir. Danışma Meclisi görüşmelerinde, *"Silahlı kuvvetler şümulü çok daha geniş; kara, deniz, hava her şeyi ihtiva eden bir şekilde…"* olacağı gerekçesiyle[480] ifadenin mevcut halinin daha uygun olduğu ifade edilmiş ve söz konusu değişiklikle düzenleme günümüzdeki halini almıştır. Doktrinde;

---

[478] Yürütme organına verilecek olan silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin iznin süresi ile ilgili genel hukuksal durum ve TBMM uygulaması hakkında bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 124-137.

[479] 211 sayılı "*Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu"*nun *"Tarifler"* başlıklı 1. maddesi: *"Türk Silâhlı Kuvvetleri: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri subay, askerî memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askerî öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen silâhlı Devlet kuvvetidir."* şeklindedir. 211 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=211&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4 (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

[480] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 139. Birleşim, 1. Oturum, 31 Ağustos 1982, s. 165, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM__/d02/c009/dm__02009139.pdf (Erişim tarihi: 02.07.2020).

Anayasal düzenlemenin her somut duruma uyarlanabilir olan genel bir hüküm niteliğinde olduğu ve buna karşılık izin verilmesi öngörülen yetkinin milli egemenlik ilkesinin bir istisnası olan yetki olduğunun göz önüne alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda silahlı kuvvet gönderme ve kabul etmeye izin vermeye ilişkin Meclis kararlarında ilgili somut olaylara ilişkin faktörlerin açıkça tanımlanmış olması ve bu kararların öznel yanı ağır basan işlemler şeklinde düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.[481]

Türk Silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunmasına ilişkin durumların ayrı birer başlık altında ele alınması, konunun anlaşılması bakımından doğru olacaktır. Buna karşılık Meclis'in izin vermesine gerek olmayan Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların veya uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde söz konusu yetkilerin kullanılması ise ileride yürütme organının yetkileri konusu kapsamında ele alınacaktır. Nitekim birer istisna düzenlemesi niteliğinde olan söz konusu iki durum, Meclis'ten ziyade yürütme organının yetkili olduğu alanlardır.

2.3.1.1. Silahlı Kuvvetlerin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi

Yürütme organı, Meclis tarafından izin verilmesi sonrasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışına gönderilmesinin gerek ve kapsamını siyasi açıdan takdir ve tayin etmeye yetkili olmaktadır. Nitekim silahlı kuvvet kullanma yetkisi, yasamayla değil, doğrudan doğruya yürütme fonksiyonu ile ilgili icrai nitelikli bir faaliyettir. Prensip kararı niteliğinde olan Meclis'in izin kararının ardından gerekli hususlar yürütme organının takdir yetkisi kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanmanın yetkisi de sorumluluğu da yürütme organına ait olmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi, ilk bakışta savaş ilanının bir sonucu gibi görünse de durum her zaman böyle değildir. Nitekim herhangi bir veya birden fazla devlete savaş ilan etmeden de ülke dışına silahlı kuvvet gönderilmesi mümkündür.[482]

Silahlı kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesi yetkisine izin verilmesi hususunda öncelikle gönderilecek olan hedef nokta, yani yabancı ülkeler kavramına değinmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda yabancı ülkeler, yabancı devletlerin ülkelerine ek olarak, açık deniz ve uluslararası hava sahası gibi herhangi bir ülkenin egemenliği altında bulunmayan uluslararası alanları da kapsamaktadır. Açık denizlerde savaş gemilerinin askeri olmayan, yani barışçıl şekilde açık denizlerin serbestliği ilkesinden yararlanması hukuken mümkündür. Aynı şekilde

---

[481] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 140.
[482] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 162.

askeri uçakların uluslararası hava sahasında uçuş serbestisinden yararlanması da hukuka aykırı olmayacaktır. Buna karşılık söz konusu uluslararası alanlarda (açık denizler ve uluslararası hava sahası) Birleşmiş Milletler hukuku kapsamında açıkça yasaklanan silahlı kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi içermeyen faaliyetler, ayrı bir ulusal veya uluslararası hukuk işlemine gerek olmadan gerçekleştirilebilecektir. Meclis uygulamalarına bakıldığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verme kararlarının çok az bir kısmında, öznel yanı ağır basan işlem niteliğine uygun olacak şekilde somutlaştırma yapılması söz konusudur. Bu bağlamda kararların genelinde *"Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmiştir."* şeklindeki Anayasadaki genel ifadenin aynen benimsendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Körfez Krizi'nin ardından "*Kuzeyden Keşif Harekatı"* kapsamında hükümetin yer almasına ve görev süresinin uzatılmasına ilişkin Meclis kararlarında sadece belirtilen kapsamlarda keşif ve gerektiğinde önleme uçuşlarıyla sınırlı hava harekatında bulunulmasına izin verilmiştir.[483]

Anayasa Mahkemesi, Meclis'in 107 ve 108 sayılı kararlarının iptali istemiyle açılan davada Meclis izin verme kararlarının süre ve mekan açısından içermesi gereken sınırlarıyla ilgili olarak önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Nitekim Mahkeme, 107 ve 108 sayılı Meclis kararlarının öngörmeleri gereken neden, kapsam ve amaç öğelerinin anlaşılabilir ölçülerin üstünde ayrıntılı bir anlatıma kavuşturulmasının üslup sorunu ile ilgili olduğunu ve bu durumun ise yerindelik denetimi kapsamında kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, anlamı içeriğinden çıkarılabilen bir hukuksal metnin üslûbundaki yetersizliğin geçersizlikle sonuçlanacak kesin bir yargının kanıtı olamayacağını, ayrıca söz konusu kararlarda zorlayıcı yorumlara gerek kalmayacak biçimde neden, kapsam ve sonuç öğelerinin nelerden oluştuğunun belirtildiğini ifade etmiştir. Mahkeme sonuç olarak; 107 ve 108 sayılı Meclis kararlarının Anayasaya uygunluk denetimine bağlı tutulacak yasayla eşdeğerde ve etkinlikte metinler olmadıklarını ve dolayısıyla işin esasının incelenmesinin gerekmediğine karar vermiştir.[484]

---

[483] 477 sayılı Meclis kararındaki ilgili kısım: *"Körfez krizi sonrası Irak ile ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarının hedeflerine ve ruhuna uygun olarak ve Irak'ın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesine özen göstererek, Amerika Birleşik Devletleri hava unsurlarıyla İngiltere hava unsurlarının katılımıyla, Türkiye tarafından belirlenecek ilke ve kurallara bağlı olarak, sadece keşif ve gerektiğinde önleme uçuşlarıyla sınırlı hava harekatında bulunulmasına ..."* şeklindedir. Karar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000477.pdf ; 477 sayılı karar sonrasında alınan görev uzatılmasına ilişkin 12 karar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KARARLAR&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=kuzeyden%20ke%FEif&v_bastarih=&v_bittarih= (Erişim tarihi: 01.09.2020).

[484] Mahkeme, Meclis'in izin kararlarının içeriği ile ilgili olarak: *"Anılan kararlarla Hükümete verilen yetkilerin tümüyle yoruma ve öznel değerlendirmelere açık, belirsizlikler içinde bulunduğu, bu durumun ise Anayasa'ya aykırılık sınırlarını da aşarak, Anayasa'yı değiştirme niteliğini taşıdığı ... yolundaki savın da kabulü olanaklı görülememiştir. 'Belirsizlik' kuşkusuna yol açabilecek 108 sayılı karardaki olası iki neden üzerinde durmakta yarar görülmektedir. Birinci neden, 'Körfez Krizi' ibaresinden hangi körfezin amaçlandığının belirtilmemiş*

Genel ve soyut hüküm olan Anayasal düzenlemenin somutlaştırılarak uyarlandığı Meclis kararlarında dikkat çekici noktalar olan askeri personel gönderilmesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin deniz unsurlarının görevlendirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları şeklindeki kavramlar, diğer kararlardaki genel kapsamlı ifadelere göre daha somut niteliklidir.[485] Bununla beraber Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları kavramının, Türk Silahlı Kuvvetleri ifadesine göre daha somut gibi görünmesine rağmen, silahlı kuvvetlerin kapsamını genişletme olasılığı da mevcuttur. Nitekim bu noktada askeri personelden ziyade, istihbarat vb. çatışan olarak nitelenemeyecek olan unsurların da kapsanmasının amaçlandığı ifade edilebilir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair Meclis kararlarının sadece bir bölümünde doğrudan bir mekan, ülke veya bölge tanımlaması yapılmıştır. Buna karşın diğer Meclis kararlarının somut sorunların açıklandığı gerekçe kısmında ilgili ülkeler veya bölgeler belirtilmiş iken, hüküm kısmında sadece yabancı ülkeler ifadesi kullanılmıştır.[486] Doktrinde söz konusu belirsiz ifadelerin kullanılması sorunu açısından Meclis kararlarının gerekçe kısmında yer alan mekana dair somut ifadelere karşılık hüküm kısmında somut bir tanımlama yerine yabancı ülkeler şeklindeki genel ifadenin tercih edilmesinin olağan karşılanabileceği ileri sürülmüştür. Nitekim meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirilebilecek ve olası gelişmelere yönelik önceden izin verme amacı güden kararların gerekçe kısmında somut sorunların tarif edilmiş olmasının yeterli sayılabileceği belirtilmiştir. 1967 ve 1974 yıllarında Kıbrıs konusunda çıkarılan Meclis

---

olmasıdır. Hiç kuşku yok ki, sözü edilen Körfez, kararda coğrafya öğeleri açıkça belirlenmiş, Irak ve Kuveyt'in de kıyısında bulundukları Basra Körfezi'dir. Karardaki anlatım, başka körfezlerin çağrışımına açık değildir. İkinci neden ise, Hükümete verilen 'izin'in sadece 'kriz süresince...' kullanılmasını değil, aynı zamanda 'kriz sonrası...' gibi belirsiz ve sınırsız bir zamana yayılabilme olasılığıdır. Ancak, bu tür bir kuşkuyu ortadan kaldırabilecek yeterli açıklığı, Hükümete verilen 'izin'in dayanağını oluşturan Anayasa'nın 92. maddesinde bulabilme olanağı vardır. Gerçekten, anılan bu madde uyarınca Hükümetin TBMM'nden aldığı 'izin'le savaş hâli ilânına başvurabilmesi, Türk Silahlı Kuvvetlerini yabancı ülkelere gönderebilmesi ya da yabancı silahlı kuvvetleri Türkiye'de bulundurabilmesi, kesin olarak 'Milletlerarası hukukun meşrusaydığı haller' koşuluna bağlıdır. Şu halde, 108 sayılı karardaki '... kriz süresince' ibaresini izleyen ve tamamlayan '... sonrasında …' biçimindeki anlatım, söz konusu kararın sınırsız süreyle kullanılabilme olanağını değil, ancak uluslararası ilişkiler geleneğinin körfez krizi nedeniyle zorunlu kılabileceği, mâkul ve kabul edilebilir süredeki meşru bir gereksinimi öngörmektedir. Bu koşullar, konu ve süre yönünden amaç dışı uygulamalara olur vermez." şeklinde değerlendirme yapmıştır. Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı, 24.09.1990 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 25.09.2019).

[485] Örnek olarak verilen ifadelerin kullanıldığı Meclis kararları: 487 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000487.pdf ; 934 sayılı Meclis kararı için bkz. s. 230-233, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c039/tbmm23039055.pdf ; 782 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/karartbmmc088/karartbmmc08800782.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).

[486] Yazar; 22 Meclis kararının 9'unda doğrudan bir mekan tanımlaması yapıldığını, kalan 11 kararda ise sadece gerekçe kısmında mekanın belirtildiğini ve hüküm kısmında ise yabancı ülkeler ifadesinin tercih edildiğini belirtmiştir. Söz konusu kararların sınıflandırılması konusunda bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 145, dn. 311-315.

kararlarında olası çatışmalar karşısında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesinin öngörülmesi kapsamında mekânsal bir tarif yapılmamış olması buna örnek olarak verilebilir.[487] Buna karşın olasılıklara dayalı olarak genel bir izin verilmesi ve söz konusu olasılıkların kararda açıkça ifade edilmesinin uluslararası hukuk ve siyaset açısından sebep olacağı sorunlar da göz önüne alınmalıdır.[488] Nitekim Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine ilişkin Meclis kararında; gönderilecek kuvvetlerin nitelikleri, hangi ülkeye ve ne kadar süre için gönderildiğinin öngörülmüş olması gerekmektedir.[489]

İzin vermeye ilişkin karar konusu ilgili mekan yerine, yabancı ülkelere yönelik izin verilmesi gerek hukuka uygunluk gerekse uygulama açısından belirsizliklere ve sorunlara yol açabilecektir. Nitekim her ne kadar küçük bir ihtimal de olsa ulusal ve uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış bir askeri faaliyetin gerçekleştirilmesine sebep olacak böyle bir belirsizliğin Meclis kararında yer alması pek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla izin verme kararlarında mümkün olduğunca mekansal ayrıntı verilmesi yerinde olacaktır. 2001 yılında çıkarılan 722 sayılı Meclis kararının gerekçe kısmında çağdışı terörist Taliban yönetimine karşı açılan savaştan bahsedilmesine rağmen kararda herhangi bir mekan tanımlaması yapılmamıştır.[490] Doktrinde ABD'nin Bush Doktrini çerçevesinde yaptığı açıklamalar sebebiyle söz konusu Meclis kararında mekan tanımlaması yapılmamasına ilişkin belirsizliğin oldukça tartışmalı olduğu ifade edilmiştir. Zaman ve mekan aşan olarak nitelendirilen bu kararın silahlı kuvvet kullanma konusundaki yetkisi açık olan Meclis'in bilgisi dışında kalacak şekilde, yürütme organına oldukça geniş bir takdir yetkisi bıraktığı ileri sürülmüştür. Bununla beraber her ne kadar uluslararası ilişkilerin dinamik karakteri yürütme organları ve mahkemeler açısından bazı dönemlerde esnek kararlar almayı gerektirse de Meclis kararlarının bu şekilde

---

[487] 17 Kasım 1967 tarihli, 148 sayılı Meclis kararı için bkz. , http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf ; 20 Temmuz 1974 tarihli, 303 sayılı Meclis Kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc057/karartbmmc057/karartbmmc05700303.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).

[488] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 146, dn. 316.

[489] **Uluşahin**, s. 1052.

[490] Kararın ilgili kısımları: *"Terörizm karşısında Türkiye'yi her zaman desteklemiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin çağdışı terörist Taleban yönetimine karşı açtığı savaşta, Türkiye'yi yanında bulması doğaldır. Amerika Birleşik Devletleri'nin terörizme karşı başlattığı "Sürekli Özgürlük Harekâtı"nın başarıya ulaşması tüm insanlığın yararınadır… Bu nedenle ve bu bağlamda, Hükümet, Anayasanın 92 nci ve 117 nci maddeleri uyarınca, gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi Hükümetçe belirlenmek üzere, terörizme karşı başlatılan sürekli özgürlük harekâtı ve devamının icrası kapsamında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de bulunması ve Hükümetçe verilecek izin ve belirlenecek esaslar çerçevesinde bu kuvvetlerin kullanılması için Hükümete izin verilmesi, Genel Kurulun 10.10.2001 tarihli 5 inci Birleşiminde kararlaştırılmıştır."* şeklindedir. 722 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/karartbmmc086/karartbmmc08600722.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).

belirsizlikler içermesi doğru değildir. Nitekim öznel yanı ağır basan işlem karakteri kazanması açısından belirli bir mekana özgülenmesi gereken Meclis kararlarının bu şekilde geniş yetkiyi yürütme organının takdirine bırakması, Anayasal düzenlemenin mantığına uygun olmayacaktır. Dolayısıyla teknik olarak ve hukuken bir belirsizliğe veya karışıklığa sebep vermemek ve uygulamada ortaya çıkabilecek sorunları önlemek için mekânsal tanımlamaların Meclis kararında mümkün olduğu ölçüde yapılması, Meclis'in Anayasal yetkisine saygının da bir gereğidir.[491] Buna karşın doktrinde Çopur; Anayasanın 92. maddesinde sadece Meclis'in izin verme yetkisinin düzenlendiğini ve bu yetkinin kullanıldığı kararlarda var olması gerekli veya zorunlu olan ülke, yer, zaman, süre gibi herhangi bir unsurdan söz edilmediğini belirterek karşı görüş ileri sürmüştür.[492]

2.3.1.2. Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması

Meclis'in yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermesi bakımından ele alınması gereken ilk husus, önceki başlıkta olduğu gibi mekan konusu, yani *"Türkiye'de"* ifadesidir. Türkiye ülkesini; yerleşmiş tanım uyarınca kısaca Türk devletine ait kara, deniz ve hava bölümlerinden oluşan alan olarak ifade etmek mümkündür.[493] Dolayısıyla bu noktada izin konusu, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye kara, deniz ve hava ülkesinde bulunması olmaktadır.

Yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması kavramının transit geçiş ve uğrak yeri ile ilişkisinin de ele alınması gerekir. Bu bağlamda yabancı silahlı kuvvetlere ait savaş gemileri ile uçaklarının zorlama tedbirlerinde yer almak amacıyla Türkiye ülkesini sadece transit geçiş için kullanmaları, Meclis iznini gerektiren Türkiye'de bulunma kavramı kapsamında yer alacaktır. Bir devlete yönelik çok uluslu güç çerçevesinde yapılacak her türlü askeri müdahale için Türkiye ülkesinin yabancı silahlı kuvvetler tarafından sadece transit geçiş amaçlı kullanılması da aynı şekilde Meclis iznine bağlı olan bir Türkiye'de bulunma halidir. Uğrak yeri hususunda ise yabancı silahlı kuvvetlere ait uçakların, askeri veya sivil havaalanlarına yakıt ikmali gibi geçici nedenlerle inmesi de Meclis iznine bağlı olacaktır. Benzer şekilde Türk karasularında bulunma hali, askeri veya sivil limanların transit geçiş sırasında uğrak yeri olarak

---

[491] Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ile ilgili genel hukuksal durum ve Meclis uygulamaları hakkında bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 140-148.

[492] Yazar olması gereken hukuk bakımından düşünüldüğünde katılabileceğini ifade ettiği görüşlerin var olan hukuk açısından açık bir dayanağı bulunmadığını ifade etmektedir. **Çopur**, Savaş Hali, s. 56.

[493] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk, s. 143; Devletin ülkesine ilişkin olarak kara ülkesi, deniz ülkesi (içsular, karasular, takımada suları, boğazlar, bitişik bölge, balıkçılık bölgesi, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, açık deniz ve uluslararası deniz yatağı) ile hava ülkesi (hava sahası ve uluslararası hava sahası) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk, ss. 237-299.

kullanılması dahil her türlü bulunma durumunu kapsayacaktır.[494] Sonuç olarak; yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesini öngören Meclis kararlarında, hangi ülkeden, nasıl nitelikte kuvvetlerin geleceği ve ne kadar süre için bulunacağına ilişkin belirlemelerin yapılmış olması gerekmektiği kabul edilmelidir.[495]

477 sayılı Meclis kararında, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere devletlerinin hava unsurlarının katılımıyla sadece keşif ve gerektiğinde önleme uçuşlarıyla sınırlı hava harekatında bulunulmasına izin verilmesi söz konusu olmuştur.[496] Gerek askeri faaliyetlerin belirli şekilde ifade edilmesi gerekse yabancı devletlerin adlarının sayılması yönüyle söz konusu Meclis kararının diğer kararlara kıyasen daha somut düzenlemeler içerdiği için öznel yanı ağır basan işlem tesis etme niteliği bulunmaktadır. 759 sayılı Meclis kararında ise Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme vb. faaliyetler için ABD'ye mensup askeri ve teknik personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmiştir.[497]

Türk silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesi kararları ile kıyaslandığında yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermeye ilişkin Meclis kararlarında daha çok özen gösterildiğini ifade etmek mümkündür. Doktrinde, bu durumun sebebinin egemenlik ilkesi ve yabancı silahlı kuvvetler konusundaki tarihsel ve toplumsal hassasiyetler olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber bazı kararlarda, gerekçe kısmında açıkça hangi devletlerin silahlı kuvvetlerinin bulunmasından bahsedilmesine rağmen, hüküm kısmında yabancı silahlı kuvvetler şeklinde genel ifadenin tercih edilmesi göze çarpmaktadır. Bu durum ise Meclis'in izin kararlarının öznel yanı ağır basan işlemler tesis etmenin gereklerini karşılama açısından tartışma yaratabilecektir. Genel ve soyut nitelikli olan Anayasal düzenlemede yer alan ifadelerin somutlaştırılması mümkün olmasına rağmen, söz konusu genel ifadelerin Meclis kararında aynen veya küçük farklarla kullanılması hukuken ve teknik açıdan sorunlu olmaktadır. Nitekim Meclis kararlarında somutlaştırılmayan genel ve soyut ifadelerin istenmeyen veya öngörülemeyen askeri ya da siyasi faaliyetlere hukuksal zemin teşkil etmesi mümkündür.[498]

---

[494] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 150-151.
[495] **Uluşahin**, s 1052-1053.
[496] 477 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000477.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).
[497] 759 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/karartbmmc087/karartbmmc08700759.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020).
[498] Meclis'in yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermesi ile ilgili genel hukuksal durum ve Meclis uygulamaları hakkında bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 148-155.

2.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İzin Verme Yetkisinin Denetimi Sorunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından verilen izin kararının denetimi, silahlı kuvvet kullanma yetkisinin meşruiyeti açısından önemli bir husustur. Bilindiği üzere Meclis kararları üç istisna dışında Anayasal yargı denetimine kapalıdır. Nitekim TBMM İçtüzüğü, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili Meclis kararları dışındaki kararların Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmesi mümkün değildir. Buna karşın Anayasa Mahkemesi içtihatları ile ortaya çıkan *"eylemli içtüzük değişikliği"* şeklindeki yaklaşım çerçevesinde Meclis'in izin kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi ihtimalinin ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim geçmişte Meclis'in bazı izin kararları, Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilmiş ve önemli tespitler yapılmıştır. Yargısal denetim kapsamında bu hususların ele alınması gerekli olup, ayrıca siyasi denetimin de değerlendirilmesi konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Zira Meclis bünyesinde gerek komisyonlar gerekse siyasi partiler tarafından demokratik denetim gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir. Belirtilen tüm hususlar kapsamında mevcut durum değerlendirilecek ve Meclis'in izin kararlarının denetimi ile ilgili sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

2.3.2.1. Yargısal Denetim

Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin vermeye ilişkin kararları, kanun veya içtüzük niteliğinde olmadığı için Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olmayacaktır. Nitekim Meclis'in izin verme kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından denetimi, kararların siyasi nitelik taşıyan içeriği de göz önüne alındığında yerindelik denetimine kayma riski taşımaktadır.[499] Dolayısıyla Meclis tarafından verilecek izin kararlarının doğru veya yanlışlığına karar vermenin Anayasa Mahkemesi'nin denetim yetkisine dahil olmadığı ileri sürülmüştür.[500] Ayrıca Meclis'in izin verme kararları, yasama organının yürütme organıyla ilişkilerine ilişkin kararlara önemli bir örnek teşkil etmektedir.[501] Anayasa Mahkemesi, Meclis'in 107 ve 108 sayılı kararlarının iptali istemiyle açılan davada, Meclis kararlarının Anayasaya uygunluk denetimine tabi olan kanunla eşdeğer ve etkililikte metinler olmadığı için işin esasının incelenmesine gerek olmadığına karar vermiştir. Ancak Mahkeme, bu sonuca Meclis kararlarının neden, kapsam ve amaç unsurların ayrıntılı bir şekilde değerlendirerek, yani belli bir ölçüde işin esasına girerek ulaşmıştır. Mahkeme, hükümete verilen iznin bir Meclis kararı ile olması gerekliliğini: *"Hükümete verilen iznin kapsam ve amacını aşmamak üzere,*

---

[499] **Kuşoğlu**, s. 9.
[500] **Kanadoğlu**, s. 419.
[501] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 74-76.

diplomasiye ya da Türk Silahlı 'Kuvvetlerinin harekâtına ilişkin strateji ve taktiklerin geliştirilip uygulanmasının, Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca TBMM tarafından, yasama organının yetkileri kapsamındaki işlem türlerinden biri olan 'karar' ile kendisine 'izin' verilmiş Hükümetin görevlendirilmesi, Anayasa'nın 117. maddesinin amacı doğrultusunda uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz gereğidir." şeklinde açıklamıştır.[502] Doktrinde Aslan, Mahkeme'nin burada yargı kısıntısı yaptığını ve Meclis'in silahlı kuvvet kullanmaya izin verme kararlarının nitelikleri gereği siyasi tercih ve takdire dayandığı için Anayasa yargısı denetimi dışında kaldığını ifade etmiştir.[503]

Mahkemenin söz konusu kararı, Meclis'in kararlarının yargısal denetimi bakımından önemli değerlendirmeler içermektedir. Bu bağlamda Mahkeme; söz konusu Meclis kararlarının Anayasaya uygunluk denetimine bağlı tutulacak yasama işlemlerinden olmadıkları için Anayasa'ya aykırı olup olmadıklarını saptamak amacıyla esastan incelenmelerine gerek görülmediğini ifade etmiştir. Mahkeme sonuç olarak; Meclis'in 107 ve 108 sayılı kararlar ile yetkisini Hükümete devrettiğini, bu nedenle de özünde söz konusu kararlarla Hükümete verilen iznin, yasama yetkisinin devri değil, izin kararının yerine getirilmesi niteliğinde olduğu için Anayasayı değiştirme niteliği taşıdığının kabul edilemeyeceğine karar vermiştir.[504]

Doktrinde söz konusu karar hakkında Erdil; Mahkeme'nin, Meclis tarafından verilen izin kararlarının sadece isimlerine bakıp, inceleme yapmaktan kaçınmaması gerektiğini belirtmiştir. Yazar, gelecekte yasama organının çoğunluğunu ele geçirerek yürütme organına sınırsız hareket serbestisi sağlayacak ve yasa gücünde olacak tasarruflar karşısındaki Anayasal boşluğu, Mahkeme'nin içtihatlarıyla kapatması ve işin esasına girmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[505] Buna karşın Baş ise; Meclis tarafından verilen izin kararları yüksek oranda siyasetle ilgili olduğu için Mahkeme'nin izin kararlarının esas bakımından Anayasaya uygunluğunu denetlemesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Yazar, aksi durumun savaş ilanı işlemine hakimlerin karar vermesi ve bu şekilde Mahkemenin milleti temsil eden Meclis'in

---

[502] Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı, 24.09.1990 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 25.09.2019).

[503] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 211.

[504] Mahkeme'nin Meclis kararlarının yargısal denetimine ilişkin değerlendirmelerinin ilgili kısımları: *"Uluslararası boyutlarda önem kazanan, çok hızlı karar alma ve uygulama sürecini gerektiren körfez krizinin her aşamasında belirecek ikincil olayları yasama organının önüne getirip değerlendirmek ve alınacak karar sonucuna göre uygulamaya geçmek, bu tür olayların doğasına da, mantığına da uymaz. Hükümete verilen iznin kapsam ve amacını aşmamak üzere, diplomasiye ya da Türk Silahlı 'Kuvvetlerinin harekâtına ilişkin strateji ve taktiklerin geliştirilip uygulanmasının, Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca TBMM tarafından, yasama organının yetkileri kapsamındaki işlem türlerinden biri olan 'karar' ile kendisine 'izin' verilmiş Hükümetin görevlendirilmesi, Anayasa'nın 117. maddesinin amacı doğrultusunda uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz gereğidir."* şeklindedir. Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı 24.09.1990 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2020).

[505] **Erdil**, s. 96.

yerine geçmesi şeklinde bir sonuç doğuracağını ifade etmiştir. Bununla beraber aynı görüş kapsamında, Anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkesi uyarınca kararın çıkarılış sürecinin Anayasa ile İçtüzük kurallarına uygunluğunun şekil bakımından incelenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.[506] Mahkeme kararını yerinde olarak nitelendiren Erdoğan; Meclis'in izin kararlarının Anayasanın 148. maddesinin 1. fıkrası ile 150. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi'nin denetim yetkisi dışında olduğunu ileri sürmüştür.[507]

Doktrinde Gözler, Mahkeme kararının dörde karşı yedi oyla alındığına dikkat çekmiştir. Yazar, karşı oy veren dört üyenin siyasi önemde kritik bir karar açısından kendilerini yetkili görmeleri doğrultusunda eğer iki üye aynı yönde karar vermiş olsaydı Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceğine seçimle iş başına gelmiş siyasi organlar yerine, hiçbir siyasi sorumluluğu bulunmayan bir Mahkeme tarafından karar verilmiş olması riskinin bulunduğunu belirtmiştir.[508] Mahkeme kararını eleştiren Uluşahin; iptali istenen iki Meclis kararında, hangi ülkeye yönelik olarak savaş hali ilan edildiği veya hangi ülkeye, ne kadar süre için, hangi nitelikte asker gönderildiği ya da hangi ülkeye ait, hangi nitelikte kuvvetin, ne kadar süre için Türkiye'de bulunmasına izin verildiğine ilişkin açıklık olmadığını belirtmiştir. Yazar, kararların değinilen açıklıkta olmamasından dolayı Anayasal düzenlemenin lafzını aynen tekrar edilerek Meclis'e Anayasa tarafından verilmiş olan yetkinin, Anayasaya aykırı şekilde yürütme organına aktarılmasını sağladığını ileri sürmüştür. Yazar ayrıca, söz konusu Meclis kararlarının ağır ve bariz yetki aşımı içermeleri nedeniyle Mahkeme tarafından yokluk kararı verilmesi gerektiğini dahi savunmuştur. Nitekim yazara göre; Anayasanın 87. ve 92. maddeleri kapsamında Meclis'e tanınan savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme yetkisi, Anayasanın 7. maddesindeki yasama yetkisinin devredilmesine ilişkin genel kurala aykırı bir biçimde yürütme organına devredilmiştir.[509] Mahkeme kararının Anayasa aykırı olduğu görüşüne katıldığını ifade eden Tanör; Mahkeme'nin işin esasını inceleme kararının gerekçelerinin anlaşılabilir ve kısmen haklı olduğunu, ancak eleştirilecek bir hususun da işin esasına girmeme kararı verildikten sonraki bölümde dolaylı bir şekilde işin esasına girilmesi ve ortada bir Anayasa aykırılık olmadığı düşüncesinin işlenmesi olduğunu belirtmiştir.[510]

---

[506] **Baş**, s. 224.
[507] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 168.
[508] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 652, dn. 97.
[509] Yokluk teorisinin Anayasa Hukukuna aktarılmasının sorun yaratabileceğini kabul eden yazar: *"Talep olmaksızın harekete geçmesi mümkün olmayan Anayasa Mahkemesi, ilk incelemede dava konusu normun anayasaya uygunluk denetimine tabi bir norm olup olmadığını araştırması esnasında, ağır ve bariz bir hukuka aykırılık nedeniyle hiç doğmamış ya da ölü doğmuş bir tasarrufla karşılaştığında; işlemin kendisine iptal davası ya da itiraz yolu ile gelmiş olmasına göre –dava açma süresi ve dava açma yetkisi açısından- Anayasada öngörülen koşullar yerine getirilmiş olmasa da, bu şartlara anayasaya aykırılığı feda etmeksizin yokluğu tespit edebilmelidir."* şeklinde görüş ileri sürmüştür. **Uluşahin**, s. 1062-1063, dn. 28.
[510] **Tanör**, Türkiye'de Dış İlişkiler, s. 509.

Doktrinde Oder ise Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararında; bireyselleşen somut neden, özel ve geçici öğelerden oluşan bireyselleşmiş kapsam ile belirgin ve öznel öğeler içeren amaç unsuru olmak üzere üç aşamalı bir inceleme yaparak konunun esasına girmeyeceğini ifade ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda üç aşamalı test sonrasında, Meclis kararındaki amaç ve kapsamla bağlı olmak üzere yürütme organına stratejik, diplomatik ve taktik içerikli bir iznin verildiği anlaşılmaktadır. Mahkeme, Meclis kararlarında izin verilen yetkinin gereği, kapsamı, sınırı ve süresi gibi öğelerin belirsiz biçimde yorumlanmamak şartıyla hükümete yetki veren ifadeler olarak saptamıştır. Bu öğeler, iznin makul ve kabul edilebilir süre ile milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ölçütünün yürütme organını bağlaması doğrultusunda belirginlik kazanacaktır.[511]

Mahkeme, 722 sayılı Meclis kararının iptali istemiyle açılan davayı bu tür Meclis kararlarının Anayasa Mahkemesi'nin yargı denetimine tabi olan Meclis kararlarının yer aldığı Anayasa'nın 85. maddesi kapsamı dışında olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.[512] Doktrinde Kanadoğlu; 722 sayılı kararda izin süresi belirlenmeden yürütme organına kuvvet kullanma izni verilmesi sonucunda ortaya çıkan süre sorununa rağmen Mahkeme'nin iptal istemini red kararının doğru olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim yazar; yürütme organına verilecek olan iznin belli bir süre için verilmesini öngören TBMM İçtüzüğü'nün 130. maddesinin, Anayasaya açıkça aykırı olduğunu ifade etmiştir. Yazar, dolayısıyla 722 sayılı Meclis kararının söz konusu İçtüzük hükmünü değiştirdiği kabul edilse dahi kararın Anayasaya aykırı olan İçtüzük hükmünü değiştirmesi açısından Anayasaya uygun bir Meclis kararı olduğunu belirtmiştir.[513] Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 722 sayılı kararın yargısal denetimi ile ilgili olarak söz konusu Meclis Kararına dayanarak çıkarılmış olan 2001/3331 sayılı Bakanlar Kurulu kararının iptali istemiyle açılan davayı reddetmiştir. Danıştay verdiği kararda; bu tür Meclis kararlarının Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine tabi olmadığını ve dolayısıyla bu Meclis kararında yetki devri bulunup bulunmadığının idari yargı tarafından denetlenemeyeceğinin tartışmasız olduğunu belirtmiştir.[514]

Anayasa Mahkemesi 1996 yılında, 409 sayılı *"Ülkemizde Konuşlandırılan Çokuluslu Gücün Görev Süresinin Uzatılmasına İlişkin"* Meclis kararının[515] *"eylemli içtüzük değişikliği"*

---

[511] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 453-454.

[512] Anayasa Mahkemesi E: 2001/424, K: 2001/354 sayılı, 22.11.2001 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/aymkd38cilt1.pdf (Erişim tarihi: 25.09.2019).

[513] **Kanadoğlu**, s. 421.

[514] DİDDK, E: 2004/2299, K: 2007/850 sayılı, 03.05.2007 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm (Erişim tarihi: 25.09.2020).

[515] 28 Mart 1996 tarihli, 409 sayılı Meclis kararı, erişim için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc079/karartbmmc079/karartbmmc07900409.pdf (Erişim tarihi: 02.11.2020).

niteliğinde olduğu sonucuna ulaşmış ve kararı iptal etmiştir. Mahkeme söz konusu Meclis kararı ile ilgili olarak; *"Ülkemizde konuşlandırılan çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına ilişkin oylama hakkında Anayasa'da ve İçtüzük'te özel bir düzenlemeye yer verilmemiş olması nedeniyle bu konudaki oylamanın da toplantıya katılanların salt çoğunluğu esas alınarak yapılması gerektiği açıktır. Oysa, ... Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınmasına Anayasa'nın 92. maddesine göre izin verilmesine ilişkin 28.3.1996 günlü, 409 sayılı dâva konusu TBMM kararı, toplantıya katılan 516 milletvekilinin salt çoğunluğunu sağlayamayan 196 red, 69 çekimser, 21 geçersiz oya karşı 230 kabul oyu ile alınmıştır. Yeni bir içtüzük kuralı niteliğindeki bu karar Anayasa'nın 96. maddesine aykırıdır."* şeklinde karar vermiştir.[516] Doktrinde Gözler, Mahkeme'nin kararını söz konusu Meclis kararının eylemli bir içtüzük düzenlemesi niteliği taşımadığı ve bir Meclis kararı olduğu için Mahkeme'nin denetimi kapsamına girmediği gerekçesiyle eleştirmiştir.[517]

2.3.2.2. Siyasal Denetim

Silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yetkilerin hukuka uygun olarak kullanılması için Meclis tarafından verilen silahlı kuvvet kullanmaya izin verme kararlarının siyasal denetimi kapsamında; denetimi hangi organın yapacağı ve izin kararının geri alınmasının mümkün olup olmadığı sorunlarının açıklığa kavuşturulması önemlidir. İlk aşamada, bu denetimin Meclis'in kendisi tarafından yapılması gerektiği ifade edilmelidir. Devlet organları açısından bakıldığında siyasi denetim yapacak olan organların yasama ve yürütme organları olduğu ortadadır. Nitekim yürütme organı nezdinde Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacak olan yetkinin siyasi denetiminin, Cumhurbaşkanı veya başka bir yürütme organına dahil olan makam tarafından gerçekleştirilmesi pek mümkün değildir. Zira Cumhurbaşkanı, bu yetkinin kullanılmasına gerek kalmadığı veya yanlış olacağı kanısına ulaştığı takdirde yetkiyi kullanmayı sonlandırması, sorunun çözümü açısından yeterli olacaktır. Bununla beraber geçmişte Meclis tarafından 126 sayılı kararla[518] izin verilmiş olan silahlı kuvvet kullanma yetkisinin daha fazla kullanılamayacağı, Hükümet tarafından Meclis görüşmelerinde ifade edilmiş ve yetki bu şekilde Meclis'e fiilen iade edilmiştir. Ayrıca 25 Aralık 1996 tarihinde Meclis'e sunulan Başbakanlık tezkeresiyle; *"Huzur Harekatı'nın Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler de göz*

---

[516] Anayasa Mahkemesi E: 1996/21, K: 1996/15 sayılı, 14.05.1996 tarihli kararı, erişim için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1996/15?KararNo=1996%2F15 (Erişim tarihi: 02.11.2020).
[517] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 652.
[518] 17 Ocak 1991 tarihli, 126 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/karartbmmc074/karartbmmc07400126.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

önünde tutularak, 31 Aralık 1996 tarihi itibarıyla sona erdirilmesine Hükümetçe karar verilmiştir." şeklinde açıklama yapılmıştır.[519]

Doktrinde Anayasanın 92. maddesinin işletilerek yürütme organının Meclis'e sunacağı bir tezkereyle Meclis'in izin verme kararının geri alınması ihtimalinin hem Anayasal düzenlemenin lafzına ve ruhuna hem de genel olarak hukuk mantığına aykırı olduğu ileri sürülmüştür.[520] Buna karşılık sona erdirilmesi gereken her silahlı kuvvet kullanma yetkisi için yürütme organının talebini beklemek pek makul sayılmayacaktır. Dolayısıyla siyasi denetimi yapması gereken organın Meclis olduğunu kabul etmek gerekir.

Meclis'in siyasi denetimi kapsamında ise ilk bakışta akla iki ihtimal gelebilecektir. İlk durumda bu denetimi Meclis'te yer alan siyasi partilerin gerçekleştirmesi mümkündür. Doğal olarak muhalefet partisi veya partilerinin silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yürütme organı faaliyetlerini takip etmesi söz konusu olacaktır. Partiler, bu faaliyetlere ilişkin çalışmalar yürütüp raporlar hazırlayabilir ve Meclis'e sunabilir. Bununla beraber ülkemizde genel anlamda disiplinli parti modeli[521] söz konusu olduğu için iktidar partisi tarafından böyle bir denetimin yapılması pek ihtimal dahilinde değildir. Buna karşın siyasi partiler hukukuna ilişkin kanuni düzenlemeler ve uygulamalar doğrultusunda disiplinsiz parti modelinin kabul edilmesi halinde iktidar partisi tarafından dahi bu denetimin yapılması gündeme gelebilecektir. Mevcut sistemde bu pek mümkün olmasa da disiplinsiz parti modelinin geçerli olduğu bir sistemde iktidar partisi tarafından yapılacak denetim, hem demokratik devlet ilkesi hem de parti içi demokrasi ilkesi doğrultusunda gerçekleşebilecektir.

Anayasa Mahkemesi Meclis'in 107 ve 108 sayılı kararlarının iptali istemiyle açılan davada bu konuyla ilgili olarak: "*Aslında, yasama organınca 107 ve 108 sayılı kararlardaki somut neden, kapsam ve amaçlarla Hükümete izin verilmesi, iznin gelişim seyri ya da sonuçlarıyla TBMM'nin bağının kesildiği biçiminde yorumlanamaz. İzni veren yasama organı sahip olduğu salt güç nedeniyle, gerektiğinde bu izni değiştirir ya da geri alabilir. Ayrıca,*

---

[519] 25 Aralık 1996 tarihli Meclis Görüşmeleri, 40. Birleşim, s. 173-175, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c018/tbmm20018040.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[520] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 122.

[521] Siyasi partiler hukukunda, partinin merkez yönetimi ile başta milletvekilleri, belediye başkanları ve partinin yerel yöneticileri olmak üzere parti üyeleri arasındaki bağın gevşek veya sıkı olmasına göre disiplinli-disiplinsiz ayrımı bulunmaktadır. Bilindiği üzere partinin merkez yönetimi, parti üyelerinin alacağı kararlarda ve yürüttüğü faaliyetleri yönlendirme ve denetleme yetkisine sahipse ve üyeler yönetimin görüş ve kararlarına bağlı olarak hareket etmek durumunduysa disiplinli parti söz konusu olmaktadır. Buna karşılık parti üyeleri hareket ederken yönetime bağlı olmak zorunda değil ve yönetimin aksine karar almaları halinde herhangi bir parti disiplin yaptırımı ile karşı karşıya kalmamaktalar ise disiplinsiz parti modelinin söz konusu olacağı kabul edilmektedir. Bu ayrımda örneğin; Meclis'te grubu bulunan parti üyesi milletvekilleri bir Meclis kararı için oy verirken parti politikasından bağımsız hareket edemiyorlar ve parti yönetiminin bildirdiği yönde oy kullanmak zorundalar ise söz konusu parti disiplinli parti modeli örneği olacaktır.

saptanan içerik ve kapsamdaki izni kullanacak Hükümetin uygun zaman aralıklarıyla yasama organını gelişmeler hakkında bilgilendirmesi, parlamenter geleneğin doğal sonucudur." şeklinde değerlendirme yapmıştır.[522]

Meclis'in yetkisindeki olağan denetim yolları, Meclis'e vermiş olduğu iznin gözetiminde yardımcı olacaktır. Doktrinde yürütme organının Meclis'i bilgilendirme yükümlülüğünün kapsamında; gönderilen veya kabul edilen asker sayısı, muhtemel çatışmaların sayısı, kapsamı, bölgesi süresi ve seyri konularının bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Meclis'in vermiş olduğu izin kararlarında yürütme organının bilgilendirme yükümlülüğünün yer almasının, yani düzenli aralıklarla kendisine rapor sunulmasını talep ederek bilgi edinmesini kolaylaştırmasının mümkün olduğu da ileri sürülmüştür. Konuyu düzenleyen İçtüzük hükmüne, yürütme organının düzenli aralıklarla rapor sunmasını gerektiren bir kuralın eklenmesi ile soruna bir çözüm öngörülmesi mümkündür. Bu bağlamda her izin kararı kapsamında düzenli zaman aralıklarının somut olayın koşullarına göre Meclis tarafından saptanması, bilgilendirme ve Meclis'in bu bilgilendirme çerçevesinde izni değiştirme veya geri alabilme yetkisini etkin biçimde kullanmasını mümkün kılacağı ve dolayısıyla bu yükümlülüğün Meclis'in demokratik işlevini güçlendireceği de ileri sürülmüştür. Oder, eylemli İçtüzük değişikliklerine gidilerek bu güvencelerin etkisiz kalmasının önlenmesi için bilgilendirme yükümlülüğünün Anayasal düzenlemede yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Meclis'in bilgilendirilmesini sağlayacak demokratik araçların silahlı kuvvet gönderme ve kabul etmeye izin verme kararlarında öncelikli olarak tartışılması, Meclis'in kendini sadece izin veren bir organ olarak nitelendirmemesi ve verdiği iznin siyasi gözetimindeki rolünü dikkate alması ile ilişkilidir.[523]

Doktrinde Tanör; 107 ve 108 sayılı Meclis kararlarının alındığı dönemde, yani ileride ayrıntılı şekilde değinilecek I. Körfez Krizi aşamasında etkili olan savaş atmosferi dönemlerinde yürütme karşısında siyasi denetim ve sorumluluk bilincinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim yazar; belirli bir kriz döneminde savaşa katılmanın çıkar hesaplarını yapanlar karşısında çoğunluk partisi Meclis grubu ve Meclis Genel Kurulu'nun hassasiyeti ile dönemin Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı'nın istifa etmiş olmalarının bu bağlamda siyasi denetim ve sorumluluk bilincinin bir kanıtı olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, bu doğrultuda *"Türkiye'de 'üçlü cunta'nın ülkeyi Birinci*

---

[522] Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı, 24.09.1990 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2020).
[523] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 453-455.

Dünya Savaşı girdabına sürükleyebildiği günlerden bu yana bu alan da az değişmemiştir." şeklinde bir tespit yapmıştır.[524]

Siyasi denetim kapsamında akla gelen bir diğer ihtimal ise; Meclis tarafından verilen her izin kararı sonrasında silahlı kuvvet kullanma yetkisi icra edileceği zaman yürütme organının faaliyetlerini takip edip raporlar hazırlayacak ve Meclis'e sunacak bir komisyonun kurulmasıdır. Mevcut düzende bu komisyon, Anayasanın 98. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan Meclis Araştırması[525] ve TBMM İçtüzüğü'nün 104-105. maddelerinde düzenlenmiş olan Meclis Araştırması Komisyonu[526] şeklinde kurulabilecektir. Meclis Araştırması; Meclis'in görevlerinin ifasında kendisine yararlı olacak bilgileri toplamak amacıyla araştırmada bulunması olarak tarif edilebilir. Meclis Araştırması, öncelikle Meclis'in etkili olmak istediği durumlar hakkında bilgi sahibi olması gerekmesi ihtiyacından doğmuştur Zira tüm milletvekillerinin gerekli tüm bilgilere sahip olmasının beklenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Meclis Araştırması, gerekli bilgilerin edinilmesi için Meclis dışı kaynaklara başvurulması amacına hizmet etmektedir. Nitekim Meclis'in bir konuda karar verebilmesi için bu konu ile ilgili gerekli bilgilerin toplanması da önemli bir husustur. 1982 Anayasası kapsamında Meclis Araştırması komisyonlarında siyasi parti gruplarının Meclis'teki sandalye sayıları ile orantılı olarak temsil edilmesi öngörülmüştür. Komisyon, yapacağı araştırma çalışmaları sonucunda ilgili sorunları ortaya koymak, tüm boyutlarıyla ayrıntılı bir durum tespiti yapmak ve sorunlara yönelik önlem ile çözüm önerileri hazırlayarak rapor oluşturmak şeklinde işlevlere sahiptir. Söz konusu komisyon raporu, milletvekilleri ile ilgili bakanlıklara

---

[524] Tanör, Bülent, "Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 509-510.

[525] Anayasanın 98. maddesinin ilgili hükmü: *"Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir."* şeklindedir.

[526] TBMM İçtüzüğü'nün *"Meclis Araştırması"* başlıklı Üçüncü Bölüm'ünde yer alan 104-105. maddeler: *"Madde 104- Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir.*
Araştırma istemi önergesi beşyüz kelimeden fazla ise önerge sahipleri beşyüz kelimeyi geçmemek üzere özetini eklemek zorundadır.
Meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanır.
Meclis araştırma komisyonunun raporu hakkında Genel Kurulda, genel görüşme açılır.
Madde 105-Meclis araştırmasının yürütülmesi görevi, genel hükümlere göre seçilecek bir özel komisyona verilir. Bu komisyonun üye adedi, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışabileceği hususu Meclis Başkanının teklifi ile Genel Kurulca tespit edilir. Araştırmasını üç ay içinde bitiremeyen komisyona bir aylık kesin süre verilir. Komisyon bu süre sonunda da çalışmasını tamamlayamadığı takdirde süre bitiminden itibaren onbeş gün içinde araştırmanın tamamlanmaması nedenleri veya o ana kadar varılan sonuçlar üzerinde Genel Kurulda görüşme açılır. Genel Kurul bu görüşme ile yetinebileceği gibi yeni bir komisyon da kurabilir.
Meclis araştırma komisyonu bakanlıklarla genel ve katma bütçeli dairelerden, mahallî idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumundan, kamu iktisadî teşebbüslerinden, özel kanun ile veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir.
Komisyon, gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabilir.
Devlet sırları ile ticarî sırlar, Meclis araştırması kapsamının dışında kalır." şeklindedir.

gönderilecek ve Genel Kurul'da görüşülecektir. Bununla beraber Meclis araştırması sonucunda doğrudan bir karar alınması veya yürütme organının sorumlu olması söz konusu değildir. Buna karşın Meclis Araştırması sonrasında yeni bir kanun veya karar çıkarılması da mümkündür. Dolayısıyla Meclis Araştırması, Meclis'in görev ve yetkilerinin kullanılmasına yardımcı olacak bir bilgi edinme ve denetim aracı niteliğindedir.[527]

Meclis'te yer alan milletvekillerinin de demokratik bir hukuk devletinin yasama organı üyeleri olmaları hasebiyle, Meclis tarafından izin verilen her silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası aşamasında harekete geçerek yetki verilen hususa ilişkin bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasını sağlamaları mümkün olacaktır. Ancak kanaatimizce, silahlı kuvvet kullanılması yetkisine özgü bir düzenleme öngörülmesi doğru olacaktır. Bu bağlamda Meclis tarafından izin verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin yürütme organı tarafından icra edilmesine başlandıktan sonra yetki konusu soruna özgü bir araştırma komisyonu kurulmasına ilişkin bir düzenleme yapılabilir. Bu komisyon, Meclis'te grubu bulunan siyasi partilerin eşit temsiline dayanmalıdır. Nitekim bu şekilde yürütme organı ile aynı partiye mensup olan Meclis çoğunluğunun bulunması halinde siyasi denetimin daha objektif ve çoğulcu demokrasi ilkesine uygun gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir. Ayrıca bu komisyonun çalışmaları ve raporlarının Meclis'e sunulmasının ötesinde izin verme kararının gerekli hallerde geri alınmasına ilişkin usulün de düzenlenmesi doğru olacaktır. Yürütme organına verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin bir nevi güven oylaması olarak nitelendirilebilecek bu usul kapsamında siyasi denetimin, yürütme organının yetkisini doğru ve hukuka uygun şekilde kullanmasını sağlaması mümkün olacaktır.

Mevcut Anayasal düzende Meclis'in kararını geri almasının mümkün olduğu kabul edilse dahi bunun nasıl gerçekleştirileceği tam olarak belli değildir. Nitekim henüz Meclis tarafından bir izin verme kararının geri alınması söz konusu olmamıştır. Önceden belirttiğimiz Meclis Araştırması yolu veya partiler tarafından yapılan denetim sonucunda geri alma işleminin nasıl olacağı belirsizliğini korumaktadır. Doktrinde, Meclis Araştırması, genel görüşme, Meclis soruşturması ve yazılı soru yolları şeklindeki olağan denetim yollarıyla yürütme organını, yani Cumhurbaşkanını siyaseten zorlamanın mümkün olduğu şeklinde bir görüş ileri sürülmüştür. Zira Meclis, Cumhurbaşkanına bu yetkiye ilişkin izni verdikten sonra söz konusu süreçle bağının koptuğu ve sürecin dışında kaldığı şeklinde bir yaygın kanının mevcut olduğu da ifade edilmektedir.[528]

---

[527] Arslan, Kahan Onur, **Türk Parlamento Hukuku,** 2.Bs., Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 276-277.
[528] Meclis'in verdiği izin kararının geri alınabilmesi sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 120-124.

İzin verme kararının geri alınması sorunu, yürütme organına verilen yetkinin herhangi bir süre sınırı belirtilmeden öngörülmesi halinde oldukça önem kazanmaktadır. Nitekim Meclis kararıyla verilen süresiz izinlerin belirli bir süre kullanıldıktan sonra gereksiz olduğu yönünde bir Meclis iradesi belirmesi halinde nasıl bir usul izleneceği belirsizdir. Buna karşın Meclis'in izin verme kararını kamu hukukunda yetkide ve usulde paralellik ilkesi uyarınca, aynı yollarla geri almasının mümkün olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla kanaatimizce, yürütme organına izin verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrasına devamı için süre, kapsam veya amaç vb. unsurlar açısından gerek kalmadığı veya yanlış olduğu kanısına varılması halinde tekrar bir Meclis kararı ile bu iznin sonlandırılmasının öngörülmesi gerekir. Bununla beraber her ne kadar Meclis'in izin kararını geri almasına ilişkin Anayasal bir düzenleme bulunmadığı için bunun mümkün olmayacağı ileri sürülebilecek olsa da aksi durumu kabul etmek de doğru olmayacaktır. Bazı dönemlerde olağanüstü koşullar ve sebeplerin varlığı halinde yürütme organına süre belirtilmeden silahlı kuvvet izni verilmesinin ardından söz konusu koşulların değişmesi veya ortadan kalkması halinde, silahlı kuvvet kullanma yetkisinin devam ettiğini kabul etmek mümkün olmamalıdır. Nitekim bu yetkinin süresinin takdirini yürütme organının keyfiyetine bırakmak, daha yanlış sonuçlar doğurabilecektir. Dolayısıyla en makul çözümün Anayasanın 92. maddesine eklenecek bir hüküm ile izin kararının geri alınmasına ilişkin usulün öngörülmesi olduğunu ifade etmek gerekir.

Yürütme organı tarafından kullanılacak olan silahlı kuvvet kullanma yetkisinin demokratik denetimi açısından Schimitt'in görüşlerine de değinmek yararlı olacaktır. Nitekim yazar, siyasi hayatın aleniyeti hususunda gizli siyaset ile diplomasi yerine siyasetin aleni kılınmasının, her türlü siyasi yozlaşmaya çare olacağını ve bu doğrultuda kamuoyunun son derece etkili bir kontrol unsuruna dönüşeceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak yazara göre; aydınlatılmış kamuoyu karşısında iktidarın kötüye kullanılması imkansız olacaktır.[529]

2.4. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş Yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından Denetlenmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin uygun gördüğü her an vermiş olduğu izni geri alabileceği veya kapsamını değiştirebileceği belirtilmelidir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, 1990 yılında vermiş olduğu kararında Meclis'in bu yetkisini: *"... izni veren yasama organı sahip olduğu salt güç nedeniyle, gerektiğinde bu izni değiştirir ya da geri alabilir. Ayrıca, saptanan içerik ve kapsamdaki izni kullanacak Hükümetin uygun zaman aralıklarıyla yasama*

[529] Schmitt, Carl, **Parlamenter Demokrasinin Krizi,** çev. A. Emre Zeybekoğlu, 4.Bs., Dost Kitabevi, Ankara, 2017, s. 59.

organını gelişmeler hakkında bilgilendirmesi, parlamenter geleneğin doğal sonucudur." şeklinde açıklamıştır.[530] Bununla beraber Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 16. maddesi, Meclis'e kuvvet kullanımının süresini tayin etme yetkisini tanımıştır. Meclis bu yetkisini, hükümetin sahip olduğu kuvvet kullanma yetkisinin somut olaydaki amaç ve kapsamına göre bu yetkinin keyfi kullanıma dönüşmesini engelleyecek şekilde kullanmalıdır.

Yürütme organı tarafından icra edilen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin Meclis tarafından denetimi, kamusal işlemlerin hukuka uygunluğu açısından büyük önem taşımaktadır. Buna karşın Meclis'ten izin istenilen uygulamaların Meclis görüşmeleri öncesinde başlatıldığına dair örnekler de bulunmaktadır. Söz konusu örneklerde yürütme organı, Meclis tarafından henüz izin kararı verilmemiş iken silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin bazı faaliyetleri gerçekleştirmiştir. 487 sayılı Meclis kararına[531] konu olan tezkerenin görüşüldüğü Meclis görüşmelerinde hükümet adına yapılan açıklamada, izin istenilen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin uygulamaların Meclis kararından, hatta görüşmelerden dahi önce başladığı ifade edilmiştir. Meclis kararı olmadan söz konusu uygulamalara başlanmasının gerekçesinin ise uluslararası uygulamalara katılmanın uluslararası nezaket kurallarının gereği olduğu ileri sürülmüştür.[532] 722 sayılı Meclis kararına[533] konu tezkereyle ilgili Meclis görüşmelerinde de; hükümet adına yapılan açıklamada izin talep edilen uygulamaların başlamış olduğu belirtilmiştir. Söz konusu uygulama kapsamında 10 Ekim 2001 tarihli 722 sayılı Meclis kararından önce 12 Eylül 2001 tarihli NATO kararına istinaden 26 Eylül 2001 tarihinden itibaren Türk hava sahası NATO kuvvetlerine açılmıştır.[534] 880 sayılı Meclis kararına[535] ilişkin görüşmelerde dönemin Bakanlar Kurulu, karara konu uygulamalara Meclis gündemine gelmeden önce izin vermiş ve bunu Birleşmiş Milletlere bildirmiştir. Hükümet, bu faaliyetlerin

---

[530] Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı 24.09.1990 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 28.08.2020).

[531] 20 Şubat 1997 tarihli, 487 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000487.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[532] 20 Şubat 1997 tarihli Meclis Görüşmeleri, 59. Birleşim, s. 88-109, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c021/tbmm20021059.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[533] 10 Ekim 2001 tarihli, 722 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/karartbmmc086/karartbmmc08600722.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[534] 10 Ekim 2001 tarihli Meclis Görüşmeleri, 5. Birleşim, s. 231-272, 337-360, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c071/tbmm21071005.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[535] 5 Eylül 2006 tarihli, 880 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c127/tbmm22127124.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

2001 yılı sonrasında 4 kez bu şekilde uygulandığı için söz konusu uygulamalarda Anayasa ve kanunlara aykırı bir durum olmadığını ileri sürmüştür.[536]

Doktrinde değinilen duruma ilişkin olarak Meclis'in sessiz kalması ve kabullenmesi veya Meclis'in bileşimi nedeniyle iktidar partisinin karar alınmasını sağlayabilmesi gibi sebeplerle bağımsız olarak izin verme yetkisinin yetki devrine dönüşmesi tartışması açısından tutarlı bir Meclis uygulamasının olmadığı ileri sürülmüştür. Nitekim Anayasal düzenleme olmasaydı dahi genel hukuk mantığı çerçevesinde izne tabi olan bir yetkinin izin alınmadan kullanılmaya başlanması açıkça sorunludur.[537] Demokratik hukuk devleti ilkesinin geçerli olduğu Türk Anayasal düzeninde, güç potansiyeli oldukça yüksek olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin tamamıyla yürütme organına devredilmeyip Meclis'in egemenlik alanında tutulması ve Meclis'in öncelikli konumu, genel kural olmalıdır. Nitekim günümüz dünyasında demokratik devlet ilkesi kapsamında silahlı kuvvetlerin sivil iktidara bağlı olması[538] gerektiği temel esas olarak kabul edilmektedir.[539]

Kanaatimizce, iktidar partisinin Meclis çoğunluğu aracılığıyla izin alabilmesi gayet mümkün iken izin almadan silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin uygulamaları başlatmasının kabul edilmesi mümkün değildir. Nitekim Meclis'in bu şekilde devre dışı bırakılması, normalde yapılması halinde haklı olarak nitelendirilecek uygulamaların dahi savunulmasını güçleştirebilecektir. Millet egemenliği ve çoğulcu demokrasi temellerinde yükselen Türk Anayasal düzeninde demokratik iradenin temsilcisi Meclis'in etkisiz, hatta anlamsız kılınmasını haklı görmek mümkün değildir. Dolayısıyla siyasi iktidarın takdirine bırakılmış olan dış politika ve silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası aşamasında Meclis'in gerek izin verme yetkisi gerekse denetim yetkisine azami ihtimam ve saygının gösterilmesi, demokratik bir hukuk devleti olmanın temel gerekliliğidir.

Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin denetiminin hangi esaslar ışığında yapılacağı önemli bir husustur. Bu bağlamda Anayasal düzenlemede yer alan uluslararası meşruiyet temel şartı ile uluslararası hukukta silahlı çatışmalarda uygulanması gerektiği kabul edilen insancıl hukuk kuralları temel ölçü normlar olarak ele alınmalıdır.

---

[536] 5 Eylül 2006 tarihli Meclis Görüşmeleri, 124. Birleşim, s. 78-165, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c127/tbmm22127124.pdf (Erişim tarihi: 31.08.2020).

[537] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 120.

[538] Sivil iktidar, yani yasama ve yürütme organları ile askeri makamlar arasındaki ilişkinin demokratik devlet ilkesi ile bağlantısı önemli bir husustur. Türk Anayasa Hukuku bakımından; Meclis, Cumhurbaşkanı ve TSK arasındaki geçmişten gelen gerilimli bir ilişki denebilecek bu sorun, ilerinde Milli Güvenlik Kurulu başlığı altında değerlendirilecektir. Nitekim söz konusu sivil-asker arasındaki gerilimin en somutlaştığı ve gündeme yansıdığı Anayasal organ olan Milli Güvenlik Kurulu'nun tarihsel gelişimi ve kararları, sivil-askeri makamlar arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından oldukça yol gösterici olacaktır.

[539] **Kanadoğlu**, s. 413.

Uluslararası meşruiyet şartı açısından Birleşmiş Milletler Antlaşmasına uygunluk kapsamında devletin meşru müdafaa hakkı ile Birleşmiş Milletler kararı uyarınca silahlı kuvvet kullanılması durumlarının ayrı başlıklar altında ele alınması doğru olacaktır. Ardından ise çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde uluslararası insancıl hukuk kurallarının da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2.4.1. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Uygunluk Denetimi

Anayasanın 92. maddesi uyarınca gerek savaş hali ilanı gerekse silahlı kuvvet kullanma yetkilerinin kullanılabilmesi, daha önceden de belirtildiği gibi milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde mümkündür. Milletlerarası hukukun meşru saydığı haller açısından Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın önemine daha önce değinilmiştir. Meşruiyet açısından iki temel durum; meşru müdafaa hakkı ile Birleşmiş Milletler yetkili organları tarafından verilen kararlar uyarınca silahlı kuvvet kullanılmasıdır. Devletlerin meşru müdafaa hakkı ile BM kararlarına uygun şekilde yetkinin kullanılmasına ek olarak başta Cumhurbaşkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere yürütme organının uluslararası insancıl hukuk kurallarına da uygun davranması gerektiği bir hakikattir. Bu bağlamda yürütme organı, Meclis tarafından ilan edilen savaş hali, izin verilen TSK'nın gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin gerçekleştireceği eylem ve işlemleri uluslararası insancıl hukuk kapsamında yer alan teamül kuralları ile pozitif düzenlemelere uygun gerçekleştirmelidir. Ayrıca Meclis iznine gerek bulunmayan uluslararası antlaşmaların ya da nezaket kurallarının gerektirdiği durumlarda silahlı kuvvet kullanma yetkisini icra ederken de anılan kurallara uygun hareket edilmelidir.

Meclis tarafından yapılan denetim kapsamında; meşru müdafaa hakkına dayanarak silahlı kuvvet kullanılması halinde hakkın koşulları ile sınırlarının, buna karşın Birleşmiş Milletler kararlarının dayanak olması halinde ise BM hukukunun ilgili kural ve ilkelerinin göz önüne alınması gerekmektedir. Meclis denetiminde, silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin her eylem ve işlem açısından uluslararası insancıl hukuk kurallarının da hareket noktası olduğu belirtilmelidir. Söz konusu denetim kapsamında göz önüne alınması gereken meşru müdafaa hakkı, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ve insancıl hukuk kurallarının ayrı birer başlık altında çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde ayrıntılı şekilde ele alınması, denetimin kapsamının anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.4.1.1. Devletin Meşru Müdafaa Hakkına Uygunluk

Türk Anayasal düzeninde Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme organı tarafından devletin meşru müdafaa hakkına dayanarak gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanma fiillerinin hakka uygunluğunu denetleme yetkisine sahiptir. Meclis söz konusu denetim yetkisi kapsamında; uluslararası teamül kuralları ile Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesinde meşru müdafaa hakkının sınırları ve şartlarını öncelikle göz önüne almalıdır. Bu bağlamda devletlerin meşru müdafaa hakkının hukuksal sınırları, önceden de belirtildiği üzere genel anlamda uluslararası pozitif hukuk kuralları ile değil, teamül kuralları çerçevesinde şekillenmiştir. Nitekim BM Antlaşması 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkına ilişkin hukuki esaslar, pozitif hukuk dayanağını bu maddeden almaktadır. Buna karşın söz konusu hakkın kapsamı, sınırları ve şartları büyük ölçüde teamül hukukunda açıklığa kavuşmuştur. BM Antlaşması düzenlemesinde dahi, *"doğal bir hak olan meşru müdafaa hakkı"* ifadesi yer almakta, hatta doğal bir hak olan meşru müdafaa hakkına halel gelmeyeceği öngörülerek teamül hukukunda meşru müdafaa hakkına ilişkin olan kuralların önemine atıf yapılmıştır. Bu noktada meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olmasından ileri gelen özelliklerinin, teamül hukuku kapsamında oluşan hususlar olduğunu ifade etmek gerekir.

Her ne kadar bazı devletler ve yazarlar, doğal meşru müdafaa hakkının önleyici meşru müdafaa hakkını kapsadığını ve devletlere tanıdığını savunsa da kanaatimizce hakkın doğal hak olma özelliği, önleyici meşru müdafaa hakkına değil, bu hakkın teamül hukuku kapsamında oluşan özelliklerine atıf yapmaktadır. Bu bağlamda meşru müdafaa hakkının esaslarını temel anlamda teamül hukuku ve BM sistemi olmak üzere iki boyutta ele almak doğru olacaktır. Teamül hukukunda meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak ileri sürülen hususların, BM sistemi kapsamındaki hakka ilişkin bir temel oluşturması sebebiyle meşru müdafaa hakkının önce teamül hukuku, ardından ise BM sistemi kapsamında ele alınması gerekecektir.

2.4.1.1.1. Uluslararası Teamül Hukukunda Meşru Müdafaa Hakkı

Daha önceden de belirtildiği üzere devletlerin meşru müdafaa hakkının hukuksal sınırları, uluslararası pozitif hukuk kurallarından ziyade, teamül kuralları[540] çerçevesinde

[540] Meşru müdafaa hakkının sınırlarına ve şartlarına ilişkin teamül kuralları da, büyük ölçüde Caroline olayı olarak adlandırılan bir uyuşmazlık sonrasında geliştirilen ölçütlere göre belirlenmiştir. 1837 yılında meydana gelen Caroline Olayı, devletlerin meşru müdafaa hakkının şartları ve kullanımı konusunda önemli bir örnek olaydır. Caroline Olayı'nı önemli kılan başlıca sebep, olaydan önceki dönemde devletler meşru müdafaa hakkından ziyade, self-preservation hakkına dayanarak hareket etmişlerdir. Meşru müdafaa hakkı, ancak Caroline Olayı'ndan sonra hukuki bir doktrin haline gelmiştir. Söz konusu olay, 1837 yılında Kanada'daki Fransız isyancılarının İngiliz yönetimine karşı ayaklanması esnasında vuku bulmuştur. Her ne kadar Amerikalı yetkililer ABD vatandaşlarının bu isyana destek vermesini önlemek için gerekli tedbirleri almış olsa da Kanadalı isyancılar, ABD'nin New York bölgesinin Buffalo şehrindeki ABD vatandaşlarından ihtiyaçları olan desteği almayı başarmışlardır. Kanadalı isyancılar ve onlara destek veren söz konusu ABD vatandaşlarından oluşan bir grup, Kanada'ya ait bir adaya

şekillenmiştir. Devletlerin meşru müdafaa hakkının sınırlarını belirlemek için şartlarının tespit edilip değerlendirilmesi, Türk Anayasal düzeninde milletlerarası hukukun meşru saydığı hallere ilişkin temel şartın kapsamının açıklığa kavuşturulması bakımından yararlı olacaktır. Zira meşru müdafaa kapsamında kullanılacak kuvvetin sadece saldırgan devletin fiilini savuşturma amacına yönelik olması doğrultusunda hakkın sınırları, meşruiyet açısından temel hukuki ölçüt niteliğindedir.[541] Bu bağlamda meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan silahlı kuvvet; gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartlarına aykırı olur ise uluslararası barış ve güvenliğe aykırı bir çatışma dizisi ve daha ileri aşamada bir savaşın sebebi veya başlangıcı dahi olabilecektir.[542] Söz konusu şartlar, meşru müdafaa hakkının hukuka aykırı ve dolayısıyla hukuka aykırı olan zararla karşılık kavramından ayrılması noktasında önemli olmaktadır.[543]

Meşru müdafaa hakkının esasen saldırıyı durdurma ve püskürtme amacının, kuvvet kullanma olmadan veya daha az şiddette kuvvet kullanarak sağlanmasının mümkün olmadığı

---

konuşlanmış ve bu adadan İngiliz gemilerine saldırılar düzenlemişlerdir. Söz konusu olaya ismini veren Caroline isimli Amerikan gemisi de bu doğrultuda isyancılara önemli yardımlar sağlamıştır. İngilizler, 29 Aralık 1837 gecesi gemiyi bulunduğu Schlosser isimli Amerikan limanında yakıp Niagara Şelalesi'nden aşağı atmışlardır. Birleşik Krallık, Caroline gemisini bir korsan gemi olarak nitelemiş ve ABD'nin kendi yasalarını uygulayamamasından ötürü, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gereken tedbirleri aldığını öne sürmüştür. Olayın asıl önemli noktası da ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster'in 24 Nisan 1841 tarihli ABD notasıdır. Zira bu nota ile uluslararası hukukta devletlerin meşru müdafaa hakkının temelini oluşturacak ilkeler belirlenmiştir. Webster meşru müdafaa hakkını; tehlikenin ortaya çıktığı sırada, ani, karşı konulamaz ve başka bir korunma yoluna başvurmayı imkansız kılacak derecede olması gerektiği şeklinde formüle etmiştir. Webster'ın bu formülü gereklilik ve orantılılık şartlarını öngörmesi yönüyle, geniş ve politik meşru müdafaa ile ucu açık varlığını koruma hakkından daha dar bir kapsamı olan meşru müdafaa hakkını içermektedir. Nitekim hukuksal dayanağa sahip bir meşru müdafaa hakkı orantılılık ve gereklilik şartlarını da kapsamaktadır. Bakanın, olaydaki ispat yükü hususundaki aşırı talepleri bir kenara bırakılırsa, meşru müdafaa hakkının zorunluluk, aciliyet ve orantılılık şartlarının ortaya konduğu görülmektedir. Bu şartlar meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluğunun sağlanması açısından önem arz etmektedir. Sonuç olarak, meşru müdafaa hakkını bir devletin maruz kaldığı ani, beklenmez ve katlanılmaz bir kuvvet kullanma eylemine karşı orantılı kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesi olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim uluslararası hukuk kapsamında, devletlerin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik bir saldırı olması halinde kendileri koruma haklarının var olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Söz konusu olay hakkında oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Somut olay kapsamında yazışmalar ve doktrin tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.I – Peace, s. 850; **Shaw**, s. 1131; Jennings, Robert Yewdall, "The Caroline and McLeod Cases", **The American Journal of International Law,** Vol. 32, No:1, January 1938, ss. 82-91; Miller, Edward, "Self-Defence, International Law and the Six Day War", **Israil Law Review,** Vol.20, No:1, 1985, s. 69; **Harris**, ss. 848-849; **Alexandrov**, ss. 19-23; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, ss. 243-245; **Brownlie**, ss. 43, 258-261; Arend, Clark Anthony, "International Law and the Preemptive Use of Military Force", **The Washington Quarterly,** Vol.: 26, Issue: 2, 2003, s. 90-91; **Corten**, ss. 409-410; **Arend/Beck**, ss. 18-72; **Dixon/McCorquodale**, ss. 561-562; **Bowett**, ss. 58-60; Fitzgerald, Matthew Allen, "Seizing Weapons of Mass Destruction from Foreign-Flagged Ships on the High Seas under Article 51 of the UN Charter", **Virginia Journal of International Law,** Vol.: 49, Issue: 2, 2009, s. 478; **Gündüz**, s. 155; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 116; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 24-25, 111; **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 149, dn. 201; **Caşın**, ss. 1248-1255; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, ss. 50-51.

[541] **Gray**, International Law, s. 155; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 131.

[542] Çetin, Burak, **"Birleşmiş Milletler Andlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnası Olarak Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının İncelenmesi",** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 66.

[543] Topal, Ahmet Hamdi, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı,** Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 150.

durumlarda hukuka aykırı durumu sonlandıran bir kavram olduğunun belirtilmesi gerekir.[544] Devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanmasına yönelik olarak teamül hukukunda ortaya çıkan gereklilik, aciliyet ile orantılılık hususlarının ayrı birer başlık altında konuyu ilgilendirdiği ölçüde ayrıntılı olarak değerlendirilmesi, Meclis'in denetim yetkisinin kapsamının anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.4.1.1.1.1. Gereklilik

Meşru müdafaa hakkı doğrultusunda devletlerin kuvvet kullanmasının gereklilik şartı[545] kısaca; başka çare kalmaması durumunda devletlerin temel haklarının telafisi olmayan ya da geri dönüşü bulunmayan zararlardan korunması olarak tarif edilebilir.[546] Bu doğrultuda meşru müdafaa hakkının işlevleri, kuvvet kullanma fiillerinden önce mevcut olan düzendeki barış ve güvenliği muhafaza etmek, korumak veya yeniden kurmak olmaktadır.[547] Olası bir uyuşmazlık veya tehlike anında barışçıl çözüm yollarının yetersiz olduğu ya da sonuçsuz kalacağı açıkça anlaşılmakta ise gereklilik şartının gerçekleştiği sonucuna ulaşılabilir.[548] Bu bağlamda alternatif bir çözüm yolunun bulunmadığı ve derhal karşı tedbir almanın gerektiği sıcak bir tehdit veya tehlike durumunun söz konusu olması gerekmektedir.[549] Başka bir deyişle meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devletin maruz kaldığı hukuka aykırı saldırıyı durdurması, sona erdirmesi veya püskürtmesi amacı açısından kuvvet kullanmadan başka bir yöntemin bulunmaması, yani kuvvet kullanmanın bu amaçlara yönelik olarak son çare olması gerekir.[550]

Meşru müdafaa hakkını kullanan devletin bir silahlı saldırı tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını ve tüm barışçıl çözüm yollarını tükettiğini inandırıcı ve yeterli delillerle kanıtlaması gerekmektedir.[551] Zira Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinin 3. fıkrası *"Tüm üyeler,*

---

[544] Yearbook of the International Law Commission, (1980), Vol. II, Part 1, 32nd Season, s. 68-69, par. 119, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2020).

[545] Gereklilik şartı doktrinde zaruret hali olarak da ifade edilmektedir. **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 26-27; Gereklilik şartı, doktrinde son çare olarak da ifade edilmiştir. Hoş, son çare kavramını *"Bu prensibe göre devletler, kuvvet kullanımına başvurmadan önce hakeme veya uluslararası örgütlere başvurma, aracılık kurumu yoluyla barış yolunu açma gibi barışçıl yolları tüketmelidirler."* şeklinde aktarmıştır. **Hoş**, s. 78.

[546] Sarvarian, Arman, "The Lawfulness and a Use of Force upon Nuclear Facilities in Self-Defence", **Journal on the Use of Force and International Law,** Vol.: 1, No: 2, 2014, s. 266; Abdybaeva, Milana, **"Hukuki Bakımdan Terör ve 11 Eylül Saldırısı",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 86.

[547] **Corten**, The Law Against War, s. 485; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 131; **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 58.

[548] Gazzini, Tarcisio, **The Changing Rules on the Use of Force in International Law**, Manchester University Press, Manchester, 2005, s. 146; **Okimoto**, s. 92; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 53.

[549] **Arend/Beck**, s. 163; **Corten**, s. 480; Krajewski, Markus/Can, Osman, "ABD'nde Terör Saldırısı ve Afganistan'a Karşı Savaş- Uluslararası Hukuk Hangi Yanıtları Verir?", **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi,** Nisan 2003, Sayı:14, par. 45-47, http://e-akademi.org/makaleler/ocan-3.htm (Erişim tarihi: 22.04.2020).

[550] Dülger, Kenan, **Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu,** Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 99; **Caşın**, s. 1238.

[551] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 150-151.

uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler." şeklindeki ifadesiyle de bu yükümlülüğü teyit etmektedir.[552] Ancak bir devletin ülkesine oldukça geniş kapsamlı ve zararlı neticeler doğuran veya topyekûn bir saldırı olması halinde saldırıya uğrayan devletten bu sorunun çözümü için saldırıya karşılık vermesi yerine, barışçıl yollara başvurması beklenmemesi gerektiği de belirtilmelidir.[553] Ani ve geniş çaplı bir saldırı karşısında doğacak meşru müdafaa hakkı bağlamında gereklilik şartı aranması pek makul olmayacağı için söz konusu şartın gerçekleşmiş olduğu kabul edilmelidir.

Gereklilik şartının varlığı, savaş durumu ortaya çıkmadan önce sorunun kuvvet kullanma yolu yerine barışçıl görüşmelerle çözülemeyeceğinin net bir şekilde anlaşılması halinde gündeme gelir.[554] Bununla beraber silahlı saldırı devam etmekte iken, saldırıya maruz kalan devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında gereklilik şartının kendiliğinden gerçekleşmiş olacağı da belirtilmelidir. Zira kendisine yönelik silahlı bir saldırı sırasında mağdur devletten barışçıl çözüm yollarını denemesi ve kuvvet kullanmamasını beklemek, hiç adil ve doğru olmayacaktır. Ancak hedef devletin maruz kaldığı silahlı saldırıyı kuvvet kullanmadan durduramayacağını, yani saldırı devam ettiği için kaçınılmaz şekilde kuvvet kullanmanın gerekliliğini ispatlaması gerekmektedir.[555] Dolayısıyla meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, uğramış olduğu silahlı saldırı karşısında bu saldırıyı bertaraf etmek için kuvvet kullanmaktan başka bir yol kalmadığını somut ve net olgularla ortaya koymalıdır.[556]

Terörle mücadele kapsamında maruz kalınan terörist faaliyetleri gerçekleştiren terör örgütüne yardım ve destek sağlayan başka bir devletin var olması, yani devlet destekli terörizm hususunda ise hedef devlete yöneltilmiş olan bir terörist saldırının ardından destek veren devlete, bu faaliyetinden vazgeçmesi ve terörist unsurları ülkesinden uzaklaştırması fırsatı tanınmalıdır. Böyle bir fırsat sunulmadığı sürece kuvvet kullanılması meşru müdafaa hakkı kapsamında olmayacaktır. Ayrıca kuvvet kullanmanın gerekliliği hususu, terörist faaliyetin niteliği, terör örgütünün gücü ve amaçları gibi faktörlerin değerlendirilmesi ile açıklığa kavuşturulmalıdır.[557]

---

[552] **Gazzini**, s. 144; **Caşın**, s. 1245; Cömert, İbrahim, **"Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı ve Uluslararası Hukuktaki Yeri",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006, s. 48.
[553] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 231.
[554] **Çetin**, s. 66.
[555] Taşdemir, Fatma, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi,** Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 201.
[556] **Caşın**, s. 1238.
[557] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 151-152.

Olay anındaki tepki niteliğindeki karşı tedbirler, meşru müdafaa hakkının gereklilik şartı konusunda tipik bir durumdur. Bir devletin ülkesi sınırlarına yönelik silahlı bir saldırıya karşı anında silahla karşılık vermesi, olay anında tepki örneğidir. Bu noktada silahla verilen karşılığın meşru müdafaa kapsamında sayılabilmesi için mağdur devletin zararını telafi etme imkanının olmaması, yani alternatif bir çözüm yolunun bulunmaması gerekmektedir. Uyuşmazlık tarafları arasında görüşmeler sürmekte iken, silahlı kuvvet kullanılması halinde söz konusu fiil meşru müdafaa niteliğinde olmayacaktır.[558] Olay anındaki tepki niteliğindeki fiillerde aciliyet ve gereklilik şartlarının varlığı, bu fiilleri zararla karşılıktan ayırmaktadır. Zira zararla karşılık kapsamındaki fiillerin yeri ve zamanı, bunu uygulayan devlet tarafından belirlenmekte iken; olay anındaki tepki niteliğindeki fiillerde aciliyet ve gereklilik şartlarının gerçekleşmesi gerekmektedir.[559] Ayrıca meşru müdafaa hakkının amacı sadece silahlı saldırıyı bertaraf etmek iken, zararla karşılığın amacı hedef devletin cezalandırılmasıyla mevcut ihlalden caydırılması veya muhtemel ihlallere başvurmasını engellemektir.[560]

2.4.1.1.1.2. Aciliyet

Devletlerin meşru müdafaa hakkının aciliyet şartı, silahlı saldırı ile meşru müdafaa fiili arasında uzun sayılabilecek bir zaman aralığı bulunmaması gerektiği şeklinde kısaca ifade edilebilir.[561] Başka bir deyişle meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devletin ilk saldırıdan hemen sonra veya makul sayılabilecek kısa bir süre içerisinde kuvvet kullanması gerekmektedir.[562] Doktrinde Başeren, aciliyet şartını: *"Mukabil fiil silahlı saldırıyı takip etmeli, hemen onun ardından işlenmelidir. Bununla beraber, devletlerin her zaman saldırıya hemen cevap verebilecek durumda olmaları beklenemez. Böyle bir durumda, ilk saldırıya uğrayan mağdur devlet hemen karşılık vereceğini gösterir ve sonra da önemli bir ara vermeden vereceği karşılığı icra ederse, silahlı saldırıyla mukabil meşru müdafaa fiili arasındaki bağ kopmamış demektir."* şeklinde tarif etmiştir.[563]

Aciliyet şartı, devletlerin geçmişte kalan uyuşmazlıklara karşı meşru müdafaa hakkını ileri sürerek yeni saldırılar düzenlemesini engellemesi yönüyle önemlidir. Aciliyet şartının meşru müdafaa hakkı açısından kabul edilmemesi halinde eskiye dayanan uyuşmazlıklar, meşru müdafaa hakkı bahanesiyle geniş çatışmalara, hatta uzun ve kapsamlı savaşlara

---

[558] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 26-27; **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 201.
[559] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 58.
[560] **Bozkurt/Kütükçü/Poyraz**, s. 338.
[561] **Arend/Beck**, s. 163; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 59.
[562] Bagheri, Saeed, "Self-Defence in Karabakh Conflict?", **Russian Law Journal,** Vol.: 3, Issue: 4, 2015, s. 153; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 52.
[563] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 132.

dönüşebilecektir.[564] Doktrinde Toluner bu sorunu; *"Müdafaa zorunluluğunun ani olması, geçmişte vuku bulan ihlallere karşı bir misilleme (reprisal) olmak üzere veya gelecekte vukuu muhtemel ihlallere karşı önleyici bir tedbir olarak meşru müdafaa esasına dayanılarak harekete geçilemeyeceğini gösterir."* şeklinde belirtmiştir.[565]

Silahlı bir saldırının mağduru olan bir devlet, herhangi bir uluslararası mahkeme veya hakem kararını bekleme lüksüne sahip olmayıp imkanları dahilinde ülkesini savunmak durumunda kalacaktır. Özellikle siyasi açıdan demokratik rejimlerin olduğu devletlerde, karar alma süreçleri Anayal düzenlerine göre belli bir ölçüde uzun sürebilecektir.[566] Karar alma sürecinin yol açtığı gecikmeden ayrı olarak, olası bir silahlı saldırı durumunda barışçıl çözüm yöntemleri denenmesine rağmen sonuç alınamamış olabilmektedir. Bu bağlamda söz konusu başarısız süreci makul bir gecikme faktörü olarak görmek ve mağdur devletin meşru müdafaa hakkının devam ettiğini kabul etmek gerekir.[567] Ülkeler arasındaki coğrafi uzaklığın da başka bir makul geciktirici faktör olduğu belirtilmelidir.[568] 1982 yılında İngiltere, kendi egemenliği altında bulunan Falkland Adaları'nın Arjantin tarafından işgal edilmesi üzerine, meşru müdafaa hakkını ileri sürerek askeri bir müdahale düzenlediğinde adanın kendi ülkesine uzak olmasından ötürü askeri harekat hazırlıkları olağan süreçten daha uzun sürmüştür.[569] Buna benzer zorunlu gecikmeler, devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında aciliyet şartını ortadan kaldırmamaktadır.[570]

Aciliyet şartı hususunda başka bir makul gecikme de devlet destekli terörizmle mücadelede ortaya çıkmaktadır. Terör saldırısı sonrasında meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devletin saldırıyı gerçekleştiren terörist hedefe karşı kuvvet kullanabilmesi, hemen mümkün olmamaktadır. Zira saldırıyı gerçekleştiren teröristlerin kimlikleri, hangi devlet tarafından desteklendikleri ve destekleyen devletin ülkesinin hangi bölgesinde barındıkları gibi bilgilere ulaşılması, yani gerekli istihbaratın sağlanması oldukça zaman gerektiren hususlardır. Terör eylemlerinin bir devletin resmi silahlı kuvvetlerinin aksine vur-kaç taktiği ile gerçekleştirildiği göz önüne alındığında bu gecikmenin makul olduğu kabul edilmelidir. Bu doğrultuda terör saldırılarına karşılık olarak düzenlenecek operasyonların hedefi olan saldırganların ve terör unsurlarının kesin olarak tespit edilmesine kadar geçen sürenin aciliyet

---

[564] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 59.
[565] **Toluner**, Kıbrıs Uyuşmazlığı, s. 150.
[566] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 236; **Bagheri**, Self-Defence, s. 154.
[567] **Caşın**, s. 1237.
[568] **Bagheri**, Self-Defence, s. 153-154.
[569] Falkland Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Harris**, ss. 855-861.
[570] **Gazzini**, s. 144; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 28; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 60-61; Kedikli, Umut, **Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu,** Nobel Yayınları, Ankara, 2013, s. 33.

şartını ihlal etmeyeceğini kabul etmek gerekir.[571] Terör saldırılarına maruz kalan devletin saldırganların kimliklerini belirlemesi, yerlerini saptamak için gerekli istihbaratı toplaması ve askeri harekatların hazırlıkları için meydana gelen gecikmelerin de makul sayılması ve aciliyet şartının ihlal edilmediği sonucuna varılması doğru olacaktır. Bu bağlamda devlet destekli terörle mücadele açısından meşru müdafaa hakkının aciliyet şartının daha esnek ve gerçekçi yorumlanması uygun olacaktır.[572]

Meşru müdafaa hakkının aciliyet şartı konusunda, ilk saldırı ile sonraki saldırı arasında geçen uzun zamanın devletin topraklarının işgalindeki hukuka aykırılığı ortadan kaldırmadığını belirtmek gerekir. Böyle uzun bir zamanın varlığı halinde, sonraki saldırının ilk saldırıyı önleme amacını aşarak devam eden hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaya yöneldiğini ifade etmek doğru olacaktır. Bu amaç değişikliği, fiili meşru müdafaa olmaktan çıkarır ve zararla karşılığa dönüştürür.[573]

2.4.1.1.1.3. Orantılılık

Orantılılık kavramı; silahlı çatışmalarda kullanılan yöntem ve araçlar ile ulaşılan neticenin amaçlanan askeri avantaj veya başarıyla orantısız olmamasını, ilk saldırı ile karşı saldırının orantılı olmasını ve askeri harekatların sebep olduğu zararları sınırlandırmayı amaçlayan ilke şeklinde tarif edilebilir.[574] Devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanmalarında maruz kalınan hukuka aykırı fiilden dolayı saldırgan devleti cezalandırma veya gelecekteki hukuk ihlallerini önleme amacı değil, sadece saldırgan devletin saldırısını durdurma ve bertaraf etme amacı vardır.[575]

Meşru müdafaa hakkını doğuran ihlallerin durdurulması, önlenmesi ve püskürtülmesi amacına yönelik olarak gerçekleştirilecek fiillerin bu amaçları sağlamak üzere orantılı şekilde makul olması ve aşırıya kaçmaması gerekmektedir. Nitekim meşru müdafaanın işlevi, hukuki düzeni korumak veya yeniden tesis etmek olup, ihlalin cezalandırılması veya zararın tazmini değildir.[576] Meşru müdafaa fiilinin orantılılık[577] şartını da bu amaç belirlemektedir. Ayrıca meşru müdafaa hakkının gereklilik ve orantılılık şartlarının birbirini tamamlayan unsurlar

---

[571] **Cömert**, s. 46.
[572] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 159-160.
[573] **Bagheri**, Self-Defence, s. 153; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 137; **Caşın**, s. 1237; **Abdybaeva**, s. 87.
[574] **Bouchet-Saulnier**, s. 269.
[575] **Alexandrov**, s. 25; **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, s. 34.
[576] **Toluner**, Kıbrıs Uyuşmazlığı, s. 150-151; **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 153; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 51.
[577] Doktrinde orantılılık şartı, uygunluk şeklinde ifade edilmiştir. Hoş, uygunluk prensibini *"Bu prensibe göre kuvvet kullanma amacının ötesine geçmemelidir ve amacının ötesinde zararlar yaratmamalıdır. Kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıkacak başarı, muhtemel doğacak tüm zararlardan daha kabul edilebilir olmalıdır."* şeklinde ifade etmiştir. **Hoş**, s. 83.

olduğu belirtilmelidir. Nitekim bir devlet, siyasi ve hukuki varlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal eden haksız bir silahlı saldırıya karşı zorunlu olan bütün tedbirleri devletlerin egemen eşitliği ilkesi çerçevesinde almak yetkisine sahiptir, hatta bu tedbirleri almak devletin görevidir.[578] Bununla beraber meşru müdafaa hakkı kapsamında orantılılık hususu, değişken ve belirsiz bir ölçüt olması sebebiyle gözetilmesi zor bir şarttır.[579] Zira savaşın hangi değerlere ne ölçüde zarar vereceği konusunda, her somut olay için geçerli olabilecek bir ölçüt ile tarafsız, bağımsız ve tek bir tespit yapmak mümkün değildir. Sübjektif yoruma ve değerlendirmelere açık olan bu durum, orantılılık şartının belirsiz ve değişken bir yapıya bürünmesine sebep olmaktadır.[580]

Savaşın kapsamı, süresi, çatışmaların sıklığı ve sebep olduğu yıkımla beraber, çatışmaların bölgesi, tarafların askeri kapasiteleri ve hayati çıkarları da orantılılık şartına ne ölçüde uyulacağını etkileyecektir.[581] Bu bağlamda orantılılık şartını maruz kalınan ilk saldırı ile bu saldırıya yönelik düzenlenecek olan karşı saldırı arasındaki denge, devlet destekli terörizm hususundaki özel durumlar ve orantılılık şartı ile insancıl hukuk ilişkisi şeklinde ayrı başlıklar altında ele almak, konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.4.1.1.1.3.1. İlk-Saldırı ile Karşı-Saldırı Arasındaki Orantı

Devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında saldırıya uğrayan devlet, bu saldırıyı durdurmaya ve püskürtmeye yeterli olacak derecede kuvvet kullanacaktır.[582] Bu bağlamda saldırıya uğrayan mağdur devletin kullandığı kuvvet ile saldırgan devletin kullandığı kuvvet arasında ölçü, netice ve etki yönünden denge olması gerekmektedir.[583] Yani meşru müdafaa hakkına başvuran devletin bu hak kapsamında kullanacağı araçlar sınırsız olmayacaktır. Zira söz konusu devlet, saldırgan devleti yok etmek için değil, sadece zayıflatma, daha doğrusu maruz kaldığı haksız saldırıyı sonlandırma amacı doğrultusunda hareket edecektir.[584] Çünkü orantılılık şartı, meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvete bir sınırlama getirmekte ve bu sayede silahlı çatışmaların verilen karşılıklar dolayısıyla şiddetlenmesi ve tırmanmasını da engellemektedir. Aksi takdirde normal şartlarda barışçıl çözüm yolları ile çözülebilecek bir uyuşmazlık, uzun ve kapsamlı çatışmalar dizisine, ileri aşamada savaşa dahi

---

578 **Caşın**, s. 1235.
579 **Brownlie**, s. 372.
580 **Gazzini**, s. 147; **Hoş**, s. 83.
581 **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 54.
582 Gardam, Judith Gail, "Proportionality and Force in International Law", **The American Journal of International Law,** Vol.: 87, Issue: 3, July 1993, s. 391; **Dülger**, s. 99; **Krajewski/Can**, par. 41, http://e-akademi.org/makaleler/ocan-3.htm (Erişim tarihi: 22.04.2020).
583 **Miller**, s. 70; **Harris**, s. 849; **Çetin**, s. 66.
584 **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 231-232; **Abdybaeva**, s. 86.

dönüşebilecektir.[585] Ancak mağdur devletin, kendisine karşı yapılan saldırıda kullanılan silahlara aynı şekilde karşılık vermesi zorunlu olmayıp, farklı silahlar kullanmasının mümkün olduğu belirtilmelidir.[586] Nitekim söz konusu durumda; kısasa-kısas veya düello niteliğinde çatışmalar değil, maruz kalınan haksız saldırının durdurulması, püskürtülmesi, sonlandırılması ve tekrarlaması muhakkak ise tekrarlamasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi, aynı tip silahlarla değil de farklı tipte silahlarla karşılık verilmesini gerektirebilir. Bu bağlamda söz konusu farklılıklar da doğal olarak göz önünde bulundurulacak ve amaçlara göre tercihte bulunulacaktır.

Orantılılık şartına göre, ilk saldırıya karşılık olarak kullanılacak kuvvet kullanımının sınırı, ilk saldırıyı durdurma ve püskürtme amacı olacaktır. Bu kuvvet kullanımının zararla karşılık niteliğinde olmaması gerekmektedir.[587] Buradaki kuvvet kullanmanın amacı, düşman devletin toprağını ele geçirmek de olmayacaktır. Tehlikeli durumun sona erdirilmesi için düşman toprağı işgal edilebilir ve geçici bir süre işgal altında tutulabilir, ancak tehlike sona erdiğinde en uygun ve kısa zamanda işgalin sona erdirilmesi gerekmektedir.[588] Karşı-saldırı olarak başlayan meşru müdafaa hakkı, saldırıyı durdurma ve püskürtme amacını aştığı anda orantılılık şartının ihlal edilmesi doğrultusunda meşru müdafaa iddiasıyla gerçekleştirilen fiiller, zararla karşılık niteliğine bürünecek ve hukuka aykırı olacaktır. Bununla beraber meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvetin orantılılık şartını ihlali sebebiyle hukuka aykırı olmasının, ilk saldırının hukuka aykırılığını ortadan kaldırmadığını belirtmek gerekir.[589] Sonuçta geçici bir tedbir niteliğinde olan işgalin makul süreden uzun sürmesi durumunda mağdur devlet, işgalci saldırgan devlet konumuna düşecektir.[590] Saldırgan devletin davranışı, mağdur devletin egemenlik alanını ihlal etmektedir. Bu ihlale karşı mağdur devlet, meşru müdafaa hakkı kapsamında hukuki bir zor kullanma tedbiri alacaktır. Dolayısıyla mağdur devlet, amacın dışına çıkarak saldırgan devletin topraklarını işgal etmemelidir.[591]

---

[585] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 54.

[586] **Okimoto**, s. 60; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 120; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 33; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, 55.

[587] Meşru müdafaa hakkı ile zararla karşılık fiillerinin farkı amaç noktasında belirginleşmektedir. Meşru müdafaa hakkında, amaç ilk saldırıyı durdurarak ve püskürterek devletin hayati haklarını savunmak ve güvenliği sağlamaktır. Ancak zararla karşılığın amacı, saldırgan devleti cezalandırmak ve uğranılan zararın tazminidir. **Alexandrov**, s. 16-18; Bagheri, Saeed, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Petrol Platformları'na İlişkin Kararının Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 17, Sayı: 1-2, 2013, s.1173, dn. 89.

[588] **Sarvarian**, s. 268; **Okimoto**, s. 68.

[589] **Bagheri**, Uluslararası Adalet Divanı, s. 1173; Özkan, Ayşe, "Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu", **Avrasya Dosyası**, Cilt:1, No: 2, 2002, s. 244-245.

[590] **Gazzini**, s. 148; **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, s. 34-35; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 31.

[591] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 233-234.

Mağdur devletin saldırgan devletin ülkesini işgali, ancak saldırgan devletin bundan sonraki olası saldırılarını önlemek için zorunlu ise meşru sayılabilir.[592] Ancak doktrinde, ülkesinin tamamen işgal edilmesi veya siyasi iktidarının ve rejiminin değiştirilmesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalan bir devletin, uğradığı saldırıyı durdurmak ve geri püskürtme amacının ötesinde saldırgan devletin ülkesine girerek siyasi yönetimini devirmek veya askeri kapasitesini tamamen yok etmesine imkan veren bir meşru müdafaa hakkına sahip olacağı ileri sürülmüştür. Başeren, savunma savaşı olarak adlandırdığı bu durumu *"Mağdur devlet, savunma savaşında saldırgan devletin ülkesini süresiz olarak işgal etmek ya da ilhak etmek hakkına sahip değildir. Mağdur devletin eski saldırgan devletin halkına kendi politik iradesini kabul ettirmek hakkı da yoktur. Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşı galibi devletlerin savaş sırasında işgal ettikleri ülkelere kendi rejimlerini kabul ettirdiklerini hatırlatmakta yarar vardır."* şeklinde ifade etmiştir. Bununla beraber yazar, savunma savaşının 51. maddeye uygun olması için saldırgan devletin hedef devletin ülkesini ele geçirme ve kendi siyasi otoritesini kuvvet kullanma yoluyla kabul ettirme niyetini açıkça ortaya koyması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca bu görüş kapsamında saldırgan devletin bu niyetlerle tekrar kuvvet kullanmasını önlemek için tek yolun ve son çarenin savunma savaşı olması gerekmektedir.[593]

Orantılılık şartı değerlendirilirken meşru müdafaa kapsamında kullanılan kuvvetin yol açtığı insani ve maddi zarar ile ilk saldırı neticesinde ortaya çıkan zarar arasında orantı olması gerekliliği de sorgulanmalıdır.[594] Uluslararası Hukuk Komisyonu, meşru müdafaa hakkı kapsamında orantılılık şartını: *"... meşru müdafaada kullanılan kuvvet ile kuvvetin kullanımının amacı arasında önemli bir bağ vardır. Bu amaç, saldırgan devleti durdurmayı, onu geri püskürtmeyi veya ileride olabilecek saldırılara karşı önleyici tedbirleri de almayı kapsayabilir. Saldırgan devlete karşı meşru müdafaa hakkı kullanılırken, önemli olan saldırıyı durdurabilecek ve geri püskürtebilecek derecede kuvvet kullanmaktır. Bazen sınırlı kuvvet kullanma ile bu amaca ulaşmak mümkün iken, bazen mümkün olmayabilir. Meşru müdafaa bir misilleme içerdiği için orantılılık ilkesine uygulamada bağlı kalınmalıdır. Bu nedenle meşru müdafaa uygulaması cezalandırıcı bir özelliğe sahip olmamalıdır. Orantılılık şartı, kullanılan savunma amaçlı kuvvetin, saldırgan devletin saldırı sırasında kullandığı kuvvet ile aynı değerde olmasını gerektirmez, bu noktada önemli olan saldırgan devletin durdurulması ve geri püskürtülmesine yetecek kadar kuvvet kullanılmasını gerektirir."* şeklinde değerlendirmiştir.[595]

---

[592] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 30.
[593] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 137-139.
[594] **Arend/Beck**, s. 165.
[595] Yearbook of the International Law Commission, (1980), Vol. II, Part 1, 32nd Season, s. 69, par. 121, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Komisyon'un bu değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere silahlı misilleme, ilk saldırıdan sonra gerçekleşmesi ve amacının da savunma değil, cezalandırma olması yönüyle meşru müdafaa hakkından ayrılmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 188[596] ile 270[597] sayılı kararlarında da zararla karşılığın BM amaç ve ilkelerine aykırı olduğu belirtilmiştir.[598]

2.4.1.1.1.3.2. Terörle Mücadelede Orantılılık

Devletlerin maruz kaldıkları terör saldırılarına karşı yürüttükleri mücadele kapsamındaki fiillerin de orantılı olması gerekmektedir. Nitekim devlet destekli terörizmin ortaya çıkması ile terörle mücadele konusu, uluslararası bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Ancak burada değerlendirilmesi gereken terör sorunu, devlet destekli terörizmle paralel olarak ortaya çıkan uluslararası terörizmdir. Devlet destekli terörizm sorunu, egemenliği altındaki ülkesinde teröristlerin barındığı devlete karşı kuvvet kullanma sonucunda orantılılık ilkesinin ihlali riskini de taşımaktadır. Terör örgütlerine yönelik sınırlı geçici operasyonlar, orantılı olarak kabul edilse dahi örgütü barındıran söz konusu devlete yönelik kuvvet kullanımının, devletin siyasi bağımsızlığı ile ülke bütünlüğünü ihlal ettiği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.[599] Uluslararası terörist saldırıya uğrayan devletlerin bu örgütlerle mücadele ederken kullandıkları silahlı kuvvetin orantılı olması, devletlerin meşru müdafaa hakkının orantılılık şartı kapsamındadır. Bu noktada her ne kadar terörle mücadelenin orantılı olması konusunda bir şüphe yok ise de terörle mücadele kapsamındaki fiillerin orantılılık şartını sağlayıp sağlamadığının nasıl belirleneceği ve ne tür tedbirlerin zorunlu olacağı konusunda bir sorun mevcuttur. Bu hususta uluslararası hukukta üç temel yaklaşım mevcuttur.

Göze-göz veya kısasa-kısas[600] olarak da adlandırılan ilk yaklaşıma göre; hedef devletin maruz kaldığı saldırıya verdiği karşılığın saldırıyı bertaraf etmeye yetecek kadar ölçü ve nitelikte olması, aşırı olmamasıdır.[601] Kümülatif yaklaşım olarak adlandırılan ikinci yaklaşım ise terör saldırılarının kümülatif neticelerini dikkate almaktadır.[602] Yani sadece son terör saldırının değil, geçmişteki saldırıların da etkilerinin toplamına uygun ve orantılı bir kuvvet

---

[596] 19 Mayıs 1964 tarihli, 188 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/188(1964) (Erişim tarihi: 23.09.2019).
[597] 13 Ağustos 1969 tarihli, 270 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/270(1969) (Erişim tarihi: 23.09.2019).
[598] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 59.
[599] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 153.
[600] Misli ile mukabele olarak da adlandırılmaktadır. **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 154.
[601] **Arend/Beck**, s. 165; **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 203.
[602] Olayların toplamı teorisi olarak da adlandırılan yaklaşım, yaklaşık eşitlik ölçütü çerçevesinde orantılı bir kuvvet kullanımı öngörmektedir. Bu yaklaşımda, mağdur devletin meşru müdafaa hakkına esas alınacak olan terörist faaliyetlerin hangi zaman diliminde olacağı gibi bir belirsizlik sorunu mevcuttur. Ayrıca, bazı terörist saldırılara yanıt verilmiş olması da ayrı bir sorundur. **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 155.

kullanımının gerekliliğini ifade eder.[603] Önleyici kuvvet kullanımı, kümülatif yaklaşıma ters düşmektedir.[604] Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, devletlerin kümülatif yaklaşıma dayanarak yapmış oldukları meşru müdafaa hakkı iddiasını kabul etmemiş ve bu fiilleri zararla karşılık olarak nitelendirerek kınamıştır.[605] Doktrinde, kümülatif yaklaşım doğrultusunda meşru müdafaa hakkının sınırlarını gerçekleşmiş olan mevcut saldırıların ötesine genişletmesinin nasıl sonuçlanacağının belirsiz olduğu ileri sürülmüştür. Bu belirsizliğin uluslararası hukukun temel amacı olan uluslararası barış ve güvenlikle bağdaşmadığı ve BM Antlaşması'nı da ihlal edeceği ifade edilmiştir.[606] Taşdemir ise kümülatif yaklaşıma göre meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanımının kötüye kullanılmasına müsait olan bu yaklaşımın uluslararası barış ve güvenlik anlayışına ters düşeceğini belirtmiştir. Zira yazara göre; gelecekteki saldırıların önlenmesi amacıyla kuvvet kullanımı fikri, barışın sağlanması açısından risklidir.[607]

Caydırıcı orantılılık yaklaşımı olarak ifade edilen üçüncü yaklaşım, hedef devletin karşı karşıya olduğu terör saldırılarının ve tehdidin tamamına yönelik olarak önleyici kuvvet kullanımını da içeren orantılı tedbirler almasını öngörmektedir.[608] Bu bağlamda hedef devletin kullandığı kuvvet, geçmişteki terör saldırıları ve gelecekte olması muhtemel saldırılar ile orantılı olmalıdır.[609] Bu yaklaşıma dayanarak kullanılan meşru müdafaa hakkının amacı, gelecekteki terörist saldırıların önlenmesi ve caydırılması olmaktadır. Bu yaklaşım kapsamında geçmişteki terörist saldırıları aşan kuvvet kullanımı orantısız olarak değerlendirilmeyecektir. Dolayısıyla ölçüt, terör saldırılarının ortadan kaldırılması ve önlenmesi olacaktır.[610]

Maruz kalınan ilk silahlı saldırı ile karşı-saldırı arasında bir orantı olması esasına dayanan orantılılık şartı, meşru müdafaanın cezalandırma veya misilleme amacına dayanmadığını vurgulamaktadır. Caydırıcı orantılılık yaklaşımı, güncel saldırının ötesinde geçmişte gerçekleşmiş tüm olaylar ile gelecekte gerçekleşecek olayları göz önüne aldığı için meşru müdafaa hakkının cezalandırma amacı güden bir niteliğe bürünmesine sebep olmaktadır.

---

[603] **Arend/Beck**, s. 165; **Caşın**, s. 1267-1268.

[604] Kümülatif yaklaşım, ABD, İngiltere, İsrail, Güney Afrika ve Portekiz tarafından savunulmaktadır. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 203-204; Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Petrol Platformları Davası Kararı ve Kararın Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Uluslararası Hukuka Yönelik Muhtemel Etkileri", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Sayı:6, Ocak 200, s. 27-28.

[605] 24 Kasım 1953 tarihli, 101 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/101(1953) (Erişim tarihi: 07.05.2020).

[606] **Topal**, Uluslararası Adalet Divanı, s. 28.

[607] Caydırıcı orantılılık yaklaşımının uluslararası barış ve güvenlik açısından taşıdığı riskler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss. 228-237.

[608] **Arend/Beck**, s. 166.

[609] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 155.

[610] Bu yaklaşım, *dişe karşı göz* olarak da adlandırılmaktadır. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 204-205.

Bu şekilde saldırıyı aşan biçimde kuvvet kullanmak uluslararası hukukta bir keyfiliğe ve hakkın kötü kullanılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla bu yaklaşım, uluslararası hukukun temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğe aykırı olmaktadır. Mevcut tehlikeyi önlemeye, durdurmaya veya püskürtmeye yetecek oranda kuvvet kullanımını öngören kısasa-kısas yaklaşımının benimsenmesinin daha makul olduğu ileri sürülmüştür.[611] Kanaatimizce; kümülatif yaklaşım, yani olayların toplamı anlayışı uluslararası terörizmle mücadele açısından daha etkili bir yaklaşımdır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişen uluslararası hukuk, münferit terör saldırıları etki ve ölçek bakımından tek başına meşru müdafaa hakkını doğuracak silahlı saldırı niteliğinde olmasa dahi belirli süre boyunca gerçekleştirilen münferit saldırıların toplamının etki ve ölçek bakımından göz önüne alınması gerektiği sonucuna ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi, geçmişte bu yaklaşımı kınamış olsa da belirtildiği üzere 11 Eylül saldırıları sonrasında özellikle devlet uygulamaları ve doktrin kapsamında olayların toplamı yaklaşımının kabul edildiğini belirtmek mümkündür. Uluslararası terör saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkına dayalı olarak kuvvet kullanma ile ilgili olarak gerekli hususlar, ileride ayrı bir başlıkta 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan müdahalesi örneği ışığında ele alınacaktır.

2.4.1.1.1.3.3. İnsancıl Hukuk Kapsamında Orantılılık

Devletlerin meşru müdafaa hakkına ilişkin orantılılık şartı açısından insancıl hukukun[612] en temel ilkesi olan uluslararası hukukun izin vermediği savaş araçları ve yöntemlerini kullanmaktan kaçınma yükümlülüğü önem arz etmektedir.[613] Orantılılık şartı ile yakın ilişkili olan insancıl hukuk,[614] temel olarak hem savaşta fiilen yer alan kişileri hem de savaşın dışındaki kişileri orantısız saldırılardan korumayı amaçlamaktadır.[615] Nitekim insancıl hukuk kurallarının tümü genel anlamda orantılılık, askeri gereklilik ile gereksiz acı ve ızdırabın önlenmesi

---

[611] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 156.

[612] Uluslararası hukukta, insancıl hukuk kuralları; savaş hukuku, silahlı çatışma hukuku veya insani hukuk gibi başlıklar altında da kullanılmaktadır. Çalışma konusuyla ilgisi, kavramsal ve içerik olarak daha uygun olması sebebiyle çalışmada insancıl hukuk olarak kullanılacaktır. İnsancıl hukuk ile ilgili söz konusu tartışmalara değinilmeyeceği için, insancıl hukukun tanımı, insan hakları ile ilişkisi, kaynakları, temel ilkeleri ve uygulanabilmesi sorunu ile ilgili tartışmalar için literatürdeki çalışmalara atıf yapmakla yetinmek durumundayız. Bu bağlamda insancıl hukukun tarihçesi, prensipleri, uluslararası düzenlemeler ve tarafların yükümlülükleri ile konuyla ilgili tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Meray**, ss. 423-595; Tütüncü, Ayşe Nur, İnsancıl Hukuka Giriş, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2012 (Tüm kitap); **Hoş**, ss. 87-149; Bagheri, Saeed, Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Nükleer Silahlar, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 9-39; Başer, Murat, **İnsancıl Hukuk – Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunmayan İnsan Hakları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, (Tüm kitap); **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, ss. 19-72.

[613] **Okimoto**, s. 81-86; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 29.

[614] **Sarvarian**, s. 268; **Çaşın**, s.1266.

[615] Andenas, Mads/Zlepting, Stefan, "Proportionality: WTO Law: in Comparative Perspective", **Texas International Law Journal,** Vol.: 42, 2007, s. 397.

ilkelerine dayanmaktadır.[616] Zira meşru müdafaa kapsamında kullanılan kuvvetin saldırı ile orantılı olması ilkesi, özünde savaşta aşırı kuvvet kullanımı sonucu savaşa katılmamış olan sivillerin korunması ve savaşın yok edici etkisini sınırlamayı amaçlamaktadır.[617] İnsancıl hukuk düzenlemeleri[618] genel olarak; savaşta dost-düşman ayrımı yapılmaksızın yaralılara, hastalara, kazaya uğramış olan denizcilere, savunmasız veya teslim olan düşmana, savaş esirlerine, ele geçirilmiş bir ülkenin sivil nüfusunda, sağlık kurumlarına, personeline, araçlarına, kültür ve sanat varlıklarına saygı, koruma ve ayrıcalıklar öngörmektedir.[619] Meşru müdafaa hakkının orantılılık şartı ile insancıl hukuk kuralları arasında yakın bir etkileşim olduğunu ifade etmek gerekir.[620]

Meşru müdafaa kapsamında hukuka uygun sayılan kuvvet kullanma eylemlerinde insancıl hukuka aykırı şekilde hareket etmek suretiyle orantılılık şartının ihlali halinde, söz konusu kuvvet kullanma fiilleri hukuka aykırı hale gelecektir. Kuvvet kullanmaya dayanak olan olgunun haklılığı, insancıl hukukun ve dolayısıyla orantılılık şartının ihlali hakkını da vermeyecektir.[621] Orantılılık ilkesi bağlamında amaçlanan doğrudan ve somut askeri avantaj ile sivillerin aşırı düzeyde can kaybının, yaralanmasının, sivillerin mallarının tahrip edilmesinin yasak olması hususları arasında olması gereken dengenin dikkatli şekilde gözetilmesi gerekir.[622] Meşru müdafaa hakkına dayalı olarak kuvvet kullanma kapsamında kullanılacak silah ve yöntemlerin, ilk saldırı ile orantılı olması gerekmektedir. Bu noktada önemli olan husus, gereksiz sivil kaybına yol açmamak adına kuvvet kullanma araçlarının sivil halkın durumuna göre belirlenmesidir.[623]

İnsancıl hukuk, uluslararası hukuka uygun olarak meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanan her devlet için bağlayıcıdır.[624] İnsancıl hukuk kapsamında; orantılılık şartı ve asker-sivil ayrım gözetme yükümlülüğü ilkeleri[625] gereği bazı silahlara sınırlandırmalar ve yasaklamalar getirilmiştir.[626] Bu bağlamda özellikle kitle imha silahları olarak adlandırılan ve

---

[616] **Mutlu**, s. 109.
[617] **Okimoto**, s. 62; **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 156; **Çetin**, s. 67.
[618] Türk Anayasal düzeninde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu denetim yetkisi kapsamında da insancıl hukuk kuralları söz konusu olacağı için, ileride ayrı bir başlık altında ayrıntılı şekilde değerlendirilecektir. Orantılılık başlığı altında, orantılılık ile ilişkili olduğu ölçüde insancıl hukuk kuralları ele alınmıştır.
[619] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 19.
[620] Yürütme organı tarafından kullanılan silahlı kuvvet kullanma yetkisinin uluslararası insancıl hukuka uygunluğu denetimi konusu ileride ayrıntılı olarak değerlendirileceği için bu başlık altında sadece orantılılık şartı ile ilgili olduğu ölçüde insancıl hukuk hususu değerlendirilecektir.
[621] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 11.
[622] **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 36.
[623] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 51.
[624] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 59.
[625] **Gardam**, s. 400; **Okimoto**, s. 65.
[626] Gereksiz acılara sebebiyet verecek savaş yöntem araçları ve yöntemleri ile silahların yasaklanması ilkesi 1868 tarihli Saint Petersburg Bildirisi'nde: *"Savaş sırasında devletlerin ulaşmaya çalışmaları gereken yegane meşru hedef düşmanın askeri kuvvetlerini zayıflatmaktır. Bu amaçla mümkün olan en çok sayıda erkeği yaralamak*

sivil unsurları toplu olarak tehdit edebilecek olan biyolojik[627], kimyasal[628], nükleer silahlar[629] ve kara mayınlarının[630] yasaklanması, savaşın daha insancıl yürütülmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kuralların dayanağı olan sınırlama ilkesi, silahlı çatışmaların insancıllaştırılması amacıyla bazı silahları, savaş araç ve yöntemlerini yasaklayarak tarafların sınırsız bir seçim hakkı bulunmadığını vurgulamaktadır.[631] Sivillerin zarar görmemesi ilkesine bağlı olarak kitle imha silahlarının niteliği de orantılılık şartı kapsamında değerlendirilmelidir.[632] Bununla beraber insancıl hukuk kapsamında orantılılık şartının her silahlı çatışmada uygulanması açısından bir uluslararası teamül hukuku kuralı oluşturduğu belirtilmelidir.[633]

2.4.1.1.2. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Meşru Müdafaa Hakkı

Uluslararası teamül hukukunda devletlerin meşru müdafaa hakkına ilişkin yer alan şartların ve kuralların yanında, uluslararası hukukun temel düzenlemesi olan Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamındaki düzenleme ve uygulamaların da değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Zira uluslararası teamül hukukunun getirmiş olduğu gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartlarına ek olarak Antlaşma'nın da getirmiş olduğu bazı şartlar bulunmaktadır. Dolayısıyla devletlerin meşru müdafaa hakkının içeriğinin, şartlarının ve sınırlarının kavranması açısından BM Antlaşması düzenlemesi ile bu düzenlemeye yönelik olarak ilgili doktrin, devlet uygulamaları ve içtihatların da yeri geldiğince ele alınması gerekmektedir.

2.4.1.1.2.1. Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının Şartları

Birleşmiş Milletler Antlaşması, kuvvet kullanma yasağının temel istisnası olarak meşru müdafaa hakkını kabul etmektedir. Nitekim meşru müdafaa, BM Antlaşması'ndan önceki dönemde devletlerin temel haklarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak meşru müdafaa hakkı, söz konusu dönemde *self-preservation* ve *self-help* kavramları ile aynı

---

yeterlidir. Yaralanan erkeklerin acılarını arttırmak veya onların ölümünü kaçınılmaz kılmak için silahların gereksizce kullanımıyla bu hedefin dışına çıkılacaktır. Dolayısıyla söz konusu silahların kullanımı insancıl hukuk kuralarına aykırıdır." şeklinde ifade edilmiştir. **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 38.

[627] Biyolojik silahlar, her türlü canlı varlıktan elde edilen hasta edici veya öldürücü etki yapan silahlardır. 1975 yılında yürürlüğe giren *"Biyolojik Silahların Kullanımına, Üretimine, Depolanmasına ve İmhasına İlişkin Sözleşme"* ile yasaklanmıştır. **Hoş**, s. 141.

[628] Karşı tarafa zarar vermek için katı, sıvı veya gaz halde geliştirilen ve kullanılan silahlardır. 1993 yılında kabul edilen 29 Nisan 1997 tarihinde yürürlüğe giren *"Kimyasal Silahların Geliştirilmesine, Üretimine, Depolanmasına ve İmhasına İlişkin Paris Sözleşmesi"* kimyasal silahlarla ilgili olarak düzenlenmiştir. **Hoş**, s. 141.

[629] Nükleer silahlar belli bir tarihe kadar nükleer silah sahibi olmamış ülkelerin bundan sonra nükleer silaha sahip olması yasaklanmıştır. 12 Haziran 1968 tarihinde kabul edilen ve 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe giren *"Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi"* ile düzenlenmiştir. **Hoş**, s. 142.

[630] Kara mayınları ile ilgili temel düzenleme 1997 tarihli *"Antipersonel Mayınlarının Kullanımına, Depolanmasına, Üretimine, Transferine ve İmhasına İlişkin Sözleşme"*dir. **Hoş**, s. 142.

[631] **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 31.

[632] **Caşın**, s. 1238.

[633] **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 37.

değerlendirilmiştir. Meşru müdafaa hakkı, 20. yüzyıldan itibaren kuvvet kullanmanın yasaklanması fikrinin ortaya çıkması doğrultusunda yeni bir anlam kazanmıştır. Zira kuvvet kullanmanın devletlerin egemenlik yetkisi kapsamında bir hak olarak görüldüğü dönemlerde meşru müdafaa hakkının tartışma konusu olmaması normal görülmelidir. Ancak kuvvet kullanmanın yasaklanmasıyla birlikte meşru müdafaa hakkının tartışılması ihtiyacı doğmuştur. Meşru müdafaa hakkı, her ne kadar sınırlandırılabilir ise de hakkın tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Nitekim devletlerin meşru müdafaa hakkının uluslararası bir teamül kuralı olduğu BM Antlaşması ile teyit edilmiştir.[634] "*Meşru"* ibaresi, hakkın sadece hukuka uygunluğunu değil, devletin varoluşundan ileri gelen niteliğini de ifade etmektedir. Bu bağlamda BM üyesi olsun veya olmasın, tüm devletlerin meşru müdafaa hakkına sahip oldukları açıktır.[635]

BM düzenlemesi çerçevesinde meşru müdafaa hakkı; BM Güvenlik Konseyi'ne bildirim ve Konsey'in hakkın kullanımına ilişkin kararları doğrultusunda sona erdirilmesi gereken bir haktır. Buna karşı söz konusu hak, devlete bir silahlı saldırı halinde ilk anda herhangi bir izne veya onaya tabi olmaksızın kuvvet kullanma hakkı veren tek imkan olma özelliğine sahiptir.[636] Ayrıca BM'nin ortak güvenlik sisteminin bir parçası olan bu düzenleme doğrultusunda meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olduğunun vurgulanması, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir diğer boyutudur.[637] 51. madde düzenlemesi, BM öncesi dönemden farklı olarak ortak meşru müdafaa hakkını içermesi ve silahlı saldırının varlığı şartını koşması şeklinde hususlar öngörmektedir. Ayrıca söz konusu düzenleme, Konsey'in gerekli tedbirleri almasına kadar meşru müdafaa hakkını tanımış olması yönüyle hakka geçici bir nitelik kazandırmak şeklinde ayırt edici bir özellik içermektedir.[638]

Devletlerin meşru müdafaa hakkını kötüye kullanmasının önlenebilmesi açısından bu hakkın hangi şartlar ve sınırlamalar dahilinde kullanılacağının tespiti önemlidir. Bu noktada öncelikle silahlı saldırının mevcudiyeti şartının ele alınması gerekmektedir. BM Antlaşmasını hazırlayanlar, silahlı saldırının tanımını yapmaktan bilerek kaçınmışlardır. Nitekim her somut olayı, kendi şartları ve sonuçları dahilinde değerlendirerek uluslararası barışa ve güvenliğe bir tehdit olup olmadığının tespiti hususunda takdir yetkisini Güvenlik Konseyi'ne bırakmışlardır. Silahlı saldırıya maruz kalan bir devlet, herhangi bir izne gerek olmadan Konsey uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya dek meşru müdafaa hakkı

---

[634] **Sur**, s. 278; **Bozkurt/Kütükçü/Poyraz**, s. 337.
[635] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 232.
[636] **Ünal**, s. 316.
[637] **Mutlu**, s. 126-128.
[638] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 45.

kapsamında kuvvet kullanabilecektir.[639] Nitekim meşru müdafaa hakkı, devletlerin herhangi bir kurala tabi olmayan şekilde ulusal yetkileri dahilinde kullanabilecekleri bir hak değildir. Zira böyle bir kabul, BM sisteminin temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla bağdaşmamaktadır. Bu anlayışın kabul edilmesi durumunda devletlerin keyfi saldırganlıkları ve hakkı kötüye kullanmaları söz konusu olacaktır. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkı, kapsamı ve sınırları açısından hukuk kuralları çerçevesinde şekillenecektir.[640] BM Antlaşması'nın 51. madde düzenlemesi, devletlerin silahlı saldırıya karşı otomatik bir savunma amacı ile caydırıcılık ve cezalandırma hususlarının birlikte ele alındığı bir sistem öngörmektedir. Ayrıca Konsey'e tanınan yetkiler doğrultusunda kolektif savunma mekanizmasının harekete geçirilmesi ile cezalandırıcı dengenin sağlanması amaçlanmaktadır.[641]

2.4.1.1.2.1.1. Silahlı Saldırı

Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamında meşru müdafaa hakkının en önemli ve tartışmalı koşulu silahlı saldırının varlığıdır. Saldırı kavramının tanımlandığı BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararı'nda[642] silahlı saldırı terimi özerk şekilde tanımlanmamıştır. Dolayısıyla bu karar ile meşru müdafaa hakkı arasında doğrudan bağlantı kurmak güçtür.[643] Saldırının Tanımı Kararı hakkında belirtilmesi gereken bir diğer husus, burada sayılan fiillerin sınırlayıcı değil, örnekleyici olduğudur. Yani devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanma niteliğindeki fiiller, bu kararda sayılanlarla sınırlı değildir.[644] Meşru müdafaa hakkının doğması için herhangi bir saldırı veya kuvvet kullanma durumunun değil, bir silahlı saldırının söz konusu olması gerekmektedir.[645] Uluslararası Adalet Divanı da 1996 yılında vermiş olduğu Danışma Görüşü'nde meşru müdafaa hakkının söz konusu olması için silahlı saldırı varlığı şartının varlığını teyit etmiştir.[646]

Doğrudan veya dolaylı bir kuvvet kullanma fiilinin silahlı saldırı olarak nitelenmesi için belli bir düzeyde bir kuvvet kullanılmış ve bir hasara yol açılmış olması gerekmektedir.[647] Örneğin, devletlerin silahlı kuvvetleri arasındaki ufak çaplı sınır çatışmaları, kuvvet kullanma

---

[639] Goodrich, Leland/Hambro M. Edward, **Charter of the United Nations, Commentary and Documents,** 2nd and Revised Edition, World Peace Foundation, Boston, 1949, s. 300-304; **Göztepe**, s. 84; **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 61.
[640] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 163.
[641] **Çaşın**, s. 1249.
[642] 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 02.07.2020).
[643] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 18.
[644] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 46-47.
[645] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 40.
[646] 1996 tarihli Danışma Görüşü, s. 244-245, par. 40-44, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2020).
[647] **Corten**, s. 403.

yasağına aykırı olan, fakat silahlı saldırı derecesinde olmayan durumlardır.[648] Silahlı saldırının varlığından söz edilebilmesi için fiilen kuvvet kullanılmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla savaş ilanı, kuvvet kullanma tehdidi veya kışkırtıcı eylemler silahlı saldırı niteliğinde olmadıkları için meşru müdafaa hakkını doğurmayacaktır.[649] Her saldırıya karşı meşru müdafaa hakkı doğmadığı gibi, Antlaşma'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenmiş bulunan kuvvet kullanma yasağına aykırı her fiil de meşru müdafaa hakkının doğmasına sebep olmayacaktır.[650] Bu sebeple silahlı saldırı boyutuna varmayan eylemler, meşru müdafaa hakkını doğurmayacaktır.[651] Şüphesiz ki silahlı saldırı boyutuna varmayan kuvvet kullanma fiilleri açısından hedef devletin bu sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne getirmesi ve bu doğrultuda BM Antlaşması'nda yer alan gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmesi mümkündür.[652] Silahlı saldırı şartının mağdur devlete meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanma olanağı vermesi ve bu hakkı kullanması nezdinde bir takdir yetkisi tanıması bakımından dar ve net şekilde yorumlanması gerekmektedir. Nitekim geniş yorumlanarak meşru müdafaa hakkının ötesinde bir kuvvet kullanımı imkanı tanınması, hakkın kötüye kullanımı riskini oldukça artırmaktadır.[653]

BM Antlaşması kapsamında düzenlenen meşru müdafaa hakkına ilişkin silahlı saldırı koşulunun değerlendirilmesi bakımından silahlı saldırının başladığı an, gerçekleştirildiği yer ve silahlı saldırının hedefi gibi hususların ele alınması gerekmektedir. İlk ateşin açıldığı an, silahlı saldırının başladığı an olarak kabul edilebilir, dolayısıyla ilk ateşi açan devlet de silahlı saldırıyı başlatan devlet olmaktadır.[654] Bununla beraber ardı ardına gerçekleştirilen provokatif fiillerden oluşan silahlı çatışmalarda, ilk kuvvet kullananı tespit etmek oldukça zordur. Zira kuvvet içeren her fiilin öncesinde onu haklı kılan bir gerekçe ileri sürülebilir.[655] Buna karşılık BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararı'nın 2. maddesinde, hangi devletin gerçekleştirdiği silahlı saldırının hukuka aykırı olduğunun tespiti konusunda Güvenlik Konseyi'ne takdir yetkisi

---

[648] **Bagheri**, Uluslararası Adalet Divanı, s. 1171; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 17.

[649] **Çaşın**, s. 1237; Söz konusu eylemlere hedef olan devletin her ne kadar meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanması mümkün olmasa da, sorunu Güvenlik Konseyi'ne başvurarak çözme yoluna gidebilir. Bu doğrultuda mağdur devlet, söz konusu eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğu iddiasıyla, Konsey'in gerekli tedbirleri almasını talep edebilir. Bununla beraber, kendisine yöneltilen eylem sadece tehdit olmayıp fiili bir saldırının başladığına dair güçlü emareler mevcut ise silahlı saldırının varlığı söz konusu olabilecektir. Ancak, böyle bir saldırı karşısında mağdur devletin silahlı kuvvetlerinin sınırı geçmesi gerekli olmayıp, maruz kaldığı saldırıyla orantılı bir tedbir olması daha uygun olacaktır. **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 22-23.

[650] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 46; Hancılar, Özhan, **PKK Terörizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı,** Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s. 54; **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 56.

[651] **Bagheri**, Uluslararası Adalet Divanı, s. 1171.

[652] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 17.

[653] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 64-65.

[654] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 41.

[655] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 121.

tanınmıştır.[656] Ayrıca aynı düzenleme uyarınca ilk ateşin açılması, saldırının bir kanıtı olarak nitelendirilmektedir.[657] Dolayısıyla ilk ateş açan devlet, bu eyleminin diğer devletin haksız bir eylemine karşılık olduğunu öne sürebilecektir.[658]

Bir devletin düzenli silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin ülke topraklarında ev sahibi olan devletin izniyle bulunması halini değerlendirmek de yararlı olacaktır. Böyle bir durumda, ev sahibi devlet bu iznini geri alıp diğer devletin askeri birliklerini çekmesini talep etmesi halinde bunun makul bir sürede gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararının 3. maddesinin (e) fıkrası uyarınca, bir saldırı durumu oluşacaktır.[659] Bu saldırı fiiline karşı, ev sahibi devletin kuvvet kullanmasının dayanağı meşru müdafaa hakkı olacaktır.[660] Ev sahibi devletin ilk ateş açan taraf olması, meşru müdafaa hakkını kullandığı gerçeğini değiştirmeyecektir.[661]

Silahlı saldırının gerçekleştiği yer bakımından ise kuvvet kullanma fiili, bir devletin ülke toprakları içerisinde gerçekleşmiş olabileceği gibi, tüm devletlerin sınırlarının dışında bir yerde de gerçekleşmiş olabilir. Ayrıca silahlı saldırı, üçüncü bir devletin ülke topraklarının üs olarak kullanılması halinde de söz konusu olabilir.[662] Savaş gemileri, savaş uçakları, hatta uzaydaki bir uydunun dahi bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından vurulması, ülke sınırları dışında gerçekleşen bir silahlı saldırı niteliğinde olacaktır.[663] Benzer şekilde bir devlete ait elçilik binası veya yasal bir izne dayanarak kurulmuş bir askeri üsse karşı ev sahibi devletin gerçekleştirmiş olduğu saldırı, silahlı saldırı niteliğinde olup meşru müdafaa hakkını doğurabilecektir.[664] Son olarak silahlı saldırının hedefinin bir devletin ülke toprakları, ülkede yaşayan insanlar ve devlete ait olan iktisadi değerlerin olabileceği ifade edilmelidir.[665] Zira BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararı kapsamında devletin kara, deniz veya hava

---

656 **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 118; **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 55, dn. 287.

657 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 12.05.2020); **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality, s. 188; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 187; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 120.

658 **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 22.

659 Kararın 3/e bendi: "*Bir Devletin başka bir devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;"* şeklindedir. 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 12.05.2020).

660 **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 188.

661 **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 43.

662 **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 195; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 22.

663 **Corten**, s. 403.

664 **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 43.

665 **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 45; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 23.

kuvvetleri ile deniz ve hava donanmalarına yönelik saldırılar, saldırgan fiillere örnek olarak kabul edilmiştir.[666]

Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda silahlı saldırı kapsamına girebilecek durumların çok çeşitli olduğunu belirtmiştir.[667] Divan, 1970 tarihli Dostane İlişkiler Bildirisi'ne[668] atıfta bulunarak saldırı olarak nitelenen fiillerin en ciddi düzeyde olanı ile daha az ciddi düzeyde olanı arasında bir ayırım yapılması gerektiğini belirtmiştir.[669] Dolaylı silahlı saldırıya maruz kalan devletlerin düzensiz silahlı gruplarla mücadele ederken almış oldukları karşı önlemlerin kasıtlı veya kasıtsız şekilde ülke sınırlarını aşması halinde meşru müdafaa hakkına dayanması mümkün olmayacaktır.[670]

Devlet destekli terörizme paralel olarak gelişen uluslararası terörizm sorununun devletlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Zira terör örgütlerinin silahlı faaliyetleri, gelişen teknoloji ve devletlerin de desteğiyle silahlı saldırı seviyesine erişebilmektedir. [671] Bu husus, terör örgütlerine karşı terörle mücadelenin yanında bu örgütlere destek veren devlete karşı meşru müdafaa hakkının doğup doğmadığı şeklinde bir sorunu doğurmuştur.[672] Gerçekten de terör saldırılarını gerçekleştiren örgütlerin arkasında bir devletin bulunması mümkündür. Terörü destekleyen devletler, bu faaliyetlerini genelde gizli şekilde gerçekleştirmektedir. Ayrıca devletler arasında hangi grupların terör örgütü olduğu konusunda da genelde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Buradaki görüş ayrılığının sebebi, hukuki yorumların ve ilkelerin farklı olmasından değil, siyasi çıkarların çatışmasından ileri gelmektedir.[673] Bu bağlamda uluslararası terörizm sorunu çerçevesinde bir terör saldırısı sonucu hedef devletin meşru müdafaa hakkının doğması için söz konusu terör saldırısının boyutunun ve neticelerinin silahlı saldırı seviyesine erişmesinin şart olduğu belirtilmelidir.

---

[666] 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 13.05.2020).

[667] Nikaragua ile ABD arasındaki uyuşmazlık özetle; 1979 yılında Nikaragua'da Sandinista gerillalarının gerçekleştirdiği bir halk devrimiyle, ABD yanlısı Somoza iktidardan düşürülmüştür. Bu iktidar değişiminden sonra, ABD kendisine düşman olarak gördüğü yeni yönetimi zayıflatmak için Honduras'la birlikte, özellikle 1983 yılından sonra Sandinista karşıtı grupları örgütleyerek ve destekleyerek, bunların Nikaragua'da bir dizi saldırı eylemi gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Bu uyuşmazlık önce BM Güvenlik Konseyi'ne, ardından Uluslararası Adalet Divanı'na taşınmıştır. Somut olay ve olayla ilgili Konsey kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Mutlu**, ss. 137- 146; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 94-95, dn. 130.

[668] 24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Kurul bildirisi için bkz. https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 17.05.2020).

[669] 1986 Nikaragua Davası, s. 101, par. 191, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 17.05.2020); **Shaw**, s. 1133; **Corten**, s. 466; **Alexandrov**, s. 137.

[670] Karşı önlemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, ss. 145-151.

[671] **Brownlie**, s. 279; **Alexandrov**, s. 182-183.

[672] **Gazzini**, s. 199-200.

[673] **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 167.

Terör örgütlerine destek veren devletlere uygulanacak önlemin niteliği hususunda, terör eylemlerinin ağır ve ciddi düzeyde desteklenmesi söz konusu ise destek veren devlete karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında orantılılık ilkesine uygun şekilde kuvvet kullanılması mümkündür.[674]

1998 yılında imzaya açılan "*Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme*"[675] uyarınca, taraf devletler kendi ülkelerinde kişi, grup veya örgütlerin terörizm amaçlı her türlü yasadışı faaliyetlerini yasaklama ve önleme yükümlülüğü altındadır. Ancak terör örgütüne destek veren devlete karşı meşru müdafaa hakkının söz konusu olabilmesi için öncelikle örgüt ile devlet arasındaki bağlantının ispatlanması ve bu faaliyetlerin devlete isnat edilebilmesi gerekmektedir. Zira uluslararası hukuk açısından kendilerine bir nevi muhataplık veya taraf olma niteliği atfedilmeyen terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması söz konusu değildir.[676]

11 Eylül saldırıları, terör saldırılarının uluslararası hukuktaki silahlı saldırı kavramı çerçevesinde yorumlanması gereğini doğurmuştur.[677] Zira ABD'nin bu kapsamda Afganistan'a yönelik gerçekleştirmiş olduğu askeri harekatların dayanağı, uluslararası alanda meşru müdafaa hakkı olarak kabul edilmiştir.[678] Uluslararası terörizm sorunsalı çerçevesinde, terör saldırısı sonucu hedef devletin meşru müdafaa hakkının doğması için söz konusu saldırının boyutunun ve neticelerinin silahlı saldırı seviyesine erişmiş olmalıdır. Bu kapsamda bir devletin ülkesinden o devletin desteği veya izni olmadan başka bir devletin ülkesine saldırı düzenleyen terör örgütlerine karşı mağdur devletin diğer devletin izni olmadan sınır ötesinde kuvvet kullanması ayrı bir sorun teşkil etmektedir.[679] Önceden de belirtildiği üzere, *"Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme"* uyarınca, taraf devletler kendi ülkelerinde kişi, grup veya örgütlerin terörizm amaçlı her türlü yasadışı faaliyetlerini yasaklama ve önleme yükümlülüğü altındadır.[680]

---

[674] **Sur**, s. 279.

[675] 12 Ocak 1998 tarihli *"Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme"* orijinal İngilizce metin için bkz. https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-9.pdf , Türkçe metin için bkz https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604740.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2019).

[676] **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 165.

[677] **Gray,** Use of Force, s. 602; **Corten**, s. 443-444.

[678] **Aksar**, s. 110-111.

[679] Herhangi bir devletin desteği veya izni olmaksızın gerçekleştirilen terörist saldırılara karşı kuvvet kullanılmasına ilişkin sorun hakkında, özellikle *"isteksiz veya aciz devlet doktrini"* çerçevesinde ayrıntılı şekilde değerlendirme yapılacaktır.

[680] 12 Ocak 1998 tarihli *"Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme"* orijinal İngilizce metin için bkz. https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-9.pdf ; Türkçe metin için bkz https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604740.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2019).

Devlet destekli terörizmle mücadele amacıyla meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanma hakkının muhatabı yine bir devlet olmaktadır. Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonu da meşru müdafaa hakkının muhatabının sadece devletler olabileceğini ifade etmiştir. Değinilmesi gereken diğer bir husus da orantılı karşı önlemlerdir. Uluslararası Adalet Divanı, silahlı saldırı seviyesine ulaşmayan fiillere karşı mağdur devlet tarafından orantılı karşı önlemler alabileceğini ifade etmiş, ancak bu önlemlerle ilgili başka bir değerlendirme yapmamıştır. Doktrinde orantılı karşı önlemler ile ilgili olarak devlet destekli terör eylemlerine yönelik alınacak önlemlerin niteliği bağlamında her ne kadar terör eylemleri genelde silahlı saldırı düzeyine erişmese de bu eylemlere karşı yabancı bir devletin ülkesine yönelik kuvvet kullanımının meşru olacağı ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, hedef devletin ülkesinde gerçekleştirilen terör eylemlerinin başka bir devlet tarafından desteklenmesi halinde destekleyen devletin ülkesindeki terör odaklarını etkisizleştirmek amacıyla yapılacak müdahalelerin kuvvet kullanma yasağına aykırı olmayacağı ifade edilmiştir. Zira bu müdahale fiilleri, o devletin siyasi bağımsızlığını veya toprak bütünlüğünü ihlal etmeyen sınırlı ve geçici kuvvet kullanmayı içermektedir. Buradaki amaç, o devletin egemenliğinin ihlali değil, terörle mücadele olmaktadır. Bu bağlamda doktrinde; silahlı saldırı düzeyine varmayan kuvvet kullanma fiillerine karşı alınacak önlemlerin de meşru müdafaa hakkı kapsamında düşünülmesinin doğması ve büyümesi muhtemel bir uyuşmazlığın daha hafif önlemlerle sonlandırılması imkanı yaratacağı ileri sürülmüştür. Silahlı saldırı düzeyine varmayan kuvvet kullanma fiillerine karşı alınacak önlemlerin bu şekilde yorumlanmaması halinde ise devletlerin sık sık birbiriyle çatışması riskinin olduğu ifade edilmiştir.[681]

Kanaatimizce sonuç olarak; ancak hedef devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanma hakkının muhatabı yine bir devlet olmaktadır. Meşru müdafaa hakkının muhatabı olan devletin hedef devletin ülkesinde yürütülen terör faaliyetlerine silahlı saldırı eşiğini aşacak kadar destek vermiş ve yardım etmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla burada terör örgütüne karşı bir meşru müdafaa hakkı söz konusu olmayıp, bu örgüte destek veren devlete karşı bir meşru müdafaa hakkı doğmaktadır. Terör örgütüne verilen desteğin, silahlı saldırı eşiğini aşması durumunda meşru müdafaa hakkı doğuran bir dolaylı silahlı saldırı durumu söz konusu olmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı, dolaylı silahlı saldırı hususunda; *"Eğer, kapsamı ve etkisi sebebiyle düzenli silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilmiş olsa idi, böyle bir operasyon basit bir sınır çatışması olarak değil de, bir silahlı saldırı olarak nitelendirilecek ise, teamül*

---

[681] **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 167-170.

kurallarına göre, kuvvet kullanma yasağının bir devlet tarafından başka bir devletin ülkesine silahlı grupların gönderilmesini de kapsayacağını inkar etmek için bir sebep bulunmamaktadır." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[682] Yani Divan, dolaylı silahlı saldırı kavramının, sadece devletlerin düzenli askeri kuvvetleri arasındaki çatışmaları değil, düzenli olmayan silahlı gruplar aracılığıyla başka bir devletin ülkesinde gerçekleştirilen faaliyetleri de içerdiğini ifade etmiştir.[683] BM Genel Kurulu tarafından 1970 yılında kabul edilen Dostane İlişkiler Bildirisi'nde *"her devletin, bir başka devletin ülkesine girmek isteyen düzensiz silahlı grupları, örgütlemek amacıyla teşkilinden veya desteklenmesinden kaçınma yükümlülüğü vardır."* şeklindeki yükümlülüğün ihlalinin çok vahim derecede olması durumunda dolaylı silahlı saldırı olarak nitelendirileceği ifade edilmiştir.[684] Divan ise bu hususta her ne kadar silahlı saldırı kavramının bir devletin ülkesine başka bir devlet tarafından düzensiz silahlı grupların naklini içerse de bu tür gruplara silah, teçhizat vb. temini şeklindeki desteklerin silahlı saldırı olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmiştir.[685]

Divan'a göre; silahlı gruplara silah, lojistik veya başka tür destek yapılması, dolaylı silahlı saldırı kapsamına girmemektedir.[686] Divan, silahlı gruplara yapılan bu desteğin ancak bir kuvvet kullanma tehdidi veya bir devletin içişlerine müdahale olarak nitelenebileceğini ifade etmiştir.[687] Divan'ın silahlı saldırı derecesi için bu denli yüksek bir eşik belirlemiş olması, saldırgan devlete karşı meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılmasının yasaklandığını ifade etmektedir. Bu şekilde geniş ve belirsiz bir boşluk yaratılmış olması, uluslararası barış ve güvenlik için tehlike teşkil etmektedir. Zira devletlerin ülkelerindeki istikrarı bozma ve iç karışıklık yaratma amacıyla başta terörist örgütler olmak üzere düzensiz silahlı gruplara yardım, teşvik ve destek sağlamanın yaygınlaştığı mevcut şartlarda böyle bir belirsizliğin ve boşluğun

---

[682] 1986 Nikaragua Davası, s. 103, par. 195, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 13.05.2020); **Shaw**, s. 1134; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 199-200; **Gray**, International Law, s. 130; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 233-234; **Acer**, Temel Metinler, s. 478.

[683] **Harris**, s. 839; **Alexandrov**, s. 141; **Schachter**, s. 267; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 118; **Aksar**, Uluslararası Hukuk, s. 109.

[684] 24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Kurul bildirisi için bkz. https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 13.05.2020); **Gray,** Use of Force, s. 597.

[685] 1986 Nikaragua Davası, s. 104, par. 195, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 13.05.2020); **Cassese**, International Law, s. 365, 372; **Corten**, s. 469; **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 200-201; **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 119.

[686] **Gray**, International Law, s. 77-78.

[687] 1986 Nikaragua Davası, s. 103, par. 195, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2019).

olması pek adil değildir.[688] Meşru müdafaa hakkının doğması açısından silahlı saldırının dolaylı veya doğrudan olması arasında bir fark bulunmadığını da ayrıca belirtmek faydalı olacaktır.[689]

2.4.1.1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Bilgi Vermek

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinde meşru müdafaa hakkını kullanan devletin, bu hak kapsamında almış olduğu tedbirleri ve gerçekleştirdiği fiilleri Güvenlik Konseyi'ne derhal bildirmekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir. Bu yükümlülüğün amacı, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri derhal almasını sağlamaktır.[690] İlk aşamada devletler, meşru müdafaa hakkını kullanmak gerektiğine karar verip saldırıya karşı ne gibi tedbirler alacağına kendisi karar verecektir.[691] Nitekim meşru müdafaa hakkını kullanan devletin, ilk silahlı saldırıya karşı kuvvet kullanabilmesi için Konsey'den karar çıkarmasına gerek bulunmayıp, bu durumu Konsey'e derhal bildirmesi yeterli olacaktır.[692] Bildirim kapsamında, söz konusu durumun ve bu duruma ilişkin almış olduğu tedbirlerin derhal Konsey'e iletilmesi gerekmektedir.[693] Eğer her iki taraf, meşru müdafaa hakkı iddiasında ise ikisi de Konsey'e bildirebilir. Bu aşamada hangi tarafın meşru müdafaa hakkı iddiasının yerinde olduğu konusunda takdir yetkisi, Antlaşma uyarınca Konsey'e aittir.[694]

Konsey'in kendisine bildirilmiş olan tedbirlerin ve fiillerin meşru müdafaa hakkı kapsamında hukuka uygun olduğuna karar vermesi kesin değildir. Aynı şekilde Konsey'e bildirilmemiş olan meşru müdafaa tedbirleri ve fiilleri bakımından da sırf bildirim yapılmadığı için Konsey'in söz konusu devlet aleyhine karar vermesi söz konusu değildir.[695] Konsey'e bildirim yükümlülüğü hususunda bunun bir izin değil, sadece bildirim olmasının belli bir anlamı vardır. Konsey'deki veto mekanizmasının kötüye kullanılması riski sebebiyle meşru müdafaa hakkı kapsamındaki tedbirler açısından mağdur devlete böyle bir imkan verilmiş olması yerindedir. Konsey'den izin alma şartı öngörülmüş olması varsayımında haksız silahlı saldırıya hedef olan devletin meşru müdafaa hakkı, Konsey'deki veto yetkisinin kötüye

---

[688] Toluner, Sevim, "Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul 2004, s. 460, 477.
[689] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 46.
[690] **Schachter**, s. 263; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 139.
[691] **Özkan**, s. 245; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 35.
[692] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 119.
[693] **Gazzini**, s. 154; **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 59.
[694] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 49.
[695] **Alexandrov**, s. 146; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 139.

kullanılması sebebiyle engellenebilir veya geciktirilebilir. Bu durum da şüphesiz mağdur devletin aleyhine bir adaletsiz durum doğurabilecektir.[696]

Konsey'e bildirim yükümlülüğü, emredici bir kural değil, daha çok açıklayıcı ve usule ilişkin bir kural olarak görülmelidir.[697] Zira alınan tedbirlerin veya gerçekleştirilen fiillerin meşru müdafaa hakkı kapsamında gereklilik, aciliyet ile orantılılık şartlarına uygun olması ve ortada gerçekten bir haksız silahlı saldırının varlığı halinde sadece Konsey'e bildirim yapılmamasından ötürü meşru müdafaa hakkının bulunmadığına karar verilmesi hiç adil ve doğru olmayacaktır. Saldırıya uğrayan devletin almış olduğu tedbirler, doğrudan bu devlet tarafından bildirilmemiş, ancak herhangi bir şekilde Konsey'in bu durumdan haberi olmuş ise bildirim şartının var olduğunu kabul etmek doğru olacaktır.[698] Aynı şekilde bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olması, sorunun Konsey'de görüşülmesine engel değildir.[699] Ancak Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda; devletin meşru müdafaa iddiasının değerlendirilmesinde hakkı kullandığını iddia eden devletin bu hak çerçevesinde almış olduğu tedbirleri Konsey'e bildirmemesinin de göz önüne alınması gerektiğini ifade etmiştir.[700] Bununla beraber Divan, Konsey'e bildirim yükümlülüğünün teamül kurallarına göre esasa ilişkin olmayan bir usul kuralı olduğunu ifade etmiştir.[701] Bu bağlamda bildirim yükümlülüğü olmazsa olmaz bir şart değildir. Ancak meşru müdafaa hakkı iddiasında olan devletin Konsey'e bildirim yapmış olmasının söz konusu devletin haklılığına ilişkin inancının göstergesi olduğu da göz ardı edilmemelidir.[702] Sonuç olarak; nasıl ki bildirim yapılmaması meşru müdafaa hakkını ortadan kaldırmamakta ise aynı doğrultuda bildirimin yapılmış olması da meşru müdafaa hakkının varlığını tescillememektedir.[703]

---

[696] **Özkan**, s. 245-246.
[697] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 139; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 39.
[698] **Bowett**, s. 198; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 47; Bildirimin yapılmamış olması Konsey'in somut olayı değerlendirmesine engel değildir. Zira bu bildirim yükümlülüğünden bağımsız olarak, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak tespit ettiği olaylara yönelik BM Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamında geniş yetkileri bulunmaktadır. **Kelsen**, s. 801-802; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 40; BM Antlaşması'nın *"Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler"* başlıklı VII. Bölümü kapsamındaki yetkileri; 39. maddede tavsiye vermek, 40. maddede geçici önlemlere uyma çağrısı, 41. maddede ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının kısmen veya tamamen kesintiye uğratılması, diplomatik ilişkilerin kesilmesi, 42. maddede hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla girişimler, gösteriler ve ablukalar olarak sıralanabilir. Antlaşma'nın 43-50. maddeleri bu yetkilerin nasıl kullanılacağını düzenlemektedir. **Gündüz**, s. 116-118.
[699] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 40.
[700] **Gray,** Use of Force, s. 605; **Alexandrov**, s. 147; **Acer**, Temel Metinler, s. 478.
[701] 1986 Nikaragua Davası, s. 105, par. 200, http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf (Erişim tarihi: 13.5.2020); **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 209; **Toluner**, Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler, s. 471; **Alexandrov**, s. 147.
[702] **Acer**, Temel Metinler, s. 479.
[703] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 40.

2.4.1.1.2.1.3. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kararı Doğrultusunda Davranmak

Bir devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında almış olduğu tedbirleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirmesinin ardından Konsey, bildirilen hususları ve söz konusu olayı ele alacaktır. Konsey sonuç olarak; mevcut çatışma ortamının sonlanması ve uluslararası barış ve güvenliğin tekrar sağlanması için gerekli tedbirleri şartlara göre değerlendirecek ve tespit edecektir.[704] Konsey bu aşamada olayların gidişatını, haksız olduğu iddia edilen silahlı saldırı fiilleri ve alınan karşı tedbirleri hukuka uygunluk açısından değerlendirecek ve tüm bunların hukuka uygun olup olmadığına karar verecektir.[705] Konsey, bu değerlendirmelerden sonra uluslararası barış ve güvenliğin tekrar sağlanması ve korunması için gerekli tedbirleri tespit edip yürürlüğe soktuğu anda meşru müdafaa hakkını kullandığı iddia eden devletin almış aldığı tüm tedbirlere son vermesi gerekmektedir.[706] Nitekim Antlaşma'nın 24. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, BM üyesi devletler uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına yönelik sorumluluğu Konsey'e bırakmışlardır.[707] Ayrıca üye devletler, Antlaşma'nın *"Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır."* şeklindeki 25. maddesi uyarınca Konsey'in kararlarını uygulama yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bununla beraber devam eden bir silahlı çatışmada Konsey kararlarına aykırı şekilde silahlı saldırının sürmesi halinde mağdur devletin meşru savunma hakkı kapsamında herhangi bir izne gerek duymadan kuvvet kullanma ile saldırıyı bertaraf etme imkanının bulunduğu belirtilmelidir. Sonuçta söz konusu yükümlülük, saldırgan devlet de dahil olmak üzere tüm üyelere yönelik olarak öngörülmüştür.[708]

Meşru müdafaa hakkı kullanımının Konsey'in gerekli tedbirleri alıncaya dek sürmesi, bu hakkın en önemli özelliği olan geçicilik niteliğini ifade etmektedir.[709] Bu doğrultuda devletlerin bireysel meşru müdafaa hakkının, BM'yi tamamen devre dışı bıraktığını ve uluslararası hukuk kurallarının mutlak bir istisnası olmadığını belirtmek gerekir. Bu hak, herhangi bir silahlı saldırı durumunda BM'nin olaya hemen müdahale edememesi neticesinde

---

[704] **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality, s. 156; **Bowett**, s. 196.
[705] **Kelsen**, s. 801; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 49; **Mutlu**, s. 131-132; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 35.
[706] **Alexandrov**, s. 146; **Brownlie**, s. 273; **Bowett**, s. 195; **Acer/Kaya**, s. 333.
[707] Söz konusu düzenleme: *"Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızla ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler."* şeklindedir.
[708] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, s. 119.
[709] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 140; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 239.

ortaya çıkabilecek bir savunma ve güvenlik boşluğunun giderilmesi amacıyla öngörülmüş bir ara düzenleme niteliğindedir.[710]

Meşru müdafaa hakkını kullanan devlet tarafından alınan tedbirlerin sınırlı süreye tabi olması, meşru müdafaa hakkının istisnai niteliğinden ileri gelmektedir.[711] Bu yönüyle meşru müdafaa hakkı asli değil, ikincil bir hak olmaktadır. Bununla beraber Konsey'in karar almaması veya karar almakta gecikmesi durumunda meşru müdafaa hakkının devam ettiğini belirtmek gerekir. Uğradığı silahlı saldırı sonucunda toprak kaybeden devletin, Konsey'in ateşkes çağrısına uymak gibi bir hukuksal zorunluluğu yoktur. Çünkü ateşkes sonrasında başlayacak müzakereler sonucunda kaybedilen toprakların geri alınacağına ilişkin herhangi bir güvence bulunmamaktadır.[712] 51. madde kapsamında meşru müdafaa hakkının geçici olması, bu hakkın teamül hukukundaki meşru müdafaa hakkına göre daha zayıf bir hak olması anlamına gelmemektedir. BM Antlaşması, teamül hukukundaki meşru müdafaa hakkını kabul etmekle beraber meşru müdafaa hakkını geliştiren ve güçlendiren bir düzenleme getirmiştir.[713]

BM Güvenlik Konseyi, meşru müdafaa iddiasını kabul edebilir veya hukuka aykırı olarak değerlendirip söz konusu devleti saldırgan taraf olarak niteleyebilir.[714] Konsey, olaylardan ve şartlardan bağımsız bir şekilde iki tarafa da ateşkes çağrısında bulunarak silahlı kuvvetlerin uyuşmazlık öncesindeki yerlerine çekilmelerine ve kuvvet kullanımına son verilmesine de karar verebilir.[715] Ayrıca Konsey kararında silahlı bir saldırının olmadığı ve bu doğrultuda bir meşru müdafaa hakkının da bulunmadığı açıkça belirtilmiş olması halinde meşru müdafaa hakkı iddiasında olan devletin kuvvet kullanmaya son vermesi gerektiği belirtilmelidir.[716] Yani Konsey kararında haksız bir silahlı saldırının varlığı kabul edilmiş, ancak mağdur devletin meşru müdafaa hakkının varlığı belirtilmemiş ise mağdur devletin meşru müdafaa hakkının sona erdiği söylenemez.[717] Konsey kararında mağdur devletin kuvvet kullanımına son vermesi gerektiğini ifade eden hukuksal bir zorunluluk olduğu açıkça ve somut şekilde belirtilmiş ise mağdur devletin kuvvet kullanımına son vermesi gerekecektir.[718]

BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin tekrar sağlanmasına yönelik almış olduğu tedbirler, BM üyesi tüm devletler için bağlayıcı ve bu tedbirlerin etkili ve sonuç

---

[710] **Göztepe**, s. 84.
[711] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 140; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 50; **Gray**, International Law, s. 125.
[712] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 36.
[713] **Özkan**, s. 245; **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 232-233.
[714] **Gazzini**, s. 155; **Alexandrov**, s. 146.
[715] **Corten**, s. 472-273; **Gazzini**, s. 157; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 48; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 35.
[716] **Gazzini**, s. 160.
[717] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 239.
[718] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 38.

veren nitelikte olması gerekmektedir.[719] Yani bu noktada Konsey'in söz konusu olayı sadece gündemine alması veya tartışması değil, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için sonuç doğuran etkili bir karar alması gerekmektedir.[720] Ayrıca Konsey, bildirilen haksız silahlı saldırı hususunda eyleme geçmez ise meşru müdafaa hakkı, ancak silahlı saldırının hedef devlet tarafından sona erdirilmesiyle son bulacaktır. Zira saldırgan devletin topraklarının meşru müdafaa hakkını kullanan devlet tarafından uzun süreli işgal edilmesi mümkün değildir. Konsey'in, bağlayıcı olmayan bir karar yerine taraflara müzakere çağrısı içeren bir karar alması durumunda meşru müdafaa hakkının kendiliğinden sona ermeyeceğini kabul etmek doğru olacaktır.[721] Dolayısıyla Konsey'in almış olduğu karar, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden sağlanması amacına yönelik olarak etkili ise meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devletin kuvvet kullanımına son vermesi gerekmektedir.[722]

Konsey'in almış olduğu kararlar, saldırgan devletin fiillerini etkisiz bırakacak nitelikte değil, yani mevcut çatışma ortamının sonlanması amacını gerçekleştiremeyeceği açık ise meşru müdafaa hakkını kullanan devletin hakkının devam ettiğini kabul etmek doğru olacaktır.[723] Bununla beraber Konsey'in aldığı tedbirlerin bu amaçlara yönelik olarak etkisiz olduğu kesinleşmedikçe, meşru müdafaa hakkının devam etmesi mümkün değildir.[724] Bu husus da meşru müdafaa hakkının asli değil, ikincil bir hak olduğunu ifade etmektedir. Zira silahlı bir saldırı durumunda Konsey'in uyuşmazlığın çözümü bağlamında gerekli tedbiri almaması veya almakta gecikmesi halinde mağdur devletin meşru müdafaa hakkı devam etmektedir.[725]

BM Güvenlik Konseyi karar mekanizmasının yeterince hızlı işlememesi, yardım ve müdahale faaliyetlerinin gecikmesi veya etkisiz kalması halinde meşru müdafaa hakkının devam ettiğini kabul etmek gerekir.[726] Önceden vurgulandığı gibi meşru müdafaa hakkının amaçları, haksız silahlı saldırıyı püskürtmek, saldırgan devleti mağdur devletin ülke topraklarından çıkartmak ve kuvvet kullanma fiillerinin tekrar etmesini önlemektir. Aynı doğrultuda Konsey'in meşru müdafaa hakkı kapsamında alınan tedbirlere son verilmesini gerektiren kararının da söz konusu amaçları gerçekleştirecek etkiye sahip olması gerekmektedir.[727] Bu hususta 1994 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı gerçekleştirdiği

---

[719] **Bowett**, s. 196-197; **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 143; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 35.
[720] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 50.
[721] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 30-38.
[722] **Gazzini**, s. 162.
[723] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 49; **Mutlu**, s. 145; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 36.
[724] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 144.
[725] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 36.
[726] **Doğan**, Devletler Hukuku, s. 163.
[727] **Başeren**, Uluslararası Hukukta Devletler, s. 143-144.

silahlı saldırının değerlendirilmesi doğru olacaktır. Azerbaycan, söz konusu silahlı saldırı sonucu topraklarının yaklaşık beşte birini kaybetmiştir. Bu olaya yönelik olarak Konsey'in almış olduğu 822[728], 853[729], 874[730] ve 884[731] sayılı kararlarının etkili ve sonuç doğuracak nitelikli olmamasından ötürü, Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkının devam ettiğinin kabulü gerekmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkına dayalı olarak işgal altındaki topraklarını Ermenistan'dan geri alması için kuvvet kullanması, hukuka aykırı olmayacaktır. Ayrıca Azerbaycan'ın bu sorunun çözümü için kuvvet kullanmadan önce kuvvet kullanma içermeyen barışçıl yollara başvurma zorunluluğu da yoktur. Zira bu gibi olaylarda görülebileceği üzere işgalci devletler barışçıl çözüm yollarını sadece bir oyalama taktiği olarak görmekte ve bu süreçte işgal ettikleri topraklar üzerinde egemenlik kazanımlarını sağlamlaştırmaya çalışmaktadırlar. Barışçıl yolların bu şekilde kötüye kullanımı riski, diplomatik barışçıl çözüm yollarının kendiliğinden meşru müdafaa hakkını sona erdirmediğini kabul etmeyi gerektirmektedir.[732] Nitekim 1980 yılında İran-Irak savaşı sırasında Konsey'in 23 Eylül 1980 tarihli 479 sayılı ateşkes kararı[733] neticesinde Irak'ın işgal ettiği toprakları geri vereceğine ilişkin Irak yetkililerinin muğlak vaatleri dışında, İran'a verilmiş herhangi bir güvence söz konusu değildir. Bundan dolayı İran, Konsey kararlarının etkili olmaması nedeniyle meşru müdafaa hakkının sona ermediğini ve savaşı sürdürmek zorunda kaldığını sürekli olarak beyan etmiştir.[734]

BM Güvenlik Konseyi'nin kararları mevcut haksız durumu sonlandırmak konusunda etkili değil ise meşru müdafaa hakkını kullanan devletin daha çok mağdur olması kabul edilebilir değildir. Ayrıca Konsey'deki veto mekanizması da meşru müdafaa hakkı ile ilgili uyuşmazlıklarda kesin ve etkili kararların alınmasına engel olmaktadır.[735] Zira bu durum, Konsey'in hukuki değil, siyasi bir organ olduğunu göstermektedir. Konsey'in bu siyasi yapısı, açık ve haksız silahlı saldırı durumlarında dahi saldırgan devletin kimliği konusunda ortak bir karar çıkmasına engel olmaktadır.[736] Bu durum da meşru müdafaa hakkı iddiasında bulunan

---

[728] 30 Nisan 1993 tarihli, 822 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993) (Erişim tarihi: 15.05.2020).
[729] 29 Temmuz 1993 tarihli, 853 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993) (Erişim tarihi: 15.05.2020).
[730] 14 Ekim 1993 tarihli, 874 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993) (Erişim tarihi: 15.05.2020).
[731] 12 Kasım 1993 tarihli, 884 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993) (Erişim tarihi: 15.05.2020).
[732] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 31-37.
[733] 28 Eylül 1980 tarihli, 479 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/479(1980) (Erişim tarihi: 22.09.2019).
[734] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 44.
[735] **Schachter**, s. 264.
[736] **Alexandrov**, s. 146; **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 59.

mağdur devletin aleyhine sonuç doğurabilecektir. Ayrıca Konsey'in almış olduğu kararlara rağmen haksız silahlı saldırı sürmekte ise mağdur devlet meşru müdafaa hakkı kapsamındaki tedbirleri ve fiillerini devam ettirecektir.[737] BM Antlaşması'nın 51. maddesindeki, *"... Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar ..."* ifadesi de Konsey kararlarının etkili ve sonuç doğurabilecek nitelikte olması halinde mağdur devletin kuvvet kullanımına son vermesi gerekliliğini işaret etmektedir. Konsey'in kararının etkili olarak görülebilmesi için saldırgan devletin elde etmiş olduğu kazanımları etkisiz bırakabilmesi ve saldırı öncesindeki barış düzenine tekrar dönülmesini sağlayabilmesi gerekmektedir. Konsey'in kararının etkili olup olmadığının değerlendirilmesi, somut olaydaki şartlar ve durumun ışığında objektif şekilde yapılmalıdır.[738] Zira aynı tedbirleri içeren kararların, her olayda farklı sonuç doğurması mümkündür. Bu bağlamda bir olayda mevcut çatışma ortamını sona erdirebilen bir tedbir, başka bir olayda etkisiz olabilecektir.[739]

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu tedbirlerin, bu amaca yönelik olarak etkili olmaması halinde mağdur devletin kuvvet kullanımına son vermek zorunda olmadığı daha önce belirtilmiştir. Ancak böyle bir durumda Konsey'in vermiş olduğu karara uymaması sebebiyle mağdur devlet aleyhine karar alınması muhtemel olduğu için mağdur devlet riskli bir konumda olacaktır.[740] Bu bağlamda örneğin; Falkland Savaşı[741] sırasında Konsey, 502 sayılı kararında; taraflara aralarındaki anlaşmazlığa son vermeleri, uyuşmazlığı barışçıl yollardan çözmeleri ve Arjantin'den Falkland Adaları'ndan çekilmesi çağrısında bulunmuştur.[742] Konsey'in almış olduğu bu karar, İngiltere tarafından etkisiz olarak nitelenmiş ve Konsey toplantılarında açıkça dile getirilmiştir.[743] İngiltere, 502 sayılı kararın 51. madde gereğince uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için gereken tedbir niteliğinde olmadığını ve dolayısıyla İngiltere'nin doğal olarak sahip olduğu meşru müdafaa hakkını kullanarak gereken tedbirleri almaya hakkı olduğunu öne sürmüştür.[744] Ayrıca İngiltere, Arjantin'in Falkland Adaları'ndan çekilmeyi kabul etmemesinden dolayı Konsey'in ateşkes çağrısına uymamış ve meşru müdafaa hakkının devam ettiğini iddia etmiştir.[745] İngiltere'nin karara uymayıp meşru müdafaa fiili kapsamında

---

[737] **Gazzini**, s. 163.
[738] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 56.
[739] **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 50.
[740] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 37; **Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 50.
[741] İngiltere ile Arjantin arasında meydana gelen Falkland Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Harris**, ss. 855-861.
[742] 3 Nisan 1982 tarihli, 502 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502(1982) (Erişim tarihi: 12.05.2020).
[743] 26 Mayıs 1982 tarihli, 505 sayılı Konsey kararı için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/505(1982) (Erişim tarihi: 12.05.2020).
[744] **Alexandrov**, s. 132; **Acer/Kaya**, s. 334; **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 49.
[745] **Gray**, International Law, s. 125.

savaşa devam etmesi, Konsey'in herhangi bir itirazı ile karşılaşmamıştır. Bu durum da meşru müdafaa hakkının, maruz kalınan silahlı saldırı sonucu kaybedilen toprakların fiilen ele geçirilmesi ile sona ereceğinin bir göstergesidir.[746]

2.4.1.1.2.2. Müşterek Meşru Müdafaa Hakkının Şartları

Bireysel meşru müdafaa hakkı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan önce de var olduğu kabul edilen bir hak olmasına rağmen, müşterek meşru müdafaa hakkı[747] ilk defa BM Antlaşması ile düzenlenmiştir. İlk defa Antlaşma ile düzenlenmiş olsa da müşterek meşru müdafaa hakkı da *"doğal"* bir haktır. Müşterek meşru müdafaa kapsamında mağdur devletin maruz kaldığı silahlı saldırıya karşı savunma eylemine birden çok devletin katılımıyla gerçekleşen meşru müdafaa durumu söz konusu olmaktadır.[748]

Bireysel hakka ilişkin şartların, bu hak açısından da geçerli olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla müşterek meşru müdafaa kapsamında silahlı saldırıya uğrayan bir devlete yardım ve destek amacıyla saldırgan devlete karşı kuvvet kullanan devletlerin daha önce de belirtmiş olduğumuz aciliyet, gereklilik ve orantılılık şartlarına uygun şekilde hareket etmesi gerekecektir. Ayrıca bu hakka dayanarak kuvvet kullanılması durumunda saldırıya uğrayan devletin bu durumu BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmesi gerekmektedir. Savunma amaçlı uluslararası örgütler ile bölgesel örgütlerin[749] de müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında gerçekleştirdikleri eylemleri Konsey'e bildirmesi gerekmektedir. Ancak müşterek meşru müdafaa hakkı açısından bu şartlara ek olarak, silahlı saldırıya uğrayan devletin yardım talebinde bulunması şartı da vardır. Bununla beraber müşterek meşru müdafaa hakkına yönelik olarak devletler arasında yapılan karşılıklı yardım ve ittifak antlaşmalarının savunma amaçlı olması gereklidir. Zira tarihte yayılımcı politika olarak da ifade edilen saldırgan amaçlı antlaşmalar, uluslararası hukukun kuvvet kullanma ve müdahale yasağına aykırı olduğu için yasaklanmıştır. Saldırgan amaçlı bu tür anlaşmalar, BM Antlaşması'nın temel bir kuralı olan kuvvet kullanma yasağını düzenleyen 2. maddenin 4. fıkrası ile Antlaşma'da yer alan devletlerin yükümlülüklerine aykırı olan antlaşmaların yapılması halinde Antlaşma hükümlerinin üstün geleceğini düzenleyen 103. maddesi hükümlerine aykırı olacaktır.[750]

---

[746] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 36, 41, 50.
[747] Doktrinde toplu, kolektif veya müşterek meşru müdafaa olarak ifade edilen kavram, çalışma kapsamında müşterek meşru müdafaa olarak ifade edilecektir.
[748] **Özkan**, s. 242.
[749] Bölgesel örgütlerin kuvvet kullanabilmesi için Konsey'den yetki almış olmaları gerekmektedir. Bölgesel örgütlere ilişkin olarak BM Antlaşması'nın 54. maddesi: *"Güvenlik Konseyi, bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunması için girişilen ya da tasarlanan tüm eylemlerden her an tam olarak haberli bulundurulacaktır."* şeklindedir. **Gündüz**, s. 119.
[750] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 128.

Müşterek meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılması, genelde iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi, silahlı saldırıya maruz kalan bir devletin başka devlet veya devletlerin desteğiyle kendini savunması durumudur. İkinci durum ise potansiyel bir saldırı ihtimaline karşı önceden yapılmış bir antlaşmaya dayanarak kuvvet kullanılması şeklindedir. Müşterek meşru müdafaa hakkının doğması için bu hakkı kullanan her devletin saldırıya uğramış olması gerekmemektedir. Müşterek meşru müdafaa hakkı için yardım edilecek olan devletin bir silahlı saldırının mağduru olması gerekmektedir. Önceden yapılmış bir savunma veya işbirliği antlaşması olmasa dahi mağdur devletin onayı halinde diğer devletlerin mağdur devleti savunmak üzere destek sağlaması mümkündür. Bununla beraber normal olarak destek isteyen devletin maruz kaldığı fiillerin bir silahlı saldırı seviyesinde ve niteliğinde olması gerekmektedir. Nitekim eğer bu fiiller, silahlı saldırı seviyesine ulaşmamış ise bireysel meşru müdafaa hakkı doğmayacağı gibi, müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında da başka devletlerin silahlı destek sunması mümkün olamayacaktır.[751]

Müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında yapılabilecek savunma antlaşmaları, BM Antlaşması'nın 52. maddesine uygun olmalıdır. Söz konusu düzenlemeye göre, bölgesel antlaşmaların uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacını gerçekleştirmek üzere BM amaç ve ilkelerine uygun olarak yapılması ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini sağlamayı amaçlaması gerekmektedir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi, bölgesel uyuşmazlıkların bölgesel antlaşmalar ve örgütler aracılığıyla barışçıl yollarla çözülmesini teşvik edecektir.[752] Gerçekten de küresel güvenlik sisteminin dünya çapında kurulması, uluslararası anlamda koşullar açısından henüz uygun olmadığı için bölgesel güvenlik sistemleri çerçevesinde müşterek müdafaa hakkı kabul edilmiştir. BM Antlaşması ile amaçlanan uluslararası barış ve güvenlik sağlanabildiği ve BM'nin küresel güvenlik sistemi sorunsuz uygulanabildiği şartlarda bölgesel antlaşmalara ve örgütlere gerek kalmayabilecektir. Ancak küresel güvenlik sisteminin kurulması henüz mümkün olmadığı için bölgesel antlaşma ve örgütler yoluyla müşterek müdafaa hakkının kullanılması, bölgesel güvenliğin sağlanması

---

[751] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 134.

[752] BM Antlaşması'nın *"Bölgesel Antlaşmalar"* başlıklı VIII. Bölüm'ünde yer alan 52. maddesi: *"İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin olup, bölgesel anlaşma ya da kuruluşların varlığına engel değildir; yeter ki bu anlaşma ve kuruluşlar ve bu kuruluşların çalışmaları Birleşmiş Milletler'in Amaç ve İlkeleri ile bağdaşır olsun.*
Böyle anlaşmalara giren ya da böyle kuruluşları oluşturan Birleşmiş Milletler üyeleri, yerel uyuşmazlıkları Güvenlik Konseyi'ne sunmadan önce, bunları söz konusu anlaşmalar ya da kuruluşlar aracılığıyla ve barışçıl yollarla çözmek için çaba harcayacaklardır.
Güvenlik Konseyi, yerel uyuşmazlıkların, ya ilgili devletlerin girişimi üzerine ya da Güvenlik Konseyi'nin göndermesi yoluyla, bu tür bölgesel anlaşmalar ya da bölgesel kuruluşlar aracılığıyla barışçı yoldan çözülmesinin gelişmesini teşvik eder.
İşbu madde 34. ve 35. maddelerin uygulanmasını hiçbir biçimde etkilemez." şeklindedir. **Gündüz**, s. 118-119.

doğrultusunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı açısından başlıca yollardan biri olmaktadır.[753]

Savunma antlaşmaları genel olarak; karşılıklı yardım antlaşmaları, askeri ittifak antlaşmaları ve garanti antlaşmaları şeklinde yapılmaktadır. Karşılıklı yardım antlaşmalarına göre; bu antlaşmaların tarafı olan devletlerin herhangi birisine yapılan bir silahlı saldırı, tüm üye devletlere yapılmış sayılmakta ve buna karşı topluca hareket etme yükümlülüğü söz konusu olmaktadır. Askeri ittifak antlaşmaları kapsamında; antlaşmaya taraf bir devletin silahlı saldırıya maruz kalması halinde, yardım ve destek sağlama kararı nihai olarak taraf devletlere ait olmaktadır. Birer askeri ittifak antlaşması olan NATO (m. 5 ve 7)[754] ile Varşova Paktı (m. 4)[755] meşruiyetlerini BM Antlaşması'na dayandırmışlardır. Askeri ittifak antlaşmalarında silahlı yardım yükümlülüğü, saldırgan devletin kimliğinden ve saldırının hedefinden bağımsız olabileceği gibi, belli bir silahlı saldırı türüne yönelik olarak da kısıtlanabilir.[756] Bu yönüyle askeri ittifak antlaşmalarının temel ilkesi, karşılıklı hak ve yükümlülüklere dayalı olarak *"karşılıklılık ilkesi"* olmaktadır. Son olarak garanti antlaşmalarında; genellikle bir devletin egemenliğinin, güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün belirli devletler tarafından bağlayıcı bir taahhüt ile güvence altına alınması söz konusudur. Garanti antlaşmalarında; genelde güçlü devletler olan *"garantör"* devletler, diğer tarafta güçsüz veya küçük olan bir devletin silahlı saldırıya maruz kalması halinde mağdur devlete yardım etme yükümlülüğünü kabul etmektedirler.[757] Garanti antlaşmalarında, karşılıklı yardım ve askeri ittifak antlaşmalarından farklı olarak karşılıklı hak ve yükümlülükler değil, *"garantör"* devletlerin tek taraflı yükümlülüğü söz konusudur. Bu tek taraflılığa dayalı dengesizlik, garanti antlaşmalarının ayırt edici özelliğidir.[758]

---

[753] Alsan, Zeki Mesud, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Tadili Problemi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3, 1954, s. 15-16.

[754] Orijinal ismi *"North Atlantic Treaty Organization"* olan NATO'nun kurucu antlaşmasının metni için bkz. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm? (Erişim tarihi: 11.06.2020).

[755] Orijinal ismi *"The Warsaw Security Pact"* olan Varşova Paktı metni için bkz. https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/b1234dbc-f53b-4505-9d86-277e4f5c20d4/publishable_en.pdf (Erişim tarihi: 11.06.2020).

[756] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 259.

[757] Savunma Antlaşmaları ile bu antlaşmalara dayanarak kuvvet kullanmaya ilişkin Kore Savaşı ile Körfez Savaşı ile müşterek meşru müdafaa hakkının kötüye kullanımı niteliğindeki Macaristan, Lübnan, Vietnam, Afganistan, Guatemala, Dominik Cumhuriyeti, Grenada, Çekoslovakya, Kosova, Ürdün müdahaleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, ss. 138-159; Afganistan müdahalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Özkan**, ss. 243-257.

[758] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 263.

2.4.1.1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarında Meşru Müdafaa Hakkı

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olası meşru müdafaa hakkının kullanımına yönelik olarak 3 kararı bulunmaktadır. Ancak burada ifade edilen olası meşru müdafaa hakkı, önleyici meşru müdafaa sorununda ortaya atılan olası silahlı saldırı kavramı ile karıştırılmamalıdır. Burada kullanılan olası meşru müdafaa hakkı, doğması muhtemel olan çatışma veya saldırılara karşı hakkın kullanılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla herhangi bir silahlı saldırının gerçekleşmesi halinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu saldırıyı püskürtmesi amaçlanmış olup, olası saldırının önlenmesi amacıyla henüz saldırı gerçekleşmeden silahlı kuvvet kullanılması söz konusu değildir. Söz konusu Meclis kararları; 16 Mart 1964 tarihli 93 sayılı,[759] 17 Kasım 1967 tarihli 148 sayılı[760] ve 30 Temmuz 1974 tarihli 303 sayılı[761] kararlardır. 1960 Andlaşmaları'na[762] istinaden 1964 yılında alınan 93 sayılı karar, Yunanistan'la çıkabilecek olası çatışmalara yönelik olarak alınmıştır. Zira bu Meclis kararı, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı'na da dayanak olacaktır.[763]

Değinilen üç kararda, doğrudan silahlı saldırı durumundan bahsedilmemiştir. 148 sayılı Meclis kararında, olası bir Kıbrıs harekatı sırasında hükümete verilmiş olan yetkinin kullanmasından ötürü doğması muhtemel gelişme ve karışıklık karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesinden bahsedilmiştir.[764] 303 sayılı kararda ise Kıbrıs'a yapılan indirme ve çıkarma faaliyetlerinden ötürü doğması muhtemel karmaşa

---

[759] 16 Mart 1964 tarihli, 93 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11659.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11659.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[760] 17 Kasım 1967 tarihli, 148 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[761] 30 Temmuz 1974 tarihli, 303 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14952.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14952.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[762] Zürih'te imzalanan, 11 Şubat 1959 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması, Londra'da imzalanan 19 Şubat 1959 tarihli Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümün Temelini Açıklayıcı Muhtıra ve nihayet 1960'te imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma metinleri için bkz. Temel Belgeler/Anlaşmalar, http://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[763] Karada yetkinin dayanağı *"... yürürlükte bulunan Andlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi ..."* şeklinde ifade edilmiştir. 93 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11659.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11659.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[764] *"... Hükümete verilen yetkinin kullanılmasından doğacak muhtemel inkişaf ve ihtilatlar karşısında; lüzum, hudut ve şümulü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesi...",* söz konusu kararda yer alan inkişaf ve ihtilat sözcüklerinin gelişme ve karışıklık olarak anlaşılması doğru olacaktır. http://www.sozluk.adalet.gov.tr/inki%C5%9Faf , http://www.sozluk.adalet.gov.tr/ihtilat , 148 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12755.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ifadesi yer almaktadır.[765] Söz konusu kararların hem uluslararası yasallık hem de uluslararası meşruiyet çerçevesinde meşru müdafaa hakkı ile bağdaştırıldığı anlaşılabilmektedir. Bu kararlarda, bir silahlı saldırı durumu değil de gelişme (inkişaf) ve karışıklık (ihtilat) gibi kavramlar kullanılmıştır.[766] Her ne kadar gelişme ve karışıklık durumları öngörülmüş ise de bu durumların silahlı saldırı seviyesine erişmesi durumunda meşru müdafaa hakkının doğacağını kabul etmek gerekmektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde söz konusu saldırının durdurulması ve püskürtülmesi için silahla karşılık verilmesi gerekliliğinin bulunması ve ilk saldırı ile karşı saldırı arasında makul derecede kısa bir zamanın olması lazımdır. Sonuç olarak, gelişme ve karışıklık olarak tabir edilen durumun silahlı saldırı niteliğinde olması, bu saldırının ancak silahlı saldırı ile durdurulmasının gerekli ve acil olması şart olup, nihayetinde bu saldırıya karşılık kullanılacak kuvvetin saldırıyı durdurma ve püskürtme amacını aşmayacak derecede, yani orantılı olması gerekmektedir.

2.4.1.2. Birleşmiş Milletler Kararlarına Uygunluk

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 42. maddesi uyarınca, BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu zorlayıcı tedbirlere ilişkin kararları bağlayıcı nitelikte olduğu için üye devletlerin bu kararlara uyması gerekmektedir. Üye devletlerin Konsey'in alınmasını uygun gördüğü tedbirler uyarınca hareket etmesi, yani kararlarda açıkça tedbirlerin hedefi olarak belirlenen devlete veya devletlere askeri ya da ekonomik herhangi bir destek sağlamaması gerekmektedir. Buna karşın üye devletlerin silahlı kuvvet kullanma içeren zorlama tedbirlerine katılma zorunluluğu da bulunmamaktadır. Genel olarak gönüllü üye devletler, Konsey'in silahlı kuvvet kullanma içeren zorlama tedbiri kararlarına katılmakta ve bu kararların uygulanmasında yer almaktadırlar.[767] Nitekim BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 5. fıkrasında yer alan: *"Tüm üyeler, örgütün işbu Antlaşma gereği giriştiği tüm eylemlerde örgüte her türlü yardımı yaparlar ve Birleşmiş Milletler tarafından aleyhinde önleme ya da zorlama eylemine girişilen herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınırlar."* şeklindeki düzenleme de devletlerin, Konsey kararlarına uyması gerekliliğini ifade etmektedir.

---

[765] *"... Kıbrıs'a yapılan indirme ve çıkarma harekatının meydana getirmesi muhtemel ihtilatlar karşısında; gerekliliği, sınırı ve miktarı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ...",* s. 1, 303 sayılı Meclis kararı için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14952.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14952.pdf (Erişim tarihi: 31.05.2020).

[766] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 63.

[767] **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 270.

Doktrinde Dikmen Caniklioğlu, uluslararası hukukun meşru saydığı haller şartı açısından BM Güvenlik Konseyi tarafından gerekli ve orantılı önlemlerin alınması ile yeni bir hukuk kuralı oluşturulması kavramlarının farklı olduğunu ve askeri harekatların planlanmasında hem ulusal hem de uluslararası hukukun esas ve usullerinin tam olarak uygulanmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Yazar, bu bağlamda tek başına Konsey kararının veya Meclis'in izin kararının hukuki meşruiyet temelini oluşturmak açısından yeterli sayılamayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla Meclis'in izin kararı verirken dikkate alması gereken uluslararası meşruiyet kriterinin tek başına Konsey kararı ile oluşmadığı ve bu bağlamda Meclis'in ulusal çıkarlara bağlı olarak izin vermekten kaçınabileceği kabul edilmektedir.[768] Kuşoğlu ise uluslararası meşruiyet kriterinin Türkiye'nin üye olduğu uluslararası örgütlerin aldıkları kararlar veya BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla mı tespit edileceğine ilişkin tartışma açısından bu türden kararlar olsa dahi Türkiye'nin kendi meşruiyet ölçütlerini belirleyerek bunları göz önüne alması gerektiğinin açıkça Anayasada düzenlenmesi halinde meşruiyet sorununun çözülebileceğini belirtmiştir. Yazar, meşruiyet sorununun çözülmesi halinde bu konudaki tartışmaların son bulacağını ve bu şekilde Türkiye'nin silahlı kuvvetlerin ülke dışına gönderilmesine ilişkin hususların iç ve dış politikayı etkileyen boyutlarıyla tartışılabileceğini ve bu sayede doğru politika belirlenebileceğini ileri sürmüştür.[769]

Antlaşma'nın 42. maddesi doğrultusunda Konsey tarafından alınan askeri kuvvet kullanmaya ilişkin zorlama tedbirlerini de içeren kararlar, Konsey'in bir *"uluslararası kolluk kuvveti"* veya *"dünya jandarması"* niteliğine dair bir yetkinin uygulaması olarak görülebilir. Söz konusu düzenleme, üye devletlere Konsey tarafından uygulanması kararlaştırılan askeri kuvvet kullanma tedbirleri için gerekli silahlı kuvvetleri Konsey'in hizmetine sunma yükümlülüğü öngörmektedir. Bu bağlamda üye devletlerin antlaşmalar doğrultusunda Konsey'e askeri kuvvetler tahsis etmesiyle bir nevi *"düzenli bir BM ordusu"* kurulması söz konusu olmaktadır. Nitekim BM'nin kuruluşu aşamasında, *"milletlerarası ordu"* nitelikli bir yapının oluşturulması ve Güvenlik Konseyi'nin emir ve denetimine verilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin bozulması veya tehdit altında olması halinde derhal bu kuvvetleri harekete geçirerek uluslararası barış ve güvenliği koruma görevini yerine getirebilecektir. Ancak maddede yer alan özel antlaşmaların temel ilkelerini tespit etmeye yetkili olan ve Konsey'in daimi üyelerinin Genelkurmay Başkanları'ndan kurulan Kurmay Komitesi'nde bu kuvvetleri oluşturacak ulusal birlikler konusundaki Doğu ile Batı

---

[768] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 59.
[769] **Kuşoğlu**, s. 22.

arasında beliren görüş ayrılıklarından ötürü söz konusu özel antlaşmalar yapılamamıştır.[770] Bununla beraber doktrinde Denk, askeri kuvvetlerin Konsey'e tahsis edilmesi durumunu: *"Bayilendirme sistemi (Franchising system) olarak da bilinen uygulamaya göre, Güvenlik Konseyi silahlı kuvvet kullanımını içeren zorlama tedbirlerinin isteyen/gönüllü devletler tarafından/eliyle uygulanmasının yolunu açmıştır. Buna göre, Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirme (mandate/authorisation) kararını takiben isteyen/gönüllü devletler BM'yle veya kendi aralarında yapacakları özel antlaşmalar çerçevesinde ve Konsey'in yetkilendirmesiyle kararın gereği olan silahlı kuvvet kullanımını içeren zorlama tedbirlerini uygulayacaktır."* şeklinde açıklamıştır.[771]

Kanaatimizce, halihazırda bir BM üyesi, hatta kurucu bir üye olan Türkiye'nin BM kararlarına uygun olarak hareket etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye, gerek Konsey'in 42. madde uyarınca almış olduğu askeri kuvvet kullanma içeren zorlama tedbirleri gerekse Genel Kurul'un istisnai yetkisi doğrultusunda barış harekatları kapsamında silahlı kuvvet kullanma yetkisini BM sistemine uygun şekilde icra etmelidir. Bu bağlamda öncelikle BM Antlaşması ile yetkinin kullanılacağı soruna ilişkin olarak verilen Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul kararı göz önünle alınmalıdır. Ayrıca benzer sorunlara ilişkin verilen geçmiş Konsey ve Kurul kararlarına ve Uluslararası Adalet Divanı'nın yerleşik içtihatlarına uygun olarak yetki kullanılmalıdır. Türkiye'nin bir barış harekatına katılmak üzere silahlı kuvvet kullanması söz konusu ise operasyona ilişkin verilen Genel Kurul'un vermiş olduğu tavsiye kararının yanında barış harekatı uygulamasının temellerinin ve kapsamının belirlendiği Genel Kurul'un 377/A sayılı kararının da göz önüne alınması gerekmektedir. Nitekim önceden de değinildiği üzere söz konusu karar, barış harekatı uygulamasına ilişkin olarak BM Antlaşması'nda açık bir düzenleme bulunmamasından doğan boşluğu telafi etmekte ve uygulamaya ilişkin temel esasları belirlemektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere barış harekatları, uluslararası barış ve güvenliğin korunması bağlamında ikincil ve istisnai bir yoldur. Nitekim barış harekatları; BM Antlaşması'ndan temelini oluşturan ortak güvenlik sisteminin Güvenlik Konseyi tarafından işletilememesinden dolayı ortaya çıkan bir boşluğu doldurmak amacıyla BM üyesi devletler tarafından geliştirilen bir mekanizmadır. Söz konusu hukuki boşluğun sebepleri, Soğuk Savaş

---

[770] **Çelik,** Milletlerarası Hukuk, s. 408.

[771] 2011 yılında Libya'da; Konsey'in tüm üyeleri yetkilendirmesi, ardından ise gönüllü bölgesel örgüt olan NATO özel bir uzlaşma doğrultusunda gerekli askeri kuvvet kullanımı içeren tedbirleri uygulama hususunda yetkilendirilmesi şeklinde de bir uygulama söz konusu olmuştur. **Denk**, Birleşmiş Milletler Sistemi, s. 271.

döneminde Güvenlik Konseyi'nde yaşanan veto krizleri ile Konsey toplantılarının Doğu ve Batı blokları üyesi devletler arasında bir propaganda aracı haline gelmesidir.[772]

1950 yılında Güvenlik Konseyi'nde veto mekanizmasından dolayı karar alınamayacağı sonucuna ulaşan ABD ile diğer Batılı devletler, karar alamayan Konsey yerine Genel Kurul'un geçebileceği düşüncesiyle Genel Kurul'un olağanüstü toplantı yapmasını teklif etmişledir. Söz konusu teklif, BM Antlaşması'nın 12. maddesinin geniş yorumuna dayanmaktadır. Bu bağlamda söz konusu yorum, Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenlikle ilgili her konuyu görüşme ve (tavsiye niteliğinde) karar alma yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedir.[773] Bu doğrultuda herhangi bir düzenleme veya öğretiye dayanmayan barış harekatlarının, çözülmesi gereken uluslararası bir soruna müdahale ihtiyacını gidermek üzere başvurulan bir yol olduğunu ifade etmek gerekir. Genel Kurul kararı doğrultusunda gerçekleştirilen barış harekatlarının hukukiliği de Türk Hukuku kapsamında milletlerarası hukukun meşru saydığı haller açısından önemli bir husustur. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi, olağan zamanda bir devlete karşı kuvvet kullanma kararı verebildiği için barış harekatlarına izin vermiş olması halinde söz konusu harekatların meşruiyeti açısından herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Bununla beraber Genel Kurul tarafından yetkilendirilen bir harekatın sebebi olan sorun, Konsey'de görüşülmemektedir. Nitekim söz konusu durumda Konsey'in, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin görevini yerine getirmediği kabul edilmektedir. Ayrıca ev sahibi devletin operasyona onay vermesi ya da operasyonu ilgili devletin talep etmesi halinde barış harekatı meşru kabul edilecektir.[774]

BM Antlaşması kapsamında BM Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul arasındaki ilişki açısından, iki organın birbirinin alternatifi değil, birbirinin tamamlayıcısı konumunda olduğu belirtilmelidir. Nitekim Antlaşma düzenlemeleri uyarınca iki organ arasında yetki ve görev paylaşımı söz konusu olup, önceden de belirtildiği üzere Konsey, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu organdır. Uluslararası Adalet Divanı, 20 Temmuz 1962 tarihinde vermiş olduğu *"Birleşmiş Milletlerin Bazı Giderleri Hakkında Danışma Görüşü"* kapsamında; Güvenlik Konseyi her ne kadar uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında başlıca sorumlu organ olsa da bu sorumluluğun Konsey ile sınırlı olmadığını ve Genel Kurul'un da tali nitelikle sorumluluğa sahip olduğunu ifade etmiştir.[775]

---

[772] **Demirdöğen,** Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, s. 241.
[773] **Çelik,** Milletlerarası Hukuk, s. 411; **Topal**, Barış İçin Birlik Kararı, s. 114.
[774] **Kütükçü**, s. 141.
[775] 20 Temmuz 1962 tarihli ve orijinal ismi *"Certain Expenses of the United Nations"* olan Danışma Görüşü, s. 163, https://www.icj-cij.org/files/case-related/49/049-19620720-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 11.06.2020).

Veto mekanizması ile Konsey'in görevlerini yerine getirmesi arasındaki ilişki açısından veto yetkisinin kullanılmış olmasının doğrudan Konsey'in görevlerini yerine getirmediği şeklinde yorumlanmaması gerektiği belirtilmelidir. Nitekim BM Antlaşması'nın 27. maddesinin 3. fıkrasında yer alan daimi üyelerin veto yetkisi, açık şekilde BM sisteminin bir parçasıdır. Bu noktada önemli olan Konsey'in başlıca sorumluluğu kapsamında yer alan uluslararası barış ve güvenliğin korunması görevini veto sebebiyle yerine getirmemesinin söz konusu olmasıdır. Daimi üyeler tarafından veto yetkisinin Konsey'in görevlerini yerine getirmesine engel olacak şekilde kullanılması, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla bağdaşmayacaktır. Konsey'in asli sorumluluğunu yerine getirmekte başarısız olduğu durumlarda ise Genel Kurul'un devreye girmesi ihtimali doğmaktadır. Barış harekatları için değinilen şartlar gerçekleştiğinde Genel Kurul'un tali sorumluluğu, asli sorumluluğa dönüşmektedir. Bu durum, Konsey'in yetkilerinin azaltıldığı veya gasp edildiği ve dolayısıyla Kurul'un hukuka aykırı şekilde karar alması anlamına gelmemektedir. Aksine söz konusu husus, Kurul'un BM Antlaşması uyarınca saklı bulunan yetkisi doğrultusunda yüklendiği görevlerini yerine getirmesi niteliğindedir. Genel Kurul'un 377/A sayılı kararı, Kurul'un bu görevine ilişkin usul kurallarını içermektedir. Bu noktada Kurul'un BM Antlaşması'nda yer almayan yeni bir yetkisi değil, örtülü şekilde öngörülen bir yetkiyi kullanması söz konusudur. Genel Kurul'un söz konusu kararı uyarınca, Konsey'in yetkisi devam etmekle beraber veto mekanizmasından dolayı başlıca sorumluluğunu yerine getirmemesi sebebiyle gerektiği hallerde Genel Kurul tarafından silahlı kuvvet kullanılmasına karar verilmesi mümkün olmaktadır. 1982 Anayasası açısından milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ölçütü bağlamında, Genel Kurul kararlarının bağlayıcı olmamasına rağmen meşruiyet açısından yetkili bir uluslararası örgüt organı tarafından alınmış usulüne uygun bir kararın varlığı yeterli olmaktadır. Söz konusu meşruiyet, hem hukuki açıdan meşruiyeti hem de BM üyesi devletlerin eşit şekilde temsil edildiği Genel Kurul'da en az 2/3 oranda oyçokluğu ile alınan kararı ifade etmektedir.[776]

Genel Kurul'un özel yetkili Konsey'in karar alamadığı, yani görevini yerine getirmediği durumlarda olağanüstü şekilde toplanması ve genel yetkili bir organ olarak karar alması, Genel Kurul'un bu açıdan istisnai bir yetkisi olduğunu ifade etmektedir. Kurul'un söz konusu istisnai yetkisi; tamamlayıcı, yedek, ikincil veya tali bir yetki olarak da nitelendirilebilir.[777] Barış harekatları uygulamasında asıl sorunlu nokta; Konsey'in veto mekanizması sebebiyle karar

[776] Barış Operasyonları açısından Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul'un sorumluluk ilişkisi ve Genel Kurul'un tali yetkisinin meşruiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Topal**, Barış İçin Birlik Kararı, ss. 110-121.
[777] **Duran**, Barışın Korunması, s. 136.

alamadığı hangi durumlarda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak başlıca sorumluluğunu ve görevini yerine getirmediği veya hangi durumlarda veto mekanizmasının barış harekatı uygulamasının olağan amacı ve sonuçları kapsamında görülmesi gerektiğine ilişkin tespitin yapılmasıdır. Kanaatimizce bu tespit yapılırken siyasi, ekonomik veya herhangi başka bir çıkardan ziyade uluslararası barış ve güvenlik, devletlerin egemen eşitliği ile insan haklarının korunması gibi ilkelerin dayanak noktası olarak dikkate alınması gerekmektedir.

Barış harekatlarında yer alan askeri ve sivil görevliler, genel olarak saldırıya maruz kalmadıkları sürece, yani kendini savunma amacı dışında silah kullanmaya başvurmamaktadır. Barış görevlileri olarak anılan askeri gözlem heyetleri, hafif silahlı BM asker ve polisleri ile sivil görevliler, çatışma alanlarında belirlenen ateşkes[778] bölgelerinde, ülke sınırlarında veya tespit edilen tampon bölgelerde barış ve ateşkes kurallarına uyulmasını gözlemlemektedir. BM'nin uyuşmazlıklara müdahale etme şekillerini; önleyici diplomasi, barış yapma, barışı koruma ve barışın inşası şeklinde ifade etmek mümkündür.[779] Dolayısıyla bu görevlilerin askeri işlevleri yanında idari, siyasi ve sivil işlevleri de vardır. BM uygulamasında barış harekatlarının şartları ile ilkeleri; birliklerin gönderileceği ülkenin meşru hükümetinin rızasının bulunması, görevlilerin meşru öz savunma için silah kullanma yetkisi, tarafsız hareket edilmesi, ev sahibi devletin hukukuna saygı gösterilmesi ve içişlerini etkileyecek faaliyetlerden kaçınılması şeklinde ifade edilebilir.[780] Nitekim barış harekatlarında kural olarak, devletlerin içişlerine karışılmasından kaçınılmalıdır. Ancak müdahale edilen uyuşmazlık, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek derecede bir tehdit niteliğine ulaşırsa, barış gücü birliklerinin yürütmek zorunda oldukları faaliyetlerin içişlerine karışma itirazı ile engellenmesi mümkün olmayacaktır.[781]

BM Barış Güçleri, etkisini daha çok uluslararası toplumun manevi ağırlığından alan ve taraflar arasında fiziksel bir engel olmaktan ziyade, manevi engelleri sembolize eden geçici bir görev ifa etmektedir. Nitekim barış harekatları, temel anlamda diplomatik çabalara zaman kazandırma işlevini yerine getirmektedir. Bu işlevlerin etkinliği; tarafların işbirliği, yeterli mali kaynağa sahip olmaları, yetkilerinin açık, seçik ve uygulanabilir olması ile Güvenlik

---

[778] Ateşkes halini; saptanan bir süre boyunca belirli bir bölgedeki tüm askeri faaliyetlerin kesilmesini sağlayan bir anlaşma olarak kısaca tarif etmek mümkündür. **Bouchet-Saulnier**, s. 32.

[779] Duran, Hasan, "Birleşmiş Milletler ve Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 2, 2001, s. 134-141.

[780] **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barış Güçleri, s. 108-109; Belirtilen temel ilkelere ek olarak; Barış harekatlarını sürdürecek olan kuvvetlerin BM üyesi devletler tarafından gönüllü olarak sağlanacak olan asker, personel, teçhizat ve araçlardan oluşması ile bu kuvvetlerin BM Genel Sekreteri'nin idaresi ve denetimi altında olması gerektiği de ifade edilmiştir. **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, s. 239-240.

[781] **Kütükçü,** s. 145.

Konseyi'nin sürekli desteği gibi faktörlere bağlıdır.[782] Değinilen veriler ışığında barış harekatlarının; uluslararası bir uyuşmazlık kapsamında düşmanlıkların önlenmesi, kısıtlanması, etkisinin azaltılması ve sonlandırılması amacına yönelik olarak siviller, askerler ve polislerden oluşan görevlilerin uluslararası bir yönetim, yani BM idaresi altında uyuşmazlıklara müdahale ederek çözülmesi şeklinde tarif edilmesi mümkündür.[783] Barış harekatları kapsamında yürütülen faaliyetlerin amaçları genel olarak; muhtemel bir çatışmanın ortaya çıkmasının önlenmesi, devam eden çatışmanın sonlandırılması, çatışma taraflarını ayıracak şekilde tampon işlevinin gerçekleştirilmesi, bozulan düzenin veya barışın yeniden sağlanması, ihlal edilen antlaşmaların uygulanmasının sağlanması için uzlaşma ve diplomatik çözümlerin kolaylaştırılması, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması ile kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi şeklinde sayılabilir.[784]

Barış harekatları, üstlendiği ve gerçekleştirdiği görevler açısından zamanla değişim geçirmiştir. Doktrinde barış harekatları, tarihsel anlamda gerçekleştirilen görevlerdeki gelişme açısından üç nesil şeklinde açıklanmıştır. Bu bağlamda birinci nesil barış harekatlarında; askerden arındırılmış belli sınır bölgelerinde gözlem, ilan edilen ateşkesin uygulanması ile devamını sağlamak, çekilen birliklere yardım etmek, tampon bölgelerin oluşturulması, uyuşmazlık taraflarının silahsızlandırılması ve ilgili ülke sınırlarının denetiminin gerçekleştirilmesi şeklinde görevler mevcuttur. İkinci nesil barış harekatları; geleneksel barış gücü görev alanını aşan görevleri gerçekleştirmek üzere daha yoğun eğitim verilmiş ve daha ağır silahlandırılmış birlikler tarafından yürütülmüştür. Birinci nesil harekatlardaki işlevlere ek olarak; önleyici işlevler, ülke içerisinde faaliyet gösteren düzensiz kuvvetler arasındaki ateşkesi denetleme, düzenin ve hukukun korunmasına destek verme (seçimlerin gözlemi, sivil yönetime yardım vb.), insani yardım faaliyetlerinin sağlanması ve güvenliği ile geçiş haklarının garantilenmesi (kara, deniz ve hava ulaşımının korunması, mayınlı bölgelerin taranması) şeklinde görevlerin gerçekleştirilmesi söz konusudur. Üçüncü nesil harekatlarda ise ikinci nesil harekatlar kapsamında gerçekleştirilen sert tedbirler ile kısaca barışın kuvvet kullanma yoluyla sağlanması değerlendirme konusudur. Esasen görevlerin BM binaları ile araçlarının korunması, örgütlenmiş grupların silahsızlandırılması, silahlara el konması ve tüm ağır silahların denetimi olmasına rağmen bu faaliyetler ile beraber kuvvet kullanmanın getirmiş olduğu askeri ve siyasi riskler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla barış harekatları kapsamında; bozulan barışın tekrar sağlanması ve korunması için kuvvet kullanılmasının doğurduğu uyuşmazlıkların taraflarının

---

[782] **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barış Güçleri, s. 111; **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, s. 242.
[783] **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, s. 239.
[784] **Kütükçü**, s. 139.

işbirliğinin azalması, çatışma bölgesindeki ayrışmaların derinleşmesi gibi risklerin de öngörülmesi ve bertaraf edilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.[785] Sonuç olarak; üçüncü nesil harekatların, ikinci nesil harekatlarda kuvvet kullanılması sonucu ortaya çıkan sorunların çözülmesi amacıyla alınması gereken önlemleri de içerecek şekilde kuvvet kullanılmasına yönelik revize edildiği şeklinde uygulandığı belirtilebilir.

Barış harekatlarının genel olarak üç ayrı kategoride ele alınması mümkündür. Bu bağlamda geleneksel nitelikte olan birinci kategori; ateşkesi yönetmek, çatışma tarafları arasında güvenli bir alan oluşturmak ile askeri birliklerin geri çekilmesini ve taraflar için uygun bir uzlaşma ortamı sağlamak şeklinde amaçlara yönelmiştir. Çok yönlü barışı koruma olarak adlandırılabilecek ikinci kategori, askeri görevliler yanında sivil görevlilerin yetkilerinin genişletilmesini içermektedir. Bu kategori kapsamında sivil görevliler, ulusal makamların ve otoritelerin güçlendirilmesi amacıyla insan hakları, yerel güvenlik, toprak reformu, seçimlerin gözlemi gibi görevler ifa etmektedir. Son olarak üçüncü kategoride ise silahlı grup veya kuvvetlerin sivil halka yapılan insani yardımı engellemesi halinde uluslararası alanda ağır insan hakları ihlallerinin azaltılması amacıyla insani yardımın yapılmasını, dağıtımını ve korunmasını sağlamak söz konusudur.[786]

Doktrinde Keskin ise barış harekatlarını; gözlemci gruplar ve silahlı kuvvet kullanma içerenler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Gözlemci gruplar; az sayıda kişiden oluşan ve görevi sorunlu bölgeye giderek BM Genel Sekreterliği ile Güvenlik Konseyi'ne rapor vermek olan harekatları ifade etmektedir. Silahlı kuvvet kullanma içeren harekatlarda ise silahlı bir çatışmanın olduğu bölgeye daha fazla çatışma olmasını engelleme, ateşkesin gözlenmesi, askerden arındırılan bölgeleri tutma ve dış müdahalenin önlenmesi amacıyla gerçekleştirilmesi söz konusudur. Yazar, barış harekatlarının gerçekleştirildiği durumları genel olarak; ateşkes ve silah bırakışması antlaşmalarının gözetimi, geçiş noktaları ve sınır kontrolü, düşman güçler arasına girme, iç huzursuzluk olan ülkelerde hükümetin isteğiyle düzeni sağlama, BM kontrolü altındaki bölgelerin güvenlik ve savunmasına, yerel güçlerin zararsız hale getirilmesine ve silahtan arındırılmasına yardım etme, seçim veya referandum yapılacak bölgelerde güvenliği sağlama ile sorunlu veya afete uğrayan bölgelerde yardım harekatı yürüten BM görevlilerini ve harekatları koruma şeklinde saymıştır.[787]

Türk Hukuku açısından, barış harekatları ile ilgili olarak TSK Barış Gücü Harekat Yönergesi, yönergenin eki olarak angajman kuralları ve 12 Eylül 1996 tarihinde Bakanlar

---

[785] Barış Operasyonlarının tarihi anlamda üç nesil şeklinde değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, ss. 241-248; **Kütükçü**, ss. 139-151.
[786] **Kütükçü**, s. 149.
[787] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 178-179.

Kurulu tarafından yayımlanan *"Yurt Dışına Gönderilen Türk Silahlı Kuvvetleri Birliklerinin Tedarik İşlemlerine Dair Esaslar"* şeklinde düzenlemeler bulunmaktadır. Söz konusu Yönerge kapsamında; barış harekatlarının icrası konusunda Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları ve Türk Barış Gücü Komutanlarının görev ve sorumlulukları, kuvvetin eğitim ve öğretim esasları, barış gücüne katılım usulü, katılım antlaşmalarının yapılmasının şekli, teşkilatlanma, harekat esasları, insani yardım faaliyetleri, bölgeden geri çekilme, personel, istihbarat ve lojistik hususlar, basın ve halkla ilişkiler, mali ve hukuki konular düzenlenmiştir.[788] 1996 yılında düzenlenen Esaslar kapsamında ise barış harekatlarına katılmak amacıyla yurt dışına gönderilen TSK birliklerinin, görev bölgelerinde ihtiyaç duyacağı mal ve hizmetlerin tedarik işlemlerine ilişkin hususlar yer almaktadır.[789]

Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nin bir kararı uyarınca silahlı kuvvet kullanmaya karar vermesi halinde ise öncelikle söz konusu kararda yer alan usullere, amaçlara ve sınırlara uygun hareket etmesi, ayrıca Konsey'in söz konusu soruna benzer konulara ilişkin olarak geçmişte vermiş olduğu kararlara da uygun hareket etmesi yerinde olacaktır. Örneğin; A devletinin geçmişte teröre destek vermesinden dolayı sınır komşusu olduğu devletlere zarar vermesi sonucunda Konsey'in devlet destekli terörizm sorununun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit etmesi mümkündür. Konsey'in geçmişte devlet destekli terörizm sorununa ilişkin vermiş olduğu kararlar da A devletine yönelik olarak yürütülen silahlı kuvvet kullanma içeren tedbirin uygulanmasında göz önüne alınmalıdır. Bununla beraber eğer geçmişte aynı devlete yönelik tedbir uygulanmasını öngören Konsey kararları varsa ve son alınan kararın konusu ile benzer sorunlar içermekte ise aynı şekilde geçmişteki kararlara da uygun hareket edilmesi yerinde olacaktır. Zira silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılmasında siyasi veya ekonomik ölçütlere değil, hukuka uygun hareket etmek Türkiye'nin hukuka aykırı bir fiilinden dolayı sorumluluğunun doğmaması açısından da doğru olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin silahlı kuvvet kullanma yetkisini hukuka uygunluk çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilkesi ile uluslararası hukuk kurallarına uygun kullanması gerekmektedir.

---

[788] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 214.

[789] Esasların amacı; Türk Silâhlı Kuvvetlerinin barış, silahlı çatışma veya savaş durumlarında, ortak savunma, konvansiyonel muharebe, güvenlik yardımı, tatbikat, barışı koruma, barışa zorlama veya teröre karşı harekat amacıyla yurt dışına gönderilmesi hallerinde, askerî harekatın ve görevin icrası maksadıyla gerekli mal ve hizmetlerin yurt dışında ve bizzat birlik komutanlığınca temini konusunda uygulanacak usul ve esasları açıklamak şeklinde ifade edilmiştir. Resmi Gazete Sayı: 22755, Tarih: 12 Eylül 1996, s. 4-7, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22755.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2021).

2.4.2. Uluslararası İnsancıl Hukuka Uygunluk Denetimi

Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi açısından temel şart olarak öngörülen uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin denetim açısından bir hareket noktası oluşturacağına şüphe yoktur. Bu meşruiyet değerlendirmesi kapsamında sadece silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası hukuktaki dayanakların değil, ayrıca uluslararası insancıl hukuk kurallarının da esas alınması gerektiği açıktır. Nitekim hukuki gerekçesi ne olursa olsun, silahlı çatışmalarda her durumda uyulması gereken ve denetim ölçütü olan insancıl hukuk kurallarına saygı gösterilmelidir. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanma yetkisinin nedeninin haklı gerekçe niteliğinde olması, meşruiyetin sağlandığı konusunda yeterli hukuki dayanak olmayacaktır. İnsancıl hukuk kurallarının ihlal edilmesi halinde meşruiyet yitirilmiş olacaktır.[790]

İnsancıl hukuk temel anlamda; insanların silahlı çatışmalar[791] sırasında korunmasını sağlayan kurallar bütününü içeren bir düzeni ifade etmektedir. Başka bir deyişle insancıl hukuk, silahlı çatışmalarda gerçekleştirilen eylemlerin etkilerini sınırlandırmak amacıyla gerek çatışan gerekse sivil insanlara uygulanması gereken asgari yardım ve muameleye ilişkin kuralları içermektedir. İnsancıl hukuk; silahlı çatışmaların geri dönülmez bir aşamaya ulaşmasını önlemeyi, çatışmaların denetim altına alınmasını ve gereksiz yıkımın önlenmesi için çatışma yöntemlerini sınırlandırmayı amaçlamaktadır.[792] Bu bağlamda doktrinde insancıl hukuk kurallarının silahlı kuvvet kullanmanın meşrulaştırılmasına sebep olduğunu ileri süren görüşe katılmamız mümkün değildir.[793] İnsancıl hukuk, silahlı kuvvet kullanmanın meşrulaştırılması amacına hiçbir şekilde hizmet etmeyeceği gibi, aksine çatışmaların olumsuz etkilerinin engellenmesi veya en azından minimuma indirilmesini sağlamaktadır. İnsancıl hukukun uygulanması şiddet döngüsünü kırmakta, çatışma sonrası barış ve düzen ortamının gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Nitekim doktrinde Güneysu, insancıl hukukun amacına ilişkin olarak: *"İnsancıl hukuk sırf bazı askeri eylemleri, hukuk kuralına aykırı olmamak koşuluyla, kovuşturulması gereken eylemler olarak görmemesinden ötürü, savaşı meşrulaştıran bir unsur olarak görülemez. Bilakis bu metodu ile şiddetin artmasını engelleyen bir mantığa*

---

[790] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 11.
[791] Silahlı çatışmalar, gerek savaş halinde gerçekleşen tüm çatışmaları gerekse savaşa varmayan kuvvet kullanma fiillerini içeren çatışmalar şeklinde anlaşılmalıdır. Bu bağlamda savaşı ve savaşa varmayan kuvvet kullanma fiillerini içeren bir üst başlık olarak silahlı çatışma kavramını anlamak doğru olacaktır.
[792] **Bouchet-Saulnier**, s. 398.
[793] İnsancıl hukukun şiddeti meşrulaştırdığına ilişkin görüş için bkz. Johnick, Chris af/Normand, Roger, "The Legitimation of Violence: A Critical History of the Laws of War", **Harvard International Law Journal,** Vol.: 35, No: 1, Year: 1994, ss. 49-96.

sahiptir." şeklinde yerinde bir değerlendirme yapmıştır.[794] İnsancıl hukuk; sivil-askeri hedeflerin ayrılması ile sivil yerleşim yerlerinin korunması ilkeleri doğrultusunda silahlı çatışmaların büyümesini, uzamasını veya savaşa dönüşmesini önlemeyi ve bu bağlamda silahlı çatışmaların sona ermesini sağlayarak barış ortamının yeniden oluşturulmasını amaçlamaktadır.[795]

Silahlı kuvvet kullanımının meşru hallerine ilişkin tespit ile silahlı çatışmalar süresince uygulanacak kuralların birbirinden farklı olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim silahlı kuvvet kullanmanın meşru olup olmadığı ve uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın meşru olması, silahlı çatışmanın başlaması açısından silahlı kuvvet kullanma hakkı (*jus ad bellum*) ile ilgilidir. Silahlı çatışmalar süresince uygulanacak kurallar ile çatışan tarafların hak ve yükümlülükleri (*jus in bello*) ise insancıl hukuku ilgilendiren konulardır. İnsancıl hukuk, çatışan tarafların silahlı kuvvet kullanmakta haklı veya haksız olmasından ziyade, silahlı çatışmalar süresince asgari bir uygarlık standardını saptamak ile sivillerin ve önemli değerlerin gereksiz tahribini önlemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla insancıl hukuk, meşru olmayan kuvvet kullanma hallerinde de geçerlidir. Bununla beraber kuvvet kullanmanın meşruiyeti hususu ile insancıl hukuk kuralları arasındaki bir bağlantı olduğu da belirtilmelidir.[796] Nitekim Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi; insancıl hukuk kurallarının silahlı çatışmalara uygulanma amacı taşıyan niteliği itibarıyla çatışmaların başlamasından genel barış sağlanması veya iç çatışmalarda çözüme ulaşılmasına kadar uygulanacağını ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre; bu bağlamda insancıl hukuk kurallarının uygulanmaya başlanması için öncelikle bir silahlı çatışmanın var olup olmadığının tespiti noktasında silahlı kuvvet kullanma ile ilgili kurallara başvurmak gerekecektir.[797]

İnsancıl hukuk; tanımı, kapsamı, insan hakları hukuku ile ilişkisi, uygulanması ve denetimi şeklinde birçok açıdan tartışmalıdır. İnsancıl hukuka yönelik olan bu tartışmaları ele almak ve bunlara çözüm önerisi sunmak, çalışmamızın kapsamını oldukça aşacağı için büyük oranda kabul gören kurallar konumuzu ilgilendirdiği ölçüde değerlendirilecektir. Bu bağlamda

---

[794] Güneysu, Gökhan, "Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", **Ankara Barosu Dergisi,** Sayı: 4, Yıl: 1012, s. 98.

[795] Çeçen, Anıl, "İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk", **Journal of Yaşar University**, Sayı: 8 (Özel), s. 818.

[796] **Tütüncü**, s. 12-13; Kaya, İbrahim/Acer, Yücel, "Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Irak Savaşı: İhlallere ve Olası Yargılamalara İlişkin Değerlendirmeler", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3-4, Yıl: 2003, s. 116.

[797] Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia), Prosecutor / Duko Tadi (Tadic), Decision on the Defence Motion For Interclocutory Appeal on Jurisdiction (Appeals Chamber Decision), Case No: IT-94-1-T, 2 October 1995, par. 67-70, https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm ; Prosecutor / Tıhomır Blakı (Blaskic), Judgement, Case No: IT-95-14-T, 3 March 2000, s. 25, par. 64, https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf (Erişim tarihi: 08.07.2020).

Türk Anayasal düzeni bakımından, yürütme organının karar vermesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yürütülecek askeri harekatlarda ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi ile savaş hali kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetlerde uyulması zorunlu olan insancıl hukuk kurallarının tespiti, çalışmamızın temel amacı olacaktır. Bu açıdan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme organı tarafından kullanılan silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin denetimini yaparken insancıl hukuk kurallarını temel ölçü normlar olarak ele almalı ve uygunluk denetimini bu kurallara göre gerçekleştirmelidir.

İnsancıl hukuk kuralları, temel anlamda uluslararası silahlı çatışmaları, yani birden fazla devlet arasında gerçekleşen çatışmaları ele alsa da yaşanan gelişmeler sonucunda bir devletin ülkesi içerisinde meydana gelen iç savaşları da kapsamına almıştır. Bununla beraber münferit veya yalıtılmış olarak ifade edilebilecek iç çatışmalar, karışıklıklar, haydutluk faaliyetleri, kısa süreli başkaldırılar gibi düşük ölçekli durumlar uluslararası insancıl hukukun kapsamı dışında olacaktır.[798]

İnsancıl hukuk ile insan hakları arasındaki ilişki de doktrinde tartışmalı bir konudur. Söz konusu ilişkiye yönelik ileri sürülen bir görüşe göre; insancıl hukuk devletler arasındaki ilişkileri baz alırken insan hakları devlet ile birey arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Başka bir görüş, insan hakları ile insancıl hukukun aynı olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir görüş, insan hakları ile insancıl hukukun birbirini tamamladığını, boşluklarını doldurduğunu ve bu bağlamda insancıl hukukun insan haklarının bir alt kategorisini oluşturduğunu veya uzantısı olduğunu ileri sürmektedir. Son olarak başka bir görüşe göre ise; insan hakları ile insancıl hukuk sürekli etkileşim halinde olan ve birbirlerine nüfuz eden alanlardır.[799] İnsancıl hukuk, insan haklarının bittiği veya devre dışı kaldığı silahlı çatışma ortamlarında sivil halkı ve masum insanları koruyarak ve silahlı kuvvet kullanımının sebep olduğu her türlü zarar ve kaybın önlenmesini ya da telafi edilmesini sağlayarak bir anlamda insan haklarını yeniden tesis edebilmeyi amaçlamaktadır. Nitekim insan haklarına ilişkin kuralların yeterince etkili olamaması veya geçerliliğini yitirdiği durumlarda, insancıl hukukun kendiliğinden devreye girmesi gerekmektedir. Bu bağlamda insan hakları genelde çatışmasız barış ortamında geçerli iken, insancıl hukuk savaşa dönüşebilecek silahlı çatışmaların olduğu dönemlerde insan haklarının korunması amacıyla devreye girerek doğrudan insan haklarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca silahlı çatışma ortamlarında devlet düzenlerinin korunması kadar insan haklarının da güvence

---

[798] **Tütüncü**, s. 2.

[799] İnsan hakları ile insancıl hukuk arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 2-4; **Çeçen**, ss. 810-830; Taşdemir, Fatma, "İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye'nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 16, Sayı: 1, Yıl: 2012, ss. 108-113; **Başer**, ss. 32-38, 77-90.

altına alınması ve korunması, hukuk devleti ilkesinin temel gereklerinden biridir. Devletler, hukuk devleti olmanın gereklerini yerine getirirken barışa ve insanlığa karşı suçların işlenmesini ve silahlı çatışmaları önlemekle yükümlüdür. Devletler ayrıca barışa ve insanlığa karşı suçlar ile silahlı çatışmaların yarattığı zararları tazmin etme yükümlülüğü altındadır.[800]

İnsancıl hukuk ile insan hakları arasındaki fark açısından insancıl hukukun silahlı çatışmalara bağlı olarak bazı durumlarda insan haklarının sunduğu ifade özgürlüğü, toplanma hakkı gibi tüm temel hakları silahlı çatışma şartlarından kaynaklı olarak sağlayamadığı belirtilmelidir. Buna karşın insancıl hukuk, şiddetin ve tehlikelerin üst düzeyde mevcut olmasından dolayı insan haklarının tam olarak uygulanmasını kısıtlayan silahlı çatışma şartlarında, hiç değilse bazı temel insan haklarının korunmasını amaçlamaktadır.[801] İnsan hakları ile insancıl hukuk ilişkisine ilişkin söz konusu tartışma, çalışmamızın konusu kapsamına girmediği için konumuzu ilgilendirdiği ölçüde tartışmaya değinmek doğru olacaktır. Kanaatimizce; her ne kadar insancıl hukuk, insan hakları hukukunun bir alt dalı gibi görünse de her ikisi kendine özgü birer alan olup, ortak noktaları da bulunmaktadır. Nitekim insancıl hukuk kapsamında yer alan ve insancıl hukuka özgü olan askeri gereklilik ilkesi, insan hakları hukukuna pek uygun değildir. Askeri gereklilik ilkesine göre, çatışmalar sırasında askeri başarılar ve gereklilikler için sivillerin dolaylı bir şekilde ve belli bir ölçüde zarar görmesi mümkün ve makul kabul edilebilmektedir. İnsan haklarının ise insancıl hukukun ötesinde birçok ilke ve kural içerdiği de bilinmektedir. Bu bağlamda iki alanı birbiriyle büyük ölçüde kesişimi ve etkileşimi olan, ayrıca kendine özgü yanları bulunan birer dal olarak görmek doğru olacaktır.

İnsancıl hukuk, önceden de belirtildiği üzere savaş açılmasının haklı bir nedene dayanıp dayanmadığı sorunundan ziyade, silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kuralları kapsamaktadır. Askeri hedef olduğu tespit edilen noktaya ne derecede şiddet uygulanacağı ve hangi yöntemle kuvvet kullanılacağı konusu bu ilkenin temelini oluşturmaktadır. Bu gibi fiiller sırasında savaşın kazanılması amacı kadar, insanlığın zarar görmemesi gerekliliği de dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda orantılılık ilkesi ile insancıl hukuk kapsamındaki *"ayırt etme ilkesi"* ile *"gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi"* doğrudan bağlantılıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme organına vermiş olduğu izin sonucunda kullanılan yetki kapsamında silahlı çatışmalarda yürütülen faaliyetleri denetlerken insancıl hukuk kurallarını öncelikle göz önüne almak durumundadır. Meclis'in göz önünde bulundurması gereken insancıl hukuk kurallarını temel anlamda pozitif düzenlemeler ve teamül (yapılageliş, örf-adet, geleneksel

---

[800] **Çeçen**, s. 823-824.
[801] **Başer**, s. 90.

kurallar vb.) kuralları olarak ele almak mümkündür. İnsancıl hukukun pozitif kurallar ile teamül kuralları şeklinde iki boyutlu yapısı, pozitif kurallar ile teamül kuralları ayrımı gibi görünse de aslında bu iki boyut, karşılıklı etkileşim halindedir. Nitekim pozitif insancıl hukuk kurallarının uygulanması ve zamanla kabul görmesiyle teamül kuralı haline gelmesi mümkün olduğu gibi, uzun zaman uygulanan ve uluslararası alanda kabul gören insancıl hukuka ilişkin teamül kurallarının pozitif düzenlemelere alınması da söz konusudur. Bununla beraber konunun daha iyi anlaşılması açısından insancıl hukuka ilişkin pozitif düzenlemeler ile teamül kurallarının ayrı birer başlık altında ele alınması doğru olacaktır.

İnsancıl hukuka dair pozitif hukuk düzenlemeleri ile teamül kurallarını değerlendirmeye geçmeden önce, insancıl hukuka dair sözleşmelerin yürürlüğe girmemesi, imzalanmaması veya devletler için bağlayıcılık kazanmaması gibi hususların bu kuralların hukuki değerlerini ve geçerliliklerini ortadan kaldırmadığını önemle belirtmek gerekir. Nitekim uluslararası yargı içtihatlarında; insancıl hukuk düzenlemelerinin bazıları teamül kuralları olarak,[802] hatta bazıları da uluslararası emredici kural (*jus cogens*)[803] olarak ifade edilmiştir.[804] II. Dünya Savaşı sonrasında savaş suçlularını yargılamak amacıyla kurulan Nürnberg Mahkemesi, 1 Ekim 1946 tarihli kararında bu konuya temas etmiştir. Nitekim Mahkeme; savaş kurallarının, uluslararası antlaşmaların ötesinde zamanla gelişen ve evrensel anlamda kabul edilmiş olan teamül kurallarında, devlet uygulamalarında, hukukçuların görüşlerinde kabul edilen hukukun genel ilkelerinde ve askeri mahkemelerin kararlarında oluşturulduğunu ve antlaşmaların sadece yürürlükte olan kuralları ifade ettiğini belirtmiştir.[805] Bununla beraber silahlı çatışmalarda tarafların insancıl hukuk kurallarına riayet etmesi ve bu kuralların uygulanması hususunda; I. Dünya Savaşı'nda ekonomik savaşın sivil nüfusu da etkilemesi, gaz kullanımı ve sınırlandırılmamış denizaltı savaşı şeklindeki olgularla insancıl hukuk kurallarının büyük ölçüde ihlal edildiğinin de belirtilmesi gerekir. Bu bağlamda her ne kadar silahlı çatışmalarda insancıl hukuk kuralları uygulanmasa ve ihlal edilse de hukuk kurallarının ihlal edilmesinin, bu kuralların hukuken değersiz veya geçersiz oldukları sonucunu doğurmayacağını da vurgulamak gerekir.[806]

---

[802] Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia), Prosecutor/ Duko Tadi (Tadic), Opinion and Judgment Case No: IT-94-1-T, 7 May 1997, s. 199-200, par. 577, https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf (Erişim tarihi: 26.06.2020).
[803] 1996 tarihli Danışma Görüşü, s. 258, par. 83, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 26.06.2020).
[804] **Tütüncü**, s. 11.
[805] International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment and Sentences, 1 October 1946, **The American Journal of İnternational Law,** No: 1, Vol.: 41. 1947, s. 219; **Meray**, s. 432.
[806] **Tütüncü**, s. 52.

İleride değinilecek olan 1949 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmeleri'nde yer alan ortak 2. maddeye göre; silahlı çatışma taraflarından biri veya birden fazlası Sözleşmelere taraf değilse dahi Sözleşmeye taraf devletler Sözleşme hükümleriyle bağlı olacaktır. Bununla beraber Cenevre Sözleşmeleri'nin hükümlerinin insancıl hukukun mevcut teamül kurallarını düzenleme altına aldığını da belirtmek gerekir. Dolayısıyla devletler bu Sözleşmelere taraf olmasa dahi teamül hukukundan doğan yükümlülükler tüm çatışma tarafı devletler için bağlayıcı olacaktır.[807]

2.4.2.1. Uluslararası İnsancıl Hukuk Düzenlemeleri

İnsancıl hukuka ilişkin pozitif hukuk kuralları kapsamında; ilk olarak 1856 yılında ilan edilen Deniz Hukukuna İlişkin Paris Bildirisi,[808] 1863 Lieber Kodu,[809] 1868 St. Petersburg Bildirisi[810] ile 1874 yılında kabul edilen Brüksel Konferansı Bildirisi'nin[811] bulunduğunu ifade etmek mümkündür.[812] Bununla beraber insancıl hukukun pozitif düzenlemelerinin temel anlamda Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri'nden oluştuğunu belirtmek gerekir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun *"Silahlı Çatışmalarda İnsan Haklarına Saygı"* başlıklı 2444 sayılı kararında; çatışma taraflarının araç ve yöntem tercihi açısından sınırların mevcut olduğu, sivil hedeflere saldırının yasaklandığı ve çatışanlar ile siviller arasında ayrım gözetilmesi gerektiği şeklinde üç temel ilke benimsenmiştir.[813] Nitekim söz konusu ilkeler Lahey ve Cenevre Sözleşmeler çerçevesinde ortaya konmuştur.[814] İnsancıl hukukun pozitif kuralları kapsamında Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri'ne ayrı birer başlık altında değinilecektir.

---

[807] **Kaya/Acer**, s. 122.

[808] 16 Nisan 1856 tarihli, orijinal ismi *"Declaration Respecting Maritime Law"* olan Bildiri'nin metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=473FCB0F41DCC63BC12563CD0051492D (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[809] 24 Nisan 1863 tarihli, orijinal ismi *"Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field"* olan belgenin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110 (Erişim tarihi: 20.06.2020); Lieber Kodu, işgal birliklerinin davranış şekilleri, rehine, savaş esirleri ve izole edilmiş kişilere yapılacak muamele, esir değişimi, parola, bayraklar, ateşkes ve para cezaları, suikast, iç savaş, ayaklananlar ve asiler hakkındaki kurallar ile kadınların, dinlerin, sanat ve bilimin korunmasını içeren düzenlemeler içermektedir. **Başer**, s. 48.

[810] 11 Aralık 1868 tarihli, orijinal ismi *"Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight"* olan Bildiri'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C (Erişim tarihi: 20.06.2020); Bildiri'nin amacı, savaşlarda meydana gelen kayıpların azaltılması, silahlanmanın sınırlandırılması ve medeni devletlerin savaşların icrasındaki birtakım kuralları düzenlemektir. **Başer**, s. 52.

[811] 27 Ağustos 1874 tarihli, orijinal ismi *"Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War"* olan Bildiri'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/135 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[812] **Tütüncü**, s. 5.

[813] 19 Aralık 1968 tarihli, 2444 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/2444(XXIII) (Erişim tarihi: 24.02.2021).

[814] Üstünel, Oğuz, "Güncel Harekatlarda Silahlı Çatışma Hukukunun Uygulanmasına İlişkin Kavramsal Sorunlar", **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 9, Sayı: 18, 2019, s. 288.

Bununla birlikte söz konusu sözleşmelerin esasen konu açısından farklılıklarının bulunduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda Lahey Sözleşmeleri, temel olarak silahlı çatışmalar sırasında kullanılan silahlı kuvvetin sınırlandırılması ile yasaklanması konularını ele almaktadır. Cenevre Sözleşmeleri ise esasen silahlı çatışmalar sırasında sivil kişiler (çatışma dışında olan kişiler) ile sivil unsurların korunması için gereken kuralları içermektedir.[815]

Lahey Sözleşmeleri, silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin sınırlamaları ve yasakları içerdiği için dar anlamıyla savaş hukuku olarak adlandırılmaktadır. Hatta Cenevre Sözleşmeleri yardım hukuku olarak anılmakta iken, Lahey Sözleşmeleri şiddet hukuku olarak ifade edilmektedir.[816] Ancak Lahey ile Cenevre Sözleşmelerinin içerdikleri temel esas ve konular bakımından farklı gibi gözükse de esasen birbiriyle etkileşim halindeki silahlı kuvvetlerin sınırlanması ile sivillerin korunması ilkelerini düzenlemesi dolayısıyla bu sözleşmelerin birçok ortak noktasının bulunduğu belirtilmelidir. Zira silahlı çatışmalar sırasında sivil kişi ve unsurların gereksiz zarar görmesini engellemek ve bunları korumak için alınması gereken en önemli tedbirlerin çoğu, kullanılan silahlı gücün sınırlanması ve bazı askeri metotların yasaklanması şeklinde olacaktır. Dolayısıyla söz konusu ilkelerin ve hükümlerin etkileşim halinde ve oldukça benzer olmaları da doğaldır. Bununla beraber özellikle I. ve II. Dünya Savaşları'nda yaşanılan ihlaller (sivil kişilerin katledilmesi, sivil bölgelerin bombalanması vb.) ve kullanılan silahlı kuvvetin (silahlar, yöntemler ve hedefler vb.) sınırsız olması göz önüne alındığında Lahey Sözleşmeleri'nin uygulanması noktasında pek başarılı olunmadığı belirtilmelidir. Buna karşın Lahey Sözleşmeleri'nin Cenevre Sözleşmeleri'nin temelinin atılmasında ve eksiklerin görülmesinde oldukça önemli olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bu bağlamda söz konusu sözleşmelerin ele alınmasında, Cenevre Sözleşmeleri'nin daha ayrıntılı, etkili ve geçerli olması sebebiyle asıl değerlendirme noktası Cenevre Sözleşmeleri olacaktır. Bu bağlamda Lahey Sözleşmeleri'ne ise çalışmayı ilgilendirdiği ölçüde ve insancıl hukuka getirmiş olduğu temel hususlar açısından değinilecektir.

2.4.2.1.1. Lahey Sözleşmeleri

1899 yılında 3 adet ve 1907 yılında da 13 adet sözleşme olmak üzere toplam 16 sözleşmeden oluşan Lahey Sözleşmeleri, insancıl hukukun pozitif kurallarına ilişkin önemli düzenlemelerdir. Daha önceden de belirtildiği üzere Lahey Sözleşmeleri, temel anlamda silahlı çatışmalarda kullanılan silahların ve yöntemlerin kısıtlanmasına yönelik kurallar içermekle birlikte sivil unsurların korunması ilkesine yönelik de düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda

---

[815] **Kaya/Acer**, s. 122; **Hoş**, s. 94.
[816] **Bouchet-Saulnier**, s. 233.

Lahey Sözleşmeleri, silahlı çatışmalar sırasında kullanılabilecek yöntemlerin sınırlamalarını ve silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin hangi ölçüde şiddet içerebileceğini düzenleyen kuralları içermektedir. Başka bir deyişle söz konusu kurallar, insancıl hukukun silahlı çatışmalar çerçevesinde kullanılacak araç ve yöntemlerin meşruiyetinin tespitine yönelik olan düzenlemeleri içeren bölümüdür.[817] Sonuç olarak Lahey Sözleşmeleri sırasıyla;

I-) *"Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne Dair Sözleşme"*[818]

II-) *"Kara Savaşındaki Kural ve Adetlere Dair Sözleşme"*[819]

III-) *"22 Ağustos 1864 Tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin Deniz Savaşı'na Uyarlanmasına Dair Sözleşme"*[820]

IV-) *"Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne Dair Sözleşme"*[821]

V-) *"Sözleşme Borçlarının Ödenmesinde Kuvvet Kullanımının Sınırlanmasına Dair Sözleşme"*[822]

VI-) *"Muhasamatın Başlamasına Dair Sözleşme"*[823] , Söz konusu Sözleşme'ye ek düzenleme niteliğinde üç adet Bildiri[824] bulunmaktadır. Bu bildirilere göre; balonlardan patlayıcı madde ve mermi atılması, boğucu gaz yayan mermiler ile genişleyen mermilerin kullanılması yasaklanmaktadır.

---

[817] **Hoş**, s. 95.

[818] 29 Temmuz 1899 tarihli, orijinal ismi *"Pacific Settlement of International Disputes"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0230.pdf, (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[819] 29 Temmuz 1899 tarihli, orijinal ismi *"Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CD0F6C83F96FB459C12563CD002D66A1&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[820] 29 Temmuz 1899 tarihli, orijinal ismi *"Convention (III) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention of 22 August 1864"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2B134D111958C73AC12563CD002D66C8&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[821] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://cil.nus.edu.sg/databasecil/1907-convention-for-the-pacific-settlement-of-international-disputes/ (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[822] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention Respecting the Limitation of the Employment of Force for the Recovery of Contract Debts"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0607.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[823] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (III) relative to the Opening of Hostilities"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/190?OpenDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[824] 29 Temmuz 1899 tarihli üç Bildiri orijinal isimleri ve erişim linkleri sırasıyla; *"Declaration (IV,1), to Prohibit, for the Term of Five Years, the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons, and Other Methods of Similar Nature"*, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7EFA56971B2B2BCCC12563CD002D66E1&action=openDocument ; *"Declaration (IV,2) concerning Asphyxiating Gases"*, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=B0625F804A9B2A64C12563CD002D66FF&action=openDocument ; *"Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets"*, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D528A73B322398B5C12563CD002D6716&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

VII-) *"Kara Savaşındaki Kural ve Adetlere Dair Sözleşme"*[825]

VIII-) *"Bir Kara Savaşında Tarafsız Güçlerin ve Kişilerin Hak ve Görevlerine Dair Sözleşme"*[826]

IX-) *"Muhasamatın Başlangıcında Düşman Ticaret Gemilerinin Statüsüne Dair Sözleşme"*[827]

X-) *"Ticaret Gemilerinin Savaş Gemilerine Dönüştürülmesine Dair Sözleşme"*[828]

XI-) *"Otomatik Denizaltı Müsademeli (Dokunmayla Kendiliğinden Patlayan Su Altı Mayınları) Mayınların Döşenmesine Dair Sözleşme"*[829]

XII-) *"Savaşta Deniz Kuvvetlerinin Bombardımanına Dair Sözleşme"*[830]

XIII-) *"Cenevre Sözleşmesi İlkelerinin Deniz Savaşına Uydurulmasına Dair Sözleşme"*[831]

XIV-) *"Deniz Savaşında Zapt Hakkının Kullanılmasına Dair Bazı Sınırlamalara İlişkin Sözleşme"*[832]

XV-) *"Milletlerarası Ganaim Mahkemesi Kullanılmasına Dair Sözleşme"*[833]

---

[825] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[826] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=71929FBD2655E558C12563CD002D67AE&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[827] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (VI) relating to the Status of Enemy Merchant Ships at the Outbreak of Hostilities"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=250D6DDD0DACDCD7C12563CD002D67CD&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[828] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (VII) relating to the Conversion of Merchant Ships into War-Ships"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1736C77515CB8A9AC12563CD002D67E2&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[829] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (VIII) relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7D389CA23C22337BC12563CD002D67FF&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[830] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (IX) concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=F13F9FFC628FC33BC12563CD002D6819&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[831] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (X) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=E5397A0FB560D0A9C12563CD002D6832&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[832] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (XI) relative to certain Restrictions with regard to the Exercise of the Right of Capture in Naval War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=97E57C2489CF158CC12563CD002D6848&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[833] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (XII) relative to the Creation of an International Prize Court"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=FEFF373CB0480A04C12563CD002D685E&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

XVI-) *"Deniz Savaşı Sırasında Tarafsız Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine Dair Sözleşme"*[834] şeklindedir.

16 sözleşmeden oluşan Lahey Sözleşmelerine konumuzu ilgilendirdiği ölçüde değinilecektir. Nitekim anılan tüm sözleşmeleri tek tek ve ayrıntılı şekilde ele almak, çalışma konusunu ve kapsamını oldukça aşacaktır. Değinilen sözleşmelerin haricinde bazı uluslararası düzenlemeler bulunmakla beraber sistematik açıdan Lahey Sözleşmeleri, insancıl hukukun temel pozitif kurallarının bir bölümüdür. Bu bağlamda ayrıca 1925 yılında imzalanan *"Savaşta Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Kullanımının Yasaklanmasına Dair Protokol"*[835] ile 1948 yılında imzalanan *"Soykırım (Genocide) Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme"*[836] mevcuttur. Bununla beraber 1909 yılında ilan edilen Londra Bildirisi, deniz savaşı ile ilgili kuralları içermesine ve hiçbir devlet tarafından kabul edilmediği için yürürlüğe girmemesine rağmen savaş sırasında uygulanmıştır. Bu yönüyle teamül niteliğinde olan Bildiri'nin içerdiği kurallar, Türk hukukunu da etkilemiştir. Nitekim "*Denizde Zabt ve Müsadere Kanunu",*[837] söz konusu Bildiri'den esinlenerek ve I. Dünya Savaşı tecrübelerinden de yararlanılarak hazırlanmış iyi bir kanun olarak kabul edilmektedir.[838] Lahey Sözleşmeleri kapsamında değinilen sözleşmelerden bir kısmı, her ne kadar uygulamaya geçirilememiş olsa da günümüzde teamül hukuku çerçevesinde uluslararası hukukun kaynağı haline gelmiştir.[839]

Lahey Sözleşmeleri kapsamında tarafsız devletlerin hak ve yükümlülüklerine ilişkin düzenlemelere değinilmesi yararlı olacaktır. 1907 yılında yapılan kara ve deniz savaşlarında, tarafsız devletlerin hak ve yükümlülüklerine ilişkin olan iki Sözleşmeye[840] göre; tarafsız devletlerin savaşan devletlere doğrudan veya dolaylı olarak silah, mühimmat ve her türlü savaş

---

[834] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (XIII) concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=06A47A50FE7412AFC12563CD002D6877&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[835] 17 Haziran 1925 tarihli, orijinal ismi *"Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=921B4414B13E58B8C12563CD002D693B&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[836] 9 Aralık 1948 tarihli, orijinal ismi *"Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1507EE9200C58C5EC12563F6005FB3E5&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[837] 10 Temmuz 1940 tarihli, 3894 sayılı *Denizde Zabt ve Müsadere Kanunu*, tam metin için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3894&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

[838] **Tütüncü**, s. 8.

[839] **Başer**, s. 7.

[840] *"Bir Kara Savaşında Tarafsız Güçlerin ve Kişilerin Hak ve Görevlerine Dair Sözleşme",* 7. madde ile *"Deniz Savaşı Sırasında Tarafsız Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine Dair Sözleşme"* 6-7. maddeler.

malzemesi satımı veya bunların ülkeden geçirilmesine izin verilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca tarafsız devletlerin ülkesi sınırlarında (kara ülkesi, karasuları ile bunların üzerindeki hava sahası) her çeşit düşmanca savaş eyleminin yapılması da yasaktır.[841]

Lahey Sözleşmeleri; çatışan statüsünün belirlenmesi, sivil-çatışan ayrımı, sözleşmeyi ihlal eden devletlere tazminat ödeme yükümlülüğü, işgalci güçlerin yetki ve yükümlülükleri, savaş esirlerinin tanımı, ilgili devletlerin esirlere ilişkin sorumlulukları, ateşkes durumu, yardım kuruluşlarının yetkileri ve silahlı birliklerce işgal edilen bölgelerin durumu şeklindeki hususları düzenlemektedir. Sözleşmelerin amacı ise bazı silah ve mühimmatların insancıl kaygılarla yasaklanmasıdır. Ayrıca sözleşmelerin giriş kısmında yer alan kuralda; uluslararası hukuk tarafından öngörülemeyen durumların dahi insan hakları ilkelerinin koruması ve egemenliği altında olduğuna ilişkin önemli bir esas düzenlenmiştir. Söz konusu insan hakları ilkelerinin ise siviller ile çatışanların yerleşik kuralları, insancıl ilkeleri ve kamu bilincinin gerekliliklerini kapsadığı belirtilmiştir. *"Martens Hükmü"*[842] olarak da anılan söz konusu kural, insancıl hukuk kurallarında ortaya çıkabilecek olan boşlukları doldurma amacıyla düzenlenmiştir.[843]

1899 Lahey II. Sözleşme ile 1907 Lahey IV. Sözleşme'de yer alan ortak 27. madde uyarınca; kuşatma ve bombalama hallerinde sanata, bilime, dine ya da hayır işine hasredilmiş binalar ve tarihi eserler askeri amaçlarla kullanılmadıkları sürece bu yapılara zarar verilmemesi için gerekli her türlü önlem alınmalıdır.[844] Silahlı çatışmalar sırasında kültür mallarının korunması açısından 1954 yılında imzalanan *"Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme"*[845] isimli Lahey Sözleşmesi de önem taşımaktadır. Söz konusu Sözleşme, herhangi bir toplumun kültür değerlerine verilen zararı bütün insanlığın kültür değerlerine verilmiş şekilde algılayan bir mantıkla düzenlenmiştir. Sözleşme'nin temel amaçları, insanlığın ortak değeri kültür varlıklarına hukuki bir kavram kazandırarak onu güçlendirmek ve kültür değerlerinin korunması için evrensel anlamda uyulması gereken silahlı çatışma kurallarını düzenlemektir. Sözleşme ayrıca; evrensel kültür değerleri, gelecek kuşaklar

---

[841] *"Bir Kara Savaşında Tarafsız Güçlerin ve Kişilerin Hak ve Görevlerine Dair Sözleşme",* 1. madde ile *"Deniz Savaşı Sırasında Tarafsız Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine Dair Sözleşme",* 2. madde.

[842] *"Martens Hükmü"* kavramını; *"Uluslararası hukuk tarafından öngörülmeyen durumlarda siviller ve muharipler, yerleşik kurallardan, insancıl ilkelerden ve kamu bilincinin gerekliliklerinden kaynaklanan, insan hakları ilkelerinin koruması ve egemenliği altındadırlar."* şeklinde tarif etmek mümkündür. **Bouchet-Saulnier**, s. 17.

[843] **Başer**, s. 53-54.

[844] Mermutluoğlu, Ceren, "Silahlı Çatışmalar Halinde İbadet Yerlerinin Korunması", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2014/1, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), Cilt: I, 2015, s. 446.

[845] 14 Mayıs 1954 tarihli, orijinal ismi *"Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict"* olan Sözleşme metni için bkz. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954_Convention_EN_2020.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2020).

için kültür varlıklarının korunması, özel koruma altındaki kültür mallarının uluslararası sicili gibi yeni kavramları uluslararası insancıl hukuka kazandırmıştır.[846]

2.4.2.1.2. Cenevre Sözleşmeleri

Cenevre Sözleşmeleri; öncelikle kişiler arasında çatışmaya katılan ve katılmayan şeklinde ayrım yapılmasını, silahlı çatışmaya katılanlara gereksiz acı verilmesinin önlenmesini ve çatışmayan sivilleri, çeşitli sebeplerle çatışma dışı kalmış kişileri, sivil yerleşim yerleri ve sivil tesisleri korumayı amaçlayan düzenlemeleri içermektedir.[847] Bu bağlamda Cenevre Sözleşmeleri, devletlerin birey ve insan topluluklarına yönelik eylemlerini düzenlemeyi amaçlayan ve devletlerin mutlak surette uyması gereken kurallardan oluşmaktadır.[848]

Cenevre Sözleşmeleri, temel olarak 1949 yılında imzalanan 4 adet Sözleşme ile ek protokolleri kapsamaktadır. Söz konusu 4 temel Sözleşme ile ek protokollerin temeli, 1864 ile 1906 yıllarında İsviçre hükümetinin teşebbüsü sonucu toplanan diplomatik konferanslar çerçevesinde oluşmuştur. Ardından 1929 yılında Cenevre'de toplanan diplomatik konferansta, önceki iki konferans kapsamında yapılan çalışmaların düzeltilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nihai anlamda ise İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkım ve kayıplar sonucunda 1949 yılında 4 temel Sözleşme imzalanmıştır.[849] Bununla beraber 1864 yılında imzalanmış olan *"Savaş Alanındaki Ordularda Bulunan Hasta ve Yaralıların Durumunun İyileştirilmesine Dair Cenevre Sözleşmesi"*[850] isimli düzenlemeye değinmek de yararlı olacaktır. Toplam 10 maddeden oluşan 1864 Cenevre Sözleşmesi, insancıl hukukun deyim yerindeyse çekirdeğini oluşturmaktadır. Sözleşmenin asıl önemi ise insancıl bir ilkenin çatışan taraf devletlerce kabul edilmesi ve tarafları bağlamasıdır. Bu doğrultuda Sözleşme'nin 6. maddesi uyarınca, savaş esnasında yaralanma sonucu savaşamayacak hale gelen askerlerin ayrım gözetilmeksizin tedavi edilmeleri ve ölüme terk edilmemeleri gerekmektedir.[851] Söz konusu Sözleşme'de yer alan millet ayrımı yapılmaması, tıbbi personel ile tıbbi kuruluş ve birimlerin tarafsız olması ile beyaz bir zemin üzerinde kızıl haç ayırdedici işareti bulunması şeklindeki temel ilkeler, 1949 yılı ve devamında imzalanan Cenevre Sözleşmeleri'nde de yer

---

[846] Civelek, Jale, "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954 La Haye Sözleşmesi)", in: **Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet** (Edip F. Çelik'e Armağan), Engin Yayınları, 1995 Ankara, s. 89.
[847] **Kaya/Acer**, s. 127.
[848] **Hoş**, s. 95.
[849] Alsan, Zeki Mesud, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 3, 1950, s. 38.
[850] 22 Ağustos 1864 tarihli, orijinal ismi *"Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=477CEA122D7B7B3DC12563CD002D6603&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).
[851] **Başer**, s. 51.

almıştır.[852] Bu bağlamda 1864 yılında yapılan Sözleşme ile Cenevre Hukukunun temelinin atıldığı ifade edilmelidir. Gerçekten de Cenevre Sözleşmeleri hazırlanırken İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan insanlık dışı muameleler göz önünde bulundurulmuş, önceki sözleşmeler revize edilip genişletilmiş ve sivillerin korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.[853]

Cenevre Sözleşmeleri kapsamına giren Sözleşme ve Protokoller;

I. Sözleşme (1949): *"Savaş Alanında Yaralı ve Hasta Silahlı Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine Dair Sözleşme",*[854]

II. Sözleşme (1949): *"Denizdeki Yaralı ve Hasta Silahlı Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine Dair Sözleşme",*[855]

III. Sözleşme (1949): *"Savaş Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Sözleşme",*[856]

IV. Sözleşme (1949): *"Savaşta Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme",*[857]

1. Ek Protokol (1977): *"Milletlerarası Nitelikte Olan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair Protokol",*[858]

2. Ek Protokol (1977): *"Milletlerarası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair Protokol",*[859]

---

[852] **Tütüncü**, s. 5, dn. 12.
[853] **Başer**, s. 63.
[854] 12 Ağustos 1949 tarihli, orijinal ismi *"Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=4825657B0C7E6BF0C12563CD002D6B0B&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).
[855] 12 Ağustos 1949 tarihli, orijinal *ismi "Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2F5AA9B07AB61934C12563CD002D6B25&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).
[856] 12 Ağustos 1949 tarihli, orijinal *ismi "Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=77CB9983BE01D004C12563CD002D6B3E&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).
[857] 12 Ağustos 1949 tarihli, orijinal ismi *"Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).
[858] 8 Haziran 1977 tarihli, orijinal ismi *"Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).
[859] 8 Haziran 1977 tarihli, orijinal ismi *"Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AA0C5BCBAB5C4A85C12563CD002D6D09&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

(1980) *"Fark Gözetmeyen Etkileri Olan ve Aşırı Izdıraba Yol Açan Silahların Kullanılmasına Dair Sınırlar veya Yasaklara İlişkin Sözleşme",*[860] bu Sözleşme'ye ilişkin 5 adet Protokol[861] bulunmaktadır.

(2000) *"Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Silahlı Çatışmalara Çocukların Dahil Olmasına Dair İhtiyari Prokotol",*[862]

3. Ek Protokol (2005) *"1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek İlave Ayırdedici Amblemin Kabul Edilmesi Dair Protokol",*[863]

(2008) *"Parça Tesirli Mühimmata Dair Sözleşme",*[864]

(2013) *"Silah Ticareti Sözleşmesi"*[865]

(2017) *"Nükleer Silahların Yasaklanması Sözleşmesi"*[866] şeklindedir.

---

[860] 10 Ekim 1980 tarihli, orijinal ismi *"Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7A690F9945FF9ABFC12563CD002D6D8E&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[861] Sözleşme'ye ek söz konusu Protokol'lerin orijinal isimleri, tarihleri ve erişim linkleri sırasıyla: *"Protocol on Non-Detectable Fragments (Protocol I)",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CFCC9F92E14E1945C12563CD002D6DA9&action=openDocument ; *"Protocol (II) on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=6258BAB1CD31AD0EC12563CD002D6DC9&action=openDocument ; *"Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III)",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1E37E38A51A1941DC12563CD002D6DEA&action=openDocument ; *"Protocol on Blinding Laser Weapons (Protocol IV to the 1980 Convention)"* 13 Ekim 1995, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=70D9427BB965B7CEC12563FB0061CFB2&action=openDocument ; *"Protocol on Explosive Remnants of War (Protocol V to the 1980 CCW Convention)",* 28 Kasım 2003, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=22EFA0C23F4AAC69C1256E280052A81F&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[862] 25 Mayıs 2000 tarihli, orijinal ismi *"Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=24CAD49E85523D5941256937002F7220&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[863] 8 Aralık 2005 tarihli, orijinal ismi *"Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III)"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=8BC1504B556D2F80C125710F002F4B28&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[864] 30 Mayıs 2008 tarihli, orijinal ismi *"Convention on Cluster Munitions"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=00E3441C08D5B5B9C12574C6002EE0D3&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[865] 2 Nisan 2013 tarihli, orijinal ismi *"Arms Trade Treaty"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=EF248C87D08DD8C0C1257C7D0033DA1D&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[866] 7 Temmuz 2017 tarihli, orijinal ismi *"Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=432A1729D8F44DA9C125825D0046F9E9&action=openDocument (Erişim tarihi: 22.06.2020).

Belirtilen Cenevre Sözleşmeleri, daha önce de değinilen Lahey Sözleşmeleri ile birlikte insancıl hukuka ilişkin pozitif düzenlemelerin büyük bir kısmını oluşturan temel düzenlemelerdir. Cenevre Sözleşmeleri'nden başka benzer konuları düzenleyen uluslararası düzenlemeler de; 1925 yılında imzalanan *"Savaşta Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair Prokotol",*[867] 1954 yılında imzalanan *"Silahlı Çatışmalarda Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair Sözleşme"*[868] ile bu Sözleşme'ye ek iki Protokol,[869] 1972 yılında imzalanan *"Biyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanması ve İmhasına Dair Sözleşme"*,[870] 1976 yılında imzalanan *"Çevre Değiştirme Tekniklerinin Askeri Amaçla Kullanımının Engellenmesine Dair Sözleşme"*,[871] 1993 yılında imzalanan *"Kimyevi Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanması ve İmhasına Dair Sözleşme"*[872] ve 1997 yılında imzalanan *"Anti-personel Mayınların Kullanılması, Depolanması, Üretilmesi ve Naklinin Yasaklanmasına ve İmhasına Dair Ottova Sözleşmesi"*[873] şeklindedir.

Anılan tüm sözleşmeler; masum insanların silahlı çatışmaların şiddet ve vahşetinden korunması amacıyla devletlerin ortak bir zeminde buluşabilmeleri açısından önemli birer adım

---

[867] 17 Haziran 1925 tarihli, orijinal ismi *"Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare."* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=58A096110540867AC12563CD005187B9 (Erişim tarihi: 12.07.2020).

[868] 14 Mayıs 1954 tarihli, orijinal ismi "*Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2A07EB0EAA5CECACC12563CD002D6BC8&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[869] I. Protokol: 14 Mayıs 1954 tarihli, orijinal ismi *"Protocol for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=79B801B4D23AEA95C12563CD002D6BE3&action=openDocument ; II, Protokol: 26 Mart 1999 tarihli, orijinal ismi *"Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict The Hague"* olan Protokol'ün tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=F0628265ED4F2118412567BB003E0B0C&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[870] 10 Nisan 1972 tarihli, orijinal *ismi "Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=BACF97285A9CB2A2C12563CD002D6C88&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[871] 10 Aralık 1976 tarihli, orijinal ismi *"Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2AC88FF62DB2CDD6C12563CD002D6EC1&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[872] 13 Ocak 1993 tarihli, orijinal ismi *"Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=9D3CCA7B40638EF5C12563F6005F63C5&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

[873] 18 Eylül 1997 tarihli, orijinal ismi *"Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=B587BB3994702694412565850003BA277&action=openDocument (Erişim tarihi: 23.06.2020).

ve başarı niteliğindedir. Nitekim insan haklarının korunması için bazı fiillerin yasaklanması ile bazı yükümlülükler ve güvencelerin öngörülmesi, insancıl hukukun etik yönünü oluşturmaktadır. İnsancıl hukukun siyasi yönü ise insancıl hukukun amaçlarına yönelik olarak devletlerin sorumlu tutulabilmesidir.[874] Gerek Lahey Sözleşmeleri gerekse Cenevre Sözleşmeleri kapsamında anılan düzenlemelerin sayısı ve içeriğinden de anlaşılacağı üzere insancıl hukuka ilişkin uluslararası sözleşmeler, oldukça yüksek bir kodifikasyon oranına sahiptir. Bu durum da uluslararası alanda birçok devletin silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kuralları düzenleme ve uygulama niyetinin oldukça güçlü olduğunu ifade etmektedir.[875] Cenevre Sözleşmesi ve anılan bu sözleşmelere tek tek ve ayrıntılı şekilde değinmek, çalışmamızın kapsamını aşacağı için konumuzu ilgilendirdiği ölçüde değerlendirme yapmamız doğru olacaktır.

Cenevre Sözleşmeleri, sivil ve asker kişiler fark etmeksizin silahlı çatışmaların zararlarına maruz kalan insanların korunması ile maddi ve manevi kayıplarının hafifletilmesine dair hükümleri içermektedir. Nitekim Cenevre Sözleşmeleri, uluslararası alanda savaşların ve silahlı çatışmaların sadece hukuken değil, fiilen de ortadan kaldırılması mümkün oluncaya dek insanlığın çok önemli ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Savaşlar önlenemese de savaşların vermiş olduğu zararları ve sebep olduğu yıkımı olabildiğince azaltmak, Cenevre Sözleşmeleri'nin temel amacıdır.[876]

1977 yılında imzalanan 2 Ek Protokol, gerçekleşen silahlı çatışmaların devletler arasında değil, genel olarak bağımsızlık mücadeleleri ile iç silahlı çatışmalar şeklinde meydana gelmesinden doğan hukuki boşluğu telafi etmeyi amaçlamaktadır. Nitekim Ek Protokoller öncesindeki uluslararası belgeler, genel olarak devletler arasındaki silahlı çatışmaları esas almaktadır. Gerçekten de değinilen hukuki boşluk bağlamında bağımsızlık mücadeleleri ile iç silahlı çatışmalarda genellikle gerilla savaşına başvurulması sonucunda çatışan statüsünün tespiti açısından uygulamada sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca silahların kısıtlanması ile düşmanlık kurallarını içeren Lahey Sözleşmeleri'nin 1907 yılından beri yenilenmemesi ve nükleer silahlara ilişkin sorunların da Ek Protokollere duyulan ihtiyacın diğer sebepleri olduğu ifade edilmelidir. Bununla beraber Ek Protokoller, 4 temel Cenevre Sözleşmesi'ni yenilemekten ziyade, sadece bunları onaylamak ve insancıl hukuku geliştirme amacına yönelik olarak imzalanmıştır. Ek Protokollerin önemli bir özelliği de bu düzenlemelerin insan hakları sözleşmelerinin içeriğinden etkilenerek düzenlenmeleridir. 1. Ek Protokol uluslararası savaş

---

[874] **Başer**, s. 74.
[875] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 95.
[876] **Alsan**, 1949 Cenevre Sözleşmeleri, s. 56.

kavramını genişletmiş iken, 2. Ek Protokol ise iç silahlı çatışmalar ile ilgili düzenlemeleri genişleterek destekler mahiyettedir.[877]

Ek Protokoller kapsamında; dini binaların hukuki statüsüne açıklık getirilerek önceden yapılan düzenlemelerden farklı şekilde söz konusu binaların tarihi veya kültürel değerinden bağımsız olarak ele alınmıştır. Nitekim Protokol düzenlemelerinde yer alan kültürel miraslar, genel olarak tarihi anıtları ve sanat eserlerini ifade etmekte, buna karşılık ruhani mirasların ise ibadet yerlerini nitelendirdiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla bazı dini binalar; kültürel veya tarihi değerlerinden azade şekilde ve içlerinde sivil bulunup bulunmadığına bakılmaksızın münhasır bir koruma ve ayrıcalıklı bir statüye kavuşmuştur.[878] Ek Protokollere duyulan ihtiyacın sebebi olan silah teknolojilerinde gelişmelerin tüm insanlığı yok edebilecek dereceye erişmesi, insancıl hukuk kurallarının önemini de doğrudan arttırmıştır. Nitekim insancıl hukukun ana sorunlarından biri de askeri teknolojik gücün kontrol altına alınmasıdır. İnsanlığın geleceğinin ve evrensel barışın korunabilmesi için insancıl hukukun ihlal edilmemesi ve insan hakları ile insancıl hukukun birer bütün olarak kabul edilmesi gerekmektedir.[879]

Türkiye, Cenevre Sözleşmeleri kapsamındaki 4 temel Sözleşmeyi imzalamış ve onaylamış olmasına rağmen Ek Protokolleri imzalamamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21 Ocak 1953 yılında kabul etmiş olduğu 6020 sayılı Kanun[880] uyarınca 4 Sözleşmenin onaylanmasını kabul etmiştir. Kanun gerekçesinde, Cenevre Sözleşmeleri ile ilgili olarak: *"Sırf insani gayeler gütmekle beraber yeni harbin icaplarını ve emniyet mülahazalarını göz önünde bulunduran ve memleketin menfaatlerine aykırı olmayan bu andlaşmaların ve nihai senedin onanması…"* şeklindeki değerlendirme, Sözleşmelerin Türkiye tarafından kabul edilmesinin amacını ifade etmektedir.[881] 4 temel Cenevre Sözleşmesi, 2021 yılı itibarıyla 196 ülke[882] tarafından imzalanmış olduğu için bu düzenlemelerin birer teamül kuralı haline geldiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla bu kuralların teamül kuralı niteliği, sözleşmeleri imzalamayan devletleri de bağlaması sonucunu doğurabilecektir.[883]

---

[877] **Başer**, s. 67-70
[878] **Mermutluoğlu**, s. 448-449.
[879] **Çeçen**, s. 829.
[880] Tam adı *"Harp Felaketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Andlaşmalarının Onanması Hakkında Kanun"* olan kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc035/kanuntbmmc035/kanuntbmmc03506020.pdf ; Sözleşme metinlerinin de yayımlandığı 8322 sayılı 30 Ocak 1953 tarihli Resmi Gazete için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8322.pdf (Erişim tarihi: 13.08.2020).
[881] 6020 sayılı Kanun'un gerekçesi ve Komisyon Raporları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c019/tbmm09019026ss0251.pdf (Erişim tarihi: 13.08.2020).
[882] Cenevre Sözleşmeleri ile diğer düzenlemelere taraf devletlerin listesi için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreaties1949.xsp?redirect=0 (Erişim tarihi: 10.12.2021).
[883] **Başer**, s. 14.

Cenevre Sözleşmeleri'nin temel ilkesi, silahlı çatışmalar sırasında sivillere insanca muamele edilmesi gerekliliğidir. Nitekim 1. Ek Protokol'ün 75. maddesinin birinci fıkrasının son cümlesi: *"Bütün taraflar, bu kişilerin kişiliğine, onuruna, inançlarına ve dini ibadetlerine saygı gösterecektir."* şeklindeki düzenlemesiyle bu gerekliliği ifade etmektedir.[884] İnsanca muamele kavramı kapsamında yer alan gerekli hususlar; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, servet, doğum veya başka bir duruma ya da bunlara benzer her türlü kritere dayalı her türden ayrımcılığın engellenmesi, kasten öldürmeme, kölelik ve köle ticareti yasağı, ücretsiz veya istismarcı zorla çalıştırma yasağı, rehin almama, insanların kalkan olarak kullanılmaması, zorla çalıştırılmama, tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutulmama, sakatlanmama, aşağılanmama, küçük düşürülmeme, bedeni cezalara maruz kalmama, işkence, zalimane, insanlık dışı ve kötü muameleye, kişinin onuruna yönelik saldırılara maruz bırakılmama, ırza tecavüz edilmemesi ile diğer cinsel şiddet biçimlerinin uygulanmaması, zorla kaybettirmeme, özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakmama, temel yargısal güvenceler bulunmayan ve adil bir yargılama olmadan mahkum etmeme ve yargılamama, suç ve cezaların kanuniliği, şahsiliği ilkelerinin ihlali, kolektif ceza verilmemesi, temel insani ihtiyaçların çatışma taraflarınca mutlak surette karşılanması, dini kanaat ve uygulamalara saygı gösterilmesi, aile hayatına mümkün olan en geniş saygının gösterilmesi, işgal edilen bölgelerde işgalci devletlerin halka ve esirlere nasıl davranması gerektiği şeklindeki yükümlülük ve güvencelerdir.[885] Cenevre Sözleşmeleri ile öngörülen bu yükümlülük ve güvenceler, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan insanlık dışı olayların tekrar yaşanmamasını amaçlamaktadır. Ayrıca söz konusu hususlar, genel olarak 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde[886] yer alan haklardan esinlenerek oluşturulmuştur.[887]

Cenevre Sözleşmeleri kapsamında önemli hususlardan biri *"Ortak 3. Madde"* olarak anılan düzenlemedir. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen silahlı çatışmaların büyük çoğunluğunun devletler arasında değil de bir veya birden fazla devlet ile terör örgütleri ya da düzensiz silahlı gruplar arasında gerçekleşmesi sebebiyle insancıl hukukun uluslararası

---

[884] Batur Yamaner, Melike/Öktem, Emre/Kurtcan, Bleda/Uzun, Mehmet C. (Yayına Hazırlayanlar), **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri** (Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi – International Committee of the Red Cross), Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 233.

[885] Silahlı çatışmalarda devletler tarafından uygulanması gereken temel güvenceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Henckaerts, Jean Marie/Doswald-Beck, Louise, **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku, Cilt I: Kurallar,** çev. A. Emre Öktem, Melike Batur Yamaner, Dolunay Özbek, Bleda R. Kurtdarcan, Mehmet Cengiz Uzun, Abdullah Kaya, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 66, İstanbul, 2005, ss. 333-430.

[886] 10 Aralık 1948 tarihli, orijinal ismi *"Universal Declaration of Human Rights"* olan Bildirge metni için bkz. https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/ (Erişim tarihi: 19.08.2020).

[887] **Başer**, s. 11.

olmayan çatışmalar, yani iç çatışma niteliğindeki olaylarda uygulanması sorunu[888] ortaya çıkmıştır. Uluslararası olmayan çatışmalar; bir devletin topraklarında devletin silahlı kuvvetleri ile isyancı güçler ya da örgütlenmiş silahlı gruplar arasında cereyan eden silahlı çatışmadır. İsyancı kuvvetler veya silahlı gruplar ise sorumlu bir komutanın yönetimi altında ülke topraklarının bir bölgesini denetimine sahip olan oluşumlardır.[889] İç çatışma sorununa yönelik olarak 1997 yılında 2. Ek Protokol kabul edilmiştir. 2. Ek Protokol'ün *"Maddi Uygulama Alanı"* başlıklı 1. maddesinde; kabul edilen Ek Protokol'ün, 4 ana Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan *"Ortak 3. Madde"* düzenlemesinin mevcut uygulama koşullarını değiştirmeden, geliştiren ve tamamlayan bir Protokol olduğu öngörülmüştür. Uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda uygulanması gereken kurallara yönelik olarak söz konusu *"Ortak 3. Madde":*

"Milletlerarası mahiyette olmayan bir silahlı anlaşmazlığın Yüksek Akit Taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkması halinde, anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri, en az olarak aşağıdaki hükümler uygulamakla mükellef olacaktır:

1. Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler, silahlarını terk edenler ve hastalık, yaralılık, mevkufluk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve inanç, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiçbir ayrım yapılmadan insani surette muamele göreceklerdir.

Bu sebeple, yukarıda bahis konusu kimselere; aşağıdaki muamelelerin yapılması, nerede ve ne zaman olursa olsun, yasaktır ve yasak kalacaktır:

a) Hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz her nevi katil, sakatlanma, vahşice muamele, işkence ve eziyet,

b) Rehine almak,

c) Şahısların izzeti nefislerine tecavüz, bilhassa hakaretamiz ve haysiyet kırıcı muameleler,

d) Medeni milletlerce elzem olarak tanınan adil teminatı haiz bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkumiyet kararları ile idam cezalarının infazı.

---

[888] Devletlerin terörle ve silahlı gruplarla mücadelesi ile iç çatışmalar şeklindeki, uluslararası nitelikli olmayan çatışmalara insancıl hukukun uygulanması sorunu ile ilgili tartışmalar ve düzenlemelerin değerlendirilmesi, çalışmamızın kapsamını oldukça aşacağı için söz konusu soruna ilişkin doktrindeki ilgili çalışmalara atıf yapmakla yetiniyoruz. Nitekim çalışmamızın esas konusu ve amacı; Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması ile savaş ilanı yetkilerinin değerlendirilmesi olup, terörle mücadele amacına yönelik gerçekleştirilen yurtiçindeki faaliyetler bu yetki dışında kalmaktadır. Bununla beraber terörle mücadele amaçlı sınır ötesi harekatlar ileride ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. İnsancıl hukukun iç çatışmalara uygulanması sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 42-50; **Taşdemir**, İnsan Hakları Hukuku, ss. 125-141; **Hoş**, ss. 110-112; **Başer**, ss. 12-17, 67-72, 118-121; Ayrıca insancıl hukuk kurallarının terörist eylemlere uygulanması sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bagheri Saeed, "Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 18, Sayı: 3-4, 2014, ss. 907-909.

[889] **Bouchet-Saulnier**, s. 413.

2. Yaralı ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir.

Milletlerarası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız insani bir teşkilat, anlaşmazlık halinde taraflara hizmetlerini arz ve teklif edebilecektir.

Anlaşmazlık halinde taraflar, bundan başka; hususi anlaşmalar yolu ile işbu Sözleşmenin diğer hükümlerinin tamamı veya bir kısmını yürürlüğe getirmeye çalışacaklardır.

Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukuki durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir." şeklindedir.[890] Silahlı çatışmalara ilişkin asgari hükümleri içeren söz konusu düzenlemeler açısından taraf devletlerin, daha geniş ve güvenceli uygulamalar da gerçekleştirmesi mümkündür.[891] Dolayısıyla söz konusu düzenlemelerin, sivillere yapılacak insanca müdahaleyi amaçlayan ve asgari anlamda temel insan haklarını korumaya yönelik olarak düzenlenen Cenevre Sözleşmeleri'nin sert çekirdeğini oluşturduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca *"Ortak 3. Madde",* sözleşmelere taraf olan devletlerin ülkelerinde meydana gelen iç silahlı çatışmaların hukuksal bakımdan düzenlenmesi yolunda başlangıç nitelikli çok önemli bir adımdır.[892]

Cenevre Sözleşmeleri ile teamül kuralları arasındaki ilişki bağlamında değinilmesi gereken ilginç bir nokta savaş esirlerine ilişkin husustur. Nitekim savaş esirleri ile ilgili hükümleri düzenleyen III. Cenevre Sözleşmesi'nin 118. maddesi,[893] aktif silahlı çatışmanın sona ermesi halinde esirlerin salıverilmesini öngören hükmüyle, bu husustaki teamül kuralını değiştirmiştir.[894]

Cenevre Sözleşmeleri'nin uygulanması bağlamında devletlerin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Nitekim 1. Ek Protokol 80. maddesi uyarınca, Cenevre Sözleşmeleri kapsamındaki sorumlulukların yerine getirilmesi için gerekli bütün tedbirlerin taraf devletler bakımından alınması zorunluluğu söz konusudur.[895] Bu tedbirlerin alınması ve konuyla ilgili şikayetlerin dinlenmesi ve insancıl hukuk kurallarının silahlı çatışmalarda uygulanması için gerekli çalışmaların yapılması görevi, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'ne aittir.[896]

1. Ek Protokol'ün 85. maddesine göre; kişilerin sağlıklarını tehlikeye sokan hareketler, sivil halkı ve savunmasız yerleri kasten saldırı hedefi haline getirmek ile büyük oranda can kaybı olacağını bilerek sivil halka, mallara ve araçlara saldırı gerçekleştirmek ciddi ihlal olarak

---

[890] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 2, 26-27, 50, 121-122.
[891] **Tütüncü**, s. 63.
[892] **Başer**, s. 12, 64.
[893] 12 Ağustos 1949 tarihli *"Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi"* isimli Sözleşme'nin söz konusu 118. maddesi: *"Harp esirleri faal muhasamatın hitamından sonra vakit geçirilmeden tahliye ve memleketlerine iade olunacaklardır."* şeklindedir. **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 94.
[894] **Tütüncü**, s. 67.
[895] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 239.
[896] **Hoş**, s. 93.

nitelendirilmiştir. Ayrıca aynı madde uyarınca ciddi ihlal olarak tanımlanan fiiller; Cenevre Sözleşmeleri tarafından tanınan işaret ve sembollerin karşı tarafı aldatmak için veya yanlış amaçlarla kullanılması ile savaş esirlerine ve sivillere insanlık dışı uygulamalar gerçekleştirilmesidir.[897] Söz konusu işaretler, ayırt edici veya koruyucu işaretler olarak da adlandırılmaktadır. Ayırt edici veya koruyucu işaretler, bazı kişileri, yerleri ve bazı insancıl ya da barışçıl faaliyetleri tanımlamak ve korumak için kullanılan işaretler olarak tanımlanabilir.[898] Cenevre Sözleşmeleri'ne göre; savaş esirleri açısından silahlı çatışmalarda esir almamayı emretmek veya esir olma talebinde bulunan kişileri öldürmek insancıl hukuk ihlali olacaktır. Ayrıca çatışma tarafları, teslim olmak isteyen kişiler ile teslim olma bahanesi altında çatışan ve karşı tarafa zarar vermeyi amaçlayan kişiler arasında bir ayrım yapmalıdır. Teslim olma bahanesi, bir askeri taktik ve savaş yöntemi olarak yasaklanmıştır. Ancak bu ayrımın yapılması oldukça zor olduğu için birçok insancıl hukuk ihlali ortaya çıkabilmektedir.[899]

Cenevre Sözleşmeleri'nin taraf devletlere getirmiş olduğu en önemli pozitif yükümlülüklerden bazıları; Sözleşme ihlallerinin araştırılmasının ilgili devletin sorumluluğunda olması ve devletlerin bu ihlalleri gerçekleştiren kişileri tespit ederek mahkemelere sevk etme yükümlülüğünün bulunmasıdır (1. Sözleşme 49. madde, 2. Sözleşme 50. madde, 3. Sözleşme 129. madde ile 4. Sözleşme 146. madde). Bu bağlamda Cenevre Sözleşmeleri; silahlı çatışmalar süresince hak ve yükümlülükler bakımından çatışmaların dışında olan kişileri ayrı tutmuş ve bu kişiler için öldürme dahil her türlü insanlık dışı muameleyi yasaklamıştır. Bu bağlamda Sözleşmeler, çatışmaların sadece çatışan taraflar arasında gerçekleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Sözleşmeler, çatışamayacak hale gelen çatışanların dahi hayat ve sağlıklarının korunmasını sağlamaya yönelik içerdiği kurallarla her insan açısından korunması gereken hakların mümkün olan en üst düzeyde korunmasını esas almaktadır.[900] Bununla beraber günümüzde devletlerin savaş suçlularını soruşturmak ve faillerinin cezalandırılması açısından pek başarılı ve istekli olduklarını ifade etmek pek mümkün değildir.[901]

Kanaatimizce; devletlerin bu ihlalleri soruşturması mümkün olmasa dahi uluslararası ceza yargısı ile bu ihlallerin soruşturulması ve sorumluların cezalandırılması seçeneği de mevcuttur. Dolayısıyla devletlerin ihlalleri bizzat soruşturmak konusundaki isteksizliği veya başarısızlığı, insancıl hukuk kurallarının önemsiz olduğunu göstermemektedir. Hatta

---

[897] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 241-242.
[898] **Bouchet-Saulnier**, s. 37.
[899] **Kaya/Acer**, s. 125.
[900] **Başer**, s. 12, 66.
[901] Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin ağır ihlallerinin devletler tarafından soruşturulması ile Sri-Lanka, Yugoslavya, Ruanda ve Kosova örnekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Başer**, ss. 220-228.

uluslararası ceza yargısı ile ihlallerin soruşturulmasında yaşanan eksiklikler ve sorunlar dahi insancıl hukuk kurallarının önemsiz olduğunu değil, aksine bu kurallara duyulan ihtiyacı göstermektedir. Nitekim silahlı çatışmalar sırasında gerçekleşecek ciddi ihlallerin neticeleri, diğer birçok suça kıyasen oldukça ağır neticeler doğurmaktadır. Bu ihlallerin soruşturulmaması ve cezasız kalması riski, insanlık açısından çok büyük sorunlar yaratacaktır. Nitekim tarihte yaşanan savaşlar, soykırımlar, katliamlar ve insanlığa karşı suçlar sonucunda ortaya çıkan yıkım ve kayıplar da bu riskin ne denli büyük zararlara gebe olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla devletlerin geçmişte yaşanan insanlık dışı olaylardan ve bu olayların gerçekleşmesindeki ihmal ve hatalarından ders çıkarması gerekmektedir. Nitekim insancıl hukuk kurallarının uygulanması ve geliştirilmesi için çaba harcanması, geçmişteki acı olayların tekrarlanmaması açısından önemlidir.

2.4.2.2. Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku

Yapılageliş, geleneksel veya örf-adet hukuku olarak da anılan teamül hukuku[902] temel anlamda meşru ve yararlı bir hukuk kuralı olarak kabul edilerek sürekli uygulanan kurallar bütününü ifade eder. Teamül kuralları, bu yönüyle tüm devletler tarafından kabul edilmesi gereken bir davranış hukukudur.[903] Her ne kadar teamül hukuku, ilk bakışta belirsiz veya dağınık gibi anlaşılsa da gerek Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri gerekse doktrinde ve uygulamada gerçekleştirilen çalışmalarla olabildiğince düzenli ve sistematik hale getirilmiştir.[904] Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri ile teamül kuralları çerçevesinde şekillenen insancıl hukukun çeşitli temel amaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda insancıl hukukun amaçlarını; her türlü silahlı çatışma ortamında çatışmalara dahil olmayan masum sivil kişilerin korunması, silahlı çatışmalardan doğabilecek bütün zararların önlenmesi, sivil nüfusun bu tehditlere karşı korunması, silahlı çatışmalardan kaynaklanan insani sorunların çözümlenmesi, çatışmalardan zarar gören veya görebilecek olan kişiler ile bu kişilerin mal ve mülklerinin korunması şeklinde özetlemek mümkündür.[905] İnsancıl hukukun teamül kurallarının önemi, hukukun gelişmesi ve pozitif düzenleme konusu yapılmasının teknolojik gelişmeler ile yeni silah ve savaş yöntemlerinin keşfedilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda insancıl hukuka ilişkin teamül kuralları ve özellikle temel insancıl hukuk ilkeleri, pozitif hukuk

---

[902] Doktrinde ve uygulamada çeşitli şekilde adlandırılan söz konusu kurallar açısından, çalışma kapsamında teamül kuralları ifadesini kullanmayı uygun kabul ediyoruz.
[903] **Bouchet-Saulnier**, s. 346.
[904] Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından yapılan çalışmalar neticesinde derlenen 161 insancıl hukuk teamül kuralı ve ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 3-689; Bahsedilen 161 teamül kuralı için ayrıca bkz. **Gündüz**, ss. 527-538.
[905] **Çeçen**, s. 822

kurallarının sınırlılığının ötesinde silahlı çatışmalar sırasında uygulama alanı bulacak ve geçerli olacaktır.

İnsancıl hukuka ilişkin teamül kurallarının dinler kapsamında da yeri bulunmaktadır. Nitekim İslamiyet açısından Kuran'daki Muhammed Suresi'nin 4. Ayeti: *"Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin."* ile Bakara Suresi 190. Ayeti: *"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez."* şeklindedir.[906] İslamiyet inancı kapsamında; silahlı çatışmalara dahil olmayan kadınlara, çocuklara, kölelere, yaşlılara ve delilere kötü muamele edilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Hristiyanlık açısından ise Katolik inancında yer alan sivil-askeri hedefleri ayırt etmeyi ifade eden ayırma *(discrimination)* ile orantılılık *(proportionality)* ilkeleri söz konusudur.[907]

Dinler dışında ayrıca tarihte çeşitli düşünürler tarafından insancıl hukukun temeli sayılabilecek bazı görüşler de ileri sürülmüştür. Nitekim bu bağlamda insancıl hukuk, dini veya doğal akla dayalı ahlaki sınırlama ve düzenlemelerden daha pozitivist ve devlet iradesinin ön plana çıktığı bir şekle bürünmüştür.[908] Hepsine değinmek çalışmanın kapsamını aşacağı için belli başlı görüşlere örnek mahiyetinde değinmek yararlı olacaktır. Rousseau, silahlı çatışmalarda yer alan kişilerin, yani çatışan kişilerin silahlarını bırakıp teslim olunca düşman olmaktan çıkıp, sadece birer insan olacaklarını ve dolayısıyla kimsenin onların yaşamı üstünde hakkı kalmayacağını ifade etmiştir.[909] Grotius ise savaş haklı olsa dahi düşmanı öldürme hakkının makul sınırlar içinde kalmasını ve insancıl olması gerektiğini ileri sürmüştür.[910] İlk çağlardan sonra Rönesans ve Reform hareketleri ile Aydınlanma Devrimi doğrultusunda hukuk tarihinde insanı merkeze koyan hümanist gelişmeler, insancıl hukukun teamül kurallarının temelini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda insancıl hukuk kuralları; evrensel düzeyde silahlı çatışmalara karşı insanlığın korunmasını, savaşları önlemeyi, barışın korunmasını, silahlı çatışma ortamında sivil halkı, yaralıları, esirleri ve medeniyetin ortak mirası olan kültür eserlerinin korunmasını amaçlamaktadır.[911]

---

[906] Kuran-ı Kerim Türkçe ve Arapça metin için bkz. https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 (Erişim tarihi: 19.08.2020).
[907] **Başer**, s. 42-43.
[908] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 98.
[909] Rousseau, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi,** çev. Vedat Günyol, 17.Bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.
[910] Ünlü düşünür insancıl hukuk kurallarının temeli sayılabilecek savaşta gerçekleştirilecek fiillerin sınırlanmasına ilişkin görüşlerini ayrıntılı şekilde dile getirmiştir. Bu bağlamda Grotius'un söz konusu görüşleri hakkında bkz. **Grotius**, ss. 225-378.
[911] **Çeçen**, s. 825.

İnsancıl hukukun temel iki ilkesinin; sivil unsurların (sivil kişiler, özellikle okullar, hastaneler, sivil yerleşim bölgeleri, mabetler vb. askeri hedefler dışındaki sivil nitelikli hedefler) korunması ile askeri gereklilik (zorunluluk) kavramları olduğu daha önce de belirtilmiştir. Askeri gereklilik ilkesinin, karşı tarafı yenmek için zorunlu, fakat aynı zamanda hukuk ve teamül kuralları kapsamında makul ve kabul edilebilir olan eylemleri içerdiği ifade edilmelidir. İnsaniyet ilkesi olarak da ifade edilebilecek olan sivil unsurların korunması ilkesi ise zamanla sürekli olarak yenilenen ve genişleyen bir kapsama sahiptir. Bu ilkenin uygulanması açısından silahlı çatışma taraflarının gereksiz acıya neden olabilecek silah, mermi veya maddeleri ve savaş yöntemlerinin kullanılması yasaklanmıştır.[912] Uluslararası Adalet Divanı, 1996 tarihli Danışma Görüşü'nde insancıl hukuka ilişkin temel iki ilkeyi özetlemiştir. Divan'a göre birinci ilke kapsamında; sivil nüfus ile sivil nesnelerin korunması amacı, silahlı çatışmalara katılan kişiler ile katılmayan kişiler arasında ayrım yapılması gerekliliği, sivillerin hiçbir zaman saldırı konusu yapılmaması, devletlerin sivil ve askeri hedefleri ayırmanın mümkün olmadığı hallerde silah kullanılmaması şeklinde hususlar yer almaktadır. Divan ikinci ilkeyi ise çatışmalara katılanların gereksiz acı çekmesine sebep olmanın yasaklanması ve bu ilke dolayısıyla çatışan tarafların kullandıkları silahların seçiminde sınırsız özgürlüğe sahip olmamaları şeklinde açıklamıştır.[913]

İnsancıl hukuk kuralları, nitelikleri itibarıyla uluslararası hukuk kuralları olması sebebiyle kuralların ihlalinin engellenmesi, kurallara riayetin sağlanması, kuralların uygulanması ve ihlal edilmesi halinde nasıl yaptırım uygulanacağına ilişkin sorunlar ve tartışmalar mevcuttur. Ayrıca silahlı çatışma taraflarının, insancıl hukuk kurallarına saygı göstermesi ve silahlı kuvvetleri ile silahlı kuvvetlerin yönetimi, talimatı ve denetimi ile hareket eden kişi ve grupların da insancıl hukuk kurallarına saygı göstermelerini sağlaması gerektiği kabul edilmelidir. Bu bağlamda devletlerin, silahlı çatışma taraflarını insancıl hukuk kurallarının ihlallerine teşvik etmeleri yasaklanmış olup, bu ihlalleri durdurmak için mümkün olan her türlü tedbiri almaları gerekmektedir. Devletler; silahlı kuvvetleri dahil resmi organları, kamu gücünü kullanmaya yetkili kişi veya kuruluşlar, talimatları dahilinde hareket eden kişi veya gruplar ile tasdik ettiği ve kendi faaliyeti olarak benimsediği özel kişi veya gruplar tarafından işlenen ve ilgili devlete atfedilebilen insancıl hukuk ihlallerinden sorumlu olacaktır. Devletler dışında ayrıca bireyler de işlemiş oldukları savaş suçlarından dolayı cezai

---

[912] **Tütüncü**, s. 51.

[913] 1996 tarihli Danışma Görüşü, s. 257, par. 78, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2020).

sorumluluğa sahiptir. Uluslararası insancıl hukuk kuralların ciddi surette ihlali, savaş suçu niteliğinde olacaktır.[914]

İnsancıl hukuka riayet edilmesini sağlayan tedbirler; BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden veya bozan hallerde uygulayacağı tedbirler, meşru müdafaa hakkı, tazminat talepleri, bireylerin cezalandırılması veya bireylerin mal ve servetine karşı alınan tedbirler olarak sayılabilir. Silahlı çatışmalarda insancıl hukuk kurallarını ciddi şekilde ihlal eden *"savaş suçlusu"* olarak ifade edilen kişilerin cezalandırılması, insancıl hukukun uygulanması açısından özel bir anlam taşımaktadır. İnsancıl hukuka riayetin sağlanması kapsamında; misilleme, Koruyucu Güç, Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı, Milletlerarası Kızılhaç Komitesi ile Milletlerarası Soruşturma Komisyonu şeklinde yollar bulunmaktadır. Misilleme fiilleri, her ne kadar hukuka uygunluğu tartışmalı olsa da karşı tarafın hukuka aykırı faaliyetini durdurmaya ikna etmek ve insancıl hukuk kurallarına uymasına sağlamak amacıyla ilk eylemin hukuka aykırı olması ve sadece bu hukuka aykırı eylemi önleyecek ölçüde ve araçlarla uygulanması şartıyla kabul edilmektedir. Koruyucu Güç; silahlı çatışmalar sırasında insancıl hukuk hükümlerine riayeti sağlamak ve kişi ile vatandaşı olduğu devlet arasında iletişimi gerçekleştiren bir kanal olma amacıyla hareket etmektedir. Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı, silahlı çatışmalar sırasında savaş esirlerini ziyaret etmekte ve insancıl hukuk kurallarının uygulanmasına ilişkin çeşitli görevler yerine getirmektedir. Milletlerarası Kızılhaç Komitesi, silahlı çatışma mağdurlarına yardım ve korumayı amaçlayan ve savaş esirlerini ziyaret, kayıp kişilere ilişkin bilgi toplama ve nakil, hastane ve güvenlik bölgelerinin tesisini sağlamak gibi görevleri olan bir birimdir. Milletlerarası Soruşturma Komisyonu ise insancıl hukuk kurallarının ağır ihlallerinin soruşturulması ile barışçıl yollardan halledilmesini amaçlamaktadır. Komisyon ayrca, silahlı çatışmalara dair elde ettiği sonuçları açıklamak, insancıl hukuk kurallarına uyulmasına yönelik olarak çatışan taraflara inceleme ve önerilerde bulunmakla görevlidir.[915]

İnsancıl hukuka riayetin sağlanması anlamında değinilen yollardan başka insancıl hukukla ilgili suçların cezalandırılmasına yönelik olarak uluslararası ceza yargısı[916] da önemli

---

[914] İnsancıl hukuk kurallarına riayet, kuralların uygulanması, kuralların ihlallerinde sorumluluk, tazmin, bireysel sorumluluk ve savaş suçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 551-689.

[915] İnsancıl hukuka riayetin sağlanması kapsamında; misilleme, Koruyucu Güç, Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı, Milletlerarası Kızılhaç Komitesi, Milletlerarası Soruşturma Komisyonu şeklinde kısaca değinilen söz konusu konular hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 154-162; Ayrıca Birleşmiş Milletler, Bölgesel İnsan Hakları Mahkemeleri'ne başvuru yolu ihlallerin soruşturulması ve insancıl hukukun uygulanması sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Başer**, ss. 218-268.

[916] Uluslararası ceza yargısı; mahkeme teşkilatlanması, görev ve yetkileri, suç tipleri ve diğer hususlar bakımından oldukça geniş kapsamlı bir alandır. Takdir edileceği üzere bu alana yeterince girmek, çalışmamızın kapsamını oldukça aşacaktır. Dolayısıyla uluslararası ceza yargısı, Türk Anayasa Hukuku bakımından silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilan etme yetkisinin kullanılması sonucunda söz konusu olabilecek bireysel sorumluluk

bir husustur. Tarihsel bakımdan Uluslararası Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri ile başlayan, Eski Yugoslavya için Milletlerarası Ceza Mahkemesi ve Ruanda için Milletlerarası Ceza Mahkemesi gibi örnekleri bulunan uluslararası ceza yargısı, günümüzde Uluslararası Ceza Mahkemesi nezdinde söz konusudur. Roma Statüsü olarak da anılan *"Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü",*[917] 1 Temmuz 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Nürnberg Mahkemesi tarafından kabul eden ilkelere dayanan Mahkeme'nin yetkisi dahilindeki suçlar; savaş suçları, soykırım,[918] insanlığa karşı suçlar[919] ve saldırı[920] suçlarıdır. Statü'nün 8. maddesine göre savaş suçları genel olarak; Cenevre düzenlemelerinde tanımlanan suçlar, insancıl hukukun ciddi ihlalleri, Statü'de özel olarak suç olarak nitelenen; ırza tecavüz, cinsel kölelik, fuhşa zorlama, zorla gebe bırakma, kısırlaştırma veya bunlarla karşılaştırılabilir önemde başka türlü cinsel şiddet eylemlerinde bulunma, 15 yaşın altındaki çocukları çatışmaya aktif bir şekilde katılmaları için kullanma gibi suçlardan oluşmaktadır.[921] Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından birer teamül kuralı olarak nitelendirilen suçlara ilişkin somut örnekler; gereksiz acı verecek nitelikte zehirli veya diğer silahların kullanılması, askeri gereklilikle haklı gösterilemeyecek şekilde şehirlerin, kasabaların ve köylerin kasten yıkıma

---

bakımından değerlendirme konusu yapılacaktır. Uluslararası ceza yargısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 162-177.

[917] 17 Temmuz 1998 yılında kabul edilen, orijinal ismi *"Rome Statue of the International Criminal Court"* olan Statü'nün tam metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf ; Statü'nün TBMM sitesinde yer alan Türkçe metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (Erişim tarihi: 12.07.2020).

[918] Statü'nün 6. maddesine göre; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi niyetiyle grup üyelerinin öldürülmesi, grup üyelerine ciddi bedensel veya ruhsal zarar verilmesi, grubun kısmen veya tamamen fiziksel yıkımını sağlamak için planlanmış hayat koşullarına kasten maruz bırakılması, grup içindeki doğumların önlenmesini amaçlayan tedbirlerin zorla uygulatılması, grubun çocuklarının zorla alınarak başka bir gruba verilmesi fiilleri soykırım niteliğindedir.

[919] Statü'nün 7. maddesine göre: herhangi bir sivil halka karşı yöneltilmiş yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak ve bu saldırıdan haberdar olarak cinayet, yok etme, kölelik, nüfusun sınırdışı edilmesi veya zorla transferi, temel uluslararası hukuk kurallarını ihlal edecek şekilde hapis veya diğer fiziksel özgürlükten ağır yoksun bırakma, işkence, ırza tecavüz, cinsel kölelik, fuhşa zorlama, zorla gebe bırakma, kısırlaştırma veya bunlarla benzer önemde başka türlü cinsel şiddet biçimleri, bu maddede belirtilen herhangi bir suçla bağlantılı olarak belirlenebilir bir gruba veya topluluğa karşı siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel ve 3'ncü paragrafta tanımladığı haliyle cinsiyete dayalı veya milletlerarası hukuk kuralları uyarınca izin verilemez olduğu evrensel olarak tanınmış olan başka sebeplerle zulmedilmesi, kişilerin zorla kaybettirilmesi, ırk ayrımı, kasıtlı olarak bedene ya da ruhsal veya bedensel sağlığa ciddi zarar veren veya çok büyük ızdıraba yol açan benzer nitelikte insanlık dışı başka eylemler insanlığa karşı suç niteliğinde olacaktır.

[920] Statü'nün 5/2 hükmüne göre, saldırı suçunun tanımlanması ve uygulanma şartlarının düzenlenmesi sonraki bir tarihe bırakılmış olup, 11 Haziran 2010 tarihinde Kampala'da gerçekleştirilen Gözden Geçirme Konferansı'nda saldırı suçunun BM Genel Kurulu'nun 3314 sayılı kararına göre tanımlanması kabul edilmiştir. Genel Kurul'un *"Saldırının Tanımlanması Kararı"* uyarınca; başka bir devletin istilası, bombalanması, liman veya kıyılarının abluka altına alınması, kara, deniz veya hava kuvvetlerine ya da deniz veya hava filolarına saldırılması, kuvvetlerin statülerine dair bir anlaşmanın ihlal edilmesi şeklindeki fiiller ile başka bir devlete karşı silahlı çete, grup, düzenli olmayan birlikler veya paralı askerlerin kullanılması, üçüncü bir devlete karşı saldırı fiilinin işlenmesi için ülkesinin kullanılmasına izin verilmesi fiilleri saldırı olarak tanımlanmıştır. 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 12.07.2020).

[921] Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü 8. madde, s. 5, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (Erişim tarihi: 12.07.2020).

uğratılması veya tahrip edilmesi, savunulmayan şehirlerin, kasabaların ve köylerin, evlerin veya binaların herhangi bir vasıta ile saldırıya maruz kalması veya bombalanması, dini, vakfedilmiş, eğitimsel, sanatsal ve bilimsel kurumlar, tarihi eserler ile sanatsal ve bilimsel eserlere el konulması, tahrip edilmesi veya kasten zarar verilmesi, kamusal ya da özel mülkiyetin tahrip edilmesi şeklinde ifade edilebilir.[922]

Mahkeme, devletler değil bireysel üzerinde yetkiye sahip olup, devletler Statü'ye taraf olduğu anda belirtilen suçlar hakkında Mahkeme'nin yetkisini kabul etmiş olacaktır. Ayrıca Statü içerisindeki hiçbir hüküm, devletleri insancıl hukuk kuralları uyarınca haiz olduğu yükümlülükten kurtarmamaktadır. Devletler, üzerinde yetki sahibi oldukları savaş suçlusu kişileri kovuşturmak için gerçek anlamda yeterli veya istekli değilse, tamamlayıcılık ilkesi uyarınca Mahkeme, yargılama yetkisini kullanacaktır. Tamamlayıcılık ilkesinden yararlanmak için devletlerin ilgili savaş suçlularını kovuşturmak üzere yeterli mevzuata ve otoriteye sahip olması gerekmektedir.[923] Statü'de tanımlanan suçları işleyen kişilerin; resmi bir görevin ifası, üstün emri, komuta sorumluluğu iç hukukta suç oluşturmama veya ceza tanzim edilmeme şeklindeki savunmalarla sorumluluktan kurtulması mümkün değildir.[924]

Devletler, vatandaşları veya silahlı kuvvetleri tarafından ya da ülkeleri dahilinde işlenen savaş suçlarını araştırmalı ve uygun olması halinde şüphelileri yargılamalıdır. Ayrıca üzerinde yargı yetkisine sahip oldukları diğer savaş suçlarını da araştırmalı ve öngörülen şartların oluşması halinde şüphelileri yargılamalıdır.[925] Bu bağlamda devletlerin, uluslararası belgelerdeki hakları ve ceza düzenlemelerini ulusal hukuk düzenlerine yansıtmaları doğrultusunda insanlığa ve barışa karşı işlenen suçları işleyen kişilerin gereken cezaları alması mümkün olacaktır. İnsancıl hukuk kurallarının ihlallerine yönelik ortak bir uluslararası yaptırım düzeni oluşturulması, adaletin ve barışın sağlanması açısından daha yararlı olmaktadır.[926] Türk Hukuku açısından yürürlükteki 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu kapsamında *"Özel Hükümler"* başlıklı İkinci Kitap'ta, *"Uluslararası Suçlar"* başlıklı Birinci Kısım'da yer alan *"Soykırım"*

---

[922] **Kaya/Acer**, s. 127.
[923] **Tütüncü**, s. 167.
[924] Uluslararası ceza yargısında sorumluluktan kurtulmak için kullanılamayacak olan savunmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 168-177.
[925] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 675.
[926] **Çeçen**, s. 826.

başlıklı 76. madde[927] ile *"İnsanlığa Karşı Suçlar"* başlıklı 77. maddede[928] yer alan düzenlemeleri, bu husus ile ilişkili olarak düşünmek doğru olacaktır.

Uluslararası ceza yargısından ayrı olarak, doktrinde ve uygulamada tartışmalı olsa da insancıl hukuk kurallarının uygulanması açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yolunun da mevcut olduğu ifade edilmelidir. Nitekim AİHM, vermiş olduğu çeşitli kararlarda;[929] insancıl hukuk kurallarına ilişkin olarak Lahey ve Cenevre Sözleşmesi

---

[927] Söz konusu madde: *"(1) Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yokedilmesi maksadıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur:*
a) Kasten öldürme.
b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine ağır zarar verme.
c) Grubun, tamamen veya kısmen yokedilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması.
d) Grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması.
e) Gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi.
(2) Soykırım suçu failine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir. Ancak, soykırım kapsamında işlenen kasten öldürme ve kasten yaralama suçları açısından, belirlenen mağdur sayısınca gerçek içtima hükümleri uygulanır.
(3) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolunur.
(4) Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez." şeklindedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 21.08.2020).

[928] Söz konusu madde: *"(1) Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırki veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur:*
a) Kasten öldürme.
b) Kasten yaralama.
c) İşkence, eziyet veya köleleştirme.
d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma.
e) Bilimsel deneylere tabi kılma.
f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı.
g) Zorla hamile bırakma.
h) Zorla fuhşa sevketme.
(2) Birinci fıkranın (a) bendindeki fiilin işlenmesi halinde, fail hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına; diğer bentlerde tanımlanan fiillerin işlenmesi halinde ise, sekiz yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Ancak, birinci fıkranın (a) ve (b) bentleri kapsamında işlenen kasten öldürme ve kasten yaralama suçları açısından, belirlenen mağdur sayısınca gerçek içtima hükümleri uygulanır.
(3) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolunur.
(4) Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez." şeklindedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 21.08.2020).

[929] AİHM'nin insancıl hukuk kurallarını değerlendirdiği kararlar (karar tarihi sırasıyla): Korbely/Macaristan, Başvuru No: 9174/02, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%229174/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-88429%22]} ; Kononov/Letonya, Başvuru No: 36376/04, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2236376/04%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-98669%22]} ; Neulinger-Shuruk/İsviçre, Başvuru No: 41615/07, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2241615/07%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-99817%22]} ; Mustafa Aldemir/Türkiye, Başvuru No: 53087/07, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%2253087/07\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122409%22]} ; Maktouf-Damjanovic/Bosna Hersek, Başvuru No: 2312/08 - 34179/08, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%222312/08%22,%234179/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122716%22]} ; Vasiliauskas/Litvanya, Başvuru No: 35343/05,

hükümlerini değerlendirmiş ve yetkisini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile sınırlandırmamıştır. Bu bağlamda Mahkeme, başta Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere insancıl hukuku da yetkisi kapsamında kabul etmiştir.[930] Mahkeme, ayrıca Ergi/Türkiye Davası'nda; silahlı bir operasyonun düzenlenmesi ve planlanması bakımından sadece operasyonun görünür hedefi için değil, özellikle sivil halkın yakınında silahlı kuvvet kullanılması hallerinde olası can kaybı ve yaralanma açısından da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna karşın Mahkeme, doğrudan insancıl hukuk kurallarına atıf yapmamış, ancak insancıl hukuk dilini kullanmıştır.[931] Dolayısıyla AİHM başvurusunu da uluslararası ceza yargısı ile beraber insancıl hukuk kurallarının uygulanması yollarından biri olarak kabul etmek gerekecektir.

İnsancıl hukuk kurallarının temel amaçlarını; silahlı çatışmalarda herhangi bir sebeple yer almayan, çatışmadan zarar görmüş olan, zarar görme ihtimalleri olan kişi ve unsurları, silahlı çatışmaların vereceği veya gerçekleşme riski bulunan zararlardan mümkün olduğunca uzak tutmak veya bu zararları en aza indirebilmek için müdahale etmek olarak ifade etmek mümkündür.[932] Bu amaçlara yönelik olarak insancıl hukukun temel ilkeleri olan; gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama, asker gereklilik ile sivil-askeri hedefler arasında ayrım gözetme ilkelerini ayrı bir başlık altında değerlendirmek, insancıl hukuka ilişkin teamül kurallarının anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.4.2.2.1. Gereksiz Acı ve Izdıraba Sebep Olmama İlkesi

İnsancıl hukukun temel amaçlarından biri olan gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi uyarınca, özellikle sivil hedeflere yönelik askeri gereklilik ilkesinin ötesinde ve insancıl sınırların dışında zarar verilmesi mutlak şekilde yasaklanmıştır. Bu bağlamda çatışan taraflar, silahlı çatışmalarda kullandıkları silahları ve savaş yöntemlerini tercih ederken insancıl hukuk kurallarına uygun şekilde hareket etmek zorundadır.

1. Ek Protokol'ün 35. maddesi: *"Herhangi bir silahlı çatışmada, çatışmanın Taraflarının savaş yöntemleri ve savaş araçları seçme hakkı sınırsız değildir. Gereğinden ağır*

---

https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2235343/05%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-158290%22]}(Erişim tarihi: 24.08.2020).

[930] AİHM'nin insancıl hukuk kurallarına ilişkin değerlendirmelerini yaptığı temel iki dava olan Korbely/Macaristan ile Kononov/Letonya kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Batur Yamaner, Melike, "İnsancıl Hukukun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Uygulanışında İçtihadi Gelişmeler", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** (Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan), Cilt: I, 2010/1, ss. 489-501.

[931] Ergi/Türkiye, Başvuru No: 23818/94, par. 80, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22ergi%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58200%22]} (Erişim tarihi: 24.08.2020).

[932] **Hoş**, s. 89.

yaralanmaya veya gereksiz acı çekilmesine yol açar nitelikte silah, mermi, malzeme ile savaş yöntemlerinin kullanılması yasaktır. Doğal çevreye, geniş alanda etkili, kalıcı ve ciddi hasar vermesi amaçlanan, ya da vereceği tahmin edilen savaş yöntemlerini ve araçlarını kullanmak yasaktır." şeklindeki düzenlemesi, gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesini temel anlamda ifade etmektedir.[933] Ayrıca silahlı çatışma tarafları, yetkileri altındaki sivil nüfusu ve sivil nitelikli malları saldırıların etkilerinden korumak için uygulanması mümkün olan tüm tedbirleri almak zorundadır.[934] İnsancıl hukukun amaçlarından biri olan yetkilendirilmemiş cebrin önlenmesi ilkesi de gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi ile oldukça yakın bir bağlantı içerisindedir. Yetkilendirilmemiş cebrin önlenmesi ilkesi, şiddetin yoğun olarak yaşanmak zorunda kalındığı silahlı çatışma hallerinde minimum düzeni tanımlamak ve korumak ile şiddetin belli bir sınırı aşmaması gerekliliğini ifade etmektedir.[935]

Gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi, silahlı saldırıyı düzenleyen devlete yükümlülükler getirdiği gibi, hedef devlete de bazı yükümlülükler getirmektedir. Bu doğrultuda hedef devlet; sivilleri askeri hedeflerin bulundukları yerlerden uzaklaştırmalı ve askeri hedefleri sivillerin yoğun olarak bulunduğu yerlere yerleştirmemelidir. Nitekim tarihte bazı devletler, kendi sivillerini zorunlu kalkan haline getirmiş ve birçok silahlı çatışmada siviller, kendi iradeleri dışında zorla askeri hedef haline getirilmiştir. *"Sivil Kalkan"* veya *"Canlı Kalkan"* olarak da ifade edilen bu durum, koruma altındaki kişilerin bazı askeri noktaların korunması veya karşı saldırıların önlenmesi için kullanılması şeklinde tanımlanabilir.[936] Canlı kalkan uygulamasına örnek olarak; İkinci Dünya Savaşı döneminde 872 gün süren Leningrad Kuşatması süresince sivillerin şehri terk etmelerinin engellenmesi ile 1993 yılında Sırbistan'da Birleşmiş Milletler Barış Gücü görevlilerinin canlı kalkan olarak kullanılması gösterilebilir.[937] 2003 yılında Irak'ta gerçekleştirilen askeri operasyonlara karşılık Irak ordusunun tesisleri ile savunma silahlarının sivil yerleşim yerleri veya yakınlarına yerleştirilmesi, askerlerin sivil giysiler kullanarak sivil halkın arasına karışmaları ve sivil görünümle yaklaşarak intihar saldırıları düzenlemesi de bu durumlara ilişkin birer örnek olarak kabul edilmelidir.[938]

Silahlı çatışmalarda hayat bağışlanmayacağına yönelik emir vermek, bununla karşı tarafı tehdit etmek veya çatışmayı bu karara bağlı olarak sürdürmek ya da açlığı sivil halka karşı bir savaş yöntemi olarak kullanmak yasaktır.[939] Silahlı çatışmalarda karşı tarafın eline düşen

---

933 **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 205.
934 **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 75.
935 **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 95.
936 **Bouchet-Saulnier**, s. 73.
937 **Hoş**, s. 140.
938 **Kaya/Acer**, s. 129.
939 **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 177, 205.

savaş esiri olarak nitelendirilebilecek kişilerin görüntülerinin yayınlanması, esirlerin pişman oldukları veya devletlerinin haksız olduğuna dair bazı itirafların zorla yaptırılması şeklinde bazı askeri taktikler de söz konusu olabilmektedir. Bu taktiğin amaçları; karşı taraf askerlerinin moralini bozmak, askerleri olumsuz etkilemek ve karşı tarafın ülkesindeki savaş karşıtı havayı güçlendirmektir. Ayrıca savaş esirlerine işkence veya kötü muamele yapılması, karşı tarafın intikam duygularını körükleyebilmekte ve savaş yanlısı kişi veya grupların haklı sayılması için gerekçeler doğurabilmektedir. Cenevre Sözleşmeleri'nde savaş esirleri ile ilgili olan hükümler, genel olarak teamül kuralı haline geldiği için tüm devletler açısından bağlayıcı niteliktedir.[940]

Çatışma taraflarının savaş esirleri ile ilgili yükümlülüklere uyması ve bunları uygulaması, köşeye sıkışmış veya hafif yaralanmış askerlerin daha çabuk teslim olmasını sağlayacaktır. Söz konusu yükümlülüklerin yerine getirilmesi, askeri personelin korunması ve askeri başarıların daha çabuk elde edilmesini sağlaması bakımından tüm taraflar için daha yararlı sonuçlar doğuracaktır. Savaş esirlerine ilişkin güvencelerin var olmadığı durumlarda normalde teslim olacak olan askerlerin son nefeslerine kadar çatışmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu durum da şiddetin tırmanarak artması, çatışmaların da uzaması ve vahşileşmesi sonucunu doğuracaktır. Ayrıca kazanacak olan tarafın da askeri başarı ile zaferi elde etmesi gecikecek ve daha çok kaybın yaşanmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla silahlı çatışmalara ilişkin kuralların düzenlenmesi ve uygulanmasında insancıl amaçların gözetilmesi gerektiği kadar, ciddi şekilde rasyonel hesaplamaların yapılması da zorunlu olmaktadır. Askeri personelin korunması amacını gözeten devletler, savaş esirlerine tanınan güvenceler sayesinde kendi personeli hakkında daha az kaygılı olacak ve vatandaşlarının da moralini kaybetmesini gerektirecek riskleri bertaraf etmiş olabilecektir.[941]

Silahlı çatışmalarda gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi çerçevesinde; çatışmalarda kullanılabilecek silah, askeri yöntem ve mühimmat bakımından insancıl hukuk kuralları da mevcuttur. Söz konusu ilke kapsamında; zehir ya da zehir silahının, biyolojik veya kimyasal silahların, toplumsal olaylarla mücadele ajanlarının, açılan veya patlayıcı mermilerin ve esas olarak yeri tespit edilemeyen parçalarla yaralayan (X ışınlarıyla tespit edilemeyen parçalarla insan vücudundaki yerleri yaralayan) silahların kullanılması yasaktır. Ayrıca yasaklanmış olan diğer yöntem ve mühimmatlar; tuzaklar (insancıl hukuk tarafından özel bir koruma atfedilen kişi, siviller veya malları kendine çekebilecek mallara herhangi bir şekilde eklenen ya da onlarla bir araya getirilen tuzaklar) ve kör edici lazer silahların kullanılmasıdır. Kara mayınları kullanıldığında ise ayrım gözetmeyen etkileri asgariye indirmek amacıyla özel

---

[940] **Kaya/Acer**, s. 123.
[941] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 97.

tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yangın çıkarıcı silahlar kullanılırken de kazara olabilecek sivil can kayıpları, yaralanma, sivil nitelikli mallara gelecek zararları engellemek ve her şartta asgariye indirmek amaçlı özel tedbirler alınmalıdır.[942] Sınırlama ilkesi olarak da anılan bu ilke uyarınca; taraflar, silahlı çatışma araç ve yöntemlerinin seçiminde herhangi bir şekilde kısıtlanmamış imkana sahip olamayacaklardır.[943]

Silahlı çatışmalarda mermilerin kullanılması noktasında gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi bakımından küçük veya büyük kalibreli mermilerin kullanılması, 1970'li yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Hukuktan ziyade askeri teknoloji alanına giren teknik bir mesele olması sebebiyle küçük kalibreli mermilerin tercih edilmesinin gerekçelerine değinmek konunun anlaşılması açısından yeterli olacaktır. Bu bağlamda küçük kalibreli mermiler; 1980'li yıllardan itibaren askerlerin taşıdığı mühimmatın ağırlığını azaltması, bu şekilde çatışma alanlarında daha fazla cephane taşınmasının mümkün olabilmesi, ateş ederken daha az geri tepmesi ile askerlerin daha kontrollü ve isabetli vuruşlar yapılabilmesini sağladığı için oldukça yaygınlaşmaya başlamıştır. Vietnam Savaşı sonrasında ise küçük kalibreli mühimmatın gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmasından dolayı yasaklanması fikri ileri sürülmüştür. Buna rağmen doktrinde Kurtdarcan; yapılan askeri teknik incelemeler sonucunda küçük kalibreli ve yüksek hızlı mühimmatın gereksiz acı ve ızdıraba sebep olduğu için yasaklanmaya çalışılmasının mantıksız olduğunu ifade etmiştir. Yazar, gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi açısından çatışma alanında etkinliği kanıtlanmış silahların insancıl amaçlara yönelik olarak sınırlanması ve yasaklanmasının göz önünde tutulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla yazar, küçük kalibreli mermilerin her zaman yaralama ve karşı tarafı çatışma dışı kılma potansiyeli açısından olmasa da hafiflik ve isabetlilik açısından askeri gereklilikleri karşıladığını ve dolayısıyla hukuka aykırı olmadığını savunmuştur.[944]

Asıl etkisi ısı ve patlamayla oluşan nükleer silahlar, netice açısından zehirleme etkisi göstermekte ve telafisi imkansız zararlara sebep olmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, 1996 tarihli Danışma Görüşü'nde; uluslararası hukukta nükleer silahların kullanımına ilişkin kapsamlı ve evrensel bir yasak olmadığını, mevcut düzenlemelerin hukuka aykırı olduğu özel antlaşmalarla ilan edilen kitlesel imha silahları için olduğunu ve bunların nükleer silahları

---

[942] Silahlı çatışmalarda silahlar, mermiler, savaş yöntemleri ve mühimmat kullanılmasına ilişkin kurallar, yasaklar ve güvenceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 279-331.
[943] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 99.
[944] Teknik bir konu olan mermilerin kalibresi bakımından; Balistik 101, Terminal Balistik, M 193, SS 109, 7,62 mm tam metal kaplamalı mermi çeşitleri ile ilgili teknik ve hukuki incelemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtdarcan, Bleda Rıza, "Küçük Kalibreli Askeri Mühimmatın Silahlı Çatışmalar Hukukuna Uygunluğu Meselesi", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2014/1, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), Cilt: I, 2015, ss. 369-387.

kapsamadığını ifade etmiştir.[945] Doktrinde Bagheri, Divan'ın bu ifadesi hakkında: *"Kanaatimizce, Divan nükleer silahların kullanımına izin veren ve kullanılmasını insancıl hukuk kurallarına uygun gören herhangi bir uluslararası hukuk kuralı mevcut olmadığı için sessiz kalmayı tercih etmiştir."* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.[946]

Divan'ın, 1907 Lahey Sözleşmeleri'nin m. 23/a hükmü ile 1925 yılında imzalanan tam ismi *"Savaşta Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair Protokol"*[947] olan Cenevre Protokolü'ne atıf yaparak nükleer silahların bu düzenlemelerin kapsamı dışında kaldığına ilişkin değerlendirmesi, doktrinde eleştiri konusu olmuştur.[948] Nitekim söz konusu düzenlemelere göre; nükleer silahlar, asıl etkisi mağdurun vücuduna zarar vermek olsa da zehirleme etkisi dolayısıyla yasağa tabi olan zehirli silahlarla aynı esasta yasaklanmış olacaktır.[949] Nükleer silahlara ilişkin olarak uzun müzakerelerden sonra imzalanan *"Nükleer Silahların Yaygınlaştırılmamasına Dair Sözleşme"*[950], bu hususta önem taşıyan bir düzenlemedir. Bu Sözleşme kapsamında; nükleer güç olan devletlerin nükleer silahları diğer devletlere vermemesi ve bu silahların yapılmasına yardımcı olmamaları öngörülmüştür. Ayrıca Sözleşme'ye göre; nükleer güç sahibi olmayan devletler, 25 yıl süreyle kendi savunmaları için bu silahları edinmek veya üretmek hakkından vazgeçmişlerdir.[951] Bizim de katıldığımız, Bagheri'nin görüşüne göre; nükleer silahların, biyolojik ve kimyasal silahların kitle imha silahı olarak yasaklanmasına paralel olarak yasa dışı kabul edilmesi için gerekli çalışmaların ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak da nükleer silahsızlanmayı sağlayabilecek bir evrensel nükleer silah sözleşmesinin yapılması, nükleer silahsızlanmanın etkin denetimi ile sözleşmenin uygulanmasına yönelik bir mekanizmanın oluşturulması yararlı olacaktır.[952]

---

[945] 1996 tarihli Danışma Görüşü, s. 248, par. 55-57, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 12.07.2020).
[946] **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 109.
[947] 17 Haziran 1925 tarihli, orijinal ismi *"Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare."* olan Sözleşme'nin metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=58A096110540867AC12563CD005187B9 (Erişim tarihi: 12.07.2020).
[948] Silahlı çatışmalarda nükleer silahların kullanılması sorunu doktrinde ve devlet uygulamalarında oldukça tartışmalı bir husustur. Sorunun kökeni, hukuki olmaktan ziyade siyasi ve askeri olduğu için bu konuya ilişkin tartışmalar çalışmamızın amacı ve kapsamı dışında kalmaktadır. Nükleer silahlara ilişkin tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 130-137; **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, ss. 107-186; **Bagheri**, Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı, ss. 899-917.
[949] **Tütüncü**, s. 131.
[950] 11 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe giren ve orijinal ismi *"Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text (Erişim tarihi: 12.07.2020).
[951] **Tütüncü**, s. 132.
[952] **Bagheri**, Uluslararası İnsancıl Hukuk, s. 186.

Gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama ilkesi kapsamında, meşru müdafaa hakkının şartı olarak kabul edilen orantılılık ölçütü de ayrı bir boyutuyla önem kazanmaktadır. Nitekim orantılılık ilkesi doğrultusunda silahlı çatışmalarda kuvvet kullanma şekli ve yöntemleri bakımından ahlaki değerlere uygun biçimde hareket edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kullanılan silahlı kuvvetin etki ve neticeleri ile ulaşılmaya çalışılan hedef, orantılı (dengeli, makul, ölçülü veya uygun bir ilişki) olmalıdır. Orantılılık şartının amacı, silahlı çatışmalar neticesinde ortaya çıkabilecek olan şiddet ve yıkımın asgari seviyede tutulmasıdır. Dolayısıyla orantılılık şartı, askeri hedef olarak tespit edilen hedeflere ne ölçüde şiddet ile müdahale edileceği ve hangi yöntemlerin kullanılacağının belirlenmesini amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen silahlı faaliyetler ile her ne kadar askeri başarıya yaklaşılsa da insani faktörlerin (sivil nüfus ve unsurlar) kalıcı hasar almaması gerekliliği de göz ardı edilmemelidir. Orantılılık ilkesi; silahlı faaliyetler sonucunda meydana gelen zararların ve elde edilecek askeri başarının dengelenmesi kapsamında yer alan bu verilerin sayısal, net ve mutlak şekilde tespit edilmesinin imkansız olması sebebiyle uygulanması son derece zor bir koşuldur. Orantılılık ilkesinin içeriğinin belirlenmesinin zorluğu, bu hususta sübjektif değerlendirmelere sebep olabilecektir. Her ne kadar sivil kayıplar ile amaçlanan askeri başarı faktörleri sayısal olarak ölçülmesi imkansız olsa da gözetilmesi gereken temel husus, amaçsız, sebepsiz, aşırı, kalıcı vb. şiddet yollarının kabul edilemez olduğudur. Orantılılık ilkesi, silahlı çatışmaların süresi ile tarafların uzlaşma yollarının sınırlarını belirlemektedir. Nitekim bu bağlamda silahlı çatışmalara devam etmenin bedeli ile saldırganların cezalandırılmasının değeri arasında bir denge kurulması gerekmektedir.[953] Sonuç olarak orantılılık ilkesi; beklenen doğrudan ve somut askeri avantaja kıyasen sivil nüfus arasında aşırı düzeyde can kaybı, yaralanma, sivil nitelikli malların zarar görmesine veya bunların hepsine birden neden olabilecek saldırıların yasak olması şeklinde kısaca ifade edilebilir.[954]

2.4.2.2.2. Askeri Gereklilik İlkesi

Askeri gereklilik (zorunluluk) ilkesi; orantılılık şartı çerçevesinde belirli bir askeri hedefe ulaşma veya askeri başarı elde etme gerekçesi şeklinde kısaca tanımlanabilir.[955] Bununla beraber silahlı kuvvet kullanmanın belirli bir askeri avantajla ilgisiz, yararsız veya düzenlenecek harekat ile mevcut tehdit veya tehlikenin orantısız olması halinde kabul edilmesi

---

[953] **Hoş**, s. 83, 139.
[954] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 49.
[955] Askeri gereklilik ilkesi içerik itibarıyla oldukça tartışmalı ve teknik hususları kapsamaktadır. Çalışma konumuzu ilgilendirdiği ölçüde askeri gereklilik ilkesine değineceğimiz için askeri gereklilik ilkesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, ss. 94-107.

mümkün değildir. Ayrıca söz konusu silahlı harekatın sivil-askeri hedef ayrımı gözetmesi ve halk arasında sadece korku yaratmayı amaçlamaması gerekmektedir.[956] Askeri gereklilik ileri sürülerek silahlı çatışmalar kapsamında korkunç eylemlerin gerçekleştirilmesi riski sebebiyle bu ilkeye dair ölçütler ve koşullar ayrıntılı şekilde değerlendirilmelidir.[957] Askeri gereklilik ilkesi uyarınca, silahlı çatışma sırasında gerçekleştirilecek saldırı ve savunma fiillerinin sınırlarının da belirlenmesi gerekir. Saldırı fiilleri, Ek I. Protokol 49. maddede; *"... hücum ya da savunma nitelikli olan ve düşmana karşı yöneltilen şiddet eylemleri..."* şeklinde tanımlanmıştır.[958]

İnsancıl hukuk uyarınca, sivil nüfus arasında terör yaymayı amaçlayan şiddet tehdidi veya bombardıman eylemleri ile ayırım gözetmeksizin yapılacak saldırılar yasaklanmıştır. Bu bağlamda belirli askeri bir hedefe yönetilmeyen saldırılar, böyle bir hedefe yönetilmesini imkansız kılacak veya neticelerinin sınırlandırılamadığı yöntem ve araçların kullanıldığı saldırılar meşru olmayacaktır. Nitekim saldırı fiilleri, belirli bir askeri hedefe yöneltilmeli ve neticeleri sınırlandırılabilir olmalıdır. Nükleer silahlar gibi silahlar, doğrudan çatışmalara katılmayan kişileri de etkilediği için bu tür silahlar yasaklanmıştır.[959] Bununla beraber taraflar, askeri gereklilik ilkesi açısından silahlı kuvvet kullanma fiilleri sırasında silahlı harekatların sivil nüfusu ve sivil nitelikli malları korumaya dikkat edecek şekilde yürütülmesini sağlamalıdır. Sivil nüfusun üzerinde kazara meydana gelebilecek can kaybı, yaralanma ve sivil nitelikli mallara verilebilecek zararları önlemek ve bunları her şartta asgariye indirmek için mümkün olan tüm tedbirlerin alınması gerekir.[960] Nitekim askeri gereklilik için gerçekleştirilen ve karşı tarafın zayıflatılması amaçlarının gerektirdiği sınırı aşan derecede zarar ve şiddet doğuran eylemler, söz konusu ilkeye ilişkin sınırı ihlal eden tarafın aleyhine de sonuçlar doğurabilir. Gerçekten de bu durum, askeri gereklilik ilkesi sınırını aşan tarafın kendi lehine argümanları sunacağı kampanyaları olumsuz yönde etkileyebilecektir. Başka bir deyişle herhangi bir şekilde kontrol altında tutulmayan ve sivil-asker ayrımı yapılmadan uygulanan amaçsız şiddetin herhangi bir gerçek ve somut askeri bir başarıyı getirmesi de pek mümkün görünmemektedir.[961]

Denizde gerçekleştirilen silahlı çatışmalar ile ilgili birtakım özel kurallar da bulunmaktadır. Denizdeki çatışmalar, çatışan tarafların karasuları ile açık denizlerde

---

[956] **Bouchet-Saulnier**, s. 32.
[957] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 94.
[958] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 212.
[959] **Tütüncü**, s. 93.
[960] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 55.
[961] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 96.

yürütülebilecektir. Buna karşın barış veya savaş zamanı fark etmeksizin açık denizde tarafsız gemilerin seyir serbestisi devam edecektir.[962]

1907 yılında imzalanan *"Savaşta Deniz Kuvvetlerinin Bombardımanına Dair Sözleşme"* isimli Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesi uyarınca, koşulsuz olarak savunulmayan limanların bombalanması yasaktır. Ancak karşı tarafın silahlı kuvvetlerinin askeri işlerinde savaş malzemesi ve mühimmat deposu, fabrika veya diğer tesisler olarak kullanılmakta olan limanlar, kurallara uygun şekilde bombalanabilecektir. Sözleşme'nin 3-4. maddeleri uyarınca; bilimsel keşif ve araştırma amaçlı gemiler ile yerel ve kıyı trafiğinde kullanılan küçük bot ve balıkçı gemileri, saldırı ve müsadereden muaftırlar. Sözleşme'nin 5. maddesine göre; kamuya ait sanat, ibadet ve bilime tahsis edilen binalar ile hastane, hasta ve yaralılara yönelik diğer binalar, tarihi anıtlar ve hayır işleri ile ilgili binalar, bombalama sırasında korunmalı ve bu binaların açıkça görülebilen işaretlerle belirlenerek bombalamadan etkilenmemeleri sağlanmalıdır.[963] Ayrıca hastane gemileri (II. Cenevre Sözleşmesi 22-24, 33. maddeler, Ek I. Protokol 22-23. maddeler), iki tarafın anlaşmasıyla kabul edilen gemiler (Kızılay, Kızılhaç gemileri vb.) ile Cenevre Sözleşmeleri'nde düzenlenen işlevleri sınırında kalma şartıyla kartel gemileri (savaş esiri taşıyan mübadele gemileri) saldırı ve müsadereden muaf tutulmuştur.[964] Bununla beraber çatışmanın taraflarının, karşı tarafa ait askeri malzemelere savaş ganimeti olarak el koyması mümkündür.[965]

Her ne kadar meydana gelen silahlı çatışmalarda taraflar açısından askeri kurum ve personel bağlamında mevcut askeri başarının, çevresel koruma veya diğer değerlere göre ağır basması mümkün ise de askeri gereklilik kavramının dar yorumlanması insancıl amaçlar açısından zorunludur. Aksi halde insancıl hukuk kuralları ve özellikle askeri gereklilik ilkesi, tamamen iyi niyetle gözetilmediği takdirde sadece görüntüde bir koruma sağlayacaktır. Nitekim Nürnberg Mahkemesi, vermiş olduğu kararlar kapsamında; yargılanan kişinin askeri fayda elde edeceğine gerçekten ve samimi olarak inanıp inanmadığının, yani kişinin eylemlerin gerçekleştirildiği zamandaki algılamasının o kişinin suç işleyip işlemediğinin tespiti sırasında göz önüne alınması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme; kişilerin çatışmalar sırasındaki algılamasının onu iyi niyetli bir şekilde askeri amaçlar için zorunlu kalınan bir eylem gerçekleştirmeye mecbur olduğu düşüncesine itmesini bu kapsamda değerlendirmiştir.[966]

---

[962] **Tütüncü**, s. 95.
[963] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (IX) concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=F13F9FFC628FC33BC12563CD002D6819&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).
[964] **Tütüncü**, s. 102.
[965] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 191.
[966] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 104-106.

Türk Hukuku açısından gemi ve yüklerin nitelikleri hususu, önceden de değinilen 3894 sayılı *"Denizde Zabt ve Müsadere Kanunu"*nda düzenlenmiştir. Kanun'un 6. maddesi: *"Bir deniz nakil vasıtasının düşmanlık veya bitaraflık sıfatı, taşımağa salahiyetli olduğu bayrakla taayyün eder. Bir bayrak taşımağa salahiyetli olmayan nakil vasıtaları hakkında sahibinin tabiiyeti esas tutulur. Nakil vasıtasının sıfatı itiraz edilmeyecek bir şekilde tesbit olunmadığı müddetçe düşman gemisi telakki olunur."* şeklindedir. Ayrıca söz konusu Kanun'un 7. maddesi uyarınca; gemilerin düşman devlet bayrağından tarafsız bayrağa geçişi, gemi ve yükün zapt ve müsadereden kurtulması için yapılmışsa geçiş hakkı tanınmayacaktır.[967]

Havada yürütülen silahlı çatışmalar bakımından ise savaş uçakları; devletin askeri hizmetinde bulunan veya usulüne uygun olarak görevlendirilmiş bir askeri şahsın komutasında olan, tabiiyetini ve askeri niteliğini belirten dış bir işaret taşıyan ve mürettebatı asker olan uçak şeklinde tanımlanabilir. Hava çatışmaları bakımından değinilmesi gereken bir diğer husus, tarafsız devletlerin hava sahalarıdır. Tarafsız devletlerin ulusal hava sahalarında askeri faaliyetler gerçekleştirilmesi yasaktır. Nitekim tarafsız devletler, çatışan tarafların uçaklarının kendi hava sahasına girmesini kabul etmeyerek ülkesel yetki alanında bulunan hava sahasına ilişkin egemenliğini koruma hakkına sahiptir. Buna rağmen hava ihlalleri gerçekleşir ise tarafsız devlet, uçağı indirme ve içindekileri çatışma süresince gözaltına alma yetkisine sahiptir. Hava çatışmaları ile ilgili kapsayıcı bir sözleşme bulunmadığı için kara çatışmalarına ilişkin kuralların bazıları, hava çatışmaları açısından kıyasen uygulanmaktadır.[968]

Askeri gereklilik ilkesi, her türlü insancıl hukuk kuralının yorumlanmasında göz önüne alınması gereken bir istisna olarak nitelendirilmektedir. Nitekim doktrinde Güneysu bu konuda: *"…insancıl hukuk belli bir realizmi bünyesinde bulundurmak ve devletlerin meşru askeri kaygılarını da göz önünde bulundurmak zorundadır. Eğer bu kaygılar göz ardı edilirse hükümlere riayetin tehlikeye sokulması söz konusu olacaktır… Ancak günümüzde uygulanan insancıl hukukun bazı hükümlerinin mutlak olarak düzenlenmiş olmasını da göz ardı edemeyiz."* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Yazar, mutlak bir yasak olan işkence yasağını

---

[967] Kanun'un 7. maddesi: *"Düşman deniz nakil vasıtasının bitaraf bir bayrağa geçişi, düşmanlık sıfatının istilzam ettiği neticelerden kurtulmağa matuf olduğu takdirde tanınmaz.*
Aşağıdaki hallerde bitaraf bayrağa geçiş birinci fıkrada gösterilen maksatla yapılmış sayılır:
1 – Geçiş, denizde zapt ve müsadere hakkının tatbika başlandığı andan sonra vukubulmuşsa;
2 – Geçiş, denizde zapt ve müsadere hakkının tatbikına takaddüm eden altmış gün zarfında vukubulmakla beraber:
a) Geçiş vesaiki nakil vasıtasında mevcut olmazsa veya
b) Geçiş, bir şarta muallak olur veya tam olmazsa veyahut
c) Nakil vasıtası üzerinde tasarruf hakkı ile nakil vasıtasının istimalinden mütevellit kazanç geçişten evvelki ellerde kalırsa." şeklindedir.

[968] Hava savaşı hakkında Lahey Sözleşmeleri'nin 22-23. maddeleri dışında bir hukuk kuralı bulunmaması yönüyle, hava çatışmaları hukukun düzenleme alanı dışında kalmaktadır. Nitekim günümüz dünyasında silahlı çatışmaların kaderini belirleyen hava savaşları, devletler tarafından pek sınırlandırılması istenmeyen ve kolay vazgeçilemeyen olgulardır. Hava çatışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Tütüncü**, ss. 98, 127-130.

örnek olarak ele almış ve bu yasağın herhangi bir istisnaya yer vermeyecek şekilde uygulanması gerektiğini yerinde olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda insancıl hukuk kapsamında bazı güvence ve yasakların mutlak olarak algılanması gerekmektedir.[969] Sonuç olarak; askeri gereklilik istisnasının, insancıl hukuk kapsamında tanınmış tüm güvenceler ve kurallar açısından geçerli olduğunu savunmak mümkün değildir.

2.4.2.2.3. Sivil-Askeri Hedefler Arasında Ayrım Gözetme İlkesi

Sivil-askeri hedefler arasında ayrım gözetme ilkesi; silahlı çatışmalar sırasında sivil kişilere ve unsurlara saldırılmaması, doğru hedef seçimi, sivil-askeri hedefler arasında ayrım yapma ve askeri hedef seçme zorunluluğu şeklinde unsurları kapsamaktadır. Nitekim çatışan kişilerin silahlı kuvvetlere gönüllü olarak katıldığı varsayıldığı için askeri hedeflerin vurulması hukuka aykırı olmamaktadır. Askeri hedef seçme zorunluluğunun keyfileşmesi halinde sivil hedeflerin zarar görme riski ortaya çıkacak ve silahlı kuvvet kullanmanın meşru olması dahi bu riski meşru kılmayacaktır. Buna paralel olarak silahlı çatışmaya katılmayanların, yani sivil kişilerin silahlı saldırıların hedefi olmaması gerekmektedir.[970] Dolayısıyla sivil-askeri hedefler arasında ayrım gözetmeyen silahlar, insancıl hukuk tarafından yasaklanmıştır.[971] Kısaca ayrım gözetme ilkesi olarak da ifade edilebilecek olan ilke bakımından askeri hedef kavramının anlaşılması için Cenevre Sözleşmeleri'nde yer alan düzenlemeler yol gösterici olacaktır. Nitekim insancıl hukuka ilişkin teamül kuralları ile uluslararası düzenlemeler paralel hususları içermekte ve dolayısıyla yürürlükte olan Cenevre ve Lahey Sözleşmeleri hükümleri, teamül kurallarının anlaşılması açısından önemli olmaktadır.

Askeri hedefin sözcük anlamı; niteliği, bulunduğu yer, kullanım amacı ya da kullanımının askeri faaliyete fiili bir katkısı olan ve kısmen veya tamamen yok edilmesinin, ele geçirilmesinin ya da etkisiz hale getirilmesinin kesin askeri avantaj sayıldığı bir unsurdur.[972] Ek I. Protokol'ün 52. maddesine göre; askeri hedef, nitelikleri, yeri, amacı veya kullanımı, askeri harekata katkı sağlayan ve tamamen veya kısmen tahribi, zaptı veya etkisiz kılınması, saldırının düzenlendiği andaki koşullar bakımından kesin askeri yarar sunabilecek hedeflerdir. Aynı madde uyarınca, sivil hedefler ise askeri hedef dışındaki tüm hedefler olup, eğer hedefin askeri-sivil niteliği konusunda şüphe var ise askeri hedef olarak değerlendirilemeyecektir. Aynı doğrultuda Protokol'ün 50. maddesine göre; bir kişinin sivil olup olmadığı konusunda şüphe var ise söz konusu kişi sivil sayılacaktır. Protokol'e göre; kültürel varlıklar, dini yerler, tarihi

---

[969] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 102-103.
[970] **Hoş**, s. 79-80.
[971] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 39.
[972] **Bouchet-Saulnier**, s. 31.

anıtlar vb. hedefler saldırıdan veya askeri misillemelerden muaf olup, bazı nesneler koruma altına alınmıştır (51-53, 57 ve 58. maddeler). Ayrıca kültürel mallar ile sivil nüfusun hayatını sürdürmesi için gerekli olan nesnelerin (temel ihtiyaçların) korunması gerekli olup, bu hedeflerin askeri misilleme konusu olması yasaktır (54. madde). Kültürel mallar, silahlı çatışma taraflarınca saygı gösterilmesi gereken ve saldırıdan muaf unsurlardır. Bu bağlamda askeri operasyonlar süresince askeri hedef teşkil etmemeleri koşuluyla dine, sanata, bilime, eğitime ya da hayır işine hasredilmiş binalara ve tarihi eserlere yönelik zararları önlemek için özel tedbirler alınmalıdır. Halkların kültürel malvarlığı için büyük önem taşıyan mallar, baskın askeri gereklilik hali dışında saldırı konusu yapılamayacaktır.[973]

Kültür varlıklarının korunması bağlamında Türk Hukuku açısından belirtilmesi gereken husus, 2863 sayılı *"Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"*[974] isimli düzenlemedir. Söz konusu Kanun'un amacı; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını tanımlamak, yapılacak faaliyetleri düzenleyerek bu konuda ilke ve uygulama kararlarını alacak kuruluşun görevini tespit etmektir.

Dine hasredilmiş binalar açısından ibadet yerlerinin korunması konusunu da ayrıca değerlendirmek yararlı olacaktır. Önceden de değinildiği üzere dini binalar, kültürel mallar kapsamında tarihi binalar ve sanat eserleri ile birlikte ele alınmış ve söz konusu unsurlara özel koruma statüsü düzenlenmiştir. İbadet yerlerinin koruma statüsünden yararlanabilmeleri açısından öncelikle bu yerlerin karşı tarafın silahlı kuvvetleri tarafından ayırt edilebilmesi için bir amblem veya sembol ile işaretlenmeleri gerekmektedir. İnsancıl hukuk kuralları nezdinde; ibadet yerleri, kültürel veya manevi değerlerinden bağımsız şekilde sivil nitelikleri sebebiyle temel bir korumaya sahiptir. Nitekim bu hususta Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri, mahkeme uygulamaları ve doktrinde bir görüş birliği olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda kültürel varlıkların ve ibadet yerlerinin sivil nitelikli mallara tanınan koruma statüsünün ötesinde daha ayrıcalıklı bir garanti altına alındığı ve dolayısıyla bu koruma statüsüne ilişkin hükümlerin geniş şekilde yorumlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu koruma güvencesinin tek istisnasının baskın askeri gereklilik olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bağlamda baskın askeri gereklilik halleri, yani kültürel varlıkların işlevsel açıdan askeri bir hedef haline gelmesi veya bu hedefe karşı düşmanca bir tavır sergilemeyle edinilecek askeri üstünlüğe eşdeğer bir üstünlük elde

---

[973] Kültürel malların korunmasına yönelik insancıl hukuk kuralları için ayrıntılı bilgi hakkında bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 139-151; **Civelek,** Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, ss. 63-91.

[974] 21 Temmuz 1983 tarihinde kabul edilen Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 08.09.2020).

etmenin elverişli başka bir şartının bulunmaması halleri, kültürel varlıkların koruma statüsü açısından istisna niteliğinde olacaktır.[975]

Sivil nüfusun hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan unsurlar, yani temel hayati ihtiyaçlar olarak nitelendirilebilecek maddelerin korunması da özel bir önem taşımaktadır. Çiftlik hayvanları, yiyecek üretiminde kullanılan tarım alanları, ekin ve içme suyu istasyonları gibi sivil nüfusun hayatını sürdürmesi için gerekli olan hedeflere saldırmak, yok etmek, ortadan kaldırmak veya kullanılamaz hale getirmek yasaktır. Bununla beraber sivil nüfusun göç etmesine veya açlık çekmesine sebep olmamak şartıyla söz konusu hedeflerin düşman silahlı kuvvetleri tarafından beslenmek veya askeri eylemleri desteklemek için kullanılması, yasağın kapsamı dışındadır. Protokol'e göre; doğal çevreye geniş kapsamlı, uzun süreli ve ciddi surette zarar verecek fiiller de yasaklanmıştır (55. madde). Saldırıdan muaf olan hedeflerden birisi de; bent, baraj, nükleer enerji santralleri gibi tehlikeli güçler barındıran iş veya tesislerdir (56. madde). Söz konusu tesislerin saldırıdan muaf ve koruma altında olabilmesi, normal amaçlar için kullanılması şartıyla mümkündür. Ayrıca bu tesisler, askeri hedef niteliğinde olsa dahi tehlikeli güçlerin açığa çıkması ve sivil nüfusun ciddi kayıplar vermesi sonucuna yol açacak saldırılardan muaf olacaktır. Söz konusu tesislerin yakın çevresinde bulunan askeri hedeflere düzenlenecek olan bir saldırının bu sonuçları doğurma riski varsa, bu saldırılar da yasak kapsamında olacaktır.[976]

Korunan bölgeler olarak anılan bölgelere saldırı yapmak ayrıca yasaklanmıştır. Bu bağlamda yaralıları, hastaları ve sivil kişileri çatışmanın etkilerinden korumak amacıyla oluşturulan bölgeler, anlaşmayla silahsızlandırılmış bölgeler ve savunulmayan yerler, korunan bölgeler olarak nitelendirilmiştir.[977] Doğal çevre konusunda ise askeri hedef oluşturması veya mutlak askeri gereklilik hali dışında doğal çevrenin hiçbir parçası saldırılara konu olamayacaktır. Ayrıca beklenen somut ve doğrudan askeri avantaja göre çevreye aşırı sayılacak zarar verebilecek şekilde askeri bir hedefe saldırı yöneltmek de yasaklanmıştır.[978]

Sivil-askeri hedef ayrımı ilkesi kapsamında; devletlerin silahlı kuvvet kullanmayı planladıkları hedeflerin askeri hedef niteliğinde olduğundan emin olmak, sivil halka verilebilecek zararları en aza indirgemek ve zararın aşırı olma olasılığı durumunda kuvvet kullanmadan kaçınmak şeklinde yükümlülükleri söz konusudur. Bu bağlamda öncelikle,

---

[975] **Mermutluoğlu**, s. 452-458.

[976] 8 Haziran 1977 tarihli, Ek I. Protokol metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument (Erişim tarihi: 09.07.2020); Söz konusu düzenlemelerin Türkçe metni için bkz. **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, ss. 213-220.

[977] Korunan bölgeler ile ilgili ayrıntılı kurallar ve bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 131-138.

[978] Doğal çevreye yönelik olarak koruma, tarafların hak ve yükümlülükleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 157-173.

hedefin askeri veya sivil niteliği tespit edilmeli ve askeri niteliğinden emin olunduktan sonra silahlı müdahale gerçekleştirilmelidir. Sivil nüfus tarafından kullanılan binalar ile çatışma yerlerine düzenlenen silahlı müdahalelerde kaybın ve zararın mümkün olan en az seviyede gerçekleşmesinin sağlanması gerekmektedir. Zararın aşırı olması riski halinde ise örneğin, sürpriz bir saldırı sonucunda kazanılacak askeri başarı ile meydana gelebilecek olan sivil zararın tespiti yapılmalı ve sivil kayıpların ağır basması halinde müdahaleden vazgeçilmelidir. Doktrinde Hoş, bu konuda: *"Bu düşüncenin var olması içinse karşı taraf sivili diye düşünmeden ortak bir insancıl düşünce duygusunun karar veren kişilerde yerleşmesi gerekmektedir."* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[979]

Ayrım gözetme ilkesi kapsamında hedeflerin bireysel boyutuna göre çatışan-çatışmayan[980] ayrımı önem kazanmaktadır. Ayrım gözetme ilkesine göre; bir silahlı çatışmanın tarafları, siviller ile çatışan kişileri her zaman birbirinden ayırt etmek zorundadır, saldırılar sadece çatışanlara yönelik düzenlenmeli ve sivillere karşı saldırı yapılmamalıdır.[981] Çatışan kişiler; silahlı çatışmalara aktif olarak katılarak (insancıl hukuk kuralları ile sınırlandırılmış) silahlı eylemleri gerçekleştirebilir, silahlı eylemlere hedef olabilir ve savaş esiri[982] muamelesine tabi tutulabilirler. Muharip olarak da ifade edilen çatışan kişilerin sözcük anlamı; silahlı çatışma tarafı bir devletin, sağlık personeli ve din adamları dışında, silahlı kuvvetlerine mensup olan ve silahlı kuvvet kullanmasına izin verilmiş kimse şeklindedir.[983] Nitekim çatışmaya aktif şekilde katılmayan, yani sadece sağlık görevi ifade eden sağlık personeli ile dini fonksiyonlarla görevli olan dini personel her durumda saygı görmeli ve korunmalıdır. Bu bağlamda sağlık ve din personelinin insancıl görevleri dışında karşı tarafa zarar verebilecek eylemler gerçekleştirmesi halinde bu koruma kaybedilecektir.[984] Buna karşılık çatışmayan kişiler, silahlı eylemlerin hedefi olamazlar ve bu eylemleri gerçekleştirmeye de yetkileri bulunmamaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin 2286 sayılı kararında; silahlı çatışmalarda tarafların başta sağlık personeli ve

---

979 **Hoş**, s. 138.

980 Çalışma kapsamında asker-sivil kişiler ayrımı yerine, çatışan-çatışmayan kişiler ayrımı ifadesinin tercih edilmiştir. Nitekim silahlı çatışmalara devletlerin silahlı kuvvetleri mensupları dışında, milis ve gönüllü birlikler, direniş kuvvetleri, gerillalar, komandolar, casuslar, paralı askerler, yabancı gönüllüler vb. askeri kimliği tartışmalı kişiler de katılmaktadır. Bundan dolayı asker kişiler ifadesi ile bu kişileri kapsam dışında bırakacak bir algı uyandırmamak adına, silahlı çatışmalara aktif olarak katılarak çatışan kişiler olarak ifade etmek, niyeti ve amacı daha iyi karşılamaktadır. Nitekim doktrinde de asker kişi yerine, çatışan, çarpışan vb. ifadeler tercih edilmiştir.

981 **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 3.

982 12 Ağustos 1949 tarihli, III. Cenevre Sözleşmesi, yani Türkçesi "*Savaş Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Sözleşme",* orijinal ismi *"Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War"* olan Sözleşme savaş esirleri ile ilgili temel hükümleri düzenlemektedir. Sözleşme metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=77CB9983BE01D004C12563CD002D6B3E&action=openDocument (Erişim tarihi: 10.07.2020).

983 **Bouchet-Saulnier**, s. 243.

984 Sağlık ve dini personelin korunması, hak ve yükümlülükleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 87-114.

tesisleri ile insani yardım amaçlı olan kişi ve unsurların korunması olmak üzere insancıl hukuk kurallarına uygun hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir.[985]

Çatışan kişilerin, genel olarak silahlı kuvvet mensupları ile düzenli olmayan birliklerden oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Ek I Prokol'ün 43. maddesine göre; silahlı kuvvetler, silahlı çatışmalarda uygulanan uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını öngören bir iç disiplin sistemine tabi olan ve sorumlu bir komutanlığın emri altında bulunan bütün organize silahlı kuvvetler, gruplar ve birimlerdir.[986] Cenevre Sözleşmesi'nin 4. maddesi uyarınca; silahlı kuvvetlere bağlı hareket eden milis kuvvetleri ile gönüllü birlik mensupları, silah taşımayan, ancak silahlı kuvvetlere eşlik eden ve ordu emri altında olan hakim, doktor vb. kişiler de bu statüde olacaktır. Bununla beraber çatışan kişiler; sakatlanmış, esir düşmüş, yaralanmış, çatışma dışı kalmış ise kendilerine insancıl hukuk kuralları uyarınca insanca muamele yapılması gerekecektir.[987] Ayrıca insancıl hukukun sivillere ve sivil nitelikli mallara sağladığı korumadan yararlanma hakkına sahip olmak şartıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun olarak bir barışı koruma görevinde yer alan personel ve malzemelere yönelik saldırılar da yasaklanmıştır.[988] Sonuç olarak; silahlı çatışmalar sırasında karşılaşılan kişilere yönelik olarak çatışan-çatışmayan ayrımı yapılırken söz konusu kişinin kimliğinin ötesinde işlevsel bir değerlendirme yapılmalı ve çatışma dışı kalıp kalmadığı bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2003 yılında Koalisyon güçleri tarafından Irak'a düzenlenen askeri harekatlarda orantısız ve sivil-askeri hedefler arasında ayrım gözetmeyecek kadar şiddetli olan özellikle misket bombası (çevreye dağılan her bir parçası birer bomba etkisine sahip bir silah türü) olarak adlandırılan bazı silah türlerinin kullanılması, ayırt etme ilkesinin ihlali niteliğindedir. Yine Irak'ta kullanılan sivil kayıplara yol açacak şekilde düzenlenen aldatmacalar, yasaklanmış askeri taktiklerdir.[989]

Sivillerin, insancıl hukuk kurallarının sivil kişilere sağlamış olduğu hak ve ayrıcalıklardan yararlanabilmesi için silahlı çatışmalara hiçbir şekilde doğrudan katılmama ve düşmanca eylem gerçekleştirmeme yükümlülükleri bulunmaktadır. Başka bir deyişle; silahlı kuvvetler içinde yer almayan, silahlı çatışmalara dahil olmamış veya dışında kalmış, yani çatışmalarla ilgisi olmayan kişiler, sivil sayılacaktır.[990] Buna karşın söz konusu kişiler anılan yükümlülüklerini ihlal etmeleri halinde sivil statünün sağladığı korumayı kaybedecekleri gibi

---

[985] 3 Mayıs 2016 tarihli, 2286 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2286(2016) (Erişim tarihi: 24.02.2021).
[986] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 208; **Kaya/Acer**, s. 124.
[987] **Tütüncü**, s. 85-86; **Başer**, s. 94.
[988] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 123.
[989] **Kaya/Acer**, s. 128.
[990] **Başer**, s. 31.

çatışan olmadıkları için savaş esiri statüsünün korumasından da yararlanamayacaklardır. Ayrıca ajanların ve sabotaj faaliyetlerinin engellenmesi, Cenevre Sözleşmesi'nin 5. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre; çatışmanın taraflarından birinin ülkesi dahilinde Sözleşme koruması altında olan bir kişinin, devletin güvenliğine karşı bir eyleme giriştiğine ya da girişeceğine dair haklı bir şüphenin bulunması halinde bazı hakların kullanılması askıya alınabilecektir.[991] Ayrıca aynı Sözleşme'nin 35. maddesi: *"Himaye gören bir şahıs, bir ihtilafın bidayetinde veya devamı esasında bulunduğu toprağı terk etmek isterse devletin milli menfaatlerine mugayir olmadığı takdirde mezkur şahsın bunu yapmaya hakkı olacaktır."* şeklindeki düzenlemesiyle,[992] herhangi bir zararlı eylemde bulunmasa da sivil bir kişinin bazı haklarının kısıtlanmasını mümkün kılmaktadır. Aynı düzenleme ayrıca Sözleşme ile korunan yabancı kişilerin, silahlı çatışma tarafı bir devletin ülkesini terk etme hakkına bir istisna getirmektedir. Bununla beraber silahlı çatışma taraflarının bazı kişiler ile ilgili bazı pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Nitekim silahlı çatışmalar sonrasında tarafların koşullar izin verdiği müddetçe zaman geçirmeden ve ayrım gözetmeksizin yaralıları, hastaları, deniz kazazedelerini, ölüleri aramak, toplamak ve tahliye etmek için mümkün olan tüm tedbirleri alması gerekmektedir. Ayrıca taraflar, kaybolduğu bildirilen kişilere ilişkin izahat verilebilmesi için gerekli tedbirleri almalı ve kayıp kişilerin akıbetine ilişkin her bilgiyi aile fertlerine vermelidir. Taraf devletler; özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilere uygun yiyecek, su, barınak, giyim ve tıbbi bakım sağlanması için de gerekli tedbirleri almalıdır.[993]

Önceden de belirtildiği üzere çatışanlar, resmi silahlı kuvvetler ile düzenli olmayan birliklerden oluşmaktadır. Düzenli olmayan birlikler genel olarak; direniş kuvvetleri, milisler ve gönüllüler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Düzenli olmayan birlik mensupları; çatışan taraf tarafından yetkilendirilmiş, özel girişimden kaynaklanmış veya özel bir yetkiye dayanmaksızın kendi inisiyatifleriyle hareket eden kişiler olabilmektedir. Düzenli olmayan birliklerin resmi silahlı kuvvetlerin hak ve ayrıcalıkların kazanabilmesi; kendisine tabi olanlardan sorumlu bir kişinin emri altında bulunma, uzaktan görülebilecek sabit bir işaret taşımak, silahlarını ve teçhizatlarını açık olarak taşımak ve faaliyetlerini insancıl hukuk kurallarına göre yürütmek şeklindeki koşullara tabidir. Nitekim bu koşullar, çatışanların karşılarındaki kişilerin çatışan-çatışmayan sıfatını ayırt edebilmesi ve karşılılık ilkesi kapsamında her iki tarafın da insancıl hukuk kurallarına uygun davranması gerekliliğinden doğmaktadır.[994] Bu bağlamda çatışan

---

[991] **Hoş**, s. 147-148.
[992] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 133.
[993] Yaralılar, hastalar, deniz kazazedeleri, ölüler, kayıp kişiler, özgürlüklerinden mahrum kişiler ile ilgili olarak çatışma taraflarının yükümlülükleri ve ilgili güvenceler hakkında bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 445-511.
[994] Belirtilen koşullar, 1907 Lahey Sözleşmeleri'nin 1. maddesi ile III. Cenevre Sözleşmesi'nin 4. maddesinin A/2 hükmünde yer almaktadır. Tütüncü; bu düzenlemelerin, düzenli olmayan birlikler açısından modern görüşü

kişilerin, bir askeri harekata katıldıklarında kendilerini sivil halktan ayırt etmeleri zorunlu olup, bu yükümlülüğe aykırı hareket etmeleri halinde savaş esiri statüsünden yararlanmaları mümkün değildir.[995]

Silahlı çatışmalarda modern dünyada siyasi ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle silahlı kuvvetler ile düzenli olmayan birlikler dışında farklı vasıfta kişiler de yer almaya başlamıştır. Genel anlamda; gerillalar, komandolar, casuslar, paralı askerler ve özel düşman vatandaşları olarak misal verilebilecek olan bu kişilerin statüsü tartışmalıdır. Kural olarak anılan kişiler savaş esiri muamelesi görme hakkına sahip olmamasına rağmen, bu kişilerin belli başlı asgari güvencelerden yararlanma hakları bulunmaktadır (Ek I. Protokol 44/1).[996] Söz konusu asgari güvenceler, hukuki güvenliği sağlayan bir mahkeme kararı olmadan öldürülmeme ve yargı kararı olmadan cezalandırılmama şeklinde özetlenebilir.

Gerillalar,[997] açık işaret taşımamaları nedeniyle savaş esiri olamayacak ve savaş hukukuna tabi olmayacaktır. Komandolar[998] ise sivil kıyafet ile yakalanmaları halinde çatışan muamelesi görmeyecek, üniforma ile yakalanır ise savaş esiri muamelesi görebilecektir. Casuslar,[999] savaş esiri statüsüne sahip olmamakla beraber yargılanmadan cezalandırılamayacaktır. Bununla beraber savaş yöntemleri kapsamında; savaş hileleri, insancıl hukukun hiçbir kuralını çiğnenmemesi şartıyla yasak değildir.[1000] Paralı askerler,[1001] çatışanlar ile aynı kategori içerisinde olup, Cenevre Sözleşmesi hükümlerine uygun hareket etmeleri halinde savaş esiri olma hakkına sahip olabilecektir. Bu bağlamda paralı askerler, önceden bir dava süreci gerçekleşmeksizin mahkum edilemeyecek ve yargılanamayacaklardır.[1002] Bununla beraber paralı askerler ile profesyonel ordularda bulunan ve yerine getirdikleri hizmet karşılığında ücret alan kişilerin farklı olduğunun belirtilmesi gerekir. Örneğin; ABD ve İngiliz orduları bu şekilde oluşturulan profesyonel ordulardır.[1003] Son olarak özel düşman vatandaşları

---

yansıttığını ve söz konusu koşullar bakımından da savaş kurallarının güvene ihaneti yasakladığını ifade etmiştir. **Tütüncü**, s. 86-87, dn. 238.

[995] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 431.

[996] **Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**, s. 209.

[997] Gerillalar; sabotaj faaliyetleri açısından önemli rol oynayan, gizli ve hızlı hareket edebilen kişiler olarak tanımlanabilir.

[998] Komandolar; iletişimi kesme, boru patlatma gibi belirli görevlerle düşman ülkesine sızan düzenli ordu mensubudur.

[999] Silahlı çatışmalar esnasında yasal bir uygulama olarak kabul edilen casusluk faaliyeti; çatışma bölgesinde gizlice ve hileli davranışlarla karşı tarafa iletilmek amacıyla bilgi edinmeye çalışma olarak tarif edilebilir.

[1000] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 225.

[1001] Paralı asker; özel kazanç amacıyla silahlı çatışmalara katılan ve herhangi bir devletin (çatışan taraf veya taraf olmayan devlet) silahlı kuvvetler mensubu olmayan kişiler olarak tanımlanabilir.

[1002] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 439.

[1003] **Kaya/Acer**, s. 125.

ise[1004] silahları açık olarak taşımak ile insancıl hukuk kurallarına uymak şartıyla çatışan statüsüne hak kazanabilecektir.[1005]

Ayrım gözetme ilkesinin istisnası olarak ifade edilebilecek çifte etki veya ikili hedef kavramına da değinmek, konunun anlaşılması açısından doğru olacaktır. Çifte etki, silahlı çatışmalar sırasında sivil hedeflere saldırılmasını yasaklayan ilke ile makul olarak kabul edilebilecek olan askeri yöntem ve uygulamaların uzlaştırıldığı bir olgu şeklinde kısaca ifade edilebilir. Başka bir deyişle sivillere hiç zarar verilmemesi veya olabildiğince az zarar verilmesi ile askeri başarıyı elde etmeyi mümkün kılacak ve olabildiğince artıracak uygulamalar çifte etki olarak adlandırılabilir.[1006] Çifte etki kavramı ilk bakışta biraz şüpheli olsa da insancıl hukuk kapsamında gerçeklerden uzak düzenlemelerin öngörülmesi, insancıl hukukun gelişmesi ve uygulanmasını sekteye uğratacaktır. Zira yıkıcı ve ölümcül mahiyette eylemler, bir silahlı çatışma esnasında kaçınılmaz olarak gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla stratejik olarak önemli bir askeri hedefin bombalanmasının sırf bu hedefin sivil hedefe yakın olması sebebiyle tamamen yasaklanması, hiç gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. İnsancıl hukuka ilişkin gerçekçi bir yaklaşım sergilenmemesi ise, birçok devletin insancıl hukuk sözleşmelerine taraf olmasından kaçınmasına ve kuralların uygulanma kabiliyetinin yitirilmesine sebep olabilecektir. Ayrıca sınırlandırılmak istenen şiddetin de önüne geçilememiş olacaktır. Dolayısıyla devletler, askeri gereklilik ile insancıl amaçlar arasında belli bir dengeyi gözeten düzenlemeler getirmeyi amaçlamışlardır.[1007]

Çifte etki açısından bulunması gereken dört şart olduğu ifade edilmelidir. Buna göre birinci şart, gerçekleştirilen askeri operasyonun meşru bir silahlı çatışma eylemi olmasının yanında kendi içinde iyi ve zararsız olarak nitelendirilmesi gerekir. İkinci şart açısından bu operasyonun ahlaki açıdan doğrudan bir etkisi var ise bu etkinin makul bir boyutu bulunmalıdır. Üçüncü şart kapsamında operasyonu gerçekleştiren kişiler iyi niyetli olmalı, makul etkiyi amaçlamalı, öngörülebilir kötü etkiyi en aza indirgemek için özen göstermeli ve söz konusu hususlara yönelik gerekli önlemleri almalıdır. Son olarak dördüncü şart bakımından ise gerçekleşecek iyi etki, kötü etkiyi telafi edebilecek oranda olmalıdır. Sivil hedefler açısından zararlı olabilecek olan askeri harekat ve hamleler, çifte etki ilkesi açısından bu şartlara uygun olduğu ölçüde meşru kabul edilebilecektir.[1008] Şartlar kapsamında ifade edilen iyi etki,

---

[1004] Özel düşman vatandaşları; istilacı devlete karşı kitle halinde silahlı şekilde ayaklanan ülke halkı şeklinde kısaca ifade edilebilir.
[1005] İmtiyazsız savaşanlar olarak ifade edilebilecek bu kişilerin statüsünü ayrıntılı şekilde değerlendirmek çalışmamızın kapsamını aşacağı için konumuzu ilgilendirdiği ölçüde değinmeyi ve söz konusu tartışmalar hakkında ilgili literatüre atıf yapmakla yetinmeyi uygun buluyoruz. **Tütüncü**, ss. 88-91; **Başer**, ss. 28-31.
[1006] **Başer**, s. 104.
[1007] **Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi, s. 96.
[1008] **Hoş**, s. 81-82.

operasyonlar neticesinde elde edilmesi amaçlanan askeri başarı ve kazanım iken, kötü etki öngörülen veya göze alınan sivil hedeflere ilişkin kayıplardır. Bu bağlamda çifte etki ilkesi, iyi etki (askeri başarı ve kazanım) ile kötü etki (sivil kayıp) arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda çifte etki ilkesi, olabildiğince sivil hedefler lehine yorum yapılmasını gerektirmektedir. Burada mutlak matematiksel bir hesaplama yapılması söz konusu değildir. Bu noktada hesaptan ziyade, insancıl hukuk kurallarına egemen olan temel ilkeler ışığında bir dengeleme yapılmalı ve önceden de belirtildiği üzere, olabildiğince sivil hedeflerin zarar görmemesi veya az zarar görmesi amaçlarına uygun olarak değerlendirme yapılmalıdır.

Silahlı çatışmalarda; çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, maluller ve gazetecilerin korunması için spesifik insancıl hukuk kuralları mevcuttur. Nitekim silahlı çatışmalarda çocukların korunması ayrı bir önem taşımaktadır. Silahlı çatışmadan etkilenen çocukların özel saygı görme ve korunma hakları bulunmaktadır. Çocukların silahlı kuvvetlere veya silahlı gruplara alınması ve silahlı çatışmalara katılması yasaklanmıştır. Bu bağlamda Cenevre Sözleşmeleri, silahlı çatışmalarda bir şekilde öksüz kalan veya ailelerinden ayrı düşen on beş yaşından küçük çocuklar için bir koruma öngörmektedir. Bu koruma uyarınca; çocuklar tek başına terk edilmeyecek, bakımları, dinlerinin gereklerini yapmaları ve eğitimleri için gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıca çocukların saldırıların hedefi olmaları engellenecek, silahlı kuvvetlere kaydedilmelerinden kaçınılacaktır. Silahlı çatışma ile ilgili sebeplerden dolayı tutuklanmaları veya gözaltına alınmaları halinde çocuklar, aileleri yoksa yetişkinlerden ayrı yerlerde tutulacaklardır. Suç işledikleri tarihte 18 yaşını doldurmayan çocuklara ölüm cezası uygulanamayacaktır.[1009] Çatışma tarafları, silahlı çatışmalardan etkilenen kadınlara özgü koruma, sağlık ve yardım ihtiyaçlarına saygı göstermelidir. Silahlı çatışmalardan etkilenen yaşlıların, engellilerin ve malullerin de özel saygı ve korunma hakları bulunmaktadır.[1010]

Gazeteciler açısından ise silahlı çatışma bölgelerinde profesyonel olarak görev yapan sivil gazeteciler, silahlı çatışmalara doğrudan katılmadıkları sürece saygı görmeli ve korunmalıdır.[1011] Doktrinde Dost, silahlı çatışma bölgelerinde görev yapan gazetecilerin korunmasının sadece gazetecilerin hakları açısından değil, insanların haber alma hakları bakımından da önem taşıdığını haklı olarak ileri sürmüştür. Yazar, gazetecilere yeni bir koruma statüsünü sağlamak için gereken yeni düzenlemelerin yapılmasının henüz mümkün

---

[1009] **Başer**, s. 111-112.

[1010] Kendilerine özgü korumadan faydalanan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve maluller ile ilgili tarafların yükümlülükleri ve tanımaları gereken güvenceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 533-552.

[1011] Gazetecilerin insancıl hukuk nezdinde sahip olduğu güvenceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Henckaerts/Doswald-Beck**, ss. 127-130; Dost, Süleyman, "Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Gazetecilerin ve Medya Araçlarının Korunması", **Ankara Barosu Dergisi,** Cilt: 76, Sayı: 2, 2018, ss. 175-201.

görünmediğini, bu bağlamda mevcut düzenlemelerin gazetecilerin korunması lehine yorumlanması ve bu hususta eğitime önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Medya araçlarına ilişkin ayrı bir insancıl hukuk düzenlemesi bulunmamasına karşın yazar; söz konusu nesnelerin sivil unsur olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Yazar, günümüz teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucunda medya araçlarının sayısı ve çeşitliliğinin artması sebebiyle medya araçlarının sivil statüsünün sürdürülmesi ve ayrıca yeni medya araçları açısından günümüz silahlı çatışma şartlarına uygun yorum yapılması gerektiğini belirtmiştir.[1012]

Hedef ve kişiler dışında ayrıca malvarlıkları bakımından da ayrım gözetilmesi gerekmektedir. Nitekim ayırt etme ilkesine göre; silahlı çatışma tarafları her zaman sivil unsurlar ile askeri hedefleri ayırt etmek zorunda olup, saldırılarını sadece askeri hedeflere yöneltmeli ve sivil nitelikteki mallara saldırı düzenlememelidir.[1013]

[1012] **Dost,** s. 200-201.
[1013] **Henckaerts/Doswald-Beck**, s. 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YÜRÜTME ORGANININ SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI YETKİSİ

3.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Verdiği İzin Doğrultusunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi

Anayasa'nın 92. maddesi kapsamında silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin iki temel durumun bulunduğu ifade edilebilir. İlk durum, Meclis tarafından verilen izin kararı doğrultusunda yürütme organı tarafından silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin haller ile Meclis tarafından savaş hali ilan edilmesi sonrasında yürütme organının bu savaş halinin gereklerine uygun şekilde kullandığı yetkilerin söz konusu olduğu kuraldır. İkinci durum ise silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin istisnai hallere ilişkindir. İstisnai hallerden ikisi maddenin ilk fıkrasında, diğer bir istisnai hal ise maddenin ikinci fıkrasında yer almaktadır. Anayasa maddesinin ilk fıkrasındaki istisnai haller, milletlerarası antlaşmalar ile milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği durumlardır. İkinci fıkradaki istisnai hal ise Meclis tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması sebebiyle silahlı kuvvet kullanmaya derhal karar vermenin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu karar verme yetkisidir. Madde kapsamındaki söz konusu tüm durumlarda yürütme organının sahip olduğu yetkileri, ayrı birer başlık altında değerlendirmek daha doğru olacaktır

Silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin durumlarda yürütme organının yasamaya karşı belirgin bir üstünlüğünün olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim Anayasa hukuku açısından milli savunma faaliyetleri şeklinde yürütülecek olan silahlı kuvvet kullanma yetkisi, gerektiğinde acele kararların alınmasını gerektirmektedir. Her ne kadar ülkemiz açısından son derece önemli ve hassas bir husus olan savaş hali ilanı yetkisi Meclis'e ait olsa da Meclis tarafından izin verilmiş olmak şartıyla silahlı kuvvetlerin kullanılması yetkisi, yürütme organı tarafından icra edilecektir. Nitekim önceden de belirtildiği üzere silahlı kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin süratle uygulanması gereken kararlar, yürütme organı tarafından alınabilecektir.[1014]

3.1.1. Yürütme Organının Silahlı Kuvvet Kullanma Yetkisi

Yürütme organı, Meclis'in izin kararı doğrultusunda verilen yetkinin kullanımına ilişkin bir takdir yetkisine sahiptir. Bu takdir yetkisi; kullanılacak olan silahlı kuvvetin süresine,

---

[1014] **Teziç**, s. 438; **Erdil**, s. 88.

niteliğine ve derecesine ilişkindir. Dolayısıyla yürütme organı, dış politika ile askeri teknik konularında sahip olduğu uzmanlık ve teknik bilgiye dayanarak yetkinin sınırlarını ve kapsamını takdir edecektir. Burada yürütme organı kapsamında, Milli Savunma Bakanı ile Dışişleri Bakanı'nın Meclis kararının konusu olan olay ve olgular hakkında ileteceği rapor ve görüşler doğrultusunda silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icra edilmesine karar verecek olan makam Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, söz konusu yetkinin temel esasları ile çerçevesini belirleyecek ve Türk Silahlı Kuvvetleri de bu kararların gereğini yerine getirecektir. Doğal olarak Cumhurbaşkanı, bu hususta karar verirken Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile görevli komutanların da görüşlerinden ve raporlarından yararlanacaktır. Burada bir işbirliği veya yetki paylaşımı değil, Cumhurbaşkanına bağlı olarak görev yapan yürütme organı görevlilerinin Cumhurbaşkanına görüş bildirmesi ve Cumhurbaşkanının gerek Bakanlardan gerekse TSK makamlarından aldığı görüş ve raporlar doğrultusunda karar vermesi söz konusu olmaktadır.

Silahlı kuvvet kullanma yetkisi kapsamında; yürütme organı, Genelkurmay Başkanlığına siyasi bir direktif vermek suretiyle genel esasları tespit etmekte ve silahlı harekatın uygulanmasıyla ilgili diğer hususlar, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Yürütme organı tarafından verilen siyasi direktif ile önemli hukuksal noktaların belirleneceğini ve teknik ayrıntılara girilmemesi gerektiğini ifade etmek mümkündür.[1015] Bununla beraber TSK'nın kullanılmasında son söz ve takdir yetkisinin de yürütme organına ait olduğu belirtilmelidir. Yürütme organı, Meclis kararı kapsamında silahlı kuvvet kullanma yetkisini icra ederken Meclis kararında yer alan hususlar, milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ile uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun şekilde hareket etmelidir. Yürütme organının, Meclis kararında belirtilen süre, lüzum, şümul gibi unsurlara uygun olarak silahlı kuvvet kullanması gerekmektedir. Nitekim Meclis, izin verme kararı ile tüm yetki ve sorumluluğu yürütme organına bırakmamakta ve yürütme organı tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin denetimini yapmaktadır. Kanaatimizce; sadece Meclis kararında yer alan hususların değil, Meclis görüşmelerinde ileri sürülen iddialar ve düşüncelerin dahi yürütme organı tarafından göz önüne alınması doğru olacaktır. Buradaki amaç, yürütme organının faaliyet alanını amaca aykırı şekilde kısıtlamak olmayıp, silahlı kuvvet kullanma gibi son derece önemli ve hassas bir hususta olabildiğince hukuka uygun, demokratik uzlaşmacı bir anlayış ile devlet organları arasında uyum doğrultusunda kararlar alınması ve uygulanmasıdır. Nitekim silahlı kuvvet kullanma yetkisi bakımından son derece önemli olan dış politika, milli

---

[1015] Aslan, M. Yasin, "Meşru Savunma Hakkı Çerçevesinde Sınır Ötesi Harekâtın Hukuksal Esasları", **Adalet Dergisi,** Sayı: 32, 2008, s. 130.

güvenlik ve kamu düzeni konularında, asıl uzman organın yürütme organı olduğuna şüphe yoktur. Buna karşın bu temel yetkilerin, hukuk devleti ve demokratik devlet ilkelerine uygun kullanılması son derece önem arz etmektedir.

Milletlerarası hukukun meşru saydığı haller açısından Meclis, meşru müdafaa hakkına binaen izin karar vermiş ise meşru müdafaa hakkının gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartları ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine bildirim ve Konsey kararına uyma yükümlülüğüne uygun şekilde silahlı kuvvet kullanma yetkisi icra edilecektir. Buna karşın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul kararı ile silahlı kuvvet kullanma söz konusu ise ilgili Konsey veya Kurul kararında belirtilen şartlara ve hususlara uygun şekilde hareket edilmelidir. Bu bakımdan Konsey veya Kurul'un benzer somut olaylardaki yaklaşımlarının ve uluslararası ilişkilerin de göz önüne alınması yararlı olacaktır. Gerek meşru müdafaa hakkı gerekse BM kararına binaen kuvvet kullanmasının söz konusu olduğu durumlarda başta Konsey ile Kurul olmak üzere BM organlarının kararları ve değerlendirmelerinin önemi ortadadır. Bu bakımdan her iki halde de Konsey, Genel Kurul ve Uluslararası Adalet Divanı'nın silahlı kuvvet kullanma yetkisine konu olan olay ve olgulara benzer hususlardaki yaklaşımlarının, kararlarının ve raporlarının göz önüne alınması, uluslararası hukuka uygunluk açısından yol gösterici olacaktır. Yürütme organı, silahlı kuvvet kullanma yetkisini icra ederken Meclis kararları, milletlerarası hukukun meşru saydığı haller (meşru müdafaa hakkı veya BM kararı) ile uluslararası insancıl hukuk kurallarına da uygun hareket etmelidir. Bu bakımdan başta Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere insancıl hukuka ilişkin uluslararası pozitif düzenlemelerde yer alan yükümlülükler ile teamül kuralları kapsamında yer alan ilkelere uygun hareket edilmesi gerekmektedir.[1016]

3.1.2. Savaş Hali İlanı Durumunda Yürütme Organının Yetkileri

Savaş hali ilanı sonrasında yürütme organının yetkileri esasen 2941 sayılı *"Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu"* ile düzenlenmiştir. Kanun'un "*Savaş Hali Uygulaması"* başlıklı ikinci bölümünde, *"Savaş hali ile ilgili görev, yetki ve sorumluluklar"* başlıklı 15. madde uyarınca; Cumhurbaşkanı, savaş ilanı sonrasında seferberlik ilan edilmemiş ise seferberlik halinde uygulanacak tedbirlerden hangilerinin yürürlüğe konulacağına karar vermeye yetkilidir.

[1016] Meclis'in izin verme yetkisi, milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ve uluslararası insancıl hukuk kuralları ile ilgili olarak önceki başlıklarda gerekli değerlendirmeler yapıldığı için ve yürütme organının silahlı kuvvet kullanma yetkisi kapsamındaki takdir yetkisinin incelenmesinin hukukilikten çıkıp yerindelik sorgulamasına kayması riskinden dolayı konu ile ilgili değerlendirmemizi uzatmamayı uygun buluyoruz. Nitekim çalışmamız, niteliği itibarıyla hukuka uygunluk açısından bir değerlendirmeyi içermektedir. Buna karşın yürütme organının silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin şartlarla ilgili gerekli bilgiler için söz konusu başlıklardaki değerlendirmelere bakılmasını öneririz.

Seferberlik ilanı halinde ise Cumhurbaşkanı, alınan tedbirlerin uygulanmasına devam edilmesine ilişkin tedbirleri almaya yetkilidir. Buna karşın seferberlik ilanına gerek görülmeden savaşa girilmiş veya silahlı çatışmaların fiilen başlanmış olması da mümkündür. Dolayısıyla değinilen durumlarda kanunlarda yer alan savaş ve seferberliğe ait hükümler ile yine kanunlarda savaş hali, savaş zamanı ve savaş esnası gibi hallerde uygulanacağı yazılı hükümlerden hangilerinin, nerelerde veya ne zaman uygulanacağı ile bunlardan ne suretle vazgeçileceği, Cumhurbaşkanı kararı ile düzenlenecektir. Söz konusu Cumhurbaşkanı kararı, Resmi Gazete'de yayımlanacak ve Meclis'in bilgisine sunulacaktır.

Savaş hali ilanı sonrasında yürütme organının görev ve yetkilerinin; dış politika açısından savaş ilanı, savaşın yürütülmesine ilişkin fiili silahlı kuvvet kullanma faaliyetleri ve olağanüstü hal ilanı açısından ayrı birer başlık altında ele alınması konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Nitekim savaş ilanı ile silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin görev ve yetkiler doğrudan savaş ile ilgili iken, olağanüstü hal ilanı kapsamındaki görev ve yetkiler, ulusal hukuk kapsamında kamu düzeni ile vatandaşların hak ve yükümlülükleri açısından önem taşıması yönüyle nitelik bakımından farklılık taşımaktadır.

3.1.2.1. Savaş İlanı ile Savaşın Yürütülmesine Yönelik Silahlı Faaliyetler

2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nda yer alan yasal düzenlemeler, savaş hali ilanı yetkisinin içeriğinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Kanun'un *"Savaş ilanı"* başlıklı 14. maddesine göre; savaş ilanına Meclis tarafından karar verilir. Aynı doğrultuda Kanun'un *"Savaş halinin kaldırılması"* başlıklı 16. maddesi uyarınca, Meclis'in karar vermesi ile savaş halinin kaldırılması mümkün olacaktır. Maddeye göre; savaş haline ilişkin uygulamalar, Meclis kararında belirtilen gün ve saatte son bulacaktır. Buna karşın her ne kadar ilgili yasal düzenlemelere göre; savaş haline ve savaş halinin sonlandırılmasına Meclis karar verecek ise de savaş hali, daha önce de belirtildiği üzere ülke açısından yürürlüğe girecek olan hukuki statüye ilişkindir. Buna karşın yürütme organının, yani Cumhurbaşkanının yetkisi kapsamında yer alan milli savunma ve dış politika hususları açısından savaş halinde kullanılması gerekebilecek birçok görev ve yetki bulunmaktadır.

Savaşın yürütülmesine dahil olan silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetlerden önce, Cumhurbaşkanı tarafından da savaş ilanı söz konusu olabilecektir. Cumhurbaşkanının, Meclis kararı doğrultusunda milli savunma ve dış politikaya ilişkin yetkilerine dayanarak ilgili devlet veya devletlere savaş ilan etmesi mümkündür. Cumhurbaşkanının savaş ilanı, uluslararası ilişkilere ilişkin bir işlemdir. Buna karşın Meclis tarafından ilan edilen savaş hali ilanı ise ulusal hukuk düzeni açısından önem taşımaktadır.

Savaş kavramına ilişkin başlıkta değindiğimiz üzere doktrinde savaşı bir statü veya olgu olarak değerlendiren görüşler mevcuttur. Bu bağlamda savaşı, uyuşmazlıklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeye çalışan devletlerin karşılıklı durumu, yani bir statü olarak değerlendiren görüşe göre, savaş ilan edilmesi bir zorunluluktur. Nitekim taraflar savaş ilan ederek savaş statüsünü kabul etmekte ve bu statüyü diğer devletlere de ilan etmiş olmaktadırlar. Grotius'a göre; savaşa başvurmak haklı olsa bile savaş ilanı bir zorunluluktur.[1017] Savaşı hukuksal bir statü olarak gören görüşe göre, gerçekten de savaş ilanı anlamlı ve gereklidir. Buna karşın Oppenheim tarafından savunulan ve savaşı taraflar arasında silahlı çatışmaların varlığına göre değerlendiren görüşe göre, savaş ilanı pek önemli sayılmamaktadır.[1018] Her ne kadar savaş ilanı, oldukça önemli sonuçlara yol açmakta ise de devlet uygulamalarında buna ilişkin tutarlı ve istikrarlı bir uygulamanın olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Tarihte savaş ilan etmeden oldukça büyük çaplı silahlı çatışmalar yaşanan örnekler (İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırısı, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin 1939 yılında Polonya'ya saldırısı vb.) mevcuttur. Buna karşın savaş ilan edildiği halde herhangi bir silahlı çatışma gerçekleşmeyen örnekler de (İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye ile Latin Amerika ülkelerinin Almanya'ya savaş ilan etmesi) söz konusudur. Uluslararası hukuk bakımından 3. Lahey Sözleşmesi, yani *"Muhasamatın Başlamasına Dair Sözleşme"*[1019] 1. maddesi uyarınca, silahlı çatışma tarafı olan devletlerin savaş ilan etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Doktrinde; devletlerin silahlı çatışma gerçekleştirmelerine rağmen bu silahlı çatışmalara savaş adını vermenin getireceği yükümlülüklerden kurtulmak için savaş ilan etmeden kaçınmalarının savaşı bir statü olarak niteleyen görüşü zayıflattığı ileri sürülmüştür.[1020]

Kanaatimizce; devletlerin silahlı çatışmalara ilişkin fiili tavırlarının hukuki değerlendirmeleri zayıflatması, yani hukuki görüşlerin devletlerin yaklaşımlarına göre şekillendirilmesi pek doğru değildir. Ayrıca önceden de belirttiğimiz üzere devletlerin savaş ilanı beyanlarını şekli açıdan dar yorumlamak değil, devletlerin sergilediği faaliyetlere bakarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu bakımdan devletlerin şeklen beyan ettikleri hususlardan ziyade, gerçekleştirdikleri siyasi, ekonomik, diplomatik ve askeri faaliyetler ile devletlerin amaç ve niyetlerinin bütüncül bir değerlendirilmesinin sonucunda savaş halinin tespitinin yapılması daha doğru olacaktır.

[1017] Grotius savaş ilanı ile ilgili olarak; *"Savaşın, burada söz konusu olduğu anlamda haklı sayılabilmesi için, her iki taraf bakımından da, egemen gücü ellerinde bulunduranlarca açılmış olması yeterli değildir. Söylediğimiz gibi, şu da aranır; bu savaş devlet adına açılmalı, savaş açıldığı, devlet adına öteki devlete bildirilmelidir."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. **Grotius**, s. 243.

[1018] **Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality, s. 202.

[1019] 18 Ekim 1907 tarihli, orijinal ismi *"Convention (III) relative to the Opening of Hostilities"* olan Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/190?OpenDocument (Erişim tarihi: 05.11.2020).

[1020] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 65-66.

Doktrinde Grotius; haksız saldırgan devletin gerçekleştirdiği hukuka aykırı faaliyetlerden vazgeçmesini ve uygun bir zarar giderimi sunmasını sağlamak amacıyla savaş ilanı yapılmasının onurlu ve övgüye değer bir eylem olacağını ifade etmiştir. Grotius ayrıca, savaş ilanının şartlı veya kesin ve şartsız olabileceğini belirtmiş ve hukuken gerekli olmasa da şartla bağlı bir savaş ilanı sonrasında kesin bir savaş ilanı gerçekleştirilmesinin olağan olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, şartlı savaş ilanına örnek olarak ise borçlu olunan bir şeyin geri verilmesini talep eden bir savaş bildirisini zikretmiştir.[1021]

Savaş ilanı hususunda yeni savaş müdahaleciliği kavramına da değinmek yararlı olacaktır. Yeni savaş müdahaleciliği, askeri boyutu aşan ve ekonomik, diplomatik ve ideolojik mücadelelerle birleşen bir olguyu ifade etmektedir. Nitekim savaş ilan etmeden ve hayatı alma imkanından da vazgeçmeden, düşmanı uluslararası hukuk kapsamında düşman olarak adlandırmak zorunda kalmama avantajını elde etme imkanı doğmaktadır. Savaş halinin yeni görünümünde savaşmak isteyen devletler tarafından oluşturulan vekil savaş güçleri (DEAŞ, Haşdişabi vb.) üzerinden silahlı çatışmalar gerçekleştirilmektedir. Buna karşın vekil savaş güçlerinin arkasındaki devletler, uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde hareket etme esnekliğini ellerinde tutmaya devam edebilmektedir.[1022]

Anayasanın 117. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, Cumhurbaşkanının milli güvenliğin sağlanmasından ve yurt savunmasından Meclis'e karşı olan sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluk kapsamında; Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenliğini sağlamak ve bir savaş halinde ülkeyi, milleti ve devleti birlikte korumak ve savaş hazırlıklarını da bu amaçlara yönelik olarak yapmak ve yürütmek görevleri yer almaktadır. Milli savunma faaliyetleri kapsamında; savaş hazırlıkları, iktisadi plan, program ve bütçe, askerlik hakkı ve ödevi, sivil savunma, yurt içi düşmana karşı savunma, askeri mal ve hizmetlerin karşılanması, milli savunma faaliyetlerinin korunması gibi görev ve sorumluluklar yer almaktadır. Milli savunma faaliyetlerinin korunması kavramı ise genel olarak; güvenlik bölgeler ve askeri yasak bölgeler kurulması, bazı kurum ve kuruluşların güvenliklerinin sağlanması, silah yapan özel kuruluşların denetlenmesi, hava taarruzlarına karşı korunma ile Türk Ceza Kanunu'nda milli savunma faaliyetlerinin korunmasına ilişkin hükümler şeklinde hususları kapsamaktadır.[1023] Nitekim 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda *"Milli Savunmaya Karşı Suçlar"* başlıklı Altıncı Bölüm'de milli savunma faaliyetlerinin korunmasına ilişkin bazı suçlar yer almaktadır. Söz konusu suçlar; askeri komutanlıkların gasbı (m. 317), halkı askerlikten soğutma (m. 318),

---

[1021] **Grotius**, s. 244.
[1022] Narter, Recep/Kaya, Semir Batur, **Olağanüstü Hal Rejimi: Alacakaranlıkta Yönetim,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 205.
[1023] Milli savunma faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 152-177.

askerleri itaatsizliğe teşvik (m. 319), yabancı hizmetine asker yazma, yazılma (m. 320), savaş zamanında emirlere uymama (m. 321), savaş zamanında yükümlülüklerin kısmen veya tamamen yerine getirilmemesi(m. 322) ve savaşta yalan haber yayma (m. 323) şeklindedir.[1024]

Savaş halinde yürütme organının silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetlerini; daha önce kavramsal anlamda değindiğimiz silahlı saldırı, askeri müdahale, zararla karşılık, abluka, ambargo, *self-help, self-preservation* ile kuvvet kullanma tehdidi şeklindeki eylemler olarak örneklemek mümkündür. Örneklenen kavramlar, doktrin ve uygulamada konu ile ilişkili görülen önemli hususları içermektedir. Ancak anlaşılacağı üzere muhtemel bir savaş halinde hangi derecede veya nitelikte ya da ne kadar süreli olarak silahlı kuvvet kullanılacağına ilişkin hususlar, yürütme organının takdirindedir. Nitekim söz konusu faaliyetlere ilişkin uzmanlığa ve teknik bilgiye yürütme organının sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak Milli Savunma ve Dışişleri Bakanı ile Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki ilgili makamların tavsiye ve görüşleri doğrultusunda karar verecek olan Cumhurbaşkanının, silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yetkiler bakımından genel çerçeveyi ve temel hususları belirleyeceği ifade edilmelidir. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile görevli komutanlar ise Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen genel çerçeve ve temel hususlara uygun şekilde silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin ayrıntılı ve teknik yetkileri icra edecektir.

Yürütme organının savaş hali kapsamında icra edeceği silahlı kuvvet kullanma yetkisinin milletlerarası hukukun meşru saydığı haller şartına uygun şekilde icra edilmesi gerektiği önemle vurgulanmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına dayanarak savaş ilan etmesi halinde meşru müdafaa hakkının şartları olarak önceden belirtilen gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartına uygun hareket edilmesi, silahlı kuvvet kullanma yetkisi kapsamında alınan tedbirlerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi ve Konsey kararı doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir. Buna karşın küçük bir ihtimal olsa da BM kararına dayanarak savaş ilan edilmesi ve bu savaş ilanı doğrultusunda silahlı kuvvet kullanma yetkisinin de savaş ilanına dayanak olan BM kararı ve uygulamasına uygun şekilde icra edilmesi gerekmektedir. Savaş hali kapsamında gerçekleştirilecek olan tüm silahlı faaliyetlerin, uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun olması da önemli ve temel bir şarttır. Dolayısıyla yürütme organı, silahlı kuvvet kullanma yetkisini insancıl hukukun pozitif düzenlemelerine ve teamül kurallarına uygun şekilde icra etmelidir.

[1024] 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 11.11.2020).

3.1.2.2. Olağanüstü Hal İlanı

Olağanüstü hal ilanı yetkisi açısından öncelikle Schmitt'in görüşlerine değinmek, söz konusu yetkinin öneminin ve sınırlarının anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Yazarın olağanüstü hal ile ilgili meşhur görüşü; *"Egemen, olağanüstü hale karar verendir."* şeklindedir. Ayrıca yazar, olağanüstü hal kavramının yürürlükteki hukukta öngörülmeyen hal, ancak son derece tehlikeli, devletin varlığını tehdit edecek bir durum şeklinde tanımlanabileceğini, buna karşın gerçeğe uygun olarak tarif edilmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Nitekim yazara göre; acil bir durumun ne zaman söz konusu olduğunun kesin olarak belirlenmesi ve acil durumlarda hangi olayların meydana geleceğinin öngörülmesi mümkün değildir. Söz konusu belirsizlikler sebebiyle olağanüstü hal dönemlerinde hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye yer olmadığını ifade eden yazar, Anayasaların ancak olağanüstü hallerde kimin müdahale etmeye yetkili olduğunu düzenleyebileceğini belirtmiştir. Zira olağanüstü hale karar veren *"Egemen";* son derece acil bir durumun mevcut olup olmadığına, söz konusu durum kapsamında ortaya çıkan sorunların çözümlerine ve Anayasanın tamamen askıya alınmasına karar vermeye yetkilidir. Yazara göre;*"Egemen"* olağan dönemlerde yürürlükte olan hukuk düzeninin dışında yer almasına rağmen, bu hukuk düzenine aittir. Buna karşın yazar, modern Anayasal gelişimin egemeni bertaraf etmeyi amaçladığını belirtmiştir.[1025] Olağanüstü hal dönemleri, kriz nitelikli olgular ile krizi aşmak üzere yürütme organının yetkisinin genişletilmesi gibi sebeplerden dolayı birtakım belirsizlikler içerebilmektedir. Bu belirsizliklerin temel sebebi, siyasi olan *de facto* ile *de jure* arasındaki ikilemde yer alan *de facto*ya hükmetme eğilimidir. Bu bağlamda olağanüstü hal dönemlerine ilişkin hususları hukuk ve siyasetin kesişim kümesinde nitelemek, en gerçekçi çözüm yöntemi olarak ileri sürülmektedir.[1026]

Olağanüstü hali, istisnai durum olarak da adlandıran Schmitt, kriz dönemlerinin istisnai niteliğinin söz konusu dönemlerin belirleyici karakterini vurguladığını ifade etmektedir. Yazar, savaşların sayısının azalmasına ve savaşın artık sıradan hayatın bir parçası olmamasına rağmen savaşların şiddetlerinin arttığını vurgulamıştır. Bu bağlamda yazar, savaş olgusunun kriz dönemlerinin ifadesi olduğunu belirtmiştir.[1027] Yazar, istisnai durum ile egemenliği yakın ilişkili şekilde ele almıştır. Son durumda kararın egemen tarafından verilerek devletin

---

[1025] Schmitt, Carl, **Siyasi İlahiyat – Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm,** çev. A. Emre Zeybekoğlu, 6.Bs., Dost Kitabevi, Ankara, 2020, s. 13-15.

[1026] Narter/Kaya, bu hususla ilgili olarak: *"Burada iktidarın normalleşme için hukuk içerisindeki arayışları sırasında gerçekte arka plandaki olağanüstü halin sebebi olan maddi olay ve olguların arka planını doldurma istemini gizlediği bir süreç halini kazanırsa olağanüstü halden normal hale dönüş süreci uzayacak demokratik bir hukuk sisteminde alt lige düşmeye sebebiyet verecektir."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. **Narter/Kaya**, s. 27, dn. 18.

[1027] **Schmitt**, Siyasal Kavramı, s. 65.

korunduğu kuralsız durumu istisnai hal olarak tanımlayan yazar, söz konusu dönemlerde kararların da egemen tarafından alınacağını vurgulamıştır. Nitekim yazara göre, egemenlik her şeyin yolunda gittiği olağan dönemlerde değil, olağandışı durumlarda anlaşılabilir.[1028] Olağanüstü hallerde yetkileri kullanacak olan siyasi makam açısından: *"Yasal iktidar sahipliğinin üç katmanlı – takdir yetkisinin kullanımı, kanunilik karinesi ve derhal icra edilebilirlik üzerinde yükselen – büyük ödülü, olağanüstü halin olağandışı yetkilerini kullanırken eşit şanslara dair her türlü düşünceyi bertaraf edici asıl etkini bütünüyle sergiler."* şeklinde değerlendirme yapan yazar, hakim parti olarak adlandırdığı makamın olağanüstü hal yetkilerini kullandığını belirtmiştir. Yazar, söz konusu makamın tüm mali hukukla beraber milli gelirin tamamı üzerinde tasarruf yetkisine de sahip olacağını ifade etmiştir.[1029]

Türk Anayasa hukukunda savaş hali veya savaşı gösterecek bir durumun başgöstermesi sebebiyle olağanüstü hal ilanı, siyasi otorite olan yürütme organının yetkisi kapsamındadır. Yürütme organının olağanüstü hal dönemlerindeki takdir yetkisi, ulusal hukuk düzeninin gerekleri ile olağanüstü hal dönemleri açısından uluslararası hukukta belirlenmiş olan evrensel insan hakları standartlarına uygun şekilde kullanılması gerektiği için sınırlı bir yetkidir. Dolayısıyla yürütme organının takdir yetkisinin bağlı bir yetki olması, siyasi otoritenin demokratik rejimin üstünde değil, içinde olmasının doğal bir sonucu olduğunu ve hukukun üstünlüğü ilkesi ile sınırlandığını ifade etmektedir.[1030]

Hukuk devleti ve insan haklarına saygılı devlet ilkelerinin gereği bakımından Türk hukukunda, olağanüstü hal dönemlerinde uyulması gereken birtakım şart ve ilkelerin bulunduğunu belirtmeliyiz. Doktrinde Daver, olağanüstü hal rejimlerinin uygun olması gereken asli ölçütler bakımından öncelikle bu rejimlerin genel hukuk ilkelerine uygun şekilde Anayasa ile düzenlenmesi ve olağanüstü hallerde geçerli olacak olan kanun hükümlerinin Anayasaya uygun olması gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar, olağanüstü hal rejimleri açısından ayrıca

---

[1028] **Gültepe**, s. 149.

[1029] *"Üç Katmanlı Politik Ödül"* olarak yazar tarafından tanımlanan kavramın; ilk katmanında kamu düzeni, kamu güvenliği, tehlike, gerekli tedbir gibi belirsiz ve takdiri terimlerin somut yorumu ve kullanımının yer aldığını ifade etmiştir. İkinci katmanda; söz konusu belirsiz kavramların içeriği bakımından tereddüt edilmesi halinde, kanunilik karinesinin devlet iktidarının yasal sahibinin tarafında yer alması söz konusu olacaktır. Son olarak üçüncü katmanda ise; devlet iktidarını elinde bulunduranın talimatları kanuniliğin varlığında tereddüt olsa dahi, evleviyetle ve derhal icra edilebilir olup, itiraz imkanı veya yargısal koruma öngörülmüş olsa bile bu durumun değişmeyeceği belirtilmiştir. Yazar demokrasi açısından maddi bir adalet kavramı olarak ifade ettiği *"Eşit Şans"* ilkesini ise; akla gelebilen tüm görüşler, yönelimler ve hareketler için yasama organı çoğunluğunu elde edebilmeye matuf koşulsuz kural olarak tanımlamaktadır. Günümüz demokratik devlet ilkesi açısından tüm siyasi partilerin ve adayların seçimlere eşit koşullar altında girmesi ve iktidar umudunun bulunması şeklindeki çoğulcu demokrasi kavramı ile eşit şans prensibinin benzer içeriklere sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Eşit şans prensibi, üç katmanlı ödül ve olağanüstü hal yetkileri hakkında yazarın görüşleri için bkz. **Schmitt**, Kanunilik ve Meşruiyet, ss. 31-43.

[1030] Gemalmaz, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 232.

Anayasa ve kanunlarda hangi durumlar, ne tür istisnai hallerde olağanüstü hal yetkilerinin kullanmaya başlanacağını, kim tarafından kullanılacağını, içeriği ile sınırlarını ve belirli bir süre ile kayıtlanması ile ilgili düzenlemelerin yer alması gerektiğini ifade etmiştir.[1031] Olağanüstü halin sebebi olan krizin aşılması için kabul edilen temel ilkeler ise; demokratik denge,[1032] yasallık, yetkili organ ve aleniyet,[1033] ulusalüstü birime bildirim,[1034] ulusalüstü gözetime açıklık,[1035] gerçek bir krizin mevcut olması, orantılılık, elverişlilik, iyiniyet kuralı, sınırlı etki,[1036] geçicilik ve bağlı yetki[1037] ile etkili yargısal denetim hususlarıdır.[1038] Olağanüstü halin özelliklerini; öngörülmeyen ve ani olgular, hukuki ve siyasi düzenin varlığına, bütünlüğüne veya devamlılığına karşı önemli bir tehdit oluşturma ve sınırlı bir süre için geçerli olma şeklinde belirtmek mümkündür.[1039]

Olağanüstü hallerde yürütme organına yetki verilmesi ile ilgili olarak doktrinde Daver; belli şartlarda yürütme organına istisnai dönemlerde yetki verilmesinden kaçınılmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar, yürütme organına verilen yetkilerin insan hak ve özgürlüklerini boğmayacak şekilde ve hukuk düzeninin varlığını kurtaracak meşru bir sistem için etkili bir yargısal denetim sağlanması şartına bağlı olarak tanınması gerektiğini, aksi halde *"bir adım ötede diktatörlük rejimlerinin soğuk maskesiyle karşılaşılacağını"* ifade etmiştir.[1040] Yürütme organının olağanüstü hal kapsamında yetkilerini incelemeye geçmeden önce, savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi ve seferberlik hali hususlarının olağanüstü halin birer sebebi olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla anılan hallerin, Anayasanın 119. maddesinde düzenlenmiş olan olağanüstü hal kurumundan ayrı birer olağanüstü yönetim usulü olarak değil, birer olağanüstü hal sebebi şeklinde kabul edilmesi gerekir.[1041] Gerek savaş hali veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi gerekse seferberlik hali sebebiyle

---

[1031] Daver, Bülent, **Fevkalade Hal Rejimleri,** Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 17.
[1032] Toplum çıkarları, yani mevcut demokratik sürecin işletilmesi ile birey çıkarları, yani temel hak ve özgürlüklerin tanınması, korunması geliştirilmesi ve uygulanması arasında denge kurulmalıdır.
[1033] Meşru bir yönetimin varlığı, olağanüstü halin ulusal yetkili organ tarafından yasal, resmi ve meşru bir tasarrufuyla ilan edilmesi ve onaylanması ile siyasi denetim imkanı olmalıdır.
[1034] Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği vb. birimlere bildirim ve duyuru yapılmasıdır.
[1035] Olağanüstü hal döneminde alınan önlem ve bu önlemlerin neticelerinin etkili bir ulusalüstü gözetim altında olmasıdır.
[1036] Olağanüstü hal tedbirleri, sadece izin verilen hak ve özgürlükleri etkilemelidir. Evrensel anlamda sınırlanamaz ve dokunulmaz olarak nitelendirilen hak ve özgürlükler, tedbirlere konu olamayacaktır.
[1037] Geçicilik ilkesi, istisnailik ilkesi ile ilişkili olarak, süre bakımından sınırı, yani kriz aşılır aşılmaz kendiliğinden ortadan kalkması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca olağanüstü hal dönemlerinde yürütme organının sahip olduğu takdir yetkisi, sınırlı ve bağlı bir yetkidir.
[1038] Temel ilkeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Gemalmaz**, ss. 62-66.
[1039] **Narter/Kaya**, s. 28.
[1040] **Daver**, s. 169.
[1041] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 1019.

olağanüstü hal ilanı kapsamında yürütme organı tarafından kullanılacak yetkilerin ayrı birer başlık altında incelenmesi, söz konusu yetkilerin kapsam ve sınırının anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

3.1.2.2.1. Savaş Hali veya Savaşı Gerektirecek Bir Durumun Başgöstermesi

Savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halleri, olağanüstü hal ilanının sebep unsuru ve olgusal temeli niteliğindedir. Bu bakımdan söz konusu hallerin silahlı çatışmalardan ortaya çıkan politik bir kriz niteliğinde olduğunu ifade etmek gerekir. Silahlı çatışmaların ise dış kaynaklı bir savaş, yurtdışından ülkeye yöneltilen bir saldırı veya saldırı tehdidi ya da uluslararası silahlı bir çatışma niteliğinde olabileceği ifade edilmelidir.[1042]

Türk Anayasal tarihinde olağanüstü hal rejimlerine yönelik düzenleme ve uygulamaların Osmanlı Devleti döneminde dahi söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Birinci Meşrutiyet dönemi, yani 1876 Kanun-u Esasi'nin kabulü sonrasında bazı şartlara uygun olarak yürütme organına istisnai durumlarda muvakkat kanun yapma yetkisi tanınmıştır. Ayrıca Kanun-u Esasi uyarınca, Padişahın örfi idare (sıkıyönetim) ilan etme yetkisi de söz konusudur.[1043] Nitekim örfi idare ilanı sonrasında çıkarılan kararnameler ile olağanüstü hal yönetimi yürütülmüştür. Bu kararnamelerin çoğu, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde de yürürlükte kalmaya devam etmiş ve nihai anlamda 1924 Anayasasının 86. maddesi[1044] uyarınca çıkarılan 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu[1045] ile ilga edilmişlerdir.

[1042] **Gemalmaz**, s. 221-222.

[1043] Kanun-u Esasi'nin 36. maddesi: *"Meclisi Umumi mün'akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veyahut emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübreme zuhur ettiği ve bu bapta vaz'ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için meclisin celp ve cem'ine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere heyeti vükelâ tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusanın içtimaile verilecek karara kadar ba iradei seniye, muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir."* şeklindeki düzenlemesiyle bu hususu öngörmektedir. Ayrıca 113. maddesi: *"Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde hükûmeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei örfiye) kavanin ve nızamatı mülkiyenin muvakkaten tailinden ibaret olup (idarei örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nızamı mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabıtanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasran zatı hazireti padişahinin yedi iktidarındadır."* şeklindedir. Kanun-u Esasi metni için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/ (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1044] 1924 Anayasasının 86. maddesi: *"Harb halinde veya harbi icabettirecek bir vaziyet hudusunda veya isyan zuhurunda veyahut Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbüsat vukuunu müeyyit katî emarat görüldükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumi veya mevzii idarei örfiye ilân edebilir ve keyfiyet hemen Meclisin tasdikına arzolunur. Meclis idarei örfiye müddetini indelicap tezyid veya tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse derhal içtimaa davet olunur."* şeklindedir. 1924 Anayasası metni için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/ (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1045] 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103832.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

1921 Anayasası döneminde ise yürütme organına olağanüstü dönem şartları sebebiyle istisnai yetkiler tanıyan düzenlemeler; Meclis'e karşı isyanda bulunan kişileri vatan haini olarak niteleyen 2 sayılı Hiyaneti Vataniye Kanunu,[1046] firarileri yargılamak üzere çıkarılan 21 sayılı Firariler Hakkında Kanun,[1047] Atatürk'e geniş yetkiler veren 144 sayılı Başkumandanlık Kanunu,[1048] İstiklal Mahkemelerini kuran 249 sayılı İstiklal Mehakimi Kanunu,[1049] şaki (haydut) oldukları Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından ilan edilen kişilerin yaralanması ve öldürülmesinin suç sayılmayacağını öngören 356 sayılı İzale-i Şekavet Kanunu[1050] ile Milli Mücadele döneminde yurt savunması için işlenmiş eylem ve hareketlerin suç sayılmayacağını öngören 372 sayılı Kanun[1051] şeklinde sayılabilir. Ayrıca 1924 Anayasası döneminde çıkarılan 578 sayılı Takriri Sükun Kanunu,[1052] 1211 sayılı Seferberlik Kanunu,[1053] 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanun[1054] ve 2510 sayılı İskan Kanunu[1055] da olağanüstü bir döneme ilişkin düzenlemelerdir.

[1046] 2 numaralı Hiyaneti Vataniye Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100002.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1047] 21 numaralı Firariler Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1048] 144 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık tevcihine dair Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100144.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1049] 249 sayılı İstiklâl Mahakimi Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100249.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1050] 356 sayılı İzalei Şekavet Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200356.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1051] 372 sayılı 30 Teşrinievvel 1334'ten 23 Ağustos 1339 Tarihine Kadar Geçen Müddet Zarfında Müdafaai Memleket Uğrunda İka Edilmiş Olan Ef'al ve Harekâtın Cürüm Addolunmayacağı Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200372.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1052] 578 sayılı Takriri Sükun Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1053] 1211 sayılı Seferberlik Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601211.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1054] 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801567.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1055] 2510 sayılı İskan Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

İkinci Dünya Savaşı döneminde 3502 sayılı Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu,[1056] 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyet Kanunu,[1057] 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu[1058] ile Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan örfi idare kararnamelerini kaldıran 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu[1059] gibi düzenlemeler söz konusudur. Değinilen kanunlar, Türkiye fiilen savaşa girmemiş olsa da olağanüstü dönem şartlarına yönelik çıkarılmıştır. Nitekim Milli Korunma Kanunu, savaş döneminin koşullarından kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak üzere kabul edilmiştir. Buna karşın Kanun uyarınca; normal şartlarda kanun ile düzenlenmesi gereken birçok yetkinin yürütme organına tanınmış olması dikkat çekicidir. Nitekim söz konusu yetkiler; değinilen dönemde yürürlükteki bazı kanunlara aykırı düzenleme yapma veya bu kanunları uygulamama, devlet gelirlerini kullanma ve devlet giderlerinin çoğalması sonucunu doğuracak bazı işleri yapma ve temel hak ve özgürlükleri geniş ölçüde sınırlayabilmeyi kapsamaktadır.[1060]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da yürütme organına olağanüstü döneme ilişkin bazı yetkilerin tanınması söz konusu olmuştur. Nitekim yürütme organına yabancı devletlerle yapacağı geçici antlaşmaları ve ticaret anlaşmalarını imzaladığında yürürlüğe sokması yetkisini veren 4582 sayılı Kanun[1061] ile olağanüstü durumlarda ticaret özgürlüğünü sınırlama yetkisini öngören 5383 sayılı Gümrük Kanunu[1062] yürütme organına kanun konusu olan bazı tedbirleri kararnamelerle alma yetkisi tanıyan düzenlemeler olarak belirtilmelidir.[1063] 1961 Anayasası döneminde 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ile yürürlükteki 1982 Anayasası döneminde ise

---

[1056] 3502 sayılı Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc018/kanuntbmmc018/kanuntbmmc01803502.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1057] 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyet Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc020/kanuntbmmc020/kanuntbmmc02003634.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1058] 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103780.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1059] 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103832.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1060] Esen, Selin, **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 153-155.

[1061] 4582 sayılı Yabancı Memleketlerle Muvakkat Mahiyette Ticaret Anlaşmaları ve Modüs Vivendiler Akdine ve Bunların Şümulüne Giren Maddelerin Gümrük Resimlerinde Değişiklik Yapılmasına ve Anlaşmaya Yanaşmayan Devletler Muvaredatına Karşı Tedbirler Alınmasına Salâhiyet Verilmesi Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc026/kanuntbmmc026/kanuntbmmc02604582.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1062] 5383 sayılı Gümrük Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105383.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1063] Türk Anayasal tarihinde olağanüstü hallerde yürütme organına verilen istisnai yetkilere ilişkin düzenleme ve uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Daver**, ss. 114-130.

2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu[1064] ile 1211 sayılı Seferberlik Kanunu yürürlükten kaldıran 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu[1065] önemli yasal düzenlemelerdir. Ayrıca 285 sayılı Olağanüstü hal bölge valiliklerine ilişkin bir kanun hükmünde kararname[1066] de halen yürürlüktedir.

Cumhurbaşkanının savaş halinde sahip olduğu yetkiler açısından olağanüstü hal ilan edilmeden savaş hali sebebiyle kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleme yapılmasının mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim olağanüstü halde Cumhurbaşkanına kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararname yetkisini düzenleyen Anayasa'nın 119. maddesinin 6 fıkrasında savaş hali yer almamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi savaş hali ayrı bir olağanüstü yönetim usulü olmayıp, bir olağanüstü hal sebebidir. Doktrinde Gözler, savaş halinin olağanüstü halden çok daha ağır bir durum olması sebebiyle olağanüstü hal için öngörülmüş olan kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararname çıkarma yetkisinin savaş halinde evleviyetle gerekli olduğu savunulabileceğini belirtmiştir. Buna karşın yazar, Anayasada buna ilişkin bir düzenleme yer almadığı için savaş halinde söz konusu yetkinin kullanılabilmesinin tek yolunun ayrıca olağanüstü hal ilan edilmesi olduğunu ileri sürmüştür.[1067] Savaş hali sebebiyle olağanüstü hal ilan edilmesi halinde diğer sebeplerle olağanüstü hal usulünden farklı bir düzenleme söz konusudur. Nitekim olağanüstü halin uzatılmasına ilişkin olarak Anayasanın 119. maddesinin 4. fıkrası: *"Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz."* şeklindedir.

Savaş hali veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi sebebiyle olağanüstü hal ilan edilmesi halinde yürütme organının temel hak ve özgürlüklerle ilgili yetkisine ilişkin ayrı bir Anayasal düzenleme mevcuttur. Nitekim Anayasanın "*Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması"* başlıklı 15. maddesi: *"Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.*

[1064] 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2935&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.11.2020).

[1065] 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2941&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.11.2020).

[1066] 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=285&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.11.2020).

[1067] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 1021.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz." şeklindedir.

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulmasına ilişkin yürütme organının yetkisi bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilgili düzenlemesine değinmek yararlı olacaktır. Sözleşme'nin 15. maddesine göre; devlet, savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklere uygun şekilde Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklere aykırı tedbir alabilecektir.[1068]

Savaşın bir olağanüstü hal sebebi olması gayet normal olmakla beraber, ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike kavramının içeriği önemlidir. Ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike durumunda gerçek ve mevcut veya yakın bir tehlikeye ilişkin istisnai bir husus mevcut olup, bu tehlikenin bir bütün olarak toplum yaşamına yönelik olması ve devletin egemenlik alanının tamamını veya bir bölümündeki tüm nüfusu etkilemesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu tehlikenin evrensel anlamda tanınmış temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınması için zorunlu olan organların varlığına veya bunların işlevsizleştirilmesine yönelik olması gerektiği kabul edilmektedir.[1069] Ulusun varlığını tehdit eden tehlike kavramını temel anlamda; devletin egemenlik alanı içinde toplumun bütününe ya da bir bölümüne yönelik olarak olağan-dışı nitelikli gerçek veya yakın bir tehlikenin varlığı şeklinde tarif etmek mümkündür.[1070] Anayasal düzenleme ile Sözleşme maddesinin benzer içeriklere sahip olduğu ifade edilebilir. Sözleşme'ye göre olağanüstü hal sebepleri, savaş ve ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike durumlarıdır. Anayasada yer alan savaş dışındaki diğer olağanüstü hal sebepleri ile Sözleşme'de düzenlenmiş olan ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike kavramı benzer içeriğe sahip şekilde yorumlanmalıdır. Bu

---

[1068] Sözleşme'nin *"Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma"* başlıklı 15. maddesinin tam metni: *"Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklere ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklere aykırı tedbirler alabilir.*
Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.
Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir." şeklindedir. Sözleşme'nin Türkçe metni için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (Erişim tarihi: 05.11.2020).
[1069] **Gemalmaz**, s. 29.
[1070] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 47.

bakımdan çalışmamızın konusu bakımından savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi hali de ulusun varlığını tehdit eden bir tehlike niteliğindedir. Savaşı gerektirecek bir durumunun başgöstermesi olgusunun tespiti açısından ulusun varlığın tehdit eden tehlike kavramına ilişkin hususlar göz önüne alınmalıdır.

2941 sayılı Kanun'un *"Gerçek ve tüzelkişilerin görev ve sorumlulukları"* başlıklı 9. maddesinde yer alan; *"Tüm gerçek kişilerle, kamu ve özel kurum ve kuruluşları; bu Kanun ile diğer kanunlarda, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde ve yönetmelikte seferberlik ve savaş hazırlıklarına ilişkin olarak kendilerine verilen görev ve yükümlülükleri yerine getirmek ve yönetmelikte belirtilecek mülki ve askeri makamlar tarafından istenilen her türlü bilgileri vermek zorundadır. Bu yoldan temin edilen bilgiler seferberlik ve savaş planlaması dışında, başka maksatlarla kullanılamaz."* şeklindeki hüküm ile devlet görevlileri dışında özel gerçek ve tüzel kişilerin de bazı yükümlülüklere tabi olduğu öngörülmektedir. Buna karşın Kanun hükümleri gereğince alınacak kararlara ve tedbirlere aykırı hareket edenlere yönelik cezai yaptırım uygulanması da söz konusudur.[1071]

3.1.2.2.2. Seferberlik Hali

Seferberlik haline ilişkin hükümler, temel anlamda 2941 sayılı *"Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu"* ile düzenlemiştir. Nitekim seferberlik hali, Kanun'un 3. maddesine göre; seferberlik haline ilişkin faaliyetlerin başlatıldığı gün ve saatten kaldırıldığı güne kadar devam eden durumdur. Seferberlik kavramı ise aynı madde uyarınca; başta askeri güç olmak üzere devletin tüm güç ve kaynaklarının, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, toplanması, tertiplenmesi ve kullanılmasına ilişkin bütün faaliyetlerin uygulandığı, hak ve özgürlüklerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı düzen şeklinde ifade edilmiştir. Kanun'a göre; seferberlik hali genel veya kısmı seferberlik olmak üzere iki şekilde uygulanabilecektir. Nitekim Kanun'un 3. maddesi uyarınca; genel seferberlik, ülkenin tümüne yönelik bir tehdidin karşılanması bakımından mevcut bütün güç ve kaynakların kullanılabilmesi için ülkenin bütününe ilişkin iken, kısmı seferberlik ise ülkenin bir veya birden fazla bölgesinde uygulanan ve bütün güç ve kaynakların kullanılmasını gerektirmeyen bir seferberlik halidir.

[1071] Kanun'un *"Ceza Hükümleri"* başlıklı 18. maddesi: *"Bu Kanun hükümleri gereğince alınacak kararlara ve tedbirlere aykırı hareket edenler, fiilleri daha ağır cezayı gerektiren ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde, altı aydan iki yıla kadar hapis ve ellibin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.*
Alınacak karar ve tedbirlerin uygulanmasında ihmal veya suistimali görülenler hakkında, bu suçlar için ceza kanunlarında öngörülen ceza, yarısına kadar artırılarak hükmolunur.
Verilecek ceza; fiil, seferberlik halinde işlenmiş ise bir misli, savaş halinde işlenmiş ise iki misli artırılarak hükmolunur." şeklindedir.

Cumhurbaşkanının seferberlik halinde sahip olduğu yetkiler açısından olağanüstü hal ilan edilmeden, seferberlik sebebiyle kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleme yapılmasının mümkün olmadığı belirtilmelidir. Nitekim olağanüstü halde, Cumhurbaşkanına kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini düzenleyen Anayasa'nın 119. maddesinin 6. fıkrasında seferberlik hali yer almamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi seferberlik, bir olağanüstü yönetim usulü olmayıp, bir olağanüstü hal sebebidir.[1072] Cumhurbaşkanının seferberlik halindeki görev ve yetkileri, Kanun'un 11. maddesi uyarınca; seferberlik haline ilişkin hazırlık faaliyetlerinin uygulanmasına başlamak ile kısmi seferberlik ilan edilen durumlarda diğer bölgelerde uygulanacak yükümlülükleri belirlemeye yönelik tedbirleri almaktır. Kanun'un 12. maddesine göre; seferberlik hali kapsamında Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen komutanlar, kendi sorumlu oldukları bölgelerde Cumhurbaşkanının kendileri için belirlediği yetkileri kullanacaklardır. Söz konusu maddede öngörülen görevli komutanlar; genel güvenliğin, asayişin ve kamu düzeninin sağlanması ve devam ettirilmesi, hava ve deniz limanlarının ve sınırların kontrolü, yıkıcı faaliyetlerin önlenmesi, ajanların ve kaçakların aranıp bulunması için gerekli tedbirlerin tespiti ve bu faaliyetlerin icrasında mülki makamlar ile işbirliği yapma ve gerektiğinde kolluk kuvvetlerini emrine alma yetkisine sahiptir. Seferberlik halinin sona ermesi ise Kanun'un "*Seferberliğin kaldırılması"* başlıklı 13. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre; seferberliğin sona ermesi açısından seferberlik hali ilanına ilişkin usuller uygulanacak ve seferberlik uygulaması da seferberliğin kaldırılması kararının verildiği gün saat 24:00'te sonlandırılacaktır.

Savaş hali ilan edildiğinde ülkenin tamamı üzerinde etkisi olacak bir rejim söz konusu olacaktır. Buna karşın savaş ilanı öncesinde kısmi seferberlik ilan edilmiş ise Cumhurbaşkanının uygulamaya devam edeceği tedbirlerin seferberlik ilan edilen bölgenin veya bölgelerin dışında da uygulanması ile ilgili bir sorun ortaya çıkmaktadır. Nitekim kısmi seferberlik ilan edilmiş ise alınan tedbirlerin savaş ilanından itibaren uygulanmaya devam edilebilmesi, ancak seferberliğin ilan edildiği bölgeler için geçerli olabilecektir. Gerçekten Kanun'un 15. maddesinin 1. fıkrasının 1. bendi ile 2. fıkrası da göz önüne alındığında savaş hali ilanının kendiliğinden seferberlik ilanı sonucunu doğurmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kanun'un 15. maddesinin 1. fıkrasının 1. bendi uyarınca seferberlik ilan edilmeden seferberlik tedbirlerinin uygulanması imkanının bulunması da söz konusu düzenlemeyi tartışmalı hale getirmektedir. Savaş hali ile seferberlik hali kavramlarını ayrı olarak ele almak gerektiğinde,

---

[1072] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 1019.

yani savaş halinin ilan edilmesinin seferberlik ilanı anlamına gelmeyeceği kabul edildiğinde bu düzenlemelerde bazı sorunların ortaya çıkacağı barizdir.[1073] Bu bakımdan savaş hali ilanı sonrasında gerekli olan seferberlik tedbirlerinin meşru olabilmesi için genel seferberlik ilanı edilmesi de gerekmektedir.

3.2. Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisinin Kullanılması Sürecinde Yer Alan Yetkili Organlar

TBMM İçtüzüğü'nün 4. Bölümü'nde yer alan *"Savaş Hali İlanı"* başlıklı 129. madde savaş hali ilanına ilişkin bir düzenlemedir. Söz konusu madde: *"Anayasanın 92nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.*

Ancak, Anayasanın 92nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisini toplantıya çağırır." şeklindedir.

TBMM İçtüzüğü'nde aynı bölümde yer alan "*Silahlı Kuvvet Gönderilmesi veya Kabulü"* başlıklı 130. madde ise: *"Anayasanın 92nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular."* şeklindedir.[1074] Görüldüğü üzere değinilen İçtüzük maddesi, Anayasa'nın 92. maddesinde düzenlenen yetkinin kimler tarafından ve nasıl uygulanacağına dair düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda söz konusu düzenlemelerde Cumhurbaşkanı'nın görev aldığı aşamalar ifade edilmiştir.

Silahlı kuvvet kullanma yetkisi kapsamında rol alan organların anlaşılması açısından doktrinde Özdemir tarafından açıklanan Türk Savunma ve Güvenlik Konsepti'ne değinmek yararlı olacaktır. Söz konusu Konsept, süreçte yer alan organlar ve bu organların işlevlerini altı aşamada ele almaktadır. Buna göre ilk aşamada ordu genel karargahında hazırlanan temel strateji ve politika için önlem paketi, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından silahlı kuvvetler görüşü olarak milli güvenlik organına iletilmektedir. İkinci aşamada; MGK,

---

[1073] Doktrinde Çopur, söz konusu düzenlemelerin hukuka ve Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Yazar ayrıca 2017 Anayasa değişikliği ile kaldırılan sıkıyönetim ile savaş ve seferberlik hali arasındaki ilişkiyi de ele almıştır. Yazarın görüşü için bkz. **Çopur**, Savaş Hali, ss. 69-74.

[1074] 583 sayılı, 5 Mart 1973 tarihinde kabul edilmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, R.G. Tarih: 13.04.1973, Sayı: 14506, https://www.tbmm.gov.tr/ictuzuk/ictuzuk.htm (Erişim tarihi: 31.05.2021).

Anayasa uyarınca devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması hususundaki görüşlerini yürütme organına bildirmektedir. Üçüncü aşamada yürütme organı, MGK'dan gelen görüşler kapsamında alınması zorunlu olarak görülen tedbirlere ait kararları, öncelikle dikkate almak durumundadır. Dördüncü aşama kapsamında yürütme organı tarafından alınan kararlar niteliğine göre yasama organına sunulur. Yasama organı, sunulan kararların durumuna göre ya ilgili tedbirlerin alınması için gerekli kanuni düzenlemeleri gerçekleştirecek ya da izin vermesi gereken hususların varlığına göre izin verecek veya vermeyecektir. Sivil ve askeri istihbarat başlıklı beşinci aşamada; alınan kararlar kapsamında söz konusu tedbirler ve uygulamalar için yürütme organı, MGK ve TSK arasında istihbarat alışverişi gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilecek faaliyetlerin ayrıntıları somutlaştırılmakta ve netleştirilmektedir. Siyaset, kültür ve ekonomi şeklinde adlandırılan son aşama ise TSK ile yasama organı arasındaki ilişkilere ilişkindir. Bu bağlamda yasama organı, silahlı kuvvetler üzerinde sivil yönetim adına demokratik devlet ilkesi kapsamında gözetim ve denetim yetkisini ve ayrıca silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu hususlara ilişkin yetkilerini de kullanacaktır.[1075]

Türk hukukunda silahlı kuvvetlerin kullanılmasında yetkili makamların anlaşılması açısından 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali İlanı Kanunu'na değinmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Kanun'un 5. maddesi uyarınca, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin gerektirdiği hallerde Genelkurmay Başkanlığının görüşleri alınarak TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Meclis'e verilmiştir. Bu kuvvetlerle ilgili esasları tespit etmek ise yürütme organı olarak Cumhurbaşkanının görev ve yetkisi kapsamındadır. Bu noktada Cumhurbaşkanı tarafından verilen karar uyarınca Meclis'in sadece kuvvet kullanımına izin vermesi veya vermemesi söz konusudur. Buna karşın Meclis'in Cumhurbaşkanını kuvvet kullanmaya zorlaması mümkün değildir. Kuvvet kullanımının temel esasları ve genel çerçevesi, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecektir. Yetkinin kullanılmasına ilişkin olarak karar verme ve takdir etme yetkisi, Cumhurbaşkanına ait olsa da Cumhurbaşkanının bu süreçte yürütme organı kapsamında yer alan bazı kişi ve kurullardan danışma niteliğinde yardım ve destek alması gayet olağandır. Nitekim gerek Türk Anayasa Hukukunun tarihsel gelişiminde gerekse karşılaştırmalı hukuk verilerinde de görülebileceği üzere silahlı kuvvet kullanma yetkisine sahip olan siyasi iktidar sahipleri, bu yetkiyi kullanırken uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren hususlarda ilgili kişi ve kurullardan danışma görüşü almaktadır. Dolayısıyla öncelikle Cumhurbaşkanının söz konusu

---

[1075] Özdemir, Hikmet, **Rejim ve Asker,** 2.Bs., İz yayınları, İstanbul, 1993, s. 344-345.

yetkinin kullanımına ilişkin rolü ele alınacak, ardından ise Cumhurbaşkanına bu hususta destek sağlayacak olan yetkili kişi ve organların görevlerine değinilecektir.

3.2.1. Cumhurbaşkanı

Anayasanın 92. maddesinin birinci fıkrası kapsamında silahlı kuvvet kullanılması ve savaş ilanına ilişkin olarak genel anlamda beş durumun olduğu ifade edilebilir. Nitekim Meclis'in vermiş olduğu izin doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına karar verilmesi, uluslararası antlaşmaların ya da milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde Meclis iznine gerek olmadan silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icra edilmesi ile son olarak Meclis'in savaş hali ilanı sonrasında savaş kapsamında silahlı kuvvet kullanılması Anayasal düzenleme kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda Meclis'in izni ile silahlı kuvvet kullanmaya karar verme yetkisi yürütme organına, yani Cumhurbaşkanına aittir. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı, Meclis'in iznine gerek olmayan uluslararası antlaşmalar veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde de silahlı kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin kararı vermeye yetkilidir. Meclis'in savaş hali ilanı sonrasında savaş kapsamında silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin karar verme yetkisi de Cumhurbaşkanına ait olmaktadır. Anayasal düzenlemenin ikinci fıkrasında ise Cumhurbaşkanına yetki tanınmış bir diğer durum yer almaktadır. Nitekim söz konusu hükme göre; Meclis, tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilecektir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı, milli güvenlik, dış politika ve yurt savunması gibi yürütme organı yetkileri ile Anayasanın 8. maddesi doğrultusunda son söz sahibi olarak karar verme yetkisine sahiptir.

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde ilk fıkrada yer alan yetkilerin Bakanlar Kurulu tarafından kullanılması öngörülmüştür. Ancak mevcut Anayasal düzende; yürütme organına ait tüm görev ve yetkiler Cumhurbaşkanına ait olduğu için söz konusu alanlara ilişkin karar verme yetkisi doğal olarak Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacaktır. Nitekim Anayasanın yürürlükteki halinde 117. maddenin ikinci fıkrası uyarınca; Cumhurbaşkanı, milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Meclise karşı sorumludur.

Doktrinde Gözler; yürütme yetkisinin tamamen ve münhasıran Cumhurbaşkanına tanınmış olmasından dolayı milli güvenliği sağlama yetkisinin de Meclis'e değil, Cumhurbaşkanına ait olacağını belirtmiştir. Yazar; bu durumdan dolayı Cumhurbaşkanının

kendisine eşit bir organa değil, egemene ait bir yetki olan milli güvenliği sağlama yetkisi bakımından egemenliğin sahibi olan Türk milletine karşı sorumlu olabileceğini ifade ederek, Meclis'e karşı sorumluluğun öngörülmüş olmasını eleştirmiştir. Yazar ayrıca, Cumhurbaşkanının Meclis'e karşı sorumlu olduğunun kabul edilmesi halinde dahi güvensizlik oyu gibi bir denetim aracı bulunmayan Meclis'in, bu sorumluluğu işletmesinin ve yaptırıma tabi tutmasının mümkün olmadığını da ifade etmiştir.[1076]

Anayasal düzenleme doğrultusunda Cumhurbaşkanının söz konusu hususlardaki yetkisi bakımından kanuni düzenleme, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 5. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu hüküm uyarınca, Cumhurbaşkanının barış döneminde savaş hali için yapılacak hazırlıklara ilişkin olarak görev ve yetkileri; Kanun kapsamında öngörülen hazırlıkları yürütmek üzere gerekli teşkilatı kurmak ve çalıştırmak, bunları ülke çapında koordineli olarak yaptırmak şeklindedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı; söz konusu hazırlıkların denenmesi ve eğitimi amacıyla gerçek kişilerle, kamu ve özel kurum ve kuruluşlarının personel, mal ve hizmetlerine, kanunlarda gösterilen sınırlar içinde ve çıkaracağı yönetmelikte belirtilecek esaslar dahilinde yükümlülüklerin uygulanmasını ve bu hazırlıkların tatbikatlarda denenmesini sağlama yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanı aynı madde uyarınca; Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, Genelkurmay Başkanının görüşlerini de dikkate alarak karar verebilecektir. Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışında kullanılmasına izin verildiği hallerde bu kuvvetlerle ilgili esasları tespit etmeye yetkilidir. Son olarak doğrudan silahlı kuvvet kullanma yetkisi ile ilgili olmasa da aynı maddeye göre Cumhurbaşkanı; seferberlik ve savaş halinin henüz ilan edilmemiş olduğu ancak savaşı gerektirebilecek bir durumun ortaya çıktığı gerginlik ve buhran dönemlerinde Genelkurmay Başkanlığının talebi üzerine ihtiyaç duyulacak araç, mal ve hizmetlere ilişkin kamu kurum ve kuruluşlarına ait imkanların Türk Silahlı Kuvvetleri harekât kontrolüne verilmesini sağlamaya yetkilidir.

Daha önce de belirtildiği üzere dış politika ve silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin oldukça kritik bir karara ilişkin olan bu yetki, Cumhurbaşkanının görev ve yetki alanı içerisinde bulunan idari-icrai ve siyasi bir niteliğe sahiptir. Cumhurbaşkanının, bu yetkilerini kullanırken Meclis'te yer alan siyasi partilerin, bakanların, başta Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu olmak üzere kendisine bağlı olan politika kurullarının, Genelkurmay Başkanlığı'nın ve kamuoyunun görüş ve düşüncelerini göz önüne alması doğru olacaktır. Yürütme organı, yani Cumhurbaşkanı,

---

[1076] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 896.

ülkenin iç ve dış siyasetini belirleme yetkisine sahip olduğu için silahlı kuvvet kullanma yetkisi konusunda da girişimde bulunabilir. Silahlı kuvvet kullanmanın gerekli olduğunu takdir eden Cumhurbaşkanı, bu husustaki yetkileri kullanabilmek için öncelikle Meclis'in iznini almalıdır. Silahlı kuvvet kullanma konusunda izin verme yetkisi Meclis'e, takdir ve karar yetkisi de Cumhurbaşkanına aittir. Meclis tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yurt dışında kullanılması konusunda izin verilmesi sonrasında söz konusu kuvvetlerle ilgili esasları belirlemeye Cumhurbaşkanı yetkilidir.[1077]

Meclis'ten izin kararı alınması sonrasında TSK'nın fiilen yurt dışına gönderilmesi veya gönderilmemesi, askeri harekatın somut hedefi ve kapsamının tayini konuları, Cumhurbaşkanı tarafından tayin ve takdir edilecektir. Buna karşın harekata katılacak birliklerin yapısı, hedefler, harekatın başlama vakti ve süresi, çatışma kuralları gibi harekat planının ve harekat emrinin teknik ayrıntılarının askeri organlar tarafından tespit edileceği belirtilebilir.[1078] Doktrinde Aslan; Meclis'ten alınan izin doğrultusunda yürütme organının Genelkurmay Başkanlığına gerekli siyasi direktifleri vermesi gerektiğini, genel esasların bu şekilde takdir edilmesinin ardından askeri harekat ile ilgili diğer tüm hususların Genelkurmay Başkanlığı tarafından yerine getirileceğini ve buna karşın TSK'nın kullanılmasında son söz ve takdir yetkisinin yürütme organına ait olduğunu ifade etmiştir.[1079]

3.2.2. Milli Güvenlik Kurulu

Milli Güvenlik Kurulu, siyasi ve hukuki boyutları bulunan milli güvenlik kavramının içeriğine uygun şekilde oldukça etkili bir organdır. Nitekim her ülkenin kendi yönetim sistemine uygun ve Anayasal veya kanuni dayanağı olan bir milli güvenlik sistemi vardır. Devletlerin genelinde milli güvenlik amacına özel olarak oluşturulan kurullar ve organlar bünyesinde milli güvenlik ile ilgili politika ve stratejiler, ülkenin çıkarları doğrultusunda değerlendirilmekte, karar verilmekte ve bu kararlar uygulanmaktadır.[1080] Gerçekten de karşılaştırmalı hukuk açısından birçok devlette MGK benzeri yapıların yer aldığını ifade etmek mümkündür.[1081]

Anayasada MGK ile ilgili düzenleme olan 118. maddede; devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili MGK tarafından alınan tavsiye kararları ve

---

[1077] 2017 Anayasa değişikliği öncesinde ikili yürütme organının söz konusu olduğu Türk Anayasal düzeni kapsamında Başbakan ve Bakanlar Kurulunun da rol aldığı silahlı kuvvet kullanma yetkisi bakımından Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanları Kurulu arasındaki yetki dağılımı hakkında bkz. **İpek**, ss. 329-338.
[1078] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 46.
[1079] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 218.
[1080] **İpek**, s. 338.
[1081] Karşılaştırmalı hukuk verileri bağlamında, diğer devletlerdeki MGK benzeri yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 179-186; **Çınarlı**, ss. 53-61; **Güveyi**, ss. 141-177.

görüşlerin Cumhurbaşkanına bildirilmesi öngörülmüştür. Aynı hüküm uyarınca; MGK'nın devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlarının, Cumhurbaşkanı tarafından değerlendirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda Anayasada MGK'nın, Cumhurbaşkanının gözetimi ve yönetimi altında olduğunun öngörüldüğü ifade edilmelidir.[1082] Ayrıca Kurul'a ait bir Genel Sekreterlik teşkilatı bulunmaktadır. MGK Genel Sekreterliği'ne ilişkin genel hususlar, 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[1083] kapsamında düzenlenmiştir. Kararnamenin 9. maddesi uyarınca; Genel Sekreter, Cumhurbaşkanının emir ve yönlendirmeleri doğrultusunda mevzuat hükümlerine, devletin milli güvenlik siyasetine uygun olarak görevlerini yürütmekle yükümlüdür. Sekreterliğin en üst amiri olan Genel Sekreter, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.

3.2.2.1. Organik ve İşlevsel Açıdan Milli Güvenlik Kurulu

Türk Anayasal düzeninde Milli Güvenlik Kurulu, yürütmeden sorumlu Cumhurbaşkanı ve bazı bakanlar ile silahlı kuvvetlerin üst kademe komutanlarının yer aldığı bir organdır. MGK, bu doğrultuda silahlı kuvvetlerin siyasi sürece katılmasını kurumsallaştırmakta ve meşrulaştırmaktadır. Doktrinde, MGK'nın bir yandan siyasi iktidarın askeri makamların milli savunma konusundaki uzmanlığından yararlanmasına imkan verdiği diğer bir yandan 1961 Anayasasına hakim olan genel oydan çıkan çoğunluk iktidarlarına güvensizlik duyulmasının da bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür.[1084] MGK, bu isimle ilk olarak 1961 Anayasası ile öngörülmüş olsa da önceki dönemlerde MGK benzeri oluşumlar söz konusu olmuştur. Nitekim 1922 yılında Harp Encümeni Fevkaladesi Kanunu ile kurulan Harp Encümeni Fevkaladesi,[1085] 1933 yılında 24 Nisan 1933 tarihli ve 14443 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi ve 5399 sayılı Kanun[1086] ile kurulmuş bulunan Milli Savunma Yüksek

---

[1082] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 318.

[1083] 6 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 02.11.2020).

[1084] **Erdoğan**, Türkiye'de Anayasalar, s. 159.

[1085] Harp Encümeni Fevkaladesi ile ilgili Meclis görüşmeleri için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: 15, 137. İnikat, 2. Celse, ss. 566-573, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002137.pdf, 139. İnikat, 1. Celse, s. 576-583, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002139.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2021).

[1086] 30 Mayıs 1949 tarihli, 5399 sayılı Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105399.pdf (Erişim tarihi: 17.10.2020).

Kurulu şeklindeki organlar bu kapsamda kabul edilebilir.[1087] MSYK, MGK'dan farklı yönleriyle, demokratik devlet ilkesine uygun özellikler barındırmaktadır. MGK'nın Anayasal değil, yasal dayanağa sahip olması ve isminin oldukça geniş yorumlanan milli güvenlik kavramı yerine, sınırlı bir kapsamı olan milli savunma olması demokratik özellikler olarak ifade edilebilir. Ayrıca barış döneminde tek asker üye olarak Genelkurmay Başkanının öngörülmüş olması da MGK'ya göre daha demokratik bir özellik olarak nitelendirilmiştir.[1088]

MGK, geçmişte gerek organik yapısı gerekse işlevsel anlamda sahip olduğu yetkilerden dolayı tartışma konusu olmuştur. Organik anlamda MGK'da yer alan sivil ve askeri kişilerin oranı açısından askeri üyelerin çoğunlukta olmasının, demokratik devlet ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Doktrinde 1982 Anayasasının ilk haline göre; Cumhurbaşkanı dışındaki diğer üyeler açısından sivil ve askeri üyelerin sayısının eşit olduğu ve Cumhurbaşkanının asker kökenli olmasının organik açıdan anlamlı bir fark yaratacağı belirtilmiştir. Nitekim Türkiye tarihinde göreve gelen Cumhurbaşkanlarının çoğunluğunun askeri kökenli olması ile Anayasanın askeri rejim koşulları ve etkisi altında hazırlanmış olması gibi sebeplerden dolayı Cumhurbaşkanının asker kökenli olması ihtimalinin yüksek olduğu da ileri sürülmüştür.[1089]

MGK'nın organik yapısı açısından Anayasanın 118. maddesinin 5. fıkrası uyarınca; Cumhurbaşkanının katılamadığı durumlarda MGK'nın Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlığında toplanılacağı belirtilmelidir. Buna karşın Anayasada, MGK ile ilgili hükümlerin yer aldığı 1 sayılı veya MGK sekreterliğinin düzenlendiği 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde hangi Cumhurbaşkanı Yardımcısının Cumhurbaşkanına vekaleten toplantı başkanlığını yapacağı ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Doktrinde Gözler; Cumhurbaşkanının katılamadığı durumlar açısından bu amaçla görevlendirilecek olan Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlığında toplantı yapılması gerektiğini ifade etmiştir.[1090]

İşlevsel açıdan ise Kurul kararlarının niteliği ile bu kararların hukuken olmasa da fiili bağlayıcılığı görüşü de ayrıca eleştirilmiştir. Geçmişte MGK, kendisine tanınan danışma ve tavsiye kurulu niteliğinin ötesinde, siyasi, ekonomik ve sosyal konulara ülke bütünlüğü gerekçesi ile müdahale edebildiği için eleştiri konusu olmuştur. Nitekim MGK'nın bu nitelikteki müdahalelerinden dolayı demokratik teori ile çeliştiği ileri sürülmüştür. Atatürk bu konuda; ordu komutanlarının, ordulara etkili olabilecek bir komisyona seçilmesini eleştirmiş

[1087] Milli güvenlik ile ilgili yapıların Cumhuriyet tarihindeki gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Özdemir**, ss. 99-111; **Çınarlı**, ss. 62-69; **Güveyi**, ss. 177-198.
[1088] Tanör, Bülent, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri,** TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997, s. 76.
[1089] **Tanör**, İki Anayasa, s. 111.
[1090] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 898.

ve bu durumun demokrasiye uygun olmadığını ifade etmiştir.[1091] Gerçekten de Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra aynı zamanda Meclis üyesi olan komutanların siyaset ve askerlik mesleği arasında seçim yapmalarını istemesi ve Erkan-ı Harbiye Reisini (Genelkurmay Başkanı) bakanlar kurulu dışında bırakması da silahlı kuvvetlerin sivil idareye bağlanmasını amaçladığını göstermektedir.[1092] Gerçekten de MGK'nin asıl işlevi, yürütme organını, yani Cumhurbaşkanını milli güvenlik konusunda fikirlerin oluşturulması için uzman görüşleri ile bilgilendirmek ve başarılı milli güvenlik politikalarının oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Nitekim kurulda yer alan askeri üyelerin yurt savunması ve milli güvenlik politikası ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması ile yüksek bir sinerji oluştuğu ve sonuç olarak bu etkenlerde kamu yararı bulunduğu kabul edilmektedir. Sonuç olarak MGK'nın, yürütme organının bir alt uzmanlık komitesi olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Nitekim MGK, icrai yetkiye sahip olmayan istişari karma bir organ niteliğindedir.[1093]

3.2.2.2. Milli Güvenlik Kurulu Nezdinde Somutlaşan Sivil-Asker Etkileşiminin Askeri Makamların Sivil Demokratik Denetimi İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

2017 Anayasa değişikliği öncesinde milli güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından Bakanlar Kurulunun sorumlu olmasına ilişkin temel ilkeyi değiştiren ve yetki açısından Milli Güvenlik Kurulu'nu Bakanlar Kurulunun üstünde değerlendiren bakış açısı eleştirilmiştir.[1094] MGK, söz konusu dönemde milli güvenlik kavramının geniş yorumunun sağladığı imkanlar doğrultusunda öğrenci olaylarından işçi hareketlerine kadar oldukça geniş bir toplumsal-siyasal alana müdahale etmeyi yetkisi kapsamında görmüştür. Askeri bir darbe sonucunda yapılan 1961 Anayasası ile Anayasal

---

[1091]Atatürk, konuya ilişkin olarak; komutanların, askerliğin görev ve gereklerini yerine getirirken siyasi görüşlerinin etkisi altında kalmaktan kaçınmaları, zira siyasetin gereklerini düşünen başka kamu makamlarının bulunduğunu unutmamaları gerektiğini belirtmiştir. **Atatürk**, s. 433.

[1092] Duran, Lütfi, "Askeri İdarenin Yargısal Görev ve Yetkisinin Sınırları", in: **Onar Armağanı,** Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977, s. 195.

[1093] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 326.

[1094] Türk Anayasal tarihinde sivil siyasi iktidar ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişki zaman zaman gerilimli şekilde seyretmiştir. Çalışma konusuyla ilişkili olduğu ölçüde söz konusu ilişki, özellikle demokratik devlet ilkesi kapsamında ele alınacaktır. Buna karşın söz konusu ilişkinin temeli hukuki olmaktan ziyade siyasi olduğu için, çalışmanın gerek kapsamı gerekse amacı açısından ayrıntılarına girmek doğru olmayacaktır. Doktrinde sivil-asker ilişkisi kapsamında gerilimin sebepleri, tarihsel gelişimi ve sorunlara ilişkin çözüm önerileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cizre, Ümit, "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel bir Analiz", in: **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm,** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 157-178; Akyaz, Doğan, "Ordu ve Resmi Atatürkçülük" in: **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm,** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 180-191.

dayanağa kavuşan Kurul, bu şekilde sivil rejim ve kurumlar üzerinde zamanla artan bir denetim imkanını elde etmiştir.[1095]

Önceden MGK ile ilgili hususları düzenleyen 2945 sayılı Kanun'un, milli güvenlik kavramını oldukça geniş ele almasından dolayı silahlı kuvvetlere ülkenin genel politikasının belirlenmesinde MGK'ya etkili bir rol vermesi de doktrinde eleştirilmiştir. Nitekim MGK'nın bir icra organı değil, istişari bir organ olarak öngörüldüğü ifade edilmiştir. MGK, mevcut Anayasal düzende ilgili konularda görüş bildirme yetkisine sahip iken, önceden tavsiye etme yetkisini haiz olduğu öngörülmüştür. Doktrinde Yılmaz; tavsiye etmenin, görüş bildirmekten daha etkili bir iradeyi ifade ettiğini ileri sürmüştür. Nitekim yazar, olağan anlamıyla görüş bildirme kavramının bağlayıcı gücü olmayan istişare veya danışmada bulunmaktan ibaret olmasına rağmen, tavsiyenin ise en azından eşitlerin birbirine verdiği direktif anlamını içerdiğini ve dolayısıyla muhatabın takdir alanını belli bir ölçüde kısıtladığını ileri sürmüştür.[1096]

Doktrinde, Milli Güvenlik Kurulu'na duyulan ihtiyacın diğer bir boyutuyla da silahlı kuvvetlerin ülkemizde ön planda olmasından ileri geldiği belirtilmiştir. Bu durumun TSK ile ilgili sebeplerinin; TSK'nın siyasi gelişmelerdeki aktif rolü, bir baskı grubu niteliğinde oluşu ile 1961 ve 1982 Anayasalarının bir askeri müdahale doğrultusunda yapılması olduğu ifade edilmiştir. MGK ile ilgili sebepler; TSK'nın MGK'yı bir uyarma vasıtası olarak kullanması,[1097] MGK'nın yürütmenin takdir yetkisini sınırlayıcı işlevi[1098] ve MGK'nın iktidardaki siyasi partinin güvenliği ile milli güvenliğin özdeş olmadığını vurgulayıcı işlevi[1099] ve tarihi sebepler (Harp Encümeni, Yüksek Müdafaa Meclisi ve Milli Savunma Yüksek Kurulu) şeklinde belirtilebilir. Son olarak ise milli güvenlik hususunun siyasi yönü ağır basan bir uzmanlık konusu olması ile topyekün savunma[1100] kavramının ortaya çıkardığı zorunlulukların da bu durumda etkili olduğu ileri sürülmüştür.[1101] Topyekün savunma kavramı ile ilgili olarak

---

[1095] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 411.
[1096] **Yılmaz**, s. 401.
[1097] Silahlı kuvvetlerin MGK vasıtasıyla Bakanlar Kurulunu ve diğer Anayasal organları uyardığı ifade edilmiştir. Nitekim 12 Mart Muhtırası örneğinde, karara imza atan bazı silahlı kuvvetler üyelerinin imzaları yanına rütbe ve görevlerine ilaveten, MGK üyesi sıfatını da eklemelerinin bunun bir göstergesi olduğu belirtilmiştir. **Akgüner**, s. 194; **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 411.
[1098] Yürütme organının milli güvenlik alanında alınacak olan önlemlerin takdiri konusunda sahip oldukları serbestinin, MGK tarafından sınırlandırıldığı ileri sürülmüştür. **Akgüner**, s. 195.
[1099] MGK'nın, Meclis'e ve millete karşı sorumlu olan siyasi iktidarın, milli güvenlikle ilgili önlemleri, parti veya kişisel çıkar için kötüye kullanmasını önleyeceği ve üstelik bu amaçla idare teşkilatı üzerinde partizanca baskı ve nüfuzunu kötüye kullanan yürütme organının bu davranışlarına, siyasi etki ve nüfuzun bir dereceye kadar dışında bulunan üyeleri vasıtasıyla karşı koyabileceği iddia edilmiştir. **Akgüner**, s. 195.
[1100] Topyekün savunma kavramı; milli savunma, devleti oluşturan bütün organların, halkın tamamının ve ülkenin kaynaklarının hepsinin bir araya gelmesiyle ve bunların ortak hareketini ifade etmektedir. **Akgüner**, s. 193.
[1101] MGK'nın ortaya çıkmasında etkili olan sebepler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akgüner**, ss. 189-195; **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 400.

doktrinde Schmitt; savaşın topyekün olarak tabir edildiğini, yürütülen çatışmalarda çatışan-çatışmayan ayrımının ortadan kalktığını ve silahlı mücadelelere ek olarak ekonomik savaş, propaganda savaşı gibi askeri olmayan savaşların da düşmanlığın sonucu olarak ortaya çıktığını ifade ettiğini eklemek gerekir. Çatışan-çatışmayan ayrımının ortadan kalkması hususunun çatışmayan (sivil) kişilerin çatışana dönüşmesi anlamına gelmediğini ifade eden yazar, bu durumun savaşın şiddetini artıran ve sadece askeri nitelik taşımayan bir düşmanlık statüsü olduğunu belirtmiştir.[1102]

Geçmişte TSK'nın MGK vasıtasıyla üst düzeyde ülke yönetimine katıldığı ve bu durumun da doğal olarak TSK'ya siyasi işleyiş üzerinde sınırlı bir etkinlik kazandırdığı ifade edilmiştir.[1103] Nitekim doktrinde; 1982 Anayasasının ilk halinde MGK'nın organik ve işlevsel özellikleri doğrultusunda daha *"askeri"* ve güçlü kılındığı belirtilmiştir. Ayrıca milli güvenlik kavramının kapsamının geniş yorumlanmasından dolayı silahlı kuvvetlerin devlet yönetimi ve toplumsal olayların denetlemesi sonucunun ortaya çıktığı ileri sürülmüştür.[1104] Doktrinde Çınarlı, MGK'nın siyasi işleyiş üzerindeki etkinliğinin hukuken icrai kararlar alabilme kapasitesinden dolayı değil, TSK'nın siyasi hayattaki fiili rolünden ileri geldiğini belirtmiştir. Yazar, MGK'daki Genelkurmay Başkanı dışındaki asker üyelerin çıkarılmasının veya Kurul'daki bakanların sayısının artırılmasının bu soruna ilişkin herhangi bir çözüm sağlamayacağını ifade etmiştir. Yazara göre; MGK'nın görev alanının sadece ulusal savunma ile sınırlandırılması ve MGK'da savunma alanında uzman kişilerin bulunması gerekmektedir. Yazar, bu doğrultuda dış güvenlik ile iç güvenlik kavramları birbiriyle oldukça bağlantılı olduğu için Emniyet Genel Müdürlüğü (Terörle Mücadele Dairesi, Özel Harekat Dairesi, İstihbarat Dairesi), Sahil Güvenlik Komutanlığı ile MİT'ten üyelerin MGK toplantılarına katılmasının doğru olacağını belirtmiştir.[1105]

Kurul'un siyasi işleyiş üzerindeki etkinliğinin ve geniş yorumlanan milli güvenlik kavramı, hatta milli güvenlikle ilgili olmayan ulusal siyaset konularında almış olduğu kararlarının, Türkiye'nin demokratik düzenini zayıflattığı eleştirileri de ileri sürülmüştür.[1106] Nitekim MGK'nın geniş tanımlanan milli güvenlik konularında yetkili ikinci bir hükümet gibi işlev görmesi, ülke gündemindeki neredeyse her konuyu görüşerek kararlarını hükümete bildirmesi ve MGK üyelerinin sayıldığı eski Anayasal düzenlemede Genelkurmay Başkanının,

---

[1102] **Schmitt**, Siyasal Kavramı, s. 141.
[1103] Öztürk, Osman Metin, **Ordu ve Politika,** Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 143.
[1104] **Tanör**, İki Anayasa, s. 111-112.
[1105] **Çınarlı**, s. 164.
[1106] **Erdoğan**, Türkiye'de Anayasalar, s. 254-255.

bakanlardan önce sayılmış olması gibi özelliklerinin sivil yönetim ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.[1107]

Doktrinde Soysal, 1961 Anayasası döneminde MGK toplantılarının görüş bildirecek bir organ olmanın ötesinde, Bakanlar Kurulu kararlarının belirlendiği bir üst kabine niteliğinde olduğunu ileri sürmüştür.[1108] Tanör; 2017 Anayasa değişikliği öncesinde geçerli olan parlamenter hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulundan oluşan iki başlı yürütme organının, askeri bürokrasiyi de içeren üç başlı yürütme organına dönüştüğünü belirtmiştir. Yazar, yürütmenin ikinci başı olan Bakanlar Kurulu'na veya parti-hükümetine bağlı olması gereken silahlı kuvvetlerin, sivil iktidara karşı özerklik kazandığını, hatta temel siyasi kararların alınmasında görüşünü dayatacak konuma yükseldiğini de eklemiştir. Yazara göre; yarı sivil yarı askeri bir kurum olan MGK, Anayasada Bakanlar Kuruluna ilişkin hükümlerin yer aldığı başlık altında ve onunla eşit düzeyde bir konuma yerleştirilmiştir.[1109] Rumpf ise MGK kapsamında milli güvenlik kavramının tüm devlet faaliyetlerinin genel ilkesi haline geldiğini, MGK'nın sadece tavsiyede bulunmadığını, güvenliğe ilişkin tavsiyelerinin yürütme organı tarafından öncelikle dikkat alınması açısından bağlayıcı hale geldiğini ve bu kararların uygulanmasından kaçınılamadığını belirtmiştir. Yazar, sonuç olarak yargı denetimine tabi olmayan MGK kararlarının, *"denetimsiz bir gedik"* niteliğinde olduğunu ifade etmiştir.[1110]

1961 Anayasası kapsamında Anayasal dayanağa kavuşan MGK'nın organik ve işlevsel yapısı doğrultusunda sivil-asker mücadelesine sahne olduğu belirtilmiştir. Nitekim 1961 ile 1982 Anayasalarını oluşturan askeri darbelerin bu durumun sebebi olduğu görüşü de ileri sürülmüştür. Söz konusu görüşe göre; MGK, askeri darbeler sebebiyle işlevsel amacından saptırılmıştır.[1111] Doktrinde, geçmiş dönemlerde MGK'nın amacının askeri öğrencilerin de ötesinde tüm gençlerin Atatürk ilkeleri yerine, komünizm, faşizm ve İslami fundamentalizm gibi yabancı siyasi görüşlerle yetişmesini engellemek için tedbirler alınması olduğu ifade edilmiştir.[1112] Söz konusu amacın siyasi, hukuki veya sosyal açıdan yerindeliği tartışması bir yana MGK'nın eğitim-öğretim alanına ilişkin amaçlarının bulunması, gerçekten dikkat çekicidir.

[1107] Önceki Anayasal düzen kapsamında organik ve işlevsel açıdan Milli Güvenlik Kurulu'nun eleştirisi için bkz. **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, ss. 326-328; **Yılmaz**, ss. 399-410; **İpek**, ss. 338-342.
[1108] **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 235.
[1109] **Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 399-400.
[1110] **Rumpf**, s. 99-100.
[1111] **Güveyi**, s. 199.
[1112] Kurul'un milli güvenlik kavramının kapsamını zorlayarak, çeşitli alanlara müdahale etmesinin bir örneği olarak eğitim-öğretim alanına yönelik olarak gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetler hakkında bkz. **Akyaz**, ss. 187-191.

Demokratik devlet ilkesi kapsamında sivil siyasi iktidarın, silahlı kuvvetleri yönetimi ve denetimi altında tutması önemli bir esastır. Bu esas kapsamında üç temel husus olarak; yürütmenin askeri bürokrasiyi denetlemesi, yasama organının hem yürütme organını hem de silahlı kuvvetleri denetlemesi ve gözetim altında tutması gerekmektedir. Ulusal anlamda silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalesinin engellenmesi, savunma bütçesi, silah temini, personel ve ücret, atama, tayin ve terfi işlemleri ile güvenlik tehdidinin askeri stratejiye dönüştürülmesine ilişkin plan ve programların sivil siyasi iktidar tarafından kararlaştırılması sağlanmalıdır. Ayrıca uluslararası alanda dış politikalara ilişkin temel hususların belirlenmesinde silahlı kuvvetlerin etkileme potansiyelinin sivil iktidarın gözetimi ve denetimi altında tutulması gerekmektedir.[1113] Silahlı kuvvetleri hesap verebilir ve sorumlu kılabilmek açısından İngiliz doktrininde, kabul gören temel esaslar bu açıdan yol gösterici olabilecektir. Nitekim bu esaslar; silahlı kuvvetlerin görev ve yetkilerinin Anayasal düzenlemeler ile net bir şekilde düzenlenmesi, silahlı kuvvetlerin siyasi denetimine ilişkin kurumsal ve işlevsel mekanizmaların oluşturulması, yasama organının silahlı kuvvetler üzerinde denetim yetkisinin öngörülmesi, silahlı kuvvetler bakımından özellikle operasyonlara yönelik işlevsel anlamda sorumluluğun temel hatlarının belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin başta bütçesi olmak üzere ekonomik olarak hesap verilebilirliğinin sağlanması, silahlı kuvvetlerin organik ve işlevsel anlamda yargısal denetime tabi olmasına ilişkin gerekli güvencelerin oluşturulması ve silahlı kuvvetler ile diğer devlet organlarının ilişkilerinin demokratik ve hukuk devleti ilkelerine uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.[1114]

Doktrinde Soysal, klasik demokrasi ilkeleri uyarınca askeri makamların sivil otoriteye tabi olması gerektiğini ve silahlı kuvvetlerin parlamentoya karşı sorumlu olan hükümet içinde Milli Savunma Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak kalması gerektiğini vurgulamıştır. Yazar, ayrıca silahlı kuvvetlerin sistem içindeki yerini açıkça düzenleyerek aşırı bir kurumsallaşmaya gitmenin sorunun özelliklerine aykırı olduğunu ve ordunun asıl görevinden uzaklaşmasına sebep olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda yazar, MGK'nın işleyişinde aksayan yönleri gözden geçirmek ve bunlara yönelik çözüm aramak gerektiğini, aksi halde aşırı biçimciliğin bu sorun açısından geri tepme yaratacağını ve istenen etkinin tam tersini doğurabilecek sonuçların da ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.[1115]

Geçmişte Türkiye'nin Batılı devletler ile yakınlaşması ve demokrasinin de zaman içerisinde gelişmesine paralel olarak; uluslararası alandaki tehditlerin azalması ve bu

---

[1113] **Cizre**, s. 158.
[1114] **Hatchard/Ndulo/Slinn**, s. 251-258.
[1115] Soysal, Mümtaz, **Anayasa'nın Püf Noktası,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 84-85.

doğrultuda savunma harcamalarının azalmasının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda ekonomik kalkınma için daha fazla kaynak ayrılabilmesi sonucunda güçlenen sivil kurumların, silahlı kuvvetlerin toplum nezdindeki etkin konumunu kaybetmesine sebep olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca bu gelişmelerin zaman içerisinde silahlı kuvvetlerin kendi mesleki değerlerine özgü faaliyetler gerçekleştiren Batılı devletlerdeki örneklerine benzeyeceğini sağlayacağı ileri sürülmüştür.[1116] Nitekim doktrinde; MGK'nın milli güvenlik konusunda uzman bir kuruluş ve sivil ve askeri kesimler arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları gidermesi ve bu iki kesim arasında devamlı bir etkileşimi sağlaması yönüyle çağdaş bir devlet teşkilatında bulunması gerekli bir kuruluş olduğu belirtilmiştir. Buna karşın söz konusu işlevleri dışında MGK'yı yürütme organının dengi ve hatta üstünde bir idari vesayet makamı gibi yetki ve görevlerle donatmanın, MGK'nın kuruluş amaçlarına ve işlevlerine ters düşeceği ileri sürülmüştür.[1117]

Doktrinde Erdoğan ise, siyasi iktidar ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişki bakımından demokratik ve uygar bir devlet olmanın şartlarının, Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına bağlanması ve Genelkurmay Başkanının üçlü kararname ile atanması olduğunu belirtmiştir. Yazar ayrıca, MGK'ya Anayasada yer verilmemesi, askeri idari yargının kaldırılması ve askeri ceza mahkemelerinin de olağan-olağanüstü hal fark etmeksizin sadece asker kişilerin görev suçlarına bakmakla görevli kılınması gerektiğini savunmuştur.[1118] Geçmişte ileri sürülen tüm bu eleştirilere karşın özellikle 2017 Anayasa değişikliği sonrasında mevcut Anayasal düzen bakımından durumun değiştiği ifade edilmektedir. Nitekim doktrinde Güveyi; *"MGK'nın gerek organik gerekse işlevsel bakımdan varlık amacına uygun olarak sivilleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla geçmişte MGK üzerinden yürütülen askeri vesayet sorununun, günümüzde geçerliliğini yitirdiğini söylemek mümkündür."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[1119]

3.2.3. Yüksek Askeri Şura

Yüksek Askeri Şura (YAŞ), barış zamanında görev yapan ve Genelkurmay Başkanlığının yardımcı bir kuruluşu niteliğindedir. Şura, sivil siyasi makamlar ile silahlı kuvvetlerin üst kademe komutanlarının birbirini tanıması, iletişim kurması ve birbirleri hakkında kanaat sahibi olmaları için elverişli bir ortam sağlaması yönüyle önemli özelliklere sahiptir. Nitekim Şura'nın bu özellikleri dolayısıyla Türkiye'nin kendine özgü koşulları

[1116] **Öztürk**, Ordu ve Politika, s. 183.
[1117] **Akgüner**, s. 236.
[1118] Erdoğan, Mustafa, **Anayasa ve Özgürlük,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 39.
[1119] **Güveyi**, s. 200.

içerisinde bir denge unsuru olduğu belirtilmiştir.[1120] Ayrıca doktrinde Anayasa'nın 125. maddesinin ikinci fıkrasında, Şura'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma kararlarına karşı yargı denetiminin kapalı olduğunun düzenlenmiş olmasının, hukuk devleti ilkesine de aykırı olduğu ileri sürülmektedir.[1121] Söz konusu Anayasal düzenlemeye göre; Cumhurbaşkanının onayladığı Şura'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemlerine karşı yargı yolu kapalı olup, bunlar dışında kalan ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan her türlü ilişik kesme kararına karşı yargı yolu açıktır.[1122]

Şura, önceden 1972 yılında çıkarılan 1612 sayılı Kanun'a göre kurulmuş ve görev yapmıştır.[1123] Buna karşın mevcut Anayasal düzende Şura'nın görevleri, 8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 3. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde uyarınca; Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikrin (Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında silahlı kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda, silahlı kuvvetlerle ilgili olarak önemli görülen mevzuat taslaklarını inceleyip görüş bildirmek şeklinde görevlerin Şura'ya tanınması söz konusudur. Şura ayrıca, Cumhurbaşkanının lüzum gördüğü hallerde silahlı kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirecektir.[1124]

Şura, sayılan görevleri itibarıyla Cumhurbaşkanı, Milli Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanına görüş bildiren yardımcı bir idari kurul ve TSK personelinin özlük işleri hakkında karar veren uzmanlık kurulu şeklinde nitelendirilmektedir. Mülga 1612 sayılı Kanuna göre; Başbakanın bulunmadığı toplantılarda Genelkurmay Başkanının başkanlık görevini yerine getireceği öngörülmüştür. Toplantılarda Milli Savunma Bakanı varken Genelkurmay Başkanının kurul başkanlık görevini üstlenmesi, doktrinde TSK'nın idari teşkilat kapsamındaki sıra dışı konumunun önemli bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir.[1125] Buna karşın 8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesine göre; Cumhurbaşkanının bulunmadığı toplantılarda Cumhurbaşkanı Yardımcısı, kurul başkanlığı görevini üstlenecektir. Ayrıca kararnamenin 5. maddesinin 4. fıkrasına göre; Şura kararları, Cumhurbaşkanının onayı ile tekemmül edecektir. Doktrinde, söz konusu düzenleme kapsamında Cumhurbaşkanının

---

[1120] **Öztürk**, Ordu ve Politika, s. 143.
[1121] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 325; **Yılmaz**, s. 398.
[1122] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 901.
[1123] 1612 sayılı mülga Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1612&MevzuatTur=5&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 16.10.2020).
[1124] 8 sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 16.10.2020).
[1125] **Yılmaz**, s. 397-398.

onayının şart olarak öngörülmüş olmasının, Şura kararlarının icrai olmadıklarını gösterdiği ifade edilmiştir. Buna karşın onay şartının, Şura kararlarını danışma kararı veya Cumhurbaşkanına yapılmış bir teklif niteliği taşımasına da yol açmayacağı ve onay işleminin asıl işlemin varlığı ile ilgili değil, yürürlüğe girmesi bağlamında bir ek işlem olduğu belirtilmiştir.[1126]

3.2.4. Bakanlıklar

2941 sayılı Kanun uyarınca, her bakanlığın silahlı kuvvetlerin kullanılması ve savaş hali kapsamında çeşitli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bağlamda Kanun'un "*Bakanların görev, yetki ve sorumlulukları"* başlıklı 8. maddesi; **"***Barış döneminde seferberlik ve savaş hali için yapılacak hazırlıklara ilişkin bakanların görev, yetki ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.*

1. Bakanlıkta seferberlik ve savaş hali için yapılacak hazırlıklarla ilgili teşkilatı kurmak ve çalıştırmak,

2. Bakanlığın kuruluşunda veya kontrolünde bulunan kaynakları saptamak ve bunlara görevler vermek,

3. Kendi bakanlığındaki seferberlik ve savaş haline ilişkin faaliyetlerin, ilgili diğer bakanlıklar ve Türk Silahlı Kuvvetleri seferberlik hazırlıkları ile koordineli olarak uygulanabilecek şekilde planlamasını yapmak." şeklindedir.

Bakanlıkların anılan görev ve yetkilerine karşın olası bir savaş hali veya silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icra edilmesi bağlamında doğal olarak Milli Savunma, Dışişleri ile İçişleri Bakanlarının, diğer bakanlara göre daha önemli görev ve yetkileri söz konusu olabilmektedir. Nitekim söz konusu savaş ve silahlı kuvvet kullanma durumlarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görev ve yetkileri, uluslararası ilişkiler, Türk dış politikası ve kamu düzeni hususları, olağan dönemlere göre oldukça önem kazanmakta ve ön planda olmaktadır. Bu bakımdan Milli Savunma, Dışişleri ile İçişleri Bakanlarının görev ve yetkilerine ayrıca değinmek yerinde olacaktır.

Milli Savunma Bakanının görev ve yetkilerine ilişkin hükümler, 1 sayılı CBK'nın *"Milli Savunma Bakanlığı"* başlıklı 11. Bölümünde *"Görev"* başlıklı 336. maddede düzenlenmiştir.[1127] Savaş hali ile silahlı kuvvet kullanma durumlarında Milli Savunma

---

[1126] Gözler, onaylanan işlemin asıl makamın işlemi olarak kaldığını ve dolayısıyla da dava açıldığında da husumetin onaylayan makama değil, asıl işlemi yapan makama yöneltilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yazara göre; Şura kararları Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır ise yürürlüğe girmekte, onaylanmaz ise yürürlüğe girmemektedir. **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 901.

[1127] 1 sayılı CBK'nın 336. maddesi: *"(1) Milli Savunma Bakanının görev ve yetkileri:*

Bakanının görev ve yetkilerinin anılan madde uyarınca; Türk Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanı tarafından oluşturulacak savunma politikası doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunan ve Bakan tarafından onaylanan ilke, öncelik ve ana programlarına göre barışta ve savaşta personel temini ile asker alma hizmetlerini, silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki hizmetlerini, askeri fabrikalar ve tersaneler dahil harp sanayii hizmetlerini, sağlık ve veteriner hizmetlerini, ülke sınırları dâhilinde gerçekleştirilecek insani amaçlı mayın ve/veya patlamamış mühimmat temizliğine yönelik faaliyetlerini, 4536 sayılı Denizlerde ve Yurt Yüzeyinde Görülen Patlayıcı Madde ve Şüpheli Cisimlere Uygulanacak Esaslara İlişkin Kanun[1128] kapsamında faaliyetlerini, inşaat, emlak, iskan ve enfrastrüktür hizmetlerini yürütmek şeklinde belirtilmesi mümkündür.

Yürütme organının savaş ve silahlı kuvvet kullanma yetkisi kapsamında Dışişleri Bakanının görev ve yetkileri, 1 sayılı CBK'nın 128. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre Dışişleri Bakanının uluslararası antlaşmalar ile ilgili yetkileri; Milletlerarası Andlaşmalara ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çerçevesinde, diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen andlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek, bu andlaşmaları veya tescil edilmiş kopyalarını muhafaza etmek ve sicillerini tutmak, andlaşma taslaklarının mevzuata uygunluğunu incelemek ve görüş bildirmek şeklindedir. Dış politika ile ilgili yetkiler; devletin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Cumhurbaşkanı tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı

---

a) Milli Savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, askeri okullardaki (harp okulları ve astsubay meslek yüksekokulları) eğitim, mali ve bütçe hizmetlerini,
b) Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanınca kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunan ve Milli Savunma Bakanı tarafından onaylanan ilke, öncelik ve ana programlarına göre:
1) Barışta ve savaşta personel temini ile asker alma hizmetlerini,
2) Silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki hizmetlerini,
3) Askeri fabrikalar ve tersaneler dahil harp sanayii hizmetlerini,
4) Sağlık ve veteriner hizmetlerini,
5) Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde gerçekleştirilecek insani amaçlı mayın ve/veya patlamamış mühimmat temizliğine yönelik faaliyetlerini,
6) 24/2/2000 tarihli ve 4536 sayılı Denizlerde ve Yurt Yüzeyinde Görülen Patlayıcı Madde ve Şüpheli Cisimlere Uygulanacak Esaslara İlişkin Kanun kapsamında faaliyetlerini,
7) İnşaat, emlak, iskan ve enfrastrüktür hizmetlerini,
c) Teftiş, inceleme ve soruşturma hizmetlerini,
ç) Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarında görev alacak personelin güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması hizmetlerini Milli İstihbarat Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğü aracılığıyla, yürütmektir." şeklindedir. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 11.11.2020).

[1128] 4536 sayılı Denizlerde ve Yurt Yüzeyinde Görülen Patlayıcı Madde ve Şüpheli Cisimlere Uygulanacak Esaslara İlişkin Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc084/kanuntbmmc084/kanuntbmmc08404536.pdf (Erişim tarihi: 11.11.2020).

uygulamak ve koordine etmek, Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak, Cumhurbaşkanını dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek şeklinde hususlardan oluşmaktadır. Dışişleri Bakanı, ayrıca uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek, Türkiye'nin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek şeklinde yetkilere sahiptir.[1129] Her ne kadar anılan yetkiler ilk bakışta

---

[1129] 1 sayılı CBK'nın 128. maddesinin tam metni: *"(1) Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri şunlardır:*
a) Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Cumhurbaşkanı tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı uygulamak ve koordine etmek,
b) Türkiye Cumhuriyetini ve Cumhurbaşkanını yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yetkili makam olarak temsil etmek, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek, Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerini tüm boyutlarıyla ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle tesis etmek, yürütmek, yönlendirmek, geliştirmek ve ülkenin çıkarlarını korumak,
c) Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak,
ç) 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca dış politika ile bağlantılı olarak yurtdışında yürütülen faaliyetlerin Cumhurbaşkanınca saptanan dış politikaya uygunluğunu gözetmek, bu faaliyetleri koordine etmek ve bunlara katılım sağlamak,
d) Cumhurbaşkanını dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek,
e) Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürütmek,
f) Yurtdışında yaşayan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ülke dışındaki vatandaşlara ve Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere destek, yardım ve konsolosluk himayesi sağlamak,
g) Milletlerarası Andlaşmalara ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çerçevesinde, diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen andlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek, bu andlaşmaları veya tescil edilmiş kopyalarını muhafaza etmek ve sicillerini tutmak, andlaşma taslaklarının mevzuata uygunluğunu incelemek ve görüş bildirmek,
ğ) Uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek,
h) Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek,
ı) Türkiye Cumhuriyetini temsil yetkisine sahip olarak Cumhurbaşkanı kararı ile belli bir geçici görevle görevlendirilen temsilciler ve temsil heyetlerine Türkiye Cumhuriyetini bağlayan hususlarda Cumhurbaşkanının talimatlarını iletmek, bu temsilci ve temsil heyetlerinin ihtisasa dair hususlarda ihtiyaç duyacakları talimatları ilgili bakanlıklar ile istişare suretiyle tespit edip onlara iletmek, heyetlerin başkanları diğer bakanlıklardan ise bu heyetlerde temsilci bulundurmak,
i) Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurtdışı teşkilatı kurulması ve dış temsilcilik açılması konusunda görüş bildirmek,
j) Mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurum ve kuruluşlarca yürütülmesi gereken veya statülerinde, üyelerinin ve ortaklarının belirli bakanlık veya merci vasıtasıyla işlem yapacağı belirtilen uluslararası kuruluşlarla yürütülen dış temas ve müzakerelerin dış politikaya uygun olarak yürütülmesini gözetmek, gerekirse bunlara katılmak,
k) Diplomasi ve konsolosluk ilişkilerinin yürütülmesi ile bağlantılı olarak uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan iş ve görevleri yerine getirmek,
l) Uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek,
m) 1173 sayılı Kanun çerçevesinde ve Cumhurbaşkanının politikaları doğrultusunda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmek,

savaş veya silahlı kuvvet kullanma faaliyetleri ile ilişkili değil gibi görünse de Dışişleri Bakanının savaş ve silahlı kuvvet kullanma ile ilgili yetkileri, doğal olarak uluslararası ilişkiler ve dış politika kapsamında diplomatik yollar ve antlaşmalar aracılığıyla olacaktır. Dolayısıyla anılan yetkiler, savaş halinde veya silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası aşamasında dış politika ve uluslararası ilişkiler bakımından oldukça önemlidir.

Savaş hali veya silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması kapsamında özellikle ulusal anlamda kamu düzeninin sağlanması bakımından İçişleri Bakanının görev ve yetkileri 1 sayılı CBK'nın 254. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu hüküm uyarınca İçişleri Bakanının bazı yetkileri; Bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, ülkenin iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak şeklindedir. Ayrıca Türkiye sınırları, kıyıları ve karasularının muhafaza ve emniyetini sağlamak, suç işlenmesini önlemek, suçluları takip etmek ve yakalamak, her türlü kaçakçılığı men ve takip etmek, devletin iç politikasına, il ve ilçelerin genel ve özel durumları ile ilgili değerlendirmeler yapmak ve Cumhurbaşkanına tekliflerde bulunmak şeklinde yetkiler de söz konusudur.[1130]

3.2.5. Başkomutanlık

Başkomutanlığın tarihsel anlamda kökeni açısından Aristoteles'e başvurmak mümkündür. Nitekim ünlü düşünür, savaşla ilgili konularda başarılı olamayan kralların görülmesi üzerine başkomutanlık (*polemarkhos*) makamının kurulduğunu ifade etmiştir.[1131] Başkomutanlık; milli güvenlik ile ilgili temel kararların alınması, milli savunma stratejisinin tespiti, askeri konulardaki nihai hedeflerin tayini ve askeri hizmetlerin temel politika doğrultusunda yürütülmesi gibi özelliklerinden dolayı siyasi bir yetki niteliğindedir. Nitekim

---

n) Kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak." şeklindedir. Erişim için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 11.11.2020).

[1130] 1 sayılı CBK'nın 254. maddesinin tam metni: *"(1) İçişleri Bakanlığının görev ve yetkileri şunlardır:*
a) Bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak,
b) Sınır, kıyı ve karasularımızın muhafaza ve emniyetini sağlamak,
c) Karayollarında trafik düzenini sağlamak ve denetlemek,
ç) Suç işlenmesini önlemek, suçluları takip etmek ve yakalamak,
d) Her türlü kaçakçılığı men ve takip etmek,
e) Yurdun iç politikasına, il ve ilçelerin genel ve özel durumları ile ilgili değerlendirmeler yapmak ve Cumhurbaşkanına tekliflerde bulunmak,
f) Ülkenin idari bölümlere ayrılması, il ve ilçelerin genel idarelerini düzenlemek,
g) Nüfus ve vatandaşlık hizmetlerini yürütmek,
ğ) Pasaport hizmetlerini yürütmek,
h) Kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak." şeklindedir. Erişim için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 11.11.2020).

[1131] Aristoteles, **Atinalıların Devleti,** çev. Ari Çokona, 6.Bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 3.

siyasi iradenin askeri iradeye önceliği anlayışı, belirtilen özelliklerle yakından ilgilidir.[1132] Türk Anayasa tarihi kapsamında 1921 Anayasası döneminde çıkarılan Başkomutanlık Kanunu[1133] uyarınca; Başkomutanın, ordunun maddi ve manevi gücünü büyük ölçüde artırmak, sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına fiilen kullanabileceği öngörülmüştür.[1134]

Başkomutanlık kavramını günümüz anlamında; silahlı kuvvetler üzerindeki yasal ve yargısal olan dahil tüm tasarruf yetkilerinin toplamını içeren hukuksal bir kurum olarak tanımlamak mümkündür. Bununla beraber söz konusu yetkilere sahip bir makam, Anayasanın 117. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen yer alan Cumhurbaşkanının milli güvenliğin sağlanması ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasından hazırlanması konularında Meclis'e karşı sorumluluğu ile çelişecektir. Dolayısıyla Anayasanın *"Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı"* başlıklı 117. maddesinde başkomutanlık yetkisinin yer aldığı birinci fıkranın: *"Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur."* şeklindeki düzenlemesi uyarınca, Meclis ile Cumhurbaşkanının başkomutanlık yetkilerinin sembolik olduğu ifade edilmelidir. Başkomutanlığın Meclis'in manevi varlığına bağlı olan statüsünün pozitif bir görünümü olmasa da Cumhurbaşkanı tarafından temsil edileceğinin düzenlenmesi ile somutlaştırılması söz konusudur. Ayrıca Başkomutanlık görevinin, Genelkurmay Başkanı açısından komutanlık görevinin üstünde kabul edilmesi gerektiği ifade edilse de sembolik ve geleneksel bir anlamı olduğu belirtilmektedir.[1135] Türk Anayasal düzeni bakımından Başkomutanlığın sahibinin Meclis olduğunu, Cumhurbaşkanı tarafından temsil edileceğini ve Başkomutanlık görevlerinin de Genelkurmay Başkanı tarafından yerine getirileceğini ifade etmek gerekir.[1136] Başkomutanlığın Meclis tüzel kişiliğinde mündemiç sayılması ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilmesi, 1924 Anayasasından başlayarak günümüze kadar devam eden Milli Mücadele dönemi mirası olarak kabul edilmektedir.[1137]

Siyasi bir kurum olarak başkomutanlık, hem yürütme organını hem de yasama organını ilgilendirmektedir. Nitekim savaş hali ilanı ile silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisine

---

[1132] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 330.
[1133] 5 Ağustos 1921 tarihli, 144 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık tevcihine dair Kanun için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100144.pdf (Erişim tarihi: 11.11.2020).
[1134] Atatürk; anılan düzenlemeye göre, kendisi tarafından verilen emirlerin kanun olacağını ifade etmiştir. **Atatürk**, s. 534.
[1135] **Yılmaz**, s. 380.
[1136] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 826-827.
[1137] **Akın**, TBMM Devleti, s. 213.

sahip olan Meclis'in manevi varlığında yer alan Başkomutanlık yetkisi de bunu teyit etmektedir. Bununla beraber Başkomutanlık, savaş zamanlarında fiilen Genelkurmay Başkanı tarafından yürütülecek olan bir komutanlık görevidir.[1138] Olası bir savaş halinde savaşa ilişkin genel strateji, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecektir. Bu bağlamda Genelkurmay Başkanı da Cumhurbaşkanının stratejisi doğrultusunda askeri harekatları sevk ve idare edecektir. Doktrinde Erdoğan, başkomutanlık ile ilgili olarak; *"Savaş halinde, silahlı kuvvetlerin Başkomutanlığı ile Komutanlığı, sadece bu görevleri yerine getirecek makam bakımından değil, aynı zamanda niteliği bakımından da bir ve aynı şey olmaktadır. Başka bir anlatımla, bu durumda Başkomutanlık yetkisinin de Genelkurmay Başkanınca yerine getirilmesi, ona silahlı kuvvetlerin komutanlığından başka ek bir yetki vermez."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[1139] Ayrıca doktrinde, Başkomutanın en seçkin, en tecrübeli ve askeri dehaya sahip bir asker olması gerektiği ve bu özelliklere sahip olmayan bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilmesi muhtemel olduğu için Başkomutanlık yetkisinin fiilen Genelkurmay Başkanı tarafından kullanılmasının kabul edildiği belirtilmiştir.[1140]

Karşılaştırmalı hukukta başkomutanlık yetkisinin yaygın olarak yürütme organına tanındığı ifade edilebilir. Devletlerin Anayasal düzenlemelerine genel anlamda bakıldığında; Almanya'da Federal Savunma Bakanı, savunma durumunda Federal Başbakan (m. 65/a, 115/b), Avusturya'da Cumhurbaşkanı, sınırlı olarak Federal Bakan (m. 80/2), Azerbaycan'da Cumhurbaşkanı Başkomutan (m. 9/3), Belçika'da Kral karşı-imza kuralına tabi olarak komuta yetkisine sahiptir (m. 167/1, 106), benzer şekilde Bulgaristan'da Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralına tabi olarak Yüksek Komutan (m. 100/1, 102/2), Çekya'da Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralına tabi olarak yüksek komutan (m. 63/1-c, 3), Estonya'da Cumhurbaşkanı ulusal savunma başkomutanı (m. 78/16, 127), Finlandiya'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 128), Hırvatistan'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 100/1), İrlanda'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 13/4), İspanya'da Kral yüksek komutan (m. 62/h), İtalya'da Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralına tabi olarak başkomutan (m. 89), Kazakistan'da Cumhurbaşkanı Yüksek Başkumandan (m. 44), KKTC'de Cumhurbaşkanı Başkomutanlığı temsille yetkili, savaş halinde Silahlı Kuvvetler Komutanı Cumhurbaşkanı adına Başkomutanlık görevini yerine getirir (m. 102/3, 117/3), Letonya'da barış zamanında Cumhurbaşkanı, savaş zamanında ise Cumhurbaşkanı'nın atadığı bir yüksek komutan başkomutan (m. 42), Litvanya'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 140/2), Makedonya'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 79), Norveç'te Kral karşı-imza

---

[1138] **Kanadoğlu**, s. 414.
[1139] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 313-314.
[1140] **Öztürk**, Ordu ve Politika, s. 139.

kuralına tabi olarak başkomutan (m. 31), Özbekistan'da Cumhurbaşkanı Yüksek Başkomutan (m. 93/20), Polonya'da barış zamanında Cumhurbaşkanı Savunma Bakanı aracılığıyla, savaş zamanında ise Başbakan'ın talebi ile Cumhurbaşkanı'nın atamış olduğu kişi başkomutan (m. 134), Portekiz'de Cumhurbaşkanı tabii başkomutan olup, bu görevini getirmekten şahsen sorumludur ve bu yetkiye ilişkin kararları karşı-imza kuralına tabi değildir (m. 120, 134/1-a, 140), Romanya'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 92/1), Rusya'da Devlet Başkanı Yüksek Başkomutan (m. 87/2), Slovakya'da Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralına tabi olarak başkomutan (m. 102/1-k, 102/2), Slovenya'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 102), Türkmenistan'da Cumhurbaşkanı Yüksek Başkomutan (m. 71/3), Ukrayna'da Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralına tabi olarak başkomutan (m. 106/1-17, 106/3) ve Yunanistan'da Cumhurbaşkanı başkomutan (m. 45) şeklinde bir eğilim söz konusudur. [1141]

3.2.6. Türk Silahlı Kuvvetleri

Türk Anayasa hukukunda silahlı kuvvetler, dışarıdan gelebilecek olan tehdit ve tehlikelere karşı devletin bağımsızlığını ve Anayasal düzenini korumak üzere kurulmuş bir devlet gücü niteliğindedir. Nitekim milli savunma hizmetinin temel aygıtı olan silahlı kuvvetlerin, süreklilik gösteren bir ihtiyaç olan milli savunma hizmeti için devamlı şekilde hazır bulundurulması gerekmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri, milli güvenlik ve milli savunma hizmetlerine ilişkin görevlerini yürütme organı, yani Cumhurbaşkanının siyasi yetkisi dahilinde yerine getirmekle yükümlüdür. TSK, milli savunma hizmetinin yerine getirilmesinde gerektiğinde sivil savunma ve bölgesel savunma hizmetlerinden de yararlanabilir.[1142] Nitekim sivil savunma ile ilgili olarak 7126 sayılı *"Sivil Savunma Kanunu"*[1143] ve bölgesel savunma hizmetleri ile ilgili olarak da 4654 sayılı *"Memleket İçi Düşmana Karşı Silahlı Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu"*[1144] şeklinde kanuni düzenlemeler de mevcuttur. Sivil savunma kavramı, 7126 sayılı Kanun'un 1. maddesinde; *"Düşman taarruzlarına, tabii afetlere ve büyük yangınlara karşı halkın can ve mal kaybının asgari hadde indirilmesi, hayati ehemmiyeti haiz her türlü resmi ve hususi tesis ve teşekküllerin korunması ve faaliyetlerinin idamesi için acil tamir ve ıslahı, savunma gayretlerinin sivil halk tarafından azami surette desteklenmesi ve cephe gerisi maneviyatının muhafazası maksadiyle alınacak her türlü silahsız koruyucu ve*

[1141] **Erdem**, s. 471-472; **Özer/Doğru**, s. 96, 160, 282, 290, 353, 381.
[1142] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 309-310.
[1143] 9 Haziran 1958 tarihinde kabul edilen 7126 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7126&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 16.10.2020).
[1144] 7 Ağustos 1944 tarihinde kabul edilen 4654 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4654&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

kurtarıcı tedbir ve faaliyetleri ihtiva eder." şeklinde tanımlanmıştır. Bölgesel savunma hizmetleri ise 4654 sayılı Kanun'un 1. maddesinde; *"Fevkalade hallerde ve seferde havadan kıta indirmelerine, paraşütçülere ve denizden çıkarmalara ve hudutlardan sızmalara karşı o mahallin 15 kilometre çevresi içinde bulunan 18 yaşını bitirmiş ve 60 yaşını tamamlamamış vatandaşlar ihtiyaca göre silahla mukavemet etmekle mükellef tutulurlar. Yaş haddi kadınlar için yirmi ile kırkbeş arasıdır."* şeklinde tarif edilmiştir.

TSK, milli güvenlik ve milli savunma hizmetine yönelik olarak görevlerini temel anlamda 211 sayılı *"Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu"*[1145] uyarınca yerine getirmektedir. TSK, 211 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre; kara, deniz ve hava kuvvetleri subay, askerî memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askerî öğrencilerden oluşan ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen silahlı Devlet kuvvetidir. Nitekim Kanun'un 35. maddesi; *"Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır."* şeklindeki düzenlemesiyle TSK'nın görevini belirlemiştir. Ayrıca TSK, Kanun'un 36. maddesi uyarınca, bu temel görevlerin yerine getirilmesi için teknik ve profesyonel yönden gerekli hazırlıkları yapmakla görevlidir. İlgili Anayasal ve kanuni düzenlemeler de göz önüne alındığında; ülkenin ve Anayasal düzenin savunulması ihtiyacının ortaya çıktığı durumlarda Anayasada yetkili kılınan organların, Anayasanın gösterdiği yetki ve usul kurallarına uygun şekilde silahlı kuvvetlere ülkeyi fiilen savunmak ve tehlikeyi ortadan kaldırmak görevini vermek durumunda olduğu kabul edilmelidir.[1146] Tüzel kişiliği bulunmayan TSK'nın organik bağlamda idarenin bütünlüğü ilkesi uyarınca, merkezi hiyerarşiye tabi olduğu ve merkezi idarenin içinde yer aldığı belirtilmelidir.[1147]

3.2.6.1. Genelkurmay Başkanı

Genelkurmay Başkanlığı, milli mücadele döneminde ayrı bir bakanlık şeklinde kurulmuştur. Müdafaa-i Milliye Vekaleti, yani Milli Savunma Bakanlığı ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti, yani Genelkurmay Bakanlığı şeklinde iki ayrı bakanlık bulunması sebebiyle bunlar arasında herhangi bir hiyerarşi ilişkisi söz konusu olmamıştır. Buna karşın

---

[1145] 4 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen 211 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=211&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4 (Erişim tarihi: 16.10.2020).
[1146] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 313.
[1147] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 902.

1924 yılında 429 sayılı Kanun ile Genelkurmay Bakanlığı kaldırılarak görevinde bağımsız bir Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur.[1148] Ardından ise 1944 yılında çıkarılan 4580 sayılı Kanun'un 1. maddesinin 2. fıkrası kapsamında; Genelkurmay Başkanının görevinde bağımsız, yani özerk statüsüne son verilmiş ve bu bağlamda barışta Başbakana bağlı olacağı ve emir komuta ile genelkurmay işlerinden ona karşı sorumlu bulunacağı düzenlenmiştir.[1149] 1949 yılında çıkarılan 5398 sayılı Kanun'un 132. maddesi uyarınca; Başkanlık, Milli Savunma Bakanlığının bir dairesi haline getirilmiştir. Söz konusu değişikliğin Genelkurmay Başkanlığının sivil siyasi makamlara bağlı kılınması eğilimine uygun olduğu belirtilmelidir.[1150]

1961 Anayasası döneminde ise Genelkurmay Başkanının, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu olması öngörülmüştür. Bu şekliyle Genelkurmay Başkanlığı; herhangi bir hiyerarşik bağlantı bulunmayan, kendine özgü bir statü ile genel idareden bağımsız ve adeta yarı özerk bir kurum niteliğine kavuşmuştur. 1982 Anayasasının mevcut halinden önceki dönemde de aynı anlayışın devam ettiğini ifade etmek mümkündür. Söz konusu anlayış, Anayasa Mahkemesi kararlarına dahi yansımış ve bu husus Mahkeme kararlarıyla teyit edilmiştir.[1151] Doktrinde; Genelkurmay Başkanına komuta ve savaşa hazırlık için askeri planlama görevleri dışında kamu güvenliğinden kültür, sivil eğitim ve öğretim alanına kadar oldukça geniş yetkiler verilmesi ve Genelkurmay Başkanlığına tanınan yetkilerin olağan hallerde dahi sivil siyasi iktidarın denetimi dışında tutulabilmesini sağlayan uygulamalar yapıldığı eleştirileri ileri sürülmüştür.[1152]

[1148] 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiyei Umumiye vekâletlerinin ilgasına dair Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1149] 4580 sayılı Genel Kurmay Başkanlığının vazife ve salâhiyetleri hakkında kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc026/kanuntbmmc026/kanuntbmmc02604580.pdf (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1150] 5398 sayılı Milli Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine dair Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105398.pdf (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1151] Mahkemenin konu ile ilgili değerlendirmesi; *"Anayasa, Genelkurmay Başkanını, Savaşta ve Barışta Silâhlı Kuvvetlerin Komutanı olarak tayin etmek suretiyle Türk Ordusunun hazırlanması ve idaresi görevini, Genelkurmay Başkanlığına vermiş, buna karşılık da onu, Başbakana karşı sorumlu tutmuştur. Anayasa'nın bu hükmüne göre, Genelkurmay Başkanının, kaynağını Anayasa'dan alan görevlerini, bir Bakan adına ve Bakanlığın bir dairesi olarak değil, kendi adına ve Başbakana karşı sorumlu olarak yürütmesi gerekmektedir. 110 uncu maddenin son fıkrasına göre bu görev ve yetkileri düzenleyecek olan kanun yapılırken, söz konusu Anayasa Kuralının gözönüne alınması gerekeceği tabiidir, Esasen Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında idari bir bağlantı kurulmasını, Anayasa koyucusu tarafından da kabul edilmemiş olduğu, Kurucu Mecliste geçen görüşmelerden açıkça anlaşılmaktadır."* şeklindedir. Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kararları; Anayasa Mahkemesi E: 1963/67, K: 1966/19 sayılı, 14.04.1966 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1966/19?KararNo=1966%2F19; Anayasa Mahkemesi E: 1967/39, K: 1968/41 sayılı, 10 Ekim 1968 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1968/41?KararNo=1968%2F41; Anayasa Mahkemesi E: 1970/52, K: 1871/46 sayılı, 27.04.1971 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1971/46?KararNo=1971%2F46 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1152] **Özdemir**, s. 165; Geçmişte Türk Silahlı Kuvvetlerine çeşitli kanunlarla verilmiş olan görevlerin Siyasi İktidar-TSK ilişkisi açısından değerlendirilmesi hakkında bkz. **Öztürk**, Ordu ve Politika, ss. 143-144.

Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı veya Milli Savunma Bakanı, geçmişte ise Başbakana karşı sorumlu olması ile ilgili bir sorun olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Genelkurmay Başkanının 1924-1944 yılları arasında Cumhurbaşkanına, 1944-1949 yılları arasında Başbakana, 1949-1960 yılları arasında Milli Savunma Bakanına, 1961 Anayasası dönemi ile 2018 yılına kadar 1982 Anayasası döneminde Başbakana bağlı olduğu öngörülmüştür. 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonrasında, önce 1 sayılı CBK ile Cumhurbaşkanına bağlı olduğu düzenlenen Genelkurmay Başkanı, daha sonra 4 sayılı CBK ile yapılan değişiklikle Milli Savunma Bakanına bağlı kılınmıştır.[1153] Sorunun sebebi, söz konusu sorumluluğun Anayasada yeterince somutlaştırılmamış olmasıdır. Buna karşın bu sorumluluğun askeri sistemin kendine özgü mekanizmasını aksatacak müdahaleleri ve baskıları dışlayan, ancak silahlı kuvvetlerin tamamen siyasi iktidarın denetimi altında olmasını sağlayabilecek şekilde anlaşılması gerekmektedir. Buna yönelik olarak doktrinde; silahlı kuvvetler üzerindeki emir ve komuta yetkisinin Savunma Bakanı veya Cumhurbaşkanına ait olduğunun Anayasada açık ve net bir şekilde düzenlemesi ile bu sorunun çözüleceği ileri sürülmüştür. Aksi halde ise komutan sıfatının gerektirdiği görev ve yetkilere sahip olan Genelkurmay Başkanı var iken, söz konusu yetkilerin kullanılmasından doğacak sorumluluğun Cumhurbaşkanına ait olmasının yetki-sorumluluk ilişkisini bozacağı ve silahlı kuvvetlere bir nevi özerk statü kazandıracağı belirtilmiştir.[1154]

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde Anayasada savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin hükümler birlikte değerlendirildiğinde; Meclis, Cumhurbaşkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında Anayasal bağlantılar olduğu belirtilmiştir. Nitekim bir taraftan askeri sistemin kendine özgü işleyiş biçimine müdahale edilmemesi, diğer taraftan TSK'nın sivil siyasi iktidarın kontrolü altında olmasının önlenmeye gayret edildiği ileri sürülmüştür. Buna karşın milli savunma gibi millet ve devlet açısından özel öneme sahip konularda Genelkurmay Başkanlıklarını belli bir bakanlığa bağlı olarak öngören ABD, İngiltere, Fransa ve benzeri Batılı devletlerin uygulamalarından ayrılmanın doğru olmayacağı gerektiği de vurgulanmıştır.[1155]

Geçmişte Başbakana karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanının, her ne kadar bakanlıklara karşı bağımsız olarak örgütlenmiş olsa da siyasi bağlamda milli savunma hizmetinden sorumlu olan hükümetten bağımsız olmasının söz konusu olmadığı ifade edilmiştir.[1156] Nitekim parlamenter hükümet sisteminin mevcut olduğu 2017 Anayasa

---

[1153] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 903.
[1154] **Kanadoğlu**, s. 415.
[1155] **Öztürk**, Ordu ve Politika, s. 140.
[1156] **Yılmaz**, s. 381.

değişikliği öncesi dönemde; Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı, Başbakan veya Milli Savunma Bakanına bağlı ve sorumlu olması şeklindeki tercihler, sivil-asker ilişkisi bağlamındaki genel kabule ilişkin önemli bir gösterge olarak ifade edilmiştir. Genel olarak Milli Savunma Bakanına bağlı olarak görev yapması gerektiği savunulan Genelkurmay Başkanının, Cumhurbaşkanı veya Başbakana bağlı olduğunun öngörülmesi halinde bakanlarla eşit, hatta üstte konumlandırılmış olacağı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla demokratik devlet ilkesi doğrultusunda askeri görevlilerin sivil iktidarın denetimi ve gözetimi altında olması gerektiği düşüncesine göre; Genelkurmay Başkanının, Milli Savunma Bakanına bağlı olmasının doğru olacağı savunulmuştur. Geçmişte Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı veya Başbakana karşı sorumlu olduğunun öngörülmesi doğrultusunda bakanlardan üstün olduğu şeklinde bir anlayışa sebep olması riski, doktrinde eleştiri konusu olmuştur.[1157]

Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında; Genelkurmay Başkanının Başbakana sorumlu olmasının sonuçları, Genelkurmay Başkanlığının, kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıkları ile birlikte Milli Savunma Bakanının buyruğu altında olmaması, Milli Savunma Bakanlığına bağlı birer daire veya şube olmadığı ve kuvvet komutanlıklarının hem Genelkurmay Başkanlığına hem de Milli Savunma Bakanlığı emri ve komutasına bağlanarak iki başlı bir ordu sistemi yaratılamayacağı şeklinde açıklanmıştır.[1158] Mevcut durumda 1 sayılı CBK'nın 338. maddesine göre; hem Cumhurbaşkanı hem de Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanına emir ve talimat verebilecektir. Nitekim söz konusu düzenlemede Cumhurbaşkanının emir ve talimat verme yetkisi açıkça yer almaktadır. Ayrıca Milli Savunma Bakanına bağlı ve sorumluluğun emir ve talimat yetkisi içerdiği de kabul edilmektedir. Bu durumda da Cumhurbaşkanı ve Milli Savunma Bakanının Genelkurmay Başkanına farklı emirler vermesi durumunda bir belirsizlik ortaya çıkabilecektir.[1159]

Demokratik devlet ilkesi uyarınca; silahlı kuvvetlerin, sivil siyasi makamların otoritesi altında bulunmaları esası söz konusudur. Nitekim karşılaştırmalı hukuk verileri de bu ilkeyi teyit etmektedir. Buna göre; 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Beyannamesi 13. maddesi, ABD Anayasası 2. maddesi, 1947 İtalya Anayasası 87. maddesinin 9. fıkrası, 1949 Federal Almanya Anayasası 65. maddesinin (a) bendi ile 1958 Fransa Anayasası 20. maddesinin 2. fıkrası, söz konusu ilkeyi temel almaktadır.[1160] Mevcut Anayasal düzende ise 1 sayılı CBK'nın 338. maddesine göre; Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanına bağlı ve sorumludur.

[1157] Genelkurmay Başkanının statüsüne ilişkin tartışma ve eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, ss. 318-324; **Yılmaz**, ss. 376-394.
[1158] Anayasa Mahkemesi E: 1970/52, K: 1971/46 sayılı, 27.04.1971 tarihli kararı için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1971/46?KararNo=1971%2F46 (Erişim tarihi: 18.10.2020).
[1159] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 904.
[1160] **Akgüner**, s. 189-190; **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 317-318.

Buna karşın aynı madde uyarınca; Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğünde Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları ve bağlılarından doğrudan bilgi alabilir, bunlara doğrudan emir verebilir ve verilen emir herhangi bir makamdan onay alınmaksızın derhal yerine getirilir.[1161]

Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini incelemeye geçmeden önce geçmişte Genelkurmay Başkanına tanınan bir nevi sansür yasağının istisnası niteliğindeki ilginç bir yetkiye değinmek gerekir. 2954 sayılı Radyo ve Televizyon Kanunu'nda yer alan ve 703 sayılı KHK[1162] ile kaldırılmış olan 31. maddeye göre; Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yayınlar hakkında Genelkurmay Başkanlığının olumlu görüşünün alınması gerektiği öngörülmüştür.[1163] Bu mülga düzenleme, doktrinde haklı olarak eleştirilmiş ve bu yetkiye ihtiyaç duyulsa dahi savaş veya sıkıyönetim gibi olağanüstü hallere özgülenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca söz konusu yetki açısından olumlu görüş yerine, sadece görüşün alınmasının öngörülmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir.[1164] Genelkurmay Başkanına geçmişte tanınan bir diğer tartışmalı yetki, Anayasanın 131. maddesi uyarınca; Yükseköğretim Kurulu'na üye seçme yetkisidir.[1165] Buna karşın söz konusu yetkinin yer aldığı düzenleme, 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır.[1166]

Genelkurmay Başkanının barış dönemindeki görev ve yetkileri, 2941 sayılı Kanun'un "*Genelkurmay Başkanının görev, yetki ve sorumlulukları"* başlıklı 7. maddesi uyarınca; Türk Silahlı Kuvvetlerinin seferberlik ve savaş hali ile ilgili hazırlıklarını bakanlıklarla koordineli olarak yapmak ve geliştirmek, yapılan hazırlıkların tatbikatlarda denenmesini sağlamak, seferberlik ilanını gerektirecek durumlarda bu halin ilanı için Milli Güvenlik Kuruluna görüş

[1161] 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1162] 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=703&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 17.10.2020).

[1163] Mülga 31. madde: *"Radyo ve Televizyon yayınları, yayından önce ayrıca Türkiye-Radyo Televizyon Kurumu dışından hiçbir kişi veya kuruluş tarafından denetlenemez. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yayınlar hakkında Genelkurmay Başkanlığının olumlu görüşü alınır."* şeklindeydi. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2954&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 17.10.2020).

[1164] **Yılmaz,** s. 393.

[1165] Anayasanın 131. maddesinin 2. fıkrasının önceki hali: *"Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur."* şeklindeydi.

[1166] 7 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbmmc08805170.pdf (Erişim tarihi: 17.10.2020).

bildirmek, seferberlik ve savaş halinde ihtiyaç duyulan önlemlerin alınması için Cumhurbaşkanına görüş vermek ve öneride bulunmak acil ihtiyaç duyulan yedek personeli, Cumhurbaşkanının muvafakatiyle süresi yedi günü geçmemek üzere silah altına almak şeklindedir. Ayrıca Genelkurmay Başkanı; Cumhurbaşkanı kararı ile seferberlik ve savaş halinin henüz ilan edilmemiş olduğu, ancak savaşı gerektirebilecek bir durumdan dolayı söz konusu olan gerginlik ve buhran dönemlerinde kısa zamanda hazırlıkların tamamlanabilmesi ve noksansız şekilde üst düzeyde savaşa hazırlık amacıyla ihtiyaç duyulacak araç, mal ve hizmetlere ilişkin olarak seferberlik ve savaş halinde Türk Silahlı Kuvvetleri harekât kontrolüne girecek olan kamu kurum ve kuruluşlarının imkanlarından yararlanma yetkisine de sahiptir. Bunlara ek olarak Kanun'un 5. maddesi uyarınca; Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Genelkurmay Başkanının görüşlerini de dikkate alarak karar verme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla söz konusu düzenleme ile anılan hallerde görevi kapsamında Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı'na görüş bildirecektir.

Genelkurmay Başkanının görevleri, ayrıca 1 sayılı CBK'nın 338. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre; Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı namına Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanı namına yerine getirecektir. Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programları[1167] hazırlayarak Milli Savunma Bakanının onayına sunma yetkisine sahiptir. Ayrıca Genelkurmay Başkanı, lojistik ve tedarik hizmetleri için tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programlar ile askeri okullardaki, eğitim ve öğretim hizmetlerine ilişkin önerilerini bu hizmetleri yürütecek olan Milli Savunma Bakanlığına bildirmeye yetkilidir. Aynı maddede; yapılacak uluslararası antlaşmaların askeri yönlerinin tayininde ve uygulama esaslarının tespitinde Genelkurmay Başkanının mütalaasının alınacağı, Genelkurmay Başkanının gerektiğinde bu toplantılara katılacağı veya temsilci göndereceği, şahsen veya yetkili kılacağı kişi ve kuruluşlarla, görev ve yetkilerine ait konularda ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğrudan yazışma yapabileceği ve temaslarda bulunabileceği öngörülmüştür. Genelkurmay Başkanının, komutanı olduğu Türk Silahlı Kuvvetlerinin barışta ve savaşta teknik ve askeri yönden sevk ve idaresi, Silahlı Kuvvetlere ait emir ve komuta zinciri içinde savaşa hazırlanma, eğitim, günlük idari ve askeri hizmetler, planlar ve tatbikatların gerçekleştirilmesi şeklinde

[1167] Bu planlardan; istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerinin Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığına bağlı kuruluşlar vasıtasıyla uygulanmasını sağlar ve ayrıca personel hizmetleri, özel kanunlarına ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre yürütülür.

görevleri bulunmaktadır.[1168] Buna karşın Cumhurbaşkanı veya Milli Savunma Bakanının Genelkurmay Başkanına vereceği talimatlar, askeri teknik konulara ilişkin olmaktan ziyade, milli güvenlik ve savunma politikalarına uygun şekilde genel, yön gösterici ve çerçeve nitelikli direktifler şeklinde olabilecektir.[1169]

3.2.6.2. Kuvvet Komutanlıkları

Barış ve savaş dönemlerinde silahlı kuvvetlerin komutanı durumundaki Genelkurmay Başkanının komutası altında kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıklarına bağlı birlikler ile Jandarma Genel Komutanlığı bulunmaktadır.[1170] Kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıkları kapsamında kuvvet komutanları, başlarında bulundukları kuvvetin en yüksek idari ve askeri amiri, yani komutanı statüsündedirler. Kuvvet komutanları, doğrudan Genelkurmay Başkanına bağlı olarak görev yapmaktadırlar. Genelkurmay Başkanının komutası altında yer alan silahlı kuvvetler teşkilatı, iç işleyişi yönünden genel idare ilkelerinden farklı özel bir yönetim biçimi ile yönetilmektedir. 211 sayılı İç Hizmet Kanunu ile Yönetmeliği, bu özel yönetim biçiminin hukuki düzenlemelerini oluşturmaktadır.[1171] Kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları, 1 sayılı CBK'nın 338. maddesi uyarınca, Milli Savunma Bakanına ayrı ayrı bağlı ve sorumludur. Aynı maddeye göre; istihbarat, harekat, teşkilat ve eğitim hizmetleri, Milli Savunma Bakanlığı tarafından verilen görevler kapsamında kuvvet komutanlıkları tarafından yerine getirilecektir.

Doktrinde; kuvvet komutanlıklarının Milli Savunma Bakanlığına bağlanmış olmasının, Genelkurmay Başkanlığının varlığı karşısında bir çelişki olduğu gerekçesiyle söz konusu düzenlemeler eleştirilmiştir. Nitekim kuvvet komutanlıkları, doğrudan Milli Savunma Bakanlığına bağlı ise Genelkurmay Başkanlığına bir ihtiyaç olmadığı ve dolayısıyla Genelkurmay Başkanlığının lağvedilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca 1 sayılı CBK'nın 338. maddesi doğrultusunda; hem Cumhurbaşkanı hem Milli Savunma Bakanı hem de Genelkurmay Başkanının kuvvet komutanlıklarına emir ve talimat verme yetkisinin olması da eleştirilmiştir. Nitekim bir idari makam olarak kuvvet komutanlıklarının, aynı anda üç ayrı makamdan emir ve talimat almasının hiyerarşi ilkesinin mantığı ile idarenin bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmadığı, dolayısıyla emir verme yetkisine sahip üç makamın kuvvet komutanlıklarına farklı emir vermesi halinde sorun olabileceği ifade edilmiştir.[1172]

[1168] **Akgüner**, s. 155; **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 318.
[1169] **Erdoğan**, Anayasa ve Özgürlük, s. 250.
[1170] **Özdemir**, s. 174.
[1171] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 320.
[1172] Yazar, Genelkurmay Başkanlığının kaldırılarak veya kuvvet komutanlıklarının Milli Savunma Bakanlığına değil, Genelkurmay Başkanlığına bağlanarak ve ayrıca her halükarda Cumhurbaşkanının Milli Savunma Bakanı ya da Genelkurmay Başkanını atlayarak kuvvet komutanına emir ve talimat verme yetkisinin kaldırılarak söz konusu sorunun çözülebileceğini ileri sürmüştür. Yazar sonuç olarak; doğrusunun Cumhurbaşkanının Milli

Jandarma Genel Komutanlığı, silahlı kuvvetlerin bir parçası olmasına karşın esas itibarıyla bir kolluk gücü olarak görev yaptığı için 2803 sayılı Kanun'un 4. maddesi[1173] uyarınca İçişleri Bakanına karşı sorumludur.[1174] 4. maddenin eski halinde; kolluk görevi gördüğü için İçişleri Bakanlığına diğer taraftan da Genelkurmay Başkanlığına bağlı olduğu düzenlenmiştir.[1175] Jandarma Genel Komutanlığı iki başlı bir konumda olmasına rağmen, Jandarma Genel Komutanının birinci sicil üstünün Genelkurmay Başkanı olması yönüyle Komutanlık, askeri kimliği ön planda olan bir teşkilat olarak nitelendirilmektedir.[1176] Buna karşın mevcut düzende Kanun'un *"Jandarmanın seferberlik ve savaş halindeki görevleri"* başlıklı 8. maddesi, Jandarma Genel Komutanlığı kapsamında jandarma birliklerinin, seferberlik ve savaş hallerinde Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenecek bölümleriyle kuvvet komutanlıkları emrine gireceği ve kalan bölümüyle normal görevlerine devam edeceklerini öngörmektedir. Aynı maddeye göre ayrıca jandarma birlikleri; Genelkurmay Başkanlığının talebi üzerine İçişleri Bakanının, illerde ise garnizon komutanının talep etmesi halinde valinin onayıyla kendilerine verilen askeri görevleri de yerine getirecektir.

Sahil Güvenlik Komutanlığı da Jandarma Genel Komutanlığına benzer bir statü ve teşkilatlanmaya sahiptir. Görev, yetkileri ve teşkilatlanması genel anlamda 2692 sayılı *"Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu"*[1177] ile düzenlenen Komutanlık, Kanun'un 2. maddesi uyarınca, silahlı bir genel kolluk kuvveti olup İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Buna karşın aynı maddeye göre; seferberlik ve savaş hallerinde Sahil Güvenlik Komutanlığının Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenecek bölümleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı emrine girecek ve kalan bölümü normal görevlerine devam edecektir. Jandarma Genel Komutanı ile Sahil Güvenlik Komutanının birinci sicil üstünün Genelkurmay Başkanı olması, bu komutanlıkların sivil siyasi iktidardan ziyade Genelkurmay Başkanına bağlı olduğu algısını yaratmaktadır.[1178]

Savunma Bakanına, Bakanın Genelkurmay Başkanına, Genelkurmay Başkanının kuvvet komutanına, kuvvet komutanının ordu komutanına emir ve talimat vermesi şeklinde askeri hiyerarşi ve sıralı komuta düzenine uygun olarak hareket edilmesi olduğunu ifade etmiştir. **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 905-906.

[1173] 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2803&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

[1174] **Erdoğan**, Silahlı Kuvvetler, s. 320.

[1175] Maddenin eski metni: *"Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı, Bakana karşı sorumludur."* şeklindedir.

[1176] **Yılmaz**, s. 395.

[1177] 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2692&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 17.10.2020).

[1178] **Yılmaz**, s. 396.

3.2.7. Milli İstihbarat Teşkilatı

Sözcük anlamı haber alma olan istihbarat faaliyetini; hemen veya gelecekte olması muhtemel gelişmelerde, plan, politika veya harekat tespiti ve gerçekleştirilmesinde bir veya birden fazla devleti ya da bölgeyi ilgilendiren elde edilebilir tüm bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi veya yorumu şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu bağlamda seçilmiş kişi ve makamların milli güvenliğin sağlanması ve korunmasına ilişkin yetki ve görevlerinde yardımcı olan kuruluşların başında istihbarat teşkilatları bulunmaktadır. Türk Anayasal düzeni açısından bu faaliyetleri gerçekleştirecek resmi kurum olan Milli İstihbarat Teşkilatı'nın görevlerini; devletin milli güvenlik politikası ile ilgili planların hazırlanmasına esas olacak askeri, siyasi, iktisadi, ticari, mali, sınai, teknik, bilimsel, biografik, psikolojik ve milli güvenlikle ilgili istihbaratı toplamak şeklinde belirtmek mümkündür. Ayrıca MİT, toplamış olduğu bu istihbarat verilerini Cumhurbaşkanına, Milli Güvenlik Kurulu'na ve gerekli resmi makamlara ulaştırmak, yaymak, istihbaratla uğraşan tüm kurum ve birimler arasında koordinasyonu sağlamak, psikolojik savunmanın gereklerini yapmak ve yabancı istihbarat faaliyetlerine karşı koymak şeklinde görevleri de yerine getirmektedir.[1179]

Anayasa Mahkemesi, 1971 yılında vermiş olduğu bir kararda; Anayasa ve Adalet Komisyonlarının bir raporundan alıntı yaparak MİT'i kanunla kurulmuş bir devlet teşkilatı ve devletin güvenliğine zarar veren her türlü sakıncalı faaliyet ve suçları tespitle görevli bir kuruluş olarak tanımlamıştır.[1180] Doktrinde, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini gerçekleştiren yönetimin amaçlarından birinin, TSK-MİT ilişkisini her düzeyde sürdürmek ve ülke siyasetini MİT vasıtasıyla Genelkurmay Başkanlığının kontrolü altında tutma politikası olduğu ifade edilmiştir. Bu amaç ise Anayasal anlamda milli güvenlik ve yurt savunması görevlerinden yürütme organının sorumluluğu ilkesinin boşta kaldığı ve MİT'in siyasi sistemin merkezinde, ancak sivil iktidarın güç alanı dışında tutulduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.[1181] Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri gibi MİT'in de sivil siyasi iktidarın gözetimi ve denetimi altında olması, demokratik devlet ilkesi uyarınca doğru olmaktadır.

3.3. Milletlerarası Hukukun Gerektirdiği Hallerde Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlanı Yetkisi

Anayasanın 92. maddesinde yer alan şartların gerçekleşmesi halinde yürütme organı, re'sen, yani Meclis'in izin kararına gerek olmadan yabancı ülkelere Türk Silahlı Kuvvetlerini

---

[1179] **Akgüner**, s. 138-139.
[1180] Anayasa Mahkemesi E: 1971/41, K: 1971/67 sayılı, 19.08.1971 tarihli kararı için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14073.pdf (Erişim tarihi: 18.10.2020).
[1181] **Özdemir**, s. 198.

gönderebilecek veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye bulunmasını sağlayabilecektir. Söz konusu şartlar, milletlerarası andlaşmalar veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerdir. Milletlerarası andlaşmaların gerektirdiği hallere örnek olarak; 1974 yılında Kıbrıs'a yapılan indirme ve çıkartma harekatları gösterilebilir. Bununla beraber söz konusu askeri harekatlar, her ne kadar 1964 ile 1967 yıllarında Meclis'ten alınan izin kararlarına dayandırılmış olsa da bu izinlere gerek bulunmadığı kabul edilmektedir. İleride ayrı başlıklar altında söz konusu hususlara ayrıntılı şekilde değinilecektir. Milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallere ise dostluk ziyareti veya bazı resmi törenlerde temsil amaçlı olarak silahlı kuvvetlerin ülke dışına gönderilmesi örnek olarak gösterilebilir.[1182] Bununla beraber söz konusu iki şartı ayrı birer başlık altında değerlendirmek, bu istisnai hallerin anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

3.3.1. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller

Anayasanın 92. maddesinin birinci fıkrasındaki istisnai düzenleme uyarınca; milletlerarası hukukun meşru saydığı ve milletlerarası andlaşmaların gerektirdiği hallerde silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme yetkisi Cumhurbaşkanına ait olup, Meclis'in ayrı bir izin kararı vermesine gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu istisnai yetki açısından Anayasanın 117. maddesi uyarınca, milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından sorumlu olan Cumhurbaşkanının, değinilen durumlarda re'sen karar alması mümkün olmaktadır. Cumhurbaşkanının, başta Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere ilgili yürütme organı makamları aracılığıyla bu yetkiyi kullanmasının söz konusu olduğu belirtilmelidir.[1183] Ayrıca silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetler dahil her türlü uluslararası ilişkilerin yürütülmesinden de Cumhurbaşkanı sorumludur.[1184]

3.3.1.1. Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Kavramı

Uluslararası antlaşmaların[1185] gerektirdiği hallere ilişkin istisnai yetkinin anlaşılması açısından Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar kavramının da ele alınması yararlı olacaktır. Antlaşma kavramını genel olarak, yetkili organlar tarafından usulüne uygun şekilde yapılmış ve yürürlüğe girmiş irade uyuşması şeklinde tanımlamak mümkündür. Türk Anayasal

---

[1182] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 163.
[1183] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 161.
[1184] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 162.
[1185] Anayasal düzenlemede her ne kadar *"milletlerarası andlaşmalar"* ifadesi kullanılmış olsa da çalışma kapsamında uluslararası antlaşmalar ifadesi genel olarak uluslararası düzenlemeler anlamında kullanılacak ve terimlerin yeknesak kullanılması açısından uluslararası antlaşmalar ifadesi tercih edilecektir.

düzeninde uluslararası antlaşmaların onaylanması, Anayasanın "*Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma"* başlıklı 90. maddesinde düzenlenmiştir.[1186] Söz konusu düzenlemeye göre; Türkiye'nin yabancı devletlerle veya uluslararası örgütlerle yapacağı antlaşmaların onaylanması, Meclis tarafından onaylamayı uygun bulan bir kanunla gerçekleşecektir. Anayasal düzenleme uyarınca; uluslararası antlaşmaların onaylanması, yayımlanması ve yürürlüğe girmesi bakımından genel anlamda üç grup antlaşma türünün öngörüldüğü ifade edilebilir. Olağan onay kanunu usulüne tabi olan ve maddenin birinci fıkrasında yer alan antlaşmalar ilk grubu oluşturmaktadır. İkinci tür antlaşmalar açısından ise aynı maddenin ikinci fıkrası uyarınca; devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, ayrı bir onay kanunu olmadan sadece yayımlanma ile yürürlüğe girebilecektir. Ancak bu antlaşmalar yayım tarihinden itibaren iki ay içerisinde Meclis'in bilgisine sunulacaktır. Üçüncü tür antlaşmalar ise maddenin üçüncü fıkrasına göre; ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar dışında olmak şartıyla uluslararası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu bulunmamaktadır.

Türkiye'nin taraf olması bakımından Meclis onayı alınan antlaşmalarda öngörülen askeri uygulamaların hayata geçirilmesi sürecinde ikinci bir Meclis izninin aranmasının gereksiz olduğu kabul edilmektedir. Nitekim 1961 Anayasasının görüşüldüğü Temsilciler Meclisi'nde Anayasa Komisyonu başkanı tarafından Meclis'ten yeniden izin almaya gerek olmadığı, nitekim silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin bu antlaşmaların zaten önceden Meclis'in onayından geçeceği şeklinde açıklama yapılmıştır.[1187] Önceden değinilen ve Meclis'in onay kanunu çıkarmasına gerek olmadan yürürlüğe girebilecek olan ikinci ve üçüncü tür antlaşmalar

---

[1186] Anayasanın 90. maddesinin tam metni: *"Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*
Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.
Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.
Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.
Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." şeklindedir.

[1187] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2318.

açısından ise bu gerekçenin geçerli olup olmadığı sorunludur. Nitekim Meclis'in onayı ve hatta bilgisi olmayan kimi antlaşmaların Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesini ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasını öngörmesi ihtimalinde söz konusu antlaşmalar, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar statüsüne dahil olacaktır. Bu bağlamda ise Anayasal düzenlemede yer alan istisnai halin gerekçesi olan her durumda Meclis'in onayını alacak bir uygulama için ikinci bir izne gerek olmadığı görüşü ileri sürülmemelidir. Zira söz konusu durumda istisnai yetkinin, öngörülen ve amaçlanan hususların dışında icra edilmesi muhtemeldir.[1188] Bu durum, temelde Anayasanın 90. maddesiyle ilgili bir sorun olduğu için bu maddeye göre çözümlenmesi gerekmektedir. Anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasına göre; usulüne uygun olarak yürürlüğe konan uluslararası antlaşmalar kanun hükmünde olup, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacaktır.

Kanaatimizce; 90. maddenin 2. veya 3. fıkrası kapsamında yer alan istisnalar arasında yer almadığı halde Meclis'in onaylamadığı veya bilgisinin olmadığı uluslararası antlaşmaların usulüne uygun şekilde yürürlüğe sokulduğunu ifade etmek mümkün değildir. Başka bir deyişle ekonomik, ticari, teknik veya idari ilişkiler dışında askeri kuvvet kullanımı ile ilgili hususlar öngören, yani ikinci veya üçüncü tür antlaşma olmayan uluslararası bir antlaşmanın Meclis'in onayı dışında yürürlüğe girmesi mümkün değildir. Usulüne aykırı şekilde yürürlüğe sokulan bir antlaşma ise kanun hükmünde olmayacak ve Anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasında yer alan Anayasal yargı denetimi dışında kalan bir antlaşma da olmayacaktır. Bu bağlamda söz konusu usule aykırı olan uluslararası antlaşma, açıkça Anayasaya aykırı bir işlem olacaktır. Dolayısıyla bu antlaşmaların Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasını öngören Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Anayasaya aykırılığı istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması doğru olacaktır. Kararnamenin iptali ile antlaşmanın yürürlükten kalkması söz konusu olacaktır. Cumhurbaşkanının onay işleminin bir Cumhurbaşkanı kararı ile yapılması halinde ise idari yargıya başvuru söz konusu olabilecektir. İdari denetim yolu ise çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ayrıca Meclis'in de olağan denetim yollarını kullanarak siyasi denetimi gerçekleştirmesi ve duruma müdahale etmesi mümkündür.

3.3.1.2. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller Kavramı

Uluslararası antlaşmaların gerektirdiği haller açısından antlaşma hükümlerinde yer alan düzenlemelerin doğrudan bir askeri uygulama içermesi veya gerektirmesi durumlarının ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim açıkça, doğrudan ve somut bir şekilde ortak kuvvet, üs vb.

[1188] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 167.

şeklinde bir askeri uygulama içermeyen ve sadece genel bir askeri veya güvenlik işbirliğinden bahseden antlaşmaların istisnai yetki dayanağı olarak kabul edilmemesi gerekir. Bununla beraber NATO açısından 1961 Anayasasına ilişkin Temsilciler Meclisi'nde yapılan görüşmelerde istisnai yetkinin amacının, temel anlamda NATO ile ilgili uygulamaların kapsanması olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerin içeriğini daha geniş yorumlamaya dayalı zımni bir varsayım olduğunu kabul etmek gerekir. Doktrinde; Temsilciler Meclisi görüşmelerinde NATO ile yapılan antlaşmalara atıf yapıldığı ifade edilerek NATO kuvvetlerinin Türkiye'ye girip çıkmasının Meclis iznini gerektirmeyeceği ileri sürülmüştür.[1189]

Sonuç olarak; sadece uluslararası örgütlerin kurucu belgelerinde yer alan hükümlerin doğrudan gerektirdiği askeri uygulamaların, istisnai yetki çerçevesinde ele alınması gerekir. Doğrudan bağlanan askeri uygulamalar dışındaki her türlü silahlı kuvvet kullanma yetkisi için Meclis tarafından izin kararı verilmesi gerekecektir. Dolayısıyla genel ve soyut nitelikli işbirliğine ilişkin antlaşmaların istisnai hal kapsamında kabul edilmesi, Anayasal düzenlemenin sınırlarını aşmak niteliğinde olacaktır. Özetle; uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerin her halükarda açık ve somut ifadelerle doğrudan askeri uygulamaya dair düzenlemeleri gerektirdiği kabul edilmelidir.[1190]

3.3.1.3. Milletlerarası Andlaşmaların Gerektirdiği Haller ile Kuzey Atlantik Antlaşması İlişkisi

1961 Anayasasının söz konusu yetkiyi düzenleyen 66. maddesinin aynen korunarak 1982 Anayasasının 92. maddesinin ilk fıkrasına alındığına daha önce değinilmiştir. Bu bağlamda maddenin tarihsel yorumu açısından 1961 Anayasası Meclis görüşmeleri de önemli bir kaynak olacaktır. Nitekim TBMM iznine gerek olmayan *"milletlerarası andlaşmaların gerektirdiği haller"* şeklindeki istisna, Temsilciler Meclisi görüşmelerinde tartışma konusu olmuştur. Meclis görüşmelerinde söz konusu istisnai hal ile NATO[1191] arasındaki ilişki*: "Türkiye bir askeri ittifak camiasının güzide bir üyesidir. Mesela Türkiye'nin Napoli'de anlaşma gereğince silahlı kuvvetleri vardır ve yine Türkiye'de NATO savunması ile ilgili yabancı devletlerin askerleri bulunabilir. Bunun için Meclisten yeniden izin almaya lüzum*

[1189] **Soysal**, Anayasanın Anlamı, s. 208.
[1190] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 168-169.
[1191] Türkçe ismi Kuzey Atlantik Antlaşması olsa da, doktrinde ve uygulamada NATO kısaltması genel olarak kullanıldığı için biz de NATO ifadesini kullanmayı uygun görmekteyiz. 4 Nisan 1949 tarihli orijinal ismi *"The North Atlantic Treaty"* olan antlaşmanın İngilizce metni için bkz. https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en ; Türkiye NATO'ya 18 Şubat 1952 tarihinde üye olmuştur. Antlaşmanın Türkçe metni için bkz. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim tarihi: 05.09.2020).

yoktur. Çünkü zaten bu gibi şeyler ihtiva eden anlaşmalar Meclisin tasdikinden geçecektir. Binaenaleyh bir otorizasyon müsaadesi mevzubahistir. Bunların çıkarılması Türkiye'nin bugünkü müşterek savunma, müşterek emniyet konusunda kendisine verilen vazifeleri yerine getirmesini önleyebilir. Bu hal bugünkü modern harb icaplarındandır." şeklinde açıklanmıştır.[1192] Nitekim doktrinde Aslan; Anayasal düzenlemede taraf olunan uluslararası antlaşma hususunun esasen NATO Antlaşması'nı ifade ettiğini, zira Türkiye'nin başka herhangi bir ittifak teşkilatına üye olmadığını belirtmiştir.[1193]

Uluslararası antlaşmaların gerektirdiği haller şeklindeki istisnanın öngörülmesinde, Meclis'in söz konusu uluslararası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulan kanunu görüşürken asker gönderme veya yabancı askerleri Türkiye'de bulundurma konusunda gerekli değerlendirmeyi yapmak suretiyle siyasi denetim işlevini yerine getireceğinin göz önüne alındığı ifade edilmelidir.[1194] Bu bakımdan yürütme organının usulüne göre yürürlüğe girmiş olan uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde Meclis'in iznini almadan bir kriz bölgesine veya savaşın devam ettiği bir bölgeye Türk Silahlı Kuvvetlerini göndermeye ve savaş halinde olan bir devletin askerlerinin Türkiye topraklarında bulunmasına izin vermeye yetkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.[1195]

Uygulamada genellikle NATO olarak anılan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın yürütme organının yetkisi bakımından önemi de göz önüne alındığında ayrı başlıklar altında ele alınması doğru olacaktır.

[1192] Milletlerarası andlaşmalara ilişkin istisnanın gerekliliği ise Muharrem İhsan Kızıloğlu tarafından: *"Bugünkü milletler 'independante' değil, 'inter independante'dir. Birçok hususlarda hakkı hükümranisinden camiası içinde fedakarlık yapmak mecburiyetindedir. Anlaşmalar esas itibarıyla yukarıdaki maddede geçecektir. Bugün Türkiye'nin dahil olduğu NATO ve CENTO anlaşmaları vardır ve bu anlaşmalar tasdik edilmiştir. Bu anlaşmaların vecibelerinin ifası hususundaki teferruatın yeniden Meclise getirilmesi lüzumsuzdur. Çünkü mütekabil itimatları sarsar."* şeklinde gerekçelerle savunulmuştur. **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2319; Söz konusu açıklama bağlamında *"independante"* ifadesini bağımsız, *"inter independante"* ifadesini ise birbirine bağlı, bağımlı veya karşılıklı bağımlı şeklinde anlamak doğru olacaktır. Ayrıca konuşmada geçen CENTO Anlaşmasının önceki adı Bağdat Paktı olup, 1959 yılında Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve İngiltere arasında imzalanmıştır. Resmi adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization – CENTO) olan teşkilatın asıl amacı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yayılmasını önlemek olsa da bölgesel sorunların çözümüne pek katkı sunamamıştır. Üye ülkelerin eğitim, turizm, teknik iş birliği, ticaret, ekonomi, sağlık, bankacılık, alt yapı yatırımları, finansman, ulaştırma, tarım, hayvancılık ve sanayi gibi alanlarında faaliyet gösteren teşkilâtın bu alanlarda daha çok katkı sunduğu ifade edilebilir. Dünya genelinde giderek hız kazanan yumuşama ve silâhsızlanma hareketinin bölgesel ittifakların etkinliğinin azalmasına yol açması gibi sebepler, Teşkilata duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmış ve Teşkilat 1979 yılında dağılmıştır. CENTO ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Meray**, ss. 261-262; https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm (Erişim tarihi: 30.06.2020).

[1193] **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 218.

[1194] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 448.

[1195] **Çopur**, Savaş Hali, s. 62.

3.3.1.3.1. Kuzey Atlantik Antlaşması ile İlgili Genel Hususlar

Yürütme organının NATO düzeni kapsamında istisnai yetkisini kullanmasına ilişkin değerlendirmeye girmeden önce NATO'nun oluşturulma sebepleri ile amaçlarına değinmek yararlı olacaktır. NATO'nun oluşturulma sürecinde; İngiltere ile Fransa arasında 1947 yılında imzalanan Dunkerque Antlaşması, Amerika kıtası devletleri arasında aynı yılda imzalanan Rio de Janeiro Antlaşması ve 1948 yılında İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan Bruxelles Antlaşması önemli birer adım niteliğindedir. Ayrıca Truman Doktrini ile Marshall Planı olarak adlandırılan belgelerin de NATO'nun oluşumu sürecinde önemi bulunmaktadır. Sonuç olarak 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmıştır.[1196]

Antlaşma'nın 5. maddesine göre; taraf devletlerden birine silahlı bir saldırı gerçekleşmesi halinde Birleşmiş Milletler Antlaşması ile tanınan bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak güvenliğin yeniden sağlanması amacıyla silahlı kuvvet kullanma dahil olmak üzere gerekli olan her türlü tedbir için diğer taraf devletlerin birlikte hareket ederek yardım etmesi söz konusudur. Doktrinde söz konusu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar ve faaliyetler, önceki dönemlerde milletlerarası polis veya milletlerarası zabıta kavramı ile ifade edilmiştir.[1197] Bu kapsamda alınan her tedbir kararı, derhal Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. NATO, ilk bakışta sadece askeri bir ittifak düzeni gibi görünse de aslında hem askeri hem de ekonomik işbirliğini içermektedir. Nitekim NATO, söz konusu askeri ve ekonomik amaçları bakımından zamanla gelişen bir sisteme sahiptir.[1198]

NATO'nun hukuki ve siyasi boyutunun da olduğunu belirtmek gerekir. Hukuki boyutu, BM Antlaşması'na uygun şekilde silahlı saldırıların önlenmesi için barış döneminde NATO

[1196] Eroğlu, Hamza, "Kuzey Atlantik Paktı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 21, Sayı: 1-4, 1957, s. 28; Bulut, Sedef, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 21, 2008, s. 39.

[1197] Milletlerarası polis veya zabıta kavramı ve kullanımı için bkz. Eroğlu, Hamza, "Milletlerarası Polis ve Andlaşmalar", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 20, Sayı: 1-4, 1955, s. 28.

[1198] Doktrinde Alsan, NATO'nun geçirmiş olduğu bu gelişmeleri, dört aşamada incelemiştir. Yazar; birinci aşamada bir savunma komitesi ile askeri komitenin kurulduğunu belirtmiştir. Savunma Komitesi, NATO'nun savunma planlarını hazırlamak için kurulmuştur. Savunma Komitesi'nin emrindeki askeri komite ise askeri nitelikli direktifleri Savunma Komitesi'ne sunacaktır. İkinci aşamada, iktisadi ve mali bakımdan gelişme sağlamak için "*Conseil de Suppleants"* isimli sivil bir organ kurulmuştur. Bu organ, NATO'nun sivil nitelikli tüm faaliyetlerini denetleyecektir. Sonraki dönemlerde bu organ ile Savunma Komitesi'nin görev ve yetkileri, Bakanlar Konseyi'ne devredilmiştir. Üçüncü aşamada, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmasından sonra silahlanmayı incelemek üzere bir geçici komite kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca üye devletlerin daimi temsilciler göndermesi suretiyle Konsey'in Paris'te devamlı olarak toplanması kabul edilmiştir. Yazar son olarak dördüncü aşamada ise askeri faaliyetlerin yanında başka örgütlere dahil olan ülkelerin iktisadi ve kültürel sahalarda ilerlemesi için gerekli tedbirlere yönelik çalışmalara başlandığını ifade etmiştir. Yazar, Temsilciler Konseyi'nin milletlerarası bir kabine niteliğinde olduğunu belirtmiştir. NATO'nun gelişimine dair bu dört aşama hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alsan, Zeki Mesud, "Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 10, Sayı: 1, 1953, ss. 24-32

üyesi devletler kapsamında yürütülen örgütlenmedir. Siyasi boyutu ise üye devletlerin, silahlı saldırının gerçekleşmesinden önce barışın korunabilmesi ve müşterek savunma amacıyla gerekli kaynaklarını birleştirmek hususundaki iradesidir. NATO sistemine hakim olan genel amaçları; uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, kuvvete başvurmama, ekonomik ve sosyal işbirliği, BM Antlaşması'nın üstünlüğü ve karşılıklı yardım mekanizması şeklinde özetlemek mümkündür. Üye devletlerden birinin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına bir tehdit olması halinde üye devletler arasında ortak bir savunma planı ve tehdide maruz kalmamak için her üye devletin kendi savunma potansiyelini geliştirmesi amaçlarına yönelik olarak görüş alışverişinde bulunulacaktır. Üye devletlerden birinin, silahlı saldırıya maruz kalması halinde ise silahlı saldırı, meşru müdafaa hakkı ve karşılıklı yardım faktörleri ortaya çıkacaktır.[1199]

NATO'nun amacının, genel olarak dışardan gelecek her saldırı ve tehdide karşı korunup huzur ve güvenlik içinde yaşam sağlanması ve hayat seviyesinin yükseltilmesi olduğunu ifade etmek mümkündür. NATO'nun oluşturulmasının en önemli sebeplerinden biri, Birleşmiş Milletler düzenindeki bazı eksikliklerdir. BM düzeninde veto yetkisine sahip olan beş daimi devlet ile diğer büyük devletlerin hüküm ve nüfuzu oldukça etkilidir. Dolayısıyla realite bakımından BM'nin uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla harekete geçebilmesi için bu büyük devletlerin anlaşması ve işbirliği yapması gerekmektedir. Buna karşın bölgesel antlaşmalar; belirli bir bölgedeki devletleri siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan birbirine yaklaştıran ve ortak hedeflere ulaşmak ile güvenliği sağlamak için ortak bir politika izlemeye yönlendiren işbirliği niteliğinde olmaktadır. Nitekim BM Antlaşması dahi uluslararası realiteyi göz önüne almış ve bölgesel antlaşmalara ilişkin düzenlemeler öngörmüştür. Bu bağlamda bölgesel antlaşmalar, BM teşkilatının bir nevi yardımcı organları niteliğindedir.[1200]

NATO'nun varoluş sebeplerini, hukuki sebepler ile uluslararası barış ve güvenliği ihlal eden olaylar şeklinde temel anlamda ikiye ayırmak mümkündür. Hukuki sebepler, genel anlamda BM sisteminde yer alan veto mekanizması ve milletlerarası ordunun kurulamamasıdır. Diğer sebepler; uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gereken uluslararası iradenin, ruh ve anlayışın henüz mevcut olmaması, silahsızlanma, silahlanmanın sınırlanması ve atom enerjisinin kontrolü gibi önemli hususlarda yaşanan uyuşmazlıklar ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla toplanan konferanslardaki anlaşmazlıklar şeklinde belirtilebilir. Ayrıca NATO'nun kurulması açısından İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen uluslararası barışa tehdit niteliğindeki saldırgan ve tehditkar

---

[1199] NATO kapsamındaki genel ilkeler, karşılıklı yardım mekanizması, örgüt organları arasındaki görev ve yetki dağılımı ile diğer hükümler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Eroğlu**, Kuzey Atlantik Paktı, ss. 31-46.

[1200] NATO'nun tarihsel gelişimi ve amaçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Alsan**, Müşterek Emniyetin Tesisi, ss. 16-24; **Alsan**, Birleşmiş Milletler Andlaşması, ss. 15-18.

faaliyetler, siyasi bir sebep olarak da ifade edilmiştir. Sonuç olarak uluslararası güvenliğin ihlali niteliğindeki faaliyetler, Batı dünyasında ortak bir savunma cephesinin kurulmasını gerekli kılmıştır.[1201]

3.3.1.3.2. Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Kuzey Atlantik Antlaşması İlişkisi

Birleşmiş Milletler Antlaşması ile NATO arasındaki ilişki açısından BM Antlaşması'nda yer alan müşterek meşru müdafaa hakkı ve bölgesel antlaşmalara ilişkin düzenlemelerin NATO'nun dayanağını oluşturduğu belirtilmelidir. Nitekim BM Antlaşması'nda devletlerin meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. madde, devletlere müşterek meşru müdafaa hakkını da tanımaktadır. Antlaşma'nın *"Bölgesel Antlaşmalar"* başlıklı 8. Bölüm'ünde yer alan 52, 53 ve 54. maddeler,[1202] NATO'nun dayanağı olan bölgesel antlaşmalara ilişkin düzenlemelerdir. NATO, bunlar dışında üye devletler arasında askeri yardımlaşma ve işbirliğini içermektedir.[1203] BM Antlaşması açısından temel kural olan kuvvet kullanma yasağının, esasen meşru müdafaa hakkı ile BM kararına dayanarak silahlı kuvvet kullanılması şeklinde iki istisnasının bulunduğu daha önce de belirtilmiştir. Bu bağlamda Antlaşma kapsamında 51. maddede yer alan müşterek meşru müdafaa hakkı, NATO'yu kuran Antlaşma'nın 5. maddesinin[1204] dayanağı niteliğindedir. Ayrıca söz konusu madde, bölgesel

---

[1201] **Eroğlu**, Kuzey Atlantik Paktı, s. 23-28.

[1202] Antlaşma'da yer alan 52. madde: *"İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin olup, bölgesel anlaşma ya da kuruluşların varlığına engel değildir; yeter ki, bu anlaşma ve kuruluşlar ve bu kuruluşların çalışmaları Birleşmiş Milletler'in Amaç ve İlkeleri ile bağdaşır olsun.*
Böyle anlaşmalara giren ya da böyle kuruluşları oluşturan Birleşmiş Milletler üyeleri, yerel uyuşmazlıkları Güvenlik Konseyi'ne sunmadan önce, bunları söz konusu anlaşmalar ya da kuruluşlar aracılığıyla ve barışçı yollarla çözmek için çaba harcayacaklardır.
Güvenlik Konseyi, yerel uyuşmazlıkların ya ilgili devletlerin girişimi üzerine ya da Güvenlik Konseyi'nin göndermesi yoluyla, bu tür bölgesel anlaşmalar ya da bölgesel kuruluşlar aracılığıyla barışçı yoldan çözülmesinin gelişmesini teşvik eder.
İşbu madde, 34. ve 35. maddelerin uygulanmasını hiçbir biçimde etkilemez."
53. madde: *"Güvenlik Konseyi gerekirse, kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanır. Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girişilmeyecektir; bu maddenin 2. fıkrasında verilen tanıma göre düşman devlet sayılan tüm devletlere karşı 107. Madde uyarınca alınan ya da böyle bir devletin saldırı politikasına yeniden girişmesine karşı bölgesel anlaşmalar çerçevesinde yöneltilen önlemler, ilgili hükümetlerin isteği üzerine örgütün böyle bir devlet tarafından girişilecek yeni bir saldırıyı önleme görevini üstlenmesi mümkün oluncaya dek, bunun dışındadır.*
Bu maddenin 1. fıkrasında kullanıldığı şekliyle düşman devlet terimi, İkinci Dünya Savaşı sırasında, işbu Antlaşmayı imzalamış herhangi bir devletin düşmanı olmuş olan herhangi bir devleti anlatır."
54. madde: *"Güvenlik Konseyi, bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunması için girişilen ya da tasarlanan tüm eylemlerden her an tam olarak haberli bulundurulacaktır."* şeklindedir. **Gündüz**, s. 118-119.

[1203] **Kaya/Acer**, s.120; Kul, Muhammet Celal, **Uluslararası Hukukta Kuvvetler Statüsü Anlaşmaları,** On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, s. 24.

[1204] NATO Antlaşması'nın 5. maddesi: *"Taraflar, içlerinden birine veya bir kaçma karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da vâki olacak silâhlı bir tecavüzün bütün Taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz addedilmesi ve binnetice Taraflardan her birinin, böyle bir tecavüzün vukuu halinde, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 51 inci maddesiyle tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için, silâhlı kuvvet istimali de dâhil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer*

antlaşmalara ilişkin BM düzenlemeleri (52, 53 ve 54. maddeler) ile bağlantılı yetkileri de kapsamaktadır. BM düzenli ordusu ile ilgili olarak ortaya atılan bayilendirme sistemi görüşünün benzeri, BM Güvenlik Konseyi kararına dayanarak askeri tedbir alınması doğrultusunda bölgesel bir organizasyon olan NATO açısından da *"franchising system"* şeklinde olduğu ileri sürülmüştür.[1205]

BM düzenlemeleri de göz önüne alındığında NATO üyesi devletler, silahlı kuvvet kullanma içeren ve zorlayıcı tedbir olarak nitelendirilen faaliyetlere ya BM Güvenlik Konseyi adına ya da Konsey'in izni ile başvurabilecektir. Dolayısıyla Konsey'in izni veya yetkilendirmesi olmadan bu yetkinin kullanılması mümkün değildir. Büyük devletler, gizli veya açık şekilde bu örgütleri kendi politikalarına alet olarak kullanmadıkları sürece bölgesel örgütler, bölgesel barışı korumak yoluyla uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına katkıda bulunabilecektir.[1206] BM düzeni açısından müşterek meşru müdafaa hakkına başvurmayı amaçlayan NATO üyesi devletler, Güvenlik konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına yönelik tedbirleri alana kadar kuvvet kullanabilecektir. Konsey, söz konusu tedbirleri aldıktan sonra devletlerin müşterek meşru müdafaa hakkına dayalı silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerini sonlandırması gerekecektir. Diğer bir ihtimalde ise NATO üyesi devletler, Güvenlik Konseyi'nin vereceği bir izin kararı ile silahlı kuvvet kullanabilecektir.

3.3.1.3.3. Türk Hukukunda Kuzey Atlantik Antlaşması ile İlgili Hususlar ve Yetki Meselesi

NATO üyeliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde zor süreçlerden geçen Türkiye için önemli bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Nitekim 1951 yılında dönemin Dışişleri Bakanı, Kore Savaşı'nı Türkiye'nin insani değerlere ve demokrasiye verdiği önemi göstermesi açısından iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş ve bu fırsatı kullanarak NATO'ya üyelik yolunu açmıştır. Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndererek NATO'ya üye olmayı başarmış ve NATO üyeliği, Meclis'te yer alan iktidar ve muhalefetteki milletvekillerinin oybirliği ile onaylanmıştır.[1207] Nitekim Meclis, Türkiye'nin NATO'ya katılmasını ve 17 Ekim 1951 tarihli ek Londra Protokolü'nü (Türkiye' ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmasının kabul edilmesine

---

Taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan Taraf veya Taraflara yardım eylemesi hususunda mutabık kalmışlardır.
Bu mahiyette olan her silâhlı tecavüz ve bunun neticesinde alman her tedbir derhal Güvenlik Konseyinin ıttılaına arzoluna çaktır. Bu tedbirler, Güvenlik Konseyinin milletlerarası barış ve güvenliği yeniden tesis ve idame için lâzım tedbirleri alması ile nihayet bulacaktır." şeklindedir.

[1205] **Simma**, s. 3-4.

[1206] **Alsan**, Müşterek Emniyetin Tesisi, s. 19.

[1207] **Bulut**, s. 42.

ilişkin Protokol) 18 Şubat 1952 tarihinde kabul ettiği 5886 sayılı *"Kuzey Atlantik Andlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin katılmasına dair Kanun"* ile onaylamıştır.[1208]

NATO ile ilgili yetkilendirme, önceden 244 sayılı *"Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Cumhurbaşkanına Yetki Verilmesi Hakkında Kanun"*[1209] kapsamında 6. madde ile düzenlenmiş olsa da söz konusu madde, 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname[1210] ile ilga edilmiştir. Benzer düzenleme, 9 sayılı *"Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi"*nin[1211] 7. maddesinde yer almaktadır. *"NATO ile ilgili andlaşmaların yapılmasında Cumhurbaşkanının yetkisi"* başlıklı söz konusu madde: *"18/2/1952 tarihli ve 5886 sayılı Kanunla onaylanmış olan Kuzey Atlantik Andlaşmasının gereği olarak bu Andlaşmaya taraf olan devletlerle ve Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü ile yapılan ikili veya çok taraflı andlaşmalardan Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenler, Cumhurbaşkanınca doğrudan onaylanır."* şeklindedir. Söz konusu düzenleme doğrultusunda NATO kapsamında yapılacak birçok antlaşmanın yürürlüğe girme şekli, ilgili düzenlemelerin hazırlığından yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede kimi temel yetkileri olan Cumhurbaşkanının takdir yetkisi çerçevesinde belirlenebilecektir.[1212]

İlga edilmeden önce kanuni dayanağa sahip bu takdir yetkisi, Anayasanın hem lafzına hem de ruhuna aykırı şekilde toptan bir yetki devri niteliğinde olduğu ve Anayasanın çizmiş olduğu çerçevenin aşıldığı gerekçesiyle doktrinde eleştirilmiştir.[1213] Bununla beraber 244 sayılı Kanun'un mülga 6. maddesinin iptali istemiyle açılan davada, Anayasa Mahkemesi: *"Anayasa'nın 66 ncı maddesinde Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların*

[1208] Kuzey Atlantik Antlaşması, Londra Protokolü ve 5886 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc034/kanuntbmmc034/kanuntbmmc03405886.pdf (Erişim tarihi: 14.09.2020).

[1209] Mülga 6. madde metni: *"18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı kanunla onaylanmış olan Kuzey Atlantik Andlaşmasının gereği olarak bu Andlaşmaya taraf olan Devletlerle ve Kuzey Atlantik Andlaşması teşkilâtı ile yapılan iki veya çok taraflı andlaşmaların, 2 nci maddenin 4 üncü fıkrası gereğince onaylamaya veya bunlara katılmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir."* şeklindedir. 244 sayılı Kanun'un yürürlükteki hali için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=244&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1210] 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=703&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1211] 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1212] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 166.

[1213] Toluner, konuya ilişkin olarak; *"Bir kanunla yapılamayacak olan, 244 sayılı kanunun 6ncı maddesinde olduğu gibi, Anayasanın çizmiş olduğu çerçevenin aşılmasıdır. Anayasanın 65nci maddesi ve ne de diğer herhangi bir maddesi, böyle toptan bir yetki devrine imkan verebilecek bir hüküm getirir. Bilakis böyle bir gidişi önleyecek her türlü hukuki teminatın sağlanmasına gayret edilmiştir."* şeklinde bir eleştiri ileri sürmüştür. Toluner, Sevin, **Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 385-386.

gerektirdiği hallerde Türk Silâhlı Kuvvetlerine ilişkin konularda Türkiye Büyük Millet Meclisinin izin vermesine lüzum bulunmadığı açıklandığına göre Kuzey Atlantik andlaşması çerçevesinde Türk Silâhlı Kuvvetleriyle ilgili olabilecek uygulama andlaşmaları için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesinde de Anayasaya aykırılık yoktur." şeklinde değerlendirme yaparak hükmün Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir.[1214] Mahkeme'nin bu kararı doktrinde tartışmalıdır.[1215]

Yürürlükteki düzenlemeler göz önüne alındığında söz konusu takdir yetkisinin artık bir kanuni dayanağı bulunmamaktadır. Nitekim aynı husus, bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmiştir. Kanaatimizce; kanuni dayanağı olan yetki dahi tartışmalıyken yürürlükteki durumun nasıl işleyeceği daha da tartışmalı olacaktır. Yürütme yetkisi ve görevi kapsamına giren konuların CBK ile düzenlenmesi gerektiği göz önüne alındığında, söz konusu durumda hukuki sorun olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Buna karşın Meclis'in izin verme kararına tabi silahlı kuvvet kullanma yetkisi sınırlamasından kaçınmak amacıyla ve keyfi şekilde bir antlaşma yapılarak, Meclis'in onayı ve izni alınmadan silahlı kuvvet kullanılması şeklinde bir risk de mevcuttur. Böyle bir riskin gerçekleşmesi halinde Cumhurbaşkanının antlaşmayı onaylamasına ilişkin CBK'nın, Anayasanın 90. ve 92. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması gerekecektir. Onay işleminin bir Cumhurbaşkanı kararı ile yapılması halinde ise idari yargı yoluna gidilip gidilemeyeceği belirsizdir. Ayrıca Cumhurbaşkanının söz konusu onay işlemi ve ardından silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icra edilmesi halinde gerçekleştirilen tüm faaliyetler, Meclis tarafından da takip edilmelidir. Meclis gerekli hallerde demokratik temsil işlevi kapsamında olağan denetim yollarını işletmelidir.

[1214] Anayasa Mahkemesi E: 1963/311, K: 1965/12 sayılı, 04.03.1965 tarihli kararı için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1965/12?KararNo=1965%2F12 (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1215] Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap,** 12.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, ss. 158-166; Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku,** Yetkin Yayınevi, 17.Bs., Ankara, 2017, s. 230; Toluner, kararla ilgili olarak; *"244 sayılı Kanunun 5, 6 ve 7nci maddelerinin kabulü ile kanunkoyucunun, bu konuda herhangi bir kaygıya düşmemiş olduğu ve önceki uygulamayı da aşan bir 'açık bono' usulüne başvurmuş olduğu ve anlaşılması imkansız bir biçimde, Anayasada öngörülen uygulama andlaşması ve kanunun verdiği yetkilere dayanılarak akdedilen andlaşma ayrımını bertaraf ettiği, kanımızca açıktır."* şeklinde görüş belirtmiştir. **Toluner**, Milletlerarası Hukuk, s. 377; 244 Sayılı Kanun'un mülga 6. maddesi ile ilgili olarak Soysal, NATO ile ilgili Kuvvetler Statüsü antlaşmalarının dahi Meclis'in onayladığı kanunla kabul edildiğini ifade etmiş ve bu antlaşmaları *"kapitülasyonumsu"* olarak nitelemiştir. Yazar devamında: *"... kapitülasyonumsu andlaşmaların bile hep TBMM'nden geçtikleri hatırlanacak olursa, dış ilişkiler konusunda yeter titizlik göstermeyen çoğunluklar elinde en güçlü anayasal yetkilerinin bile işe yaramadığı ve hatta Parlamentoyu birtakım oyunlara alet etmek sonucunu doğurduğu kolayca anlaşılır. Bunun içindir ki, genel olarak dış politika konusunda olduğu gibi, yürütme organına tanınmış andlaşma yetkileri bakımından da en güvenilir teminatı Parlamentonun dış ilişkilerdeki rolünü iyice anlamasında ve bu anlayışa göre titizlikle davranmasında aramak hiç de yanlış olmaz."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. **Soysal**, Dış Politika, s. 214.

3.3.1.3.4. Kuvvetler Statüsü Antlaşmaları

NATO ile ilgili 1949 yılında imzalanan kurucu antlaşma doğrultusunda, silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin olarak uygulamada kuvvetler statüsü antlaşmalarının düzenlenmesi söz konusu olmaktadır. Kuvvetler statüsü antlaşmalarını; yabancı devletlerdeki askeri personel, bu askeri personele eşlik eden sivil personel ile bu iki grup personelin yakınlarına ilişkin ayrıcalık ve bağışıklıkları öngörmek amacıyla düzenlenen antlaşmalar şeklinde tanımlamak mümkündür. Yabancı kişilere ayrıcalık ve bağışıklık tanınması şeklinde içeriği sebebiyle kuvvetler statüsü antlaşmaları ile kapitülasyonların karıştırılmaması adına kapitülasyonları da kısaca tarif etmek yararlı olacaktır. Kapitülasyonlar, temel anlamda Osmanlı Devleti döneminde ülkedeki yabancı veya yerli zımmi statüsündeki tüccarlara ayrıcalık ve bağışıklık içeren uygulamalardır. Dolayısıyla kapitülasyonlar ile kuvvetler statüsü antlaşmaları farklı içeriğe ve amaca sahip hususlar niteliğindedir. Kuvvetler statüsü antlaşmalarında öngörülen özel hukuki statünün bir diğer uygulaması da insancıl hukuk kurallarının silahlı çatışmalara katılan kişilere yönelik düzenlemeleridir. İnsancıl hukuk kapsamında çatışan kişilerin fiilleri, ulusal hukuk kapsamında yer alan öldürme veya yaralama suç tiplerine uysa dahi çatışan kişilerin söz konusu fiillerden dolayı yargılanamayacağı öngörülmektedir. Çatışan kişiler, sadece savaş suçları, soykırım, insanlığa karşı suçlar ile insancıl hukukun ciddi ihlallerine ilişkin fiillerden yargılanabilecektir. Ayrıca savaş esirleri için öngörülen teminatlar da özel bir hukuki statü ve asgari bir koruma rejimi niteliğindedir. Kuvvetler statüsü antlaşmaları, temel anlamda kısa süreli ve uzun süreli askeri mevcudiyet halleri şeklinde iki farklı duruma yönelik düzenlemeler içermektedir. Askeri tatbikat, askeri tesislerin kısa süreli kullanımı, Birleşmiş Milletler barış harekatları ya da BM tarafından yetkilendirilmiş süreli operasyonlar şeklindeki durumlar, kısa süreli askeri mevcudiyet hallerine örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak bir savunma işbirliği antlaşmalarına yönelik uygulamalar ise uzun süreli askeri mevcudiyet durumlarına yönelik gerçekleşmektedir. Bununla beraber kuvvetler statüsü antlaşmalarının içeriğinin ve süresinin taraf devletlerin siyasi ilişkilerine göre şekillendiği belirtilmelidir.[1216]

NATO kurucu metnine göre, silahlı saldırıya maruz kalan bir taraf devletin güvenliğinin sağlanması ve yeniden tesisi için gerekli gördüğü tedbirleri almak suretiyle yardım edilmesinden başka bir yükümlülük söz konusu değildir. Başka bir deyişle antlaşma, bu haliyle doğrudan somut bir yükümlülük öngörmemekte ve temelde sadece bir amaç birliğini içermektedir. Nitekim 1954 yılında Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında

---

[1216] Kuvvetler statüsü antlaşmaları ile ilgili olarak; kavram, tarihçe, şekil, Antlaşmalar hukukundaki yeri, uygulanacak hukuk, konu, içerik, temel kavramlar, yer, zaman ve kişi bakımından yetki, yargı yetkisi, münhasır yetki, yetkiye ilişkin genel ilkeler, tazminat rejimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kul**, ss. 1-142; **Aslan**, Türk Silahlı Kuvvetleri, ss. 214-218.

Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin Meclis tarafından 6375 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunmuştur.[1217] Bu bağlamda Meclis'in 6816 sayılı Kanun[1218] ile bu Sözleşme'nin 7. maddesinin 3-a/ii bendi ile 8. maddesinin tatbik ve tadiline ilişkin bir düzenleme kabul ettiği ayrıca belirtilmelidir. Sözleşme'nin uygulanması ve yorumlanmasına ilişkin bazı sorunların çözülmesi için kabul edilen Kanun, Sözleşme maddelerinin uygulanmasına ve anlamına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Söz konusu sorunların temelinde genel olarak resmi görevin tanımlanması ve kapsamı ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Kanun ile resmi görev kavramı oldukça geniş ele alınmış ve kapsam bu şekilde genişlemiştir.[1219] Değinilen temel sözleşmeler kapsamında yapılan bir dizi düzenlemenin de ayrı antlaşmalar ile gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda genel işbirliği anlayışının somut bir uygulama antlaşmasına konu olması gerektiği kabul edilmelidir.[1220] Nitekim 1974-1979 yıllarında uygulanan ambargo dönemi sonrasında ABD ile yapılan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması, ekli andlaşma ve uygulama protokolleri, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve 1 Şubat 1981 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[1221]

3.3.1.3.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarında Kuzey Atlantik Antlaşması

Genel olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi uygulaması açısından NATO ile ilgili bazı uygulamaların yürütme organı tarafından çeşitli hukuksal dayanaklara istinaden gerçekleştirildiği ifade edilmelidir. Dolayısıyla yürütme organı tarafından yapılan ve yayımlanması zorunlu olmadığı takdir edilen antlaşmaların da yeri geldiğinde istisnai durum kapsamında kabul edildiği belirtilmelidir. Buna karşın NATO'nun Kosova'ya müdahale ettiği dönemde 596 sayılı Meclis kararı[1222] uyarınca, NATO tarafından alınması muhtemel olan önlemler kapsamında ittifak üyesi devletler tarafından oluşturulabilecek *"Çokuluslu Müşterek Güç"*e katılmak üzere yürütme organına yetki verilmiştir. Dolayısıyla bu hususta yürütme

---

[1217] 6375 sayılı Kanun ile söz konusu Sözleşme metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606375.pdf (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1218] 16 Temmuz 1956 tarihinde kabul edilen 6816 sayılı 6375 sayılı Kanunla tasdik edilen 'Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme'nin VIInci maddesinin 3 a (ii) bendi ile VIII. Maddesinin tatbik ve tadiline dair Kanun için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc038/kanuntbmmc038/kanuntbmmc03806816.pdf (Erişim tarihi: 14.09.2020).

[1219] NATO kapsamında yer alan Kuvvetler Statüsü Antlaşmaları açısından yargı yetkisi ve söz konusu Kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, Edip F., "NATO Kuvvetleri Sözleşmesi'ne Göre Kaza Selahiyetinin Kullanılması", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 25, Sayı: 1-4, 1960, ss. 57-93.

[1220] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 169.

[1221] Türkiye ile ABD arasında imzalanan Sözleşme ve ekleri ile Bakanlar Kurulu onay kararı için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17238.pdf (Erişim tarihi: 05.09.2020).

[1222] 596 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc082/karartbmmc082/karartbmmc08200596.pdf (Erişim tarihi: 05.11.2020).

organının takdir yetkisini hangi ölçütler çerçevesinde kullandığına ilişkin kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Nitekim bu karar metninde istisnai halin kapsamına girdiği ifade edilmesine rağmen Meclis'ten izin kararı alınan uygulamalar söz konusu olmuştur. Buna karşın istisnai halin kapsamına girdiği tartışmalı olan bazı uygulamalar, Meclis'in iznine, hatta bilgisine dahi sunulmamıştır. Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak 1964 yılında alınan 93 sayılı Meclis kararında açıkça Garantörlük Antlaşmasını da içeren 1960 yılında yapılan antlaşmalara atıf yapılmıştır. Söz konusu somut olay, açıkça istisnai yetki kapsamına girdiği halde Meclis'ten izin alınması yoluna neden gidildiğine ilişkin kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Buna karşın yürütme organı, Meclis görüşmelerinde konunun hassasiyeti gereği Meclis'in bu milli davadaki bilgi, destek ve onayının alınmak istendiğini ifade etmiştir.[1223]

1997 yılında alınan 487 sayılı Meclis kararında ise Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bir Anlayış Muhtırasına atıf yapılmıştır.[1224] Meclis görüşmelerinde söz konusu Anlayış Muhtırasının, Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşma niteliği taşımadığı yönünde itirazlar ileri sürülmüş ve önce Meclis'in onayına sunulması gerektiği ifade edilmiştir. Doktrinde bu konuya ilişkin her iki ihtimali de değerlendiren Denk; eğer Anlayış Muhtırası, Meclis'in onaylaması gereken bir antlaşma niteliğinde ise bu onayın istisnai yetki kapsamına girecek bir antlaşma doğuracağını ve bu şekilde talep edilen yetki için bir Meclis kararına gerek kalmayacağını ifade etmiştir. Yazara göre öbür ihtimalde, yani eğer söz konusu itirazlar geçerli değilse Muhtıra zaten Türkiye'nin taraf olduğu bir uluslararası antlaşma niteliğinde olacak ve dolayısıyla Meclis'teki itirazların temeli kalmayacaktır. Bu bağlamda o dönemdeki hükümetin Meclis'ten izin kararını neden talep ettiğini anlamak zor olmaktadır.[1225]

1998 yılında alınan 587 sayılı Meclis kararında ise Arnavutluk ile yapılan 3 protokole atıf yapılmıştır.[1226] Söz konusu protokoller; tersane bakım-onarımı, işletmesi ve gönderilecek araç-gereç, malzeme ve personelin güvenliği için Arnavutluk'ta görev yapacak Türk lojistik birliğinin faaliyetlerine ilişkin esasları içermektedir. Bu protokollerin istisnai hal kapsamında olup olmadığı, Meclis'te tartışma konusu olmamıştır. Silahlı kuvvet kullanmanın açıkça öngörülmemesine rağmen, böyle bir ihtimale açık olan görev tanımı nedeniyle Meclis izni talep edildiğini ileri sürmek mümkün olsa da yürütme organının istisnai yetkiyi neden kullanmadığına ilişkin bir değerlendirme yapmak pek mümkün değildir.[1227]

[1223] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 170.
[1224] 487 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000487.pdf (Erişim tarihi: 05.09.2020).
[1225] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 172.
[1226] 587 sayılı Meclis kararı, R.G. Tarih: 25.07.1998, Sayı: 23413, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23413.pdf (Erişim tarihi: 06.09.2020).
[1227] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 173.

3.3.1.3.6. Yürütme Organı Uygulamasında Kuzey Atlantik Antlaşması

Normal durumda Meclis'in izin kararına gerek olmadan istisnai yetkinin kullanılması mümkün iken dahi Meclis'ten izin istenmesine ilişkin örnekler dışında, aksi duruma ilişkin uygulamalar da gerçekleştirilmiştir. Nitekim yürütme organı tarafından 722 sayılı Meclis kararına konu olan tezkere ile ilgili yapılan açıklamada; aslında Meclis'ten izin isteme şeklindeki bir uygulamaya gerek olmadığı, ancak Meclis'e karşı açıklık ilkesi ve saygılı olma anlayışı gereği konunun milleti temsil eden Yüce Meclis iradesinin ortaya konulması açısından Meclis'e sunulduğu ifade edilmiştir.[1228] Burada istisnai yetkinin dayanağı olarak NATO'nun 12 Eylül 2001 tarihinde almış olduğu karar gösterilmiştir. Doktrinde Denk, yürütme organının meclise saygı veya iyi niyet göstermeyi bu denli önemli görmediği, yani süresiz kararlara dayanarak Meclis'in bilgisi dışında uygulamalara gitme olasılığının her zaman olduğunu ileri sürmüştür. Sonuç olarak; yürütme organı tarafından istisnai hal kapsamındaki uygulamaların istikrarlı şekilde hangi ölçütler çerçevesinde değerlendirildiği ve kararlaştırıldığına ilişkin bir tespit pek mümkün değildir. İstisnai hal dışındaki her silahlı kuvvet kullanma yetkisi için esas düzenleme olan Anayasanın 92. maddesinin 1. fıkrası hükmü uyarınca Meclis'ten izin kararı alınması gerektiği de açıktır.[1229] Doktrinde Çopur; madde kapsamında kastedilen uluslararası antlaşmaların herhangi bir hükmünün değil, sadece somut askeri uygulamaları öngören düzenlemelerinin Meclis izni olmadan silahlı kuvvet göndermeyi veya kabul etmeyi mümkün kılacağını ifade etmiştir.[1230]

Türkiye'nin NATO düzeni kapsamında imzalamış olduğu kuvvetler statüsü anlaşmaları; genel anlamda Afganistan, Somali, Katar ülkeleri bakımından söz konusudur. Türkiye, bu ülkeler açısından asker gönderen devlet konumundadır. Afganistan ile 2002 yılında imzalanan bir askeri teknik anlaşma, Türk Silahlı Kuvvetlerinin hukuki statüsüne ilişkindir. Somali'de ise 2016 yılında bir Türk askeri üssü açılmıştır. Katar ile 2014 yılında imzalanan bir antlaşma gereğince; Katar'da bir askeri üs kurulması ve askeri eğitim verilmesi söz konusudur. Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan antlaşmalar kapsamında ise Türkiye asker kabul eden devlettir. ABD açısından 1951 yılında NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması ve 1981 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması uyarınca ABD

[1228] TBMM görüşmeleri, TBMM Tutanak Dergisi, 21. Dönem, Cilt: 71, 5. Birleşim, 10 Ekim 2001, s. 234, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c071/tbmm21071005.pdf (Erişim tarihi: 07.09.2020).

[1229] Meclis kararı alınmadan gerçekleştirilen Kongo Demokratik Cumhuriyeti, İran-Irak Harekatı, Kuveyt, Doğu Timor, Gürcistan, Lübnan'da UNIFIL, Irak'a yardım, Afganistan ile ilgili faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, ss. 173-175.

[1230] **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1401.

askerlerinin Türkiye'de bulunması kararlaştırılmıştır.[1231] Afganistan, Somali, Katar ve ABD ile ilgili yapılan antlaşmalar ve bu ülkelere ilişkin uygulamalar, ileride ayrı birer başlık altında ayrıntılı şekilde değerlendirileceği için sadece bu hususlara değinmekle yetiniyoruz.

3.3.2. Milletlerarası Nezaket Kurallarının Gerektirdiği Haller

1961 Anayasasının savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanma yetkisini düzenleyen 66. maddesinin aynen korunduğu ve 1982 Anayasasının 92. maddesinin ilk fıkrasına alındığı daha önce belirtilmiştir. Bu bağlamda maddenin tarihsel yorumu açısından 1961 Anayasası Meclis görüşmeleri de önemli bir kaynak olacaktır. Nitekim Meclis iznine gerek olmayan *"milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller"* şeklindeki istisnanın Anayasa hükmünde yer alıp almamasına ilişkin sorun, Temsilciler Meclisi görüşmelerinde tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda Meclis iznine gerek olmayan nezaket kurallarının gerektirdiği haller şeklindeki istisnanın maddede yer almasına karşı çıkılmıştır. Yürütme organının uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde Meclis iznine gerek olmaması şeklindeki durumdan istifade etmek suretiyle ve siyasi veya başka amaçlarla hareket ederek milli menfaatlere aykırı kararlar alması şeklinde bir tehlike olasılığı ileri sürülmüştür. Nitekim Kore Savaşı örneği verilerek Meclis'in haberi ve izni olmadan nezaket kuralları kapsamında asker gönderilmesinin ülkeyi savaşa sürükleyeceği iddia edilmiştir. Dolayısıyla silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin tüm kararların Meclis'e sunulması ve Meclis'in karar vermesi gerektiği savunulmuştur.[1232]

Uluslararası nezaket kurallarıyla ilgili istisna, niteliği gereği devletin egemenlik ilkesini zedelemeyeceği düşünülen uygulamaları içermektedir. Nitekim bu kapsamda barışçıl olduğu, yani askeri niteliği olmadığı kesin olan kimi olağan uygulamaların herhangi bir izin prosedürüne gerek olmaksızın kendiliğinden gerçekleşmesi söz konusudur. Bununla beraber devletlerin nezaket kurallarına yönelik olarak önbildirim yöntemini benimsemesinin mümkün olmasına karşın bu yöntem, egemenlik ilkesinin gereği olarak başvurulması gereken bir husustur. Örnek olarak; cenaze törenleri, üst düzey resmi ziyaretler vb. durumlarda askeri personeli de kapsayan eskort amaçlı önlem ve uygulamalar açısından Meclis iznine gerek

---

[1231] Türkiye'nin Afganistan, Somali, Katar ve ABD ile ilgili söz konusu uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kul**, ss. 217-273

[1232] Nezaket kurallarının gerektirdiği hal istisnasının madde metninden çıkarılması gerektiği, Emin Soysal tarafından: *"Kore'ye asker gönderilmesi oldu, kahramanlıklar oldu. Ya bütün tedbirler alınmadan harb çıksa idi, Meclisin de haberi yoktu. Büyük Millet Meclisi tedbirlerini almadan dört kişinin kararıyla milletlerarası nezaket kuralları bakımından asker göndermek milleti tehlikeye harb içine sürükler. Harbe darbe taalluk eden kararları, silahlı kuvvetlerin kullanılması hususunu her halükarda Hükümet zamanında Meclise arz etmeli ve Meclis karar vermelidir. Tarihi olaylar, geçmişteki felaketler bize ders olması gereken hakikatlerdir."* şeklinde savunulmuştur. **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2316-2317.

duyulmaması normal, hatta gerekli görülmektedir. Askeri amaç taşımayan ve barışçıl olan bu uygulamaların askeri amaçlı faaliyetlere yönelik Anayasal düzenleme kapsamında ele alınması ve ilgili usullere tabi kılınması da yerinde olmayacaktır. Ayrıca başta NATO olmak üzere çeşitli uluslararası örgütler, doğal afetler sonrasında uluslararası yardım götürme, uluslararası üst düzey ziyaretler, zirveler ve olimpiyatlar gibi büyük uluslararası organizasyonlar bağlamında artan güvenlik ihtiyacına yönelik olarak kapsamlı uygulamalar söz konusu olmaktadır. Bu uygulamalar da ev sahibi devletler ile yetkililer arasında yapılan anlaşmalar neticesinde gerçekleştirilmektedir. Buna karşın güvenliği sağlama ve koruma amaçlı uygulamaların niteliği itibarıyla her an çıkabilecek bir sıcak güvenlik sorunu halinde askeri personelin farklı yöntemlere başvurması da muhtemeldir.[1233] Dolayısıyla uluslararası nezaket kuralları kapsamına alınan uygulamaların önceden dikkatli şekilde değerlendirilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda barışçıl olmayan riskleri yüksek ihtimalde içeren uygulamalar açısından Meclis izninin alınması doğru olacaktır.[1234]

Milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerin hangi durumlar olduğuna yönelik örnekler konusunda 1961 Anayasası Meclis görüşmelerinde yapılan değerlendirmeler yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda: *"Dost bir devlet filosu memleketimizi ziyarete gelir, denizciler karaya çıkmak ister, Hükümeti ziyaret etmek ister. Türkiye'ye yabancı silahlı kuvvetleri bu suretle misafir olarak gelir. Bu nezaket kurallarının icabıdır. İngiltere Kraliçesinin taç giyme merasimine, dost memleketlerin oraya gönderdikleri silahlı kuvvetler nezaket kurallarının icabıdır. Bunlar için Meclisten izin almanın lüzumlu olmadığını düşündük."* şeklindeki değerlendirme, gerek milletlerarası nezaket kuralları istisnasının düzenlenmesi ihtiyacının anlaşılması gerekse nezaket kurallarına örnek sunulması bakımından aydınlatıcıdır.[1235]

3.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tatilde veya Ara Vermede iken Cumhurbaşkanının Kuvvet Kullanmaya Karar Verme Yetkisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken Cumhurbaşkanının silahlı kuvvet kullanmaya karar vermesine ilişkin istisnai yetkisi, Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrasında yer almaktadır. Söz konusu düzenleme: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya*

[1233] 1961 Anayasasına ilişkin Meclis görüşmelerinde konu ile ilgili olarak: *"Yüksek malumunuz olduğu üzere, Birinci Cihan Harbinden evvel Almanya ile yapılan ittifak ne Meclisin, ne Padişahın ve ne de kabine ekseriyetinin malumatı olmadan dört kişi tarafından imzalanmıştır. Sonra arkadaşlar, bizi harbe sürükleyen Sivastopol baskını için iki Nazır karar vermiştir, diğerlerinin hiçbir malumatı yoktur."* şeklinde açıklama yapılmıştır. Açıklamada geçen Sivastopol baskını örneği, çıkması muhtemel sıcak askeri güvenlik sorunu niteliğinde değerlendirilebilir. **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2315.

[1234] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 176-177.

[1235] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2319.

ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir." şeklindedir. Madde metnindeki silahlı kuvvet kullanılması ile ilgili ifade, Tasarıda *"silah kullanılması"* şeklinde öngörülmüştür. Danışma Meclisi görüşmelerinde; *"Silahlı kuvvetler şümulü çok daha geniş; kara, deniz, hava her şeyi ihtiva eden bir şekilde…"* olacağı gerekçesiyle ifadenin mevcut halinin daha uygun olduğu ifade edilerek söz konusu madde günümüzdeki hali ile düzenlenmiştir.[1236]

Cumhurbaşkanına tanınan söz konusu yetki, 1982 Anayasasının yürütmeyi güçlendirme eğilimine uygun bir yenilik olarak kabul edilmektedir.[1237] Cumhurbaşkanının bu istisnai yetkisinin düzenlenmesi, öngörülmeyen durumlarda hukuki boşluk ve yetki sorunu yaşanmaması açısından yerindedir. Ayrıca Cumhurbaşkanının bu yetkisini; Anayasa'nın 104. maddesinin 1, 2, 13, 14 ve 15. fıkraları: *"Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder… Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır. Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eder. Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir."* ile 117. maddenin 1 ve 2. fıkraları: *"Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Cumhurbaşkanı sorumludur."* şeklindeki düzenlemelerle beraber düşünmek gerekir. Nitekim Cumhurbaşkanının anılan düzenlemelerdeki görev ve yetkileri, söz konusu istisnai yetkinin de dayanağı niteliğinde kabul edilmelidir. Ayrıca TBMM İçtüzüğü'nün 129. maddesi uyarınca; savaş hali ilanına, Cumhurbaşkanının istemi üzerine Meclis tarafından karar verilecek ve bu kararı da Cumhurbaşkanı uygulayacaktır. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre ise Cumhurbaşkanının, Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrası kapsamındaki yetkisine dayanarak silahlı kuvvet kullanılmasına karar vermesi halinde Meclis'i derhal toplantıya çağırması gerekmektedir.

Anayasanın 92. maddesinin 1. fıkrasının milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş ilanı kısmı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi kısmına ilişkin olan ikinci fıkra; birinci fıkra uyarınca, kural olarak yürütme organına izin verme yetkisine

---

[1236] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 139. Birleşim, 1. Oturum, 31 Ağustos 1982, s. 165, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM__/d02/c009/dm__02009139.pdf (Erişim tarihi: 02.07.2020).

[1237] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 160.

sahip olan Meclis'in tatilde veya ara vermede olduğu dönemde izlenecek usulü düzenlemektedir. Başka bir deyişle izne tabi olan silahlı kuvvet kullanma hususunda izni verecek organın hukuken çalışmadığı hallerde nasıl bir usul izleneceğine ilişkin bir düzenleme söz konusudur. Cumhurbaşkanının söz konusu yetkisinin, pratik bir zorunluluğa dayanan hukuksal bir tedbir niteliğinde olduğunu kabul gerekir. Yerinde bir düzenleme olduğunun kabul edilmesi gerekmesine rağmen, TBMM İçtüzüğü'nün 129. maddesinin 2. fıkrasında yer alan Meclis'i derhal toplantıya çağırma hükmü, doktrinde bir özensizlik ve teorik açıdan sorunlu olarak nitelendirilmiştir. Nitekim anılan düzenlemede hukuksal ve uygulamaya yönelik sonuçları konusunda açık bir düzenleme yapılmamış olmasının sorun yaratacağı belirtilmiştir.[1238]

Meclis'in tatilde veya ara verme halinde olması hususu, parlamentonun devamlılığı (sürekliliği) ilkesi ile yakından ilişkilidir. Osmanlı Devleti döneminde 1876 Kanun-i Esasi uyarınca parlamento, sürekli çalışan bir organ olmayıp sadece öngörülen dönemlerde veya Padişahın çağrısı ile toplanan bir kurum şeklinde öngörülmüştür. Bu bağlamda Osmanlı Devleti zamanında parlamentonun tatil yapması kural, çalışması istisna olarak kabul edilmiştir. Buna karşın 1921 Anayasası'ndan itibaren parlamentonun devamlılığı ilkesi benimsenmiş ve bu ilke uyarınca parlamentonun toplanması kural, tatile girmesi veya ara vermesi istisna olmuştur. Parlamentonun devamlılığı ilkesi, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da benimsenmiştir.[1239] Parlamentonun devamlılığı ilkesinin parlamentonun kesintisiz şekilde toplantı halinde olması gerektiği anlamına gelmediği belirtilmelidir. Söz konusu ilke; parlamentonun tatil veya ara verme dönemlerinde dahi uygun gördüğü her zaman toplanıp yetkileri kullanabileceğini öngörmektedir.[1240] Meclis'in tatile girmesi veya ara vermesi, TBMM İçtüzüğü'nde düzenlenmiştir. Buna göre İçtüzüğün 5. maddesinde tatil, Meclis çalışmalarının belli bir süre ertelenmesi olarak tanımlanmıştır. Meclis, Danışma Kurulu'nun önerisi üzerine Genel Kurul tarafından aksi kararlaştırılmadıkça her yılın 1 Temmuz gününde tatile girecektir. Ayrıca aynı maddeye göre, bir yasama yılı içerisinde üç aydan fazla tatil yapılamayacaktır. Ara verme hususu ise TBMM İçtüzüğü'nün 6. maddesinde Meclis'in on beş günü geçmemek üzere çalışmalarını ertelemesi olarak tarif edilmiştir. Ara verme kararının alınması, Danışma Kurulu'nun önerisi üzerine Genel Kurul tarafından ara verme teklifinin oylanması suretiyle gerçekleşecektir.[1241]

[1238] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 158-160.
[1239] **Arslan**, s. 114.
[1240] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 594.
[1241] TBMM İçtüzüğü'nün *"Tatilde veya aravermede toplantı"* başlıklı 7. maddesi: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatil veya araverme sırasında Cumhurbaşkanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından toplantıya çağrılması halinde, belirtilen gün ve saatte toplanır.*

Cumhurbaşkanının istisnai yetkisi, Meclis'in çalışmadığı zamanlara özgü olup ve konu bakımından sınırlıdır. Nitekim söz konusu yetki, silahlı kuvvet kullanma ile ilgili her yetkiyi içermemekte ve sadece ülkeyi savunmak amacıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasını ifade etmektedir.[1242] Buna karşın doktrinde; Meclis'in tatilde veya ara vermede olduğu dönemde Cumhurbaşkanına tanınmış olan yetki, savaş ilanı yetkisinin kullanımının istisnası olarak ifade edilmiştir.[1243] Kanaatimizce; istisnai olarak tanınmış olan bu yetki, ülkenin uğradığı ani silahlı saldırının bertaraf edilmesi ve tekrarlanmasının önlenmesi amaçlarını sağlamaya özgü olup, savaş ilanına varacak kadar geniş yorumlanmamalıdır. Buradaki istisnai yetki, anılan amaçları sağlamaya yetecek kadar silahlı kuvvet kullanmayı içermekte ve bu bağlamda topyekun silahlı kuvvet kullanma olarak nitelendirilebilecek savaş ilanını kapsamamaktadır.

Anayasanın 92. maddesinin ikinci fıkrasının temel amacının Meclis'in toplanmadığı olağandışı durumlarda ülkenin bir silahlı saldırı karşısında savunmasız kalmasının önlenmesi ve buna yönelik hukuki boşluğun ortadan kaldırılması olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak Meclis'in toplanmadığı haller, tatil veya ara verme süreçlerini içermekte iken, herhangi bir sebeple toplanamaması halinde ne olacağı belirsizdir. Nitekim ülkenin uğradığı ani bir silahlı saldırının doğrudan milletvekillerinin çoğunun veya tümünün toplantı halinde olduğu sırada Meclis'e yönelik gerçekleştirilmesi durumunda ne olacağı belirsizdir. Nitekim böyle bir saldırı sonucunda milletvekillerinin büyük bölümünün veya tamamının hayatını kaybetmesi halinde Meclis'in çalışamaz veya toplanamaz hale gelmesi oldukça muhtemeldir. Böyle bir durumda Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu silahlı saldırıya karşı savunmaya geçmesinin hukuki dayanağının madde metninde açıkça düzenlenmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrasının: *"Meclis tatilde veya ara vermede iken ya da Meclis'in herhangi bir sebeple toplanabilmesi mümkün değil ise; ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir."* şeklinde düzenlenmesi daha doğru olacaktır. Nitekim KKTC Anayasası'nda aynı konuyu düzenleyen 91. madde, Cumhurbaşkanının söz konusu istisnai yetkisini Meclis'in toplanamaması halinde

---

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı doğrudan gerek görürse toplantı çağrısına karar verebilir. Üyelerin beşte birinin imzasını taşıyan gerekçeli önergedeki çağrı istemini ise en geç yedi gün içinde yerine getirir.
Bu çağrılarda, toplantı gün ve saatinin ve bu toplantıyı gerektiren konunun belirtilmiş olması şarttır.
Birleşim yeterli çoğunlukla açılabildiği takdirde, Başkan, ilk önce çağrı yazısını okutur ve bu toplantıyı gerektiren konu görüşülür. Konu üzerinde gerekli işlemler tamamlanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına devama karar vermediği takdirde, tatile veya aravermeye devam olunur. Yeterli çoğunluk sağlanamazsa çağrı düşer." şeklindedir.

[1242] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 163.

[1243] **Rumpf**, s. 70.

kullanacağını öngörmektedir. Kanaatimizce; bu yetkinin Meclis'in toplanamaması ile beraber Meclis'in toplanmaması hallerinde (tatil veya ara verme dönemleri) de kullanılabilmesinin öngörülmesi, en doğru düzenleme olacaktır.

Meclis'in toplanamaması haline ilişkin önerimize ek olarak, tatil veya ara verme dönemleri dışında Meclis'in toplanmadığı zamanlarda ülkemizin bir silahlı saldırıya uğraması halinde de Cumhurbaşkanı'nın söz konusu yetkisini kullanması ihtiyacı doğabilecektir. Nitekim doktrinde Bakırcı/Kılıç, Meclis'in *"aç-kapa"* olarak adlandırılan bir teamülünden dolayı tatil veya ara verme halleri dışında da Meclis'in toplanmadığını ifade etmiştir. Yazarlar, söz konusu teamülün uygulanması açısından genel anlamda; toplantı yetersayısı bulunamaması veya Başkanlık Divanı teşekkül etmemesi şeklindeki sebeplere bağlı olarak birleşimin kapatıldığını ve böylece fiili anlamda bir *"toplanmama"* halinin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Söz konusu uygulamanın sebebi ise, tatil veya ara verme hallerine ilişkin olarak öngörülen sürenin üst sınırıdır. Anılan uygulama sayesinde süre üst sınırlarına bağlı olmadan toplanmama hali mümkün kılınmaktadır. Toplantı yetersayısı sağlanamaması sebebiyle birleşimin kapatılmasında gerçekte böyle bir sebep olmadığı halde milletvekillerinin anlaşmalı şekilde ve genelde partilerin disiplini etkisiyle Meclis toplantılarına gelmemeleri sonucunda toplantı yetersayısı bilinçli şekilde bulundurulmayarak toplanmama durumu oluşturulmaktadır. Buna karşın genelde iktidar veya muhalefet partilerinin bu şekilde anlaşmaları söz konusu olamadığında Başkanlık Divanında görevli katip üyelerden birinin Divanda yerini almaması sebebiyle çalışmalara başlanamamakta ve böylece ara verme veya tatil süre sınırlarına bağlı olmadan toplanmama hali sağlanabilmektedir.[1244] Dolayısıyla çeşitli imkansızlıklardan dolayı Meclis'in toplanamaması hallerine ek olarak, Meclis'in fiili uygulamalarından doğan toplanmama durumlarına da ilişkin Cumhurbaşkanına bir acil durum yetkisinin tanınması yerinde olacaktır.

92. maddenin ikinci fıkrası, olağan zamanlarda Meclis'in iznine tabi olan bu derece önemli bir hususta Meclis'in çalışmadığı zamanlarda nasıl bir yol izleneceğine ilişkin bir düzenleme niteliğindedir. Bu düzenlemeden yola çıkarak Meclis'in çalıştığı olağan dönemlerde ani bir silahlı saldırıya karşılık olarak silahlı kuvvet kullanımına derhal karar verilmesinin

---

[1244] Yazarlar, Başkanlık Divanı teşekkül etmediği gerekçesiyle, 24 Aralık 2013 ile 2 Ocak 2014 tarihleri arasındaki uzun bir çalışmama evresini örnek göstermişlerdir. Zira herhangi bir ara verme veya tatil kararı alınmadan Genel Kurul'un dolaylı yoldan ara vermesinin olanaklı kılınması söz konusu olmuştur. Yazarlar, dünya ölçeğinde yayılım gösteren ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın bir hastalık olarak kabul edilen *"corona virüsü (covid-19)"* olayı sebebiyle, Meclis'in kimi birleşimleri bakımından Başkanlık Divanı teşekkül etmediği gerekçesiyle *"aç-kapa"* yöntemiyle çalışmalarını yürütmediğini belirtmişlerdir. Nitekim salgın hastalıklar konusunda Meclis'in çalışmalarını yapamaması sonucuna götürecek bir sebep olarak Anayasa veya Meclis İçtüzüğü'nde hüküm bulunmamasının, bu uygulamayı doğurduğu ifade edilmiştir. Anılan Meclis uygulamalarına ilişkin örnekler ve bu uygulamaların *"Süreklilik İlkesi"* kapsamında değerlendirilmesi için bkz. **Bakırcı/Kılıç**, ss. 166-188.

kaçınılmaz olması durumunda izni verecek olan organın Meclis olacağı anlaşılmaktadır. Aynı doğrultuda ikinci fıkrada düzenlendiği üzere Meclis'in çalışmadığı olağan olmayan dönemlerde ise bu husustaki yetki, Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacaktır. 1982 Anayasası Tasarısı'nın Anayasa Komisyonu ve Danışma Meclisi görüşmelerinde söz konusu düzenlemenin sonuna *"Ve ilk imkanda durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi ve onayına sunar."* şeklinde bir cümle eklenmesi önerilmiştir. Bu önerinin gerekçesi, Cumhurbaşkanına tanınmış olan özel yetki ile alınan bu kararın, yetkinin asli sahibi olan Meclis'in bilgi ve onayına sunulmasıdır. Meclis görüşmelerinde *"Bir tehlike vukuunda Devlet Başkanı Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına izin verecek. Bunun üzerine arkadaşlarımız diyor ki, bunu derhal Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmesi lazım. Zaten savaş hali başlar başlamaz evvela 137nci maddeyle, Bakanlar Kuruluyla beraber Cumhurbaşkanı karar verecek ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi kendiliğinden toplantıya çağrılacak. Çünkü savaş ilan etmek yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Burada Cumhurbaşkanının silah kullanılmasına izin vermesi savaş ilan etmek değildir efendim. Sadece vatanın belirli bir parçasının tecavüzden korunması için Silahlı Kuvvetlerimizin müdafaa etmesidir."* şeklinde bir açıklama ile tekrardan ibaret olacağı ve ayrıca Meclis kararının beklenmesi halinde geç kalınması ve tehlikeli durumların meydana gelmesi riski gerekçesi ile söz konusu öneriye karşı çıkılmıştır.[1245] Doktrinde Cumhurbaşkanının bu yetkisi ile ilgili olarak Tanör; *"Bu yetkinin Cumhurbaşkanına tanınmasında isabet olabilir. Ancak, burada belirtilmek istenen bu ya da bunun tersi değil, böyle bir önemli yetkinin tanınmasının, Cumhurbaşkanlığı makamını dolduracak kişinin asgari nitelikleri arasında, askeri niteliğin de aranmasını teşvik edeceğidir."* şeklinde değerlendirme yapmıştır.[1246]

Anayasal düzenlemede yer alan söz konusu istisnai yetkinin 2017 Anayasa Değişikliği öncesi hükümet sistemi açısından Cumhurbaşkanı'nın tek başına kullanacağı bir yetki olup olmadığının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Söz konusu silahlı kuvvet kullanımı yetkisinin gerektiği durumlar, doğası itibarıyla acele ve verimli çözümlere yönelik kararlar gerektirmektedir. Acele karar alınması gereken bu tür durumlarda Cumhurbaşkanı'nın tek başına almış olduğu bir kararla silahlı kuvvet kullanılmasının yerinde olacağı düşünülebilir. Ancak eski sistemde icrai bir karar olan silahlı kuvvet kullanımına ilişkin kararlarda sorumluluğun belirlenmesi açısından da Cumhurbaşkanı'nın bu kararı Bakanlar Kurulu ile birlikte alması gerektiği de savunulmuştur. Gerçekten de silahlı kuvvet kullanımı gibi çok

---

[1245] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 139. Birleşim, 1. Oturum, 31 Ağustos 1982, s. 163-166, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM__/d02/c009/dm__02009139.pdf (Erişim tarihi: 01.07.2020).

[1246] **Tanör**, İki Anayasa, s. 113; Benzer bir görüş için bkz. **Özdemir**, s. 272.

hassas ve önemli bir kararın herhangi bir sorumluluk gerektirmeden Cumhurbaşkanı'nın tek başına kullandığı bir yetki ile alınması yerine, ilgili Bakanlar ile beraber alması daha yerinde olacaktır.[1247] Cumhurbaşkanının bu yetkiyi Bakanlar Kurulu ile beraber kullanması gerekliliği ile ilgili olarak ayrıca, önceden milli güvenliğin sağlanması görevi ve yetkisinin Bakanlar Kurulu'na ait olması bir diğer gerekçe olarak ileri sürülmüştür.[1248] Nitekim demokratik egemenlik ilkesi çerçevesinde bir parlamenter rejim, Cumhurbaşkanı'nın bu yetkiyi mümkün ise Bakanlar Kurulu ile kullanmasını, bunun mümkün olmaması halinde ise birden fazla bakanın katılmasıyla karar almasını gerektirmektedir.[1249] Buna karşın değinilen hususlar ve tartışmalar, 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesi dönemde söz konusu olan eski hükümet sistemine ilişkindir. Dolayısıyla söz konusu hususların, yürürlükteki hükümet sistemi açısından bir önemi kalmamıştır.

2017 yılında 6771 sayılı Kanun[1250] ile yapılan Anayasa Değişikliği sonrasında 1982 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi, büyük ölçüde değişiklik geçirmiştir. Bilindiği üzere yürürlükte olan hükümet sistemine göre yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanına aittir. Dolayısıyla eski sistemde mevcut olan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşan düalist yürütme modeli yerine, sadece Cumhurbaşkanının yer aldığı monist yürütme modeli söz konusudur. Cumhurbaşkanı dışında yürütme organı kapsamında yer alan tüm makamlar, Cumhurbaşkanına bağlı olarak görev yapmakta ve dolayısıyla yürütme görev ve yetkisi açısından tek karar makamı Cumhurbaşkanlığı olmaktadır. Yürütme organında yer alan tüm makamlar, Cumhurbaşkanına danışma, tavsiye vb. sağlama işlevi görmektedir. Bu bağlamda Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrası açısından Cumhurbaşkanının söz konusu yetkisini kullanacağı zaman mümkün olduğunca ilgili somut olay ve koşullar hakkında Bakanlıklar ve kurulların görüşünü alarak hareket etmesi doğru olacaktır. Bu makamların başında; Milli Savunma, Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları, Genelkurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı ve Cumhurbaşkanlığına bağlı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu gelmektedir. Önceden de belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı, söz konusu yetkisini kullanırken son söz kendisinde olacaktır. Buna karşın söz konusu makamlar, Cumhurbaşkanına somut olay ve koşullar ile ilgili olarak sadece danışma hizmeti vererek yardımcı olacaklardır.

Anayasa'nın 92. maddesinin ikinci fıkrasının, devletin meşru müdafaa hakkı ile ilişkili olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim söz konusu Anayasal düzenleme, Birleşmiş Milletler

---

[1247] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 450-451; **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1409-1410.
[1248] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 164.
[1249] **Aslan**, Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları, s. 86.
[1250] 21 Ocak 2017 tarihinde Meclis tarafından kabul edilen ve 16 Nisan 2017 tarihinde halk oylaması ile onaylanan 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6771.html (Erişim tarihi: 04.09.2020).

Antlaşması'nın meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesi ile paralellik göstermektedir. Düzenlemedeki, "*ani bir silahlı saldırı"* tabiri, BM Antlaşması 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkının doğmasına yönelik silahlı saldırının gerçekleşmesi şartına işaret etmektedir.[1251] Ayrıca maddede yer alan "*silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması"* ifadesi de meşru müdafaa hakkının aciliyet ve gereklilik şartlarına vurgu yapmaktadır.

Meclis'in tatilde veya ara vermede olduğu dönemlere özgü olan bu yetki, konu bakımından sınırlı niteliktedir. Başka bir deyişle silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin her yetkiyi kapsaması söz konusu olmayıp, sadece ülkeyi savunmak amacına özgü şekilde silahlı kuvvetlerin kullanılmasını içermektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı, bu hükme dayanarak Türkiye dışına silahlı kuvvet gönderemeyecek veya yabancı silahlı kuvvetleri Türkiye'ye çağıramayacaktır.[1252] Doktrinde Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrasının sadece Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasını düzenlemesi, tartışma konusu olmuştur. Denk, meşru müdafaa hakkı açısından ani bir silahlı saldırı durumunda yetkili kılınan Cumhurbaşkanının, bu yetkisini Türk Silahlı Kuvvetleri ile kullanması mümkün olduğu gibi, yabancı silahlı kuvvetlerden yardım talep edilmesini de içerecek şekilde kullanabileceğinin açık olduğunu ileri sürmüştür.[1253] Nitekim Anayasal düzenleme doğrultusunda Türkiye'nin ani bir silahlı saldırıya uğraması halinde kullanılması gündeme gelecek olan meşru müdafaa hakkı ve milli savunmaya ilişkin görevi doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetleri, bu saldırıya karşı harekete geçecektir. Burada Türkiye'nin tek başına meşru müdafaa hakkı bağlamında bireysel meşru müdafaa hakkını kullanması söz konusudur. Bununla beraber devletlerin meşru müdafaa hakkını tek başına kullanması mümkün olduğu gibi, başka bir veya birden fazla devletten yardım alarak da kullanması mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin bir silahlı saldırıya uğraması halinde Cumhurbaşkanı, başka devletlerden yardım veya destek almayı amacıyla, yani müşterek meşru müdafaa hakkına dayanarak silahlı kuvvet kullanmaya karar verir ise yabancı ülke silahlı kuvvetlerinin de konuya dahil olması söz konusu olmaktadır. Burada Türk Silahlı Kuvvetlerini kullanma yetkisi olan Cumhurbaşkanının aynı düzenlemeye dayanarak yabancı silahlı kuvvetlerinin de desteğini kabul edip edemeyeceği sorunu doğmaktadır.

Kanaatimizce; Cumhurbaşkanı, ani bir silahlı saldırı halinde ülkenin savunması amacıyla yabancı silahlı kuvvetlerin kullanılması için diğer devletlerden yardım talep etmeye

---

[1251] Söz konusu düzenlemedeki, "*ani silahlı saldırı"* ifadesi, devletin meşru müdafaa hakkı bakımından Caroline Olayı sonrasında, ABD Dışişleri Bakanı Webster'ın mektubundaki *"ani, karşı konulması imkansız, başka bir yol olup olmadığının saptanmasına imkan bırakmayan bir durum"* ifadesi ile de benzerlik göstermektedir. Daha önce değinilen Caroline Olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. dn. 540.
[1252] **Erdoğan**, Anayasacılık, s. 163; **Çopur**, Anayasanın 92'nci Maddesi, s. 1409.
[1253] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 161.

karar verir ise buradaki Anayasal dayanağın, Anayasa'nın 92. maddesinin 2. fıkrası olması zorunlu değildir. Nitekim Anayasa'nın 92. maddesinin 1. fıkrasında yer alan uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde Meclis'in iznine gerek olmadan yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasını öngören düzenlemenin de dayanak olabileceğini kabul etmek gerekir. Gerçekten de Cumhurbaşkanının diğer devletlerden böyle bir yardım talep edebilmesinin dayanağı, başka devletlerle veya savunma örgütleriyle önceden yapılmış olan bir uluslararası antlaşma olmalıdır. Müşterek meşru müdafaa başlığında değerlendirdiğimiz savunma antlaşmaları, bu kapsamda kabul edilmelidir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı, savunma antlaşmaları kapsamında; daha önce bir yabancı devletle yapılmış olan karşılıklı yardım, askeri ittifak veya garanti antlaşmalarına dayanarak yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına karar verebilmelidir. Özellikle uluslararası ve aynı zamanda bölgesel bir örgüt olarak NATO ile yapılan antlaşmalar bu kapsamda kabul edilmelidir. Kanaatimizce sonuç olarak; Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verilmesi yetkisini öngören Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrası hükmünü geniş yorumlamaya gerek kalmadan birinci fıkra kapsamındaki milletlerarası antlaşmalara ilişkin istisnai yetkiye dayanarak karar vermek hukuken daha doğru olacaktır.

3.5. Yürütme Organının Silahlı Kuvvet Kullanma Yetkisinin Yargısal Denetimi Sorunu

Yürütme organının, gerek savaş hali ilanı sonrasında gerekse Meclis'in vermiş olduğu izin kararlarına dayanarak gerçekleştireceği silahlı kuvvet kullanma faaliyetleri konusunda bir takdir yetkisi[1254] olduğuna daha önce değinilmiştir. Gerçekten de söz konusu faaliyetler; uluslararası ilişkiler, siyaset, askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan bir yürütme işlevi olup, uzmanlık ve teknik bilgi açısından da yürütme organının yetkisi kapsamında kalmakta ve başarılı şekilde kullanılması da geniş bir takdir yetkisini gerektirmektedir. Nitekim olası bir savaş veya silahlı çatışma halinde ne kadar süreyle, nasıl, hangi ölçüde ve nerede silahlı kuvvet kullanılacağının tespitini yasama ve yargı organlarından ziyade, yürütme organı daha doğru ve net şekilde gerçekleştirebilecektir. Silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin sayılan nitelikleri açısından yürütme organının yetkilerini kullanmasının yargısal denetimi de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargısal denetim sorununun çözülebilmesi için ise öncelikle

[1254] Yürütme organının takdir yetkisi ile hükümet tasarrufları arasındaki ilişkinin inceleneceği bu başlıkta, takdir yetkisi ile hükümet tasarruflarının farklı hususlar olduğunu da ifade etmek gerekir. Nitekim yürütme organının takdir yetkisine ilişkin işlemler hukuk kurallarına bağlıdır. Hükümet tasarrufları ise tamamen hukuk kuralları dışında kalmakta ve yargı organları bu işlemleri incelemeyi reddederek işlemin hiçbir unsurunu tahlil ve tetkik edemeyecektir. Özbudun, Ergun, "İngiliz Hukukunda Hükümet Tasarrufları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 18, Sayı: 1, 1961, s. 334-335.

doktrinde ve uygulamada hükümet tasarrufu[1255] olarak anılan hususun ele alınması yararlı olacaktır. Nitekim silahlı kuvvet kullanma yetkisinin bir hükümet tasarrufu niteliğinde olup olmadığı, yargısal denetime tabi olup olmayacağının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Buna karşın hükümet tasarrufu kavramına yönelik tartışmalardan dolayı yürütme organının yetkisi bakımından sahip olduğu takdir yetkisine de ayrıca değinmek gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikle hükümet tasarrufları, ardından ise yürütme organının takdir yetkisi konuları ele alınacaktır.

3.5.1. Hükümet Tasarrufları

Hükümet tasarrufları, gerek Anayasa hukuku gerekse İdare hukuku bağlamında varlığı, niteliği ve kapsamı açısından oldukça tartışmalı bir husustur. Nitekim hem mahkeme uygulamaları hem de doktrinde hükümet tasarrufları lehinde ve aleyhinde farklı görüşler ileri sürülebilmekte ve farklı uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Oldukça tartışmalı olan hükümet tasarrufları hususunun anlaşılması açısından konuyu öncelikle kavramsal anlamda ele almak ve tarihsel seyri içerisinde gelişimini değerlendirmek yararlı olacaktır. Ardından ise devlet uygulamaları bakımından esasen Türk hukuku kapsamında bir inceleme yapılacak ve karşılaştırmalı hukuk perspektifinden diğer devletlerdeki eğilim saptanmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla söz konusu hususlar bakımından ayrı başlıklar altında değerlendirme yapılması gerekmektedir.

3.5.1.1. Kavramsal Açıdan Hükümet Tasarrufları

Tarihi anlamda *arcana rei publicae, ratio status, raison d'Etat,* hikmet-i hükümet veya devlet aklı gibi kavramların hükümet tasarrufları ile bir ilişkisi olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim hükümet tasarruflarının, söz konusu kavramların uzantısı olarak kabul edilmesi veya tüm bu kavramların benzer içeriklere sahip olması da mümkündür. *Ratio status, raison d'Etat* veya hikmet-i hükümet kavramları, genel anlamda aynı içeriğe sahip olup, farklı dillerdeki karşılık olarak düşünülebilir. Doktrinde Teziç, hikmet-i hükümet kavramı kapsamında devletin egemenliğinin ilk dönemlerde sınırsız gücü içerdiğini ve hukuku kendisi yarattığı ölçüde devletin kendi koyduğu kuralları aynı şekilde kendisinin değiştirebildiğini ifade etmiştir. Yazar bu bağlamda, hukuk devletinin önünde en büyük engel ve tehlikenin de devletin kendi varlığını

[1255] Türk Anayasal düzeni kapsamında hükümet şeklinde bir organ kalmamış olmasına ve yürütme organına ilişkin tüm görev ve yetkilerin Cumhurbaşkanına ait olmasına karşın, belirtildiği gibi doktrinde ve uygulamada hükümet tasarrufu kavramı, yaygın şekilde benimsenmiş olduğu için biz de hükümet tasarrufu kavramını tercih etmeyi uygun buluyoruz. Her ne kadar devlet tasarrufları kavramı söz konusu olabilecek ise de yerleşik şekilde benimsenen hükümet tasarrufları kavramının çalışma kapsamında tercih edilmesi daha doğru olacaktır.

koruyabilmek için hukuk dışına çıkabilmesi olduğunu belirtmiştir.[1256] Erdoğan ise; hikmet-i hükümet kavramını bir tür ortak iyilik veya kamu yararı anlayışı ile bir arada düşünen yaklaşımların kavramın gerekleri ile kamu yararı arasındaki gerilim potansiyelini görmezden geldiğini ileri sürmüştür. Yazara göre; tarih, devletin bekası kaygısının belirleyici olduğu politikaların toplumun ortak yararına hizmet edeceğinin bir garantisi olmadığı gibi, gerçekte bunun hep tersinin gerçekleştiğini göstermiştir. Yazar, ayrıca bireysel ilgi ve ihtiyaçlardan kopuk bir şekilde oluşturulan ortak iyilik anlayışının her zaman totaliteryenizm riski taşıdığını belirtmiştir.[1257]

Eski dildeki hikmet-i hükümet kavramı ise güncel anlamda devlet aklı ifadesi ile de ilişkilidir. Nitekim Schimitt, "*Devlet Sırları Teorisi*" olarak ifade edilebilecek olan *arcana rei publicae* kavramının, hikmet-i hükümet ve devlet aklı anlamındaki *ratio status* kavramları ile başladığını belirtmiştir.[1258] Doktrinde, devlet aklı kavramının ise temel anlamda dört özelliğinin bulunduğu ileri sürülmüştür. Buna göre ilk özellik bağlamında devlet aklının devletten başka bir şeye gönderme yapmadığı ve ilahi düzenle veya kozmosla bağının koptuğunun kabul edilmesi gerekir. Bu kapsamda dinsel ve etik meşruiyet kuşağının ortadan kalktığının kabul edilerek siyasi alanın kendisi dışında hiçbir referans kaynağının kalmaması söz konusu olmaktadır. İkinci özellik açısından devlet aklı bir sanat olup kendisine özgü bir bilgiye, yani başkalarının anlayamayacağı teknik bir bilgiye ve bu özel-özgün bilginin en doğru biçimde uygulanmasına dayanmaktadır. Devlet aklının üçüncü özelliği, koruyuculuk ve muhafaza ediciliktir. Devlet aklının koruyucu vasfı ile zorunluluğa ve devletin selametine özgülenmesi, onun bir taraftan etik ve dinle, diğer taraftan ise hukukla girdiği temel bir çatışmaya sebep olmaktadır. Devlet aklının son özelliği kapsamında ise bu koruyucu vasfın devlet adamını zorunlulukla hareket etmeye yöneltmesi söz konusudur. Nitekim bu anlayışa göre; devlet adamı, keyfi hareket eden bir figür olmayıp devletin ortak çıkarlarının dayattığı davranış biçimi ve baskısı altında harekete geçmektedir. Devlet aklının ilk üç özelliği (devletin kendine atıf yapması, özgün-özel bilgi ile koruyuculuk) devlet adamıyla eyleme dönüşmektedir. Bu anlayış kapsamında devlet adamı ise bilgelik, yetenek ve tecrübe sahibi, kamusal ve ulusal işlerle meşgul, çok önemli bir siyasi role sahip, saygıdeğer ve parti çıkarlarına saplanmamış bir figür olarak tarif edilmektedir.[1259] Fransızca kökenli olan *Raison d'Etat* kavramının Türkçesinin devletin yüksek menfaatleri olduğu ifade edilebilir. Nitekim doktrinde Fransız Danıştayının,

---

[1256] **Teziç**, s. 163.
[1257] Erdoğan, Mustafa, "Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?", **Doğu Batı Düşünce Dergisi,** Yıl: 4, Sayı:13, 2000, s. 50.
[1258] **Schmitt,** Parlamenter Demokrasinin Krizi, s. 58.
[1259] Kutlu, Aydoğan/Koç, Ferda, "Devlet Aklı Kavramında 'Devlet Adamı' Figürü", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 72, No: 2, 2017, s. 345-352.

dava konusu işlemlerin arka planındaki siyasi amaç gerekçesiyle denetimden kaçındığı ve *raison d'Etat,* yani devletin yüksek menfaatleri alanına girmek istemediği ileri sürülmüştür.[1260]

Hükümet tasarrufları, hukuk devleti ilkesi doğrultusunda idari işlemlerin yargısal denetime tabi olması kuralının bir istisnası niteliğindedir. Hükümet tasarrufları; hükümet etme işlevi, siyasi işlev, politik işlev, hükümet işlemleri veya hikmet-i hükümet kavramları ile de adlandırılabilmektedir.[1261] Buna karşın hükümet tasarrufları teorisi, hukuk devleti fikriyle beraber ortaya çıkmıştır. Zira polis devlet ilkesinin hakim olduğu devletlerde yürütme organının bütün eylem ve işlemlerinin kanuniliği aranmamakta ve yargısal denetime gerek ve imkan olmadığı için söz konusu teoriye ilişkin bir tartışmaya da gerek görülmemiştir.[1262] İdari yargı organlarının kararlarıyla, yani içtihadi olarak doğan hükümet tasarrufları, çağdaş hukuk devleti anlayışı ile bağdaşmadığı için eleştirilmektedir.[1263] Teoriye ilişkin tartışmalar, ilk olarak Fransa'da Napolyon tarafından kurulan Fransız Devlet Şurası'nın varlığını koruyabilmek amacıyla yargısal denetim yetkisini sınırlama eğilimi ile ortaya çıkmıştır.[1264] Türkiye'de ise ilk defa 457 sayılı Meclis kararında; bir kamu görevlisi olan zabitin sahip olacağı takdir ve kanaatin herhangi bir heyet tarafından haklı veya haksız olduğunun teorik anlamda incelenmesi ile karar verilmesinde yasal ve maddi bir imkan ve isabet görülmediği şeklindeki bir değerlendirmede hükümet tasarrufu fikrine rastlanmaktadır.[1265]

Hükümet tasarrufları uygulaması bağlamında yargı organları, hükümet tasarruf niteliğinde olduğuna karar verdikleri yürütme organ eylem ve işlemlerini incelemekten imtina etmektedirler. Hükümet tasarruflarının iki temel özelliğinin; yürütme organının eylem ve işlemleri olması ile yargısal denetimin dışında kalması olduğu kabul edilmektedir. İlk unsur açısından yürütme organının işlemleri, genel olarak hükümet veya idare tarafından

---

[1260] Akyılmaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/Kaya, Cemil, **Açıklamalı – İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku,** Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 131.

[1261] Güzel, Oğuzhan, "Danıştay Kararları Işığında Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 25, Sayı: 2, 2017, s. 219.

[1262] Onar, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları,** 1. Cilt, 3.Bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 442; Giritli, İsmet, **Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Hükümet Tasarrufları,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 15.

[1263] **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 129.

[1264] **Özbudun**, Hükümet Tasarrufları, s. 333.

[1265] Kararın ilgili kısmı: *"İşbu takdir ve kanaatin bilâhara herhangi bir heyet tarafından haklı veya haksız olduğunun nazarî bir surette tetkik ve tayin edilmesinde kanunî ve maddî bir imkân ve isabet görülmemektedir. Buna mukabil Şurayı Devlet kanununun 19 uncu maddesinin A fıkrasında (İdarî muamelât ve mukarrerattan dolayı hukuku muhtel olanlar tarafından ikame olunan davalardan) bahsolunmaktadır. Halbuki bir salâhiyet makamının kanunen haiz bulunduğu ve bahusus meslek ve ihtisasın vücudunu da istilzam eden hakkı takdirini idarî muamelat ve mukarrerat addetmekte, taltif kanununun ruh ve müeddasma mutabık görülmemiştir. Balâdaki esbap ve mülahazattan dolayı Şurayı Devlet Kanununun bu gibi mesail ile bir gûna alâkası olmadığı heyeti Umumiyenin onuncu in'ikadının birinci celsesinde tekarrür etmiştir."* şeklindedir. 457 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc007/karartbmmc007/karartbmmc00700457.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

gerçekleştirilen işlemler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Her ne kadar bu ayrım net ve kesin olmasa da hükümet tarafından gerçekleştirilen işlemlerin yürütme organının milletin yüksek ve fevkalade menfaatlerini korumak amacıyla yürüttüğü işlemler olduğunu belirtmek mümkündür. Buna karşın idare tarafından gerçekleştirilen işlemler ise halkın günlük ve alelade ihtiyaçlarını (elektrik, su, yol vb.) karşılama amacıyla yapılan işlemler niteliğindedir.[1266] Bu bağlamda hükümet tasarrufları kavramının yürütme organının hükümet uzvu tarafından gerçekleştirilen, yani milletin yüksek menfaatlerini korumak amacıyla yürütülen işlemler bakımından geçerli olacağı kabul edilmektedir.[1267]

Hükümet tasarruflarının ikinci unsuru olan yargısal denetimin dışında kalması durumunun çeşitli sebepleri vardır. Yargı organlarının hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlere yönelik karar vermekten kaçınmasının yaygın şekilde kabul edilen sebeplerinden birincisi, hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlerin gerek siyasi nitelikleri gerekse oldukça çeşitli işlemlerden oluşması nedeniyle hukuk kurallarıyla önceden belirlenmesinin ve tespitinin imkansız olmasıdır. Dolayısıyla önceden hukuk kuralları ile düzenlenmemiş ve hukuk kurallarına tabi olmayan bu işlemlerin hukuk kurallarına uygun olup olmadığına karar verilmesinin de imkansız olduğu kabul edilmektedir. İkinci sebep, yürütme organının başta diplomatik alan olmak üzere, uluslararası ilişkilerde birtakım zorluklara ve sorunlara maruz kalmaması için yargı organlarının söz konusu işlemleri incelemekten kaçınmalarıdır. Bu bakımdan yargı organları genel olarak uluslararası hukuku ilgilendiren yürütme organı işlemlerini hükümet tasarrufu olarak nitelendirmekte ve bunları incelememektedir. Örnek olarak; yürütme organının, bir savaş halinde düşman devlet vatandaşlarına yönelik aldığı tedbirlerin mahkeme tarafından incelenmesi ve yürütmenin aleyhine karar çıkması sorun yaratabilecektir. Nitekim mahkeme, yürütme organının gerçekleştirdiği işlemlerin hukuka aykırı olduklarını veya yerinde olmadıklarını tespit etmesi ve işlemlerin iptaline karar vermesi halinde, bu durumun düşman devlet için etkili bir propaganda aracı olması ve yürütmenin uluslararası alanda zor duruma düşmesi söz konusu olabilecektir. Üçüncü sebep, yargı organlarının yasama organı ile ihtilaf içine düşmekten çekinmeleridir. Yasama organının yürütme organına izin verdiği hallerde yargı organlarının hükümeti haksız olarak nitelendirmesi halinde yasama ile yargı organları arasında bir ihtilafın ortaya çıkması mümkündür. Değinilen

---

[1266] **Giritli**, s. 10.

[1267] Doktrinde Sarıca; yürütme organını Roma Mitolojisi'ndeki Janus isimli iki başlı ilaha benzetmiştir. Yazar, Janus'un iki başının Roma şehrinin kapılarını bekçilik yapmak ve hususi konutların kapılarını beklemek gibi iki fonksiyona tekabül ettiğini ifade etmiştir. Yazar bu doğrultuda, yürütme organının da hükümet ve idare şeklinde iki uzuvdan oluşan Janus gibi iki kafalı tek bir vücut olduğunu belirtmiştir. Sarıca, Ragıp, "Türk Devlet Şurası İçtihatlarına Göre Hükümet Tasarrufları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 8, Sayı: 3-4, 1942, s. 459-460.

durumun aksi ihtimalinde, yani yasama organının yürütmeyi desteklemediği ya da haksız gördüğü hallerde yargı organlarının yürütmeyi haklı görmesi halinde de aynı sorun meydana gelebilecektir. Dördüncü ve son sebep ise yargı organlarının yürütmeye geniş ve tam bir serbesti tanıyarak yürütmenin uygun gördüğü şekilde serbestçe hareket etmesini sağlamak istemeleridir. Örnek olarak; yargı organları, Fransa'da savaş hali veya salgın hastalıklar gibi olağanüstü dönemlerde yürütmenin aldığı bazı tedbirler hakkında yürütmenin tam ve mutlak bir serbesti ile hareket etmesini istediği için bu uygulamaları hükümet tasarrufu olarak nitelendirmiştir.[1268] Yargısal denetim dışında bırakılan işlemlerin hükümet tasarrufu niteliğine ilişkin öne sürülen görüşün bir diğer gerekçesi de dış ilişkileri yürütme faaliyetlerinin uluslararası hukuk konusu olmasıdır.[1269]

Hükümet tasarruflarının niteliğine ilişkin siyasi saik teorisi ve organik kriteri esas alan teori ortaya atılmıştır. Siyasi saik teorisine göre, yürütme organı tarafından siyasi saik ile yapılan tasarruflar hükümet tasarruflarıdır. Bu teori, siyasi saik ölçütünün belirsiz ve yetersiz olması ve saikin siyasi olup olmadığına yürütme organının karar vermesi halinde istediği tüm işlemleri yargı denetiminden kaçırma riskinden dolayı sakıncalı ve tehlikeli olarak nitelendirilmiş ve eleştirilmiştir.[1270] Nitekim siyasi saik teorisine dayalı olarak hükümet tasarruflarının kabul edilmesinin eski hikmet-i hükümet (*Raison d'Etat*) görüşünün bir uzantısı olacağı ileri sürülmüştür.[1271] Nitekim söz konusu teorinin kabul edildiği dönemde siyasi nitelikli olarak değerlendirilen yürütme organı işlemleri, hükümet tasarrufu olarak kabul edilmiştir.[1272] Fransa'da 1870 yılında kurulan III. Cumhuriyet sonrasında 24 Mayıs 1872 tarihli Kanun ile *"tutuk adalet"* anlayışından *"yetkili adalet"* anlayışına geçildiği kabul edilmiş ve siyasi saik teorisi terk edilmiştir.[1273] İdare işlevi ile hükümet işlevi arasındaki farkı esas alan organik kriter teorisine göre ise yürütme organının hükümet sıfatı ile yaptığı tasarruflar hükümet tasarruflarıdır. Bu teori ise hükümet ve idare işlevlerinin birbirinden kesin şekilde ayırmanın imkansız olması sebebiyle eleştirildiği için hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlere yönelik belli bir ölçüt yerine, örneklem yoluyla bir hükümet tasarrufu listesinin yapılması gerektiği kabul edilmektedir.[1274]

[1268] **Sarıca**, s. 461-463; **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 128-129; **Güzel**, s. 224.
[1269] Hükümet tasarrufları kavramının idare hukuku bakımından da söz konusu olduğunu ifade eden Soysal'ın, hükümet tasarrufları görüşünü muhafazakar, tereddütlü ve daraltıcı anlayış olarak nitelendiren görüşü için bkz. **Soysal**, Dış Politika, s. 19, dn. 5.
[1270] **Giritli**, s. 17.
[1271] **Onar**, s. 444.
[1272] Gözler, Kemal, **İdare Hukuku,** Cilt: I, 3.Bs., Ekin Yayınları, Bursa, 2019, s. 750.
[1273] **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 133.
[1274] **Özbudun**, Hükümet Tasarrufları, s. 334.

Hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlerin nelerden ibaret olduğu veya bunlara ilişkin pratik, hukuki ve bilimsel bir ölçüt bulunmadığı daha önce belirtilmiştir. Bu bakımdan hükümet tasarruflarını sınırlı ve mutlak şekilde belirlemek pek mümkün değildir. Dolayısıyla hükümet tasarruflarının uygulamalardan çıkan sonuçlar ve yasal düzenlemeler uyarınca hükümet tasarrufu olarak açıkça öngörülmelerine göre örneklenmesi ve ana hatlarıyla belirlenmesi doğru olacaktır.

3.5.1.2. Karşılaştırmalı Hukukta Hükümet Tasarrufları

Dünyada hükümet tasarruflarına ilişkin hususların ve tartışmaların içeriği ile bu konudaki genel eğilimin anlaşılması bakımından diğer devletlerin ulusal hukukları kapsamında hükümet tasarrufları hakkındaki mahkeme uygulamaları ile doktrin görüşlerine değinmek gerekmektedir. Doktrinde hükümet tasarruflarına ilişkin karşılaştırmalı hukuk incelemelerinin Anglo-Sakson grubu devletler (ABD ile İngiltere), Cermen grubu devletler (Almanya ile İsviçre) ve Fransız sistemini esas alan devletler (Fransa, Romanya, Yunanistan, İtalya, Belçika, İspanya ile Mısır) ayrımı temelinde yapıldığı anlaşılmaktadır.[1275] Buna karşın her devletin hükümet tasarrufuna ilişkin yaklaşımlarının ele alınması, çalışmamızın kapsamını oldukça aşacağı için hükümet sistemleri bağlamında genel devlet modelleri olarak İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya hukuk düzenlerindeki hükümet tasarrufu uygulamalarına çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde değinmek doğru olacaktır. Aynı sisteme sahip olarak değerlendirilen ABD ile İngiltere açısından ise ABD'nin Başkanlık sistemi, İngiltere'nin ise genel anlamda Parlamenter hükümet sistemine sahip olmasından dolayı ABD ile İngiltere'nin hükümet tasarruflarına ilişkin yaklaşımlarının ayrıca ele alınması doğru olacaktır.

İngiliz, Fransız, ABD ile Alman hukuku kapsamındaki incelemelere geçmeden önce Japon hukukundaki yaklaşıma değinmek, konunun anlaşılması açısından tipik bir örnek olabilecektir. Daha önce de belirtildiği üzere genel anlamda savaş yetkisinden feragat ve silahlı kuvvetlerin yasaklanmasının amaçlandığı Japonya Anayasası uyarınca meşru müdafaa hakkının kullanılması amacına özgü olarak silahlı kuvvet oluşturulması mümkündür. Buna karşın meşru müdafaa kuvvetleri olarak anılan Japon askeri birliklerinin Anayasal bir sorun olduğu ve bu kuvvetlerin Anayasaya aykırı olduğu yaygın şekilde ileri sürülmüştür. Ancak Japon Anayasa Mahkemesi, bunun siyasi bir konu olduğunu ve dolayısıyla buna yargı organları değil, siyasi iktidar tarafından karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[1276]

[1275] **Onar**, s. 455-459.
[1276] **Matsui**, s. 243.

İngiliz Hukukunda dış işlerine ilişkin yürütme organı işlemleri *"acts of state"* ile hükümdarın (Kral veya Kraliçe) kendi tebaası üzerindeki yetkilerini ifade eden *"prerogative acts"* olarak geçen kavramlar, hükümet tasarrufları ile benzerlik göstermektedir. Buna karşın *acts of state* ile hükümet tasarrufları arasında fark bulunmaktadır. Hükümet tasarrufları, kanun ve içtihatların siyasi sebeplerle engel olmaması halinde aleyhine yargı organlarına başvurulabilecek işlemlerdir. Buna karşın *acts of state* niteliğindeki işlemler ise milletlerarası mahiyette olduğu için İngiliz hukukunda anılan işlemlerin aleyhine ulusal yargı organlarına başvurulamayacağı kabul edilmektedir.[1277] Nitekim söz konusu işlemler, kanunla değil, *common law* kapsamında, yani içtihatlarla yargısal denetime tabi olmadığı kabul edilen yürütme organı işlemleridir. İçtihatlarla kabul edilen bu işlemler dışında doğrudan kanunlarla bazı yürütme organı işlemlerinin yargısal denetime tabi olmadığı da düzenlenebilmektedir. Hükümdar, harp ilanı gibi bazı *prerogative* yetkilerinin niteliği gereği yasama organının desteğinden mutlak şekilde emin değilse, kullanmaktan kaçınmaktadır. *Prerogative* yetkileri; teşrii (yasama organını davet, tatil veya feshetme, lordluk payesi lütfetme vb.), kazai ve idari teşkilat (ceza davasının takibini durdurmak, af yetkisi vb.), icrai (silahlı kuvvetler ve dış işleri yetkileri vb.) *prerogative* olarak üçe ayırmak mümkündür. Çalışma konusu açısından hükümdar, silahlı kuvvetlere ilişkin *prerogative* yetkileri uyarınca tüm silahlı kuvvetlerin başkumandanı olup, silahlı kuvvetlerin denetimi, düzenlenmesi, sevki ve idaresi, ordu, donanma ve hava kuvvetleri subaylarının tayin ve azilleri bu kapsamda yer almaktadır. Amerikan Hukukunda da geçerli olan *acts of state* kavramı açısından İngiliz Hukukunda hakim olan anlayış kapsamında yabancı devletlere ilişkin hükümet tasarrufları ile hükümdara karşı sadakat mükellefiyeti altında bulunan, ancak İngiliz kanunlarının himayesinden yararlanmayan fertlere ilişkin hükümet tasarrufları yer almaktadır. Doktrinde Özbudun, hükümet tasarruflarının teorik değil, ancak uygulamalardan yola çıkılarak anlaşılabileceğini ve bu bakımdan da Türk, İngiliz ve Kara Avrupası doktrinleri arasında bir uyuşma olduğunu ifade etmiştir.[1278]

Fransız Hukuku kapsamında Fransız Danıştayı (Devlet Şurası), güçlü hükümetlerle çatışmaya girmemek için hükümetlerin siyasi nitelikli işlemlerini incelemekten kaçınmıştır. Mahkeme ayrıca hükümet tasarrufları niteliğindeki işlemlerin önceden konulmuş kurallara bağlı olamayacağını ifade etmiştir.[1279] Fransız hukukunda hükümet tasarrufları (*actes de gouvernement*) kavramı, adli veya idari hiçbir yargı organı tarafından denetlenemeyen ve idari

---

[1277] **Giritli**, s. 71.
[1278] İngiliz Hukukunda hükümet tasarruflarına ilişkin ilişkin hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Özbudun**, Hükümet Tasarrufları, ss. 333-372.
[1279] **Güzel**, s. 222.

makamlar tarafından gerçekleştirilen işlemler şeklinde tarif edilmektedir.[1280] Fransız hukukunda genel anlamda yürütme organı ile yasama organının ilişkisine dair işlemler ve yürütme organının yabancı bir devletle ilişkilerine dair işlemlerin hükümet tasarrufu niteliğinde olduğu ileri sürülmektedir.[1281] Fransız Danıştayı; hükümetin yasama organına ilişkin işlemleri, af hakkının kullanılması, olağanüstü hal dönemlerinde alınan bazı iç güvenlik tedbirleri, diplomasi faaliyetleri, bazı savaş olayları, milli savunma esnasında özellikle yabancılara karşı alınan tedbirler ile devletin uluslararası hakimiyetini ilgilendiren hususlara ilişkin yetkileri hükümet tasarrufları şeklinde nitelendirmiştir. Fransız Danıştayı, hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlerin niteliğini tespit ederken siyasi amaçlardan yola çıkmıştır. Çalışma konumuz ile ilişkisi bakımından savaş olaylarına değinmek yararlı olacaktır. Savaşlar sırasında gerçekleşen olaylar, nitelikleri bakımından birer hukuki işlem olmayıp, maddi birer fiile ilişkin oldukları için iptal edilmeleri mümkün değildir. Buna karşın Fransız Danıştayı, savaş olayları nedeniyle zarara uğrayan kişiler açısından 1914 yılından önce Fransa toprakları kapsamındaki savaş olaylarının sebep olduğu zararların tazmini davalarına konu olan fiilleri hükümet fonksiyonu olarak nitelememiş ve davaları kabul etmiştir. Bununla beraber aynı dönemde Fransa ülkesi dışında açık deniz, yabancı ülke toprakları gibi bölgelerdeki savaş olaylarını ise bir hükümet fonksiyonu olarak kabul etmiş ve davaları reddetmiştir. 1914 yılından sonraki döneme ilişkin olarak devletin savaş zararlarından sorumluluğuna ilişkin bir kanun çıkarılmasına rağmen, bu kanunda ülke dışındaki zararlar düzenlenmediği için Mahkeme eski içtihadına devam etmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, ülke dışındaki fiilleri hükümet fonksiyonu olarak nitelendirmiş ve davaları reddetmiştir. Fransız Danıştayının savaşın sevkine ve daha genel anlamda harp olaylarına ait işlemleri, hükümet tasarrufu olarak nitelendirdiğini belirtmek mümkündür.[1282]

Fransız hukukunda; savaş zamanında bir yabancı gemiye el konulması kararı, savaş halinde malların düşman tarafından ele geçirilmesi önlemeye yönelik tedbirler, Kosova'daki olaylar nedeniyle Yugoslavya'ya askeri kuvvet gönderilmesi kararı, Körfez Savaşı döneminde Irak ile bilimsel ve teknik işbirliğinin sonlandırılması ve 1990-1991 öğretim yılında Iraklı öğrencilerin kaydının yapılmasının yasaklanması kararı ile savaş veya askeri müdahaleler esnasında gerçekleştirilen maddi fiiller, hükümet tasarrufu örnekleri olarak belirtilebilir.[1283] Fransız sistemini ilham alan Romanya'da; hükümet tasarruflarının hukukun üstünlüğü ilkesi ile

---

[1280] **Gözler**, İdare Hukuku, s. 749.
[1281] **Giritli**, s. 32.
[1282] **Giritli**, s. 36.
[1283] **Gözler**, İdare Hukuku, s. 754-755; **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 134-136.

zıt olduğu ve sınırlanması gerektiği kanun ile düzenlenmiştir. Buna karşın hükümet tasarruflarının sadece olağanüstü hal dönemlerinde söz konusu olabileceği kabul edilmiştir.[1284]

Amerika'da Federal Yüksek Mahkeme, yürütme organının bazı yetkileri açısından *"state action, acts of state, political questions, non justiciability"* şeklindeki kavramlara atıf yaparak söz konusu işlemlerin yargısal denetiminin yapılamayacağını belirtmekte ve değerlendirme yapmaktan kaçınmaktadır. Amerikan doktrininde ilk olarak 1950li yıllarda ileri sürülen söz konusu yaklaşım, önceleri *"state action"* olarak kabul edilen bazı yürütme organı işlemlerinin yargısal denetime tabi olmaması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı savunanlar, temel anlamda *"state action"* doktrininin federal hukuk ve federal yargı organına karşı bir bireysel hak ve özgürlükler alanı sağladığı ve federe devletlerin egemenliğini ve siyasi karar alma mekanizmasını federal devletin müdahalelerinden koruduğu şeklinde gerekçeler ileri sürmüştür. Dolayısıyla söz konusu yaklaşım, ilk zamanlarda federal devlet-federe devlet-bireyler üçgeni açısından ele alınmıştır.[1285]

ABD Federal Yüksek Mahkemesi genel olarak uluslararası ilişkiler, sosyal ve ekonomik hususlar, siyasi partilerin teşkilatlanması ile seçimlere ilişkin konuların yargısal denetiminin tartışmalı olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla egemenliğin mevcudiyeti, ülke bakımından sınırların tayini, savaş hali, diplomatik hususlardan oluşan iç ve dış politika tasarrufları şeklindeki siyasi meselelerin bu kapsama girdiğini eklemek gerekir. Çalışma konusu açısından askeri kuvvetlerin komutasına ve sevkine ilişkin tedbirler ile yürütme organının bir devletin savaş haline, çatışan sıfatına, bağımsızlığına veya tarafsızlığına dair beyanları siyasi işlem mahiyetindedir.[1286] Nitekim hükümet tasarruflarına benzer olan bu sorunun Amerika'daki dayanağı, esasen kuvvetler ayrılığı temelinde ortaya çıkmaktadır. Yürütme organının yetkisine giren siyasi nitelikli işlem ve eylemlerin yargı organları tarafından incelenmesi, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olarak kabul edilebilmektedir. Yargı organlarının *"Siyasi çalılık (Political Thicket)"* şeklinde bir deyimle ifade edilen siyaset alanını ihlal etmemesi ve devlet yönetimine müdahil olmaması gerektiği ileri sürülmektedir.[1287] Yüksek Mahkeme; hukukun üstünlüğü, federalizm ve kuvvetler ayrılığı şeklindeki ilkeler uyarınca yürütme organının bazı işlemlerini siyasi nitelikli kabul etmiştir. Mahkeme bu bağlamda *"judicial restraint"* yaklaşımını benimsemiş, yani yargısal denetim anlamında kendini sınırlamış ve böylece söz konusu işlemleri incelemekten kaçınmıştır. Mahkeme'nin bu yaklaşımının net şekilde formüle

---

[1284] Fransa ile Fransız sisteminden ilham alan Romanya, Yunanistan, İtalya, Belçika, İspanya ile Mısır hükümet tasarrufları yaklaşımları için bkz. **Onar**, ss. 443-457; **Giritli**, ss. 31-58.
[1285] Chemerinsky, Erwin, "Rethinking State Action", in: **Constitutional Theory,** (Ed. Wojciech Sadurski), Ashgate/Dartmouth, Burlinton, 2005, s. 304-315.
[1286] **Giritli**, s. 66.
[1287] Marshall, Geoffrey, **Constitutional Theory,** Clarendon Press, Oxford, 1971, s. 109-111.

edilememesi halinde Anayasal haklar, demokratik devlet, hukukun üstünlüğü ile eşitlik ilkelerinin, mahkemeler yerine yürütme organı kapsamında yer alan birimlerin etkisi altına gireceği riskinin söz konusu olacağı ileri sürülmüştür.[1288]

Almanya'da hükümet tasarrufları yaklaşımı hiç ortaya çıkmadığı gibi, Fransa'daki gibi bir hükümet tasarrufları teorisi de gelişmemiştir. Bunun sebebi ise Almanya'nın hukuk devleti sistemi ile yargısal denetimi kabul ettiği dönemlerde Fransa'daki gelişmelerden farklı şartlardan geçmesidir. Nitekim Almanya, Fransa'ya nazaran çok geç ve dar şekilde hukuk devleti ve yargısal denetim sistemini kabul etmiştir. Cermen sistemi olarak kabul edilen Alman Hukukunda hükümet tasarrufları yerine geniş bir takdir yetkisi anlayışı benimsenmiştir. Söz konusu yaklaşım kapsamında daha geniş bi takdir yetkisi mevcut olan, yani takdiri unsurları daha çok bulunan işlemler anlaşılmakta ve bu şekilde hükümet tasarrufları da takdir yetkisinin içinde ele alınmaktadır. Alman Temyiz Mahkemesi, örnek olarak hükümetin takdir yetkisini kullandığı para politikası kapsamında ortaya çıkan zararlar açısından bu yetkinin özel kişilere hak bahşetmeyen ve sadece hizmete ilişkin tedbirlerin söz konusu olduğuna karar vermiştir. Dolayısıyla Mahkeme, hükümetin para politikası ve kusurlu işlemlerinden dolayı ortaya çıkan zararlara ilişkin açılan davayı reddetmiştir.[1289] Sonuç olarak Alman hukuku açısından özellikle idari yargıda genel yetkinin kabulü dolayısıyla hükümet tasarruflarının siyasi niteliklerinden dolayı yargısal denetim dışında bırakılması imkanı kalmadığı gibi, nihai anlamda bu hususun takdirinin bizzat mahkemelere ait olduğu belirtilebilir.[1290]

3.5.1.3. Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları

Türk hukuku açısından 1924 Anayasası ile 669 sayılı Devlet Şurası Kanunu[1291] kapsamında hükümet tasarruflarına ilişkin bir husus düzenlenmemiş olduğu için Devlet Şurası, geniş yetkili bir genel mahkeme olarak görev yapmıştır. Ancak zamanla bu geniş yetkili genel mahkeme ile böyle bir yargısal denetime alışık olmayan hükümet ve idare organları arasında bazı işlemlerin yargısal denetime tabi olup olmaması noktasında bir ihtilaf meydana gelmiştir. Söz konusu ihtilaf, zamanla Meclis'e yansımış ve 669 sayılı Kanun'un 19. maddesine ilişkin

---

[1288] Allan, Trevor Robert Seaward, **Constitutional Justice – A Liberal Theory of the Rule of Law,** Oxford University Press, New York, 2005, s. 198.
[1289] **Onar**, s. 457.
[1290] **Giritli**, s. 61.
[1291] 669 sayılı Şürayı Devlet Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400669.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2020).

yasama yorumu (457 sayılı[1292] ile 921 sayılı[1293] Meclis kararları) ve sonrasında ise çıkarılan bazı kanunlarla (2515 sayılı Kanun[1294] ile 6435 sayılı Kanun[1295]) hükümet tasarrufları uygulaması ortaya çıkmıştır. Doktrinde; bu uygulamaya ilişkin olarak hukuki meselelerin çözümü için hukuki yaklaşımdan vazgeçildiği, Anayasanın getirdiği gelişmiş sistemin terkedildiği ve oldukça ilkel olarak nitelendirilen bakan-hakim sistemine dönüldüğü eleştirisi ileri sürülmüştür. Nitekim bu uygulamanın Anayasaya aykırı olduğu gibi gereğinin ve yararının bulunmadığı da ileri sürülmüştür.[1296]

Doktrinde Sarıca; idari yargı uygulamaları kapsamında hükümet tasarruflarının beş grupta toplanabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda yürütme organının zararla karşılık (mukabelebilmisil) kararları ve tedbirleri,[1297] iskan mevzuatının[1298] uygulanmasına ilişkin tedbirler,[1299] yabancı kişilerin yabancı devlet vatandaşlığı hakkındaki kararlar,[1300] yabancı bir

---

[1292] 457 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc007/karartbmmc007/karartbmmc00700457.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2020).

[1293] 921 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/karartbmmc016/karartbmmc01600921.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2020).

[1294] 2515 sayılı Millî Müdafaa Vekâletinde (Zat işlerinin son tetkik mercii encümeni) Teşkili Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KANUNLAR&v_altbaslik=2515&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= (Erişim tarihi: 21.11.2020).

[1295] 6435 sayılı Bağlı Bulundukları Teşkilât Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanuntbmmc03706435.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2020).

[1296] **Onar**, s. 461.

[1297] Önceden de değindiğimiz 1062 sayılı Kanun uygulamaları, her ne kadar Kanun'da yargısal denetime kapatılmamış olsa da bu uygulamalar, idari yargı organı tarafından hükümet tasarrufu olarak nitelendirilmiştir. Devlet Şurası anılan uygulamaların, devletin yüksek siyasi icraatları niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. **Sarıca**, s. 466; 1062 sayılı Kanun Hudutları Dahilinde Tebaamızın Emlakine Vaziyet Eden Devletlerin Türkiye'deki Tebaaları Emlakine Karşı Mukabelei Bilmisil Tedabiri İttihazı Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1062&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 07.11.2020).

[1298] Dönemin iskan mevzuatına ilişkin temel yasal düzenlemelerin; 2510 sayılı İskan Kanunu ile 2848 sayılı İskân Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun olduğunu ifade etmek gerekir. 2510 sayılı İskan Kanunu Metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf ; 2848 sayılı İskân Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01602848.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

[1299] Devlet Şurası, anılan uygulamaların ülkenin yüksek çıkarlarını korumak amacıyla yürütme organı tarafından gerçekleştirilen siyasi uygulamalar olduğuna karar vermiştir. **Sarıca**, s. 467.

[1300] Meclis, 921 sayılı karar ile *"Şûrayi devletin, esas itibarile yabancıların tabiiyetlerine ait işleri tetkike salâhiyeti olmadığı ve bu işlerin Şûrayi devlet kanununun 19 ncu maddesinde yazılı idarî mukarrerattan sayılamayacağı Şûranın yukarıda hulâsa edilen yazılarda ifade edildiği gibi onu temsilen encümende hazır bulunan Tanzimat dairesi reisi İsmail Hakkı tarafından da teyid edilmiş ve yalnız tabiiyeti dolayısile hakkında tatbik edilen muamele yüzünden zarar gördüğünü iddia eden bir yabancının bu sebeble vaki müracaatini kabul ve bu vesile ile de tabiiyetini tetkik Şûrayi devletin salâhiyeti dairesinde bulunduğu ilâve olunmuştur.*
Bu görüşün kabulü halinde esası hakkında tetkike salâhiyeti görülemeyen bir işin doğurduğu netice ve teferruat dolayısile tetkiki caiz olduğu neticesine varılır ki bu da yukarıda müttefikan kabul edildiği beyan olunan kanaate

vatandaşın Türk vatandaşlığının tespitine ilişkin kararlar[1301] ile Milli Mücadele döneminde İstiklal Savaşlarına katılmadan Türkiye dışında kalan ve belli bir dönemde Türkiye'ye gelmemiş olan Osmanlı tebaasının Türk vatandaşlığından çıkarılmasına ilişkin çıkarılan 1041 sayılı Kanun[1302] uyarınca gerçekleştirilen uygulamalar hükümet tasarrufu olarak kabul edilmiştir.[1303]

Yürütme organının olağanüstü hal yetkisine ilişkin başlık altında değinilen 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanun[1304] ile 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu[1305] uyarınca çıkarılan kararnamelerin ise hükümet tasarrufu niteliğinde olmadığı ve dolayısıyla yargı denetimine tabi işlemler olduğu kabul edilmiştir.[1306] Doktrinde Giritli; sayılan hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlerden sadece yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin kararların bu nitelikte olabileceğini ve diğer işlemlerin ise hükümet tasarrufu niteliğinde olmadığını savunmuştur. Buna karşın yazar, Fransız uygulamasını örnek göstererek gerek savaş hali gerekse barış dönemlerinde yabancıların sınır dışı edilmesi işlemleri aleyhine açılan davaların reddedilmesi yerine, siyasi kaygılarla yürütme organına tanınması amaçlanan hareket serbestisinin takdir yetkisi tanınması yoluyla meselenin çözülmesi gerektiğini önermiştir.[1307]

---

aykırı düşeceğinden bu gibi işlerin Şûrayi devlet kanununun 19 ncu maddesi çerçevesi dışında bulunduğunun ve meselede tefsire muhtaç bir nokta görülmediğinin Ulu Kurultaya arzına karar verildi." şeklinde bir değerlendirme yaparak, Türk vatandaşlığı dışında yabancıların vatandaşlığı hakkındaki kararların hükümet tasarrufu olduğu sonucuna ulaşmıştır. 921 sayılı Meclis kararı metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/karartbmmc016/karartbmmc01600921.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

[1301] Devlet Şurası, söz konusu tedbirlere ilişkin sorunların diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini ve dolayısıyla birer hükümet tasarrufu niteliğinde olduklarını belirtmiştir. **Sarıca**, s. 468.

[1302] 1041 sayılı Şeraiti Muayeneyi Haiz Olmayan Osmanlı Tebaasının Türk Vatandaşlığından Iskatı Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501041.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

[1303] İçtihatlar ile belirlenen hükümet tasarrufu niteliğindeki işlemlere ilişkin mahkeme uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Sarıca**, ss. 464-472; **Giritli**, ss. 88-117; Kaya, Cemil, "Danıştay İçtihatlarında Hükümet Tasarrufu Teorisinden Devletin Hükümranlık/Egemenlik Hakkı Teorisine", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** Sayı: 7, 2016, ss. 639-642; **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, ss. 139-154.

[1304] 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanun metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801567.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1305] 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103780.pdf (Erişim tarihi: 04.11.2020).

[1306] **Esen**, s. 159.

[1307] **Giritli**, s. 116-117.

Doktrinde Kaya; idari işlemlerinin yargısal denetime açık olduğunu hüküm altına alan 1961 Anayasasının 114. maddesinin 1. fıkrası[1308] ile 1982 Anayasasının 125. maddesi[1309] doğrultusunda hükümet tasarrufu uygulamasının sona erdiğini, buna karşın devletin hükümranlık/egemenlik hakkı kavramının kullanılmaya başlandığını ileri sürmüştür.[1310] Yazarın görüşünü aktarmadan önce 1961 Anayasasına ilişkin Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu raporuna değinmek yararlı olacaktır. Hükümet tasarruflarına ilişkin olarak Komisyon raporunda; *"Birçok kanunlarımızda o kanunlara ilişkin idari kararlara karşı kazai müracaat yollarının kapatılmış bulunduğu bilinen bir vakıadır. Bu gibi hükümlerin hukuk devleti anlayışına aykırılığı aşikar olmakla beraber mahkemeler, bazı tereddütlerden sonra, açılan dâvaların reddi yolunu tutmuşlardır. Bundan böyle geçmiş tatbikata, hiçbir veçhile yer ve imkân vermemek maksadıyla yeni Anayasada bu maddenin sevki zaruri görülmüştür."* şeklinde açıklama yapılmıştır.[1311]

Doktrinde Kaya, 1961 Anayasası döneminde Danıştay içtihatları kapsamında; mütekabiliyet (karşılıklılık ilkesi) çerçevesinde alınan kararlar, yabancıların Türk vatandaşlığı başvurularının reddi, ikamet izinleri, sınır dışı edilme, Türkiye'ye giriş yasağı konmasına ilişkin kararlar, Devlet Şeref Madalyası verilmesi kararları, Pasaport talebinin reddi kararları ve Türkiye üzerinden karayolu transit taşımacılığının düzenlenmesine ilişkin kararlara karşı açılan davalarda devletin egemenlik/hükümranlık hakkı kavramının kullanılarak davaların reddedilmesinin dikkat çekici olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın yazar, Danıştay kararlarında

---

[1308] 1961 Anayasasının *"Yargı Denetimi"* başlıklı 114. maddesinin 1. fıkrası: *"İdarenin hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz."* şeklindedir. 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonrasında söz konusu hüküm: *"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır."* şeklinde değiştirilmiştir.

[1309] 1982 Anayasasının *"Yargı Yolu"* başlıklı 125. maddesi*: "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.*
Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.
İdari işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.
Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez.
İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.
Kanun, olağanüstü hallerde, seferberlik ve savaş halinde ayrıca milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.
İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür." şeklindedir.

[1310] **Kaya**, Danıştay İçtihatları, s. 638; Aynı yönde görüş için bkz. **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 138.

[1311] 1961 Anayasası Temsilciler Meclisi Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu s. 41, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM__/d00/c002/tm__00002034ss0035.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2020).

esasa ilişkin incelemede salt devletin hükümranlık/egemenlik hakkı kavramına dayanarak başvuruların reddedilmesi yönüyle ilk inceleme aşamasında görev noktasından reddedilmesine sebep olan hükümet tasarrufu teorisine yaklaşıldığını ifade etmiştir. Yazar, yargısal denetim yapılırken devletin egemenlik/hükümranlık hakkı kavramına ek olarak, idari işlemin konu ve amaç unsurlarını inceleyen ölçülülük veya kamu yararına ilişkin bir yaklaşım benimsenmesinin söz konusu sorun açısından çözüm olabileceğini ileri sürmüştür.[1312] Doktrinde Güzel ise Anayasanın "*Türk vatandaşlığı"* başlıklı 66. maddesinin son fıkrasında yer alan *"Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz."* hükmünün hükümet tasarrufu anlayışına tepki olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Yazar ayrıca, 1982 Anayasası döneminde Danıştay içtihatlarında hükümet tasarrufu kavramının kabul görmediğini ifade etmiştir. Danıştay, dava konusu işlemi devletin dış ilişkilerin ilgilendiren ve siyasi nitelikli kararlar olarak nitelendirmesine rağmen, söz konusu işlemin mevzuata aykırı olup olmadığını incelemiş ve mevzuata aykırılık olmadığına karar vermiştir.[1313]

Danıştay, başka bir kararında ise dava konusu Bakanlar Kurulu prensip kararının uygulanması halinde milletlerarası temel hukuk prensiplerinin ihlal edileceğini belirtmiştir. Danıştay; bu bağlamda yargı kararı doğrultusunda bir işlem tesis edilmemesini öngörmesine ve söz konusu kararın hükümet tasarrufu olarak alındığı savunulmasına karşın kararı hukuka aykırı olarak nitelendirmiş ve iptal etmiştir.[1314] Doktrinde Gözler, 1961 Anayasasının 114. maddesi ile 1982 Anayasasının 125. maddesi uyarınca, Anayasa ve kanunlarda öngörülmemiş olmasına rağmen, yürütme organının bazı işlemlerinin yargı organları tarafından siyasi sebeplerle reddedilmesine ilişkin olan hükümet tasarrufları anlayışının bir geçerliliğinin kalmadığını ileri sürmüştür. Yazar ayrıca, hükümet tasarrufları anlayışının yargısal denetimin bizzat yargı organı

[1312] Hükümet tasarrufları teorisinden, devletin egemenlik/hükümranlık hakkı kavramına geçiş konusunda yazarın görüşleri için bkz. **Kaya**, Danıştay İçtihatları, ss. 637-661.

[1313] Yazar, hükümet tasarrufları kavramının Danıştay'ın son kararları kapsamında benimsenmediğini ifade etmiş, bu doğrultuda; *"Elindeki yetkileri kötüye kullanma hususunda sabıkalı olan idare kültürümüz düşünüldüğünde ve mevzuatın da hükümet tasarruflarının varlığını yasaklayan hükümleri karşısında Türk hukukunda hükümet tasarrufları teorisinin varlığını kabul etmemeyi doğru buluyorum."* şeklinde bir kanaat belirtmiştir. **Güzel**, s. 227, 243.

[1314] Danıştay kararının ilgili kısmı: *"... sayılı kararlarının idari yargı kararlarıyla iptal edilmesine karşın, konunun iç hukuku olduğu kadar dış hukuku da ilgilendirecek boyutlara ulaşması ve anılan yargı kararının uygulamaya konulması halinde Türkiye ile şirketler ve giderek ülkeler arasında yeni hukuki sorunlar doğmasının kuvvetle muhtemel bulunması sebebiyle ve özelleştirme yöntemlerini yeniden belirleyen 7.3.1990 tarihli ve ... sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı dolayısıyla, anılan satış işlemleri konusunda geriye veya ileriye yönelik şekilde işlem tesisine hukuken imkan bulunmadığı yolunda prensip kararının alındığı anlaşılmaktadır. Anayasanın ve 2577 sayılı Yasanın yukarıda aktarılan hükümleri ile ortaya konulan hukuki durum karşısında, yargı yerlerince verilen kararların, ilgili mercilerce uygulanması asıl olup, bu yoldaki hukuki işlemlerinde yine aynı merciler tarafından hukuk kuralları çerçevesinde yapılması hukuka bağlı devlet ilkesinin bir gereğidir. Hal böyle iken, Bakanlar Kurulunun iptali istenilen, 27.4.1992 tarihli kararı ile bu kararda sözü edilen, kesinleşmiş yargı kararlarının uygulanmamasını öngörür nitelikte bir prensip kararı alınması açıkça hukuka aykırı bulunmaktadır."* şeklindedir. Danıştay 10. Dairesi, E: 2001/598 K: 2004/5219 sayılı, 28.05.2004 tarihli kararı için bkz. https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=17866500&arananKelime=null (Erişim tarihi: 07.11.2020).

tarafından kısıtlanması niteliğinde olduğunu ve *"yargı kısıntısı"* olarak adlandırıldığını belirtmiştir.[1315]

Doktrinde Giritli ise idari yargı organlarının hükümet tasarrufu olarak nitelendirdiği işlemleri incelemekten kaçınması karşısında söz konusu işlemlerin sebebiyet verdiği zararların tazmini için hiçbir engel bulunmadığını ifade etmiştir. Yazar, hükümet tasarruflarının yargısal denetime tabi tutulmamasının esas sebebinin kamu yararı veya siyasi hususlara bağlayan idari işlemlerin iptal edilmemesi veya değiştirilmemesi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yazar; bu işlemlerde herhangi bir değişiklik veya iptal kararı söz konusu olmadan hükümet tasarrufunun yol açtığı zararın tazmini yoluna gitmenin mümkün ve hatta hakkaniyet bakımından bir gereklilik olduğunu savunmuştur.[1316] Buna karşın doktrinde Gözler, Türk Anayasa Hukuku açısından Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan atama işlemleri, Cumhurbaşkanının yasama organı ile olan ilişkileri çerçevesinde ve Anayasa değişikliği sürecinde yaptığı işlemler ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açması işleminin hükümet tasarrufu niteliğinde olduğunu ileri sürmüştür. Yazar ayrıca yürütme organının başka devletlerle olan ilişkileri çerçevesinde yaptığı işlemlerin de hükümet tasarrufu olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda çalışma konumuzla ilişkisi bakımından yazara göre; bir uluslararası örgüt (örneğin NATO) kapsamında sahip olunan bir yetkinin kullanılmasına ilişkin kararlar, Meclis tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanının Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermesi (Anayasa m. 92/2), Meclis'in yabancı ülkelere asker gönderilmesi için Cumhurbaşkanına yetki vermesi halinde Cumhurbaşkanının yabancı ülkelere asker göndermesi veya göndermemesine ilişkin kararları, bir yabancı devlete karşı ambargo uygulanması veya uygulanmaması kararı, bir yabancı devlete karşı misillemede bulunulması veya bulunulmaması kararı ile savaş halinde savaşın yürütülmesine yönelik eylem ve işlemler hükümet tasarrufu niteliğindedir.[1317]

3.5.2. Yürütme Organının Takdir Yetkisi

Yürütme organının takdir yetkisi ile hükümet tasarrufları kapsamına girdiği ileri sürülen işlemler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Takdir yetkisinin mevcut olduğu eylem ve işlemler, esas itibarıyla hukuk kurallarına bağlı ve dolayısıyla yargısal denetime de tabidir. Takdir yetkisine dayalı işlemlerin unsurları bakımından yargı organları tarafından

---

[1315] **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku, s. 219; Yargı kısıntısı ifadesinin kullanımı için ayrıca bkz. **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 129.
[1316] **Giritli**, s. 29.
[1317] **Gözler**, İdare Hukuku, s. 757-759.

denetlenmesine rağmen, bariz takdir hatası dışındaki durumlarda takdir yetkisine ilişkin hususlar açısından inceleme yapılmamaktadır. Hükümet tasarrufları niteliğindeki işlemler ise tamamen hukuk kurallarının dışında olup, bu işlemlerin tamamının takdirinin yürütme organının yetkisine tabi olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla hükümet tasarrufları yargısal denetime tabi olmayıp, bunlara ilişkin davalar reddedilmektedir. Buna karşın hükümet tasarrufları teorisi ile takdir yetkisinin birleştirilmesi ve kaynaştırılması görüşü de ileri sürülmüştür. Doktrinde Onar; söz konusu birleştirme sağlanınca hukukun üstünlüğü ilkesinin temel bir gereği olan yargısal denetimin belirsiz şekilde sınırlanmış olmayacağını ve aynı zamanda yürütme fonksiyonları için gereken serbestinin temin edilmiş olacağını belirtmiştir. Yazar ayrıca, bu şekilde hükümet tasarrufları teorisinin yargısal denetim sisteminde sebep olduğu karışıklıkların, hukuki işlem teorisi içinde meydana gelen anormal durumlar ile vatandaşların hak ve yetkileri bakımından doğurduğu tehlikelerin bertaraf edilebileceğini ileri sürmüştür. Nitekim yazar, hükümet tasarrufları kategorisinin birçok ülkede zamanla daraldığını, bu işlemlerin takdir yetkisi içinde kaynadığını ve kaybolmakta olduğunu yerinde olarak savunmuştur.[1318] Buna karşın hakimlerin çekingenliği, kamuoyunun ilgisizliği, doktrinde hükümet tasarrufu teorisini kabul eden görüşler gibi bazı faktörlerin, hükümet tasarrufları teorisinin tamamen ortadan kalkmasını engellediği ileri sürülmüştür.[1319]

Danıştay, 1992 yılında vermiş olduğu bir kararda yürütme organının takdir yetkisine ilişkin olarak; *"Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine ortaya çıkan Körfez krizinin, Ortadoğu'da barışı tehdit edici bir biçimde geliştiği, Irak hükümetinin, Türkiye sınırında yaptığı askeri yığınağın ve Türkiye'ye karşı olan tutumunun, Kuzey Atlantik Antlaşmasında belirlenen 'fiili tecavüz' halini oluşturduğu kanaatine varıldığından T.C. Anayasasının ve 2941 sayılı Yasanın verdiği yetkiye dayanılarak, güvenliği yeniden sağlamak ve fiili tecavüzü gidermek amacıyla Bakanlar Kurulunca Nato'dan askeri kuvvet istenilmesine karar verilmesinde mevzuata aykırılık bulunmadığı gibi, dava konusu Bakanlar Kurulu Kararının kamu yararına olduğu da açıktır."* şeklinde değerlendirme yapmıştır. Sonuç olarak Mahkeme, hukuki dayanağının bulunmadığını ifade ettiği davanın reddine karar vermiştir.[1320]

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 2007 yılında vermiş olduğu kararda iptali istenen Bakanlar Kurulu kararının, 722 sayılı Meclis kararına dayandığını ve onun uygulaması niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Danıştay, Meclis'in izin verme kararlarının Anayasa

---

[1318] **Onar**, s. 476-477.
[1319] **Giritli**, s. 23.
[1320] Danıştay 10. Dairesi, E: 1990/4944, K: 1992/3569 sayılı, 13.10.1992 tarihli kararı, Danıştay Dergisi 87. Sayı, s. 482, erişim için bkz. https://cdn.bartin.edu.tr/personel/ecf292227efb77dbdc4ccb91b19d8031/danistay-dergisi-87.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

Mahkemesi'nin denetimine tabi bulunmadığını ve 722 sayılı kararın yetki devri niteliği taşıyıp taşımadığının idari yargı mercileri tarafından denetlenemeyeceğinin tartışmasız olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, ayrıca davacılar tarafından ileri sürülen ABD'ye ortak olmanın kamu yararına ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı olduğu yönündeki iddiasının da hukuka uygunluk denetiminin kapsamı dışında olduğunu ifade etmiş ve iptal isteminin reddine karar vermiştir. Sonuç olarak Mahkeme, ileri sürülen temyiz nedenlerinin, kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte olmadığı sonucuna ulaşmıştır.[1321] Mahkeme, vermiş olduğu kararda dava konusu işlemin bir hükümet tasarrufu niteliğinde olduğu sonucuna ulaşarak red kararı vermiş olsaydı, bu durumun hükümet tasarrufları teorisinin kabul edilmesine ilişkin sebeplerden biri olan yargı organlarının yasama organları ile ihtilaf içine düşmekten çekinmesi haline yönelik bir örnek olduğunu ifade etmek mümkün olabilecekti.

[1321] DİDDK, E: 2004/2299, K: 2007/850 sayılı, 03.05.2007 tarihli kararı, erişim için bkz. http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm (Erişim tarihi: 08.11.2020).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE SİLAHLI KUVVET KULLANMA VE SAVAŞ İLANI YETKİSİNE İLİŞKİN SOMUT ÖRNEKLER

Türkiye'nin silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisini kullandığı somut örneklerden ilki olan ve tek savaş ilanı örneği, Almanya ve Japonya'ya karşı söz konusu olmuştur. İlerleyen yıllarda; Kore, Kıbrıs, Irak, Bosna, Kosova, Arnavutluk, Afganistan, Katar, Filistin, Azerbaycan, Somali, Lübnan, Kongo Cumhuriyeti, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Libya ile Suriye'ye Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gönderilmesine de karar verilmiştir. Değinilen örneklerin ayrı bir başlık altında ele alınması doğru olacaktır. Yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin tek örnek olan Meclis ABD askeri birliklerinin Türkiye'de bulunması da ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Tüm örnekler, hukuki gerekçelerine göre tasnif edilerek değerlendirme konusu yapılacaktır.

Sayılan örneklerin dışında ayrı bir başlık altında değerlendirilmese de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin bazı münferit örnekler de söz konusudur. Bu örneklerden biri; Türkiye'nin, Gürcistan ile Abhazya arasında 1993 yılında imzalanan ateşkes antlaşmasının uygulanmasını kontrol etmek amacıyla 1993 yılının Ağustos ayında kurulan BM Gürcistan Gözlemci Misyonu'na katılmasıdır. Türkiye, 1994 yılının Ekim ayında Misyon'a katılmış ve bu kapsamda halen beş askeri gözlemci görevli ile katkı sağlamaktadır. Bir diğer örnek kapsamında; Doğu Timor'da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması amacıyla 1999 yılının Ekim ayında kurulan UNTAET isimli BM Misyonu'na 1 Şubat 2000 tarihinden itibaren iki askeri gözlemci gönderilmiştir. 2002 yılının Mayıs ayında Doğu Timor'un bağımsızlığını kazanması sonrasında Misyon, UNMISET adı altında bazı yapısal değişiklikler geçirmiş ve Türkiye'nin bu Misyon kapsamındaki varlığı sona ermiştir. Başka bir örnek; Rusya'nın Çeçenistan müdahaleleri sonrasında Gürcistan-Çeçenistan sınırında 1999 yılında Gürcistan'a mülteci akını sebebiyle oluşturulan AGİT Sınır Gözlem Misyonu'na sağlanan katkıdır. Türkiye, Misyon'a 2000 yılının Şubat ayı ile 2004 yılının Aralık ayları arasında 10 TSK personeli ile katılmıştır. Son bir örnek çerçevesinde ise Türkiye, Sudan'da BM Güvenlik Konseyi'nin 1590 sayılı kararı[1322] ile oluşturulan BM Sudan Misyonu kapsamında 25 Nisan 2005 ve 27 Temmuz 2010 tarihleri arasında görevli üç askeri personel ile yer almıştır. Türkiye, NATO'nun doğal afetlere yönelik görevleri açısından Darfur (Sudan) Harekatı için Afrika

[1322] 24 Mart 2005 tarihli, 1590 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1590(2005) (Erişim tarihi: 12.02.2021).

Birliği'ne bir C-130 uçağı, ABD'ye Katrina Kasırgası sonrasında yine bir C-130 uçağı ve deprem sonrası Pakistan'a askeri kurtarma ekibi göndermiş, NATO'ya iki hava üssünü ileri lojistik merkezi olarak iki C-130 kargo uçağını NATO'nun hava köprüsü ve gerektiğinde kullanılması için bir firkateynini NATO deniz köprüsü için tahsis etmiştir. Türkiye asker gönderme görevi dışında, Haiti, Kongo, Fildişi, Sierra Leone, Kosova, Liberya ve Doğu Timor'a sivil polis misyonlarına yönelik katkı sağlamaktadır.[1323]

Doktrinde Koçer, Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenliğe katkısının gerekçelerinin; Türkiye'nin temel referansı olan *"Yurtta Barış, Dünyada Barış"* yaklaşımı, ahde vefa, uluslararası yükümlülükler, uluslararası aktör ve bölgesel güç olmanın gereği, ulusal güvenlik için uluslararası güvenliğe pro-aktif yaklaşım ve katkı, Batı güvenlik sisteminin bir parçası olma amacı, dış politikada yeni ilgi alanları (Orta Asya'da Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar'da Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya ile Gürcistan, Afganistan), terörle mücadele ve düşük yoğunluklu çatışma deneyimine sahip bir ordu, tarafsız ve Müslüman bir ülke olmaktan ileri geldiğini belirtmiştir.[1324]

4.1. Savaş İlanı Örneği: Almanya ve Japonya'ya Karşı Savaş İlanı (23 Şubat 1945)

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, 8 Mayıs 1945 tarihinde Avrupa'da sona ermiştir. 6 yıl süren Savaş, başta Avrupa olmak üzere dünyanın 5 kıtasında hayatı muazzam şekilde etkilemiştir. Türkiye'nin Savaş dönemindeki dış politikası, her iki tarafın ayrı ayrı baskı yapmasına rağmen savaş dışı kalmak şeklinde uygulanmıştır. Türkiye, çeşitli hukuksal gerekçeler ve savaşan taraflar arasındaki çelişkileri ileri sürerek savaş dışı kalabilmeyi başarmıştır. Söz konusu hukuksal gerekçeler; İngiltere ve Fransa'nın yardım vaat etmesine rağmen Fransa'nın sonradan savaştan çekilmesi, kabul edilen Protokol gereğince Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Sovyetler Birliği saldırısı

[1323] Gürcistan'da toplam 85 Türk gözlemci, Doğu Timor'da ise toplam sekiz Türk subayı görev yapmıştır. Sudan Misyonu kapsamında ise Hartum'daki ana karargah ile Juba İleri Üssü'nde Türk personeli yer almaktadır. Türkiye'nin anılan örnekler bağlamında barış harekatlarına katkısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçer, Gökhan, "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekatlarına Katkısı", **Uluslararası İlişkiler,** Cilt: 3, Sayı: 11, 2006, ss. 50-58; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1324] Türkiye'nin katıldığı barış harekatlarının uluslararası meşruiyet açısından, tartışılmayacak nitelikte uluslararası hukuk dayanağı bulunduğu ileri sürülmüştür. Pro-aktif yaklaşım; Türkiye'nin ulusal güvenliğinin, yakın bölgelerdeki istikrarın sağlanması, korunması ve artırılmasına doğrudan bağlı olmasından dolayı, güvenlik arttırıcı politikalar izlenmesi ile ikili ve çok taraflı askeri ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde açıklanabilir. Türkiye'nin tarafsız ve Müslüman bir ülke olması ise Türkiye'nin katıldığı çokuluslu barış harekatlarının neredeyse tamamının Müslüman veya en azından taraflardan birinin Müslüman coğrafyalarda söz konusu olması sebebiyle Türkiye'nin Müslüman kimliğinin, hem harekatlarda tercih edilen bir ülke olmasını sağladığı hem de harekatların başarıya ulaşmasında önemli olduğu ifade edilmiştir. **Koçer**, ss. 58-64; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 04.12.2020).

tehlikesi, İngiltere ve Fransa ile imzalanan Özel Antlaşma'nın 6. maddesi uyarınca vaat edilen savaş gereçleri ve yardımının sağlanmamış olması şeklinde belirtilebilir. Savaşan taraflar arasındaki çelişkilerin ise İtalya'nın saldırgan üslubu, Sovyet tehdidi, Müttefikler arasındaki çelişkiler, İngiltere'nin devlet kurumları arasındaki çelişkiler ve Alman tehdidi hususları olduğu kabul edilebilir. Türkiye'nin *"aktif tarafsızlık"* olarak adlandırılan savaş dışı kalma politikası ile Almanya'nın uluslararası ticaretteki başat üstünlüğünün olduğu bir dönemde Türk devleti yöneticilerinin siyasi görüşlerini dış politikaya karıştırmamalarının büyük bir başarı olduğu ifade edilmiştir.[1325]

Türkiye'nin fiilen İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen, 25 Kasım 1940 tarihinde bazı bölgelerde 1 ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir.[1326] Bu sıkıyönetim ilanının, savaşın sebep olabileceği tehditler sebebiyle savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi haline yönelik önlem amacıyla ve genel siyasi durumun gösterdiği lüzum ve icaplarından dolayı yapıldığı kabul edilmektedir. Savaşın sebep olabileceği tehditler açısından komşu ülkelerdeki karışıklıklar, bazı yabancı ülkelerin Türkiye'den toprak istemeleri ve boğazların savunmasının yeni bir düzenlemeye tabi tutulması yönündeki bazı taleplerin bulunduğu ileri sürülmüştür.[1327]

2 Ağustos 1944 tarihinde alınan Meclis kararında; İngiltere ile yapılan ittifak antlaşması uyarınca ve İngiltere'nin talebiyle 3 Ağustos 1944 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi kabul edilmiştir.[1328] 3 Ocak 1945 tarihli Meclis kararında ise; tekrar aynı ittifak antlaşmasına atıf yapılmış, bu sefer ABD ile İngiltere'nin talebi sonucunda 7 Ocak 1945 tarihinden geçerli olmak üzere Japonya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi öngörülmüştür.[1329] Nihai olarak 23 Şubat 1945 tarihinde alınan

---

[1325] Doktrinde Oran, yalnızlık olarak da adlandırdığı Türkiye'nin bu politikasının, bir yandan Sovyetlerin itişi ve Soğuk Savaşı başlatmak üzere olan ABD'nin çekişi, diğer yandan ise uluslararası toplumun iki kutuplu yapısının baskısı ile Türkiye'deki sınıfsal gelişmelerin sürüklemesiyle, devletin o döneme kadar izlediği özerk politikaların tamamen ters döndürmesi sonucunu doğuracağını ifade etmiştir. Savaş döneminde; Türk dış politikası, uluslararası durum ile ülke koşulları hakkında tarihi bilgi için bkz. Oran, Baskın, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Dönemin Bilançosu", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 387-398.

[1326] 25 Kasım 1940 tarihli, 1196 sayılı İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilâyetlerinde örfî idare ilânına dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc022/karartbmmc022/karartbmmc02201196.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2020).

[1327] Üskül, Zafer, **Siyaset ve Asker,** Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 67.

[1328] 2 Ağustos 1944 tarihli, 1430 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc026/karartbmmc026/karartbmmc02601430.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

[1329] 3 Ocak 1945 tarihli, 1445 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/karartbmmc027/karartbmmc02701445.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

Meclis kararı ile Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı kabul edilmiştir. Aynı Meclis kararında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Antlaşması'na katılması da onaylanmıştır.[1330]

4-12 Şubat 1945 tarihleri arasında düzenlenen Yalta Konferansı'nda bir araya gelen ABD (Roosevelt), Sovyetler Birliği (Stalin) ile İngiltere (Churchill) tarafından alınan bir kararın Türkiye'yi de yakından ilgilendirdiği ifade edilmelidir. Nitekim söz konusu karara göre; 1945 yılının Nisan ayı sonunda San Francisco'da toplanacak olan BM Konferansı'na, sadece 1 Mart 1945 tarihi itibarıyla Almanya ve Japonya ile savaş durumunda olan devletlerin kurucu üye olarak davet edilecekleri kabul edilmiştir. 6 Ocak 1945 tarihinde Japonya ile ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmiş olan Türkiye, Yalta Konferansı'nda alınan kararları takiben 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bu gelişmelerden de anlaşılabileceği üzere söz konusu savaş ilanı, Türkiye'nin BM Konferansı'na kurucu üye olarak katılabilmesi için gerekli olan hukuki bir koşulun yerine getirilmesi amacıyla yapılmıştır.[1331]

Almanya'ya savaş ilanı hususunda son olarak belirtmek gerekir ki; 7 Kasım 1944 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, mahkemelerin Alman ve Türk gerçek veya tüzel kişiler arasında meydana gelen uyuşmazlıklara bakmamasına ve davaların da durdurulmasının sağlanmasına karar verilmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu kararı, Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi kabul edilen 1430 sayılı Meclis kararına dayanılarak alınmıştır. Nitekim Devlet Şurası, 3 Ocak 1948 tarihli kararında; Devletler Umumi Hukuku esaslarına göre düşman devlet vatandaşları arasındaki davaların savaş halinin devamı süresince yürütülemeyeceği ve dolayısıyla davanın görülmesine yer olmadığı için dosyanın işlemden kaldırılmasına hükmetmiştir.[1332]

[1330] 23 Şubat 1945 tarihli, 1452 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/karartbmmc027/karartbmmc02701452.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

[1331] Doktrinde Aydın; Savaş yılları boyunca Türkiye'nin temel hedefinin, maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir denge politikası olduğunu belirtmiştir. Nitekim yazar, bu amaçla da Türkiye'nin sadece kendi kapasitesi ve olanaklarının ülke bütünlüğünü korumaya yetmeyeceğinin bilincinde olarak ve çatışan taraflarla işbirliğini sürdürerek onları ülke sınırlarından uzak tutmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Yazar, Türk dış politikasının temel amacının, Sovyet karşıtı görünmeden Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak Müttefik (İngiltere ve Fransa) garantilerini sağlamak olduğunu ve aynı zamanda Almanya ile ilişkilerini de mümkün olduğunca dengede tutmaya çalıştığını belirtmiştir. Savaş süresince Türk dış politikası, Savaş'ın Türkiye dışında gelişimi, Savaş taraflarının Türkiye'ye ilişkin politikaları ve baskıları hakkında ayrıntılı tarihi bilgi için bkz. Aydın, Murat, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22. Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 399-475.

[1332] **Giritli**, s. 117, dn. 62.

4.2. Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması Örneği: Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye'de Bulunması (29 Mart 1980)

Türkiye'de yer alan ABD askerlerinin statüsüne ilişkin antlaşmaları; 1951 yılında imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması, Kuzey Atlantik Antlaşması ve ilgili uygulama antlaşmaları, Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Karargahı (SHAPE) Antlaşmaları, 1981 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması şeklinde saymak mümkündür.[1333] Sayılan belgeler arasındaki ilişki bakımından; NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nın ABD Savunma Bakanlığı düzenlemelerine üstün ve NATO Antlaşması'nın ise söz konusu belgelerden en önemlisi olduğunu belirtmek gerekir.[1334] ABD'nin Kıbrıs müdahalesi sebebiyle Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırdığı daha önce belirtilmiştir. Buna karşın feshedilen 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması ile yürürlüğe girmeyen 1976 yılında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın yerini alacak yeni ve kapsamlı bir antlaşmanın yapılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak 1979 yılının kış aylarında Türkiye ile ABD arasında görüşmeler başlatılmıştır. Nihai anlamda ise 29 Mart 1980 tarihinde Ankara'da imzalanan Antlaşma, Türkiye ile ABD arasında yapılmış en kapsamlı antlaşma niteliğindedir. Nitekim söz konusu Antlaşmalar; dokuz maddelik ana metin, üç tamamlayıcı antlaşma ile bunlara bağlı on üç uygulama antlaşmasından oluşmaktadır.[1335]

Türkiye ile ABD arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) 1 yıllık sürelerle uzatılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca neredeyse her uzatılma döneminde antlaşmada değişiklik yapılması yönünde öneriler (askeri yardımın artırılması, Çekiç Güç'ün SEIA kapsamına alınması, savunma sanayisi alanında

---

[1333] 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan, Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606375.pdf ; 6860 sayılı Kanun ile onaylanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa'daki Müttefik Yüksek Kumandanı arasında, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhına tâbi bulunan müttefik karargâhlarının Türkiye ülkesinde tesisine ve faaliyetlerine tatbik olunacak hususi şeraite mütedair Anlaşma metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc039/kanuntbmmc039/kanuntbmmc03906860.pdf ; 29 Mart 1980 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının II ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda işbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma ile Bununla İlgili Tamamlayıcı Anlaşmalar ve Uygulama Anlaşmaları metinleri için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17238.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1334] Doktrinde Kul, ABD'nin NATO kapsamında Türkiye'ye asker göndermesine rağmen ve Türkiye'de bulunacak olan ABD askerlerine 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması uygulanacak iken, yeni bir antlaşmayla kuvvetlerin statüsünün belirlenmesi ihtiyacının nasıl doğduğunun önemli bir sual olduğunu ifade etmiştir. Nitekim NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nda yer almayan, buna karşın Türkiye ile ABD arasında imzalanan antlaşmalar kapsamında ABD askerlerine tanınan imtiyazlar; *"sivil unsur"* ve *"yakın"* kavramlarının kapsamının genişletilmesi ile diğer ayrıcalıklar hakkında bkz. **Kul**, ss. 228-238.

[1335] Antlaşma görüşmeleri, çıkan sorunlar ve Antlaşmanın içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Erhan**, 1960-1980, ss. 711-714.

teknoloji transferi) sunmasına rağmen, herhangi bir değişiklik yapılması mümkün olmamıştır.[1336] Nitekim doktrinde Çaycı, Türkiye'nin gerek antlaşmanın güncelleştirilmesi ihtiyacı gerekse İncirlik Üssü'ndeki askeri kapasitenin genel anlamda uluslararası hukuk kurallarına göre düzenlenmesi ve yönetilmesi gerektiği konusunda ABD'yi henüz ikna edemediğini belirtmiştir.[1337]

4.3. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi

Cumhuriyet tarihinde silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi kapsamında en fazla örneği bulunan yetki Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi olduğu belirtilmelidir. Buna karşın söz konusu yetkinin kullanılması aşamasında farklı gerekçelerin söz konusu olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler sistemi kapsamında TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesinin dayanağının uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıdır. Değinilen dayanak dışında, müşterek meşru müdafaa hakkı ve terörle mücadele gerekçesiyle de TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi yetkisi icra edilmiştir. Dolayısıyla değinilen gerekçelere ilişkin tasnife dayalı olarak örneklerin ele alınması yerinde olacaktır.

4.3.1. Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması Amacıyla Gerçekleştirilen Askeri Harekatlar

Birleşmiş Milletler sistemi kapsamında gerek Güvenlik Konseyi gerekse de Genel Kurul kararlarına dayanılarak, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin birçok örnek mevcuttur. Bu bağlamda söz konusu örneklerin kronolojik sıralamaya göre ayrı başlıklar altında ele alınması, konunun anlaşılması açısından önemli birer ihtiyaçtır.

4.3.1.1. Kore Savaşı'na Askeri Birlik Gönderme Kararı (25 Haziran 1950)

Kore sorununun temelinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile Sovyetler Birliği orduları tarafından işgal edilen Kore'nin fiilen ikiye bölünmesi yatmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 12 Aralık 1948 tarihinde almış olduğu bir karar doğrultusunda ABD yanlısı Güney Kore hükümetini, Kore'nin tek yasal hükümeti olarak ilan etmiştir. [1338] Güney Kore, 25 Haziran 1950 tarihinde BM'ye; Kuzey Kore askerlerinin, ABD ile Sovyetler Birliği arasında 27 Aralık 1945 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması uyarınca Güney ile Kuzey arasında

---

[1336] Uzgel, İlhan, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 283.
[1337] **Çaycı**, Türkiye'nin Milli Güvenliği, s. 3329, dn. 5.
[1338] 12 Aralık 1948 tarihli, 195 sayılı BM Genel Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/195(III) (Erişim tarihi: 22.11.2020).

sınır olarak belirlenen 38. Paralel çizgisini geçtiğini bildirmiştir. Bildirimde, Güneye silahlı saldırıda bulunduğunun ifade edilmesi üzerine ABD'nin çağrısı ile olağanüstü toplanan Güvenlik Konseyi, bu durumu uluslararası barışa bir tehdit olarak nitelemiş ve işgalin sonlandırılmasının sağlanması için tüm devletlere yardım çağrısında bulunmuştur.[1339]

Çeşitli tarihlerde alınan Konsey kararları kapsamında; devletlerin Güney Kore'ye yardıma çağrılması, Kuzey Kore'ye yardımdan kaçınılması, kuzeyden gelen silahlı saldırılara karşı Güney Kore'ye silahlı yardımda bulunulması ve bölgeye müdahale eden silahlı kuvvetlerin komutasının ABD'de olacağı öngörülmüştür.[1340] ABD'nin, Kore müdahalesine katılan askeri birlikler bünyesindeki kara güçlerinin yarısından fazlasını, deniz gücünün yaklaşık yüzde 85'ini ve hava gücünün ise yüzde 93'ünü sağlaması sebebiyle Konsey'in yetkisini ABD'ye devrettiği ifade edilmiştir. Zira Kore'deki askeri birliklerin komutası ve kontrolünün BM'de değil, ABD tarafından atanan ve emirlerini ABD'den alan General Mac Arthur'un elinde olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim BM'nin Kore müdahalesine ilişkin denetiminin, ABD'nin raporlarını almaktan ibaret olduğu belirtilmiştir.[1341]

Kore'ye yapılan bu uluslararası müdahale, Konsey'in silahlı saldırıya uğrayan bir devleti müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında savunması için üye devletlere yaptığı ilk çağrıya dayanmaktadır. Kore müdahalesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için sadece BM Antlaşması'nın 39-50. maddelerinde yer alan zorlama tedbirlerine değil, ayrıca Antlaşma'nın 51. maddesinde düzenlenmiş olan müşterek meşru müdafaa hakkına da başvurulabileceğine ilişkin bir örnektir.[1342] Sovyetler Birliği'nin katılmadığı Konsey toplantılarından çıkan 3 karar ardından Sovyetler Birliği toplantılara katılmaya başlamış ve veto yetkisini kullanmıştır. Konsey'den Kore için karar çıkmaması sonrasında ABD, konuyu Genel Kurul'a taşımış ve *"Barış için Birlik"* kararının çıkartılmasını sağlamıştır.[1343] ABD, Genel Kurul kararı ile Kore müdahalesi kapsamındaki kuvvet kullanma faaliyetlerini meşru bir zeminde sürdürmeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak; Türkiye'nin de katıldığı Kore Savaşı, yaklaşık üç yıl sürmüş ve 27 Temmuz 1953 tarihinde yapılan ateşkes ile sona ermiştir. Üç milyon insanın

---

[1339] **Eroğlu**, Milletlerarası Polis, s. 51.

[1340] 25 Haziran 1950 tarihli 82 sayılı, 27 Haziran 1950 tarihli 83 sayılı ve 7 Temmuz 1950 tarihli 84 sayılı Güvenlik Konseyi kararları için bkz. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%2082.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2020); **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 41.

[1341] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 163.

[1342] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 140-142.

[1343] 3 Kasım 1950 tarihli, 377/A sayılı *Uniting For Peace* başlıklı Kurul kararı için bkz. https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

hayatını kaybettiği Kore Savaşını sona erdiren ateşkes sonucunda 38. Paralel çizgisi, tekrar sınır olmuştur.[1344]

Türkiye açısından ise dönemin hükümeti olan Demokrat Parti yönetimi, büyük bir seçmen desteği ve basın-yayın organlarının Kore sorununa ilişkin tutumlarından güç alarak Kore Savaşı'na askeri birlik gönderme kararı almıştır. 25 Temmuz 1950 tarihinde Yalova'da Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu (Başbakan, TBMM Başkanı ile Genelkurmay Başkanı), Birleşmiş Milletler emrine 4.500 mevcutlu bir savaş birliği[1345] gönderilmesine karar vermiştir. İlk başta tugay düzeyinde bir birlikle müdahaleye katılan Türkiye, 1950-1953 yılları arasında dönüşümlü olarak toplam yaklaşık 15.000 personeli görevlendirmiştir. Savaş bittikten sonra da Kore'de varlığını sürdüren Türk askeri personeli, 1960 yılından sonra 200 askere kadar düşürülmüş, 1965 yılında sembolik olarak bir manga asker bırakılmış ve nihai anlamda 27 Haziran 1971 tarihinde askeri manga da geri çekilmiştir.[1346]

25 Temmuz 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, Dışişleri Bakanı tarafından bir telgrafla dönemin BM Genel Sekreteri'ne bildirilmiştir. Bu şekilde hükümet, BM çerçevesinde bir silahlı çatışmaya katılma kararını, Amerikan örneğinde olduğu gibi konuyu yasama organı gündemine getirmeksizin Bakanlar Kurulu ile almıştır.[1347] İlerleyen dönemlerde ise Meclis, almış olduğu 1701 ve 1703 sayılı kararlar ile BM bünyesinde *"savaşan"* Türk askeri birliklerine Meclis'in selam, sevgi ve sevgi dilekleri ile yürekten minnet ve şükran duygularının iletilmesini öngörmüştür.[1348] Söz konusu Meclis kararları, muhalefetin Anayasa ihlali konusundaki itirazlarını bir yana bırakarak Kore'deki askeri birliklere destek verilmesi konusunda iktidar ile birlikte hareket etmesi ve ortak girişimi doğrultusunda alınmıştır.[1349]

[1344] **Kul**, s. 192-193.

[1345] Kore'ye ilk aşamada gönderilen 4.500 kişilik birliklerin komutası Albay Tahsin Yazıcı'da olup, bu birlikler 25. ABD Tümeni'ne bağlı olarak görev yapmıştır. İleriki aşamalarda ise gönderilen asker sayısı 6.000'in üzerine çıkmıştır. 27 Temmuz 1953 tarihinde karar verilen ateşkese kadar olan dönemde; 721 Türk askeri şehit olmuş, 672 asker yaralanıp geri dönmüş, 1.475 asker ise Kore'de tedavi edilmiş, 234 asker esir düşmüş ve 175 asker kayıp olarak bildirilmiştir. 26-30 Kasım tarihlerinde yapılan Kunuri çatışmalarında ağır kayıplar vermesine rağmen, Çin kuvvetlerinin hücumunu durduran Türk Tugayı, 8. ABD Tugayı'nın imha edilmeden geri çekilebilmelerini sağlamıştır. Erhan, Çağrı, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 547; **Bulut**, s. 42, dn. 24.

[1346] **Koçer**, s. 48, dn. 3.

[1347] **Emiroğlu**, s. 63.

[1348] 27 Kasım 1950 tarihli, 1701 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc033/karartbmmc033/karartbmmc03301701.pdf ; 4 Aralık 1950 tarihli, 1703 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc033/karartbmmc033/karartbmmc03301703.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2020).

[1349] **Erhan**, 1945-1960, s. 546.

Kore Savaşı'nın Türk Anayasa hukuku açısından özelliği; dış politikada askeri kuvvet kullanımı ile ilgili kararların istisnai nitelikte olması sebebiyle Kore'ye asker gönderme kararı alınana kadar, bu alanda herhangi bir tartışma yaşanmamış olmasıdır. Bu konuda henüz bir tartışma yaşanmamış olmamasının sebebi, yeni kurulan Türkiye devletinin 1924 yılında yapılan Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden kalan birçok sorunu çözüme bağlamaya çalışmasıdır. Buna karşın Lozan Konferansları süresince çözülemeyen sorunların da ilgili devletlerle gerçekleştirilen ikili müzakereler yoluyla diplomasi aracı kullanılarak çözümlenmesi diğer bir sebeptir.[1350] Anayasaya aykırılık eleştirilerinin ötesinde, Türkiye'nin o tarihe kadar Misak-ı Milli sınırları dışında bir askeri harekata katılmaktan kaçınmasına rağmen, binlerce kilometre uzaklıktaki Kore Savaşı ile hükümetin dış politika yaklaşımının Meclis'te tartışılması dönemini başlatmasından dolayı Kore'ye asker gönderme kararının Cumhuriyet tarihi açısından istisnai bir durum niteliği yönüyle oldukça önemli olduğu kabul edilmektedir.[1351] Kore müdahalesinin uluslararası hukuk açısından özelliği ise söz konusu müdahalenin, tarihte ilk defa uluslararası bir örgüt tarafından alınan uluslararası barışın kurulması ve sağlanması için uluslararası nitelikli askeri müşterek bir tedbir niteliğinde olmasıdır.[1352]

Kore Savaşı konusu, Meclis gündemine geldiğinde ise Milli Mücadeleyi yürüten Meclis'in dış politikaya ait her türlü konunun tartışıldığı ve karara bağlandığı bir zemin olduğu belirtilmiştir. Buna karşın bir Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda silahlı kuvvet gönderilmesinden dolayı Meclis'in dış politikanın oluşturulmasında etkin bir rol oynamaktan çıkarılmış olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca dış politikanın çok dar bir kadronun denetiminde oluşturulan bir alan haline getirildiği (bir anlamda İttihat ve Terakki Partisi'nin mirasına dönülmesi) şeklinde bir eleştiri de ileri sürülmüştür.[1353] Hükümet ise; Kore'ye asker gönderme kararının BM Güvenlik Konseyi'nin tavsiye kararına dayandığını ve bir savaş ilanı olmadığını ileri sürmüştür.[1354] Dönemin hükümeti, *"hür dünyanın diğer unsurlarıyla birlikte asker gönderilmesini"* NATO üyeliği için bir kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görmüştür. Zira hükümet, asker gönderme kararının alınmasından yaklaşık bir hafta sonra NATO üyeliği için ikinci başvuruyu gerçekleştirmiştir.[1355] Doktrinde Soysal; hükümetin tek parti döneminde dahi

---

[1350] **Emiroğlu**, s. 59.
[1351] **Erhan**, 1945-1960, s. 547; **Bulut**, s. 41.
[1352] **Eroğlu**, Milletlerarası Polis, s. 52.
[1353] Meclis'te Osman Bölükbaşı ile Ali Fuat Cebesoy'un eleştirileri için bkz. **Emiroğlu**, s. 64-65.
[1354] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 448.
[1355] Türkiye'nin birinci başvurusu, Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından reddedilmiştir. Konsey'in bu kararının arkasında ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının, örgütün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan raporun önemli bir etkisinin olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim söz konusu raporda; NATO üyeliği yerine, Türkiye ve

aldığı kararlarda Meclis'in desteğini arkasında duymak istediğini belirtmiştir. Nitekim yazar söz konusu karara konu olan olayların (Habeşistan Savaşı sebebiyle Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı uygulanmasını istediği tedbirler ile İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi) Kore kararına nispetle savaş ilanı durumuna çok daha az benzediğini ifade etmiştir. Yazar, belirttiği hususlardan ötürü Kore sorunu döneminde hükümetin söz konusu tutumuna yöneltilen eleştirilerin haklı olduğunu ileri sürmüştür.[1356]

Kore'ye asker gönderilen dönemde hükümetin asker gönderme kararı, kamuoyunda genel olarak olumlu karşılanmasına rağmen, biçimsel açıdan eleştirilmiştir. Nitekim Meclis onayına sunulmadan yurtdışına asker gönderilmesi, bir Anayasa ihlali olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın Kore'ye asker gönderme kararının NATO üyeliği için gerçekleştirildiği ve NATO üyeliğinin de İkinci Dünya Savaşı sonrasında zor bir süreçten geçen Türkiye için önemli bir çıkış yolu olduğu ileri sürülmüştür. Zira dönemin hükümeti, Kore'ye asker gönderilmesi sonucunda Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağlayabilmiştir. Nihai anlamda Türkiye, 16 Şubat 1952 tarihinde on iki devlet adına sunulan davetiye ile Lizbon'daki Konferansa çağrılmış ve 19 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO üyeliği, Meclis tarafından oybirliği ile onaylanmıştır.[1357]

Sonuç olarak; Kore müdahalesi açısından 1951 yılında da devam eden silahlı çatışmalar sonrasında 38. Paralel çizgisi tekrar sınır olarak belirlenmiş ve 27 Temmuz 1953 tarihinde ateşkes imzalanmıştır.[1358] Soğuk Savaş döneminin ilk büyük sıcak çatışması olarak nitelendirilen Kore Savaşı ardından imzalanan ateşkesten sonra Türk Tugayı görevde kalmaya devam etmiş ve Tugay'ın maaş ve yollukları Türkiye tarafından karşılanmıştır. Buna karşın 27

Yunanistan'a Akdeniz Paktı'nın kurulması için ortak çalışmalar yapma önerisi sunulmuştur. İngiltere, İtalya, Türkiye, Yunanistan ile Mısır tarafından kurulması öngörülen Akdeniz Paktı ile NATO üyesi olan ülkeler ve NATO dışında kalan fakat ittifaka yakın ülkeler arasında Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlayacak bir birliğin oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye Akdeniz Paktı fikrine önceleri soğuk yaklaşmasına rağmen, sonradan Türkiye'nin NATO üyeliğinden başka bir seçeneği bulunmadığı yönündeki görüş ağır basmıştır. Sonuç olarak değişen dünya koşullarının (Sovyetler Birliği'nin atom silahlarına karşılık bölgede bir hava üssü ihtiyacı, Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ihtimali, Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği hedefi haline gelmesi, Türkiye'nin Ortadoğu petrollerine yakın olması ve Kore Savaşı'nda Türkiye'nin sergilediği performans) ABD'de yarattığı endişenin etkisiyle, 15 Mayıs 1951 tarihinde, ABD Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önermiştir. 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ve Yunanistan'ın davet edilmesine karar verilmiş ve 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan resmen NATO üyesi olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın kara kuvvetlerinin NATO'nun Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanması ve deniz kuvvetlerinin ise Ortadoğu Komutanlığı emrine verilmesi öngörülmüştür. Türkiye'nin NATO üyeliği süreci ile Akdeniz Paktı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Erhan**, 1945-1960, ss. 545-550.

[1356] **Soysal**, Dış Politika, s. 204.

[1357] **Bulut**, s. 42.

[1358] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 164.

Mayıs 1960 tarihinden sonra Kore'de bırakılan sembolik manga daha önce de belirtildiği gibi 1971 yılında geri çağrılmıştır.[1359]

İnsancıl hukuk açısından ise Kore Savaşı döneminde bölgede askeri hareketlilikler arttıkça savaş esirlerinin Kuzey Koreliler tarafından kurşuna dizildikleri veya insanlık dışı muamelelere maruz tutuldukları yolunda haberler gelmeye başlamıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri, taraf hükümetlerden Cenevre Sözleşmeleri'ne riayet etmelerini ve Milletlerarası Kızılhaç Komitesi'nin görev yapmasını kabul etmelerini talep etmiştir. Bu çağrı sonrasında her iki taraf yönetimi de söz konusu hükümlere bağlı kaldıklarını ve gerekli tedbirlerin alındığını bildirmişlerdir. Buna rağmen BM üyesi diğer devletlerin Kore Savaşı'na müdahale etmeleri ve beraber hareket etmelerinin uluslararası barışın korunması ve insancıl hukuk kurallarını ihlal eden kişilerin soruşturulması ve cezalandırılması açısından önemli bir ihtiyaç olduğu ileri sürülmüştür.[1360]

Kore Savaşı'na Türk askeri birliğinin gönderilmesi kararının Türk Anayasa tarihine etkisi açısından 1961 Anayasası'nın yapım sürecindeki Temsilciler Meclisi görüşmelerine değinmek yararlı olacaktır. Nitekim Meclis görüşmelerinde Fahri Belen: *"... Kore muharebesi milli tarihimize şerefli sayfalar eklemiştir, bu bakımdan Kore'ye kuvvetlerin gönderilmesi yerinde olmuştur, fakat bu kararın ne şekilde verildiğini biliyor musunuz? Yalova'da Reisicumhur, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı karar vermişlerdir Tatbikat için de Genel Kurmaya gerekli emirler verilmiştir. Usulen Bakanlar Kurulundan karar alınması için, 3-4 gün sonra Bakanlar Kurulu toplanmıştır, Bakanlar Kurulundan usulen karar alınması, uysal arkadaşları iştirak ettirmek suretiyle temin edilmiş, bendeniz ve Sayın Nihat Reşat Belger bu toplantıya davet edilmemiştir. Ondan sonra da Meclis tasdik etmiştir. Arkadaşlar, karar yerindedir, fakat usul, tatbik edilen şekil hatalıdır. Artık milletlerin mukadderatı birkaç kişinin hata ve savabına bırakılamaz."* şeklindeki konuşmasıyla Kore Savaşı'na askeri birlik gönderilmesi kararının alınmasındaki süreci değerlendirmiştir.[1361] Gerçekten de Kore Savaşı'na askeri birlik gönderilmesi sürecinde Meclis onayına başvurulmaması, 1924 Anayasasında yer almayan Meclis'in izin verme yetkisine ilişkin düzenlemenin 1961 Anayasasında açıkça düzenlenmesinin arkasındaki siyasi neden olarak kabul edilmektedir.[1362]

[1359] **Erhan**, 1945-1960, s. 547.
[1360] **Alsan**, 1949 Cenevre Sözleşmeleri, s. 56-57.
[1361] **Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2, s. 2316.
[1362] **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 448.

4.3.1.2. Körfez Krizleri Sebebiyle Irak Müdahaleleri

Türkiye açısından Irak sorununun başlangıcının; Musul'un 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Antlaşması'nın 7. maddesine dayanılarak İngiltere tarafından işgal edilmesi olduğu kabul edilmektedir. Buna karşın I. Körfez Krizi[1363] bağlamında Irak sorunu, Irak silahlı kuvvetlerinin 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'i işgal etmesiyle başlamıştır[1364] Körfez krizleri sebebiyle Irak'a gerçekleştirilen müdahelelerin, iki ayrı körfez krizine ilişkin dönemler ayrımında ele alınması doğru olacaktır. Bununla beraber Irak'a gerçekleştirilen müdahalelere Türkiye'nin katılımı ile terörle mücadele amaçlı gerçekleştirilen sınır ötesi harekatların birbirinden farklı hukuki niteliği olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Türkiye'nin Irak müdahalesine katılımının sebebi Körfez krizleri iken, sınır ötesi harekatların gerekçesi terörle mücadeledir. Dolayısıyla bu başlık altında öncelikle Körfez krizleri sebebiyle gerçekleştirilen müdahalelere Türkiye'nin katılımı hususları ele alınacaktır. Terörle mücadele amaçlı sınır ötesi harekatlar ise ileride ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

4.3.1.2.1. I. Körfez Krizi (17 Ocak 1991-25 Haziran 2001)

Türkiye, Kuveyt işgali öncesinde de Irak'a gözlem misyonu amaçlı olarak askeri personel göndermiştir. 1980-1988 yılları arasında süren İran-Irak Savaşı sonrasında, ateşkesin ve askeri kuvvetlerin geri çekilmesini gözetlemek ve denetlemek için Birleşmiş Milletler İran-Irak Askeri Gözlem Grubu oluşturulmuştur. Türkiye, anılan Gözlem Grubu kapsamında 1988 yılının Ağustos ayı ile 1991 yılının Mayıs ayları arasında altışar aylık sürelerle ve dönüşümlü şekilde 10 askeri gözlemci bulundurmuştur. Irak silahlı kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesinin ardından 1991 yılının Nisan ayında kurulan BM Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu; Irak-Kuveyt sınırındaki askerden arındırılmış bölgeyi gözetleme, sınır ihlallerini caydırmak ve düşmanca eylemleri rapor etmekle görevlendirilmiştir. Türkiye, UNIKOM olarak adlandırılan Misyon kapsamında 1991 yılının Mayıs ayına kadar toplam 75 personelle yer almıştır. Nihai anlamda

---

[1363] Körfez Krizi'nin Türk dış politikası açısından öneminin; Irak'ın kuzeyinde ikinci cephe açılması isteğinin yaşamsal çıkarları tehdit edilmedikçe statükocu bir nitelik taşıyan Türk dış politikasından ciddi bir sapma olarak nitelenmesi, savaş sırasında en kritik konumdaki yetkililer olan dönemin Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı'nın tepki göstererek istifa etmeleri, Genelkurmay Başkanı'nın istifasıyla bir sivilin savaşı istemesine karşın bir askerin ise savaştan kaçınması gibi bir durumun ortaya çıkması, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile Türkiye'den havalanan ABD uçakları arasında benzerlik kurularak Türkiye'nin de savaşa sürüklendiği eleştirileri ile Körfez Savaşı'na dahil olma isteğinin arkasında ABD'nin bulunduğu iddiaları olduğu ileri sürülmüştür. Buna karşın savaşın Türkiye açısından ekonomik ve siyasi yönden zararlı sonuçlara yol açtığı ifade edilmiştir. Irak'a uygulanan 10 yıllık ambargodan dolayı Türkiye'nin uğradığı zararın yaklaşık 100 milyar dolar olmasına rağmen beklenen yardımın yaklaşık 4.2 milyar dolar olması şeklinde bir ekonomik zararın olduğu ileri sürülmüştür. Siyasi açıdan ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan ekonomik sorunlar, işsizliğin artması ve Irak'tan ülkeye gelen insanlardan dolayı Kürt sorununun ağırlaştığı belirtilmiştir. **Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler, s. 256-258.

[1364] Toluner, Sevin, "Gündemdeki Irak' Söyleşisi'ne Katkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 503.

Irak'taki gelişmeler sebebiyle askıya alınan Misyon'da görevli altı Türk subayı, 18 Mart 2003 tarihinde geri çekilmiştir. Ayrıca kriz sonrasında mültecilerin güvenli şekilde geri dönüşleri ve Kuzey Irak'taki silahlı faaliyetlerin engellenmesi amacıyla 1991 yılının Mart ayında başlatılan Huzuru Sağlama Harekatı kapsamında Türkiye, bir keşif filosu ve irtibat subaylarından oluşan bir mekanize bölük ile yer almıştır. Toplam 1862 kişinin görev yaptığı ve 77 uçak ile helikopterden (44'ü ABD ve 4'ü Türkiye) oluşan askeri kuvvetler, Zaho bölgesinde *"güvenli bölge"* oluşturma amaçlı çalışmalarla harekata başlamışlar ve 16 Temmuz 1991 tarihinde ilk harekat sona ermiştir. Türkiye, 12 Temmuz 1991 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararı ile Çekiç Güç olarak da adlandırılan İkinci Huzuru Sağlama Harekatı'na katılmıştır. Bu bağlamda içinde TSK'nın da yer aldığı askeri kuvvetlerin Türkiye'de konuşlanmasına izin verilmiş ve bu iznin dayanağı olarak da 126 sayılı Meclis kararı[1365] gösterilmiştir.

Doktrinde, söz konusu askeri faaliyetlere 126 sayılı Meclis kararının dayanak olarak gösterilmesi eleştirilmiştir. Nitekim Uzgel, 126 sayılı Meclis kararı ile yasama organının yetkisini yürütmeye devretme ve ani bir karar verme durumunda Cumhurbaşkanına ait olan yetkiyi de hükümete aktarmanın sorunlu olduğunu belirtmiştir. Yazar, ayrıca söz konusu Meclis kararı kapsamında zamanı ve gereğini belirleme konusundaki yetkiyi bir askeri otoriteye devretmek gibi sakıncaların da bulunduğunu ileri sürmüştür. Çekiç Güç, 1991 yılının Eylül ayında Türkiye'nin talebi sonucunda kara birliklerinin çekilmesinin ardından 77 uçak ve helikopterden oluşan bir askeri kuvvet haline gelmiştir.[1366]

Huzur Harekatı, Türkiye'nin beklentilerinin aksine başka bir mülteci krizi, bölgede yeni bir devlet kurulması ve bölgede terörist faaliyetlerin artışa geçmesi gibi riskler doğurmuştur. Nitekim başlangıçta mülteci krizi ve bölgedeki güvenlik ihtiyacı açısından ideal bir çözüm gibi görünen Harekat'ın siyasi sonuçları beklendiği gibi olmamıştır. Harekat sonucunda Türkiye'nin Çekiç Güç'ün şemsiyesi altında bölgede yeni bir devletin oluşturulmasına karşı olmasına

---

[1365] 17 Ocak 1991 tarihli, 126 sayılı Meclis kararı metni: *"Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez krizi sebebiyle öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisi için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararını desteklemek ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardıma olmak üzere; lüzum, hudut, şümul ve zamanı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmalarına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17.1.1991 tarihli 66 ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır."* şeklindedir. 126 sayılı karar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/karartbmmc074/karartbmmc07400126.pdf (Erişim tarihi: 12.02.2021).

[1366] Doktrinde Çekiç Güç aleyhindeki görüşler; terör örgütüne yardım ettiği, Kuzey Irak'ta otorite boşluğu yarattığı ve orada bir Kürt devleti kurulmasına yardımcı olduğuna ilişkin iddialardır. Nitekim Çekiç Güç'e ait helikopterler ile terör örgütüne yardım malzemesi atıldığı, yaralı teröristlerin taşındığı ve örgüt faaliyetlerinde de bir artış görülmesinin bu iddiaları güçlendirdiği ifade edilmiştir. **Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler, s. 261-263.

rağmen, Batılı devletlerin bundan rahatsız olmaması şeklinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Nitekim Harekat'ın bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin kökenindeki milliyetçiliğe ilişkin büyük değişikliklere sebep olduğu ileri sürülmüştür. Anılan değişikler sonucunda söz konusu ayrılıkçı hareketlerin terör örgütüne evrildiği ifade edilmiştir.[1367]

1 Ocak 1997 tarihinde başlatılan ve Irak'ın kuzeyindeki Uçuşa Yasak Bölge'deki hava ihlallerini önlemeyi amaçlayan Kuzeyden Keşif Harekatı, Huzur Harekatı'nın yerini almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, BM kararı doğrultusunda ve 477 sayılı Meclis kararına dayanarak Türkiye, ABD ve İngiltere tarafından oluşturulan Birleşik Görev Kuvveti kapsamında İncirlik Hava Üssü'nde konuşlanmış olan hava unsurları ile katılmıştır.[1368] 477 sayılı Meclis kararı uyarınca izin verilen yetkinin sınırları, sadece keşif ve gerektiğinde önleme uçuşları olarak belirlenmiştir.[1369] Keşif Harekatı; Irak üzerindeki uçuşlarda taşınacak silahların meşru müdafaa hakkıyla sınırlı olması, tüm silahların Türkiye'nin onayına tabi olması ve Türkiye'nin harekatın süresini ve kapsamını tayin etme yetkisine sahip olması şeklinde yeni ilkelere tabidir. Söz konusu Harekat kapsamında; ABD 41, İngiltere 7, Türkiye 4 uçak ve helikopter ile toplam 1324 personel yer almıştır. Tartışmalı Huzuru Sağlama Harekatı'nda sorun yaratan Askeri Eşgüdüm Merkezi'nin sınır içindeki Silopi'ye taşınması ve değinilen yeni ilkeler kapsamında söz konusu sorunların çözümlenmesi sonucunda Keşif Harekatı'na verilen yetkinin süresinin uzatılması, tartışma yaşanmadan mümkün olmuştur.[1370]

BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında almış olduğu 660 sayılı karar uyarınca; Irak kuvvetlerinin derhal ve kayıtsız şartsız olarak Kuveyt topraklarından çekilmesi çağrısını yapmıştır.[1371] Konsey, dört gün sonra aldığı 661 sayılı karar kapsamında ise üye devletlerden Irak'a karşı en kapsamlı ekonomik ve siyasal önlemler uygulanmasını talep etmiştir.[1372] Türkiye, Konsey kararına uymuş ve Irak'a tüm mal alım-satımlarını ve taşımacılığı derhal yasaklamıştır. Doktrinde Pazarcı, Türkiye'nin uluslararası hukukun bir gereği olarak BM Antlaşması'nın ilgili hükümlerine uymayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Yazar, salt ulusal çıkar açısından ele alındığında Türk ekonomisi açısından oldukça olumsuz etkileri olan bu

---

[1367] Pamukçu, Konuralp, "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 211.

[1368] **Koçer**, s. 49-55; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1369] 25 Aralık 1996 tarihli, 477 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000477.pdf (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1370] **Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler, s. 266.

[1371] 2 Ağustos 1990 tarihli, 660 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/660(1990) (Erişim tarihi: 25.12.2020).

[1372] 6 Ağustos 1990 tarihli, 661 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/661(1990) (Erişim tarihi: 25.12.2020).

uygulamalar arasında bir boru hattı aracılığı ile Yumurtalık'a kadar taşınan Irak petrolünün aktarımının durdurulmasının yer aldığını belirtmiştir.[1373] Ekonomik önlemlerin etkili olmaması ve Irak kuvvetlerinin tamamen geri çekilmemesi sebebiyle BM Güvenlik Konseyi tarafından 678 sayılı karar alınmıştır. 678 sayılı Konsey kararı uyarınca; 660 sayılı Konsey kararında öngörülen amaçların, yani Irak kuvvetlerinin Kuveyt topraklarından kayıtsız-şartsız çekilmesi amacının gerçekleştirilmesi için Kuveyt hükümeti ile işbirliği halinde olan ve bölgede kuvvet bulunduran devletlere gerekli bütün yollara başvurma yetkisi tanınmıştır.[1374] Türkiye, 661 sayılı kararda yer alan tedbirleri uygulamasına karşın, 678 sayılı karar ile izin verilen tedbirlere katılmamış ve Koalisyon Kuvvetleri kapsamında yer almamıştır. Doktrinde Pazarcı, karar kapsamında uluslararası hukuk ve BM Antlaşması açısından herhangi bir zorunluluk öngörülmemiş olması sebebiyle Türkiye'nin dış politika kararında ulusal çıkarlarına uygun olarak hareket etmeyi tercih ettiğini belirtmiştir.[1375]

Irak'a karşı düzenlenen askeri harekatlar, başarılı olmuş ve Irak kuvvetleri geri çekilmiştir. Ancak söz konusu Konsey kararları, sadece Irak kuvvetlerinin geri çekilmesini amaçlamış, Saddam yönetiminin devredilmesi için gerekenlerin yapılması yetkisini tanımamıştır. Nihai anlamda I. Körfez Krizi'ne ilişkin olarak alınan 687 sayılı Konsey kararı kapsamında; askerden arındırılmış bölgeler tespit edilmiş, terörle mücadele yükümlülüğü vurgulanmış ve en önemlisi ise Irak devletine biyolojik, kimyasal veya bakteriyolojik tüm kitle imha silahlarının tamamını imha etme yükümlülüğü öngörülmüştür.[1376] 687 sayılı karar, bu yükümlülüklerin gereğinin yapılıp yapılmadığını uluslararası denetime tabi tutmuş, ancak Saddam yönetimi bu yükümlülüklere aykırı davranmış ve 1998 yılının son aylarında denetim komitelerini ülke dışına çıkarmıştır. Saddam yönetiminin öngörülen yükümlülükleri ihlal etmesine ilişkin 1998 yılından 2001 yılına kadar çıkarılan çeşitli Konsey kararları ile yükümlülüklerin yerine getirilmesi çağrısı yapılmasına karşın, Irak'ın kararlara uymamasının esaslı ihlal olduğu ifade edilmiştir.[1377]

Doktrinde Irak müdahalesi açısından genel olarak; Irak'ın silahsızlanma ve BM denetçileriyle işbirliği yapma yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasının, 687 sayılı kararın hüküm ve sonuçlarını ortadan kaldırmadığı ve Konsey'in silahlı kuvvet kullanma yetkisini

---

[1373] Pazarcı, Hüseyin, "Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etkeni", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 699.
[1374] 29 Kasım 1990 tarihli, 678 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/678(1990) (Erişim tarihi: 25.12.2020).
[1375] **Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Etkeni, s. 699.
[1376] 3 Nisan 1991 tarihli, 687 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/687(1991) (Erişim tarihi: 04.12.2020).
[1377] **Toluner**, Gündemdeki Irak, s. 504.

açıkça veren bir kararına ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir.[1378] Konsey'in Irak meselesine birkaç saat içerisinde el koyması ve başlangıcından itibaren söz konusu barış ve güvenlik sorununun çözümünde başka hiçbir olayda olmadığı kadar etkin bir rol oynamak istediği ifade edilmiştir. Nitekim 1990 yılından bugüne kadar alınan Konsey kararlarının da bunun bir göstergesi olduğu ifade edilmiştir.[1379] Doktrinde Keskin, Konsey'in bu süreçte BM Antlaşması'nın uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin belirlenen süreci düzenleyen VII. Bölüm'deki usulü takip ettiğini ve söz konusu aşamada ABD ile bazı devletlerin Körfez bölgesi ile Suudi Arabistan'a asker yığmaya başladığını ifade etmiştir. Irak'ın başka Körfez ülkelerine girmesini engellemek ve harekete geçmek için hazırlık amacıyla yapılan bu faaliyetlerin önderliğini yine ABD yapmıştır. Toplamda 29 devlet tarafından gönderilen yaklaşık 750 bin asker kapsamında, 500 bin ABD askerinin yer aldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Konsey tarafından Irak'a tanınan sürenin dolmasıyla 15 Ocak 1991'de müdahale etmek konusunda özgür olan söz konusu silahlı kuvvetleri yöneten devlet, ABD olmuştur.[1380]

Türkiye I. Körfez Krizi'ne bağlı olarak Irak'a 107, 108 ve 126 sayılı Meclis kararları ile silahlı birlikler göndermiştir.[1381] Söz konusu Meclis kararlarına dayalı olarak izin verilen yürütme organının yetkisinin, sonraki tarihlerde çıkarılan birçok Meclis kararı ile uzatılması öngörülmüştür.[1382] 107 sayılı kararda silahlı kuvvet gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin kabul edilmesi ve savaş ilanı yetkisi öngörülmüş iken, 108 sayılı kararda savaş ilanından bahsedilmemiştir. 107 sayılı kararda öngörülen savaş hali ilanı yetkisi, ülkemize bir saldırının gerçekleşmesi ve derhal karşılık verilmesi maksadına münhasıran verilmiştir. 126 sayılı kararda ise silahlı kuvvet kullanma yetkisi veren 678 sayılı Güvenlik Konseyi kararına atıf yapılmasından dolayı İncirlik Hava Üssü'nün kullanılması hususunun BM otoritesi altında

---

[1378] **Göztepe**, s. 86.

[1379] Çağıran, Mehmet Emin, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1511 (2003) Sayılı Kararını Hazırlayan Sebepler ve Bu Karar Çerçevesinde Irak'taki Son Durum", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2004, s. 30.

[1380] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 164.

[1381] 12 Ağustos 1990 tarihli, 107 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc073/karartbmmc073/karartbmmc07300107.pdf ; 5 Eylül 1990 tarihli 108 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar108.html ; 17 Ocak 1991 tarihli 126 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar126.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1382] Yürütme organına verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin; 180, 206, 245, 278, 325, 353, 371, 386, 409, 435, 452, 477, 506, 528, 621, 642, 658, 698, 710 ve 720 sayılı Meclis kararları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (Erişim tarihi: 29.11.2020); Bununla beraber 409 sayılı Meclis kararı önceden de belirtildiği üzere Anayasa Mahkemesi'nin 14 Mayıs 1996 tarihli kararı ile eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirilerek iptal edilmiştir. Mahkeme'nin E: 1996/21, K: 1996/15 sayılı, 14.05.1996 tarihli kararı, erişim için bkz. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1996/15?KararNo=1996%2F15 (Erişim tarihi: 06.12.2020).

gerçekleştirilen eylemler olarak kabul edilmesi doğrultusunda uluslararası meşruiyet şartının sağlandığı kabul edilmektedir.[1383]

Türkiye, 126 sayılı karardan bir gün sonra NATO üslerini ABD uçaklarına açmış ve böylece ABD'ye Körfez Savaşı'nda önemli bir kolaylık sağlamıştır. İncirlik Üssü'ne inen ABD uçakları, gerçekleştirdikleri bombardıman kapsamında ya İncirlik'ten kalkarak Irak'ı bombalamış ya da Hint Okyanusu'ndaki üslerden ve uçak gemilerinden gelip Irak'ı bombaladıktan sonra İncirlik'e inmişlerdir.[1384] 126 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin 206 sayılı kararda; milli güvenlik ile sınır güvenliğine ilişkin sorunlar yanında, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal düzenini zorlama riski olan toplu göç harekatının tekrarının engellenmesi ile Irak halkının insani ihtiyaçlarının temin edilmesi amacıyla bölgede bulunan BM birimlerinin faaliyetlerinin güvenliğinin sağlanması amaçları ifade edilmiştir.[1385]

Anayasa Mahkemesi tarafından *"eylemli içtüzük değişikliği"* gerekçesi ile iptal edilen 409 sayılı kararda, anılan sorunlara ek olarak Irak'ın Kuzey bölgesindeki otorite boşluğundan yararlanan terör örgütünün saldırıları, bölgedeki iç çatışmalar ve halkın zarar görmesi ile ilgili hususlar belirtilmiştir.[1386] Yetkinin uzatılmasına ilişkin 452 sayılı kararda önceki kararlardan farklı olarak; bölgedeki Türk askeri personelinin sayısının artırılması ile bölgenin ekonomik canlılığını kazanabilmesi için BM Antlaşması'nın ambargodan zarar gören ülkelerle ilgili hükümleri uyarınca Türkiye'nin zararlarının telafisi öngörülmüştür.[1387]

Doktrinde, Türkiye'nin çoğu avcı bombardıman uçağı olan 48 uçaktan oluşan bir hava gücünü ülkeye kabul etmesinin hukuksal dayanağı olarak gösterilen 108 sayılı Meclis kararına ilişkin uygulamaların hukuka aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim söz konusu hava gücünün Türkiye'deki tesislerde konuşlandırıldıktan sonra yurtdışındaki hedefleri vurmak amacıyla bir harekata girişmesine yönelik ayrı bir izin kararı alınmadıkça, bu harekatların Türk Anayasal düzeni bakımından hukuka aykırı olacağı belirtilmiştir. 108 sayılı kararın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne açılan dava reddedilmiştir. Buna karşın söz konusu davada Mahkeme; kararda yer alan kriz süresince ve sonrasında kullanılacağı ifade edilen yetkinin sınırsız süre

---

[1383] **Toluner**, Gündemdeki Irak, s. 505.

[1384] Doktrinde Uzgel, bu gelişmelerin Türk kamuoyundan gizlendiğini ve ABD uçaklarının eğitim uçuşlarına çıktıkları şeklinde açıklama yapıldığını ifade etmiştir. **Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler, s. 256.

[1385] 24 Aralık 1992 tarihli, 206 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc076/karartbmmc076/karartbmmc07600206.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

[1386] 28 Mart 1996 tarihli, 409 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc079/karartbmmc079/karartbmmc07900409.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

[1387] 30 Temmuz 1996 tarihli, 452 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc079/karartbmmc079/karartbmmc07900452.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

boyunca kullanılabilmesini değil, uluslararası ilişkiler geleneğinin Körfez Krizi sebebiyle zorunlu kılabileceği makul süredeki meşru bir gereksinimi ifade ettiğini belirtmiştir. Doktrinde Mahkemenin *"uluslararası ilişkiler geleneği"* şeklindeki atfına yönelik olarak Tarhanlı; Mahkeme'nin bahsettiği şekilde bir gelenek bulunmadığını ve gelenek ifadesinin hukuksal bir anlama sahip olup olmadığının dahi belirsiz olduğunu belirtmiştir. Yazar, devletlerin ülkelerine davet edecekleri yabancı silahlı kuvvetler konusunda genellikle bir tutarlılık arz etmeyen antlaşmalar yaptığı için bu hususun *"uluslararası ilişkilerdeki gelenek"* çerçevesinde sınanamayacağını ve ilgili uluslararası antlaşmalar yoluyla belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1388]

Değinilen Anayasa Mahkemesi kararında; Meclis kararı doğrultusunda gerçekleştirilen askeri harekatlar ile ilgili olarak yasama organının bilgi edinme yoluyla sürdürülecek siyasi gözetimin önemi vurgulanmıştır. Bununla beraber yasama organına düzenli somut aralıklarla bilgi sunulması yükümlülüğünün kararda zikredilmemesi karşısında, söz konusu siyasi gözetimin nasıl yapılacağı belirsiz olmaktadır. Doktrinde Oder, gönderilen ya da kabul edilen asker sayısı, çatışma olasılığında çatışmaların sayısı, kapsamı, bölgesi, süresi, ve seyri konularında geleneksel bilgi edinme yollarının dışında hükümetin bilgi verme yükümlülüğünü somutlaştıracak emredici hukuk kurallarının açıkça düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar ayrıca; yasama organının özerk düzenleme yetkisinin bir aracı olan izin kararı ile konuyu düzenlerken titiz davranmasının ve düzenli aralıklarla kendisine rapor sunulmasını talep etmesinin yasama organının bilgi edinmesini kolaylaştırabileceğini belirtmiştir.[1389]

Doktrinde Tanör; 107, 108 ve 126 sayılı Meclis kararları uyarınca münhasıran Meclis'e ait olan bir yetkinin *"açık bono"* şeklinde ve toplu olarak yürütme organına aktarıldığını, nitekim savaş hali, silahlı kuvvet gönderme veya silahlı kuvvet kabul etme faaliyetlerinden hangisinin kastedildiğinin belirsiz olduğunu ve tercihin yürütmeye bırakıldığını ifade etmiştir. Yazar, ayrıca 107 sayılı karar ile yürütme organına verilen savaş ilanı yetkisinin Meclis'in toplantı halinde iken kullanmasına açık olduğu için münhasır yetkisinin bir devri anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar, Meclis tatilde veya ara vermede olmamasına

---

[1388] Tarhanlı, Turgut, "Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye", in: **Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan,** İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, s. 261-262, 274, dn. 59.

[1389] Oder, konuya ilişkin olarak; yürütme organının düzenli aralıklarla rapor sunmasını gerektiren bir düzenlemenin İçtüzük'e eklenmesini ve söz konusu düzenli aralıkların yasama organı tarafından somut olayın koşullarına göre her izin kararında tespit edilmesini, bilgi akışını ve bu bilgi akışı doğrultusunda izni değiştirme veya geri alma yetkisini etkili biçimde kolaylaştırabileceğini ifade etmiştir. Eylemli İçtüzük değişiklikleri karşısında etkisiz kalma riskine karşın, söz konusu rapor düzenleme yükümlülüğünün Anayasal bir düzenleme ile öngörülmesini önermiştir. Yazar yerinde olarak; yasama organının denetim ve bilgi edinme yetkisine ilişkin geleneksel araçlarını kullanma sıklığının, yargı denetiminin önündeki engel nedeniyle daha da önem kazandığını ve yasama organının sadece izin veren bir organ olmadığını, verdiği iznin siyasi gözetimindeki rolünün de dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. **Oder**, Silahlı Kuvvet Gönderme, s. 453-455.

rağmen bakanlar kurulu tarafından kullanabileceği ihtimaline karşın, bu defa da ani silahlı saldırı ve Meclis'in toplantı halinde olmaması durumunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılması yetkisini Cumhurbaşkanına tanıyan Anayasanın 92. maddesinin 2. fıkrasına aykırı şekilde söz konusu yetkiyi Cumhurbaşkanından alıp bakanlar kuruluna verdiğini belirtmiştir. Yazar, dönemin hükümet sözcüsü tarafından 126 sayılı Meclis kararı uyarınca *"uygulamanın zamanı ve gereğinin"* belirlenmesi yetkisinin Genelkurmay Başkanı tarafından kullanılacağının açıklanmasına da ayrıca dikkat çekmiştir. Bu bağlamda yazar; Türkiye'yi silahlı çatışmaya sokma yetkisinin Meclis'ten bakanlar kuruluna devri ile yetinilmeyip, söz konusu yetkinin Anayasa aykırı bir şekilde devredildiği bakanlar kurulunun yetkiyi askeri otoriteye devretmek gibi *"daha vahim bir Anayasa ihlali girişimi"* durumunun söz konusu olduğunu ileri sürmüştür.[1390]

687 sayılı Konsey kararı sonrasında alınan 688 sayılı karar kapsamında; Irak kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Kuzeye dönmesi sonrasında Türkiye-Irak sınırındaki yaklaşık 500 bin kişilik toplu göç hareketinin bölge barış ve güvenliği için bir tehdit olduğu tespit edilmiştir. Aynı kararda; Irak yönetimine halk üzerindeki baskıyı kaldırması, insan haklarına saygı göstermesi, siyasi haklarını tanıması ve bölgede bulunan insancıl faaliyetler gerçekleştiren kuruluşların çalışmalarını engellememesi çağrısı yapılmıştır.[1391] Görüldüğü üzere 688 sayılı Konsey kararı, öngörülen yükümlülüklerin ihlali halinde Irak'a askeri müdahale yetkisi tanımamaktadır. Buna karşın II. Körfez Krizi olarak adlandırılan dönemde ABD'nin Irak'a düzenlediği askeri müdahalenin dayanağı olarak 688 sayılı karar gösterilmiştir. 1991-2002 yılları arasında gerçekleştirilen ABD müdahalelerinin, esas amaç olan Irak'taki rejim değişikliğini gerçekleştiremediği ifade edilmiştir.[1392] Buna karşın nihai anlamda; 11 Ekim 2002 tarihinde ABD Kongresi tarafından büyük bir çoğunlukla alınan kararla yürütme organına Irak'a tek taraflı olarak askeri müdahale yetkisi verilmiştir.[1393]

126 sayılı Meclis kararından sonra alınan kararlarda 126 sayılı Meclis kararı ile 688 sayılı Konsey kararına atıf yapılmıştır. 126 sayılı Meclis kararı, 678 sayılı Konsey kararının uygulaması için yapılan çağrıya verilen bir izin içermektedir. Buna karşın 126 sayılı Meclis kararı ile 678 sayılı Konsey kararına dayanarak 688 sayılı Konsey kararında öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için Irak'ta uçuşa yasak bölgeler belirlenmesi, uçuş yasağına uyulmasını sağlamak için, bazı radar tesislerinin bombalanması şeklinde askeri

---

[1390] **Tanör**, Türkiye'de Dış İlişkiler, s. 507-508.
[1391] 5 Nisan 1991 tarihli, 688 sayılı Konsey kararı için bkz. s. 31-32, https://undocs.org/S/INF/47 (Erişim tarihi: 04.12.2020).
[1392] **Çağıran**, s. 31.
[1393] 11 Ekim 2002 tarihli, 114 sayılı ABD Kongresi kararı için bkz. https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-joint-resolution/114/text (Erişim tarihi: 05.12.2020).

harekatların gerçekleştirilmesi ve bu askeri harekatların daha geniş bölgelere yayılması şeklindeki faaliyetler, 688 sayılı Konsey kararında yetkilendirme konusu değildir. Söz konusu faaliyetlerin yetkilendirme sorunu, çözüm konusunda yetkili olan Güvenlik Konseyi'ne götürülmediği için durum belirsiz kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve ABD tarafından 688 sayılı Konsey kararının askeri müdahale yetkisi tanımasına yönelik yorumlanması şeklinde tartışmalı bir durum söz konusudur.[1394] Doktrinde Tarhanlı; yürütme organına izin veren Meclis'in ABD'nin *"kendinden menkul değerlendirme biçimi"* uyarınca meşru haller şartını belirlemesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve Türkiye'nin kendi egemenlik yetkileri bakımından sorgulanacak bir sonuç doğuracağını ifade etmiştir.[1395] Nitekim Dikmen Caniklioğlu da Türkiye'nin, Irak müdahalesine sunduğu dolaylı katkıların ülke açısından doğurduğu ve doğuracağı sorumlulukların bilincine varması gerektiğini belirtmiştir.[1396]

4.3.1.2.2. II. Körfez Krizi (10 Ekim 2001-7 Ekim 2003)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1441 sayılı karar kapsamında; silahsızlanma konusunda belirtilen yükümlülüklere uyulmaması halinde Irak'ın birtakım ciddi yaptırımlarla karşılaşabileceği ifade edilmesine rağmen, bu yaptırımların içeriği ve niteliği açıkça belirtilmemiştir.[1397] Söz konusu ciddi yaptırımlar ifadesi, ABD tarafından Irak'ın işbirliği şartlarını yerine getirmemesi halinde BM'yi temsilen Irak'a savaş açılabileceği, ayrıca bu konuda ek bir Konsey kararına gerek olmadığı şeklinde yorumlanmış ve bu görüşe İngiltere de katılmıştır.[1398] Doktrinde, meşru bir müdahalenin ön şartı olarak Konsey tarafından oybirliği ile alınması gereken Irak müdahalesi kararının bazı üye devletlerin mutlaka kullanacağı düşünülen vetosu nedeniyle alınamayacağını öngören ABD'nin uluslararası meşruiyet kriterini Konsey kararından başka bir odakta aradığı ifade edilmiştir.[1399]

ABD, bu süreçte Irak'ın silahları, füzeleri ve üretim fabrikalarını göstermediğini, silahsızlanma denetimcilerini kandırdığını, Kızıl Haç Teşkilatı'na esir ve kayıplar konusunda bilgi vermediğini ve sınırları ötesine terör (1993 yılında Başkan Bush'a düzenlenen suikast girişimi) yaratmaya devam ettiğini ileri sürmüştür. ABD ayrıca, Irak'ta muhaliflere karşı bastırma, öldürme, sınır dışı etme ve ekonomik baskı yöntemlerini uygulamaya son

---

[1394] **Toluner**, Gündemdeki Irak, s. 506.
[1395] Yazar, Türkiye'nin harekata katılma yöntemi ile ilgili olarak; *"Modern siyasi ve hukuki kavramsallaşma sürecinin 'meşruiyet kaygısı' Macchiavelli'nin Hükümdar'ında (Prens) bulunamaz."* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 23-24.
[1396] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 91.
[1397] 8 Kasım 2002 tarihli, 1441 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1441(2002) (Erişim tarihi: 05.12.2020).
[1398] Reçber, Sercan, "Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 4, No: 13, 2007, s. 71.
[1399] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 61.

verilmediğini, halkın kullanımı için tahsis edilen kaynaklar ile 48 saray yapıldığını ve bu saraylarda kitle imha silahı ve askerler için yiyecek saklandığını iddia etmiştir. Irak'ın gerçekten ateşkes kurallarına uymamasına ve bunun Konsey kararı ile açıklanmasına rağmen, diplomatik çabalar sonucunda askeri müdahaleye gerek kalmadan 22 Şubat 1998 tarihinde BM ile Irak arasında anlaşma sağlanmıştır. Buna karşın bu süreçte ABD, tekrar bölgeye yığınak yapmaya başlamıştır. Irak ile BM arasındaki antlaşmaya göre; silahsızlanma ve iktisadi tedbirler konusunda gerekli denetimler için karşılıklı işbirliği yapılması öngörülmüştür.[1400] BM Güvenlik Konseyi tarafından sonradan alınan 1472 sayılı kararda; ABD ile İngiltere kuvvetlerine ilişkin olarak birleşik kumanda altında işgal kuvvetleri bakımından bu iki devletin uygulanabilir uluslararası hukuktan kaynaklanan yetki, sorumluluk ve yükümleri tanıdıkları ifade edilmiştir.[1401]

1483 sayılı Konsey kararında ise işgal altındaki ülke halkının ihtiyaçlarının giderilmesi açısından Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri hükümlerinin önemi vurgulanmıştır.[1402] 1511 sayılı Konsey kararı ile Koalisyon Geçici Otoritesi'nin sahip olduğu yetki ve sorumlulukların geçici olduğu, uluslararası toplum tarafından tanınacak temsili bir Irak yönetimi kurulduktan sonra sona ereceği ve o zamana kadar ara dönem yönetimini temsilen Hükümet Konseyi'nin Irak devletinin egemenliğini kullanacağı belirtilmiştir.[1403] Aynı karar ile ayrıca Irak'taki güvenlik meselesiyle ilgili olarak bir uluslararası güç kurulmuştur. Söz konusu uluslararası gücün görevlerinin genel anlamda; Irak'ta güven ve istikrarın sürdürülmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması, siyasi yapılanma için öngörülen planın uygulanmasını sağlayacak gerekli koşulların hazırlanması, BM'nin Irak'a yardım misyonu ve Irak Hükümet Konseyi ile Irak'taki diğer kamu kurumlarının güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olunması şeklinde ifade edilmesi mümkündür.[1404]

30 Haziran 2004 tarihinde seçilecek Irak Geçici Hükümeti işbaşına geçene kadar 1546 sayılı karar ile varlığına son verilen Hükümet Konseyi yerine, egemen ve bağımsız Irak Ara Hükümeti'nin yetki ve sorumluluğu yükleneceği, dolayısıyla anılan tarihte Koalisyon Geçici Otoritesi'nin sonlandırılacağı öngörülmüştür.[1405] Doktrinde Toluner; Konsey kararları ile işgal

---

[1400] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 167.
[1401] 28 Mart 2003 tarihli, 1472 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1472(2003) (Erişim tarihi: 05.12.2020).
[1402] 22 Mayıs 2003 tarihli, 1483 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1483(2003) (Erişim tarihi: 05.12.2020).
[1403] 16 Ekim 2003 tarihli, 1511 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1511(2003) (Erişim tarihi: 05.12.2020).
[1404] **Çağıran**, s. 41.
[1405] 8 Haziran 2004 tarihli, 1546 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1546(2004) (Erişim tarihi: 05.12.2020).

sonrasında Irak'taki durumun, meşru hükümetin daveti üzerine bağımsız bir devlet ülkesinde yabancı silahlı kuvvet bulundurma kalıbına uydurulmaya çalışıldığını ileri sürmüştür. Yazar haklı olarak; siyasi boyutta ve yargı organlarının önünde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Türkiye'den bağımsız veya hükümet olarak tanınmamasında ısrar eden aynı devletlerin, hızla iç savaşa sürüklenen Irak'ta *"tam egemen ve bağımsız"* bir hükümet bulmakta nedense herhangi bir sorun yaşamadıklarına dikkat çekmiştir.[1406]

II. Körfez Krizi bağlamında Irak'a gerçekleştirilen müdahalenin meşruiyeti, genel anlamda tartışmalıdır. Nitekim doktrinde Tarhanlı; iddia edildiği gibi Irak'ta kitle imha silahları kullanılarak bir silahlı saldırı tehdidi yaratıldığına ilişkin kanıtların bulunamadığını, ayrıca askeri müdahalelerin gerçekleştirilmesi ile beraber kitle imha silahlarını araştırmakla yetkili olan BM heyetlerinin bu faaliyetlerine son vermesi gerektiği için sorunun bağımsız ve nesnel bir değerlendirmeye tabi tutulmasının imkansız olacağını ifade etmiştir. Yazar sonuç olarak, uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından BM yerine ABD ve İngiltere gibi bireysel devletlerin ikame olacağını belirterek müdahalenin uluslararası hukukun meşru kabul ettiği bir örnek olmadığını savunmuştur.[1407] Keskin ise, Irak'taki kitle imha silalarını denetlemek ve yok etmekle görevlendirilmiş olan BM organı UNMOVIC tarafından gerçekleştirilen 11 haftalık denetimler sonucunda Irak'ta ABD ile İngiltere tarafından ileri sürülen tehlikeli bir kitle imha silahı deposu veya olanaklarının bulunamadığını ifade etmiştir. Yazar, her ne kadar uzun bir dönem boyunca denetime ilişkin yükümlülüklerine yerine getirmemiş olsa da Irak'ın 1441 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararından sonra işbirliğine ilişkin önemli ve olumlu adımlar attığının ortada olduğunu belirtmiştir. Yazara göre; ABD müdahalesine dayanak olarak gösterilen 678 sayılı Konsey kararına ilişkin kuvvet kullanma yetkisi, 687 sayılı Konsey kararı ile öngörülen ayrıntılı ve resmi ateşkes ile sonlandırılmıştır. Dolayısıyla yazar haklı olarak, hiçbir zaman Irak'taki rejimi zorlayıcı tedbirlerle değiştirilmesine ve kuvvet kullanılmasına izin vermeyen 678 sayılı karara dayanılarak gerçekleştirilen müdahalenin hukuki temelden yoksun olduğunu belirtmiştir. Yazar ayrıca, 678 sayılı kararda belirtilen ateşkesin ihlali halinde kuvvet kullanılmasının öngörüldüğünün varsayılması halinde dahi söz konusu ihlalin mevcudiyetine ve kuvvet kullanılmasına devletlerin değil, sadece BM Güvenlik Konseyi'nin karar verme yetkisinin olduğunu belirtmiştir.[1408]

[1406] Toluner, Sevin, "Irak Savaşı ve İnsancıl Hukuk Söyleşisi'ne Katkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 174.
[1407] **Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma, s. 20.
[1408] Keskin, Funda, "Irak Savaşı ve Uluslararası Hukuk", **Hukuk ve Adalet Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 1, 2004, s. 17-21.

Doktrinde Bozkurt; 678 sayılı Konsey kararının sadece Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasını amaçladığını, bu amacın gerçekleştirilmesi ile kararın uygulanmasının mümkün olmadığı için söz konusu kararın müdahaleye dayanak olmasının imkansız olduğunu ve 688 sayılı kararın da müdahale yetkisi vermediğini ifade etmiştir. Yazar ayrıca, Irak'a uygulanan yaptırımların Saddam'ı devirme amacına yöneldiğini, buna karşın ilerleyen dönemlerde ABD'nin hukuku kendi çıkarlarına alet ettiğini ve yaptırımların meşruiyetini sarstığını, nitekim bir kişi için milyonlarca insanın cezalandırıldığını ileri sürmüştür.[1409]

ABD yönetimi ve müttefiklerinin, BM gibi küresel örgütlenmelerin temel gereklerinden olan çok taraflı hareket ve sorumluluğu göz ardı ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda duruma göre müttefiklerin değişebildiği ve müttefikliğin olaylarla sınırlı kalabileceği seçmeli birçok taraflılık tercihi, doktrinde *"a la carte multilateralism"* olarak adlandırılmıştır. Bu tercihin ilk örneğinin ise ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak müdahalesi olduğu ifade edilmiştir.[1410] ABD'nin müdahalesine dayanak olarak gösterdiği önleyici meşru müdafaa doktrini, bu açıdan yol gösterici olabilecektir. Dönemin ABD Başkanı Bush[1411] tarafından açıklanan doktrin kapsamında; teröristler ve bilerek bunları barındıranlar arasında ayrım yapılmayacağı, bunlar arasından özellikle kitle imha silahlarını edinmeye veya kullanmaya çalışanların hedef alınacağı ve kendini koruma hakkını kullanarak bu teröristlere karşı önceden davranıp ülke ve halka zarar vermelerinin önleneceği ifade edilmiştir. Önleyici meşru müdafaa hakkını ifade eden Bush Doktrini; uluslararası sistemin istikrarını temelden sarsacak tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir imkan olması yönüyle kuvvet kullanma yasağı kuralına zarar vermesi ve dolayısıyla silahlı çatışmaların artmasına sebep olma riskinden dolayı eleştirilmiştir.[1412]

[1409] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 170.

[1410] Yapıcı, Utku, "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 2, No: 7, 2006, s. 38.

[1411] Bush tarafından ileri sürülen doktrine fikirsel hazırlığın; Yeni Muhafazakarlar olarak adlandırılabilecek olan ABD'nin Neo-Cons adlı bir grubunun, Bush'un psikolojik durumundan da yararlanarak, ABD'nin tartışılmaz hegemon bir güç olmasını sağlamak için sergilediği sistematik çalışmalar olduğu ifade edilmiştir. Bush'un ABD Başkanlığının genel olarak dayandırıldığı üçlü ittifak olarak anılan Neo-Cons, Evanjelizm (Hristiyan Köktendinciliği) ile neoliberalizm taraftarlarından oluştuğu ve 1980 yılında Başkan seçilen Ronald Reagan'ın da benzer ittifaka dayandığı ileri sürülmüştür. Oran, Baskın, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Dönemin Bilançosu", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 17.

[1412] ABD'nin önleyici meşru müdafaa doktrini ile ilgili olarak, önleyici savaş *(preventive war)* ve önleyici vuruş *(preemptive strike)* kavramları arasındaki farka değinmek yararlı olacaktır. Bu iki kavram arasındaki ayrım, genel olarak vukuu muhakkak-yakın tehdit kavramına referansla yapılmaktadır. Buna göre; *pre-emption* kavramı, tahrik edilmemiş ve yakın bir tehdidi önceden yapılacak bir harekatla ortadan kaldırmayı amaçlamakta olup, bazı yazarlar tarafından hukuka uygun olarak kabul edilmekte ve örnek olarak 1967 Altı Gün Savaşları gösterilmektedir. Buna karşın önleyici savaş *(preventive war)* kavramı ise bir silahlı çatışmada vukuu muhtemel potansiyel bir tehdidi ortadan kaldırmak için önleyici bir saldırıyı ifade etmekte olup, hukuka aykırı bulunmakta ve örnek olarak ise Irak'tan kaynaklanan vukuu muhtemel bir tehdide karşı İsrail'in 1981 yılında Osirak Reaktörü'ne gerçekleştirdiği

Bush Doktrini'nin temel anlamda; Bush'un 29 Ocak 2002 ve 1 Haziran 2002 tarihlerinde yaptığı konuşmalar ile 2002 yılının Eylül ayında ilan edilen ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'ne dayandığı ileri sürülmüştür. Bu hususlar ışığında Doktrin kapsamında; terör örgütleri ile ortaklık içinde olan ve kitle imha silahlarına sahip bulunan İran, Irak ile Kuzey Kore devletleri *"Şer Ekseni"* olarak nitelendirilmiş ve düşman olarak ilan edilmiştir. Bu doğrultuda Doktrin; düşman devletlerin gelecekteki saldırısı hakkında somut kanıtların bulunmaması halinde dahi kuvvet kullanmanın mümkün olduğunu öngörmektedir.[1413] Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi[1414] kapsamında öncelikle düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı askeri müdahale gerçekleştirileceği belirtilmiştir. İkinci olarak ise başka herhangi bir yabancı gücün, ABD'nin stratejik olarak askeri gücü ile rekabet edemeyeceği ileri sürülmüştür. Ayrıca ABD stratejisi, uluslararası işbirliğine taraf olmanın yanında ülke güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak için tek taraflı hareket edileceğini ve başta Müslüman ülkeler olmak üzere tüm dünyaya demokrasi ve insan haklarının yayılacağı ifade edilmiştir.[1415]

Bush Doktrini öncesinde; 1980'li yıllarda ileri sürülen *"Reagan Doktrini"* ise askeri müdahaleyi, terörizme karşı ve demokrasinin yerleşmesi için uygun bir araç olarak nitelemiştir. Bu bağlamda ABD'nin uluslararası hukuku icra etmek için hukuka hakim kılınması gerektiği savunulmuştur. Bush Doktrini, Reagan Doktrini kapsamında ileri sürülen hususlarda daha ileri gitmiş ve önleyici meşru müdafaa hakkını sadece *"vukuu muhakkak"* bir silahlı saldırı tehdidine karşı değil, bir saldırı varsayımına veya potansiyel bir tehdide karşı önleyici tedbirleri de hukuka uygun olarak nitelendirmiştir.[1416]

Önleyici meşru müdafaa doktrininin kabul edilmesi halinde dahi ABD'nin bu doktrin uyarınca müdahale etmesini doğuracak olan sebeplerin mevcut olmadığı ve hiç doğmadığından dolayı Irak müdahalesinin her halükarda hukuka aykırı olduğu ileri sürülmüştür.[1417] Nitekim Irak müdahalesine dayanak gösterilen BM Güvenlik Konseyi kararının, ABD'nin yorumladığı şekilde anlaşılması halinde dahi karara göre, silahlı müdahale gerçekleştirilmesinin kararda öngörülen silahsızlanma tedbirlerinin yerine getirilmemesi şartına bağlı olduğu belirtilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin görevlendirdiği komisyon ve uzmanların bölgede yaptıkları

---

saldırı gösterilmektedir. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 240-242.

[1413] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 239; **Yapıcı**, s. 32-33.

[1414] 20 Eylül 2002 tarihli, orijinal adı *"The National Security Strategy"* olan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi için bkz. https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/ (Erişim tarihi: 17.12.2020).

[1415] Halatçı, Ülkü, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 2, Sayı: 7, 2006, s. 83.

[1416] **Çakır**, s. 614.

[1417] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 88.

incelemeler sonucu sundukları raporlarda, Irak'ın yükümlülüklerine aykırı bir davranış içerisinde olmadığı net şekilde belirtilmiştir. Bu hususta doktrinde Çağıran; silahsızlanma denetimlerinin öngörülen şekilde devam etmesine rağmen, gerçekleştirilen müdahale ile hem kuvvet kullanma yasağının ihlal edildiğini hem de Konsey tarafından başlatılan ve takip edilen denetim sürecinin kesintiye uğratıldığını savunmuştur.[1418] Bu süreçte Irak'a giden BM ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı heyetlerinin herhangi bir kitle imha silahı tespit edememesinin ardından, Koalisyon Güçleri tarafından ve ABD (CIA) tarafından seçilen 1400 kişilik Irak Araştırma Grubu (ISG) tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan Deulfer Raporu dahi Irak'ta kimyasal ve biyolojik silahlar dahil olmak üzere hiçbir kitle imha silahı bulunmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca müdahale öncesinde gerekçe olarak ileri sürülen Irak'ın El Kaide ile işbirliği yaptığı iddiasının da Saddam'ın, söz konusu örgütü hiçbir zaman ülkeye sokmamış olmaması sebebiyle tamamen anlamsız olduğu ileri sürülmüştür.[1419]

Doktrinde Reçber, ABD ve müttefikleri tarafından Irak'a gerçekleştirilen müdahale açısından bu süreçte BM'nin devre dışı bırakıldığını, ABD ve İngiltere'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarının belirleyici olduğunu, uluslararası hukuk kurallarına güven bunalımı yaratıldığını ve dolayısıyla BM sisteminde bir meşruiyet krizi yaşandığını ileri sürmüştür.[1420] Hekimoğlu ise ABD işgalinin ortada verilmiş bir Konsey kararı veya meşru müdafaa durumunun bulunmamasına rağmen, ABD'nin terörizmi desteklediği, haklı bir savaşa neden olduğu, kitle imha silahları bulundurduğu veya insan haklarını ihlal ettiği gibi öznel gerekçelerle önleyici meşru müdafaa doktrini kapsamında Irak'ı işgal etmesinin meşru olmadığını belirtmiştir. Yazar, işgalin bir meşruiyetinin bulunmadığından ayrı olarak yaşanan toplu sivil kayıplarından

---

[1418] **Çağıran**, s. 35.

[1419] Doktrinde Oran, Irak işgalinin temel nedenlerinin; psikolojik (Bush'ın iç dünyası), sosyo-psikolojik (11 Eylül saldırılarının ABD halkına verdiği korku), ekonomik ve sistemik (ekonominin durumunun kötü olması, bütçe açıkları, ABD yönetiminin en yetkili kişilerinin petrol, otomotiv ve silah üretim sektörlerinde yer alması, petrol beklentisi) ile stratejik (sürekli dünya hegemonluğu projesi) gerekçeler olduğunu ileri sürmüştür. **Oran,** 2001-2012, s. 22-24.

[1420] **Reçber**, Irak'a Yönelik Askeri Müdahale, s. 80.

dolayı ABD'nin, BM Antlaşması'nın 55-56. maddelerini[1421] ihlalden sorumlu tutulması gerektiğini de savunmuştur.[1422]

ABD tarafından savunulan önleyici meşru müdafaa doktrininin, tüm ülkeler tarafından kabul edilemeyecek bir olgu olduğu ifade edilmiştir. Zira önleyici meşru müdafaa hakkının kabul edilmesi ihtimalinde; askeri açıdan zayıf devletlerin hakları ne kadar çiğnense de daha güçlü devletlere karşı harekete geçemeyeceği gerekçesiyle doktrin haklı olarak eleştirilmiştir. Ayrıca önleyici meşru müdafaa doktrini, güçlü devletlerin çok küçük olayları dahi bahane ederek diğer ülkelere müdahale edebilmesi riskini taşıması sebebiyle, hatta söz konusu bahanelerin müdahale etmek isteyen devlet tarafından yaratılması mümkün olduğu için sakıncalı olarak nitelendirilmektedir. Bir ülkeye müdahale etmek için en akla yatkın ve kolay bahane de müdahale edilmesi amaçlanan devletin terörü desteklediği iddiası olmaktadır.[1423] Doktrinde Yapıcı ise Bush Doktrini'nin sınırları genişletilmiş bir önleyici meşru müdafaa girişimi içerdiğini, buna karşın BM Antlaşması kapsamında yer alan kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkına ilişkin hükümlerin önleyici meşru müdafaa hakkına imkan tanımadığını ileri sürmüştür. Nitekim yazar, gerek BM Hukukunun gerek BM uygulamasının gerekse de BM kolektif güvenlik sisteminin çeşitli nedenlerle çalışamamasının, önleyici meşru müdafaayı meşru kılmayacağını ifade etmiştir.[1424] Taşdemir, Bush doktrini ile ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak müdahalesinin, BM'nin kolektif güvenlik sistemini yeniden *"marjinalleştirdiğini, araçsallaştırdığını ve ikincilleştirdiğini"* haklı olarak ileri sürmüştür.[1425]

Türkiye açısından ise Milli Güvenlik Kurulu'nun 27 Aralık 2002 tarihli toplantısı sonrası açıklanan bildiride; olası bir askeri operasyon için meşruiyetin şart olduğu vurgulanmıştır.[1426] 31 Ocak 2003 tarihli MGK toplantısında alınan karar kapsamında; öncelikle barışçıl yolların denenmeye devam edilmesi, uluslararası yasallık koşuluna bağlı olarak Meclis

---

[1421] BM Antlaşması'nın, *"Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği"* başlıklı IX. Bölüm'de yer alan, 55. madde: "*Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:*
a. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,
b. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanında uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini; ve
c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır." şeklindedir.
56. madde ise: *"Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler."* şeklindedir. **Gündüz**, s. 119.
[1422] Hekimoğlu, M. Merdan, "ABD'nin Irak İşgaline Uluslararası Hukuk Açısından Eleştirel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 9, Sayı: 34, 2013, s. 80-81.
[1423] **Çakır**, s. 615.
[1424] **Yapıcı**, s. 40.
[1425] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 271.
[1426] **Kaya/Acer**, s. 117.

tarafından muhtemel sorunlara karşı tamamen Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak üzere gerekli görülecek askeri tedbirlere ilişkin kararların alınmasını sağlayacak hususların hükümet tarafından belirlenmesi konusunda tavsiyede bulunulması öngörülmüştür.[1427] Doktrinde, MGK'nın uluslararası meşruiyet koşulunun sağlanması gerektiğini açıklamasının süreci zorlaştırdığı ve sorumluluğu hükümetin üzerine yıktığı ifade edilmiştir.[1428]

II. Körfez Krizi sonrasında, Meclis'in almış olduğu 722, 759, 763 ve 782 sayılı kararlar ile yürütme organına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak'a gönderilmesi konusunda yetki verilmiştir. 722 sayılı kararda; 11 Eylül saldırıları sonucunda anlaşılan uluslararası terörizm tehdidi, NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin işlerlik kazandığı, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1368 ve 1373 sayılı kararlar doğrultusunda ABD tarafından terörizme karşı başlatılan *"Sürekli Özgürlük Harekatı"* kapsamında TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına yönelik olarak yürütme organına yetki verilmiştir.[1429]

759 sayılı kararda; Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca çerçevesi çizilen yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediği için ortaya çıkan gerginlik ve kriz ortamının Türkiye'yi olumsuz etkilediği ve ciddi bir güvenlik riski doğurduğu ifade edilmiştir. Değinilen sorunlar doğrultusunda Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme ve inşaat çalışmaları ile altyapı faaliyetleri için ABD teknik ve askeri personelinin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmiştir. Reddedilen tezkere sonrasında alınan 763 sayılı kararda; askeri müdahalenin kaçınılmaz hale geldiği, Türkiye'nin güvenliğine yönelik terörist faaliyetlerin hızlandırıldığı ve bölgede istikrarsızlık olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu karar ile izin verilen askeri müdahale sonrasında Türkiye'ye yönelebilecek nüfus hareketlerinin sınırların ötesinde durdurulması, yerinden edilen kişilerin insani yardım ihtiyaçlarının yerinde karşılanması ve müdahale sonrasında geldikleri bölgelere geri dönmeleri için gerekli tedbirlerin alınması amaçlanmıştır. Kararda; TSK'nın, Irak'ın Kuzey bölgesindeki geçici mevcudiyetinin bölge güvenliği için teminat olmasından dolayı TSK'nın bölgeye gönderilmesine ve NATO üyesi birçok devletin yer aldığı müttefik hava kuvvetleri unsurlarının muhtemel bir askeri harekat kapsamında Türk hava sahasını kullanmalarına izin verilmiştir. 782 sayılı kararda ise BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararına atıf yapılmış ve söz konusu karar doğrultusunda BM üyesi devletlerin Irak'ta istikrar ve güvenlik şartlarının

---

[1427] MGK Ocak Ayı Toplantısı basın bildirisi için bkz. https://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-ocak-ayi-toplantisi (Erişim tarihi: 06.12.2020).
[1428] **Oran,** 2001-2012, s. 146.
[1429] 10 Ekim 2001 tarihli, 722 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/karartbmmc086/karartbmmc08600722.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

oluşmasına katkıda bulunmaya ve Irak halkına ülkenin yeniden inşası için destek vermeye davet edildiği ifade edilmiştir. Karar ile sonuç olarak; TSK'nın ülkedeki işgal durumununun sürdürülmesine katılmayacağı belirtilmiş, aksine Irak'taki durumun normalleşmesine ve Irak halkının insani ihtiyaçlarının karşılanmasına etkili bir katkı sağlamak amacıyla Irak'a gönderilmesine izin verilmiştir.[1430]

Doktrinde Uluşahin; 107 ve 108 sayılı kararlara kıyasen oldukça uzun ve ayrıntılı şekilde alınan 763 sayılı Meclis kararının, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen yetkinin sınırlı, belirli ve somut bir alana taşınması sağlandıktan sonra, yürütme organı tarafından bu yetkinin kullanılabilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılmasına imkan tanınmasının herhangi bir şekilde Anayasaya aykırılık sorunu oluşturmayacağını ifade etmiştir.[1431]

25 Şubat 2003 tarihinde Meclis'e sunulan ve 1 Mart 2003'te görüşülerek reddedilen tezkere, doktrinde oldukça tartışmalı bir husustur. Gerçekten de tezkerenin reddedilmesinin doğru veya yanlış olduğu sorunu bir yana; ABD istihkam birliklerinin Türkiye'ye gelmesine izin verilmesini öngören 759 sayılı Meclis kararı kapsamındaki faaliyetlerin Irak müdahalesi için Türkiye'ye gelecek olan ABD askeri birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılacağının bilinciyle kabul edilmesine rağmen, söz konusu karardan yaklaşık üç hafta sonra tezkerenin reddedilmesi ilginçtir.[1432] Nitekim ABD ile Türkiye arasında 8 Ocak 2003 tarihinde yapılan antlaşma kapsamında ABD'li yetkililerin Türkiye'de ön hazırlıklara başlamasına, yani liman ve havaalanlarının modernizasyonuna Meclis tarafından izin verilmesi, ABD'li yetkiler tarafından 1 Mart 2003 tarihinde sunulacak olan tezkerenin de kabul edileceğinin bir işareti olarak kabul edilmiştir.[1433] Buna karşın söz konusu tezkerenin sunulduğu ve 533 üyenin katıldığı Meclis görüşmesinde 264 kabul, 250 red ve 19 çekimser oy kullanılmıştır. Tezkerenin içeriğine ve neticelerine ilişkin tartışmalardan ayrı olarak, usule ilişkin de bir tartışma söz konusudur. Nitekim doktrinde Bakırcı; tezkerenin kabulü için 267 kabul oyu gerekirken, reddedilmiş sayılabilmesi için 533 üyenin salt çoğunluğu olan 267 red oyu gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yazar; Meclis İçtüzüğü'nün 57. maddesi uyarınca, tezkerenin Meclis gündeminden çıkarılmaması, aynı birleşimde bir saat geçtikten sonra yeniden oylanması ve bu şekilde de karar verilemediği takdirde (267 ve fazla red veya kabul oyu) sonraki birleşimin gündemine aktarılması gerektiğini belirtmiştir. Sonuç olarak yazar; Meclis'in bu konuda halen

---

[1430] 6 Şubat 2003 tarihli, 759 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar759.html ; 20 Mart 2003 tarihli, 763 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar763.html ; 7 Ekim 2003 tarihli, 782 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar782.html (Erişim tarihi: 29.12.2020).

[1431] **Uluşahin**, s. 1051, dn. 11.

[1432] Bölükbaşı, Deniz, **1 Mart Vakası – Irak Tezkeresi ve Sonrası,** 6. Bs., Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 35.

[1433] Uzgel, İlhan, "2001-2012: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 271.

bir karar vermemiş olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, tezkerenin reddedilmesiyle ortaya çıkan sonucun siyasi, toplumsal ve etik açıdan doğru bir karar olduğunu da eklemiştir.[1434]

Gerekli çoğunluğunun sağlanamaması nedeniyle reddedilen tezkerenin görüşüldüğü kapalı oturumun uzun sürmesinin, ülke için büyük önem taşıyan bir konunun yasama organının esas işlevine uygun biçimde ayrıntılı şekilde tartışıldığı ve reddedilmesi kararının da düşünülüp tartılmış olduğunu gösterdiği ileri sürülmüştür. Doktrinde Göztepe, Meclis görüşmeleri öncesinde tartışılacak hususun tezkerenin meşru olup olmamasından öte, böyle bir harekatın Türkiye'nin lehine olup olmadığı olduğu şeklindeki açıklamaya ilişkin olarak ulusal ve uluslararası hukukun dikkate alınmadığı böyle bir dış politika mantığının ülkeyi felakete sürükleyebileceği riskinden dolayı eleştirmiştir.[1435]

Reddedilen tezkereye ilişkin sorun; 13 Ocak 2003 tarihli *"Türkiye-ABD Hükümetleri Arasında Irak Harekatına İlişkin Karşılıklı Destek ve İşbirliği Hakkında Mutabakat Muhtırası"* isimli bir belgenin Türk Dışişleri Bakanlığı'na iletilmesi ile başlamıştır.[1436] Tarafların görüşmelerdeki beklentileri kapsamında Türkiye, ABD'nin Irak işgali sırasında Türk topraklarını kullanmamasını, ama Türkiye'nin Irak'ın Kuzey bölgesindeki etkinliğinin ve askeri varlığının devamını amaçlamıştır. Buna karşın ABD ise Türkiye toprakları üzerinden Irak'ta Kuzey cephesini açmayı, ancak Türkiye'nin bölgede etkin olmamasını istemiştir.[1437] Muhtıra'nın ayrıntılarına girmemekle beraber, telefon, elektrik ve su harcamalarının ödenmesi şeklindeki tali konuların dahi düzenlendiği Muhtıra kapsamında, Türkiye üzerinden gerçekleştirilecek harekatın esasları ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin güvenlik amacıyla Kuzey Irak'a girmesine ilişkin önemli hususların yer almamasının tartışmalı olduğu ifade edilmiştir.[1438]

[1434] Yazar, Meclis'in tezkere konusunda bir karara ulaşamaması halinde konuya kuvvetler ayrılığı ilkesi açısından yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu yaklaşım kapsamında ise yasama organının, yürütme organının talepleri konusunda çeşitli süreçleri işletmesinin, farklı alanlarda görüşmeler ve araştırmalar yapmasının gerekebileceğini, bunların da doğal olarak zaman alabileceğini ve talebin sonuçlandırılmamış olmasının da mümkün olduğunu ifade etmiştir. Yasama organının yürütme organına, talebin olumlu veya olumsuz yanıtlanamayacağını bildiremeyeceğini belirten yazar, söz konusu bildirimin kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlemesini imkansız ve yürütmeyi iktidarsız kılacağını ileri sürmüştür. Bakırcı, Fahri, "TBMM'nin Askeri Güç Kullanılması ve Kabulüne İlişkin Tezkereyi Görüşme Yöntemi Üzerine", **Mülkiye Dergisi,** Cilt: 29, Sayı: 247, 2005, s. 95-97; benzer görüş için bkz. **Bölükbaşı**, s. 93.

[1435] Yazar, eleştirdiği açıklamanın; *"Bence bu konuda tartışılacak husus, bunun (tezkerenin) meşru olup olmamasından öte, hakikaten, böyle bir hareket Türkiye'nin lehine midir aleyhine midir, ülkenin içerisinde bulunduğu şartlarda böyle bir girişim doğru mudur, eğri midir, savaş olursa ne olur olmazsa ne olur; bu Yüce Meclisin, bence, bunları konuşması lazım ve karar verirken de bunları düşünmesi lazım."* şeklindeki kısmını ele almıştır. **Göztepe**, s. 95-98.

[1436] Muhtıra metninde yer alan hususlar için bkz. **Bölükbaşı**, ss. 24-26.

[1437] **Uzgel**, 2001-2012, s. 270.

[1438] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 35.

Tezkere öncesinde Türkiye ile ABD arasında anlaşması sağlanan nihai Mutabakat Muhtırası; askeri mutabakat muhtırası, siyasi belge ile ekonomik yardım paketinden oluşmaktadır. Askeri belge ile siyasi ve ekonomik işbirliği belgelerinin bağlantısı, askeri mutabakat muhtırasının birinci maddesi ile güvence altına alınmıştır.[1439] Söz konusu ekonomik yardım meselesinden dolayı Türkiye'nin uluslararası alanda *"başkasının toprağına tecavüze izin vermek için mümkün olduğunca çok para almaya çalışan bir ülke görünümü"* verdiği ileri sürülmüştür. Buna karşın tezkerenin reddedilmesi sebebiyle uluslararası politika kapsamında Türkiye'ye takdir belirtilmeye başlanmıştır.[1440]

1 Mart 2003 tarihli tezkerenin reddedilmesi sonrasında İskenderun Limanı'nda tutulan ve çıkmasına izin verilmeyen ABD askeri araç ve gereçlerinin Irak sınırına doğru yola çıkarılmasının dayanağının 759 sayılı Meclis kararı olduğu açıklanmasına rağmen, söz konusu eylemlerin 759 sayılı kararın içeriğiyle bağdaşmadığı ileri sürülmüştür. Söz konusu eylemlere yönelik tepkiler sonrasında Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada, yasal dayanağının 759 sayılı karar dışında bir de ABD ile imzalanan bir mutabakat muhtırası olduğu belirtilmiştir.[1441]

Tezkere sürecinde genel olarak; Irak işgalinin Türkiye açısından doğuracağı sorunlar bağlamında otorite zaafına sürüklenecek olan Irak topraklarındaki başıboş terörist grupların Türkiye topraklarında yaratacağı tehlike ile Türkiye sınırlarına ulaşacak denetimsiz göç önemli sorunlar olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu sorunların ekonomik ve iç güvenlik açısından doğuracağı sıkıntıların bertaraf edilmesinin tezkere ile sağlanabileceği ve Türkiye'nin milli güvenliği açısından kazanılabilecek hususlar tartışma konusu olmuştur.[1442] Türkiye'nin Irak'a asker göndermek istemesinin gerekçelerinin temel anlamda; harekat sırasında Türkiye sınırına yönelecek göçün Irak topraklarında tutulması, terör örgütüne karşı ileri hatta güvenlik tedbirleri alınarak terörist hareketlenmelerinin önüne geçilmesi ve Irak'taki Türkmen toplulukları hedef alacak saldırılara karşı caydırıcılık sağlanması olduğu ifade edilmiştir.[1443]

[1439] Siyasi belgenin kısaca Türkiye ile ABD arasında Irak'ın geleceği hakkında yapacakları işbirliğinin amaç, hedef ve stratejisinin somut olarak ortaya konduğu eylem planı olarak tarif edilmesi mümkündür. Ekonomik yardım paketinin ise ABD tarafından Irak'a askeri harekat gerçekleştirilmesi halinde Türk ekonomisinin 6 ile 15 milyar dolarlık kaynağa ihtiyacı olacağının hesaplanması doğrultusunda üst sınırı karşılayacak 15 milyar dolarlık bir plan olduğu ifade edilebilir. Askeri mutabakat kapsamında; Kuzey Irak'taki askeri faaliyetler, Kuzey Irak'a girecek olan Türk askeri birliklerinin ileri hattı olarak anılan "Yağmur Hattı", Kürt gruplara silah sağlanması, hava bombardımanı ve Türkmenlerin korunması, hukuki ve adli konular (yargı yetkisi, tazminat), yaka kimlik kartı sorunu, vergi muafiyeti ve yakıt ücreti sorunu, özel tüketim vergisi sorunu, akaryakıt ücreti sorunu, İskenderun Limanı ve BOTAŞ sorunu ile diğer düzenlemeler, Siyasi belge ve Ekonomik yardım paketi ile sonuçsuz kalan 22 Eylül 2003 tarihli Türkiye-ABD Finansman Antlaşması (Dubai Anlaşması) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Bölükbaşı**, ss. 44-75.

[1440] **Oran,** 2001-2012, s. 146.

[1441] **Göztepe**, s. 95.

[1442] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 48.

[1443] **Bölükbaşı**, s. 40.

19 Mart 2003 tarihinde kabul edilen 763 sayılı Meclis kararı uyarınca, Türkiye hava sahasının savaş amacıyla açılmasına ve Türk birliklerinin Irak'a gönderilmesine izin verilmiştir. ABD, Irak harekatı için 22 Mart'ta Türk hava sahasını kullanmaya başlamış ve Akdeniz'de bulunan ABD uçak gemilerinden kalkan uçaklar, Irak'ı bombalamış ve B-52 model uçaklar, Türkiye üzerinden Irak'taki hedeflere Cruise füzeleri atmıştır. Ayrıca 2 binden fazla asker, çok sayıda tank ve zırhlı araç, hava yoluyla Türkiye üzerinden Irak'a indirilmiştir. Buna karşın yaklaşık 20 bin Türk askerinin Irak'a girmesine izin verilmesi konusunda anlaşılmasına rağmen, ABD'nin bunu bölgedeki grupların onay vermesi şartına bağlamasından ve bu grupların da doğal olarak bunu kabul etmemesinden dolayı Türkiye bölgeye girmemiştir. 7 Ekim 2003 tarihinde alınan 782 sayılı Meclis kararı sonrasında ise ABD tarafından Türk askeri birliklerinin konuşlanması için Irak'ın en tehlikeli olan bölgesi olan Felluce ve civarını önerilmesi karşısında Türkiye müdahaleden vazgeçmiştir.[1444]

Sonuç olarak; Meclis'in Irak'a asker gönderme konusundaki ısrarlı tutumuna ve alınan kararlara rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a gönderilememesinin sebeplerinin ABD'nin olumsuz tavrı ile Türkiye'nin istikrar unsuru olmasını istemeyen Irak halkının tutumu olduğu ileri sürülmüştür.[1445] Doktrinde Bölükbaşı, tezkerenin kabul edilmiş olması ihtimalinde terör örgütüne ait Irak'ın kuzeyinde bulunan Türkiye'ye terör eylemleri için toplanma, konaklama ve eğitim amaçlı kullanılan kamplar ile silah, mühimmat, erzak depolama yerlerinin tümünü kapsayan bir alanın Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü altına gireceğini belirtmiştir. Buna karşın yazar, ABD ile mutabakata varılmış olmasına ve 763 sayılı Meclis kararının kabul edilmiş olmasına rağmen, TSK'nın Kuzey Irak'a girememesine Barzani ile Talabani'nin direnmesi ve ABD'nin onlarla aynı safta yer almasının sebep olduğunu ifade etmiştir.[1446] Dikmen Caniklioğlu, söz konusu görüşe karşı; TSK'nın 1 Mart 2003 tezkeresinin kabulü halinde de aynı nedenlerle Kuzey Irak'a girememe ihtimalinin aynı derecede mevcut olmasına rağmen, Bölükbaşı tarafından bu konunun *"üzerinde hiç durulmadan geçiştirilmesinin düşündürücü olduğunu"* ileri sürmüştür.[1447]

[1444] **Uzgel**, 2001-2012, s. 275-276.

[1445] **Göztepe**, s. 100; 3 Mart 2003 tarihinde bazı grupların, Irak'ın Kuzey bölgesindeki peşmergelere taş atması ve Türk bayrağına tükürüp yakmaları bu tutumun önemli bir örneği olarak ifade edilebilir. Ayrıca ABD, 1000 kişilik bir Türk askeri birliği güvenlik bölgesi oluşturmak için bölgeye girdiğinde ABD uçaklarının dost-düşman ayrımını sağlayan kodları, Türkiye'ye vermeyeceğini açıklayarak Türk askeri birliğinin bombalanacağını ima etmesi, Türk özel kuvvetlerinin bir kısmının sivil giysiler içinde Türkmen gruplara silah verdikleri gerekçesiyle yakalanıp Türkiye'ye iade edilmesi ve 4 Temmuz'da Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi de ABD'nin olumsuz tavrına ilişkin önemli göstergeler olarak belirtilmelidir. Kuzey Irak'taki çeşitli toplumsal grupların Türkiye'ye karşı şiddet ve tehdit dolu mesajlar iletmesi, bölgeden geçen Türk tırlarının yakılması, Bağdat'taki Türkiye Büyükelçiliği'nin 16 Ağustos'ta taranması ve ABD'nin Türkiye müdahalesini istememesi gibi sebeplerle 763 ve 782 sayılı Meclis kararlarına rağmen, Türkiye bölgeye asker göndermemiştir. **Oran,** 2001-2012, s. 145-147.

[1446] **Bölükbaşı**, s. 48.

[1447] **Dikmen Caniklioğlu**, s. 42.

Silahlı çatışmalar sırasında kültür mallarının korunması açısından Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün, Körfez Savaşı esnasında bir hava saldırı riskine karşı kültür varlıklarının koruma altına alınabilmesi için valiliklere genelge gönderdiğini belirtmek gerekir. Bu genelge uyarınca; özel işaretin havadan görülebilecek şekilde kültür varlıklarının işaretlenmesi gerektiği öngörülmüştür. Ayrıca korunması gerekli kültür varlıklarının listesi de UNESCO'ya gönderilmiştir. Bazı müzelerde ise sivil savunma hazırlığı yapılmış ve gereği halinde depolara konulacak eserler işaretlenmiştir.[1448]

4.3.1.3. Bosna-Hersek Müdahalesi (28 Şubat 1994)

Bosna-Hersek müdahalesinin gerekçelerinin anlaşılması için Yugoslavya'nın dağılma süreci ile Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı arasındaki ilişkiye değinilmesi yararlı olacaktır. Yugoslavya'nın bütünlüğünü sağlayan devlet başkanı Tito'nun ölümü sonrasında 1991 yılında rotasyonla üstlenilmesi gereken devlet başkanlığı sırası Hırvat Stipe Mesiç'e gelmesine rağmen, Miloseviç ve Sırbistan'ın bunu engellemesi, ortak bir federasyon içinde yaşanması imkanını ortadan kaldıran bir gelişme olmuş ve federasyon, başkansız bir döneme girmiştir. Makedonya ile Bosna-Hersek yönetimlerinin gevşek bir federasyon oluşturma girişimlerinin de sonuçsuz kalması sebebiyle 25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan, 1991 yılının Eylül ayında Makedonya, ardından ise Kasım ayında Bosna-Hersek bağımsızlık ilan etmiştir. Türkiye ise 6 Şubat 1992 tarihinde bu dört ayrı cumhuriyeti tanımıştır. Türkiye, tanıma sonrasında 26 Ağustos 1992 tarihli Londra Toplantısında söz konusu dört cumhuriyet ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngören protokolleri imzalamış ve 14 Ekim'de bu ülkelerde büyükelçilik açılmasını kararlaştırmıştır.[1449]

Hırvatların "*Büyük Hırvatistan"* ve Sırpların da *"Büyük Sırbistan"* oluşturma projeleri sebebiyle yaklaşık 3 buçuk yıllık bir silahlı çatışma dönemi yaşanmıştır.[1450] Bosna-Hersek'i yapay bir cumhuriyet olarak niteleyen Sırplar, Boşnakların ayrı bir ulus olmadığını iddia ederek *"etnik temizlik"* girişiminde bulunmuşlardır. Nitekim Türkiye ve Bosna-Hersek'in ortak girişimi ile Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 18 Aralık 1992 tarihinde aldığı kararlar uyarınca Bosna-Hersek'teki *"etnik temizlik"* sorununu tescil etmiştir. Kurul, Sırp saldırılarının 15 Ocak

---

[1448] **Civelek**, Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, s. 88.
[1449] Kut, Şule, "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 327.
[1450] Uzgel, İlhan, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Balkanlarla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 491.

1993'e kadar durdurulmaması halinde Güvenlik Konseyi'nden Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını talep etmiştir.[1451]

BM Güvenlik Konseyi, Bosna-Hersek'te insani yardımların yerine ulaşamaması sebebiyle almış olduğu 770 sayılı karar uyarınca, bölgesel kuruluş ve devletlere insani yardımların ulaştırılması için tüm önlemlere başvurulması çağrısı yapmıştır.[1452] Söz konusu kararda tüm önlemlere yetki verilmesi kapsamında kuvvet kullanma yetkisi yer aldığının kabul edilmesine rağmen, altı hafta sonra alınan 776 sayılı Konsey kararında sadece insani yardım konvoylarını korumakla sınırlı bir görev yetkisi verilmiştir.[1453] Doktrinde söz konusu kısıtlamaya ilişkin bu durum, 770 sayılı kararda gösterilen cesaretin yerini altı haftalık bir süre içerisinde barışı kuvvet kullanma yoluyla sağlama tutumundan özellikle kaçınan bir karara bıraktığı şeklinde yorumlanmıştır. 1992 yılının Kasım ayında Sırbistan'a yönelik ekonomik ambargo ve silah ambargosu uygulanmasına karar verilmesinde geç kalınmasının (silah ambargosu için 1 yıl, ekonomik ambargo için altı aylık süre) Sırbistan'ın saldırganlığına taviz ve cesaret verdiği ifade edilmiştir. Konsey'in 787 sayılı kararı uyarınca; üye ülkelere gerekli önlemlerin alınması çağrısı yapılmış ve Adriyatik Denizi'ndeki gemilerin denetlenmesi öngörülmüştür.[1454]

Konsey tarafından geç alındığı için eleştirilen zorlayıcı tedbir kararlarının denetleme aşamasında gecikmesi de söz konusu olmuştur. Nitekim tedbir kararlarının denetlenmesinde gecikilmesi örneği, uçuşa yasaklı bölge uygulamalarında ortaya çıkmıştır. Gerçekten de Konsey tarafından kabul edilen 781 sayılı karar doğrultusunda Bosna-Hersek hava sahasının BM'nin onayladığı insani yardım amaçlı uçuşlar ve UNPROFOR uçuşları dışında tüm uçuşlara kapatılmış olması, bu yasağın denetlenmesi gerektiğini de ifade etmektedir.[1455] Uçuş yasağının denetlenmesi sorunu açısından 13 Mart 1993 tarihinde Srebrenica'nın doğusundaki iki köyü bombalayan uçakların hangi tarafa ait olduğunun tespit edilememesi örnek olarak belirtilebilir. Ayrıca 1993 yılının Nisan ayında Human Rights Watch tarafından hazırlanan bir raporda ileri sürülen Sırpların uçuş yasağını rapor tarihine kadar yaklaşık 500 kere ihlal ettikleri iddiası da diğer bir örnektir. Konsey'in nihai olarak almış olduğu 816 sayılı kararla; üye devletlere uçuş

[1451] 18 Aralık 1992 tarihli, 47/121 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/47/121 ; 47/147 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/47/147 (Erişim tarihi: 22.12.2020).
[1452] 13 Ağustos 1992 tarihli, 770 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/770(1992) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1453] 14 Eylül 1992 tarihli, 776 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/776(1992) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1454] 16 Kasım 1992 tarihli, 787 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/787(1992) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1455] 9 Ekim 1992 tarihli, 781 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/781(1992) (Erişim tarihi: 03.12.2020).

yasağı ihlallerine karşı gerekli tedbirleri alma çağrısı yapılmıştır.[1456] 1993 yılının Mart ayında ABD tarafından başlatılan havadan insani yardım ulaştırılması operasyonuna katılan ilk ülke olan Türkiye, 9 ton yardım malzemesi göndermiştir.[1457] 819 sayılı Konsey kararı uyarınca; Srebrenica ve çevresi, Güvenli Bölge olarak ilan edilerek bölgenin herhangi bir silahlı saldırıya karşı korunması amaçlanmıştır.[1458] 824 sayılı Konsey kararı ile Srebrenica'dan başka Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorazde ve Bihaç bölgeleri de Güvenli Bölge ilan edilmiş ve söz konusu bölgelerde bulunan Bosnalı Sırp silahlı güçlerin derhal çekilmesi ile tüm insani yardım faaliyetlerinin ulaştırılmasına yardımcı olunması talep edilmiştir.[1459]

Geç alınan bir diğer karar olan 836 sayılı Konsey kararı ile UNPROFOR'un yetki alanı Güvenli Bölgelere gerçekleştirilen saldırıları caydırmak amacıyla kuvvet kullanmayı içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu doğrultuda ateşkesin gözlemlenmesi, Bosna-Hersek hükümet kuvvetleri dışında tüm kuvvetlerin bu bölgelerden çekilmelerinin sağlanması ve insani yardım faaliyetlerinin başarılı şekilde yapılması için belirli noktaların işgal edilmesi öngörülmüştür.[1460] 836 sayılı kararın önemli özellikleri, UNPROFOR'un asker sayısının arttırılarak kuvvet kullanma yetkisinin onaylanması ve üye ülkelere hava gücü kullanma yetkisi vermesi şeklindedir.[1461] Doktrinde Kut, Türkiye tarafından 1992 yılının Ağustos ayında önerilen sınırlı hava harekatı önerisinin BM tarafından zamanında benimsenip NATO tarafından uygulanması ihtimalinde Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunabileceğini, hatta inandırıcı ve kararlı bir kuvvet kullanma tehdidinin saldırganlığı caydırmaya yeterli olacağını yerinde olarak ileri sürmüştür.[1462] Doktrinde Bozkurt ise BM örgütünün Bosna-Hersek sorununa ilişkin olarak geç hareket etmesinin hukuk kurallarının yanında siyasi sebeplerle de olabileceğini belirtmiştir.[1463]

Bosna'da gerçekleşen silahlı çatışmaları, insancıl hukuk kuralları kapsamında kültür varlıklarının korunması açısından ele almak yararlı olacaktır. Nitekim yüzlerce yıllık tarihi mektepler, camiler, kiliseler, manastırlar, kütüphaneler, arşivler ve daha birçok eser bölgede düşman olarak görülen toplulukların kültürel mirasını yok etmek kastıyla sistematik ve planlı şekilde saldırıya uğramıştır. İnsancıl hukuk kuralları başlığında değinilen askeri gereklilik ilkesi

---

[1456] 31 Mart 1993 tarihli, 816 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/816(1993) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1457] Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanan bilgilere göre; Türkiye, 1992 yılında Bosna-Hersek'e 15 milyon dolar ve 1993 yılında yaptığı toplam insani yardım miktarı ise 7 milyon dolardır. **Kut**, s. 333.
[1458] 16 Nisan 1993 tarihli, 819 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/819(1993) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1459] 6 Mayıs 1993 tarihli, 824 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/824(1993) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1460] 4 Haziran 1993 tarihli, 836 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/836(1993) (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1461] **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları, s. 248-253.
[1462] **Kut**, s. 335.
[1463] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 158.

dışında silahlı çatışmalar sırasında ibadet yerlerine ve kültür varlıklarına verilen zararların çoğunlukla siyasi boyutu olduğu kabul edildiğinde, Bosna'da gerçekleştirilen silahlı faaliyetlerin amacının *"Müslüman-Boşnakların orada bulunmadığını"* ispatlamak olduğu ileri sürülmüştür.[1464]

Bosna'da yaşanan sorunlar sonrasında Meclis'in 205 sayılı izin kararı ile yürütme organına silahlı kuvvetlerin gönderilmesi için yetki verilmiştir. Kararda, bölgede yaşanan insanlık trajedisine çözüm getirmek ve insancıl yardım ulaştırmak amacıyla kurulan BM Barış Gücü'ne katılım için yürütme organına izin verilmiştir.[1465] Bosna-Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması, istikrarın sağlanması ve bölgede insani yardım sağlanması amaçlarıyla oluşturulan BM Koruma Kuvveti (UNPROFOR) kapsamında; Türkiye, 4 Ağustos 1993-31 Aralık 1995 tarihleri arasında 1460 kişilik bir Mekanize Birlik Görev Kuvveti ile yer almıştır. Ayrıca Türkiye, BM barışı koruma harekatı kapsamında Temmuz 1992-Ekim 1996 arasında NATO tarafından yürütülen *Sharp Guard* Harekatı'na 5.000 personel ve 24 deniz aracı (18 firkateyn, 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi) ile katkıda bulunmuştur. Bosna-Hersek hava sahası üzerinde uçuş yasağını uygulamak amacıyla NATO tarafından gerçekleştirilen *Deny Flight* Harekatı'na ise Türkiye, 18 F-16 uçağından oluşan bir filo ile katılmıştır. [1466]

Türkiye'nin Bosna-Hersek konusundaki uluslararası örgütlere ilişkin girişimleri; üyesi olduğu uluslararası örgütleri (BM, AGİT, Avrupa Konseyi, Unesco ve İslam Konferansı Örgütü) harekete geçirmek ile tek taraflı askeri müdahaleden kaçınarak diplomatik ve askeri müdahaleyi uluslararası örgütler çerçevesinde gerçekleştirmek şeklinde belirtilebilir. Ayrıca Türkiye, ABD ile birlikte diplomatik girişimlerde bulunarak Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kurulmasına katkıda bulunmuş ve savaş sırasında Boşnaklara silah yardımı yapmıştır.[1467]

[1464] **Mermutluoğlu**, s. 456.

[1465] 8 Aralık 1992 tarihli, 205 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar205.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1466] UNPROFOR'un NATO'ya devredilmesi sonucunda Uygulama Gücü (IFOR) ile İstikrar Gücü (SFOR) kurulmuştur. Türkiye, 20 Aralık 1995 tarihinden itibaren IFOR ile 20 Aralık 1996'dan itibaren ise SFOR kapsamında görevini sürdürmüştür. 2 Aralık 2004 tarihinde ise AB Kuvveti'nin EUFOR'a devredilmesi ile ALTEHA adı verilen harekata Türkiye Zenica'da konuşlanmış 356 personelden oluşan çeşitli askeri birlikler ve karargah personeli ile katkı sağlamaktadır. Türkiye ayrıca, 10 personel ile AB Polis Gücü ve 50 jandarma personeli ile EUFOR Polis Gücü'nde yer almaktadır. Türkiye, Adriyatik'te Akdeniz Daimi Gücü (STANAVFORMED) kapsamında bir firkateyn ile Akdeniz Daimi Mayın Gücü (MCMFORMED) kapsamında bir mayın avlama gemisi ile destek sağlamıştır. **Koçer**, s. 52; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1467] Türkiye'nin tek başına askeri müdahaleden kaçınmasının nedenleri ise; Kıbrıs'ta asker bulundurmak, Güneydoğu'da düşük yoğunluklu savaş ve Kuzey Irak'a askeri harekatlar düzenlemek şeklindeki olgulardan dolayı askeri müdahale imkanının bulunmaması, bölge devletlerin tek başına müdahaleye gösterecekleri tepki ve teknik imkanların yetersizliği şeklindedir. Ayrıca Türkiye ile ABD'nin girişimi ile oluşturulan Boşnak-Hırvat Federasyonu, Bosna'daki savaşı önemli ölçüde etkilemiştir. Silah ambargosunun Boşnak ve Hırvatlar için delinmiş olması, yaptırımların etkilerinden rahatsızlık duymaya başlayan Sırbistan yönetiminin Bosnalı Sırplara verdiği desteği sonlandırması, Boşnaklar ile Hırvatların Sırplara karşı birlikte hareket etmesi ve ABD'nin Sırp mevzilerini bombalaması Bosna'daki çatışmayı sona erdiren gelişmelerdir. **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 495-498.

Türkiye, uluslararası alanda Sırp saldırganlığının durdurulması için askeri müdahale dahil olmak üzere gerekli tüm tedbirlerin alınması için de çağrıda bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye, krizin ilk günlerinden itibaren bir hava harekatı şeklinde sınırlı bir uluslararası askeri müdahaleyi, bunun kabul edilmemesi halinde ise Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılması gerektiğini savunmuştur.[1468]

4.3.1.4. Kosova Müdahalesi (8 Ekim 1998)

Kosova sorununun kökeninde, Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında Kosova'da yaşayan Arnavutların özerklik talebi ile Kosovalı Sırpların Sırbistan'a bağlanma beklentisi arasındaki uyumsuzluğun yattığını söylemek mümkündür. 1946 yılında kabul edilen Anayasa kapsamında; Kosova, Tito önderliğindeki Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölgesi olarak tanınmıştır. Aynı Anayasa, halk tarafından benimsenen tüm dinleri ve bölgedeki tüm etnik azınlıkları kabul ederek etnik ve dini çeşitli güvenceler öngörmüştür. 1963 yılında kabul edilen yeni Anayasa ile cumhuriyetlere federal hükümetten özerklik tanınmış ve 1974 yılında yapılan değişiklikler ile bu özerklik pekiştirilmiştir. Buna karşın 1974 yılında yapılan değişiklikler, Kosova'ya verilen hakların bölgedeki Sırp kontrolünü azalttığı iddiası Sırpları memnun edememiştir. Aynı şekilde söz konusu değişikliklere ilişkin Kosova'ya bir cumhuriyet yapısı verilmemesi de Arnavutları memnun edememiştir. 1981 yılında Tito'nun ölümü ve ülkede yıllardır süren ekonomik sıkıntılar sonucunda, etnik ve dinsel çeşitlilik sebebiyle oldukça hassas olan denge sarsılmaya başlamış ve Kosova bu durumdan en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Sırp Milliyetçisi olan Slobodan Miloseviç'in Yugoslavya'nın başına gelmesi de bu sorunları derinleştiren bir diğer etken olmuştur.[1469]

Kosova'da özerklik talebine ilişkin düzenlenen birçok gösteri ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan olaylar sonucunda 1989 yılında Sırbistan çapında yapılan referandum ile Kosova'nın özerkliğine son verilmiştir. Ayrıca aynı dönemde basın-yayın organları hükümetin güdümüne sokulmuş ve etnik azınlıklar ile muhalefetin haklarına kısıtlamalar getirilmiştir. Miloseviç yönetiminin referandumla getirmiş olduğu değişiklikler, azınlıklardan ve diğer cumhuriyetlerden de tepki almıştır. Sonuç olarak; 1990 yılının Temmuz ayında toplanan Kosova Parlamentosu, Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak ilan etmiş ve Eylül ayında ise Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nı onaylamıştır. 1995 yılında Yugoslavya'nın resmen dağılması sonrasında gerçekleştirilen görüşmeler ile Dayton Antlaşması'nda Kosova'nın durumu ele alınmamıştır. Nitekim Kosovalı Arnavutlar, Dayton Antlaşmasında kendilerine

---

[1468] **Kut**, s. 329.
[1469] **Çevikbaş**, s. 23.

yönelik bir beklenti içinde olmasına rağmen, Miloseviç'in Kosova'ya değinilmemesi şartını koşması sebebiyle Kosova, söz konusu Antlaşma'ya dahil edilmemiştir. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılması sonucu, ülkenin önceden kötü olan ekonomik durumu daha da kötüleşmiştir. Kötüleşen ekonomik durum ise az gelişmiş bir bölge olan Kosova'yı da oldukça etkilemiştir. Değinilen sorunlar sebebiyle Kosova'da çeşitli politik kökenden gelen radikal milliyetçi Arnavutlar tarafından kurulan Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO, Usthria Çlirimtare Kosoves - UÇK) ile Sırp kuvvetleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.[1470] Federal ordunun ölçüsüz ve ayrım gözetmeyen şekilde silahlı kuvvet kullanması sonucunda birçok sivil kaybın meydana gelmesi, yüzbinlerce masum insanın evlerini terk etmek zorunda kalması ile yakın ve komşu ülkelere kitlesel mülteci akını gibi sorunlar meydana gelmiştir.[1471] 1998 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 1199 sayılı kararında; Sırp polisinin baskı ve şiddeti sonlandırması, KKO'nun terörist eylemlerinin durdurulması, Federal hükümete Kosova ile acilen siyasi diyalog kurması ve gerekli tedbirlerin alınması çağrısı yapılmıştır.[1472]

Kosova sorununa yönelik olarak gerçekleştirilen Uluslararası Temas Grubu ve Ramboulliet Görüşmeleri kapsamında; genel olarak Kosova özerkliği ile silahlı çatışmaların sonlandırılması hususları ele alınmış ise de uzun vadeli bir sonuç alınamamıştır. Sonuç olarak 22 Mart 1999 tarihinde NATO'nun 36.000 kişiden oluşan askeri birlikleri, sınırdan içeri girmiştir. 24 Mart'tan 9 Haziran'a kadar ise bölgeye NATO tarafından gerçekleştirilen 27 bin uçuş kapsamında 23 bin bomba ve füzenin kullanıldığı bir hava bombardımanı düzenlenmiştir. NATO Müdahalesi'nin amaçlarının; NATO'nun ciddiyetini göstermek, Kosova halkına yönelik Sırp saldırılarını caydırmak ve Sırp ordusunun askeri harekatlara tekrar yönelmemesi için askeri kapasitesine zarar vermek olduğu açıklanmıştır.[1473] Hava saldırıları çok yüksekten gerçekleştirildiği için NATO tarafından bir kayıp verilmemiş olmasına rağmen, birçok Yugoslav sivil can kaybı yaşanmıştır. Nihai anlamda Haziran ayının başında Miloseviç yönetimi teslim olmuş ve 3 Haziran'da Temas Grubu tarafından yeni bir plan oluşturulmuştur. Bombardıman buna rağmen devam etmiş ve nihai anlamda 9 Haziran'da sona erdirilmiştir. 10 Haziran'da ise BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1244 sayılı kararda; NATO hava müdahalesinin durdurulması, Yugoslav kuvvetlerinin bölgeden çekilmesi ve barışçıl çözüme gidilmesi çağrısı yapılmıştır.[1474]

[1470] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 509.
[1471] **Simma**, s. 6.
[1472] 23 Eylül 1998 tarihli, 1199 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1199(1998) (Erişim tarihi: 04.12.2020).
[1473] **Çevikbaş**, s. 29.
[1474] 27 Mayıs 1999 tarihli, 1244 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1244(1999) (Erişim tarihi: 04.12.2020).

Doktrinde Pekyardımcı, 1244 sayılı kararın geç kalınmış bir karar olduğunu, nitekim NATO müdahalesinin 9 Haziran'da zaten sonlandırıldığını ve tarafların anlaşma masasına oturduğunu ifade etmiştir. Yazar, NATO Müdahalesi'nin insancıl müdahale olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur.[1475] Çevikbaş ise müdahalenin uluslararası hukuktan istisnai bir şekilde ayrılan, ancak meşruluğunu insani zorunluluklar üzerine dayandıran özel bir durum olduğunu belirtmiştir. Yazar özel durum olarak nitelendirdiği müdahalenin hukuki olmayan, ancak meşru bir uygulama olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazar ayrıca, müdahalenin Kosova'da meydana gelen insan hakları ihlalleri sonucunda başlatılmasına rağmen, Yugoslavya halkının bazı insani haklarını ihlal ederek sonuçlanması yönüyle ilk ve istisna olma özelliğini sürdürdüğünü belirtmiştir.[1476] Simma ise müdahalenin, NATO tarafından Kosova'daki insan hakları ihlallerine yönelik olarak insancıl gereklilik ilkesi uyarınca gerçekleştirilen acil bir tedbir şeklinde meşrulaştırıldığını ileri sürmüştür.[1477] 1244 sayılı Kararın önem taşıyan yönü, savaş sonrası kurulması amaçlanan düzene ilişkin hükümler öngörmesidir. Nitekim karar ile BM Kosova Geçici Yönetim Görev Gücü kurulmuştur. Sonuç olarak; Kosova'da bir yandan seçilen hükümet ve parlamento görev yapmakta, diğer yandan ise Kosova Geçici Yönetim Görev Gücü bölgenin yönetiminde etkinliğini sürdürmektedir.[1478]

Kosova'nın nihai statüsünü belirlemeye yönelik uluslararası toplum destekli süreç kapsamındaki müzakerelerde uzlaşılması mümkün olmamıştır. Bundan dolayı Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bir bildiri ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanı, doktrinde oldukça tartışmalıdır. Nitekim bağımsızlık ilanının geçerliliği sorununa ilişkin olarak, Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü talep edilmiştir.[1479] Divan, ilana ilişkin Danışma Görüşü'nde 1244 sayılı Konsey kararının bağımsızlık ilanı bildirisini yazanlar üzerinde bağlayıcı bir yasak içermediğini ve kararda yer alan siyasi çözüm ifadesinin de bu sonucu değiştirmeyeceğini ifade etmiştir. Doktrinde Samancı; bağımsızlık bildirisinin kabulünün genel uluslararası hukuku, 1244 sayılı Konsey kararını veya Anayasal Çerçeve'yi ihlal etmediği sonucuna ulaşan Divan'ın bildirinin hukuki dayanağı (özellikle self-determinasyon ve son çare olarak ayrılma hakkı) ile sonuçları hakkındaki tartışmalara

---

[1475] **Pekyardımcı**, s. 147.
[1476] **Çevikbaş**, s. 48, 52.
[1477] Yazar, Kosova müdahalesine benzer örnekleri ne kadar az gerçekleştirilirse, BM Antlaşması'nı ve uluslararası hukuk ilkelerinin o kadar az çiğneneceğini ifade etmiştir. **Simma**, s. 22.
[1478] Kosova sorununun oluşumu, NATO Müdahaleleri ve Müdahalelerin hukuki değerlendirmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pekyardımcı**, ss. 85-145; **Çevikbaş**, ss.18-52.
[1479] Divan'ın 22 Temmuz 2010 tarihli orijinal ismi *"Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Advisory Opinion)",* olan Danışma Görüşü için bkz. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 04.12.2020).

girmekten özenle kaçındığını belirtmiştir. Yazar, Divan'ın yalnızca yasaklayıcı kurallara odaklanarak ulaştığı bu sonucun, bağımsızlık bildirisinin sadece uluslararası hukuku ihlal etmediğinden ibaret olduğunu ifade etmiştir.[1480] Kuzu ise benzer şekilde; Divan görüşünün beklentilerin aksine Kosova sorununu çözmek yerine, yeniden bir belirsizlik yarattığını belirtmiştir. Nitekim yazar, ilan sonrasında Kosova'yı tanıyan devlet sayısının 69 olmasına karşın, Divan kararı sonrasında sadece 6 devletin Kosova'yı tanıdığına dikkat çekmiştir.[1481]

Kosova bölgesinde 1998-1999 yıllarında yaşanan silahlı iç çatışmaların önlenmesi ile bölgede düzenin ve güvenliğin sağlanması amacıyla BM tarafından önceden de belirtildiği gibi BM Kosova Geçici Yönetim Görev Gücü (United Nations Mission in Kosovo – UNMIK) oluşturulmuştur. Görev Gücü'nün amaçları; ülkedeki idari ve adalet sisteminin işler hale getirmek ve sistemin istikrarlı halde çalışmasını sağlamaktır. 2008 yılında ise söz konusu görev ve yetkiler, Avrupa Birliği Kanun Yönetim Gücü (European Union Rule of Law Mission - EULEX) isimli yapıya devredilmiştir.[1482] Doktrinde Keskin, Kosova'daki BM gücünün, geleneksel barış harekatları ile karşılaştırıldığında daha çok sivil unsurlardan oluştuğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar; seçim düzenleme, gözetme, demokratikleşme ve kurum oluşturma süreçlerine katkı işlevlerinin 1990 sonrası dönemde gittikçe yaygınlaşan barış gücünün özellikleri olduğunu belirtmiştir.[1483]

Türkiye, AGİT Kosova Denetim Misyonu (OSCE KVE) kapsamında; 1999 yılının Mayıs ile Eylül yılları arasında görevli üç subay ile yer almıştır. NATO müdahalesi genel olarak üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Buna göre ilk aşamada; üç gün boyunca Sırp hava savunma ve kontrol unsurlarına gerçekleştirilen hava müdahalesi sayesinde hava savunma sistemlerinin etkisiz hale getirilmesi sonucunda hava üstünlüğü sağlanmıştır. 27 Mart tarihi sonrası olarak ifade edilen ikinci aşamada; kara hedeflerini oluşturan Sırp kuvvetlerinin ağır silahları, mühimmat depoları, haberleşme tesisleri, yakıt depoları ile lojistik tesislerine müdahale edilmiştir. Son aşamada ise askeri harekat Sırbistan geneline yayılmıştır. Bu bağlamda ülke genelinde tam bir stratejik felç hedeflenmesi amacıyla stratejik nitelikteki ekonomik ve komuta kontrol tesisleri, ulaştırma hatları, askeri kullanıma açık sivil alt yapı tesisleri, Sırp elektrik üretim ve dağıtım tesisleri, petrol rafinerileri, silah üretim tesisleri ile milli komuta kontrol sistemleri bombalanmıştır.[1484]

[1480] Samancı, Uğur, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, s. 189.
[1481] Kuzu, Ender, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", **Milletlerarası Hukuk Bülteni,** sayı: 1-2, Yıl: 30, 2010, s. 21-22.
[1482] **Başer**, s. 227.
[1483] **Keskin**, BM ve Kuvvet Kullanma, s. 173.
[1484] **Çevikbaş**, s. 31-33.

1999 yılının Şubat ayında Kosova krizinin silahlı çatışmaya dönüşmesi sonucunda Türkiye, 24 Mart 1999 tarihinde başlatılan NATO hava harekatına ilk aşamada 10 adet F-16 uçağı ile katılmıştır. Hava harekatının yoğunluğunun artması sebebiyle NATO tarafından ilave uçak ve meydan talebi iletilmiş ve bunun üzerine Türkiye, 8 adet F-16 ile 3 adet tanker uçağını göndermiştir. Ayrıca Türkiye, 27 Nisan 1999 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla uyarınca; Balıkesir, Bandırma ile Çorlu meydanlarının NATO uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir. Verilen izin sonrasında ABD uçakları ve personeli 3 Haziran 1999 tarihinden itibaren izin kapsamındaki bölgelere gelmeye başlamıştır. Ancak Haziran ayının ortasında Yugoslavya ile NATO arasında antlaşma sağlandığı için ABD uçaklarının Türkiye'deki üslerden Yugoslavya'yı vurmasına gerek kalmamıştır.[1485]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 596 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen yetkiye dayanılarak Kosova'ya gönderilmiştir. Karar ile NATO tarafından alınabilecek önlemler kapsamında ittifak üyesi devletler tarafından oluşturulabilecek olan *"Çokuluslu Müşterek Güç"* bünyesinde yer almak üzere yürütme organına yetki verilmiştir.[1486] Doktrinde Uzgel, Türkiye'nin Kosovalı Arnavutları desteklemesinin bölge ile ilgili sebeplerini; Kosovalı Arnavutların Müslüman olması, Arnavutlara karşı Sırpları desteklemenin veya tarafsız olmanın göze alınamaması ve Arnavutluk ile yakın ilişkilerin bulunması şeklinde ifade etmiştir. Yazar ayrıca diğer sebeplerin ise; Kosova'daki ağır insan hakları ihlalleri, Miloseviç yönetiminin uluslararası alanda saygınlığı bulunmayan bir sorun olarak nitelenmesi ile ABD'nin de Yugoslavya yönetimine karşı sert önlemler alınmasına ilişkin tutumu olduğu ifade edilmiştir.[1487]

BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle Sırbistan'a kuvvet kullanma yönünde karar alınamaması sebebiyle NATO krize müdahale etmiştir. Söz konusu müdahaleye katılan devletler, insan hakları ihlalleri gerekçesiyle ve Konsey kararına dayanmadan kuvvet kullanma yoluna başvurmuştur.[1488] Kosova Müdahalesi'nin Bosna krizinden sonra NATO için ikinci bir test olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim Bosna müdahalesi açısından NATO'nun devreye geç sokulmasından dolayı insani bir felaketin yaşandığı için aynı sorunların tekrar yaşanmaması amaçlanmıştır. Dolayısıyla NATO, bu amaçla Kosova krizinin başlangıcından itibaren etkin bir şekilde yönetim sürecinde yer almıştır.[1489]

[1485] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 512.
[1486] 8 Ekim 1998 tarihli, 596 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar596.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).
[1487] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 509.
[1488] Uygun, Oktay, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Cilt: 19, Sayı: 1, s. 22; **Poyraz/İpek**, s. 215.
[1489] **Çevikbaş**, s. 36.

Türkiye, Kosova Gücü (KFOR) kapsamında; 1999 yılının Temmuz ayından beri Çok Uluslu Güney Görev Kuvveti'nde bir manevra taburu, bir istihkam bölüğü ve inzibat takımı, bir keşif takımı ve radar kısmı, iki irtibat ve izleme timi, çokuluslu sıhhiye birliğine üç personel, görev kuvvet karargahında 16 personel ve KFOR karargahında 11 personel ile katkı sağlamaktadır.[1490]

4.3.1.5. Arnavutluk (10 Nisan 1997)

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki askeri ilişkiler kapsamında 29 Temmuz 1992 tarihinde bir askeri işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca 1993 yılının Ocak ayında yapılan görüşmelerde Arnavutluk'un silah ihtiyacının karşılanması ve Arnavut ordusunun yeniden yapılandırılmasına yönelik talepler üzerine bir eğitim programı başlatılmıştır. Sonraki dönemde ise 1998 yılının Mart ayında Vlore projesi ile Arnavutluk Paşalimanı askeri üssü Türkiye tarafından modernleştirilmiş ve 2001 yılında tamamlanarak Arnavutluk'a teslim edilmiştir.[1491]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 492 ve 587 sayılı Meclis kararları ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda Arnavutluk'a gönderilmiştir. 492 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi'nin 1101 sayılı kararına[1492] atıf yapılmıştır. Kararda söz konusu yetkinin amaçlarının; Arnavutluk krizinin bertaraf edilmesi, Arnavutluk halkının acil yardım ihtiyacının düzenli şekilde karşılanabilmesi, Konsey kararı ile belirlenen yardımın süratli ve güvenli şekilde yerine ulaştırılması ve dağıtımı ile bölgede görevli sivil birimlerin korunması olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak karar uyarınca, Arnavutluk'ta polis hizmeti görmesi planlanan askeri misyona katılım için yürütme organına yetki verilmiştir. 587 sayılı Meclis kararında ise TSK'nın Arnavutluk'taki faaliyetleri kapsamında Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan protokollerin uygulanmasına ilişkin yetki öngörülmüştür.[1493]

[1490] Türkiye'nin gönderdiği ilk 10 uçak, İtalya'nın Ghedi bölgesinde bulunan uçaklarındandır. Sonradan gönderilen uçaklar ise Bandırma ve İncirlik'ten harekata katılacak biçimde tahsis edilmiştir. KFOR kapsamında ise 36 ülkenin katılımıyla, 16.500 kişiden oluşan çok uluslu güç, beş sektör halinde görev yapmakta ve Türk Tabur Görev Kuvveti, Türkiye, Almanya ve Avusturya tarafından oluşturulan Çok Uluslu Güney Görev Kuvveti'nde görev yapmaktadır. **Koçer**, s. 54; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1491] Eğitim programı kapsamında; yaklaşık 600 Arnavut subay Türkiye'de eğitilmiş, Türk subayları Arnavutluk'ta komando tugayı ile başkanlık muhafızlarını eğitmişler ve ayrıca iki ülke arasında deniz tatbikatları da yapılmıştır. Ayrıca 1998 yılının Mart ayındaki Vlore projesinde; Türkiye tarafından Deniz Harp Okulu inşaatı öngören bir protokol imzalanmıştır. **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 503.

[1492] 28 Mart 1997 tarihli, 1101 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1101(1997) (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1493] 10 Nisan 1997 tarihli, 492 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000492.pdf ; 24 Temmuz 1998 tarihli, 587 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc081/karartbmmc081/karartbmmc08100587.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2020).

Türkiye, Arnavutluk'taki krize[1494] müdahale ve insani yardımın gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan ALBA harekatı kapsamında; 1997 yılının Nisan ile Ağustos ayları arasında 759 kişilik Deniz Piyade Tabur Görev Kuvveti ve Tiran'da görevli 20 karargah subayı ile yer almıştır. Türkiye ayrıca, Makedonya ile Arnavutluk'a yönelik mülteci akını sorunu ile ortaya çıkan krizin çözümüne yardım amacıyla Arnavutluk'ta bulunan İnsani Yardım Kuvveti'ne 1999 yılının Mayıs ile Eylül ayları arasında bir Sahra Hizmet Bölüğü ile katkı sağlamıştır.[1495]

4.3.1.6. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti (15 Ağustos 2001-15 Aralık 2005)

Türkiye, 17 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'ni 6 Şubat 1992 tarihinde tanımıştır. Ardından ise 26 Ağustos 1992 tarihli Londra Toplantısında Makedonya ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngören protokolleri imzalamış ve 14 Ekim'de büyükelçilik açılmasını kararlaştırmıştır.[1496] Türkiye ile Makedonya arasındaki askeri ilişkiler kapsamında; 19 Mayıs 1992 tarihli bir güvenlik protokolü,[1497] 1994 yılının Mart ayında bir Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması, 1995 yılının Nisan ayında Savunma Sanayii İşbirliği Antlaşması ile 1995 yılının Temmuz ayında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması[1498] imzalanmıştır. Nitekim ilgili askeri antlaşma doğrultusunda; Makedonyalı subay ve askerler Türkiye'de eğitim görmüştür. Türkiye'nin Makedonya'daki varlığının gerekçesi, ülkedeki Türklerin güvenliği ile Balkanlardaki istikrarın korunması açısından bir gereklilik olduğunun öngörülmesi olduğu kabul edilmektedir. Türkiye ayrıca, Yunanistan'ın Makedonya'ya ambargo uyguladığı dönemde petrol ile insani yardım göndermiş ve Dünya Bankası'na olan borçlarının ödenmesinde yardımcı olmuştur.[1499]

Makedonya'nın uzun süreli olarak tanınmaması nedeniyle uluslararası yardım ve kredilerden yararlanamaması, ambargo yüzünden Sırbistan ile olan ticaretinin kesilmesi, Yunanistan'ın zaman zaman Selanik limanını Makedonya'nın erişimine kapaması ve Makedonya'ya yönelik petrol sevkiyatını durdurması gibi problemlerden dolayı Türkiye,

---

[1494] Arnavutluk krizinin kökeninde; 1997 yılının başında ortaya çıkan banker skandalının ardından yaşanan toplumsal kaos yatmaktadır. **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 503.
[1495] **Koçer**, s. 53; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).
[1496] **Kut**, s. 327.
[1497] 19 Mayıs 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Makedonya İçişleri Bakanlığı Arasında Güvenlik İşbirliği Protokolü için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21461.pdf (Erişim tarihi: 17.12.2020).
[1498] 14 Temmuz 1995 tarihinde Üsküp'te imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Makedonya Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/kanuntbmmc080/kanuntbmmc08004269.pdf (Erişim tarihi: 17.12.2020).
[1499] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 505-506.

bölgeye katkıda bulunmuştur. Nitekim Türkiye'nin göndermiş olduğu petrol ve insani yardımın Makedonya için son derece yararlı birer katkı olduğunu belirtmek mümkündür.[1500]

Türkiye, Makedonya'ya yönelik barış harekatları kapsamında önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim Türkiye, sırasıyla 15 Ağustos 2001 tarihinde NATO tarafından başlatılan 30 günlük *Essential Harvest* Harekatı'na bir piyade birliği, 27 Ekim 2001 tarihinde *Amber Fox* Harekatı'na bir Mekanize Piyade Takımı ve dört karargah personeli, 31 Mart 2003 tarihinde *Allied Harmony* Harekatı'na karargahta görevli üç personel, NATO Üsküp Karargahı'na bir subay, 31 Mart 2003 tarihinde görevi AB'nin devralması sonrasında, 15 Aralık 2003 tarihli *Concordia* Harekatı'na iki hafif irtibat timi (iki subay, iki astsubay ve dört erbaş/er) ve AB Karargahı'na iki subay ile katılmıştır. Türkiye, son olarak 15 Aralık 2003 tarihinde oluşturulan PROXIMA isimli polis gücüne dört jandarma personeli ile katılmıştır. Türkiye, 15 Aralık 2005'te sonlandırılan PROXIMA görevinin ardından kurulan EUPAT isimli altı aylık polis danışma timinde ise yer almamıştır.[1501]

4.3.1.7. Afganistan (20 Haziran 2002)

Türkiye, Rusya'dan sonra Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ikinci ülkedir. Türkiye ile Afganistan arasında 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan Antlaşma[1502] uyarınca, taraflar birbirlerini bağımsız bir devlet olarak tanımış ve birbirlerine yapılan saldırılara karşı her türlü desteği karşılıklı olarak vermeyi kabul etmişlerdir. Buna karşın 2001 yılında ABD'nin teröre karşı küresel savaş ilanı kapsamında Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahaleye Türkiye de dahil olmuş ve verdiği destek kapsamında 800 özel birlik askerinin gönderilmesine karar vermiştir.[1503] Nitekim Türk Silahlı Kuvvetleri, 722 ve 1079 sayılı Meclis kararları kapsamında yürütme organına verilen izin ile Afganistan'a gönderilmiştir. 722 sayılı kararda; 11 Eylül saldırıları sonucunda gündeme gelen uluslararası terörizm tehdidi, NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin işlerlik kazandığı, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1368 ve 1373 sayılı kararlar doğrultusunda ABD tarafından terörizme karşı başlatılan *"Sürekli Özgürlük Harekatı"* kapsamında yürütme organına yetki verildiği belirtilmiştir.[1504]

[1500] **Kut**, s. 337.

[1501] **Koçer**, s. 53-54; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1502] 1 Mart 1921 tarihli Türkiye-Afganistan Muahedenamesi metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100140.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1503] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 227.

[1504] 10 Ekim 2001 tarihli, 722 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/karartbmmc086/karartbmmc08600722.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

1079 sayılı Meclis kararında; 1368, 1373 ve 1386 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları ile 5 Aralık 2001 tarihli Bonn Konferansı sonuçlarına atıf yapılmış ve bu hususlar doğrultusunda Afganistan hükümetinin güvenliği ve kendi güvenlik kabiliyetlerinin oluşturulması amacıyla kurulan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (ISAF) kapsamında yürütme organına 722 sayılı Meclis kararı ile izin verildiği, buna karşın ISAF Harekatı'nın 2014 yılında tamamlanacağı ifade edilmiştir. Kararda, Afganistan kamu kurumlarına eğitim, danışmanlık ve yardım sağlamak amacıyla iki yıl süresince görev yapması amacıyla NATO tarafından oluşturulan ve silahlı kuvvet niteliği taşımayan Kararlı Destek Misyonu'na katılım için TSK'nın yurtdışına gönderilmesi için yürütme organına izin verilmiştir. Ayrıca Kararda, Misyon'a katılmak için ülkemiz üzerinden Afganistan'a intikali ile geri intikali kapsamında, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına yönelik olarak da yürütme organına izin verildiği belirtilmiştir. Bu karar ile yürütme organına verilen yetkilendirme, 1133, 1206 ve son olarak alınan 1274 sayılı kararlar ile uzatılmıştır.[1505]

ABD, Afganistan'da kurmuş olduğu Uluslararası Güvenlik Yardımı Gücü (ISAF) için NATO üyesi devletlerden asker göndermelerini talep etmiş ve önceden belirtildiği gibi Türkiye de bu misyona katılmıştır. Türkiye, ilk başta 276 personel ile katılmış iken, 20 Haziran 2002-10 Şubat 2003 tarihleri arasında ISAF komutanlığını üstlendikten sonra bir Tabur Görev Kuvveti tahsis etmiş ve 1400 asker ile destek sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, sekiz ay süresince Kabil Havaalanı'nın işletilmesi ile korunmasını da üstlenmiştir. Türkiye, askeri nitelikli görevler yanında, Türk Bölgesel İmar Ekibi aracılığıyla eğitim, sağlık, tarım ve Afgan polisinin eğitimi konularında katkılar sağlamıştır.[1506] Komutanlık görevini devretmesinin sonrasında Türkiye, asker sayısını 229'a indirmiş, bir Piyade Bölük Timi (23 kişilik Azerbaycan ve 23 Arnavutluk takımları dahil), karargah personeli, bir İnsani İstihbarat Timi, NATO tarafından Kabil Havaalanı'nın işletilmesi için dokuz kişilik personel desteği (beş sivil ve dört asker) ve 3 adet helikopter ile katkısını sağlamaya devam etmiştir. Türkiye, ISAF komutanlığını 13 Şubat 2005 - 5 Ağustos 2005 tarihleri arasında ikinci kere devralmasının ardından asker sayısını 1600'e çıkarmıştır. Nihai anlamda Türkiye, bir piyade bölük timi ile destek unsurlarından oluşan 260 personel ile Afganistan'da görev yapmıştır.[1507]

[1505] 6 Ocak 2015 tarihli, 1079 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1079.html ; 3 Ocak 2017 tarihli, 1133 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1133.html ; 25 Aralık 2018 tarihli, 1206 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1206.html ;22 Aralık 2020 tarihli, 1274 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1274.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1506] **Uzgel**, 2001-2012, s. 310.

[1507] Türkiye ikinci kez komutanlık görevi kapsamında; 37 ülkenin ve yaklaşık 9800 askerin katılımı ile oluşturulan ISAF-VII çerçevesinde Türk personelin 344'ü ISAF-II karargahında, 70'i Kabil Havaalanı'nda ve 198'i diğer

ISAF kapsamında yer alan kuvvetlerin hukuki statüsü, NATO ile Afgan Geçiş Hükümeti arasında imzalanan bir askeri-teknik antlaşma[1508] kapsamında düzenlenmiştir. Türkiye'nin misyona gönderdiği askerler, silahlı çatışmalardan kaçınmıştır. Nitekim bölgede görevli Türk askeri, Afgan polisinin eğitilmesi, ülkenin kalkındırılmasına yönelik faaliyetler ve barışı koruma gücü olarak görev yapmıştır.[1509] Türkiye ile Afganistan Geçiş Hükümeti arasında imzalanan askeri yardım ve iş birliği antlaşması kapsamında ise Afganistan'da bulunan Türk askerleri, sivil personel ile yakınlarının statüsü düzenlenmiştir.[1510] Bu antlaşma, daha sonra 13 Ocak 2010 tarihinde Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan bir Protokol ile değişikliğe uğramıştır.[1511]

Nihai anlamda Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar kapsamında; 25 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla TSK unsurlarının mevcut durum ve şartların değerlendirilmesi doğrultusunda tahliyesine başlandığı ve intikal faaliyetlerinin en kısa sürede tamamlanmasının hedeflendiği belirtilmiştir.[1512]

4.3.1.8. Katar (27 Nisan 2015)

19 Aralık 2014 tarihinde Türkiye ile Katar arasında imzalanan Antlaşma[1513] uyarınca; Türk askerinin Katar'ın başkenti Doha'da konuşlanması kararlaştırılmıştır. Antlaşmaya göre; Türkiye, Katar'daki askeri üssün kurulması ve Türk askerinin giderleri için herhangi bir harcama yapmayacak, buna karşın Katar askerlerine eğitim verecektir. Doktrinde, bu Antlaşma'nın bölgedeki stratejik durumu Türkiye lehine değiştireceği ve bu durumun da *"körfezin polisi"* olmayı amaçlayan Mısır, Suudi Arabistan, Bahreyn ile Birleşik Arap

---

birliklerde görev yapmıştır. **Koçer**, s. 56-57; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1508] ISAF ile Afganistan Geçici Hükümeti arasında imzalanan Askeri Teknik Antlaşma metni için bkz. https://www.bits.de/public/documents/US_Terrorist_Attacks/MTA-AFGHFinal.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1509] **Kul**, s. 219.

[1510] 16 Ocak 2003 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Geçiş Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması, R.G. Tarih: 21.07.2003, Sayı: 27175, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#1 (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1511] 16 Ocak 2003 tarihli Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına Dair 1 Numaralı Değişiklik Protokolü için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100430-1.htm (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1512] *"TSK Unsurlarının Afganistandan Tahliyesi Başladı"* başlıklı, 25.08.2021 tarihli Milli Savunma Bakanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2582021-14676 ; *"Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar: Afganistan'dan İntikal Faaliyetlerini En Kısa Zamanda Tamamlamayı Hedefliyoruz."* başlıklı, 26.08.2021 tarihli Milli Savunma Bakanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2682021-42558 (Erişim tarihi: 30.08.2021).

[1513] 19 Mart 2015 tarihli, 6633 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan ve 2015/7649 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmasına karar verilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İş Birliği Anlaşması metni için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150608-1-1.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

Emirlikleri gibi körfez ülkelerinin Katar aleyhine ambargo ve abluka uygulamasına sebep olduğu ifade edilmiştir.[1514]

4.3.1.9. Filistin (20 Şubat 1997)

Türk Silahlı Kuvvetleri, 487 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda Filistin'e gönderilmiştir. Kararda; Hebron (El-Halil) bölgesinin Filistin Ulusal Yönetimi'ne devredilmesinden sonra gözlemcilik görevi amacıyla bölgeye askeri personel gönderilmesi ile ilgili olarak yürütme organına izin verilmiştir. 4 Şubat 1997 tarihli *"Hebron'da Geçici Uluslararası Mevcudiyet Kurulması Hakkında Anlayış Muhtırası"* ile *"İsrail ve Filistin Ulusal Yönetimi'ne Tevdi Edilecek Mektup"* uyarınca belirlenen kural ve amaçlara atıf yapılan kararda, söz konusu görevin 3 ay süreli olduğu ifade edilmiştir.[1515]

Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında 1985-1997 yılları arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda El-Halil'de Geçici Uluslararası Huzur Harekatı (TIPH) bölgeye yerleştirilmiştir. Türkiye ise 1997 yılının Şubat ayından beri altı personel (beş subay ve bir Dışişleri Bakanlığı temsilcisi) ile söz konusu Harekat'a katkı sağlamıştır. Buna karşın 8 Şubat 2006 tarihinde Filistinlilerin TIPH tesislerine gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında Türkiye'nin fiili personel sayısı üçe indirilmiştir.[1516] Türkiye'nin Filistin politikası kapsamındaki temel adımları; Filistin sorununun çözümü için uluslararası girişimlerde kolaylaştırıcı rol ve arabuluculuk üstlenme, soruna duyarlı bir söylem ile yaklaşma, tarafları kapsayan bir diyalog süreci yaratma, Filistin ile ekonomik ve insani ilişkilerin derinleştirilmesi şeklinde ifade edilebilir.[1517]

4.3.1.10. Somali (8 Aralık 1992)

Somali'de 1991 yılında Başkan Siad Barre'nin düşüşünden sonra, ülkede bir iç savaş hali mevcut olduğu için Birleşmiş Milletler tarafından halka insancıl yardım sağlanmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 733 sayılı kararında taraflara ateşkes çağrısı yapmış, silah, askeri malzeme

---

[1514] Doktrinde Kul, Antlaşma kapsamında iki ülke arasında zarar ziyan taleplerini hızlıca dinlemek ve karara bağlamak üzere müşterek tazminat komisyonu kurulmasının öngörüldüğünü ve cezai konularda ise görevle sınırlı bağışıklık dikkate alınarak bir yetki paylaşımı düzenlendiğini belirtmiştir. Yazar söz konusu durumun da iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi olduğunu ve problem yaşanmayacağına ilişkin bir ön kabulle hareket edildiğini gösterdiğini ve Antlaşma'nın hızlıca formüle edildiğini ileri sürmüştür. Nitekim yazar, söz konusu Antlaşma'da yer alan bu düzenlemelerin, modern kuvvetler statüsü antlaşmalarında genel olarak düzenlenen hususlardan farklı bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. **Kul**, s. 225-226.

[1515] 20 Şubat 1997 tarihli, 487 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc080/karartbmmc080/karartbmmc08000487.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1516] **Koçer**, s. 50; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

[1517] Yeşilyurt, Nuri, "2001-2012: Ortadoğu'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 430.

ambargosunu ve Arap Birliği, Afrika Birliği Örgütü ve İslam Konferansı Örgütü ile işbirliğini öngörmüştür.[1518] Buna karşın çatışma taraflarının insani yardımı engellemesi sebebiyle1992 yılında BM tarafından 751 sayılı kararla UNOSOM isimli bir barış harekatı[1519] başlatılmasına rağmen, bu harekatın tehdit altında kalması ve güvenilirliğinin azalması söz konusu olmuştur.

ABD, 1992 yılının Kasım ayında bölgede güvenliğin sağlanması için bölgeye asker gönderilmesini önermiştir. Konsey almış olduğu 794 sayılı kararla[1520] ABD önerisini kabul etmiş ve ABD ile BM Genel Sekreteri'ne bu öneriyi uygulamak üzere tüm önlemleri alma yetkisini vermiştir. Doktrinde Keskin; Somali'deki durumun Kore ile Körfez krizlerinden farklı olduğunu, operasyon öncesi izin alınması gereken etkin bir hükümet veya düşman ya da saldırgan bir devlet olmadığını ve dolayısıyla sorunun tamamen Somali'nin iç koşullarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Yazar, ilk girişimde bulunan, operasyonları planlayan, uygulayan ve istediği zaman operasyondan çıkan devletin ABD olduğunu belirtmiş, ayrıca Somali sorununda bir saldırgan devlet olmadığı için bir ateşkese de gerek kalmadığını ifade etmiştir.[1521]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 1992 yılında 204 sayılı Meclis kararı uyarınca yürütme organına verilen izin doğrultusunda Somali'ye gönderilmiştir.[1522] Türkiye, 28 Ağustos 1992 tarihinde başlatılan UNOSOM-I Harekatı, 3 Aralık 1992'de başlatılan UNITAF Harekatı ve 3 Mart 1993'te başlatılan UNOSOM-II Harekatı kapsamında yer almıştır. 794 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına atıf yapılan 204 sayılı Meclis kararı uyarınca, insancıl yardımların Somali halkına ulaştırılabilmesini sağlamak ve Somali'de barış ve güvenliğin yeniden tesisine katkıda bulunmak amacıyla, dokuz kişilik bir irtibat heyeti, 297 kişilik kara birliği ve 697 kişiden oluşan bir deniz birliği bölgeye gönderilmiştir. Türk gücü, 22 Şubat 1993 tarihinde geri çekilmiştir.[1523]

2009 yılında ise TSK, 934 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda Somali'ye gönderilmiştir. 1816, 1838, 1844, 1846 ve 1851 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına atıf yapılan 934 sayılı Meclis kararında; Aden Körfezi, Somali karasuları

[1518] 23 Ocak 1992 tarihli, 733 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/733(1992) (Erişim tarihi: 28.11.2020).
[1519] 24 Nisan 1992 tarihli, 751 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/751(1992) (Erişim tarihi: 28.11.2020).
[1520] 3 Aralık 1992 tarihli, 794 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/794(1992) (Erişim tarihi: 28.11.2020).
[1521] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 162-165.
[1522] 8 Aralık 1992 tarihli, 204 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar204.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).
[1523] 4 Mayıs 1993-18 Ocak 1994 tarihleri arasında, UNOSOM-II Harekatı'nın komutanlığını Türk Korgenerali Çevik Bir yürütmüştür. Bir'in komutanlık görevini yürütmesi, Türkiye'nin ilk kez bu düzeyde bir çokuluslu gücün komutanlığı olması bakımından önemlidir. **Koçer**, s. 51; *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 03.12.2020).

ve açıkları, Arap Denizi ile mücavir bölgelerde, keşif ve karakol görevleri ile genel anlamda korsan/deniz haydutları ve silahlı soygun yapan kişilerin bölge ülkelerinde yargılanmalarını teşvik eden yaklaşıma değinilmiştir. Söz konusu yaklaşım çerçevesinde 1851 saylı Konsey kararında belirlenen adli işlemler ve yargılama faaliyetlerine yönelik olarak TSK deniz unsurlarının anılan bölgelerde görevlendirilmesi için yürütme organına yetki verilmiştir. 934 sayılı karar ile izin verilen yürütme organının yetkilendirmesi, izin süresi doldukça alınan birçok Meclis kararı ile uzatılmıştır. 1846 sayılı Güvenlik Konseyi kararına dayanarak alınan 934 sayılı karar sonrasında, Konsey kararı ile verilen yetkinin 1897 sayılı karar ile yenilenmesinin ardından 956 sayılı Meclis kararı ile benzer hususlarda yürütme organına yetki verilmiştir. Yürütme organına verilen yetkinin uzatılmasına dair alınan sonraki Meclis kararları, süresi yenilenen BM Güvenlik Konseyi kararları ile paralel şekilde kabul edilmiştir.[1524]

Somali'de yürütülen uluslararası harekatlara destek kapsamında; Somali açıkları ve Aden Körfezi'nde Ocak 2008'den itibaren artan deniz haydutluğu faaliyetleri ve BM tarafından NATO'ya yapılan talep doğrultusunda Kuzey Atlantik Konseyi'nin aldığı kararla Dünya Gıda Programı (*World Food Program*) gemilerine refakat maksadıyla Ekim-Aralık 2008 tarihleri arasında NATO Daimi Deniz Görev Grubu-2 (SNMG-2) *"Müttefik Destek Harekâtı"* (*Operation Allied Provider*) görevlendirilmiş ve bu harekâta Türk Deniz Kuvvetlerinden bir fırkateyn ile katkı sağlanmıştır. Harekat; ilerleyen süreçte Aden Körfezi, Arap Denizi ve Somali Açıklarında deniz haydutluğu ile mücadeleyi de kapsayacak şekilde geliştirilerek *"Okyanus Kalkanı Harekâtı"* (*Operation Ocean Shield*) adını almıştır. Okyanus Kalkanı Harekâtı, SNMG-1 ve SNMG-2 tarafından altışar aylık dönemler halinde dönüşümlü olarak icra edilmiş ve Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Okyanus Kalkanı Harekâtına SNMG-2'ye tefrik edilen fırkateynler ve karargâh personeli ile destek sağlanmıştır. Hazırlık Eylem Planı ihtiyaçlarına bağlı olarak NATO tarafından alınan karar doğrultusunda Okyanus Kalkanı Harekâtı (*Operation Ocean Shield-OOS*) 15 Aralık 2016 tarihi itibarıyla sonlandırılmıştır. Türkiye, 2018 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 2442 sayılı kararı ile kurulan Birleşik Görev Kuvveti-150/151 (CTF-150/151) kapsamında bölgedeki faaliyetlere gemi görevlendirerek veya milli

---

[1524] 1950 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 984 sayılı Meclis kararı, 2020 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1008 sayılı Meclis kararı, 2077 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1031 sayılı Meclis kararı, 2125 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1054 sayılı Meclis kararı, 2184 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1082 sayılı Meclis kararı, 2246 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1107 sayılı Meclis kararı, 2316 sayılı sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1136 sayılı Meclis kararı, 2383 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1179 sayılı Meclis kararı, 2442 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1207 sayılı Meclis kararı, 2500 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1241 sayılı Meclis kararı, 2254 sayılı Konsey kararı doğrultusunda 1276 sayılı Meclis kararı kabul edilmiştir.10 Şubat 2009 tarihli, 934 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar934.html ; 934 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasında dair 956, 984, 1008, 1031, 1054, 1082, 1107, 1136, 1179, 1207, 1241 ve 1276 sayılı Meclis kararları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (Erişim tarihi: 21.10.2021).

kontroldeki gemiler vasıtasıyla katkı sağlamakta ve altıncı kez CTF-151 Komutanlığını yürütmektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin 2102 kararı ile kurulan Somali Yardım Misyonunda (*United Nations Assistance Mission in Somalia*-UNSOM) BM tarafından yapılan talebe istinaden Türkiye'den bir personel, 2015 yılından itibaren UNSOM Askeri Danışman kadrosunda görev yapmaktadır.[1525]

Türkiye, 2016 yılının Eylül ayında Somali'de askeri bir üs açmıştır. Doktrinde; Afrika Birliği Barış Gücü'nün Somali'den çekilmesinden sonra ülkedeki Türk askeri üssünün Somali hükümeti için bir sigorta görevi göreceği belirtilmiştir. Ayrıca Türk askerlerinin, Somali ordusunun yaklaşık yüzde 25'i oranında askeri personeli eğiteceği ifade edilmiştir. Somali'de bulunan Türk askeri üssü, bölgenin huzur ve istikrarı ile diğer Afrika ülkeleriyle ticari ve kültürel bağlar kurulması bakımından önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir.[1526]

4.3.1.11. Lübnan (5 Eylül 2006)

Türkiye, Lübnan ile ilişkilerini 2004 yılından itibaren geliştirmeye başlamıştır. Bu gelişmelerde Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesi sonucunda Türkiye'nin Lübnan ile doğrudan ilişkiye geçmesi önünde bir engel kalmaması önemlidir. Ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda bölgedeki diğer etnik ve mezhepsel açıdan çeşitlilik içeren devletlerin desteğini sağlamak bağlamında Lübnan'ın önemli bir ülke olması da bir diğer etken olarak ifade edilebilir. Son olarak da Kıbrıs sorunu açısından Güney Kıbrıs yönetimi ile tarihsel anlamda iyi ilişkileri bulunan Lübnan'ın desteğinin alınmasının önemli olduğu belirtilmelidir. 12 Temmuz 2006 tarihinde Lübnan sınırındaki Hizbullah-İsrail çatışmalarının Lübnan'a sıçraması sonrasında BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1701 sayılı ateşkes kararı[1527] henüz müzakere aşamasında iken Türkiye, Lübnan'ın Güney bölgesinde bulunan BM Lübnan Geçici Görev Gücü (UNIFIL) kapsamında görev yapmak üzere asker göndermeyi istediğini açıklamıştır. Nitekim BM Gücü kapsamında bölgeye giden Türk askeri birliklerinin yeniden yapılandırma faaliyetlerinin, Türkiye'nin Lübnan'daki itibarını artırdığını ifade etmek mümkündür.[1528]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 880 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda Lübnan'a gönderilmiştir. 880 sayılı karar ile izin verilen yürütme organının yetkilendirmesi, izin süresi doldukça alınan birçok Meclis kararı ile uzatılmıştır. 880 sayılı

[1525] *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 30.12.2020).
[1526] **Kul**, s. 223.
[1527] 11 Ağustos 2006 tarihli, 1701 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1701(2006) (Erişim tarihi: 24.12.2020).
[1528] **Yeşilyurt**, s. 415-417.

Meclis kararında 12 Temmuz 2006 tarihinde Lübnan'da başlayan çatışmalar sonucunda BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 1701 sayılı karara atıf yapılmıştır. Meclis kararında; UNIFIL kapsamında, Doğu Akdeniz'de devriye görevi yapacak olan Deniz Görev Gücü için yeterli kuvvet sağlanması, dost ve müttefik devletlere bölgede deniz ve hava ulaşım desteği sunulması, Lübnan ordusuna eğitim verilmesi insani yardım faaliyetlerinin gerektireceği güvenliğin sağlanması ile kuvvet koruma birliklerinin kurulması amaçlarının güdüldüğü ifade edilmiştir. Sonuç olarak, söz konusu amaçlara yönelik olarak TSK'nın Lübnan'a gönderilmesi için yürütme organına izin verilmiştir. 880 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılması amacıyla alınan 892, 925, 940, 969, 1023, 1045, 1094 ile 1115 sayılı Meclis kararlarında, 880 sayılı kararda dayanak olarak gösterilen 1701 sayılı Konsey kararının aksine, herhangi bir Konsey kararına atıf yapılmamıştır. Söz konusu kararlarda, Konsey kararı ile verilen yetkinin süresinin Ağustos ayında dolacağı, ancak Konsey'in yetkinin yenilenmesine ilişkin bir karar almadığı için *"Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin UNIFIL'in görev süresinin uzatılması yönünde karar alması durumunda"* yürütme organına verilen yetkinin uzatılması kabul edilmiştir. Şartlı bir yetki uzatımı şeklindeki bu kararlardan sonra BM Güvenlik Konseyi, süresi dolan yetkinin yenilenmesine ilişkin kararlar (1773, 1832, 1884, 1937, 2004, 2064, 2115, 2172, 2236 ile 2373 sayılı Konsey kararları) aldığı için meşruiyet açısından bir sıkıntı yaşanmamıştır. Buna karşın yürütme organına verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin 1201 sayılı Meclis kararında 2433 sayılı Konsey kararı, 1233 sayılı Meclis kararında 2485 sayılı Konsey kararı ve 1264 sayılı Meclis kararında ise 2539 sayılı Konsey kararı ile UNIFIL'in görev süresinin uzatıldığı belirtilmiştir.[1529]

Türkiye, 15 Ekim 2006 tarihinden itibaren UNIFIL Deniz Görev Kuvveti bünyesinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığına ait bir fırkateyn görevlendirerek katkı sağlamaya başlamıştır. 20 Ekim 2006 – 02 Eylül 2013 tarihleri arasında ise Türk İstihkâm İnşaat Bölüğü, Sur şehri yakınlarındaki üs bölgesinde konuşlanarak UNIFIL kapsamında görev yapmıştır. Ayrıca BM tarafından belirlenen esaslar dâhilinde UNIFIL Harekâtına katılan unsurların Mersin Limanı'nı kullanmalarına müsaade edilmiştir. Lübnan Türk İstihkâm İnşaat Bölüğünün icra ettiği destek faaliyetleri kapsamında; karargâh binası inşası, atık su hattı inşası, çevre yolu inşası, helikopter pisti inşası, elektrik hattı inşası, bakım onarım tesisleri ofis binası inşası ve muhabere hatlarının yer altına alınması söz konusudur. Ayrıca Lübnan Türk İstihkâm İnşaat Bölüğünce Lübnan'da görev yapan diğer ülkelere çeşitli projelerde istihkâm desteği sağlanmıştır. Hâlihazırda harekata

---

[1529] 5 Eylül 2006 tarihli 880 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar880.html ; 880 sayılı sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasında dair 892, 925, 940, 969, 996, 1023, 1045, 1094, 1115, 1201, 1233 ve 1264 sayılı Meclis kararları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_gd.sorgu_baslangic (Erişim tarihi: 29.11.2020).

bir korvet ile katkı sağlanmakta ve UNIFIL Karargâhında iki Türk Subay görev yapmaktadır.[1530]

4.3.1.12. Kongo Demokratik Cumhuriyeti (27 Haziran 2006)

Türk Silahlı Kuvvetleri, 876 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen yetkiye dayanılarak Kongo'ya gönderilmiştir. Meclis kararında; BM Güvenlik Konseyi'nin 1671 sayılı kararı[1531] doğrultusunda AB tarafından 27 Nisan 2006 tarihinde alınan Ortak Eylem Belgesi'ne[1532] atıf yapılmıştır. Nitekim AB Ortak Eylem Belgesi uyarınca; Kongo'da yapılacak genel seçimler süresince ülkenin güvenliğine katkıda bulunmak ve bölgede görev yapan BM kuvvetlerini desteklemek amacıyla kurulan *"Avrupa Kuvveti Kongo Demokratik Cumhuriyeti Harekatı"* kapsamında yer alınması için NATO müttefiki devletlere çağrı yapılmıştır. AB Harekatı kapsamında; Kongo'nun yanı sıra Gabon ve ihtiyaç duyulacak diğer ülkelerde destek amaçlı olarak birlik konuşlandırılması ve söz konusu bölgelerdeki hava alanı veya deniz limanlarının da gerektiğinde kullanılması öngörülmüştür. Meclis kararında, AB Harekatı'na katılımın Türkiye'nin AB üyeliği adaylığını destekleyeceği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına verilen destek ile uyumlu olduğu belirtilmiştir.[1533]

Türkiye'nin Kongo'da sunduğu katkılar kapsamında; bir adet C-130 askerî nakliye uçağının 21 Temmuz-01 Aralık 2006 tarihleri arasında Gabon'da görev yaptığını ve ayrıca Almanya'da bulunan Harekât Komutanlığı ile Gabon'da konuşlanan Müşterek Kuvvet Hava Unsur Komutanlığında da birer subay görevlendirildiğini ifade etmek gerekir.[1534]

4.3.1.13. Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti (20 Kasım 2014)

Türk Silahlı Kuvvetleri, 1076 ve 1119 sayılı Meclis kararları ile yürütme organına verilen yetkiye dayanılarak Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne gönderilmiştir. 1076 sayılı kararda; BM Güvenlik Konseyi'nin Orta Afrika Cumhuriyeti'ne ilişkin 2134 sayılı karar[1535] ile Mali'ye ilişkin 2085 sayılı kararlarına[1536] atıf yapılmıştır. Meclis kararında; AB'nin söz konusu

---

[1530] *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1531] 25 Nisan 2006 tarihli, 1671 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1671(2006) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1532] 27 Nisan 2006 tarihli, AB Ortak Eylem Belgesi için bkz. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006E0319 (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1533] 27 Haziran 2006 tarihli, 876 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar876.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1534] *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1535] 28 Ocak 2014 tarihli, 2134 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2134(2014) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1536] 20 Aralık 2012 tarihli, 2085 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2085(2012) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

Konsey kararları ile Orta Afrika Cumhuriyeti'nde *"EUFOR RCA"* isimli askeri harekat ile Mali'de *"EUTM Mali"* isimli askeri misyon ve *"EUCAP Sahel Mali"* isimli sivil misyonun kurulduğu ve söz konusu harekat ile misyonlara ülkemizin de katkı sunacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin söz konusu katkısının 29 Haziran 2006 tarihinde imzalanan *"Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği Kriz Yönetimi Harekatlarına Katılımı için Avrupa Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Çerçeve Teşkil Eden Anlaşma"* kapsamında belirlenmesi öngörülmüştür. Kararda nihai anlamda; Türkiye tarafından sunulan katkının AB'nin uluslararası ve bölgesel sorunların çözümüne yönelik ortak anlayışın göstergesi ve AB üyelik sürecimize görünürlük kazandıracağı gerekçesiyle TSK'nın AB tarafından Orta Afrika Cumhuriyeti ile Mali'de gerçekleştireceği harekat ve misyonlara katkı amacıyla yurt dışına gönderilmesi için yürütme organına yetki verilmiştir. Meclis kararları ile yürütme organına verilen yetki, izin süresi doldukça uzatılmıştır.[1537]

1076 sayılı Meclis kararı ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin alınan 1119 Meclis kararında, BM Güvenlik Konseyi'nin 2100 sayılı kararı[1538] uyarınca Mali'de kurulan ve 2227 sayılı kararla[1539] tadil edilen BM Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (MINUSMA) ile 2149 sayılı kararı[1540] doğrultusunda Orta Afrika Cumhuriyeti'nde kurulan BM Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonuna (MINUSCA) katkı sağlanması öngörülmüştür. Söz konusu misyonların amaçları; Afrika'da bölgesel istikrar ve barış için tehdit oluşturan insani ve siyasi krizlerin çözümü şeklinde ifade edilmiştir. Anılan BM misyonlarına Türkiye'nin sunacağı askeri katkının, bölgede ve genel olarak Afrika kıtasında izlenen faal dış politikanın doğal bir sonucu olacağı belirtilerek TSK'nın BM misyonları kapsamında yurt dışına gönderilmesi için yürütme organına yetki verilmiştir. 1119 sayılı Meclis kararı ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin sonraki 1156, 1198 1263 ve 1309 sayılı kararlarda benzer nitelikli gerekçe ve dayanaklar sunulmuştur.[1541]

[1537] 20 Kasım 2014 tarihli, 1076 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1076.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1538] 25 Nisan 2013 tarihli, 2100 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2100(2013) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1539] 29 Haziran 2015 tarihli, 2227 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2227(2015) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1540] 10 Nisan 2014 tarihli, 2149 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2149(2014) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1541] 2 Ağustos 2016 tarihli, 1119 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1119.html ; 1119 sayılı karar ile yürütme organına verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin 1156, 1198, 1263 ve 1309 sayılı kararlar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (Erişim tarihi: 21.10.2021).

4.3.1.14. Libya (27 Kasım 2019)

2011 yılında Birleşmiş Milletler üyesi devletler tarafından NATO şemsiyesi altında Libya'ya gerçekleştirilen askeri müdahale, genel olarak insancıl müdahale şeklinde nitelendirilerek savunulmuştur. BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan ve kuvvet kullanma içermeyen bazı zorlama tedbirleri öngören 1970 sayılı karara göre, söz konusu tedbirler insancıl nedenlere dayanmaktadır. Konsey kararında, silah ambargosu ile şiddetin derhal sonlandırılarak halkın meşru taleplerinin karşılanması öngörülmüştür.[1542] Öngörülen amaçların sağlanamamasından dolayı Konsey tarafından alınan 1973 sayılı karara göre; ateşkes yapılması, Genel Sekreter'e bilgi verecek olan üye devletlerin tek başlarına veya bölgesel örgütler aracılığı ile tehdit altındaki sivilleri korumak amacına yönelik gerekli tüm önlemleri alması mümkün kılınmıştır. Kararda, doğrudan BM Antlaşması'nın bir maddesine atıf yapılmamış olsa da önceden kuvvet kullanma izni verilen olaylarda Konsey'in kullandığı yöntem doğrultusunda BM Antlaşması'nın VII. Bölüm'üne atıfta bulunulmuştur.[1543]

NATO tarafından 22 Mart'ta silah ambargosu ve 25 Mart'ta uçuşa yasak bölge uygulamasına destek uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ardından 31 Mart'ta sivillerin korunması ile 14 Nisan'da sivillere ve sivillerin yaşadığı bölgelere yapılan tüm saldırıların durdurulması amacıyla operasyon düzenlenmiştir. NATO operasyonlarının diğer amaçları; rejimin tüm askeri ve yarı-askeri kuvvetlerinin üslerine geri çekilmesi ile Libya halkına insancıl yardımların güvenli şekilde ve engellenmeden derhal ulaştırılması şeklinde ifade edilebilir.[1544]

Libya müdahalesinin uluslararası meşruiyeti açısından doktrinde Arsava; sivil halkın korunması ve Libya halkının demokratik katılım hakkının temini amaçlarına yönelik gerçekleştirilen askeri müdahalenin arkasında müdahale eden devletlerin farklı çıkarlarının rol oynadığını belirtmiştir. Yazar, insan haklarının askeri müdahale için sadece bir mazeret olduğunu ve dolayısıyla bu durumun da insancıl müdahalelerin meşruiyetine gölge düşürdüğünü yerinde olarak ifade etmiştir. Ayrıca yazar, müdahale eden devletlerin daha önceden Libya'da gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerine müsamaha göstermesi ve destek vermesi veya bu ihlalleri görmezden gelmeleri karşısında insan haklarının korunması için yapılan askeri müdahalenin kabul edilmesinin zor olduğunu da ileri sürmüştür.[1545]

[1542] 26 Şubat 2011 tarihli, 1970 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1970(2011) (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1543] 17 Mart 2011 tarihli, 1973 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1973(2011) (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1544] **Yeşilyurt**, s. 427.

[1545] Yazar Batılı devletlerin Libya'ya müdahale etmelerinin amacının direnişçilerin ve sivil halkın korunması olarak açıklanmasına rağmen, kendi ekonomik, siyasi ve stratejik çıkarlarını takip etmelerinin, müdahalenin meşruiyetini tartışmalı hale geldiğini ileri sürmüştür. Arsava, A. Füsun, "Uluslararası Hukuka Uygunluk ve

Türkiye, Libya'ya gerçekleştirilen uluslararası müdahaleye ilk aşamada karşı çıkmış olmasına rağmen 2011 yılının Aralık ayında Arap Birliği, sonrasında ise BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan askeri müdahaleye olanak tanıyan kararlar neticesinde müdahale karşıtı yaklaşımını sonlandırmak durumunda kalmıştır.[1546] BM tarafından Libya'nın meşru yönetimi olarak tanınmış olan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Türkiye arasında Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.[1547] Mutabakat uyarınca; Libya'ya asker ve malzeme gönderilmesi, askeri eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmesi, terörizmle mücadele, acil müdahale, istihbarat paylaşımı ile Türk kuvvetlerinin hukuki statüsüne dair hususlar öngörülmüştür.[1548]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 988, 1238 ve 1273 sayılı Meclis kararları ile yürütme organına verilen yetkiye dayanılarak Libya'ya gönderilmiştir. 988 sayılı kararda; BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ile 1973 sayılı kararlarına atıf yapılmıştır. Anılan Konsey kararlarında yapılan çağrı doğrultusunda ve Libya'da istikrar ve güvenliğin yeniden tesisini amaçlayan uluslararası çabalara çok boyutlu katkı sunmak üzere TSK'nın gönderilmesi için yürütme organına yetki verilmiştir. 1238 sayılı Meclis kararında ise BM Güvenlik Konseyi'nin 2259 sayılı kararı uyarınca 17 Aralık 2015 tarihinde imzalanan Libya Siyasi Antlaşması çerçevesinde oluşturulan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti dahil Libya kuruluşlarının desteklenmesi, Libya Siyasi Antlaşması'nın uygulanması ve Antlaşma'da yer almayan ve meşruiyet iddiasında bulunan yapılara desteğin ve bunlarla temasın kesilmesi çağrısı yapıldığı ifade edilmiştir.[1549]

Meclis kararında ayrıca; Libya ile imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ve Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası çerçevesinde Libya'nın karşılaştığı tehditlerle mücadele için ihtiyaç duyduğu eğitim seviyesi ve harekat yeteneği yüksek, disiplinli ve kurumsallaşmış bir ordunun teşkili için gerekli eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Karar kapsamında nihai olarak; Libya'daki gayrimeşru silahlı gruplar ile terör örgütleri tarafından Türkiye'nin Libya'daki menfaatlerine yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek, kitlesel göç gibi diğer muhtemel risklere karşı güvenliğin idame ettirilmesini sağlamak, Libya halkının ihtiyacı olan insani yardımları ulaştırmak, Libya Ulusal

---

Meşruiyet Tartışmasına Bir Örnek Olarak Libya Askeri Operasyonu", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 13, 2013, s. 57-61.

[1546] **Yeşilyurt**, s. 427.

[1547] 27 Kasım 2019 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Güvenlik ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırası metni için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191226-3.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1548] **Kul**, s. 295-296.

[1549] 23 Aralık 2015 tarihli, 2259 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2259(2015) (Erişim tarihi: 30.12.2020).

Mutabakat Hükümeti tarafından talep edilen desteği sağlamak, bu süreç sonrasında meydana gelebilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, gelişmelerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumda karşılaşmamak için süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak amaçlarıyla, TSK'nın gerektiğinde yurtdışında harekat ve müdahalede bulunmak üzere yurtdışına gönderilmesi için yürütme organına izin verilmiştir.[1550]

1273 sayılı Meclis kararında ise önceki kararlardaki hususlara ek olarak; Libya Siyasi Anlaşmasında yeri bulunmayan ve hem ulusal hem uluslararası bakımdan gayrimeşru bir nitelik taşıyan sözde Libya Ulusal Ordusunun 4 Nisan 2019 tarihinde başkent Trablus'u ele geçirmek ve Ulusal Mutabakat Hükümetini devirmek hedefiyle saldırılar başlattığı ifade edilmiştir. Kararda, terör örgütleri ve yasa dışı silahlı gruplar tarafından sivilleri ve sivil altyapıyı da hedef alan söz konusu saldırıların bölgede yasa dışı göç ve insan ticareti için uygun ortam oluşturduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak karar uyarınca; Ulusal Mutabakat Hükümetinin değinilen sorunlar sebebiyle 2019 Aralık ayında Türkiye'den destek talebinde bulunması üzerine Türk Silahlı Kuvvetlerinin Libya'ya gönderilmesi için yürütme organına izin verilmiştir.[1551]

Türkiye'nin NATO tarafından Libya'ya yönelik olarak başlatılan NATO Birleşik Koruyucu Harekatına (Operation Unified Protector-OUP) katkı sunduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının 29 Mart-31 Ekim 2011 tarihi arasında dört fırkateyn, bir denizaltı, bir lojistik destek gemisi, altı F-16 hava savunma uçağı, iki KC-135 tanker uçağı, Özel Kuvvet karargâh personeli ile gemilerde konuşlanmış helikopterler, Su Altı Taarruz (SAT), Amfibi ve Sualtı Görev Timleri ile söz konusu Harekat'a katılım sağladığını ifade etmek gerekir.[1552]

4.3.2. Müşterek Meşru Müdafaa Hakkı Çerçevesinde Gerçekleştirilen Harekatlar

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına yönelik olarak Birleşmiş Milletler sistemi kapsamında değinilen örneklerden ayrı şekilde, Kıbrıs ve Azerbaycan'a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Buna karşın ifade edilen iki örneğin gerekçesi müşterek meşru müdafaa hakkıdır. Müşterek meşru müdafaa hakkı dayanak gösterilerek icra edilen yetkinin içeriğinin ve meşruiyetinin doğru şekilde anlaşılması açısından, Kıbrıs ve

---

[1550] 24 Mart 2011 tarihli, 988 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar988.html ; 2 Ocak 2020 tarihli, 1238 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1238.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1551] 22 Aralık 2020 tarihli, 1273 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1273.html (Erişim tarihi: 21.10.2021).

[1552] *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme (Erişim tarihi: 30.12.2020).

Azerbaycan'a asker gönderilmesine ilişkin hususların ayrı başlıklar altında değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

4.3.2.1. Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974)

Kıbrıs sorununun kökeninde; adada yaşayan Kıbrıslı Türkler, Rumlar ile az sayıdaki İngilizler arasındaki anlaşmazlıklar yer almaktadır. Bu anlaşmazlıkların başlangıcı ise 1878 yılında Büyük Britanya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Savunma İttifakı Sözleşmesi ile adanın İngiltere'nin yönetimine bırakılmasıdır. Sonrasında yaşanan tarihi gelişmeler sonucunda adadaki Rumlar, önce İngilizlere ardından ise Türklere karşı çeşitli eylemler gerçekleştirmiş ve 1960lı yıllara dek devam eden sorunlar ortaya çıkmıştır. 16 Ağustos 1960 tarihinde; en önemlileri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma, İttifak Antlaşması ile Garanti Antlaşması olan ve toplamda 17 sözleşmeden oluşan Lefkoşa Antlaşmaları Türkiye, Yunanistan, İngiltere ile Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır.[1553]

1963 yılından itibaren adadaki Türklerin öldürülmesi, 1967 yılında Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin ilan edilmesi ve son olarak da 15 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilen *"Sampson Darbesi"*[1554] sonucunda Türkiye, adaya askeri bir müdahale kararı almış ve 20 Temmuz 1974 tarihinde harekatı başlatmıştır. Nikos Sampson tarafından hazırlandığı ifade edilen darbenin Yunanistan ordusunun bir kısmını teşkil eden ve Kıbrıs'ta bulunan Yunan subayları tarafından düzenlendiği ve yönetildiği ileri sürülmüştür. Nitekim darbe sonrasında adada kamu düzeninin korunamaz hale geldiği, merkezi otoritenin ortadan kalktığı ve Türkler ile Rumların mal ve can güvenliği fiilen sağlanamaz durumda olduğu belirtilmiştir. Darbe sonrasında Sampson, adanın Yunanistan'a katıldığını ilan etmiş ve bu şekilde Türkiye'nin müdahalesi bir yükümlülük haline gelmiştir.[1555] Doktrinde Makarios'un Kıbrıs için bağımsız

---

[1553] Lefkoşa Antlaşmaları öncesinde; 11 Şubat 1959 tarihinde Türkiye ile Yunanistan Başbakanları arasında Centilmenler Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı, Garanti Antlaşması Taslağı ile İttifak Antlaşması'ndan oluşan Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya İngiltere ile Kıbrıslı Türk ve Rum toplulukları dahil olmadığı için, Zürih Antlaşması'na ek olarak, Garanti Antlaşmasının son biçimi ile İngiltere'ye adada iki egemen üs bırakılmasını öngören Londra Anlaşması, 19 Şubat 1959 tarihinde, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasında imzalanmıştır. Lefkoşa Antlaşmaları ise Zürih ve Londra Antlaşmaları temel alınarak düzenlenmiştir. Zürih, Londra ve Lefkoşa Antlaşmaları metinleri için bkz. **Toluner**, Kıbrıs Uyuşmazlığı, ss. 507-531.

[1554] 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan subaylarının liderlik yaptığı Kıbrıs Milli Muhafızları ile EOKA üyeleri, Başkanlık Sarayı'na saldırmış ve hükümeti devirmişlerdir. Cumhurbaşkanı olarak görevlendirilen Nikos Sampson, Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Nikos Sampson ve darbe ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan, İhsan, "1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 271-272.

[1555] Doğan, İzzettin, "Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 34, Sayı: 3-4, 1975, s. 180.

ve bağlantısız bir politikadan yana olduğu için darbe ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasının amaçlandığı ve Makarios'un da bu amaç kapsamında devrildiği ifade edilmiştir.[1556]

Kıbrıs sorunu kapsamında; Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri yok ederek Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla başlattıkları 1963-1964 krizleri sonrasında Türkiye, askeri müdahale için harekete geçmiş ve 1964 yılında Meclis'ten 93 sayılı izin kararı ile silahlı kuvvet kullanma yetkisi almıştır. Meclis kararında dayanak olarak yürürlükte olan uluslararası antlaşmalara atıf yapılmıştır.[1557] Ancak dönemin ABD Başkanı Johnson'un mektubu sebebiyle Türkiye'nin askeri müdahalesi gerçekleşmemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan 186 sayılı karar kapsamında; Kıbrıs hükümetinin onayıyla adada bir BM Barış Gücü'nün kurulması ve ayrıca Genel Sekreter'in barışçıl çözüm amacıyla bir arabulucu ataması öngörülmüştür.[1558] Buna karşın BM Barış Gücü, adadaki çatışmaları sona erdirememiştir. Nitekim soğuk savaş yılları boyunca kendiliğinden gelişen, etkisini daha çok uluslararası toplumun manevi ağırlığından alan, taraflar arasında fiziksel bir engel olmaktan ziyade manevi engelleri sembolize eden BM Barış Güçleri, çoğu zaman diplomatik çabalara zaman kazandırma işlevini yerine getirmiştir. Bu bağlamda BM Kıbrıs Barış Gücü örneğinde olduğu gibi, görevleri uzun yıllar uzatılmış olanlar bulunmasına rağmen, esas olarak geçici bir nitelik taşımaktadırlar. Barış harekatlarının başarılı olabilmeleri için harekatlar açısından tarafların işbirliği, yeterli mali kaynağa sahip olmaları, yetkilerinin açık, seçik ve uygulanabilir olması ile Güvenlik Konseyi'nin sürekli desteğinin asgari koşullar olduğu belirtilmiştir.[1559]

Türkiye, ABD ve İngiltere'ye göndermiş olduğu notalarda Kıbrıs'a çıkartma yapabileceğini hatırlatmıştır. 1964 yılının Mart ayına kadar sorunların düzelmemesi ve uluslararası görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine adadaki Türkler ile Rumlar arasında zaman zaman silahlı çatışmalar yaşanmıştır. 6 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıslı Türklerin hükümet güçleri tarafından ablukaya alınmaları sonrasında BM ve NATO'ya sorunun çözümü için başvuran Türkiye, 7 Ağustos'ta Türk jetleri ile ada üzerinde ihtar uçuşu yapılmasına karar vermiştir. Ablukanın kaldırılmaması ve çatışmaların sürmesi üzerine 8-9 Ağustos tarihlerinde Türk jetleri, ablukayı uygulayan Kıbrıs hükümeti güçlerini bombalamaya başlamıştır. Sorunun Güvenlik Konseyi'ne iletilmesi ve Konsey'in ateşkes kararı vermesi üzerine[1560] Kıbrıs

---

[1556] **Gürkan**, s. 271.
[1557] 16 Mart 1964 tarihli, 93 sayılı Kıbrıs'a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hakkında Meclis kararı için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11659.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2020).
[1558] 4 Mart 1964 tarihli, 186 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/186(1964) (Erişim tarihi: 15.12.2020).
[1559] **Demirdöğen**, Birleşmiş Milletler Barış Güçleri, s. 111.
[1560] 9 Ağustos 1964 tarihli, 193 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/193(1964) (Erişim tarihi: 15.12.2020).

hükümetinin ablukayı kaldıracağını ilan etmesine karşılık Türkiye de ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermiştir.[1561]

1967 yılında tekrar ortaya çıkan krizler sonrasında Meclis'ten tekrar 148 sayılı karar[1562] ile izin alınmış olmasına rağmen, Türkiye'nin askeri müdahalesi, ABD'nin girişimleri ile son anda önlenmiştir. 148 sayılı Meclis kararında, 93 sayılı kararda olduğu gibi yürürlükteki uluslararası antlaşmalara atıf yapılmıştır. Kararda ayrıca 93 sayılı karar ile alınan yetkinin kullanılması açısından *"... doğacak muhtemel inkişaf ve ihtilatlar"* şeklinde bir husus öngörülmüştür. Nitekim Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi kararını açıklamasına rağmen hükümet, sorunu diplomatik yollardan çözmeye karar vermiştir. Zira Kıbrıs sorununa ilişkin olarak yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında; Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir çıkartma planı ile başarılı bir harekat için gerekli güçleri Kıbrıs'a ulaştıracak deniz taşıtlarının bulunmadığı anlaşıldığı sonucuna ulaşılmış ve müdahaleden vazgeçilmiştir.[1563] Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Kore Savaşı dönemindeki hükümetin Meclis'i konunun dışında tutma eğilimine rağmen, Kıbrıs sorunu dönemindeki hükümetin mümkün olduğunca Meclis ile beraber hareket etme yaklaşımıdır. Nitekim Kıbrıs sorunu devam ettiği dönemde Meclis, Kore Savaşı süreciyle karşılaştırılamayacak biçimde dış politikanın tartışıldığı bir zemin olmuştur.[1564]

Türkiye'nin, askeri müdahale kararını Sampson darbesi sonrasında adada Anayasal düzenin yıkılması sebebiyle aldığı kabul edilmelidir. Nitekim darbeden hemen sonra Türkiye'nin girişimi sonucunda İngiltere ile gerçekleştirilen görüşmede; adadaki fiili durum ve bu soruna ilişkin karşı ortak girişim biçimi üzerinde çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Buna karşın İngiltere ile ortak müdahale için mümkün olan diplomatik çaba gösterilmesine rağmen sonuç alınamamasından dolayı askeri müdahale kararı verilmiştir. Türkiye'nin askeri müdahalesinin amacı; Kıbrıs'ın varlığı ve halkının haklarına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek, Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, güvenliği ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel

---

[1561] Konsey kararından 10 gün sonra Türkiye'nin müdahale tehdidi üzerinde adaya çıkmaya başlayan BM Barış Gücü'nün gelişi 13 günde tamamlanmıştır. Ayrıca BM Genel Sekreteri U Thant, Hintli General Gyani'yi Barış Gücü komutanı ve Finlandiyalı Sakari Tuomioja'yı da arabulucu olarak atamıştır. Türkiye-Yunanistan ilişkileri kapsamında Kıbrıs sorununa ilişkin; 1964 olayları, Londra Konferans, Kıbrıs sorunu ve BM ilişkisi, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilk müdahalesi hakkında tarihi gelişmeler için bkz. Fırat, Melek, "1960-1980: Göreli Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018**,** 1960-1980, ss. 718-729.

[1562] 17 Kasım 1967 tarihli, 148 sayılı Türk Silâhlı Kuvvelerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t07/c007/tbmm07007002.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1563] **Fırat,** 1960-1980, s. 737.

[1564] **Emiroğlu**, s. 67-68.

maddeleriyle kurulan düzeni yeniden sağlamak şeklinde ifade edilmiştir.[1565] Nitekim Türkiye, Meclis'in 303 sayılı izin kararına dayanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmiştir. 303 sayılı Meclis kararında dayanak olarak önceden alınan 93 ve 148 sayılı kararların verdiği izin ile *"dış siyasi olayların ortaya çıkardığı ağır şartlar"* gerekçesi gösterilmiştir. Söz konusu karar uyarınca, Kıbrıs adasına yapılan indirme ve çıkarma harekatlarının sonucunda doğabilecek ihtilaflara karşın TSK'nın gönderilmesi öngörülmüştür.[1566]

19 Temmuz 1974 tarihinde Mersin Limanı'ndan yola çıkan 22 Türk savaş gemisi ile diğer gemiler ve Türk savaş uçakları tarafından gerçekleştirilen müdahale kapsamında; uçakların çıkarma bölgesini ve çevredeki bölgeleri bombalamasından sonra, topçu gemileri de bölgenin güvenliğini sağlamış ve çıkarma araçları hedeflerine ulaşmıştır.[1567] Türkiye, müdahale öncesinde 1967 yılındaki ortaya çıkan krizler ile askeri kapasite eksikliklerini göz önünde bulundurarak askeri hazırlıkları seri şekilde başlatmıştır. Bu bağlamda müdahale için her türlü istihbarat ve teçhizat eksikliği giderilmiştir.[1568] Müdahale ile aynı günde BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 353 sayılı karar kapsamında, taraflara yönelik ateşkes çağrısında bulunulmuştur.[1569] Ardından 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanlarının yer aldığı Birinci Cenevre Görüşmeleri başlatılmış ve üç bakan tarafından bir bildiri[1570] kabul edilmiştir.[1571] Türkiye açısından büyük bir başarı olarak nitelendirilen bildiri kapsamında; Kıbrıs müdahalesinin meşruiyetinin doğrulandığı, Türk askerlerinin geri çekilmesinin şartlarının onaylandığı ve Kıbrıs'ın Anayasal statüsünün geleceği açısından adada iki toplumun varlığı ile Kıbrıslı Türk toplumunun özerk olduğunun kabul edildiği açıklanmıştır.[1572]

[1565] **Gürkan**, s. 274.

[1566] 20 Temmuz 1974 tarihli, 303 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesi hakkında Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc057/karartbmmc057/karartbmmc05700303.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1567] Birinci harekat kapsamında; Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı ile Lefkoşa ve Boğaz Sancakları'nın Girne Boğazı-Gönyeli-Lefkoşa üçgeninin güvence altına alınmasından sonra, Hava İndirme ve Komando Tugayları ile aynı bölgeye hava indirmesi ve uçar birlik harekatı yürütülürken, bu harekat ile koordineli olarak Amfibi Alayı ve 50. Piyade Alayı Muharebe Grubu'ndan kurulan Çakmak Özel Görev Kuvveti ile Pladini (Yavuz) Plajı'na amfibi hareket gerçekleştirilecek ve çıkarma yapan kuvvetlerle hava indirmesi ve uçar birlik harekatı ile adaya indirilen kuvvetler arasında birleşme sağlanması amaçlanmıştır. **Gürkan**, s. 274.

[1568] **Fırat,** 1960-1980, s. 740.

[1569] 20 Temmuz 1974 tarihli, 353 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı için bkz. http://unscr.com/en/resolutions/doc/353 (Erişim tarihi: 27.11.2020).

[1570] Bildiride; taraflar askeri olarak denetledikleri bölgeleri genişletmemeyi, Anayasa konusundaki görüşmelerin devam etmesi ile adada Türk ve Rum topluluklarına ait iki özerk yönetimin çıktığı kabul edilmiştir. Bildiri metni için bkz. **Toluner**, Kıbrıs Uyuşmazlığı, ss. 533-535.

[1571] Pazarcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 156.

[1572] **Fırat,** 1960-1980, s. 746.

İkinci Cenevre Görüşmeleri ise 9 Ağustos 1974 tarihinde başlamış, ancak görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Bu bağlamda Türkiye, 14 Ağustos 1974 tarihinde ikinci askeri harekatı gerçekleştirmiştir.[1573] İkinci harekat, birincisine kıyasen askeri açıdan daha bilinçli yürütülmüş ve hedeflenen amaçlar elde edilmiştir. Buna karşın uluslararası alandaki tepkiler de birinci harekata göre çok daha sert ve olumsuz olmuştur. Nitekim ilk harekat meşru ve haklı görülmesine rağmen, ikinci harekat işgal olarak nitelendirilmiştir. Türkiye bu tepkilere karşı ise 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Bildirisi'nde tarafların iki toplumu ve iki özerk yönetimi kabul ettiklerini ve bu bağlamda mevcut durumun Türkiye'nin tek taraflı bir uygulaması olmadığını savunmuştur.[1574] Doktrinde Gürkan, ikinci harekatın temel amaçlarının Kıbrıs'ta barış ve güvenliği sağlamak ve bölgede sürekli bir barış ortamının sağlanmasını gerçekleştirmek olduğunu belirtmiştir. Nitekim yazar, söz konusu temel amaçların doğruluğunun ve meşruiyetinin en büyük kanıtının, 1974 yılından sonraki dönemde adada topluluklar arasındaki çatışmalar nedeniyle kan dökülmemesi olduğunu ifade etmiştir.[1575] İkinci harekatın gerekçesi olarak; birinci harekat sonrasında adanın güneyinde yer alan Türklere yönelik gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlalleri, adada bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerinin güvenliğine yönelik endişeler ile Yunanistan'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararına uymaması ileri sürülmüştür. İkinci askeri harekatın sonrasında Konsey'in almış olduğu 358, 359 ile 360 sayılı kararlarda; taraflara ateşkes çağrısı, BM Barış Gücü'nün statüsüne saygı gösterilmesi ve adada gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin Doğu Akdeniz bölgesinin barış ve güvenliğine yönelmiş en ciddi tehditler olduğu belirtilmiştir.[1576] Nitekim Türkiye, 360 sayılı Konsey kararı ile aynı gün, yani 16 Ağustos 1974 tarihinde ikinci askeri harekatı sonlandırmıştır.[1577]

İkinci harekatın BM kararı ile sonlandırılmasından önce Kıbrıs'taki Türk topluluğu, TSK ile Kıbrıs Mücahitlerine yeterli bir derinliği bulunan ve güvenli şekilde savunulabilecek bir bölge sağlanmıştır. Nitekim söz konusu bölgeler, günümüzdeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti topraklarını ifade etmektedir.[1578] 3212 sayılı BM Genel Kurulu kararında; bütün devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ile bağlantısızlık

---

[1573] İkinci harekat kapsamında; birinci harekat sonunda gerçekleşecek durum ve koşullara bağlı olarak, 28. ve 39. Piyade Tümenleri adaya çıkarılacak ve saldırı harekatını sürdürmek suretiyle Şahin çizgisine kadar olan bölge ele geçirilecektir. Bu plan, ikinci harekatta aynen uygulanmıştır. **Gürkan**, s. 275.
[1574] **Fırat,** 1960-1980, s. 748.
[1575] **Gürkan**, s. 277.
[1576] 15 Ağustos 1974 tarihli, 358 sayılı Güvenlik Konseyi kararı için bkz. http://unscr.com/en/resolutions/doc/358 ; aynı tarihli, 359 sayılı Konsey kararı için bkz. http://unscr.com/en/resolutions/doc/359 ; 16 Ağustos 1974 tarihli, 360 sayılı Konsey kararı için bkz. http://unscr.com/en/resolutions/doc/360 (Erişim tarihi: 27.11.2020).
[1577] **Pazarcı,** Türk Dış Politikası, s. 157.
[1578] **Gürkan**, s. 278.

politikasına saygı göstermeye ve bu devlete karşı eylem ve müdahalelerden kaçınma çağrısı yapılmıştır. Ayrıca aynı karar uyarınca; adadaki tüm yabancı askeri kuvvetlerin geri çekilmesi, askeri müdahalelerin durdurulması ve bütün göçmenlerin güvenlik içinde evlerine dönmeleri için ilgili devletlerin gerekli tedbirleri almaları talep edilmiştir.[1579] Kurul kararında yer alan yabancı askerlerin derhal çekilmesi ile göçmenlerin yerlerine dönmeleri çağrıları Türkiye açısından olumsuz unsurlar olmasına rağmen, kararda Kıbrıs hükümetinden söz edilmemesi ve adada iki eşit toplumun varlığının kabul edilmesi, Kıbrıslı Türkler ile Türkiye açısından olumlu hususlardır.[1580]

Doktrinde Denk; Kıbrıs sorununun kendine has dinamikleri nedeniyle alınan 93, 148 ve 303 sayılı Meclis kararlarının devam eden sorun konusunda izlenen diplomatik, siyasi ve askeri politikalarla yakından ilgili olduğunu belirtmiştir. Zira yazar, *"Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesini"* öngören 93 sayılı karardan farklı olarak, 148 ile 303 sayılı kararların *"yabancı ülkelere gönderilme"* konusunda olduğunu ve bu hususun üçüncü bir devletle çıkabilecek olası silahlı çatışmaları ifade ettiğini belirtmiştir.[1581]

1960 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantör devletler oldukları Garanti Antlaşması, isminden de anlaşılacağı üzere müşterek meşru müdafaa hakkı konusunda değindiğimiz bir garanti antlaşması örneğidir. 1960 Antlaşması'nın 2. maddesi uyarınca; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, güvenliği ve Anayasal düzeni garanti altına alınmıştır. Antlaşma'nın 4. maddesi ise taraf devletlere gerektiğinde Kıbrıs'a tek başlarına veya birlikte hareket ederek müdahale yetkisi tanımaktadır. Nitekim Türkiye, 1974 yılında gerçekleştirdiği müdahaleyi bu maddeye dayandırmıştır. Dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, Yunanistan'da iktidar olan Albaylar Cuntası tarafından askeri darbe ile devrilmesi sonucunda Kıbrıs'taki Anayasal düzen yıkılmıştır. İngiltere ile Yunanistan'ın bu sorunlara hareketsiz kalmasından dolayı Türkiye, tek başına Kıbrıs'a müdahale etmek durumunda kalmıştır.[1582]

Darbe haberi sonrasında toplanan Milli Güvenlik Kurulu; Kıbrıs'a bir Yunan müdahalesinin söz konusu olduğunu, adadaki Anayasal düzenin yıkıldığını, gayrimeşru bir askeri yönetim kurulduğunu ve dolayısıyla Türkiye'nin bunu Antlaşmaların ve garantilerin ihlali olarak saydığını açıklamıştır. Sonuç olarak; dönemin Başbakanı, TSK'ya Kıbrıs müdahalesi için gerekli hazırlıkların yapılması talimatını vermiştir. Uluslararası alanda

---

[1579] 1 Kasım 1974 tarihli, 3212 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3212(XXIX) (Erişim tarihi: 15.12.2020).
[1580] **Fırat,** 1960-1980, s. 748.
[1581] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 124, dn. 255.
[1582] **Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, s. 139-140.

Avrupalı devletler, Kıbrıs'ta Anayasal düzenin bozulduğunu kabul etmiş ve Yunan hükümetini kınamışlardır. Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünya Ülkeleri ise Yunanistan'ı açıkça suçlamıştır. Sadece ABD, Kıbrıs'ta Anayasal düzenin yıkıldığını kabul etmekle beraber, Yunan hükümetini kınamaktan ve Sampson hükümetini tanımayacağını açıklamaktan kaçınmıştır. Başbakan tarafından sadece adadaki Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için gerçekleştirildiği açıklanan müdahalenin ilk aşaması, askeri açıdan çok başarılı şekilde ilerlemiştir. Nitekim çok kayıp vermeden havadan ve denizden yapılan çıkartma sayesinde Rum saldırıları bertaraf edilmiş ve önemli görülen bazı bölgeler kontrol altına alınabilmiştir. Buna karşın ateşkesin yapıldığı 22 Temmuz'da bölgede askeri açıdan bazı olumsuzlukların mevcut olduğu belirtilmiştir. Nitekim Kıbrıs'ın yaklaşık yüzde 7'sinin ele geçirilmiş olmasına rağmen, coğrafi anlamda Kıbrıslı Türklerin adada dağınık olarak yerleşmiş olmalarından dolayı Türklerin yaklaşık yüzde 65'i Rumların denetimindeki bölgelerde bulunduğu ileri sürülmüştür. Sonuç olarak Türkiye, fiili durumun askeri açıdan çok olumlu olmaması ve uluslararası baskılar sebebiyle BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermiş ve 22 Temmuz tarihinde müdahaleyi sonlandırmıştır.[1583]

Doktrinde Murphy, Kıbrıs'a Türkiye'nin müdahale etmesinin zorunlu bir durum olarak nitelendirilmesinin sebebinin BM sistemi kapsamında ortak güvenlik mekanizmasının işlememesi olduğunu ifade etmiştir. Nitekim yazar, Kıbrıs'ta ilk ihlal olan Sampson Darbesi sonrasında ortak güvenlik sistemi işlemiş ve bu ihlale müdahale edilmiş olması ihtimalinde Türkiye'nin askeri müdahale gerçekleştiremeyeceğini ileri sürmüştür. Yazar, adadaki Türklerin yaşamsal tehdit altında olması karşısında uluslararası ortak güvenlik sistemindeki boşluktan dolayı Türkiye'nin müdahaleden vazgeçirilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.[1584] Nitekim adada iki farklı toplum ile üç ayrı devletin çıkarları arasındaki hassas dengenin sağlanması ve yetkileri uluslararası antlaşmalarla belirlenen şekilde düzenin sürdürülebilmesi için devlet yetkililerinin bu konuda iyi niyetli ve samimi hareket etmeleri gerektiği ileri sürülmüştür. Antlaşmaların uygulanmaması sonucunda adadaki düzenin teminatsız kalması, 1963 yılından başlayan EOKA yanlısı Rumların Türk toplumuna karşı gerçekleştirdikleri

---

[1583] Türkiye'nin ateşkes kararına uyması, Türk kamuoyunda tartışma konusu olmuştur. Buna karşın Yunanistan ile savaş olasılığını da göz önünde tutan TSK'nın askeri gücünü bölmek durumunda kaldığı, Kıbrıs'a çıkan güçlerin yeteri kadar ilerleyemediğive dar bir bölgeye sıkıştığı belirtilmiştir. Nihai anlamda Türkiye, müdahale ile elde ettiği bölgeyi, siyasi ve diplomatik yollarla genişletebileceğini düşünerek, ateşkes kararına olumlu yanıt vermiş ve Cenevre Görüşmeleri'ne katılmaya karar vermiştir. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Müdahalesi'ni hazırlayan koşullar, ABD'nin tutumu, Yunanistan Albaylar Cuntasının Kıbrıs politikası ve Kıbrıs Müdahalesi'ne ilişkin tarihi gelişmeler için bkz. **Fırat,** 1960-1980, ss. 739-744.

[1584] Murphy, John F., **The United Nations and The Control of International Violence – A Legal and Political Analysis,** Manchester University Press, Manchester, 1983, s. 53-54; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 174.

katliam olayları ve Sampson Darbesi ile Cumhurbaşkanı Makarios'un adayı terk etmesi gibi olaylar, fiilen uygulanmayan antlaşmaların hukuken de ortadan kalkması sonucunu doğurmuş ve nihai anlamda Türkiye, Kıbrıs'a müdahale etmek durumunda kalmıştır.[1585] BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 353 ve 357 sayılı kararlar kapsamında; tarafları silahlı çatışmaya son vermeye ve müzakereye çağırmıştır.[1586]

Doktrinde Türkiye'nin müdahalesinin dayanağı olarak ileri sürdüğü Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinin başta kuvvet kullanma yasağı olmak üzere BM Antlaşması'na aykırılığı açısından, söz konusu maddenin BM Antlaşması'nda kolektif meşru müdafaa hakkı ile bölgesel antlaşmalara ilişkin 51-52. maddelerinin bir ifadesi olduğu ileri sürülmüştür. Gerçekten de söz konusu maddeler göz önüne alındığında; kolektif meşru müdafaa hakkının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına sunacağı katkı ile aynı şekilde antlaşma tarafı devletlerin karşılıklı rızaya dayalı olarak kabul ettikleri müdahale yetkisinin de BM Antlaşmasına uygun olarak çözüm sağlayacağı ifade edilmiştir. Nitekim doktrinde Doğan, Garanti Antlaşması kurulan hukuki düzenin teminatı ve ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilen Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinin BM Antlaşmasına aykırılığının ileri sürülemeyeceğini yerinde olarak savunmuştur. Bu bağlamda yazar, söz konusu antlaşmalar imzalanırken Kıbrıslı Türk ve Rum toplulukları, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında barışın sağlanması ve sürdürülmesinin amaçlandığını ifade etmiştir.[1587] Doktrinde Poyraz/İpek; Kıbrıs müdahalesinin adada Türklere karşı uygulanan katliam ve insanlık dışı uygulamalardan dolayı insani amaçlar taşıdığını ve meşruiyet açısından sağlam dayanaklara sahip olduğunu belirterek bir insancıl müdahalenin söz konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir.[1588]

Doktrinde Keskin ise Kıbrıs müdahalesinin uluslararası alanda soruna devletlerin içişlerine karışma yasağı açısından yaklaşılarak genel olarak olumsuz karşılandığını ve 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasının Garanti Antlaşması'nda müdahalenin dayanağı olarak belirtilen önceki statükoyu yeniden kurma amacından vazgeçildiğinin bir ifadesi olduğunu belirtmiştir. Yazar, uluslararası alanda Kıbrıs sorununun hukuka aykırı bir müdahale sonucu sömürgeden kurtulan bir devletin parçalanması olarak değerlendirildiği için

---

[1585] **Doğan**, Kıbrıs Sorunu, s. 179.
[1586] 20 Temmuz 1974 tarihli, 353 sayılı Güvenlik Konseyi kararı için bkz. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20353.pdf ; 14 Ağustos 1974 tarihli, 357 sayılı Güvenlik Konseyi kararı için bkz. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES%20359.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2020).
[1587] **Doğan,** Kıbrıs Sorunu, s. 185.
[1588] **Poyraz/İpek**, s. 210.

Türkiye'nin müdahalenin meşru amaçlarını savunma ve kabul ettirme şansının azaldığını ifade etmiştir.[1589]

Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak doktrinde *"Yunanistan perspektifinden"* başka bir görüş; Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesini, *"işgal"* olarak nitelendirmiştir. Bu görüşe göre, Türkiye Kıbrıs'ı 20 Temmuz 1974 tarihinde işgal ederek Garanti Antlaşması ile BM Antlaşması'nı ihlal etmiştir. Yazarlar; siviller açısından çok sayıda kaybın yaşandığını iddia ettikleri müdahalenin, Türkiye tarafından barış harekatı olarak adlandırılmasının *"ironik"* olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, genel olarak Yunan yazarlardan yaptıkları alıntılarla Kıbrıs topraklarının yaklaşık üçte birinin ele geçirildiğini, 2.000 civarında Yunan ve Kıbrıslı Rum'un öldürüldüğünü, 1.600'den fazla insanın kaybolduğunu, 200.000'den fazla insanın mülteci durumuna geldiğini ve ayrıca 1.000 Kıbrıslı Türk'ün de Rumlar tarafından öldürüldüğünü, 50.000'den fazla Kıbrıslı Türk'ün işgal altındaki bölgelere göç ettiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlar meşru müdafaa hakkı kapsamına girmeyen ve BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kuvvet kullanma kararı şeklinde dayanağı bulunmadığını iddia ettikleri müdahalenin yasadışı olduğunu savunmuşlardır.[1590] Özellikle 1963-1974 yılları arasında Kıbrıslı Türklerin uğradığı zulmü ve haksızlıkları görmezden gelen yazarların, Türkiye'nin müdahalesinin asıl sebebinin adada yaşanan geniş çaplı insan hakları ihlalleri değil de yayılmacı politika doğrultusunda toprak kazanmak olduğu algısını yaratmaları asıl *ironik* noktadır. Türkiye'nin müdahalesi, Garanti Antlaşması'na dayanmakta ve müdahalenin asıl sebebi adada gerçekleştirilen darbe sonucu ortaya çıkan Anayasal düzenin sarsılması ile insan hakları ihlalleridir. Türkiye'nin Garanti Antlaşması kapsamına dayanarak müdahale etmesi, müşterek meşru müdafaa hakkı niteliğindedir. Yunanistan'ın Albaylar Cuntası tarafından gerçekleştirilen darbe sonrasında oluşan Anayasal düzen boşluğunda Kıbrıslı Türkler açısından ortaya çıkan insan hakları ihlali tehlikesi, bu müdahalenin temel gerekçesidir. Nitekim zulme uğrayacak olan kişilerin ulusal hukuk düzeninde başvurabilecekleri meşru ve etkin bir otoritenin varlığı şüphelidir.

Doktrinde Denk; Kıbrıs müdahalesini *"Kıbrıs Barış Harekatı"* olarak ve müdahale dönemini ise *"fiilen 'askeri/militer ifadeyle savaş hali"* şeklinde nitelendirmiştir.[1591] Gürkan ise Kıbrıs harekatlarının savunma karakterli olmasına karşın, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği müdahalenin Türk müdahalesinin aksine saldırgan biri girişim olduğunu ileri sürmüştür. Yazar; Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulunamamış olsa da en azından Kıbrıs'ta

---

[1589] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 124.
[1590] Örnek, Serdar/Ververi, Giasemi, **Yunanistan Perspektifinden Kıbrıs Sorunu,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016, s. 148.
[1591] **Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı, s. 105, dn. 215.

topluluklar arasındaki çatışma nedeniyle kan dökülmediğini, adadaki barış ortamı sayesinde Güney Kıbrıs'ın hızla gelişmeye devam ettiğini ve Kuzey Kıbrıs'ta ise bağımsız bir Türk Cumhuriyeti kurulduğunu belirtmiştir. Yazara göre; Rumlar tarafından iyi hazırlanmış mevzilerde savunulan bir denizaşırı kıyı bölgesine karşı gerçekleştirilen çıkarma, hava indirmesi ve uçarbirlik harekatı şeklindeki teknik açıdan en zor Özel Harekat tiplerini olanlarını içeren harekat, TSK tarafından başarıyla uygulanmıştır.[1592]

Kıbrıs müdahalesi döneminde savaşı gerektirebilecek bir durumun başgöstermesi nedeniyle Türkiye'de 20 Temmuz 1974 tarihinde bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmiştir.[1593] İlan edilen bu sıkıyönetim, bazı bölgelerde bir ay sonra kaldırılmasına karşın, bazı bölgelerde Kıbrıs'la ilgili genel durumun gerginliğini sürdürmesi nedeniyle bir aylık sürelerle uzatılmıştır.[1594]

Kıbrıs Harekatı'ndan sonra denizde zapt ve müsadere, bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi[1595] çıkarılması ile uygulanmaya başlamıştır. Kıbrıs Harekatı döneminde ise böyle bir kararname çıkarılmamış ve barış zamanı hükümleri uygulanmıştır.[1596] Nitekim 3894 sayılı *"Denizde Zapt ve Müsadere Kanunu"* 3. maddesinin yürürlükteki hali *"Denizde zabt ve müsadere hakkının tatbik edileceği zamanın başlangıcını ve sonunu Cumhurbaşkanı tayin eder."* şeklindedir.

Silahlı çatışmalar sırasında kültür mallarının korunması açısından 1954 yılında imzalanan *"Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme"* kapsamında öngörülen özel işaret uygulanmasının, Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde Türkiye'de ilk defa uygulandığı belirtilmelidir. Harekatın gerçekleştirildiği 1974 yılında kültür varlıklarının tam bir envanteri sağlıklı olarak çıkarılamamış olduğu için sadece bazı eserler

---

[1592] **Gürkan**, s. 278-279.

[1593] 20 Temmuz 1974 tarihli, 305 sayılı Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illerinde Sıkıyönetim ilânına dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc057/karartbmmc057/karartbmmc05700305.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2020).

[1594] 19 Ağustos 1974 tarihli, 306 sayılı Ankara, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Adana, İçel ve Hatay illerinde ilân edilmiş bulunan Sıkıyönetim süresinin uzatılmasına dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KARARLAR&v_altbaslik=306&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= ; 4 Haziran 1975 tarihli, 367 sayılı Ankara, İstanbul, Adana ve İçel illerinde ilân edilmiş bulunan Sıkıyönetim süresinin uzatılmasına dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/karartbmmc058/karartbmmc05800367.pdf ; 2 Temmuz 1975 tarihli, 370 sayılı Ankara, İstanbul, Adana ve İçel illerinde ilân edilmiş bulunan Sıkıyönetim süresinin uzatılmasına dair Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/karartbmmc058/karartbmmc05800370.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2020); **Gemalmaz**, s. 334, 341.

[1595] 2017 Anayasa Değişikliği öncesinde, söz konusu düzenleme uyarınca aynı hususların *"İcra Vekilleri Heyeti"* tarafından tayin edileceği öngörülmüştür.

[1596] **Tütüncü**, s. 109.

koruma altına alınabilmiştir. Sözleşme gereğince korunması gereken kültür varlıklarının listesi, Kültür Bakanlığı'nın ilgili birimi tarafından ilgili taraflara iletilmek üzere UNESCO genel merkezine gönderilmiştir.[1597]

Kıbrıs Harekatı sonrasında 30 Aralık 1974 tarihinde ABD Başkanı tarafından onaylanan Kongre kararları ile Türkiye'ye ambargo uygulanması öngörülmüştür. Daha önce 15-17 Ekim 1974 tarihlerinde Başkan tarafından veto edilen ambargo kararlarının ardından, Kongre ve kamuoyu baskısı karşısında hareketsiz kalma şansı kalmayan ABD Başkanı, ambargoya ilişkin söz konusu Kongre kararlarını onaylamak durumunda kalmıştır. Ambargo kararları uyarınca; 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye yapılan silah satışı durdurulmuş ve verilmesi öngörülen 200 milyon dolarlık yardım da askıya alınmıştır. Ambargo kararına karşılık, ABD'ye Türkiye'de bulunan ABD üslerinin kapatılacağı uyarısı iletilmiştir. ABD Başkanı, üsleri kapatma uyarısı sonrasında Kongre'den ambargo kararlarını kaldırmasını talep etmesine rağmen, Temsilciler Meclisi Başkan'ın talebini kabul etmemiştir. 25 Temmuz 1975 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu kararı uyarınca; Türkiye ile ABD arasında imzalanan 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması,[1598] tek taraflı feshedilmiş ve Türkiye'deki ABD üslerinin (İncirlik üssünün bulunduğu ve 5000 ABD personelinin yer aldığı 21 ABD üssü ve tesisi) faaliyeti durdurulmuştur. ABD, silah ambargosunun kaldırılmasından önce, feshedilen antlaşmanın yerini alacak bir antlaşma imzalayarak Türkiye'deki üs ve tesislerini güvence altına almayı amaçlamıştır. Sonuç olarak; 26 Mart 1976 tarihinde Türkiye ile ABD arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Sonrasında ise ABD Kongresi tarafından onaylanan bir kanun[1599] uyarınca; 1978 mali yılında Türkiye'ye 175 milyon dolar dış askeri satış yapılmasına izin verilmiştir. Kongre'de, ambargo kaldırılmış olsa da ABD'nin Kıbrıs konusundaki hassasiyetinin devam ettiği ifade edilmiştir. 12 Eylül 1978 tarihinde tamamen kaldırılan ambargonun esas amacı, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda geri adım atmasını sağlamak iken, bu hedefe ulaşılması sağlanamamıştır. Nitekim ambargo kararının ardından 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.[1600]

[1597] **Civelek,** Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, s. 88.

[1598] 3 Temmuz 1969 tarihli Antlaşma metni için bkz. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 52, Ankara 1969, s. 30-37, http://diad.mfa.gov.tr/diad/belleteni/1969-sayi-52-63.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2020).

[1599] 4 Ağustos 1977 tarihinde onaylanan kanun metni için bkz. Public Law 95-384 https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-92/pdf/STATUTE-92-Pg730.pdf#page=1 (Erişim tarihi: 14.12.2020).

[1600] 1976 yılında imzalanan Antlaşma'nın yürürlüğe girmemesi nedeniyle, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin düzenleneceği temel bir belge olarak 1980 yılında imzalanacak yeni bir savunma ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu 1980 yılındaki anlaşma, ABD ile ilgili başlıkta ele alınacaktır. Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, ambargo kararının alınması ve kaldırılması süreci ile 1976 tarihindeki antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan, Çağrı, "1960-1980: Göreli Özerklik-3: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 704-711.

Sonuç olarak; 1974 Kıbrıs Harekatı'nın, gerek Türk dış politikası gerek Türkiye-Yunanistan ilişkileri gerekse Kıbrıs sorunu açısından bir dönüm noktası niteliğinde olduğu belirtilmelidir. Kore Savaşı sonrasında ilk kez kendi sınırları dışına silahlı kuvvet gönderen Türkiye, ABD ve Avrupa devletleri ile ilişkilerinde bugüne dek artarak sürecek olan bir Kıbrıs sorunu yaşamaya başlamıştır. Fiilen ikiye bölünen adaya ilişkin Kıbrıs sorunu, halen hukuki bir çözüme kavuşturulmadığı için uluslararası kamuoyunun gündemini işgal etmeye devam etmektedir. Doktrinde, Kıbrıs sorununa ilişkin çözümün 1960 Antlaşmaları doğrultusunda değil, 1974 müdahalesi sonrasında Kıbrıs'ta oluşan fiili durum çerçevesinde aranması gerektiği ifade edilmiştir.[1601]

4.3.2.2. Azerbaycan (3 Haziran 2016)

Türkiye ile Azerbaycan arasında 3 Haziran 2016 tarihinde imzalanan bir Antlaşmauyarınca, Azerbaycan'ın belirli bir bölgesinde bulunan bina ve tesisler ile havaalanındaki bir adet terminal binasının Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin kullanımına tahsis edilmesi öngörülmüştür.[1602] Bu Antlaşma'nın önemli bir özelliği, Türk askerinin herhangi bir BM veya NATO yetkisi ya da onayı olmadan Türkiye dışında ve barış zamanında konuşlanmasına ilişkin bir örnek olmasıdır. Azerbaycan'daki Türk üssünün, Ermenistan işgali altında bulunan Azerbaycan topraklarının kurtarılması açısından stratejik bir rol oynayacağı da ileri sürülmüştür. Niteliği itibarıyla bir askeri üs antlaşması olan 3 Haziran 2016 tarihli Antlaşma'nın Devlet Başkanı Aliyev tarafından Azerbaycan basınında *"Türk Askeri Üssü"* olarak nitelendirildiği ifade edilmiştir.[1603]

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri ilişkiler kapsamında eğitime ilişkin hususlar; Elçibey döneminde Türk subaylarının Azerbaycan ordusunu eğitmesi, Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye'de askeri okullarda öğrenim görmeleri ile Türkiye'nin yardımlarıyla NATO standartlarında eğitim veren Azerbaycan Yüksek Askeri Okulu'nun kurulması şeklindedir. İki ülke arasındaki askeri ilişkiler açısından diğer hususlar; 3 milyon dolarlık askeri yardım öngören Karşılıksız Askeri Yardım Antlaşması ile Mali Yardım Protokolü'nün

---

[1601] **Fırat,** 1960-1980, s. 749.

[1602] 2016/9198 sayılı Bakanlar Kurulu ile onaylanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Qızıl Şerq Herbi Şeherciği'nde Bulunan Bina ve Tesislerin, Hacı Zeynalabdin Kasabasındaki Havaalanı'nda Bulunan Bir Adet Terminal Binasının, Türk Silahlı Kuvvetleri Personeli Kullanımına Tahsis Edilmesi Hakkında Protokol metni için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161006M2-1.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

[1603] Antlaşmada kuvvetler statüsüne ilişkin ayrıntılı düzenlemelerin yer almadığını ifade eden Kul, bu durumun siyasi koşullar ve konuşlanan asker sayısının azlığı ile ilgili olabileceğini, ayrıca bilindiği kadarıyla da Türkiye ile Azerbaycan arasında bir kuvvetler statüsü antlaşmasının akdedilmediğini ifade etmiştir. **Kul**, s. 226-228.

imzalanması ve 2000li yıllarda Azerbaycan ordusuna yaklaşık 170 milyon dolarlık askeri yardım şeklinde belirtilebilir.[1604]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 1272 sayılı Meclis kararı ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda Azerbaycan'a gönderilmiştir. Kararda; Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarma mücadelesi, 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan tarafından gerçekleştirilen askeri ve sivil hedeflere yönelik saldırıya karşı meşru müdafaa hakkına dayalı mücadelesinin önemli başarı elde ettiği ve Türkiye'nin bu sürecin başından itibaren Azerbaycan'a destek verdiği ifade edilmiştir. 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan, Rusya ile Ermenistan tarafından oluşturulan mutabakat uyarınca ateşkese karar verildiği ve işgal edilen bazı bölgelerin belirlenen takvime göre Azerbaycan'a iadesini içeren bir planın ilan edildiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda ateşkesin denetimi amacıyla işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarında Türkiye ile Rusya'nın yer alacakları bir Ortak Merkez kurulduğu ifade edilen kararda, ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan *"Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması"*[1605] hükümlerinden kaynaklanan taahhütlerin yerine getirilmesine de atıf yapılmıştır. Karar ile sonuç olarak; ateşkesin tesisi, ihlallerin önlenmesi, bölgede barış ve istikrarın sağlanması amacıyla TSK'nın Ortak Merkez'in görevleri kapsamında yer almak üzere bölgeye gönderilmesine ilişkin olarak yürütme organına izin verilmiştir.[1606]

4.3.3. Terörle Mücadele Amaçlı Sınır Ötesi Harekatlar

Irak ile Suriye devletlerinin kuzey bölgelerinde bulunan terör örgütlerinin ülkemize yönelik saldırılarına karşılık, çeşitli tarihlerde Türkiye'nin söz konusu bölgelere sınır ötesi harekatlar gerçekleştirmesi söz konusu olmuştur. Türkiye tarafından gerçekleştirilen bu sınır ötesi harekatların hukuki niteliği açısından uluslararası terörizm kavramı ve devletin meşru müdafaa hakkı ile harekatlar arasındaki ilişkinin ayrı başlıklar altında değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Bu doğrultuda öncelikle konunun teorik altyapısı açısından terörle mücadele ve uluslararası terörizm olgularının ele alınması gerekmektedir. Uluslararası terörizmle mücadeleye ilişkin teorik yapı, konuyla ilişkili olduğu ölçüde ortaya konduktan sonra Irak ve Suriye'ye gerçekleştirilen sınır ötesi askeri harekatların gerekçeleri ile özelliklerine

---

[1604] **Yeşilyurt**, s. 486.
[1605] 16 Ağustos 2010 tarihli Antlaşma için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30-1.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).
[1606] 17 Kasım 2020 tarihli, 1272 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1272.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

değinilmesi, söz konusu harekatların hukuki nitelendirmesinin yapılması açısından yararlı olacaktır.

4.3.3.1. Terörle Mücadele Kapsamında Uluslararası Terörizm

Terörle mücadele ve uluslararası terörizm kavramlarının anlaşılması amacıyla öncelikle ilgili hususların kavramsal incelemesinin yapılması, uluslararası terörizmle mücadele açısından güncel ve önemli bir örnek olan ABD'nin Afganistan müdahalesinin değerlendirilmesi, ardından dolaylı silahlı saldırı olgusu açısından devletlerin terör örgütleri ile ilişkisinin hukuki bağlamda ele alınması doğru olacaktır. Söz konusu hususlardan sonra ise uluslararası doktrinde ve devlet uygulamalarında yakın zamanda ileri sürülmeye başlanan *"İsteksizlik veya Acziyet"* doktrini ile uluslararası terörist saldırılara karşı kuvvet kullanma hususlarına değinilerek sınır ötesi harekatların bu doğrultuda değerlendirilmesi için anılan hususların ayrı başlıklar altında incelenmesi gerekmektedir.

4.3.3.1.1. Kavramsal Olarak Uluslararası Terörizm

Uluslararası terörizm, daha önce de belirtildiği gibi devlet destekli terörist örgütlerin faaliyetlerinin artması sonucunda uluslararası bir sorun teşkil etmeye başlamıştır.[1607] Latince kökenli *"terrere"* sözcüğünden türemiş olan terör kavramı; korkutma, korku salma, dehşete düşürmek ve yıldırmak gibi anlamları içermektedir. Terörizm ise temel anlamda; siyasi amaçlara ulaşmak için organize, sürekli ve sistematik terör kullanılması olarak tarif edilmektedir.[1608] Bu bağlamda terörü; şiddet kullanma veya şiddet tehdidi içeren olağan dışı yollarla siyasi düzeni etkilemek üzere kurgulanan sembolik faaliyetler şeklinde kısaca ifade etmek doğru olacaktır.[1609] Bununla beraber son derece geniş ve belirsiz olan terörizm kavramının özel karakteri, işleyiş biçimi, siyasi yaklaşım, uzun vadeli neticeleri, terörizmi güdüleyen ve teşvik eden tüm olgular, değişen niteliği, görünümü ve amaçları gibi özellikleri sebebiyle kavramın açık, net ve objektif bir tanımının yapılması oldukça zordur. Terörizm kavramının tanımlanmasına ilişkin görüş ayrılıkları ile siyasi faktörler, terörizmin esnek ve sübjektif bir kavram olduğunu göstermektedir.[1610]

[1607] Uluslararası terörizm ve devlet destekli terörizm hususlarında daha önce, devletlerin meşru müdafaa hakkı bahsinde değinilmiştir. Bu başlıkta, uluslararası terörizmi, Türkiye'nin sınır ötesi harekatları konusu ile ilgili olduğu ölçüde ele alacağımız için daha ayrıntılı bilgi için çalışmamızda ilgili kısımlara bakılabilir.

[1608] Başeren, Sertaç Hami, "Kavramsal Özellikleri ile Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları ile)", **Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu,** Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yay., Ankara, 2006, s. 8; **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 29; Taşdemir, Fatma, "İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 11, Sayı: 42, 2015, s. 51.

[1609] **Başeren**, Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm, s. 183-184.

[1610] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 11.

Tanım sorununun temel sebepleri, siyasi sebepler ile uluslararası hukuktan kaynaklanan sebepler şeklinde ifade edilebilir. Tanım sorununun siyasi sebebi, her devletin siyasi yaklaşımlarına göre farklı terörizm tanımının yapılmaya çalışılmasıdır. Siyasi açıdan sorunu; *"Bazı devletlere göre terörist olan gruplar, bazı devletlere göre ise özgürlük savaşçısı sayılmaktadır."* şeklinde ifade etmek mümkündür. Tanım sorununun diğer sebebi olan uluslararası hukuktan kaynaklanan sorunların ise ulusal kurtuluş hareketleri, gerilla, self-determinasyon hakkı, devrim gibi kavramlar ile terörizm kavramı arasındaki ayrımın net şekilde yapılamaması olduğu belirtilebilir. Terörist faaliyet yürüten gruplar, kendilerini terörist olarak nitelemekten kaçınmakta ve faaliyetlerini anılan kavramlara dayandırmaktadır. Bu doğrultuda doktrinde, devlet uygulamalarında, yargı içtihatlarında ve uluslararası örgüt kararlarında çeşitli terörizm tanımları ileri sürülmüştür. Buna karşın terörizm kavramını; hedef toplum üzerinde korku ortamı yaratmak amacıyla sivil ve askeri hedeflere yönelik terörist eylemler olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda örnek olarak; cinayet, insan kaçırma, umuma açık yerlerin bombalanması, bombalı posta gönderilmesi, uçak kaçırma, rehin alma gibi eylemleri de terörist eylem olarak nitelendirmek doğru olacaktır.[1611]

Terörist faaliyetlerin özellikleri kapsamında ilk özelliğinin kişilere veya toplumlara cebir ve şiddet kullanılması veya cebir ve şiddetin kullanılacağına ilişkin güncel bir tehdidin bulunması olduğunu ifade etmek mümkündür. Terörist faaliyetlerin ikinci özelliği, siyasi bir amaca dayanmalarıdır. Üçüncü özelliğe göre terörist faaliyetlerin hedefi, olaylarla herhangi bir ilişkisi bulunmayan kişiler veya toplumlardır. Başka bir deyişle, terörist faaliyetler *"suçsuz ve masum"* kişi veya grupları tehlikeye maruz bırakarak toplumu korkutma, yıldırma ve sindirmeyi amaçlamaktadır. Terörist faaliyetlerin dördüncü özelliği; eylemlerin planlı, sürekli ve sistematik şekilde, yani hesaplı bir şiddet niteliğinde olmasıdır. Terörist faaliyetlerin beşinci ve son özelliği ise eylemlerden beklenen sonucun hedef toplum ve devletin direncini kırmak ile kamu düzeninin derinden sarsılmasıdır.[1612]

Terörizmin her görüş tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmamasına rağmen, benzer kavramlardan ayırt edilmesini sağlayacak özelliklerin ve unsurların belirlenmesi de

---

[1611] Terörizm kavramının tanımlanmasına ilişkin sorunların sebepleri, ulusal kurtuluş hareketleri, self-determinasyon hakkı, devrim, gerilla kavramları ile karşılaştırılması, doktrinde, içtihatlarda ve devlet uygulamalarında çeşitli terörizm tanımları için bkz. **Topal**, Terörizmin Tanımlanması Sorunu, par. 16-76; **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss. 9-33.

[1612] Döner, İsa, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm", **E-Akademi,** Sayı: 43, 2005, http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=ULUSLARARASI%20HUKUKTA%20VE%20T%DCRK%20HUKUKUNDA%20TER%D6R%20VE%20TER%D6R%DDZM&kimlik=1129233217&url=makaleler/idoner-1.htm (Erişim tarihi: 15.12.2020).

önemli bir adımdır.[1613] Uluslararası terörizm; bir yabancı devletin veya bir uluslararası örgütün politikasını etkilemek üzere gerçekleştirilen şiddet eylemleri, bir veya birden fazla devletin desteğini alarak terörist eylemler ile yabancılara ya da yabancılara ait hedeflere yönelen terörist eylemleri içermektedir. Dolayısıyla uluslararası terörizm; anılan eylemler yoluyla belirli siyasi, sosyal ve ekonomik çıkarlar sağlamak için insan haklarını, toplumsal faktörleri, uluslararası barış ve güvenliği, barışçıl uluslararası ilişkileri, devletlerin iç işlerini, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü, ulusal ve uluslararası hukuku hedef alan terörizm olarak tarif edilebilir.[1614]

Türkiye uluslararası terörizm kapsamında; uçaklarla işlenen suçlar,[1615] sivil havacılığın güvenliğine karşı suçlar,[1616] uluslararası korumaya sahip kişilere karşı suçlar,[1617] rehine alınması,[1618] nükleer maddelerin kullanılması,[1619] denizde seyir güvenliğine karşı suçlar,[1620] kıta sahanlığında bulunan sabit platformların güvenliğine karşı suçlar,[1621] plastik patlayıcıların

---

[1613] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 28.

[1614] Saraçlı, Murat, "Uluslararası Hukukta Terörizm", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 1-2, 2007, s. 1057.

[1615] 14 Eylül 1963 tarihli, Uçaklarda İşlenen suçlar ve diğer bazı eylemlere ilişkin Tokyo Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801889.pdf ; 16 Aralık 1970 tarihli, Uçakların kanun dışı yollarla ele geçirilmesinin önlenmesine dair Lâ Haye Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601634.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1616] 23 Eylül 1971 tarihli, Sivil Havacılık Güvenliğine karşı kanun dışı eylemlerin önlenmesine ilişkin Montreal Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801888.pdf ; 24 Şubat 1988 tarihli, Sivil Havacılık Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin önlenmesine İlişkin Sözleşme'ye munzam Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet Veren Havaalanlarında Kanun Dışı Şiddet Olaylarının Önlenmesine İlişkin Protokol için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20168.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1617] 14 Aralık 1973 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen, Diplomasi Ajanları da Dahil Olmak Üzere Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402374.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1618] 17 Aralık 1979 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen, Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103442.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1619] 3 Mart 1980 tarihli, Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803070.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1620] 10 Mart 1988 tarihli, Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/kanuntbmmc074/kanuntbmmc07403662.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1621] 10 Mart 1988 tarihli, Kıta Sahanlığında Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/kanuntbmmc074/kanuntbmmc07403662.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

kullanılmasına ilişkin hususlar,[1622] terörist bombalamaları,[1623] terörizmin finansmanı[1624] ile tedhişçilik (terörizm)[1625] gibi sorunları düzenleyen birçok uluslararası antlaşmaya taraftır.

Değinilen sorunlara ek olarak; 6415 sayılı Terörizmin Finansmanının Önlenmesi hakkında Kanun ile 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun'un da terörle mücadele ile ilgili olduğunu belirtmek mümkündür. Nitekim söz konusu 6415 sayılı Kanun kapsamında; daha önce değinilen Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından terör ve terörizmin finansmanıyla mücadeleye ilişkin olarak verilen kararlarının uygulanması ile terörizmin finansmanı suçunun düzenlenmesi, terörizmin finansmanının önlenmesi amacıyla malvarlığının dondurulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amaçlanmıştır.[1626] 7262 sayılı Kanun ise BM Güvenlik Konseyi tarafından kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine yönelik verilen yaptırım kararlarının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir.[1627] Zira 27 Şubat 2021 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı uyarınca; 7262 sayılı Kanun'a dayanarak BM Güvenlik Konseyi tarafından verilen 1718 ve 2231 sayılı kararların[1628] uygulanması açısından kararın ekinde yer alan kişi ve kuruluşların malvarlıklarının dondurulması, anılan işlem ve faaliyetlerin, anılan malzeme ve ekipmanın ithali, ihracı, transiti ve teknolojinin transferinin yasaklanması ile anılan deniz ulaşım araçlarının dondurulması şeklinde yaptırımların uygulanması söz konusu olmuştur.[1629]

[1622] 1 Mart 1991 tarihli, Plastik Patlayıcıların Teşhisi Amacıyla İşaretlenmesi Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703978.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1623] 15 Aralık 1997 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604740.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1624] 9 Aralık 1999 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604738.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1625] 27 Ocak 1977 tarihli, Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402327.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1626] 6415 sayılı Terörizmin Finansmanının Önlenmesi hakkında Kanun için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6415&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 28.06.2021).

[1627] 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7262&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 28.06.2021).

[1628] 1718 sayılı, 14 Ekim 2006 tarihli Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1718(2006) ; 2231 sayılı, 20 Haziran 2015 tarihli Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2231(2015) (Erişim tarihi: 28.06.2021).

[1629] 3578 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile ekleri (EK-1, EK-2, E-3 ve E-4 sayılı listeler) için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/20.5.3578.pdf (Erişim tarihi: 28.06.2021).

4.3.3.1.2. Uluslararası Terörizmle Mücadele Örneği: Amerika Birleşik Devletleri'nin 2001 Afganistan Müdahalesi

Terör örgütlerinin devletler tarafından desteklenmesi sebebiyle uluslararası bir sorun teşkil etmeye başladığı ve uluslararası terörizm hususunu doğurduğu daha önce de vurgulanmıştır. Nitekim 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York, Washington ve Pennsylvania şehirlerine düzenlenen saldırılar[1630] sonrasında BM Güvenlik Konseyi, aldığı 1368 sayılı karar kapsamında söz konusu saldırıların uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğini tespit etmiştir. Ancak Konsey, söz konusu tespite dayanarak BM kolektif güvenlik sistemi çerçevesinde yetkili olmasına rağmen, askeri kuvvet kullanma içeren tedbirlere ilişkin herhangi bir yetkilendirme öngörmemiştir. Buna karşın Konsey aynı kararda; terörist saldırıları, doğal bir devlet hakkı olan meşru müdafaa hakkına bağlamış ve bu saldırıları meşru müdafaa hakkının temel bir şartı olan silahlı saldırı niteliğinde kabul etmiştir.[1631]

Doktrinde Taşdemir, 1368 sayılı Konsey kararında Konsey'in gerekli tüm tedbirleri almaya hazır olduğunu ve dolayısıyla ABD'yi askeri hazırlıklarını tamamladıktan sonra kuvvet kullanmak için kendisinden izin istemeye zımni şekilde teşvik ettiğini belirtmiştir.[1632] Ayrıca 1373 sayılı Konsey kararında; terörizm finansman kaynaklarının önlenmesi ve ulusal düzenlerde yeterli mücadelenin yapılmasına yönelik gereken tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir.[1633] Doktrinde Kandemir, 1373 sayılı kararın amacının devletlerin küresel çaptaki terörizme karşı performansının yükseltilmesi olduğunu belirtmiştir. Nitekim karar kapsamında; üye devletlerin ulusal mevzuatlarında terörizmi suç olarak düzenlemeleri, terörizmin finansal boyutuyla da mücadele etmeleri, sınır kontrollerini yeterli hale getirmeleri ve silah teminini önlemeleri gibi tedbirler öngörülmüştür.[1634]

[1630] 11 Eylül saldırıları; Amerikan Airlines firmasına ait Boeing 767 ve Boeing 757 tipi iki uçağın kaçırılması ve peşpeşe Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine çarpması sonucunda kulelerin çökmesine neden olduğu olayları ifade etmektedir. Saldırılar kapsamında; ayrıca yine 767 tipi üçüncü bir uçak ise ABD Savunma Bakanlığı'na ait Pentagon'a çarptırılmış ve bina kısmen çökmüştür. 757 tipi son uçak, Pennsylvania'nın Pitsburg kenti yakınlarında düşürülmüştür. **Halatçı**, s. 81.

[1631] Konsey, 1368 sayılı karar kapsamında; BM amaç ve ilkelerini hatırlatarak uluslararası terörizm faaliyetlerinin sebep olduğu uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehditlere karşı her türlü vasıtaya başvuracağına dair kararlı olduğunu ve BM Antlaşması'na uygun şekilde bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkına dayanarak, uluslararası toplumun terörist faaliyetleri önlemek, bu konudaki çabaları geliştirmek üzere işbirliğinde bulunmaya ve terörizme karşı Antlaşmanın uygulanması için çaba göstereceğini belirtmiştir. 12 Eylül 2001 tarihli, 1368 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1368(2001) (Erişim tarihi: 12.12.2020).

[1632] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 159.

[1633] 28 Eylül 2001 tarihli, 1373 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1373(2001) (Erişim tarihi: 13.12.2020).

[1634] Kandemir, Eyyub, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Açısından Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO ve Terörizmle Mücadele", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 5, Sayı: 19, 2014, s. 851.

1373 sayılı kararda 1992 yılında alınan 748 sayılı karara paralel şekilde;[1635] BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı kararı (Dostane İlişkiler Bildirisi)[1636] kapsamında ifade edilen her devletin kendi ülkesinde veya bir başka devletin topraklarında terörist faaliyetleri organize etmek, kışkırtmak, yardımcı olmak ve yer almaktan kaçınma görevi olduğuna ilişkin ilke teyit edilmiştir.[1637] Konsey sonradan aldığı 1377 sayılı kararında ise önceki kararlardan daha kesin bir şekilde uluslararası terörizm faaliyetlerini 21. yüzyılda uluslararası barış ve güvenliğe karşı en ağır tehdidi, devletlere ve insanlığa karşı bir meydan okuma olarak nitelendirmiştir.[1638] 1377 sayılı kararın iki gün sonrasında alınan 1378 sayılı kararda, El Kaide terör örgütünün Afganistan'ı kullanmasına ve Ladin'in barınmasına izin vermesinden dolayı Taliban yönetimi kınanmıştır.[1639] Doktrinde Bozkurt, ABD'nin Afganistan müdahalesine asker, mühimmat vb. maddi katkı için değil, gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahalenin meşruiyetini tanımasını sağlamak için Konsey desteğini tercih ettiğini belirtmiştir.[1640]

BM Genel Kurulu, almış olduğu 274 sayılı kararda uluslararası terörizmin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit niteliğinde olan bir insanlık suçu olduğunu vurgulamıştır.[1641] Benzer şekilde Amerikan Devletleri Örgütü, 21 Eylül 2001 tarihli kararında; 11 Eylül saldırılarını kınamış ve saldırıları gerçekleştirenleri, planlayanları veya finanse edenleri ülkelerinde barındıran devletlerin de saldırılara iştirak etmiş sayılacağını ve bu devletlere karşı meşru müdafaa hakkının bulunduğunu belirtmiştir.[1642] Avrupa Birliği ise 8-9 Ekim 2001 tarihlerinde yaptığı açıklamada; ABD'nin meşru müdafaa hakkını desteklediğini ifade etmiş[1643]

[1635] 31 Mart 1992 tarihli, 748 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/748(1992) (Erişim tarihi: 17.12.2020).

[1636] 24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Kurul kararı için bkz. https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 17.12.2020).

[1637] **Halatçı**, s. 87.

[1638] Konsey ayrıca karar kapsamında; BM Antlaşması ve uluslararası hukuka uygun olarak uluslararası terörizm felaketine karşı BM üyesi devletlerin küresel ve devamlı şekilde tedbir almaları gerektiğini, mücadelede bulunan devletlere yardımcı olunacağını ifade etmiştir. 12 Kasım 2001 tarihli, 1377 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1377(2001) (Erişim tarihi: 13.12.2020).

[1639] 14 Kasım 2001 tarihli, 1378 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1378(2001) (Erişim tarihi: 17.12.2020).

[1640] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 203.

[1641] 8 Ekim 2001 tarihli, GA/SM/274 sayılı Kurul kararı için bkz. https://www.un.org/press/en/2001/gasm274.doc.htm (Erişim tarihi: 13.12.2020).

[1642] Amerikan Devletleri Örgütü'nün 21 Eylül 2001 tarihli kararı için bkz. https://www.oas.org/oaspage/crisis/RC.23e.htm (Erişim tarihi: 10.01.2021).

[1643] 8-9 Ekim 2001 tarihli, Avrupa Birliği açıklaması için bkz. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_01_337 (Erişim tarihi: 10.01.2021).

ve terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkının bulunduğunu üstü kapalı şekilde olsa da kabul etmiştir.[1644]

Uluslararası terörizm kavramının net bir tanımı yapılmamış olmasına rağmen, Konsey kararlarında tüm devletlerin uluslararası terörizme karşı özen göstermeleri yükümlülüğü ve uluslararası terörizm faaliyetlerinin uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak nitelendirilmesi öngörülmüştür.[1645] Konsey'in söz konusu yaklaşımı, gerçekleştirilen terörist saldırıların meşru müdafaa hakkını doğuracak bir silahlı saldırı seviyesine ulaşması halinde saldırılara hedef olan devletin tam olarak ne yapabileceğine ilişkin bir belirsizlik yaratmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, saldırıları gerçekleştiren terör örgütünün Afganistan'da bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda ABD, meşru müdafaa hakkı iddiasıyla Konsey kararına dayanmadan Afganistan'a yönelik kuvvet kullanma yoluna gitmiştir. 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ile İngiltere, Kalıcı Özgürlük Harekatı ismiyle Afganistan'a askeri müdahale gerçekleştirmiştir. ABD, aynı tarihte BM Günvelik Konseyi'ne gönderdiği mektupta; 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide örgütünün Taliban yönetimindeki Afganistan topraklarını üs olarak kullandığını, bu topraklarda teröristleri eğittiğini ve ABD'yi hedef aldığını belirtmiştir. Mektupta ayrıca Taliban yönetiminin bu katkısı sayesinde El Kaide örgütü 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirdiği için Afganistan müdahalesinin uluslararası hukuk nezdinde meşru olduğu bildirilmiştir.[1646]

2002 yılının Aralık ayının sonunda Afganistan'ın genelinde büyük ölçüde kontrolü sağlayan Koalisyon güçleri, başkent Kabil'i ele geçirmiş ve Taliban güçleri, şehri terk etmiştir. 5 Aralık 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde yapılan toplantıda, 2002 yılının Temmuz ayına kadar Afganistan'ı yönetecek olan 30 üyeli geçici bir yönetimin oluşturulmasını öngören Bonn Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Kabil'de oluşturulacak olan barış gücünün güvenlik ve istikrarı sağlaması öngörülmüştür.[1647] Bonn toplantısında alınan kararlar, BM Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı kararı ile onaylanmıştır.[1648] Nihai olarak NATO'nun da desteği ile Taliban yönetimi devrilmiş ve Hamid Karzai başkanlığında oluşturulan geçici hükümet, 22 Aralık 2001 tarihinde yemin ederek göreve başlamıştır.[1649] ABD, Afganistan'a gerçekleştirdiği

---

[1644] Pirim, Ceren Zeynep, "Devletlere Atfedilemeyen Silahlı Saldırılara Karşı Meşru Müdafaa: Uluslararası Hukukta Sınır Ötesi Operasyonun Hukuki Zemini", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 11, Sayı: 40, 2019, s. 271.
[1645] Civelek, Jale, "Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Tehdit Olarak Uluslararası Terörizm", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,** Cilt: 24, Sayı: 1-2, 2004, s. 356.
[1646] 7 Ekim 2001 tarihli, ABD mektubu için bkz. https://www.undocs.org/s/2001/946 (Erişim tarihi: 10.01.2021).
[1647] **Örnek**, s. 130.
[1648] 20 Aralık 2001 tarihli, 1386 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1386(2001) (Erişim tarihi: 17.12.2020).
[1649] **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 231; **Halatçı**, s. 85.

askeri müdahalenin ötesinde, El Kaide üyelerini veya şüphelilerini Pakistan, Yemen, Somali gibi birçok ülkede bulup öldürmüştür.[1650]

ABD, 11 Eylül saldırıları sebebiyle meşru müdafaa hakkına dayanarak Afganistan'a karşı kuvvet kullandığını gerek BM Güvenlik Konseyi'ne[1651] gerekse NATO'ya bildirmiştir. NATO'ya silahlı saldırıya uğradığını, Afganistan'da meşru müdafaa hakkı kapsamında silahlı kuvvet kullanacağını ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesinin[1652] çalıştırılması gerektiğini iletmiştir. Buna karşın NATO, her ne kadar söz konusu saldırıların 5. madde kapsamına girdiğini kabul etmiş olsa da bu saldırıların Afganistan'dan geldiğinin kanıtlanması gerektiğini ileri sürmüştür.[1653] ABD'nin sunmuş olduğu delilleri[1654] kabul eden NATO, terörizme karşı meşru müdafaa hakkını kullanabileceğine karar vermiştir.[1655]

BM Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanma yetkisine ilişkin bir karar elde edemeyen ABD'nin daha çok NATO ile işbirliği içinde olduğu ifade edilmiştir. NATO'nun ise tarihte ilk defa NATO Antlaşması'nın 5. maddesini uyguladığı ve böylece meşru müdafaa hakkının kullanılması için NATO çerçevesinde yolun açıldığı ileri sürülmüştür. Ayrıca NATO'nun bu kararı, Antlaşma'nın 5. maddesi gereğince 12 Eylül 2001 tarihinde NATO Genel Sekreteri tarafından BM Genel Sekreterliği'ne bildirilmiştir.[1656] Doktrinde Bozkurt, NATO'nun almış olduğu kararın Türkiye'nin yıllardır almak istediği bir karar olduğunu ve bu bağlamda bu kararın alınmasından sonra Türkiye'de bu durumdan yararlanılmasına ilişkin *"seslerin yükselmeye başladığını"* belirtmiştir.[1657]

BM Güvenlik Konseyi ise gecikmeli olarak almış olduğu 1390 sayılı kararda, BM Antlaşması'nın VII. Bölüm'ünde yer alan askeri kuvvet kullanma içeren zorlama tedbirlerini kabul etmiştir.[1658] Bu doğrultuda BM Antlaşmasının kolektif güvenlik sistemi, meşru müdafaa

---

[1650] **Gray**, Use of Force, s. 200; Gill, Terry D./Tibori-Szabo, Kinga, "Twelve Key Question on Self-Defense Against Non-State Actors", **International Law Studies,** Vol.: 95, 2019, s. 482-483; Erkiner, Hakkı Hakan, **Uluslararası Terörizme Karşı Meşru Müdafaa,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2020, s. 358.

[1651] Daha önce de değinildiği gibi ABD, BM'ye 7 Ekim 2001 tarihinde gönderdiği mektupta söz konusu bildirimi yapmıştır. Mektup için bkz. https://www.undocs.org/s/2001/946 (Erişim tarihi: 10.01.2021).

[1652] Antlaşma'nın 5. maddesine göre; taraf devletlerden birine silahlı bir saldırı gerçekleşmesi halinde BM ile tanınan bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak güvenliğin yeniden sağlanması için silahlı kuvvet kullanma dahil olmak üzere gerekli olan her türlü tedbir için diğer taraf devletlerin birlikte hareket ederek yardım etmesi söz konusudur.

[1653] NATO Press Release (2001/124), Statement by the North Atlantic Council, https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm (Erişim tarihi: 12.12.2020).

[1654] *"Responsibility for the Terrorist Atrocities in the United States",* 11 September 2001, https://fas.org/irp/news/2001/11/ukreport.html (Erişim tarihi: 12.12.2020).

[1655] *"Invocation of Article 5 Confirmed",* 2 October 2011, https://www.nato.int/docu/update/2001/1001/e1002a.htm (Erişim tarihi: 12.12.2020).

[1656] **Örnek**, s. 127-128.

[1657] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 216.

[1658] 16 Ocak 2002 tarihli, 1390 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1390(2002) (Erişim tarihi: 13.12.2020).

hakkının devamı niteliğine bürünmüş olmasına ve 1390 sayılı Konsey kararına rağmen ABD, meşru müdafaa hakkını kullanmaya ve Afganistan'da kalmaya devam etmiştir.[1659] Buna karşın ABD'nin başlattığı Kalıcı Özgürlük Harekatı, uluslararası toplum tarafından genel anlamda olumsuz tepki almamıştır. Geçmişte ABD'nin eylemlerini eleştiren Rusya ile Çin, açıkça müdahaleyi desteklemiş, çok sayıda devlet ise askeri yardım teklifinde bulunmuş ve BM ise müdahaleyi herhangi bir şekilde kınamamıştır. BM'nin müdahaleyi kınamaması ve daha sonra da pasif tutum sergilemesi sebebiyle müdahaleye zımnen onay verdiği ileri sürülmüştür.[1660] Doktrinde, her ne kadar BM Güvenlik Konseyi kararlarında ABD'ye Afganistan müdahalesi için yetki verilmemiş olsa da bu hususta yaratılan bilinçli belirsizliğin Afganistan müdahalesine meşruiyet kazandırabileceği ifade edilmiştir.[1661]

Uluslararası terörizmle mücadele hususu açısından NATO'nun faaliyetlerine değinmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda 1999 Stratejik Konseptine göre hazırlanan ve 2002 yılında onaylanan *"NATO'nun Terörizme Karşı Savunma Askeri Konsepti",*[1662] NATO'nun terörizmle mücadele stratejisinin esaslarını içermektedir. Konsept kapsamındaki temel esasları; terörizmle mücadelede savunmaya yönelik önleyici tedbirler, terörizmle mücadelede karşı bastırıcı tedbirler, sonuç yönetimi ile askeri işbirliği (Akdeniz Diyalogu, NATO-Rusya, NATO-Ukrayna Konseyleri) şeklinde ifade etmek mümkündür. NATO'nun söz konusu konseptinin uygulama esasları, Ankara'da bulunan Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi tarafından *"NATO'nun Terörizmle Mücadeleye Askeri Katkısına Yönelik Stratejik Komutanlıklar Askeri Konsepti"* ismi ile hazırlanmıştır. NATO, 2 Ekim 2001 tarihinde ABD ile müttefiklerini çeşitli tedbirlerle destekleme kararı almıştır. Nitekim NATO, 2001 yılının Ekim ayı ile 2002 yılının Mayıs ayı arasında Doğu Akdeniz'de Kartal Yardımı ve 26 Ekim 2001 tarihli Etkin Çaba Harekatı'nı gerçekleştirmiştir.[1663] Ayrıca birçok NATO üyesi devlet, başta askeri ve tıbbi yardım olmak üzere her türlü desteği sağlamıştır.[1664]

[1659] **Civelek**, Uluslararası Terörizm, s. 360.
[1660] ABD'nin müdahalesine askeri yardım teklifinde bulunan devletler; Gürcistan, Tacikistan, Özbekistan, Katar, Umman, Suudi Arabistan, Filipinler, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Almanya, İtalya, Hollanda, Yeni Zelanda şeklindedir. **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 238; **Halatçı**, s. 86
[1661] **Örnek,** s. 112.
[1662] 6 Ocak 2016 tarihinde güncellenen orijinal ismi *"NATO's Military Concept for Defence Against Terrorism"* olan konsept metni için bkz. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm ; ayrıca askeri komite tarafından hazırlanan *"Military Committee Concept for Counter-terrorism (MC 0472/1 (Final))"* için bkz. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160817_160106-mc0472-1-final.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2020).
[1663] Kartal Yardımı *(Eagle Asist)* Harekatı kapsamında, 13 ülkeden 830 personelin iştiraki ile ABD hava sahasında icra edilen AWACS uçakları erken ihbar harekatı 16 Mayıs 2002 tarihine kadar sürmüştür. Etkin Çaba *(Active Endeavour)* Harekatı ise müttefik ülkelerin birlikleri ile İsrail, Gürcistan, Fas, Rusya ve Ukrayna'nın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. **Kandemir**, s. 851-853.
[1664] **Özkan**, s. 248; **Örnek**, s. 129.

Türkiye, 2015 yılında 10'ar günlük 2 dönem halinde bir denizaltı, limanda hazırlık durumunda bir korvet veya hücumbot, bir akaryakıt gemisi, keşif gözetleme ve havadan erken ihbar maksatlı uçuş görevleri, Aksaz Deniz Üssü ve Mersin limanının lojistik maksatlı kullanımı ile Etkin Çaba Harekatına katkı sağlamıştır. Ayrıca Karadeniz Uyumu Harekâtı ile Akdeniz'de muhtelif görevlerde bulunan milli kontroldeki unsurlar tarafından Akdeniz Kalkanı Harekatı kapsamında elde edilen istihbarat bilgileri ilgili NATO makamlarına aktarılmıştır. Harekat, 09 Kasım 2016 tarihinden itibaren Kuzey Atlantik Antlaşması 5. maddesi kapsamından çıkarılarak deniz güvenliği harekâtları çerçevesinde Deniz Muhafızı Harekatına dönüştürülmüştür. Türkiye, denizde durumsal farkındalığının sağlanmasına ve denizde terörizmle mücadeleye destek ile deniz güvenliği için kapasite oluşturma amacıyla kurulan Deniz Muhafızı Harekatına katılmıştır. Nitekim Türkiye, bir denizaltı, bir fırkateyn, bir korvet, bir Deniz Karakol Uçağı (4 sorti/ay), HİK uçuşu (1-2 sorti/ay) ve Aksaz Deniz Üssü ile Harekat'ta yer almıştır. Ayrıca Türkiye, Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi Mobil Eğitim Timleri vasıtasıyla Deniz Özel Kuvvetler Unsur Komutanlığı görevini yürütmektedir.[1665]

11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a müdahale edilmesi örneği; uluslararası anlamda terörizme karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında devletlerin ülkeleri dışında kuvvet kullanabilmelerinin meşruiyeti açısından oldukça önemlidir. ABD'nin 11 Eylül saldırıları ardından müdafaa hakkını kullanması örneği, felç olan Güvenlik Konseyi ve işlemeyen müşterek uluslararası güvenlik mekanizmasının uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunları sadece görüşüyor olmasının, saldırı mağduru devletlerin kendini savunma ve haklarını koruma ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğuna ilişkin bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Nitekim söz konusu örnek, BM Antlaşması'nda meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddenin yeterince açık olmayan *"karanlık"* bir düzenleme olmasının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.[1666]

[1665] *"TÜRKİYE'NİN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINA KATKILARI"*, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme ; Türkiye'nin Deniz Muhafızı Harekatı'na katkısı ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı tarafından: *"NATO'nun deniz güvenliğine, küresel barış ve istikrara katkı sağlamak maksadıyla, Doğu Akdeniz'de yürüttüğü Deniz Muhafizı Harekâtı (Operation Sea Guardian) kapsamında Türk Deniz Kuvvetleri komutasında 19 Mart - 08 Nisan 2020 tarihleri arasında Odak Harekâtı (Focused Operation 20-02) icra edilmektedir. Odak Harekâtı'na Türk Deniz Kuvvetlerinden TCG BÜYÜKADA korveti ve TCG GÜR denizaltısı ile İtalya Deniz Kuvvetlerinden ITS PRINI denizaltısı ve Yunanistan Deniz Kuvvetlerinden HS PAPANIKOLIS denizaltısı iştirak etmektedir. Her koşulda göreve devam eden Türk Deniz Kuvvetleri Koronavirüs tedbirlerini almış olarak faaliyetlerini kararlılıkla sürdürmektedir."* şeklinde açıklama yapılmıştır. *"Odak Harekâtı'na TCG BÜYÜKADA Korvetimiz ve TCG GÜR Denizaltımız Katılıyor"* başlıklı Bakanlık açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2232020-78468 (Erişim tarihi: 28.06.2021).

[1666] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 352.

ABD müdahalesinin meşru müdafaa hakkının şartları açısından değerlendirilmesi de yararlı olacaktır. Meşru müdafaa hakkının ilk ve temel şartı olan silahlı saldırının gerçekleşmesi bakımından yöneldiği hedefler, gerçekleştiriliş tarzı, neden olduğu can ve mal kaybı yönünden 11 Eylül saldırılarının önceki terör saldırılarından farklı şekilde bir silahlı saldırı olarak nitelendirilmesi mümkündür. Nitekim silahlı saldırı şartının, terör saldırılarının silahlı saldırı olarak kabul edilmesinde kabul edilen en makul ölçüt olan etki ve ölçek açısından ele alınması gerekir. Dolayısıyla devlet desteği ile silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemlerin etki ve ölçek bakımından silahlı saldırı boyutuna ulaşması halinde söz konusu terör saldırılarının silahlı saldırı olarak nitelendirilmesi kabul görmektedir. Bu bağlamda doktrinde Taşdemir; 11 Eylül saldırıları ve sonrasında gerçekleştirilen Afganistan müdahalesine ilişkin uluslararası tepkilerin değerlendirilmesi sonucunda 11 Eylül saldırılarının büyüklüğünün etkisiyle bir silahlı saldırı olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.[1667] Ayrıca silahlı saldırı olarak nitelendirilen terör saldırılarının Taliban yönetimine isnat edilebilmesi bir diğer şarttır. 1214 ve 1267 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları kapsamında; Afganistan topraklarının El Kaide tarafından kullanıldığı için terörist kampların kapatılarak terör faaliyetlerinin önlenmesi ve 1998 yılında Tanzanya ile Kenya'da gerçekleştirilen saldırılardan dolayı Bin Ladin'in derhal iade edilmesi çağrısı yapılmıştır.[1668] Taliban yönetiminin söz konusu çağrılara cevap vermemesi sebebiyle çeşitli yaptırımlar uygulanmış ve daha sonrasında ise 1333 sayılı karar ile daha etkili ekonomik yaptırımlar öngörülmüştür.[1669]

Doktrinde, Konsey kararlarının El Kaide örgütüne aktif desteği olmadığı ve pasif durumu sebebiyle dolaylı sorumluluğu olan Taliban yönetimine 11 Eylül saldırılarının isnat edilebileceğini göstermediği ileri sürülmüştür. Nitekim 1214, 1267 ve 1333 sayılı kararlarda; açıkça Taliban yönetimine çağrıda bulunmasına rağmen, 11 Eylül saldırıları sonrasında alınan kararlarda Taliban yönetiminden bahsedilmemiş olmasının Konsey'in saldırıların faili olarak Taliban yönetimi olarak göstermekten kaçındığı ifade edilmiştir. Ayrıca Taliban yönetiminin ABD ile görüşmelere açık olduğunu ifade etmesine rağmen, ABD pazarlığı kabul etmeyeceğini açıklayarak askeri müdahale yoluna gittiği için meşru müdafaa hakkının gereklilik koşulunun da sağlanmadığı belirtilmiştir. Afganistan müdahalesinin orantılılık koşulu açısından 11 Eylül saldırılarına dahil olduğu iddia edilen kişilerin ele geçirilmesi, teröristlerin eğitim kamplarının ve benzeri unsurların tahrip edilmesi ile sınırlı olması gereken harekatlarda bu sınırın ötesine

---

[1667] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 167.
[1668] 8 Aralık 1998 tarihli, 1214 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1214(1998) ; 15 Ekim 1999 tarihli, 1267 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1267(1999) (Erişim tarihi: 17.12.2020).
[1669] 19 Ekim 2000 tarihli, 1333 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/1333(2000) (Erişim tarihi: 17.12.2020).

geçildiği belirtilmiştir. Zira harekat sonrasında Taliban yönetiminin devrilmesi şeklinde siyasi bir amaç güdüldüğü ve harekat kapsamında yoğun hava bombardımanı ile yüksek tahrip gücüne sahip silahların kullanılması sebebiyle orantılılık şartının ihlal edildiği savunulmuştur. Yoğun hava bombardımanı kapsamında sivillerin öldürülmesi, kalabalık yerlere kesin hedef ayrımı yapmayan bombalar atılması ile bazı temel alt yapı birimlerinin tahrip edilmesinin, orantılılık şartına aykırı olduğu ifade edilmiştir. Son olarak ise meşru müdafaa hakkının geçici nitelikte olması gerekmesi açısından saldırıların gerçekleştirildiği 11 Eylül tarihi ile operasyonun başladığı zaman arasında geniş bir süre olduğuna dikkat çekilmiştir.[1670]

Doktrinde Taşdemir; 11 Eylül saldırıları ile müdahale arasındaki 26 günlük sürenin zaman bağlantısının koptuğu şeklinde yorumlanmasının mümkün olmadığını, buna karşın ABD'nin Ladin'in iadesine ilişkin gerekli girişimleri gerçekleştirmeden ve sorunu barışçıl yollarla çözme yükümlülüğünü yerine getirmeden kuvvet kullanmasının gereklilik koşulu açısından tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Yazar, Afganistan müdahalesinde çok sayıda sivil yerleşim yerinin vurulmuş olması sonucunda 3767 sivilin hayatını kaybetmiş olması ile müdahalede tahrip gücü yüksek silahların ve bombaların kullanılmasının orantılılık koşulu ve müdahalenin meşruiyeti konusunda şüpheler barındırdığını belirtmiştir.[1671]

Doktrinde Aral, BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarının işgale izin vermediğini ve kararlarda meşru müdafaa hakkına atıf yapılmasına rağmen devletlere Afganistan'a müdahale etme yetkisini vermediğini belirtmiştir. Yazar, 11 Eylül saldırılarının El Kaide tarafından gerçekleştirildiğinin kesin delillerle kanıtlanmadığını, terör saldırılarının silahlı bir saldırı olarak tanımlanmasının imkansız olduğunu, ABD yönetimi için kuvvet kullanmanın son çare olması gerekmesine rağmen öyle bir durum olmadığını ve saldırıların aynı gün gerçekleşip sona erdiğini ifade etmiştir. Zira yazar, ABD'nin önünde Afganistan işgali dışında, suçluların iadesini talep etmek, yaptırım uygulamak, Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmak veya tazminat istemek gibi başka seçeneklerin olduğunu belirtmiştir. Yazar, anılan hususlardan dolayı ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesini meşru müdafaa hakkı kapsamında kabul etmenin mümkün olmadığını ileri sürmüştür.[1672] Doktrinde Bozkurt, 11 Eylül saldırıları ve Afganistan müdahalesi açısından silahlı saldırının bir devletten gelmediğini, müdahalenin saldırgana karşı yapılmasını belirten genel kuralın müdahaleyi tartışmalı hale getirdiğini ve

---

[1670] ABD tarafından gerçekleştirilen Afganistan müdahalesinin, meşru müdafaa hakkının şartları bakımından değerlendirilmesi hakkında bkz. **Halatçı**, ss. 91-96; **Örnek**, ss. 120-125.
[1671] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 202-206.
[1672] **Aral,** Asimetrik Saldırı Savaşları, s. 68-69.

savunmanın saldırı devam ederken yapılması gerekliliğinin ABD tarafından karşılanmadığını ifade etmiştir.[1673]

11 Eylül saldırıları örneğinin Kuzey Irak ve Suriye'ye gerçekleştirilen askeri harekatların dayanağı açısından önemi de ayrıca ortadadır. Nitekim ABD'nin Afganistan müdahalesi sonrasında BM Antlaşması'nda yer alan kuvvet kullanma yasağının daha liberal yorumlanması eğilimi ortaya çıkmıştır. Söz konusu eğilim kapsamında silahlı saldırı niteliğinde olan terörist faaliyetlere karşı saldırgan terör örgütünün bulunduğu ülkeye askeri müdahale yapılması kabul edilebilmektedir.[1674] Doktrinde Başeren; uluslararası hukukta uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının ön planda olduğunu ve bu doğrultuda da uluslararası toplumu şiddetten arındırmanın öngörüldüğünü ifade etmiştir. Yazar, devletlerin ülkeleri dışında terörizme karşı kuvvet kullanabilmeleri sorunu açısından terörist saldırıların silahlı saldırı teşkil etmesi halinde Güvenlik Konseyi'nin terörizme karşı kolektif güvenlik sistemini işleterek askeri kuvvet kullanma içeren tedbirlere başvurmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Buna karşın yazar, söz konusu tedbirlerin alınmaması halinde devletin meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanılmasının kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.[1675]

11 Eylül saldırılarının terörizmin boyutları açısından bir dönüm noktası olması ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim önceden terörizm eylemlerinin çoğu, konvansiyonel patlayıcıların kullanımından ibaret olan ve en ölümcül eylemlerde dahi ölü sayısı yüzlü sayıları aşmayan neticeler doğurmuştur. *"Süperterörizm"* veya *"Kıyamet Terörizmi"* olarak anılan yeni dönemi başlatan 11 Eylül saldırıları ise terörist örgütlerin eşzamanlı saldırı yeteneği, saldırıların teknik açıdan gelişmişliği, faillerin kendi ölümlerine gidişlerindeki kararlılık ile Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon şeklindeki ekonomik ve askeri hedeflerin seçimindeki sembolik amaçlar yönüyle özellik arz etmektedir. Ayrıca 11 Eylül saldırıları, sivil uçakların kaçırılarak birer kitle imha silahını dönüştürülmesi ve sonrasında daha korkunç kitle imha silahlarıyla saldırı (Ör. nükleer, kimyasal, biyolojik silahlar vb.) beklentisi ve olayların tüm trajik yönleriyle medyaya yansıtılması şeklinde unsurları da ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele, ulusal düzeyden uluslararası alana taşınmıştır.[1676] Doktrinde, 11 Eylül saldırıları dolayısıyla terörizmin artık *"Hiperterörizm"* şeklinde olduğu ve El Kaide terör örgütü lideri Bin Ladin'in kişiliğinde somutlaşan *"ağ devlet"* olarak ifade edilen hususun küreselleşmenin getirdiği bir olgu niteliğinde olduğu ileri sürülmüştür. Söz konusu ağ

[1673] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 223.
[1674] **Aslan**, Meşru Savunma Hakkı, s. 131.
[1675] Silahlı saldırı teşkil eden terörist faaliyetlere karşı meşru müdafaa hakkına ilişkin 11 Eylül saldırıları örneği ve söz konusu tartışmalara ilişkin neorealist ile klasik anlayışlar hakkında bkz. **Başeren**, Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm, ss. 203-206.
[1676] **Saraçlı**, s. 1055-1056.

devletlerin, Somali ve Afganistan gibi devletleri doldurduğu ve geleceğin *"şirket-devletleri"* için ürkütücü bir model işlevi gördüğü ifade edilmiştir.[1677]

11 Eylül saldırılarının ardından BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı kararları ile NATO yaklaşımı doğrultusunda devletlerin genel uygulamaları benzer şekilde gerçekleşmiştir. Nitekim devlet dışı silahlı gruplardan gelen silahlı saldırılara karşı cevap olarak meşru müdafaa hakkının uygulanmasına ilişkin genel kanının bu bağlamda oluştuğu kabul edilmelidir. Dolayısıyla kuralın geçerliliğine ilişkin devlet uygulamalarında oluşan genel kanının teamül kurallarının manevi unsuru kapsamında değerlendirilmesi doğru olacaktır. Sınıraşan terörizm olarak adlandırılan uluslararası terörizm açısından başka bir devletin topraklarında bulunan terör örgütleri, diğer devlet veya devletlerin ülkelerine terörist saldırılar düzenlemekte ise söz konusu terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı gündeme gelmektedir. Bu bağlamda ev sahibi devletin topraklarında meşru müdafaa hakkına dayanılarak kuvvet kullanılmasının hedefi, ev sahibi devlet olmayıp söz konusu saldırıların faili olan terör örgütleridir. Ev sahibi devletin ülkesinde kuvvet kullanılması açısından söz konusu devletin sorumluluğunun kuvvet kullanma ile hukuki bir bağlantısı bulunmamaktadır. Nitekim meşru müdafaa hakkını doğuran husus, ev sahibi devletin sorumluluğu değil, bir silahlı saldırının mevcudiyetidir.[1678]

11 Eylül saldırıları doğrultusunda uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkını savunan yaklaşım, 2014 yılı sonrasında özellikle Irak ile Suriye'de devletlerin uluslararası terörizme karşı yoğun şekilde silahlı kuvvet kullanmaları açısından önemlidir. Nitekim söz konusu yaklaşım açısından uluslararası hukuk kapsamında yerleşik uygulama (maddi unsur) ile kuralın geçerliliğine ilişkin yaygın kanı (*opinio juris,* manevi unsur) sonucunda bir teamül kuralının oluştuğu ileri sürülmüştür.[1679] Nitekim çok sayıda devlet (Türkiye, İngiltere, Kanada, Fransa, Avustralya, Almanya, Hollanda, Yeni Zelanda, Polonya, Norveç, Danimarka, Belçika, İsrail) DAEŞ gibi uluslararası terör örgütleri ile mücadele gerekçesiyle Suriye'de kuvvet kullanmalarını meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Ayrıca İran Irak'ta, Rusya Gürcistan'da, Tacikistan Afganistan'da, Ruanda Kongo'da, Kolombiya Ekvador'da, Senegal Gine Bissau'da, Tayland Myanmar'da, Kenya Somali'de, Mısır Libya'da kuvvet kullanırken ve Hindistan, Liberya, Çad, Sudan, Etiyopya devletleri sınır ötesinde kuvvet kullanırken

---

[1677] Ramonet, Ignacio, "The World's New Look", **Le Monde Diplomatique,** 2001, https://mondediplo.com/2001/12/01newlook (Erişim tarihi: 16.12.2020).

[1678] Dinstein, Yoram/Dahl, Arne Willy, **Oslo Manual on Select Topics of the Law of Armed Conflict**, Springer Open, Cham, 2020, s. 145-146.

[1679] **Gray**, International Law, s. 194; **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 86; Steenberghe, Raphael Van, "Self-Defence in Response to Attacks by Non-state Actors in the Light of Recent State Practice: A Step Forward?", **Leiden Journal of International Law,** Vol.: 23, Issue: 1, 2010, s. 187-189; Uluslararası teamül kuralı niteliğine ilişkin veriler hakkında bkz. **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 361, dn. 1497.

kendilerine silahlı saldırı gerçekleştiren terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkını ileri sürmüşlerdir.[1680]

Anılan örneklerden ayrı olarak İsrail; Mısır, Lübnan, Uganda ve Tunus ülkelerinde gerçekleştirilen terörist faaliyetlerin önlenmesinde isteksiz veya aciz olan devletlere karşı meşru müdafaa hakkına dayanmış ve söz konusu ülkelere silahlı kuvvet kullanmaya başvurduğunu ifade etmiştir. Portekiz, benzer şekilde Angola, Gine, Mozambik ve Senegal devletlerine karşı, ABD ise Libya'ya karşı silahlı kuvvet kullanmıştır. Buna karşın 11 Eylül saldırıları öncesinde gerçekleştirilen söz konusu müdahalelerin genellikle BM Güvenlik Konseyi ile bazı devletler tarafından kınandığını da ilave etmek gerekir.[1681] Değinilen BM Güvenlik Konseyi kararlarından ileri tarihte alınan 2178 sayılı karara göre; uluslararası terörizm, uluslararası barış ve güvenliğe karşı en önemli tehditlerden biri olarak nitelendirilmiştir.[1682]

4.3.3.1.3. Uluslararası Terörizmle Mücadele Kapsamında Devletlerin Sorumluluğu

Devletlerin uluslararası terörizm faaliyetleri kapsamındaki sorumlulukları, terörist faaliyetler ile devletin etkisi arasındaki bağlantının derecesine göre çeşitli kategorilere ayrılabilmektedir. Yaygın olarak kullanılan ve kanaatimizce yerinde olan bir görüşe göre; devletlerin terörizme desteği en yüksek düzeyden en düşük düzeye olacak şekilde dört farklı kategoride ele alınmaktadır. En yüksek düzey olarak nitelendirilen ve devlet himayeli veya devletin sponsor olduğu terörizm olarak da anılan ilk kategoride devlet, terörist faaliyetleri aktif şekilde planlama, yönetme veya kontrol etme şeklinde katkı sağlamaktadır. Devlet destekli terörizm olarak adlandırılan ikinci kategoride; devletin terörist faaliyetleri için istihbarat, silah, patlayıcı madde ve mühimmat temini, eğitim ve barınma imkanı, ideolojik destek, seyahat amaçlı kullanılabilecek sahte belgeler, diplomatik ayrıcalıklardan yararlandırma (terör eylemlerinde kullanmak amacıyla para, silah ve patlayıcıların taşınabileceği diplomatik çantalar temin edilmesi), mali yardım verilmesi ve sözlü beyanlarla faaliyetlerin benimsenmesi gibi aktif bir desteği söz konusudur. Devlet toleranslı terörizm olarak anılan üçüncü kategoride;

[1680] O'Connell, Mary Ellen/Tams, Christian J./Tladi, Dire, **Self-Defence Against Non-State Actors,** Max Planck Trialogues on the Law of Peace and War, Vol.: 1, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, s. 145-147; **Gill/Tibori-Szabo**, s. 482-490; Tsagourias, Nicholas, "Self-Defence Against Non-State Actors: The Interaction between Self-Defence as a Primary Rule and Self-Defence as a Secondary Rule", **Leiden Journal of International Law,** 20, 2016, s. 801-804; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 365.

[1681] Anılan örnekler ve müdahalelere ilişkin uluslararası tepkiler için bkz. **Pirim**, ss. 262-265.

[1682] 24 Eylül 2014 tarihli, 2178 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2178%20(2014) (Erişim tarihi: 27.12.2020).

devletin terör örgütüne kendi ülkesinde kamplar kurması ve faaliyet göstermesine göz yumması şeklinde pasif ve dolaylı bir destek vardır.[1683]

Son kategori ise devletin, terör örgütünün kendi ülkesindeki faaliyetleri bakımından harekete geçmekte yetersiz kalması halinde ortaya çıkabilecek duruma ilişkindir. Pasif ve dolaylı yoldan desteği ifade eden bu durumda devlet, kendi sınırları içerisinde teröristlerin faaliyet gösterdiğini bilmesine ve bu faaliyetlerin ülkesinde gerçekleşmesini istememesine rağmen, yeterli kolluk gücü ve teknik kapasiteye sahip olmadığı için bu örgütlerle etkili şekilde mücadele etme imkanına sahip değildir. Özellikle güçlü bir devlet yapılanmasının kurulamadığı ülke toprakları üzerinde yeterli ve etkin kontrolü sağlamakta genel bir kapasite eksiklikleri bulunduğu için terörizmin önlenmesine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmekte sıkıntılar yaşanacabilecektir. Nitekim bu devletlerin ülkeleri, terör örgütleri için uygun bir barınma, eğitim ve örgütlenme alanı yaratmaktadır. *"Zayıf veya başarısız devletler"* olarak adlandırılan ülkelerde, devlet otoritesinin ve kontrolünün çok zayıf veya hiç olmadığı bölgelerde terör örgütleri için *"gölge alanlar"* ortaya çıkabilmektedir. Sonuç olarak; bahsedilen dört kategori kapsamında ifade edilen düzeyler farklı olsa da bu düzeyler arasındaki sınırın geçişken nitelikte olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla devletlerin yaklaşımları, ülkelerindeki terörist faaliyetleri bakımından iç içe geçebileceği gibi ayrı ayrı düzeylerde de ortaya çıkabilir. Uluslararası terörizmden devletin sorumluluğu bakımından öncelikle devlet ile terörist faaliyetler arasındaki bağın ortaya konması, devletin teröre destek vermeme ve terörle mücadele etmeye ilişkin yükümlülüğünün tespiti ve son olarak söz konusu yükümlülüklerin ihlalinin ilgili devlet açısından sonuçlarının neler olabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir.[1684]

Devletler ile uluslararası terörizmin ilişkisi açısından başarısız devletler kavramının ele alınması yararlı olacaktır. Başarısız veya zayıf devletlerin hukuki ve siyasi açıdan bir devlet için öngörülen güvenlik, toprak bütünlüğü ve kamu hizmetlerinin sunulması gibi temel fonksiyonları hiçbir şekilde veya yeterince yerine getirememesi sebebiyle devlete ait kurumların işlevsizleştiği ve vatandaşların devlete olan bağlılığının da kaybolduğu devlet yapıları şeklinde tarif edilmesi mümkündür. Uluslararası terörist gruplar için yaşam alanı sunmaları terörist faaliyetlerini kolaylaştırdığı için başarısız veya zayıf devletlerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ifade etmek gerekir.[1685]

[1683] **Arend/Beck**, s. 142-171.

[1684] Uluslararası terörizm bağlamında devletlerin sorumluluğuna ilişkin kategoriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss. 45-58; **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, ss. 132-142.

[1685] Başarısız veya zayıf devletler; kontrolsüz mülteci akını, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suç, kitle imha silahlarına sahip olmaları, uluslararası terörizm için yaşam alanı sunmaları ve ağır insan hakları nedenleriyle de devletlerin güvenliğine bir tehdit oluşturmaktadır. Söz konusu devlet halklarının maruz kaldığı açlık, şiddet, tecavüz, iç savaş, soykırım gibi durumlar da ağır insan hakları ihlallerine sebep olduğu için, bu devletlerin

Uluslararası terörizm açısından devlet sponsorlu terörizm olarak da anılan devlet destekli terörizmde; devletlerin kontrol ettikleri örgütlere ateş gücü yüksek silahlar, para, istihbarat ve eğitim imkanı sağlaması söz konusudur. Devlet destekli terörizm, niteliği itibarıyla sembolik faaliyetler olmaktan çıkmış ve son derece tehlikeli ve yıkıcı neticelere yol açmaya başlamıştır.[1686] Devlet destekli terörizm kapsamında; devletlerin terör örgütlerine sağladığı destekler en düşükten en yükseğe doğru ideolojik destek (Ör. Medya ve uluslararası örgütler nezdinde terör örgütlerine propaganda desteği, ülke topraklarında örgütün bürolar açmasına izin vermek, terör örgütü liderlerinin ziyaretini devlet başkanı düzeyinde kabul etmek vb.), mali destek, askeri destek (Ör. yüksek teknolojiye sahip birçok silah ve patlayıcı maddelerin temini, terör örgütüne gönderilen silah transferini engellememe veya gevşek bir denetim, ülke topraklarında teröristlere askeri eğitim imkanı sağlanması) ile operasyonel destek (Ör. sahte belgeler düzenlemek, pasaport gibi belgelerin verilmesi, terörist eşyaların taşınması için diplomatik çantaların temin edilmesi, harita, güvenli bölge, iletişim gibi operasyonel imkanların sağlanması, özel operasyonlar için özel silah ve patlayıcıların temin edilmesi vb.) şeklinde ayrılabilmektedir.[1687]

Uluslararası terörizm bu yönleriyle uluslararası barış ve güvenliğe karşı oluşan tehditlerin en büyüğü ve en önemlisi olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla uluslararası terörizm, devletlerin ulusal bütünlüğü, ülke dokunulmazlığı ve siyasi bağımsızlığına karşı en önemli tehdidi ifade etmektedir.[1688] Devlet destekli terörizm; bir devletin kendisine hedef seçtiği diğer devlet ya da devletlerin kamu otoritesini temsil eden kişi veya kurumlarına karşı terörist faaliyetlere kendi ülkesinde izin vermesi şeklinde söz konusu olabilmektedir. Ayrıca bir devletin terör örgütlerini hedef devlete karşı terörist faaliyetler gerçekleştirmesi için kışkırtması ya da doğrudan bu terör örgütlerinin faaliyetleri içerisinde yer alması da devlet destekli terörizm niteliğinde kabul edilebilir. Terörist faaliyetlerin ulusal sınırları aşarak birden çok devleti etkilemeye başladığı önceden de belirtilmiştir. Nitekim bu kapsamda; terör faaliyetlerini gerçekleştirenlerin veya mağdurların farklı ülkelerden olması, terör faaliyetlerinin bir ülkenin sınırları içinde başlayıp dışına uzanması ve birden fazla devlette bu faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin hususlar uluslararası terörizmle ilişkilidir. Ayrıca terörist faaliyetleri gerçekleştirenlerin barındıkları veya üslendikleri devletin sınırları dışında eylemde bulunmaları ya da yurtdışında

---

kendilerinin dahi vatandaşları için tehlike oluşturduğu belirtilmelidir. Özalp, Osman N., "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 72, Sayı: 1, 2014, s. 353-360.

[1686] **Başeren**, Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, s. 15.

[1687] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 54-56.

[1688] **Civelek**, Uluslararası Terörizm, s. 361.

sığınma talebinde bulunmaları sonucunda da uluslararası terörizm olgusu ortaya çıkmaktadır.[1689]

Silahlı saldırı şartı açısından devlet uygulamaları doğrultusunda gelişen ve önceden de değinilen olayların toplamı anlayışına göre; teker teker ele alındıklarında silahlı saldırı seviyesine erişmesi için yeterli şiddet eşiğini aşmadığı değerlendirmesi yapılabilecek uluslararası terörist faaliyetlerin etkilerinin toplamının göz önüne alınması gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu terörist faaliyetlerin bir saldırı bütünü olarak ele alındığında verdikleri kümülatif zarar itibarıyla silahlı saldırı sayılmaları gerektiği ve bu doğrultuda meşru müdafaa hakkının doğabileceği kabul edilmektedir. Başka bir deyişle olayların toplamı anlayışına göre; münferiden ele alındığında yeterli ağırlıkta kabul edilmeyecek olan terörist eylemler, gerçek anlamda meydana getirdikleri bir dizi ve bütün halinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda söz konusu dizinin teşkil ettiği uluslararası terörist saldırılar zincirine karşı meşru müdafaa hakkının doğduğu ileri sürülmektedir.[1690]

BM Genel Kurulu tarafından alınan birçok kararda; devletlerin ülkeleri üzerinde başka devletlere zarar verici faaliyetlere izin veremeyeceği ve destek olamayacağı, sayılan yükümlülüklerin sonucu olarak da teröristleri barındıramayacakları, ülkeleri içerisinde veya ülkeleri dışında terörist örgütleri finanse edemeyecekleri ve destekleyemeyecekleri vurgulanmıştır.[1691] Doktrinde Taşdemir; *"yeni bir savaş şekli, düşük yoğunluktaki savaşın bir aracı, bir saldırı ve/veya dolaylı saldırı, vekiller savaşı"* olarak tarif ettiği uluslararası terörizmin sadece mağdur devletlerin güvenliğine değil, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğe yönelik da bir tehdit olduğunu haklı olarak belirtmiştir. Yazara göre; uluslararası terörizm tehdidini çözmenin tek etkin yolu, sadece terör örgütleri ile mücadele etmekten ziyade hem terör örgütlerinin kendi aralarındaki hem de terör örgütleri ile destekleyen devletler arasındaki ilişkilerin sonlandırılmasıdır.[1692]

[1689] **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, s. 124-125.

[1690] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 198; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 305.

[1691] Devletlerin anılan yükümlülüklerinin öngörüldüğü Kurul kararları, 16 Aralık 1970 tarihli, 2734 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/2734(XXV) ; 17 Aralık 1970 tarihli, 34/145 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/34/145 ; 19 Aralık 1983 tarihli, 130 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/38/130 ; 9 Aralık 1985 tarihli, 61 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/40/61 ; 9 Aralık 1991 tarihli, 59 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/46/59 ; 16 Ocak 1997 tarihli, 210 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/51/210 ; 24 Ocak 2002 tarihli, 88 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/56/88 ; 15 Ocak 2003 tarihli, 27 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/57/27 (Erişim tarihi: 27.12.2020).

[1692] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 58.

4.3.3.1.4. "İsteksizlik veya Acziyet" Doktrini

Devlet destekli terörizm kavramı dışında, destek sağlamasa dahi bir devletin kendi ülkesinde başka devletlere zarar veren terörist faaliyetlere göz yumması, devletlerin kendi ülkelerinde başka devletlere zarar veren faaliyetleri önleme yükümlülüğü ile bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda Irak ile Suriye'nin silahlı çatışmaların gerçekleştiği bölgeler olmasına rağmen, söz konusu bölgelerde terör örgütünün varlığının sürmesinin veya görmezden gelinmesinin mümkün olmayacağı kabul edilmektedir.[1693] Devletlerin söz konusu yükümlülüğünün ayrıca ele alınması, teröre karşı meşru müdafaa hakkının anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. Nitekim devletler, uluslararası terörizm bağlamında kendi ülkesinde bu tür faaliyetleri önlemek için gereken özeni göstermekle yükümlüdür. Buna karşın söz konusu yükümlülüğün derecesi, içeriği ve sınırları da net şekilde belirlenmemiş olup, genel olarak somut olaylardaki koşullara göre değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Devletlerin kendi ülkesinde gerçekleştirilen hukuka aykırı fiilleri önlemesi için gereken özeni gösterme ilkesi, devletin kendi egemenlik sahası içerisinde özel şahısların hukuka aykırı fiillerini önlemek amacıyla sahip olduğu hukuki ve idari araçları kullanması gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu yükümlülüğü eleştirenler dahi isyan, iç savaş veya devrim gibi belirli olağanüstü durumlarda devletlerin sorumlu olduğunu kabul etmektedir. Sonuç olarak; devletlerin, kendi sınırları içerisinde bulunan yabancılara karşı gerçekleşen hukuka aykırı fiiller ile kendi ülkesinden diğer devletlere yönelen hukuka aykırı fiiller bakımından önleme, kontrol etme ve cezalandırma hususlarında özen gösterme yükümlülüğü altında olduklarını belirtmek gerekir. Dolayısıyla devletler, kendi sınırları içerisinde silahlı veya silahsız çete ve grupların örgütlenmemesini temin etme ve komşu devletlerin ülkesine saldırmak için kendi sınırlarından geçmesini engellemekle yükümlüdür.[1694]

Başka devletlere karşı saldırgan terörist eylemler gerçekleştirme amacıyla kendi ülkesinin kullanılmasına bilerek izin veren devlete karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması açısından silahlı saldırı şartının tespiti önemlidir. Bu bağlamda söz konusu saldırgan terörist

---

[1693] **Başeren**, Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, s. 16.

[1694] Lahey Konferansı Hazırlık Komitesi; medeni milletlerden beklenen düzeyde bir uluslararası standardı karşılayamayan bir şekilde devletin koruma yükümlülüğündeki ihmali nedeniyle sorumluluğun söz konusu olacağını belirtmiştir. Devlet uygulamalarında; uluslararası hukuk bakımından devlet organlarının genel bir özen gösterme eksikliğinin, devlet sorumluluğunun doğması için yeterli olduğu kabul edilmektedir. Hukuka aykırı fiillerin bertaraf edilmesinin ve önlenmesinin devletler açısından bir hukuki yükümlülük olduğu kadar, aynı zamanda bir uluslararası yükümlülük olduğu nitelendirilmektedir. Eritre ile Etiyopya arasındaki bir uyuşmazlığa ilişkin Daimi Hakem Mahkemesi'nin bir kararında; ülkesinde bulunan Etiyopyalılara karşı sivil ve askeri personel ile özel şahıslar tarafından gerçekleştirilen veya gerçekleşme tehdidi olan şiddet eylemlerinden, Etiyopyalıları koruma konusundaki uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediği için Eritre'nin sorumlu olduğuna karar verilmiştir. Devletin söz konusu özen yükümlülüğü konusundaki farklı yaklaşımlar, tartışmalar ve devlet uygulamaları için bkz. **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, ss. 67-87

eylemlerin boyut ve neticeleri itibarıyla silahlı saldırı düzeyine ulaşması halinde meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanmanın mümkün olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahalenin temel dayanağının meşru müdafaa hakkı olması ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 sayılı kararının yorumu doğrultusunda bu sonuca ulaşılması mümkündür. Nitekim bu bağlamda terör saldırılarından ciddi şekilde mağdur olan devletlerin teröristleri barındıran, destekleyen veya onlara tolerans gösteren ev sahibi devletin ülkesine yönelik silahlı kuvvet kullanmalarını meşru müdafaa hakkını dayandırmalarının uluslararası hukuk kapsamında kabul edilebilir hale geldiğini ifade etmek mümkündür.[1695]

Doktrinde Erkiner, uluslararası terörizm faaliyetlerin silahlı saldırı eşiğine erişmesi hususunu *"asimetrik silahlı saldırı"* olarak nitelendirmiştir. Nitekim yazar, bir devlete yönelen saldırı ve başka bir devlete bir silahlı saldırı olarak isnat edilemiyor ise devletten devlete yönelen klasik anlamdaki *"simetrik bir saldırı"* durumunun gerçekleşmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla yazar, saldırının hedefinin devlet olduğu, ancak saldırının failinin devlet dışı silahlı bir aktör, yani terör örgütü olması halinde klasik saldırı dışında *"asimetrik bir silahlı saldırı"* gerçekleştiğini ifade etmiştir.[1696]

Uluslararası hukukta *"isteksizlik veya acziyet"* yaklaşımı, henüz yerleşik ve genel anlamda kabul gören bir doktrin değildir. Nitekim gerek geçerliliği gerekse kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda açıkça düzenlenmemiş olan doktrinin uluslararası teamül hukukundaki yeri de tartışmalıdır. Teamül kuralları açısından bulunması gereken kuralın geçerliliğine dair yaygın kanı koşulunun, doktrin açısından henüz mevcut olmadığı ileri sürülmektedir. Nitekim doktrinde Szabo, doktrinin teamül kuralı olarak kabul edilebilmesi için gerekli olan devlet uygulamalarının geniş çaplı, yeknesak ve tipik olması şartlarının sağlanmadığını belirtmiştir.[1697]

Doktrinin kökenine ilişkin olarak Deeks; tarafsızlık hukuku kapsamında tarafsız devletin tarafsızlığına ilişkin yükümlülüklerini etkin olarak yerine getirememesi halinde savaşan devletin bu çaresizliğe müsamaha göstermemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu görüşe göre; tarafsız devlet, diğer savaş durumunda olan devletlerin kendi tarafsızlığını ihlal etmesini önlemekte isteksiz veya aciz hareket etmekte ise tarafsızlık hukuku uyarınca savaş

[1695] Byers, Michael, "Terrorism, The Use of Force and the International Law after 11 September", **International and Comparative Law Quarterly,** Vol.: 51, 2002, s. 414; Kaya, İbrahim, **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk,** Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 183; **Saraçlı**, s. 1075-1076.
[1696] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 293.
[1697] Szabo, Kinga Tibori, "The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defence", in: **Fundamental Rights in International and European Law – Public and Private Law Perspectives**, (Ed. Christophe Paulussen, Tamara Takacs, Vesna Lazic, Ben Van Rompuy), T.M.C. Asser Press, The Hague, 2015, s. 87.

durumundaki başka bir devletin ihlali durdurmak amacıyla tarafsız devletin ülkesinde kuvvet kullanması mümkündür.[1698] Williams ise doktrinin dayanağını uluslararası teamül hukukundaki meşru müdafaa hakkının gereklilik koşuluna ilişkin kabul etmektedir. Nitekim yazara göre; terörist saldırıların hedefi olan mağdur devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında gereklilik şartının değerlendirmesini yaparken terörist unsurların yer aldığı ev sahibi devletin terör örgütüne karşı harekete geçmeye yönelik olarak isteksiz veya aciz olması durumunda mağdur devletin terörist unsurlara karşı kuvvet kullanması gerekli olmaktadır.[1699]

Doktrinin şartlarına ilişkin yazarların görüşü ise benzer niteliktedir. Bu bağlamda doktrinin şartları, tek taraflı müdahale etmek yerine öncelikle ev sahibi devletin rızasının veya işbirliğinin aranması doğrultusunda ev sahibi devletten terörist tehdide müdahale etmesinin talep edilmesi ve makul bir süre tanınmasıdır. Anılan şart kapsamında ev sahibi devletin ilgili bölgeye ilişkin kontrol ve kapasitesinin tespiti, ev sahibi devletin soruna ilişkin önerisinin göz önünde tutulması ve ev sahibi devlet ile mağdur devletin daha önceki ilişkisinin değerlendirilmesi gereklidir.[1700] Dinstein ise doktrinin şartları açısından muhtemel bir saldırı değil, gerçekleşmiş bir silahlı saldırıya karşı tepki olarak gerçekleştirilmesi ve cezalandırma amaçlı değil, savunma amaçlı hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre; öncelikle ev sahibi devletin terörist saldırıların gerçekleşme ihtimalini ortadan kaldırmak için kendi ülkesinde gerekli tedbirleri almakta isteksiz veya aciz olduğu teyit edilmelidir. Nitekim yazar, ev sahibi devletin rızasının ilk aşamada aranması ve mağdur devletin kuvvet kullanmasının son çare olması, yani öncelikle diğer hukuki yolların denenmesinin de gerekli olduğunu ifade etmiştir.[1701] Szabo; ev sahibi devletin rızası açısından mağdur devlet ev sahibi devlete karşı değil, ev sahibi devletin ülkesinde bulunan terörist örgüte karşı meşru müdafaa hakkını kullandığı için ev sahibi devletin rızasının alınması halinde doktrinin uygulanmasının da gereksiz olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın ev sahibi devletin müdahaleye onay vermemesinin kesin olarak anlaşılması ve müdahale etmenin de zorunlu olması halinde ise mağdur devlet, ev sahibi devletin rızasını arama yükümlülüğünden kurtulabilecektir.[1702]

Doktrinde Erkiner ise uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılması bakımından ev sahibi devletin rızası ve sorumluluğunun göz önüne alınmasının gerekmediğini ifade etmiştir. Yazar, meşru müdafaa hakkının kullanılması

[1698] Deeks, Ashley S., "Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extra-territorial Self-Defense", **Virginia Journal of International Law,** Vol.: 52, Issue: 3, 2012, s. 499-501.
[1699] Williams, Gareth D., "Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test", **The University of New South Wales Law Journal,** Vol.: 36, Issue: 2, 2013, s. 640.
[1700] **Deeks**, s. 489-490.
[1701] **Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence, s. 244-245.
[1702] **Szabo**, s. 90.

kapsamında ev sahibi devletin terörist faaliyetlerden sorumluluğuna ilişkin tespit bakımından acziyetinin veya istekliliğinin sorgulanmasının şart olmadığını belirtmiştir. Uluslararası hukukta bir hukuka uygunluk nedeni olan meşru müdafaa hakkının unsurları arasında rıza bulunmadığını belirten yazar, meşru bir kuvvet kullanımı olup olmadığının gereklilik, orantılılık ve ölçülülük unsurlarının varlığı bakımından denetlendiğini belirtmiştir. Yazar, meşru müdafaa hakkının uluslararası sorumluluk hukukunda sorumluluktan kaynaklanan bir yükümlülük, ikincil bir yükümlülük, yaptırım, onarım yöntemi veya karşı önlem olmadığını belirtmiştir. Yazara göre, uluslararası barış ve güvenlik hukuku bakımından meşru müdafaa hakkını doğuran olay silahlı saldırı olup, sorumluluk değildir. Ev sahibi devletin rızası bakımından ise rızanın uluslararası sorumluluk hukukunda bir hukuka uygunluk nedeni olduğunu vurgulayan yazar, kuvvet kullanılmasına rıza gösterilmesi şeklinde bir hukuka uygunluk durumunun olamayacağını belirtmiştir. Nitekim yazar haklı olarak, kuvvet kullanma yasağının emredici bir hukuk kuralı olduğunu ve emredici hukuk kuralından ileri gelen yükümlülüğe aykırı bir davranışa, yani kuvvet kullanılmasına rıza gösterilmesinin hukuka aykırılığı ortadan kaldırmayacağını ileri sürmüştür.[1703]

4.3.3.1.5. Uluslararası Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma

Terörist faaliyetlerden dolayı bir devletin sorumluluğunun tespit edilmesi ve terör saldırılarına karşı mağdur devletin hangi yollara başvuracağı önemli bir sorundur. Özellikle mağdur devlet tarafından başvurulacak yolların kuvvet kullanmayı içerip içermeyeceğinin tespiti temel bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda başka bir ülkede barınan terör örgütünün saldırılarına maruz kalan devletin bu saldırılara karşı kuvvet kullanmaya karar vermesi halinde; sadece kendi ülkesindeki terörist unsurlara karşı mı kuvvet kullanabilecektir, yoksa söz konusu örgütün barındığı ülkeye de askeri müdahale gerçekleştirebilecek midir? Bu sorunun cevabı açısından öncelikle mağdur devletin kuvvet kullanma içeren eylemlerinin, önceden değerlendirdiğimiz zararla karşılık niteliğinde olacağını belirtmek gerekir. Nitekim hukuka aykırı kuvvet kullanma niteliğindeki terörist faaliyetlere karşı gerçekleştirilmesi ve kuvvet kullanma içermesi yönüyle söz konusu eylemler, zararla karşılık olarak nitelendirilmelidir.

Başka bir devletin sorumluluğunun olduğu terörist faaliyetlerden dolayı zarar gören devletin sorumlu olan devletin teröre olan desteğini kesmek ve uluslararası yükümlülüklerine uygun hareket etmesini sağlamak amacına özgü olarak tek taraflı şekilde karşı önlemlere başvurabileceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla genel anlamda uluslararası hukuka uyulmasını sağlamak, özel olarak ise devletin kendisi açısından bağlayıcı olan kurallara uymasını temin

---

[1703] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 416-417.

etmek amacıyla ve uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde karşı önlemlere başvurulabilecektir. Karşı önlemlere başvurulmasının kötüye kullanılmasının engellenmesi bakımından karşı önlemlerin net şekilde hukuki koşullara bağlanması ve sınırlarının tespit edilmesi yararlı olacaktır. Karşı önlemlerin hukuki koşulları açısından BM Genel Kurulu'nun 56/83 sayılı kararı yol gösterici olabilecektir. Kararın 49. maddesi uyarınca; karşı önlemlere, sorumlu devleti uluslararası yükümlülüklere uymaya zorlama ve hukuka aykırı fiillerinin neden olduğu durumun hukuki neticelerinin düzeltilmesi amacıyla başvurulması gerekir. Karardaki 50. madde; karşı önlemlerin kuvvet kullanma yasağı, insan haklarının korunması ve uluslararası hukukun genel ilkelerine aykırı olamayacağını öngörmektedir. 51. maddeye göre; karşı önlemler, maruz kalınan hukuka aykırı fiilin ağırlığı ve etkilediği haklar göz önüne alınarak uğranılan zararla orantılı olmalıdır. 52. madde kapsamında; zarar gören devletin, karşı önlemlere başvurmadan önce sorumlu devleti uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye davet, karşı önlemler hakkında sorumlu devleti bilgilendirme ve uyuşmazlığın çözümü için görüşme teklif etme imkanları yer almaktadır. 53. madde uyarınca son koşul ise sorumlu devletin hukuka aykırı fiilleriyle ilgili olarak yükümlülüklerini yerine getirdiği anda karşı önlemlerin sonlandırılması gerektiği şeklindedir.[1704]

Karşı önlemlerin misilleme veya zararla karşılık şeklinde olması mümkündür. Misilleme daha önce belirtildiği gibi zarar gören devletin maruz kaldığı fiile karşı hukuka aykırı olmayan önlemle karşılık vermesidir. Misilleme fiillerine ilişkin yaygın örnekler; ilgili devlet vatandaşlarından vize isteme veya ülkeye girişin yasaklanması şeklinde sıkı kurallar uygulanması, limanların ilgili devlet gemilerine kapatılması, ilgili devletle ticari ilişkilerin kesilmesi, diplomatların istenmeyen kişi ilan edilmesi, diplomatların ülke içinde hareketlerinin sınırlanması ile ilgili devletten mal ithaline izin verilmemesidir. Zararla karşılık ise mağdur devletin zarar gören haklarını korumaya yönelik kuvvet kullanma içeren fiilleri şeklindedir. Her ne kadar zararla karşılık fiilleri, uluslararası hukuk kurallarına göre meşru kabul edilmese de devletin sorumlu olduğu terörist saldırıların silahlı saldırı seviyesine erişmesi halinde meşru müdafaa hakkının doğduğu kabul edilmektedir.[1705]

Terör eylemlerinin mağduru olan devletin, terörist faaliyetlerden doğrudan sorumlu tutulabilen devlete karşı meşru müdafaa hakkının koşullarına uygun şekilde kuvvet kullanması, şartlar uygun ise aynı zamanda sorumlu devlete karşı diğer hukuki yollara başvurmasını

[1704] 28 Ocak 2002 tarihli, 56/83 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/56/83 (Erişim tarihi: 15.12.2020).

[1705] Cassese, Antonio, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism" **International and Comparative Law Quarterly,** Vol.:38, Issue: 3, 1989, s. 596-597; **Byers,** s. 409-410; **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 141, 200; **Topal**, Uluslararası Terörizm, s. 118.

engellemeyecektir. Diğer hukuki yollar kapsamında; resmi bir özür dileme, sorumlu şahısların yakalanması ve cezalandırılması ile bu faaliyetlerin engellenmesi konusunda çaba gösterilmesinin talep edilmesi, maddi tazminat ödeme gibi hususlar örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda en yaygın zararla karşılık yöntemleri; sorumlu devletin tarafı olduğu antlaşmaların uygulanmasının durdurulması veya feshi, sorumlu devletin uyrukluğunu taşıyan gemilere ve uçaklara el konulması, ilgili devletin veya vatandaşlarının mallarına el konulması, ambargo uygulanması ile bu devlete karşı barış içinde işgal, abluka ya da bombardıman eylemlerinin gerçekleştirilmesi gibi eylemlerden oluşmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı; 1986 yılındaki Nikaragua Davası[1706] ile 1997 yılındaki Gabcikovo – Nagymaros Projesi Davası'na ilişkin kararlarında karşı önlem hususunu değerlendirmiştir. Divan söz konusu kararlarında; hukuka aykırı bir fiile karşılık ve sorumlu devlete yönelik karşı önleme başvurulması kapsamında sorumlu devleti hukuka aykırı fiili sonlandırmaya veya uygun onarımı sağlamaya davet edilmesi ve son olarak ise karşı önlemlerin uğranılan zararla orantılı olması gerektiğini ifade etmiştir.[1707]

Devlet destekli terörizm kapsamında karşı önlemlerin uygulanması açısından mağdur devlet, öncelikle sorumluluğunu ileri sürdüğü devletin terörizme yönelik desteğini açıkça ortaya koymalıdır. Ardından ise sorumlu devletin bu desteği sonlandırmasını ve hukuka uygun hareket etmesini sağlamak amacına özgü olarak sorumlu devletin hukuka aykırı fiillerine uygun düşen karşı önlemlere başvurmalıdır.[1708]

Meşru müdafaa hakkına ilişkin değerlendirmeye geçmeden önce, meşru müdafaa hakkı ile karşı önlem, zararla karşılık ve insancıl müdahale kavramları arasındaki ayrıma değinmek yararlı olacaktır. Karşı önlemler, sorumluluk hukukunda sorumluluktan doğan yükümlülükleri yerine getirmeyen devlete karşı uygulanmasına rağmen, meşru müdafaa hakkının amacı cezalandırma olmayıp maruz kalınan silahlı saldırıyı bertaraf etmek şeklinde kendini korumaya ilişkin bir kuvvet kullanımıdır. Zararla karşılığın da benzer şekilde hedefi devlete ceza verilmesi iken, meşru müdafaa hakkının amacı cezalandırmak değildir. Nitekim zararla karşılık, uluslararası hukukta genel anlamda haksız fiil olarak nitelendirilmesine rağmen, meşru müdafaa hakkı hukuka uygun olarak kabul edilmektedir. İnsancıl müdahalede ise maruz kalınan bir silahlı saldırıya karşı doğan savunma ihtiyacı ve amacı bulunmamasına rağmen, meşru müdafaa hakkında hakkı kullandığını ileri süren devlet, bizzat saldırıya maruz kalan devlet olup

---

[1706] 1986 Nikaragua Davası, s. 127, par. 248-249, https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2020).
[1707] 25 Eylül 1997 tarihli, Divan kararı, s. 55-57, par. 82-88, orijinal ismi "*Gabcikovo-Nagymaros Project"* olan kararın orijinal İngilizce metni için bkz. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2020).
[1708] **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, s. 251-263.

kendini savunmaktadır.[1709] İnsancıl müdahale; bir devletin topraklarında yaşanan geniş çaplı insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek seviyeye erişmesi halinde, başka devletlerin söz konusu soruna müdahale etmesini ifade etmektedir. İnsancıl müdahalede, müdahale eden devletlerin doğrudan bir silahlı saldırıya maruz kalması söz konusu değildir. Ancak meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, kendisine yöneltilen silahlı saldırıya karşı meşru müdafaa hakkı temelinde kuvvet kullanma yoluna başvurmaktadır.

BM Antlaşması'nda temel kural olarak öngörülen kuvvet kullanma yasağını uluslararası terörist faaliyetlerden doğan silahlı saldırılara karşılık kuvvet kullanmayı mümkün kılacak şekilde dar yorumlayan görüşe göre; başka bir devletin ülkesinde bulunan teröristlerin kuşatılması, öldürülmesi ve terör üslerine askeri saldırıyı kapsayan müdahaleler kuvvet kullanma yasağına aykırı olmayacaktır. Bu görüş, bir terörist tehdidi ortadan kaldırmak için sınırlı ve geçici nitelikte kuvvet kullanımının kuvvet kullanma yasağını ihlal etmeyeceğini ileri sürmektedir.[1710]

Değinilen görüşün aksine meşru müdafaa hakkını dar yorumlama ve hakkı sıkı şekilde devletlerden gelecek silahlı saldırılara ilişkin esas alan yaklaşım, 1970'li yıllardan itibaren ileri sürülmeye başlanmıştır. Nitekim İrlanda, İngiltere, Filistin, İsrail, Almanya, Sri Lanka, İspanya, Fransa, Mısır ile Türkiye gibi ülkelere karşı terör örgütlerinin sınır ötesinde hazırlanarak terör saldırıları gerçekleştirmesine ilişkin sorunlarda, söz konusu yaklaşım uyarınca meşru müdafaa hakkının doğmadığı savunulmuştur. Buna karşın sınır ötesinden gelen silahlı saldırının uluslararası terörizm olduğu gerçeğini ABD ile diğer Batılı devletlerin gündemine yerleştiren olay, El Kaide tarafından gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları olmuştur. Bu bağlamda klasik dar meşru müdafaa hakkı yorumunun devletlerin uluslararası terörizme karşı kendilerini savunma ihtiyaçları konusunda yetersiz olduğu, özellikle ABD ile Batılı devletler tarafından anlaşılmıştır.[1711]

Meşru müdafaa hakkını dar yorumlayan söz konusu yaklaşımdan dolayı bir devletin ülkesinde barınan terör örgütlerinin ev sahibi devletin ülkesinde tam ve mükemmel bir uluslararası hukuk koruması altında olduğu ileri sürülmüştür. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden en önemli olgulardan biri olan uluslararası terörizm saldırılarına karşı devletlerin kendilerini savunmamasını, yani meşru müdafaa haklarının bulunmadığını kabul etmek mümkün olmamalıdır. Uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkını öne süren yaklaşım;

[1709] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 410.

[1710] Yazar, söz konusu yaklaşıma ilişkin devlet uygulamalarına bakıldığında nadiren gerçekleştirildiğini, buna karşın geçmişte BM Güvenlik Konseyi'nin dar görüşü kabul etmediğini belirtmiştir. Değinilen yaklaşıma ilişkin değerlendirmeler için bkz. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss. 114-117.

[1711] **Pirim**, s. 265.

uluslararası terörizmden kaynaklanan yakın ve ciddi saldırı tehditlerine karşı devletlerin kendilerini savunmak ve uluslararası terörizme bir cevap vermeye ilişkin hayati gereksinimlerden doğmaktadır. Söz konusu meşru müdafaa hakkı, uluslararası terörizme etkin destek verdiği için bu saldırıların kendisine isnat edilebildiği devlete karşı ileri sürülebileceği gibi, terör saldırıları devlete isnat edilemese de özen yükümlülüğünü ihmal eden diğer devletin ülkesindeki terörist unsurlara karşı kuvvet kullanılması mümkündür. Nitekim ülkesinden yapılacak terör saldırılarını önleme yükümlülüğünü ihlal eden ev sahibi devlet hedef alınmaksızın terörle mücadele amaçlı kuvvet kullanılmasında hedef terör örgütleri olmaktadır. Uluslararası terörizm faaliyetleri kapsamında kimyasal, biyolojik ve nükleer kitle imha silahlarına sahip olan örgütlerin ulaştığı üst düzey saldırı imkanları doğrultusunda olması muhakkak bir terörist saldırıya maruz kalan devletin saldırının gerçekleşmesini beklemeden meşru müdafaa hakkını kullanması ve olması muhakkak saldırıyı gerçekleşmeden önlemek amacıyla kuvvet kullanması mümkün olmalıdır. Buna karşın saldırının muhakkak olmasını, gerçekleşeceği kesin ve doğru şekilde bilinmesi şeklinde kabul etmek gerekir. Kesinlik ve yakınlık bakımından hukuken denetlenebilir ve tespit edilebilir nitelikteki saldırının muhakkak olması durumu söz konusudur. Buna karşın bilgi anlamında kesinlik ve zaman bakımından yakınlık açısından hukuken denetlenmesi ve tespiti mümkün olmayan muhtemel bir saldırı iddiasına karşı önalıcı meşru müdafaa hakkı da uluslararası hukuk kapsamında kabul edilmemektedir.[1712]

Uluslararası terörist saldırılara karşı kuvvet kullanılmasını zararla karşılık veya deniz haydutluğu benzetmesi ile savunmaya ilişkin görüşler de ileri sürülmüştür. Buna karşın zararla karşılık fiillerinin Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamında yasak olduğu belirtilmelidir. Nitekim intikam amaçlı terörist saldırıları artırma ve devletler arasındaki çatışmalara sebep olması riskini içeren zararla karşılık fiillerinin kabul edilmesi mümkün değildir. Diğer görüş kapsamında ise uluslararası terörist eylemler sadece mağdur devlete değil, uluslararası düzenin istikrarına yönelik de bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Söz konusu yaklaşım doğrultusunda terörizm, köle ticareti veya deniz haydutluğu gibi evrensel bir suç statüsü kazanmakta ve teröristler de insanlığın düşmanı olarak nitelendirilmektedir.[1713] Buna karşın teröristlerin deniz haydutlarının maddi çıkar sağlama amacının aksine, siyasi sebeplerle şiddete başvurması söz konusudur. Diğer bir farklılık kapsamında; deniz haydutluğu ile mücadelede sadece korsan gemilerinin ve uçaklarının ele geçirilmesine karşın, terörle mücadelede yabancı uçak ve

---

[1712] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 420-422.

[1713] Uluslararası terörizmle mücadelede kuvvet kullanmaya ilişkin zararla karşılık ve deniz haydutluğu benzetmesi yaklaşımlar kapsamındaki somut örnekler ve eleştiriler için bkz. **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss. 118-130.

gemilerle sınırlı olarak müdahale etmek yeterli görülmemektedir.[1714] Ayrıca teröristlerin deniz haydutlarına benzetilmesi halinde evrensel yargı yetkisini kullandığını ileri süren devletlerin hasım olarak gördükleri devletlere karşı kuvvet kullanmak için terörizmi bir gerekçe olarak kullanması riski de söz konusu yaklaşımın terörle mücadele açısından yeterli bir çözüm olmadığını ifade etmektedir.[1715]

Modern zamanda uluslararası profesyonel teröristlerin kendilerine hedef araması ve devlet destekli terör örgütlerinin zamanı geldiğinde kendilerini destekleyen devletlere dahi saldırdığı tecrübe edilmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında sanıldığının aksine asimetrik vekalet savaşları ve uluslararası terörist faaliyetler artmaya başlamıştır. Sonuç olarak terörizm, uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uluslararası terörizme karşı, devletlerin uluslararası anlamda meşru müdafaa haklarına ilişkin bir ihtiyaç söz konusudur.[1716] BM Antlaşması kapsamında yer alan meşru müdafaa hakkının, terör örgütlerinin meşru müdafaa hakkına dayanan kuvvet kullanma faaliyetlerinin hedefi olma ihtimalini dışlamadığı ileri sürülmüştür. Doktrinde Hancılar; devletin bir başka devletin ülkesinde kullanacağı meşru müdafaa hakkı açısından terör örgütlerini doğrudan hedef alan devletlerin de genellikle, ülkelerinde kuvvet kullandığı devletin sorumluluğunu gündeme getirdiğini belirtmiştir.[1717] BM Antlaşması kapsamında temel esas olan kuvvet kullanma yasağının devlete yüklediği yükümlülükler uyarınca; ülkesinde terör örgütüne ait unsurların bulunduğu ev sahibi devletin toprak bütünlüğü ile siyasi bağımsızlığını ihlal etmemek gerekmektedir. Ayrıca meşru müdafaa hakkının koşulları olan gereklilik, aciliyet ve orantılılık kurallarına uymak şartıyla, sadece terörist unsurlara silahlı kuvvet kullanılmasında meşru amaç bakımından kuvvet kullanma yasağı ile meşru müdafaa hakkına ilişkin kuralların ihlal edilmeyeceği ileri sürülmektedir.[1718]

Doktrinde Szabo, çeşitli ihtimallerde terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında terör örgütünü gönderen, yönlendiren veya kontrol eden devletin ülkesinde terör unsurlarına karşı kuvvet kullanılmasının kesin şekilde kabul edildiğini ifade etmiştir. Terör örgütüne önemli ölçüde destek sağlanması halinde ise destek sağlayan devletin ülkesindeki

---

[1714] **Arend/Beck**, s. 144.
[1715] **Cassese**, 'Legal' Response to Terrorism, s. 606.
[1716] Fransa ile Tunus'un Cezayir dolayısıyla ve Hindistan'ın Keşmir dolayısıyla Pakistan ile yaşadığı sorunlar, Portekiz, Güney Afrika ile Rodezya'nın Gine Senegal ve Zambiya'daki askeri faaliyetlerini bu devletlerin topraklarını Angola ile Mozambik'te çatışan silahlı gruplara kazandırması gerekçesi ile savunması, Irak'ın Kuzey bölgesinden saldıran PKK örgütüne karşı Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını ileri sürmesi, İsrail'in Ürdün ile Lübnan'a askeri müdahalelerinin gerekçesinin isteksiz veya aciz devlet olarak nitelendirdiği Lübnan toprakları üzerinden kendisine düzenlenen silahlı saldırılar olduğu şeklindeki savunması, ABD'nin 1998 yılında Afganistan ile Sudan'da düzenlediği hava harekatlarını bu topraklardaki El Kaide hedeflerinin mevcut olması gerekçesi ile savunması 11 Eylül saldırıları öncesindeki örnekler olarak ifade edilebilir. **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 350-358.
[1717] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 70.
[1718] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 316.

terör unsurlarına karşı kuvvet kullanılması da geniş çapta kabul görmektedir. Ülkesinde bulunan terör örgütü ile herhangi bir bağlantısı bulunmamasına rağmen, terörist saldırıların durdurulmasında isteksiz veya aciz davranan ve mağdur devletin müdahalesine rıza göstermeyen ev sahibi devletin ülkesinde bu birimlere karşı meşru müdafaa çerçevesinde kuvvet kullanılması ise asıl tartışmalı noktadır.[1719] Ev sahibi devlet, icrai veya ihmali surette ya da acziyetinden dolayı ülkesindeki terör unsurlarının faaliyet gerçekleştirmesini kolaylaştırmak suretiyle devletin kendi ülkesinden diğer devlet veya devletlere zarar verilmesine engel olma şeklindeki genel yükümlülüğünü ihlal etmiş olmaktadır. Ev sahibi devlet, söz konusu genel yükümlülüğünün özel görünümlerinden birisi olarak ifade edilen ülkesinden diğer devlet veya devletlere terörist saldırı yapılmasını önleme yükümlülüğünü de ihlal etmesinden dolayı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde silahlı kuvvet kullanılmasına sebep olduğu kabul edilmelidir. Bu doğrultuda ev sahibi devletin kendisi, silahlı kuvvet kullanılmasını gerekli hale getirmektedir.[1720]

Doktrinde Taşdemir, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi örneğinden yola çıkarak uluslararası terörizmle mücadelenin meşruiyet gerektirdiğini ve meşruiyetin ise *"ancak araçsallaştırılmayan ve marjinalleştirilmeyen uluslararası kurumlar ve özellikle de BM Güvenlik Konseyi"* tarafından sağlanabileceğini haklı olarak ifade etmiştir.[1721] Uluslararası terörizmle mücadele açısından Bozkurt ise terörizmin bireysel mücadele ile önlenemeyeceğinin anlaşıldığını ve ortak mücadelenin BM örgütü kapsamında yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yazar, bu bağlamda terör kavramının tanımının yapılması suretiyle bir sözleşmenin hazırlanması ile terör suçlarını yargılayacak bir uluslararası mahkeme kurulması veya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Statü'de düzenleme yapılması suretiyle de bu konuda çözüm sağlanabileceğini ileri sürmüştür.[1722]

Kanaatimizce, başka bir devletin ülkesinde bulunan terör örgütü veya örgütlerinin saldırılarının meşru müdafaa hakkını doğuracak şekilde silahlı saldırı niteliğinde olması halinde müdahale edilen devlet ile terör örgütü arasında bir ayrım yapılması gerekmektedir. Bu ayrım kapsamında; aktif veya pasif katkı şekilde terör örgütüne katkı sağlayan, hatta terör örgütü faaliyetlerini engelleme konusunda *"aciz veya isteksiz"* olan devletler, meşru müdafaa hakkının muhatabıdır. Kuvvet kullanılan terör örgütü ise meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvetin hedefidir. Meşru müdafaa hakkının muhatabı ile meşru müdafaa hakkına dayanarak kullanılan kuvvetin hedefi arasındaki farkın önemli olduğunu düşünüyoruz. Devletin hakkın

---

[1719] **Szabo**, s. 86.
[1720] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 333.
[1721] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 260.
[1722] **Bozkurt**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, s. 234.

muhatabı olması, meşru müdafaa hakkının şartları ile hak uyarınca kullanılan kuvvetin meşruiyetinin sorgulanması açısından önem kazanmaktadır. Nitekim terörist faaliyetlerden dolayı ülkesine müdahale edilen devlet, meşru müdafaa hakkının şartları bakımından söz konusu müdahalenin hukuka aykırılığını ileri sürme hakkına sahip olan bir süjedir. Buna karşın terör örgütünün hakkın muhatabı sayılması, terör örgütüne uluslararası hukukta ve uluslararası ilişkilerde bir statü tanınması niteliğinde anlaşılması gibi bir risk taşımaktadır. Gerçekten de bir terör örgütünün meşru müdafaa hakkını kullanan bir devlete karşı, uluslararası bir yargı veya hakemlik organı ya da bir uluslararası örgüt nezdinde meşru müdafaa hakkının şartlarına uyulmadığı iddiasıyla şikayetçi olmasının kabul edilmesi mümkün olmamalıdır. Aksi halde o güne kadar silahlı saldırı seviyesinde terörist saldırılar gerçekleştiren bir terör örgütüne, deyim yerindeyse *"müşteki, davacı ve mağdur bir uluslararası hukuk süjesi"* statüsü tanınması söz konusu olacaktır. Uluslararası terörist faaliyetler gerçekleştirecek kadar tehlikeli ve zararlı bir terör örgütünün bu konuma yükseltilmesi, uluslararası terörizmi uluslararası barış ve güvenliğe en ciddi tehditlerden biri olarak nitelendiren modern uluslararası hukuk yaklaşımına oldukça ters sonuçlar doğuracaktır.

Meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanan devletin meşru müdafaa hakkının şartlarına aykırı şekilde faaliyetler gerçekleştirmesi halinde, elbette bu durum sonuçsuz kalmamalıdır. Kanaatimizce böyle bir durumda, söz konusu hukuka aykırı faaliyetleri yetkili otorite önünde ileri sürme olanağının terör örgütüne değil, ülkesine müdahale edilen devlete tanınması doğru olacaktır. Dolayısıyla uluslararası terörizm faaliyetleri sebebiyle ülkesine müdahale edilen devlet, uluslararası bir yargı veya hakemlik organı ya da uluslararası örgüt nezdinde iddialarını ileri sürebilmeli ve gerekli tedbirlerin alınmasını talep edebilmelidir. Örneğin; Y devleti ülkesinde kampları ve tesisleri bulunan T isimli terör örgütünün X devleti ülkesine yönelik saldırılarının silahlı saldırı seviyesine erişmesi halinde, meşru müdafaa hakkına dayanan X devletinin Y ülkesindeki T örgütüne ait terör unsurlarına karşı kuvvet kullanması mümkündür. Buna karşın X devleti, T örgütüne ait hedeflerin dışında ve ötesinde Y devletine ait olan ve terörist faaliyetleri ile herhangi bir ilişkisi bulunmayan unsurlara karşı kuvvet kullanması halinde hukuka aykırı şekilde kuvvet kullanmış olacaktır. Bu ihtimalde ise Y devleti, X devletinin meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan kuvvetin hukuka aykırı hale geldiğini ileri sürebilecektir. Y devleti, bu doğrultuda modern BM Sistemi'nde Uluslararası Adalet Divanı'na dava açabileceği gibi, sorunu BM Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul'a taşıyabilecektir. Söz konusu hukuki imkanların T örgütüne tanınması ise uluslararası barış ve güvenliğe ciddi bir tehdit olan uluslararası terörizmin önlenmesi temel amacını güden uluslararası hukuk ile hiçbir şekilde bağdaşmayacaktır.

4.3.3.1.6. Sınır Ötesi Harekatların Meşruiyeti

Türkiye açısından terörle mücadele kapsamında sınır ötesi harekat gerçekleştirme zorunluluğu, terörist faaliyetlerin sınır komşusu ülkelerden kaynaklanması sebebiyle ortaya çıkmaktadır.[1723]

Sınır ötesi harekatlarla ilgili olarak Türk mevzuatındaki bazı düzenlemelere değinmek yararlı olacaktır. Nitekim 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11. maddesinin D bendi[1724] ile 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11 maddesinin P bendi[1725] uyarınca; olağanüstü halin ilanına veya devam etmesine sebep olan durumların Türkiye sınırları üzerinde sürmesi ve faillerin komşu ülke topraklarına sığınması halinde valinin talebi üzerine yetkili askeri komutanlık tarafından mahdut hedefli sınır ötesi harekatın planlanıp icra edilmesi öngörülmüştür. Buna karşın söz konusu harekat için ilgili komşu ülke ile mutabakata varılmış olması ve her defasında Genelkurmay Başkanlığı vasıtasıyla Cumhurbaşkanlığının izninin alınması gerekmektedir. Türk Anayasa Hukuku açısından sınır ötesi harekatlara ilişkin olarak; hukuk devleti ilkelerine uygun hareket edilmesi, makul tedbirlerin uygulanması, harekata katılan herkesin terörizm ve insan hakları konularında eğitim almış olması ve kamuoyu ile basının desteğinin sağlanmasının harekattan beklenen başarının elde edilmesi açısından önemli gereklilikler olduğu ileri sürülmüştür.[1726]

Sınır ötesi harekatların meşru müdafaa hakkı kapsamında; silahlı saldırı eşiği, müdahale edilecek olan devletin sorumluluğunun niteliği, gereklilik, aciliyet ve orantılılık koşullarına uygun şekilde gerçekleştirilmesi zorunludur. Orantılılık şartı uyarınca harekatın uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun yürütülmesi gerekir. Nitekim örneğin; meşru müdafaa hakkı

[1723] **Aslan**, Meşru Savunma Hakkı, s. 124.

[1724] 5442 sayılı Kanun'un 11. maddesinin D bendinin ilgili kısmı: *"Olayların sınır illerinde veya bu illere mücavir bölgelerde cereyan etmesi ve eylemcilerin eylemlerini müteakip komşu ülke topraklarına sığındıklarının tespit edilmesi durumunda valinin talebi üzerine ilgili komutan eylemcileri ele geçirmek veya tesirsiz hale getirmek maksadı ile, her defasında Genelkurmay Başkanlığı kanalı ile Cumhurbaşkanının müsaadesi tahtında, ihtiyaca göre kara, hava, deniz kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı unsurları ile komşu ülkelerin mutabakatı alınmak suretiyle mahdut hedefli sınır ötesi harekat planlayıp icra edebilir."* şeklindedir. Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1725] 2935 sayılı Kanun'un 11. maddesinin P bendinin ilgili kısmı: *"Bu Kanunun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince olağanüstü hal ilanında; genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla 9 uncu maddede öngörülen tedbirlere ek olarak aşağıdaki tedbirler de alınabilir: ... p) Anayasanın 121 inci maddesine göre, olağanüstü halin ilanına veya devamına sebep olan hallerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları ve mücavir yurt bölgelerimiz üzerinde cereyan etmesi ve eylemcilerin eylemlerini müteakip komşu ülke topraklarına sığındıklarının tespit edilmesi durumunda, ilgili komşu ülke ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında varılacak mutabakat çerçevesinde, valinin talebi üzerine ilgili komutan, eylemcileri ele geçirmek veya tesirsiz hale getirmek maksadı ile, her defasında Genelkurmay Başkanlığı kanalı ile Hükümetin müsaadesi tahtında, ihtiyaca göre, Kara, Hava veya Deniz Kuvvetleri unsurları ile mahdut hedefli sınır ötesi harekat planlayıp icra etmek."* şeklindedir. Kanun metni için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2935&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 18.12.2020).

[1726] **Aslan**, Meşru Savunma Hakkı, s. 131.

kapsamında kuvvet kullanmak, soykırımda bulunmayı hukuka uygun kılmayacaktır. Uluslararası hukuk kapsamında *jus cogens* (emredici kural) olarak kabul edilen hususlar (saldırı, soykırım, kölelik, ırk ayrımcılığı yasakları vb.) meşru müdafaa hakkının orantılılık şartına uygunluk açısından göz önünde tutulmalıdır. Meşru müdafaa hakkına dayalı olarak kuvvet kullanılmasında uluslararası hukuk tarafından tanınan meşru bir amaç söz konusudur. Söz konusu amacın meşruiyeti, kuvvet kullanmayı haksız saldırıdan ayırmaktadır. Ayrıca gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun şekilde kuvvet kullanılması sonucunda savunmaya yönelik meşru amaca ulaşılması doğrultusunda kuvvet kullanmaya son verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkı kapsamında emredici kurallardan kaynaklanan yükümlülüklere aykırı faaliyetlerin meşruiyetinin ileri sürülmesi mümkün değildir.[1727]

Türkiye'nin ülke sınırları kapsamında terörle mücadeleye ilişkin harekatlarının, sınır ötesi harekatlardan ayrı bir niteliği olduğu belirtilmelidir. Nitekim söz konusu harekatların Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin uygulanmasını gerektirecek düşük düzeyde bir iç silahlı çatışma olarak nitelendirilmesinin hukuki bakımdan sorun doğurmamasına rağmen, siyasi açıdan olumsuz sonuçlara sebep olabileceği ifade edilmiştir. Doktrinde Taşdemir, söz konusu yaklaşımın benimsenmesinin terör örgütünü cesaretlendirerek *"objektif hukuki statü"* elde etme gayretlerini artıracağını ileri sürmüştür. Yazar, söz konusu statünün Cenevre Sözleşmeleri'nin tamamını veya bir kısmının uygulanmasını talep etmesine olanak vermesi doğrultusunda savaş esiri statüsü elde etme ve ulusal ceza hukuku kovuşturmalarından bağışık sayılma taleplerine varabileceğine dikkat çekmiştir. Bu sebeplerle yazar; terör örgütü ile mücadelenin insan hakları hukuku çerçevesinde sürdürmeye devam edilmesi ve bu yaklaşım çerçevesinde siyasi zemin oluşturma adına güvenlik zafiyetinin oluşmasına izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.[1728]

Türkiye'nin gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatların dayanağının meşru müdafaa hakkı ve hedefinin ise terör örgütleri olduğu daha önce de belirtilmiştir. Buna karşın bir devletin ülkesinde barınan terör örgütlerinin saldırısına karşı meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanması durumunun, olağan durumda bir devletin saldırısına karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasından farklı özellikler arz ettiği belirtilmelidir.

Doktrinde Erkiner, asimetrik saldırı olarak adlandırdığı uluslararası terörist saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının gereklilik, orantılılık ve ölçülülük şartlarına tabi olduğunu belirtmiştir. Yazarın söz konusu şartlarına ayrıntılı şekilde değinmek, sınır ötesi harekatların

---

[1727] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 344.
[1728] **Taşdemir**, İnsan Hakları Hukuku, s. 144.

dayanağı olan meşru müdafaa hakkının anlaşılması açısından oldukça yararlı olacaktır. Yazar, uğranılan saldırıyı bertaraf etmek için gereklilik şartı açısından başka bir barışçı yola başvurmanın amaca ulaştırmayacağının belli olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda terör saldırılarından önceki barış ve güvenlik durumunun tekrar sağlanması için makul olan başka uluslararası hukuki veya diplomatik ya da başka barışçı yollar mümkün olmasına rağmen kuvvet kullanılması halinde gereklilik şartı ihlal edilmiş olacaktır. Ev sahibi devletin terörist saldırılar ile olan sorumluluk ilişkisi, gereklilik unsurunun tespiti açısından yardımcı bir husustur. Terör saldırılarının isnat edilemediği ev sahibi devletin söz konusu saldırıları engellememesi hali isteksizlik, engelleyememesi hali ise acziyet olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda terörist saldırılara maruz kalan devletin ev sahibi devlete yaptığı terörist saldırıları önleme yükümlülüğüne uyma çağrısına olumlu karşılık vermemesi halinde belirli bir zamana yayılan ve tekrarlanan terörist saldırılara karşı gereklilik koşulu sağlanmış olmaktadır. Orantılılık koşulu bakımından ise gereklilik unsuru kapsamında yapılan sorgulama neticesinde aciz olduğu tespit edilen devlet ile terörist unsurların ayrılması gerekmekte ve uygulanan silahlı kuvvetin sadece terörist unsurlara yönelmesi gerekmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere meşru müdafaa hakkının amacı cezalandırmak değil, maruz kalınan silahlı saldırıyı bertaraf etmek olduğu için söz konusu amaç gerçekleşince, yani maruz kalınan silahlı saldırı sonlandırılınca meşru müdafaa hakkı sona ermektedir. Amaç sağlandığında meşru müdafaa hakkının sonlandırılması ölçülülük ilkesini ifade etmektedir.[1729]

Doktrinde Taşdemir, uluslararası terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının ev sahibi devletin ülkesel bütünlük hakkı ile mağdur

---

[1729] Gereklilik unsurunun tespiti açısından öncelikle silahlı bir saldırının veya çok yakın ve ciddi nitelikli bir silahlı saldırı tehdidinin varlığının gösterilmesi gerekmektedir. Bir devletin sınırları ötesinden kendisine yönelen ve saldırıların toplamı göz önüne alınarak şiddet ile yoğunluk eşiğini aşan uluslararası terörist saldırıların uluslararası hukuk bağlamında silahlı saldırı sayılması ve bu saldırıların meşru müdafaa hakkının doğumunun gereklilik unsurunu karşılaması söz konusudur. Söz konusu terörist saldırılar, ev sahibi devlete isnat edilemese ve devletin sorumluluğu bulunmasa dahi meşru müdafaa hakkına dayanarak müdahale edilmesi mümkündür. Bu noktada ortaya çıkan meşru müdafaa hakkına dayalı olarak kuvvet kullanmanın sebebi, devletin sorumluluğu olmayıp maruz kalınan terörist saldırılardır. Meşru müdafaa hakkı, devlet sorumluluğunun bir yaptırımı olmayıp kendini savunma ile ilgili bir tedbir olduğu için kuvvet kullanmadan önce başka bir çözüm yolu olup olmadığının araştırılması gerekir. Bu bağlamda gereklilik unsurunun varlığından emin olunması için ev sahibi devletin isteksiz veya aciz devlet sorgulaması yapılarak sonuca ulaşılmalıdır. Söz konusu araştırma ile sorgulama neticesinde, kuvvet kullanmaktan başka makul yol kalmaması halinde meşru müdafaa hakkının koşulları oluşmaktadır. Ev sahibi devletin terörist saldırıları engelleme yükümlülüğünü ihlal etmesi sonucunda terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı doğduğu kabul edilmektedir. Nitekim egemenliği altındaki topraklarını başka bir devlete saldırı yapılması için kullandırmama yükümlülüğü, her devlet için uluslararası hukuktan kaynaklanan temel bir yükümlülüktür. Topraklarını kullandırmamak; terörist faaliyetleri yaptırmamayı, desteklememeyi, izin vermemeyi ve engel olmayı kapsamaktadır. Meşru müdafaa kapsamında ülkesinde silahlı kuvvet kullanılmasını istemeyen ev sahibi devletin, uluslararası yükümlülüklerine uyması ve ülkesinden saldırı yapılmaması için gerekli tedbirleri uygulaması gerekmektedir. Uluslararası terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında; silahlı saldırının mevcudiyeti, isteksiz veya aciz devlet sorgulaması, gereklilik, orantılılık ve ölçülülük şartlarına ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, ss. 423-434.

devletin meşru müdafaa hakkı arasında bir çatışma yaratacağını belirtmiştir. Nitekim yazar; BM uygulamalarından çıkan sonucun, meşru müdafaa hakkını kullanan devletin kuvvet kullanmasının orantılılık ve gereklilik kriterlerine uygun olduğunu kanıtlaması gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar, meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devletin terörist saldırıların kaynaklandığı hedefleri gerçeğe uygun şekilde tespit ettiğini, ev sahibi devlet ile terörist unsurlar arasındaki ilişkiyi ve kullandığı silahlı kuvveti orantılılık ilkesine uygun olarak sivil kayıpları asgariye indirmek için dikkatli şekilde planladığını kanıtlamak durumunda olduğunu ifade etmiştir.[1730]

Erkiner'in görüşlerine büyük oranda katılmakla beraber, kanaatimizce ölçülülük şartının orantılılık unsuru kapsamında ele alınması daha doğrudur. Nitekim devletlerin meşru müdafaa hakkı başlığı altındaki değerlendirmelerimizde ayrıntılı şekilde ele aldığımız üzere meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanılması açısından maruz kalınan silahlı saldırının bertaraf edilmesi ve tekrarlanmasının önlenmesi amaçlarının gerçekleşmesi sonucunda kuvvet kullanımının sonlandırılması orantılılık şartının bir gereğidir. Yazarın görüşlerine ek olarak, aciliyet şartına uygun şekilde meşru müdafaa hakkının kullanılmasının doğru olacağını belirtmek gerekir. Bu bağlamda maruz kalınan terörist saldırılar ile meşru müdafaa hakkına dayanarak yapılan müdahale arasında makul bir süre olması gerekmektedir. Uzun bir süre önce sonlanmış terörist faaliyetlere karşılık meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının mümkün olmadığı belirtilmelidir. Nitekim meşru müdafaa hakkı, bir cezalandırma yöntemi olmadığı gibi bir intikam aracı da değildir.

Aciliyet şartı değerlendirmesi kapsamında terörist saldırıların güncelliği ile meşru müdafaa hakkı kapsamında müdahale için gerekli hazırlıkların gerektirdiği süre arasında denge kurulması gerekmektedir. Nitekim hiçbir devlet, maruz kaldığı terörist saldırılara karşı her an sınır ötesi harekat düzenleyecek imkanlara sahip değildir. Aksine sınır ötesi harekatların terörist saldırının hemen ardından gerçekleştirilmesi, meşru müdafaa hakkı argümanı açısından şüphe doğurabilecektir. Zira terörist saldırı anında kuvvet kullanılması hali, önceden planlanmış bir müdahale için maruz kalınan terörist saldırıların bahane olduğu iddiasının ileri sürülmesine dahi sebep olabilecektir. Terörist saldırıların yol açtığı zararların tespiti, meşru müdafaa hakkının koşullarına (münferit terörist saldırıların toplamının silahlı saldırının eşiğini aşması, gereklilik ve orantılılık şartları) ilişkin değerlendirmeler, ev sahibi devlet ile terörist saldırılar arasındaki ilişki (devletin terörist faaliyetlerden sorumluluğunun; doğrudan yönlendirme, destekleme, göz yumma veya isteksizlik hali ile acziyet hali şeklinde olmasının tespiti), sınır ötesi harekata karar

[1730] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 223.

verilmesi halinde harekatın hedefi, boyutu, yöntemler, kullanılacak askeri teknolojinin tespiti, gerekli istihbaratın toplanması ve diplomatik girişimlerin de aciliyet unsurunun değerlendirilmesinde göz önüne alınması şarttır. Terörle mücadele amaçlı sınır ötesi harekatların dayanağı olan meşru müdafaa hakkına ilişkin hususlar bu şekilde olup, Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye gerçekleştirmiş olduğu harekatların bu bağlamda değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Irak ve Suriye'ye düzenlenen harekatların ele alınmasından önce, Türkiye'nin mücadele ettiği PKK'nın terör örgütü niteliğine değinmek yararlı olacaktır.[1731] Nitekim terörizm kavramının tanımlanması sorununa ilişkin başlıkta belirttiğimiz gibi, faaliyet gösteren birçok terör örgütü, terör örgütü niteliğini kabul etmemiş ve kendini *"özgürlük hareketi, ulusal kurtuluş hareketi, gerilla vb."* şeklinde nitelendirmiştir. Gerçekten de PKK mensupları kendilerini daha ziyade gerilla olarak adlandırmaktadır. PKK'nın nitelendirilmesi konusunda Akutay/Ateş; örgüt saldırıları kapsamında kırsal alanda askeri hedeflere karşı girişilen faaliyetler ile sivil halk ve güvenlik personelini hedef alan kendi tabirleri olan *"metropol"* eylemleri şeklinde iki farklı eğilim olduğunu ifade etmiştir. Yazarlar, Cenevre Sözleşmeleri'nin ilgili hükümleri ışığında gerilla kavramını; şiddet uygulayan grupta astından sorumlu bir üstün bulunduğu, grubun uzaktan tanınabilen sabit bir işaret taşıması gerektiği, silahların açıkta taşındığı, grubun insancıl hukuk kurallarına, örf ve adetlerine uygun operasyonlar yaptığı, yani terör eylemlerinde bulunma yasağına uyduğu bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Yazarlar, değindikleri ilk eğilim (kırsal alanda askeri hedeflere yönelen saldırılar) ile gerilla arasındaki ilişkide herhangi bir tıkanmanın olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşın ikinci eğilim kapsamında; terör eylemi statüsündeki adam kaçırma, suikast, sabotaj, bombalı ve silahlı saldırılar şeklindeki faaliyetlerde sivil halkın siyasi nedenlerle şiddet eylemlerinin hedefi olarak belirlendiği ve bu doğrultuda halk üzerinde korkutma ve yıldırma gibi psikolojik bir baskı oluşturulmanın amaçlandığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak; örgütün ikinci eğilim kapsamındaki eylemlerinden dolayı PKK'nın terör örgütü niteliğinin kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yazarlar, uluslararası örgütler (BM, NATO, AB) ile devletler (ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İran, Suriye, Irak) tarafından terör örgütü listesine dahil edilen PKK'nın kendi açıklamaları, bazı yabancı basın yayın organları, örgütün ilişkili olduğu yasa dışı

[1731] Türkiye'nin terörle mücadele uygulaması bağlamında mücadele edilen örgütlerin başında gelen PKK'nın terör örgütü niteliğinin ele alınması, bu örgütün yaklaşık 35 yıldır terör faaliyeti gerçekleştirmesi ve Türkiye'nin bu süreç boyunca PKK ile mücadele etmiş olmasıdır. Buna karşın çalışma kapsamında sadece bu başlıkta PKK ismini kullanmayı uygun görüyoruz. Her ne kadar Türkiye'nin terörle mücadele faaliyetlerinin birçoğu PKK'ya ilişkin olsa da mücadele edilen tek terör örgütü PKK olmadığı için çalışma kapsamında genel olarak terör örgütü ifadesini kullanmayı tercih ediyoruz. Nitekim DAEŞ veya Suriye'nin Kuzey bölgesinde faaliyet gösteren diğer terör örgütleri de Türkiye'nin mücadele ettiği örgütlerden olmaktadır.

yapılanmaların söylemleri ile örgütün yasal ve siyasi uzantılarının açıklamalarında gerilla kimliği iddiasına rastlandığını ifade etmişlerdir.[1732]

Yerel liderlerin ve polis yöneticilerinin öldürülmesi, banka soygunları, intihar saldırıları, sabotaj eylemleri, sivillere yönelik ayrım gözetmeyen saldırılar genel olarak terörist saldırı örneği olarak ifade edilmektedir. Buna karşın karakol gibi askeri hedeflere vur-kaç türü saldırılar, tuzaklar, diğer taciz eylemleri, ikmal yollarının kesilmesi ve toprak denetimi yapılması gibi eylemler ise gerilla faaliyetleri şeklinde nitelendirilmektedir.[1733] Gerilla ile teröristler arasındaki fark açısından doktrinde Taşdemir, organize bir şekilde resmi silahlı kuvvetler ile çatışan ve ayırt edici işaretler taşıyan gerilla hareketlerinin terörist yöntemlere başvurmadığı ve sivillerden ziyade askeri unsurları hedefleyerek hedef ayrımında seçici kaldıkları oranda terörist ile gerilla arasında ayrım yapmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir.[1734]

Terör örgütü tarafından Türkiye'ye gerçekleştirilen terörist saldırıların sınır ötesi harekatların dayanağı olarak meşru müdafaa hakkının şartları açısından değerlendirilmesi önemli bir husustur. Meşru müdafaa hakkı ile terörizme ilişkin başlıklar altında vurgulandığı üzere, meşru müdafaa hakkının silahlı saldırı şartı açısından terörist faaliyetlerin boyut ve etki ölçütü gereğince bir silahlı saldırı eşiğine ulaşıp ulaşmadığı önem kazanmaktadır. Münferit terörist eylemlerin tek başına silahlı saldırı eşiğine ulaşmadığı, ancak belirli bir dönem boyunca gerçekleştirilen birden çok terörist eylemin bütüncül şekilde ele alındığında toplam boyut ve etki açısından silahlı saldırı eşiğine ulaştığının tespiti halinde silahlı saldırı şartının gerçekleştiğinin kabulü gerekmektedir. Bu bağlamda PKK tarafından gerçekleştirilen ve süreklilik arz eden terör eylemlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi sonucunda söz konusu eylemlerin silahlı saldırı oluşturacak boyutta olduğu kabul edilmelidir.[1735] Nitekim 2017 yılına kadar terör örgütü tarafından gerçekleştirilen 2255 ile 4966 arasında değişen eylem sayısı kaydedildiği, 2004-2018 yılları arasında 2307 can kaybı ile 5411 yaralının olduğu aktarılmıştır. Dolayısıyla değinilen veriler bağlamında; örgüt tarafından gerçekleştirilen terörist saldırı dizisinin kümülatif netice açısından silahlı saldırı eşiğini geçtiğini ifade etmek mümkündür.[1736]

Doktrinde Kedikli, 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'ye

---

[1732] Terörizm ile gerilla kavramlarına ilişkin ayrıntılı inceleme ve veriler doğrultusunda PKK'nın organik ve işlevsel yapısının değerlendirilmesi hakkında bkz. **Pazarcı**, Türk Dış Politikası, ss. 202-208; Akutay, Sercan Semih/Ateş, Davut, "Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 17, Sayı: 3, 2013, ss. 112-127.
[1733] **Taşdemir**, IŞİD Örneği, s. 51.
[1734] **Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s. 32.
[1735] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 104.
[1736] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 305.

yönelik gerçekleştirilen terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkının doğduğunu ileri sürmüştür. Nitekim yazar, olayların toplamı teorisi açısından 1984 yılından günümüze dek Türkiye'yi hedef alan terörist saldırıların aynı terör örgütü tarafından planlı şekilde gerçekleştirildiği için silahlı saldırının mevcudiyeti koşulunun oluştuğunu belirtmiştir. Dolayısıyla yazar, bir terörist saldırı sonrasında vukuu muhakkak, yani gerçekleşme ihtimali oldukça yüksek olan yeni saldırıların bertaraf edilebilmesi için meşru müdafaa hakkının kullanılmasının meşru olduğunu ileri sürmüştür.[1737]

1993 yılının Kasım ayında Avrupa ülkelerinde Türk hedeflerine karşı gerçekleştirilen terörist faaliyetler sonrasında Türkiye'nin terör örgütüne karşı kendini savunma hakkı olduğu kabul edilmiş ve Avrupa Parlamentosu'na sunulan raporda bu husus vurgulanmıştır.[1738] Türkiye'nin Irak ile Suriye'ye gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatları, meşru müdafaa hakkı ile isteksiz veya aciz devlet doktrini doğrultusunda temellendirdiği ifade edilebilir. Doktrinde Pirim, Türkiye'nin sınır ötesi harekatları BM Güvenlik Konseyi ile uluslararası topluma duyururken açık bir hukuki dil kullanması ve uluslararası hukuk kavramlarına uygun şekilde açıklama yapması gerektiğini belirtmiştir. Yazar, Türkiye'nin genel olarak meşru müdafaa hakkının varlığını hedef olduğu *"çok yakın tehlike"* veya *"terör tehdidi"* gibi kavramlar ile değil, uluslararası hukuk çerçevesinde *"silahlı saldırı"* kavramı üzerine inşa etmesi ve sınır ötesi harekatlarını maruz kaldığı veya gerçekleşmek üzere olan silahlı saldırıların varlığına dayandırması gerektiğini önermiştir. Yazar, Türkiye'nin açıklamalarında açıkça isteksiz veya aciz devlet teorisine atıf yapılmamasını, henüz tartışılan bir doktrini ileri sürmek konusunda temkinli olmak için tercih etmiş olabileceğini, buna karşın uluslararası hukukta giderek daha çok savunulan doktrini ileri sürmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira yazar, bu şekilde Türkiye'nin terörle mücadelede daha sağlam adımlar atmasının ve uluslararası hukuk kurallarının netleşmesine katkıda bulunmasının mümkün olacağını ileri sürmüştür.[1739]

Kanaatimizce yazarın görüşleri yerinde olup, Türkiye'nin uluslararası terörizmle mücadele amaçlı sınır ötesi harekatlarının hukuki koşullara uygunluğunu olabildiğince net çizgilerle duyurması doğru yol olacaktır. Gerçekten de sınır ötesi harekatların dayanağı açısından temel olarak meşru müdafaa hakkı ile isteksiz veya aciz devlet doktrininin dayanak olarak ileri sürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda beş aşamalı bir test uygulanması ve her aşama açısından somut ve net olguların kanıt olarak belirtilmesi yerinde olacaktır. Önerdiğimiz

---

[1737] Kedikli, Umut, "Terörizmle Mücadele Kapsamında Türkiye'nin Kuzey Irak Operasyonu ve Operasyonun Uluslararası Hukuki ve Siyasi Etkileri", **İstanbul Barosu Dergisi,** Cilt: 82, Sayı: 6, 2008, s. 2941.
[1738] Raymonde Dury tarafından hazırlanan, 21 Mayıs 1992 tarihli, AB-Türkiye İlişkileri Kapsamında Dışişleri ve Güvenlik Raporu için bkz. http://aei.pitt.edu/49440/1/A9370.pdf (Erişim tarihi: 24.12.2020).
[1739] **Pirim**, s. 292-293.

beş aşamalı test; münferit terörist eylemlerin etki ve ölçek kriteri doğrultusunda toplamının silahlı saldırı seviyesine erişmesi, saldırıları gerçekleştiren terör örgütü ile müdahale edilen ülke topraklarının hukuki egemeni olan devlet arasındaki ilişkinin tespiti, aciliyet, gereklilik ve orantılılık koşulları açısından meşru müdafaa hakkına uygunluk şeklindedir. Bu bağlamda ilk aşamada Türkiye, olayların toplamı kriteri doğrultusunda; maruz kaldığı terörist saldırıların silahlı saldırı seviyesine eriştiğini somut ve net kanıtlarla ortaya koymalıdır.

İkinci aşamada, terör örgütü ile devletin arasındaki ilişkinin hangi kategoride olduğu tespit edilmelidir. Müdahale edilen devletin terör örgütünü doğrudan yönetip kontrol etmesi, örgüte çeşitli düzeylerde destek sağlaması, örgütle mücadele etmeye isteksiz olması veya tolerans göstermesi ya da örgütle mücadelede yetersiz, yani aciz olması şeklindeki hususlardan hangisinin söz konusu olduğu yine net olgularla açıklanmalıdır.

Üçüncü aşama kapsamında maruz kalınan son saldırı veya saldırıların tarihi ile sınır ötesi harekat tarihi arasındaki sürenin ortaya konması gerekmektedir. Daha önce değinildiği gibi aciliyet şartı olarak anılan bu aşamada, terörist saldırı ile sınır ötesi harekat arasındaki sürenin makul olmasının kanıtlanması için son saldırının ardından gerçekleşmesi muhakkak saldırıların bertaraf edilme ihtiyacı ile bu ihtiyacı karşılayacak olan harekat için gerekli askeri, siyasi ve istihbarata ilişkin hazırlıkların gerekliliğinin ortaya konması gerekecektir. Başka bir deyişle terörist saldırı ile sınır ötesi harekat arasında zaman kopukluğu olmayacak kadar kısa zamanda, buna karşın sınır ötesi harekatın hukuka ve özgülendiği meşru amaca (terörist saldırıların bertaraf edilmesi) uygun şekilde gerçekleştirilmesi için gereken hazırlıkların yapılmasını sağlayacak kadar yeterli zamanda harekat kararının alındığının açıklanması yerinde olacaktır.

Dördüncü aşamada, yani gereklilik koşulu açısından terörist saldırıların önlenmesi için ev sahibi devletten söz konusu terör sorununa müdahale etmesi talep edilmelidir. Ev sahibi devlet, terör örgütünü doğrudan kontrol etmekte ve yönetmekte ise yine de barışçıl amacın teyidi için devletten terör örgütüne ilişkin himayesini sonlandırması ve terör unsurlarını ortadan kaldırması talep edilmelidir. Ev sahibi devlet, örgüte destek sağlamakta ise söz konusu desteğin kesilmesi ve terör unsurlarının yok edilmesine ilişkin bildirim yapılmalıdır. Benzer şekilde ev sahibi devlet, terör örgütüne müdahale etmekte isteksiz, yani örgüte tolerans göstermekte ise yine barışçıl amacın teyidi için söz konusu devletten terör unsurlarını yok etmesi talep edilmelidir. Buna karşın ev sahibi devlet, terör örgütü ile mücadelede yetersiz, yani aciz ise örgüt ile mücadelenin sağlanması için söz konusu devlete yardım ve işbirliği teklif edilmelidir. Ev sahibi devletin anılan talep ve önerilere olumlu cevap vermemesi veya kendisinin makul bir çözüm sunmaması halinde ev sahibi devlet açısından gereklilik koşulunun karşılandığının da

tüm bildirimler ile ortaya konarak kanıtlanması yerinde olacaktır. Ev sahibi devletten ayrı olarak başta BM ve NATO olmak üzere yetkili uluslararası örgütler ile yakın bölgede bulunan diğer devletlere de sınır ötesi harekatların gereklilik koşulunun sağlandığının açıklanması ve kanıtlanması, harekatların meşruiyeti açısından şeffaf ve net bir izlenim yaratacaktır.

Sınır ötesi harekatların orantılılık koşuluna uygun yürütülmesini ifade eden beşinci aşamanın meşruiyet açısından en önemli aşama olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim devlet uygulamalarına ve BM kararlarına bakıldığında uluslararası terörizme karşı kuvvet kullanmaya ilişkin sınır ötesi harekatların orantılılık koşuluna uymamasının en fazla tepkiyi doğurduğunu kabul etmek gerekir. Sınır ötesi harekatların orantılı şekilde yürütülmesinin temelinde ayrım ilkesi yatmaktadır. Harekatların amaç yönünden terörist saldırıları bertaraf etmek ve hedef yönünden terör unsurlarına yönelmek şeklinde yürütülmesi şarttır. Dolayısıyla amaç, hiçbir şekilde ev sahibi devletin siyasi bağımsızlığı, toprak bütünlüğü veya iktidarının değiştirilmesi olmamalıdır. Toprak kazanılması, hükümetin devrilmesi, malların gasbedilmesi vb. şeklindeki herhangi bir amaca yönelik askeri müdahale meşru olmayacaktır. Harekatlar kapsamında sivil unsurlar (sivil insanlar, binalar, altyapı vb.) ile ev sahibi devlete ait unsurlara (kamu görevlileri, kamu binaları vb.) karşı kuvvet kullanılmaması gerekmektedir. İnsancıl hukuk kuralları çerçevesindeki sivil-askeri hedef ayrımının burada, terör unsurları ile diğer unsurlar arasında söz konusu olduğu kabul edilmelidir. Harekat kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerde terörist saldırıları bertaraf etme amacı ile sınırlı şekilde sadece terör unsurlarına karşı kuvvet kullanıldığı ile bu amaç ve hedefler dışında hiçbir şekilde kuvvet kullanılmadığının yine net ve açık şekilde ortaya konması önemli bir gerekliliktir. Kanaatimizce söz konusu beş aşamalı teste uygun şekilde yapılan bildirimler doğrultusunda meşruiyeti henüz mutlak şekilde kabul görmeyen terörle mücadele amaçlı sınır ötesi harekatların uluslararası toplum nezdinde meşruiyetinin sorgulanmaması sağlanabilecektir.

4.3.3.2. Irak'a Düzenlenen Harekatlar (25 Mayıs 1983 – 10 Şubat 2021)

Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin politikasının temel hatları; bölgedeki otorite boşluğunun doldurulması, terör örgütünün bölgeyi bir üs olarak kullanmasının engellenmesi ve ayrı bir oluşumun önüne geçilmesi olarak belirtilmiştir. Türkiye, askeri anlamda tüm tepki ve baskıları göze alarak Kuzey Irak'a 1983 yılından itibaren çok sayıda harekat gerçekleştirmiş ve bu bağlamda terör örgütünü bölgeden atmayı ve bölgedeki yeni oluşumları kabul etmeyeceği mesajını vermeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin bölgeye ilişkin temel amaçları; Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması kapsamında bölgede ayrı oluşumların kurulmasının ve otorite boşluğunun önlenmesi, terör örgütü saldırılarının engellenmesi ile bölgedeki Türkmenlerin

korunması[1740] olarak ifade edilmiştir. Türkiye'nin düzenlediği askeri harekatların dört farklı temele dayandırıldığı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda 1983 yılının Mayıs ayındaki ilk harekat ile 1986 ve 1987 yılında gerçekleştirilen harekatlar Irak'ın rızasına dayandırılmıştır. Buna karşın 27 Mayıs 1983 tarihinde Irak ile yapılan Güvenlik Protokolü uyarınca; Ekim 1984-Ekim 1988 döneminde sınır ötesine 5 km'ye kadar girme imkanı tanıyan Sıcak Takip Antlaşması'na dayanılarak askeri harekatlar gerçekleştirilmiştir. 1991 yılının Ağustos ayında ilki gerçekleştirilen harekatların dayanağı, meşru müdafaa hakkı olarak ifade edilmiştir. 1995 yılının Mart-Nisan aylarından sonraki askeri harekatlarda ise dayanak olarak varoluş hakkı gösterilmiştir.[1741]

Sınır ötesi harekatların dört aşamalı ele alınması yaklaşımına karşın doktrinde Akutay/Ateş; Irak harekatlarını ikili antlaşmalardan doğan sıcak takip hakkına dayanan birinci dönem ile Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer alan meşru müdafaa hakkına dayanan ikinci dönem şeklinde ele almıştır. Yazarlar, birinci dönemde gerçekleştirilen harekatların Türkiye ile Irak arasında imzalanan üç temel antlaşma; 5 Haziran 1926 tarihli Sınır Antlaşması,[1742] 29 Mart 1946 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması[1743] ile 15 Ekim 1984 tarihli Türkiye-Irak Güvenlik Protokolü[1744] kapsamında öngörülen sıcak takip hakkına dayandığını ileri sürmüşlerdir. Sıcak takip hakkını, bir devlet ülkesinde suç işleyen kişilerin veya grupların takibine başka bir devletin ülkesinde devam edilmesi gerekliliği sebebiyle takibin hemen suç işlendikten sonra başlaması, kesintiye uğramaması ve ülkesinde devam edeceği devletin açık rızasının varlığı şartıyla kullanılması mümkün olan bir imkan olarak tanımlamak mümkündür.[1745] Buna karşın doktrinde; devletlerin uygulamasının teamül hukuku kapsamında

---

[1740] Irak'ta yaşayan Türkmenler ile ilgili sorunlar, Türkiye'nin ilgilendiği meseleler arasında yer almaktadır. Irak Türkmenleri, Osmanlı Devleti döneminde çoğunlukla Irak'ın Kuzey bölgesinde yer alan Musul vilayetinde bulunan Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarında yerleşmiş olup, günümüzde de Türkmenler söz konusu bölgelerde yaşamaktadır. Iraklı Türkmenler ile ilgili olarak genel anlamda; azınlık olarak nitelendirilmeleri, Irak'ın asli unsurlarından biri sayılmamaları, göreve gelen hükümetlerin uyguladığı baskılar, Kerkük'ün hukuksal durumu ve Irak petrol gelirinin paylaşımı ile petrolün denetimi şeklinde sorunların söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür. Iraklı Türkmenler ile ilgili sorunlar için bkz. **Pazarcı**, Türk Dış Politikası, ss. 221-228.

[1741] **Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler, s. 267-268; Öğür, Berkan/Baykal, Zana/Balcı, Ali, **Kuzey Irak – Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği,** Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 21.

[1742] 5 Haziran 1926 tarihli, Türkiye, İngiltere ve Irak hükümetleri beyninde Ankara'da münakit hudut ve münasebatı hasenei hemcivari muahedenamesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400911.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2020).

[1743] 29 Mart 1946 tarihli, Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması ile bu Anlaşmaya ek Protokol ve Sözleşmeleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2020).

[1744] Fırat, Melek /Kürkçüoğlu, Ömer, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Arap Devletleriyle İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 134; **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 21.

[1745] **Akutay/Ateş**, s. 132-133.

sıcak takip hakkının kabul edilmediği ve sıcak takip hakkının kullanılabilmesi için tek yolun takibin gerçekleştirileceği devletin vereceği onay doğrultusunda gerçekleştirilmesi olduğu ileri sürülmüştür. Türkiye ile Irak arasında 1984 yılında imzalanan Protokol, sıcak takip hakkını öngören bir örnek olarak nitelendirilmiştir.[1746]

Sıcak takip hakkı ile ilgili olarak 259 sayılı KHK'ya değinmek yararlı olacaktır. Nitekim söz konusu KHK ile mülga 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'na eklenen hüküm uyarınca; eylemcilerin eylemlerini müteakip komşu ülke topraklarına sığındıklarının tespit edilmesi durumunda hükümetin iznini almak şartıyla ve ilgili komşu ülke ile Türkiye hükümeti arasında varılacak mutabakat çerçevesinde yerine göre sıkıyönetim komutanına veya valinin talebi üzerine ilgili komutana milletlerarası hukukun meşru saydığı sıcak takip kuralından yararlanarak belirli hedefli sınır ötesi harekat planlayıp gerçekleştirmek yetkisi tanınmıştır.[1747] Doktrinde Hancılar, bir iç hukuk düzenlemesi olan KHK ile sıcak takip kuralının uluslararası hukuk tarafından meşru kabul edildiğine ilişkin bir yargının öngörülmesinin *"ilginç"* olduğunu ifade etmiştir.[1748] Sıcak takip hakkı ile ilgili olarak, dönemin Milli Savunma Bakanı, Meclis'te yaptığı konuşmada; sıcak takibin sınırlarda gerektiği anda gerçekleştirilebileceğini ve ABD-Meksika ile ABD-Kanada sınırlarında meydana gelen olayların faili olan suçluların bu şekilde ortadan kaldırıldıklarını belirtmiştir.[1749]

4.3.3.2.1. 1983-2001 Yılları Arası Dönemde Gerçekleştirilen Sınır Ötesi Harekatlar

1946 yılında imzalanan Antlaşmaya ek olarak benimsenen 6 nolu Protokol kapsamında; iki devletin karşılıklı olarak gerek kendi siyasi rejimlerine karşı olabilecek terörist faaliyetleri engellemek gerekse sınır güvenliğini sağlamayı amaçlamaları söz konusudur. Protokol kapsamında iki devlet, karşılıklı olarak bilgi alışverişi sağlama ve gerekli tedbirleri alma

---

[1746] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 89.

[1747] KHK ile getirilen söz konusu düzenleme: *"Anayasa'nın 122 nci maddesine göre, sıkıyönetim'in ilânına ve devamına sebep olan hallerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları ve mücavir yurt bölgelerimiz üzerinde cereyan etmesi ve eylemcilerin eylemlerini müteakip komşu ülke topraklarına sığındıklarının tesbit edilmesi durumunda, önceden ilgili komşu ülke ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında varılacak mutabakat çerçevesinde Sıkıyönetim Komutanı, eylemcileri ele geçirmek veya tesirsiz hale getirmek maksadı ile, milletlerarası hukukun meşru saydığı sıcak takip (Hot Pursuit) kuralından yararlanarak, her defasında Genelkurmay Başkanlığı kanalı ile Hükümetin müsaadesi tahdında, ihtiyaca göre, kara, hava veya deniz kuvvetleri unsurları ile mahdut hedefli sınır ötesi harekât plânlayıp icra etmek."* şeklindedir. 259 sayılı *"1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun Değişik 3 üncü Maddesinin Birinci Fıkrasına (r) Bendi ile 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11 inci Maddesine (p) Bendi Eklenmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"* metni için bkz. R.G., Tarih: 14 Ağustos 1986, Sayı: 19195 (Mükerrer), https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19195_1.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2020).

[1748] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 141, dn. 670.

[1749] Bakanın konuşmasının ilgili kısmı: *"Sıcak takip, hudutlarda anında yapılabilir. Kanunda var mı, yok mu diye aranması da beklenmemektedir. Nitekim, Amerika ile Meksika hudutlarında olan olayların suçluları, Kanada ile Amerika arasında olan olayların suçluları, bu tip sıcak takipler sonunda imha edilmiş ve ortadan kaldırılmıştır."* şeklindedir. TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, Cilt: 31, 3. Birleşim, 3 Eylül 1986, s. 143, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c031/tbmm17031003.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2020).

yükümlülüğünü üstlenmiştir.[1750] 1984 yılında imzalanan Güvenlik Protokolü ise Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak makamlarının iznini almasına gerek olmadan Irak sınırından 5 km kadar içeriye girmelerine izin verilmesini öngörmüştür.[1751]

Türkiye, bu Protokol'den aldığı yetkiye dayanarak çeşitli sıcak takip ve sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir. Protokol uyarınca, söz konusu yetkinin Irak devletine de tanınmış olmasına rağmen, Irak bu yetkiyi kullanmayı tercih etmemiştir. Buna karşın Irak'ın da bu yetkiye dayanarak sıcak takip hakkını kullanması ve sınır ötesi harekat gerçekleştirmesi ihtimalinden dolayı Türkiye, ilk aşamada Protokol'ün süresinin uzatılmasını talep etmemiştir. İlerleyen zamanlarda ise Türkiye bu tercihini değiştirmiş ve 1990 yılının Nisan ayında Irak'a yapılan ziyaretler kapsamında Protokol süresinin uzatılması talep edilmiştir. Türkiye'nin söz konusu talebine karşılık Irak; Türkiye, Suriye ile Irak arasında yapılacak bir antlaşma kapsamında bölgede yaşanan su sorununa[1752] ilişkin adım atılmasını Protokol süresinin uzatılmasının şartı olarak ileri sürmüştür. Ancak taraflar, ileri sürülen talepler konusunda uzlaşamadığı için antlaşmanın imzalanması mümkün olmamıştır. Sonuç olarak 1991 öncesi dönemde gerçekleştirilen harekatlar açısından Irak devletinin hukuken (*de jure*) ve fiilen (*de facto*) tam olarak bölgeye hakim olduğu dönemde Türkiye ile Irak'ın karşılıklı olarak sınır güvenliğini sağlamak, olası terörist faaliyetlere karşı yardımlaşma ve bu konularda bilgi alışverişini etkin şekilde sağlamaya çalıştıkları belirtilmelidir.[1753]

Türkiye'nin Irak'la mutabakat halinde gerçekleştirdiği operasyonlar genel olarak; hedefin terör örgütü olmadığı, buna karşın sınır güvenliğini ihlal eden Türk askerlerine ateş açan ve bölgede her türlü kaçakçılığı yürüten silahlı gruplara karşı 6 bin askerin Irak sınırından 3 km içeri girerek düzenledikleri 26 Mayıs 1983 tarihli harekat, 15 Ağustos 1986 tarihli Hava

---

[1750] 29 Mart 1946 tarihli, Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşmasına 6. Protokol için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2020).

[1751] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 87.

[1752] Bölgede suyun kıt olmasından dolayı, sınıraşan su kaynaklarının paylaşılamamasından kaynaklanan ve politik istikrarsızlığı geleceğe taşıyan bir su sorunu söz konusudur. Her ne kadar su sorunu, terör ile ilişkisiz gibi görünse de bölgedeki ilişkiler iki sorunun bağlantılı olduğunu göstermektedir. Nitekim 1992 yılında Türkiye ile Suriye arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında imzalanan Güvenlik Antlaşması'na Suriye'nin bağlı kaldığı sürece Türkiye'nin Fırat sularına ilişkin taahhütlerine sadık kalacağı açıklanmıştır. Buna karşın Suriye'nin Güvenlik Antlaşması'na uymamasından dolayı Türkiye, Suriye'ye terörle mücadele konusundaki yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi halinde su sorunun çözülemeyeceğini bildirmiştir. Bölgedeki su sorunu, terör, Kuzey Irak'taki otorite boşluğu, silahlanma, sınır güvenliği, ekonomik kalkınma, çevre sorunu ve gıda güvenliği gibi bölgesel sorunlarla yakından ilişkilidir. Türkiye ile Suriye/Irak arasındaki su sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Pazarcı**, Türk Dış Politikası, ss. 228-243; Pamukçu, Konuralp, "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul 1998, ss. 179-193.

[1753] Reçber, Kamuran, "Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyi'nde Sınır Ötesi Operasyon ve Sıcak Takip Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 3, Sayı: 9, s. 21, 26.

Harekatı ile örgüt kamplarının bombalanması ve 4 Mart 1987 tarihli Hava Harekatı ile dokuz hedefin bombalanması şeklinde belirtilebilir.[1754]

I. Körfez Krizi döneminde Irak ordusundan kaçan yaklaşık 500 bin Kürt kökenli kişinin Türkiye sınırından ülkeye geçmesi sonrasında Irak yönetimi ile temasa geçen terör örgütü, Kuzey Irak'ta boşaltılan bölgelere yerleşmiş ve bırakılan silahlar ile cephanelere el koymuştur. Irak yönetimi, Kuzey bölgesinde ortaya çıkan boşluğun Türkiye tarafından doldurulmasını engellemek ve Türkiye sınırını emniyete almak için terör örgütünün bölgeye yerleşmesini teşvik etmiştir. Irak, ayrıca Musul-Kerkük bölgesini terör örgütü aracılığı ile kontrol altına almayı amaçlamıştır. Türkiye tarafından; 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991 yılında tarihlerinde Kuzey Irak'a gerçekleştirilen harekatlara ilişkin uluslararası tepkiler sert şekilde ifade edilmiştir.[1755]

1991 yılı sonrası dönemde alınan 688 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı uyarınca[1756] Irak'ın Kuzey bölgesindeki topraklarda gerçekleştirebileceği her türlü askeri faaliyetin yasaklanması sonucunda bölgenin hukuken (*de jure*) Irak ülkesinin bir parçası olmaya devam etmesine rağmen, fiilen (*de facto*) bir nevi devletsiz alan haline geldiği ifade edilmiştir.[1757] Söz konusu Konsey kararı uyarınca; Irak ordusunun bölgeden uzaklaştırılması ve Irak hükümetinin yetkisinin kısıtlanması sonucunda bölgede oluşan siyasi boşluk, terör örgütü için geniş bir harekat alanı yaratmıştır. Nitekim 1992-1995 döneminin, Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlerin en faal olduğu süreç olduğu ifade edilmiştir. Türkiye, terörist saldırılara karşı gerçekleştirdiği harekatları doğal olarak meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Doktrinde, Konsey kararı kapsamında Irak'ın bölgedeki egemenliğinin sınırlanması sonrasında bölgede güvenliği kimin sağlayacağı sorununa ilişkin olarak alınacak tedbirlerin de BM Güvenlik Konseyi kararı uyarınca BM üyesi devletler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Buna karşın Türkiye'nin sınır ötesi harekatlarının dayanağının meşru müdafaa hakkı olması gerektiğini kabul etmek gerekir.[1758]

Kuzey Irak, terör örgütünün ihtiyaç duyduğu gerekli lojistik, finansal ve insani desteği sağladığı bir nevi üs olmuş, hatta örgüt tarafından *"cephe gerisi"* olarak nitelendirilmiştir. Türkiye açısından ise *"terör yuvası"* olan bölgedeki güç kaymasını önlemek ve örgütün lojistik, ekonomik ve insani desteği elde ettiği yapılanma ile mücadele etmek amacıyla 1983 yılından

---

[1754] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 116-118; **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 22.
[1755] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 555.
[1756] 5 Nisan 1991 tarihli, 688 sayılı Konsey kararı için bkz. s. 31-32, https://undocs.org/S/INF/47 (Erişim tarihi: 19.12.2020).
[1757] Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, **Kuzey Irak Operasyonu Raporu,** Ankara, 2007, s. 25, erişim için bkz. https://docplayer.biz.tr/7519847-U-s-a-k-kuzey-irak-operasyonu-raporu.html (Erişim tarihi: 19.06.2021).
[1758] **Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, s. 88.

itibaren çeşitli aralıklarla ve değişen çaplarda sınır ötesi harekatlar düzenlenmiştir.[1759] Bu bağlamda 22 Şubat 1987 tarihinde bölgeye bir sınır ötesi harekat ve 3 Mart 1987 tarihinde ise 30 Türk savaş uçağı ile bölgedeki terör örgütü kamplarına bir hava bombardımanı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca aynı yılın Temmuz ayında Suriye ile bir güvenlik protokolü imzalandığını ve iki devletin söz konusu protokol uyarınca, kendi topraklarından diğer tarafa yönelik terörist faaliyetlere izin vermemeyi taahhüt ettiklerini de belirtmek gerekir. 1988 yılında İran-Irak savaşının sona ermesinin ardından çok sayıda Iraklının Türkiye'ye sığınması sonucundda meydana gelen geniş ölçekli bir insan göçü sebebiyle Türkiye, sınırları kapatmak durumunda kalmıştır. Irak ise Türkiye'ye sığınan Iraklı kişilere yönelik olarak 1984 yılında imzalanan protokol uyarınca sıcak takip hakkını kullanmak istemiş, ancak Türkiye tarafından bu isteği reddedilince söz konusu protokolü iptal etmiştir.[1760] Dolayısıyla protokolün iptal edildiği tarihe kadar gerçekleştirilen harekatlar karşılıklı rızaya dayanmakta iken, bu tarihten sonraki harekatların dayanağının meşru müdafaa hakkı olarak nitelendirilmesi gerekir.

Irak'ın bölgedeki egemenlik yetkisinin fiili olarak sınırlandırılmasının, hem örgütün bölgede daha etkin olması hem de Türkiye'nin Irak yönetiminin onayına ihtiyaç duymadan bölgeye askeri müdahalede bulunması sonucunu doğurduğu ifade edilmiştir.[1761] Nitekim Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta; Irak'ın ülkesinin kuzeyinde egemenlik yetkilerini kullanamaması nedeniyle ve uluslararası hukuka ilişkin yükümlülükler ışığında Irak'tan ülkesinin terörist eylemler için kullanılmasına engel olmasını talep edemediğini bildirmiştir.[1762] Bu dönemde Türkiye, 1991 yılının Nisan ayında terör örgütü kamplarının hedef alındığı kara ve hava harekatı, Ağustos ayında komandolarla gerçekleştirilen 14 günlük bir kara harekatı kapsamında örgüt kamplarının bombalandığı hava harekatı ve Ekim

---

[1759] 1983 yılından itibaren gerçekleştirilen harekatlar kapsamında; 25 Mayıs 1983 tarihinde 7.000 askeri personel ile bölgeye 5 km girilmiştir. 1984 yılının Ekim ayında ikinci harekat, 12 Ağustos 1986 tarihli harekat (165 terörist öldürülmüştür.), 4 Mart 1987 tarihli hava harekatı, 1991 yılında istatiksel anlamda önemli başarılar elde edilen ve kalıcı olarak konuşlanmak amacıyla askeri personel ve istihbarat personelinden oluşan bir grubun bölgede bırakıldığı harekatlar, 1992 yılının bahar ve yaz aylarında havadan ve karadan gerçekleştirilen harekatlar (Ekim ayında tank ve hava desteği altında sınırı geçen 15.000 askerin katıldığı 1992 yılının en kapsamlı harekatı), 1992 yılında Irak operasyonlarına bağlı şekilde İran topraklarında artan örgüt etkisine karşı İran'a düzenlenen paralel harekatlar, 1994 yılının Ocak ayında hava harekatı, Nisan ayında 5 bin asker ile kara harekatı kapsamında sınırın 5 km içerisine girilmesi, 1995 yılının Mart ayında 35.000 askerin katıldığı ve sınırın 50 km içerisine girilen en kapsamlı harekat olan Çelik Harekatı, 1996 yılının bahar aylarında örgüt kamplarının bombalandığı birçok hava harekatı, 1997 yılının Ağustos ayında 20.000 askeri personelin katıldığı Çekiç Harekatı, 1998 yılının bahar aylarında 15.000 askeri personelin katıldığı Murat Harekatı, 1999 yılında eşgüdümlü hava ve kara harekatlarından oluşan Sandviç Harekatı, 21 Ekim 2007 tarihinde hava harekatı ve takiben sınırlı kara harekatları, 16 Aralık 2007 tarihli 50 savaş jetinin katıldığı ve Irak hava sahasının 90 km. içerisine girildiği hava harekatları şeklindedir. Harekatlara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. **Akutay/Ateş**, ss. 129-131.

[1760] **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 23.

[1761] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 119.

[1762] 24 Haziran 1995 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/198786 ; 2 Haziran 1996 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/216374?ln=en (Erişim tarihi: 24.12.2020).

ayında sekiz uçaktan oluşan bir hava harekatı ile bölgedeki örgüt kamplarının bombalanmasını içeren sınır ötesi harekatlar gerçekleşmiştir. 1, 10 ve 15 Mart 1992 tarihlerinde gerçekleştirilen hava harekatları ile bölge bombalanmış ve 6 Mayıs 1992 tarihinde de kapsamlı bir kara harekatı düzenlenmiştir. 1 Eylül 1992 tarihinde gerçekleştirilen sınır ötesi harekat ile sınırdan 10 km içeri girilerek örgüt kampları bombalanmıştır. 1992 yılının Ekim ayında örgüt kamplarının havadan bombalanması ve sonrasında toplam yaklaşık 15-20 bin askerin katıldığı bir kara harekatı (bölgedeki peşmergelerin örgüte yönelik düzenledikleri saldırılara destek amaçlı harekat) gerçekleştirilmiştir. 28 Ocak 1994 tarihinde ise Türkiye, düzenlenen büyük bir hava harekatı ile Türkiye sınırının 110 km uzaklığındaki bir kampın bombalanmasını kapsayan bir sınır ötesi harekat düzenlemiştir.[1763]

TSK, 12 Nisan 1994 tarihinde hava unsurlarının desteğinde 5 bin kişilik bir kuvvet ile Irak sınırından 36 km içeri girmiş ve bölgedeki terör kamplarına askeri harekat gerçekleştirmiştir. Türkiye, 1995 yılının Mart-Nisan aylarında Kuzey Irak'ta terör örgütünün yeni destek almasını engellemek için Çelik Harekatı isimli sınır ötesi harekatı başlatmıştır. Başta AB ve ABD olmak üzere uluslararası tepkilere sebep olan ve 35.000 askerle gerçekleştirilen söz konusu harekat, TSK'nın en büyük harekatıdır. Türkiye, uluslararası tepkilere rağmen Temmuz ayında yeni bir harekat daha gerçekleştirmiştir.[1764]

1996 yılında yoğun şekilde gerçekleştirilen sınır ötesi harekatlara rağmen, bölgedeki terörist unsurların varlığını sürdürdüğü ifade edilmiştir.[1765] 14 Mayıs 1997 tarihinde ise Balyoz Harekatı olarak anılan ve 50.000 kişilik bir kuvvet ile başlatılan sınır ötesi harekat ile bölgedeki terör kamplarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Balyoz Harekatı sonrasında gerçekleştirilen önemli sınır ötesi harekatlar; 25 Eylül 1997 tarihli 25.000 asker ile 150 tanktan oluşan kara harekatı, 4 Aralık 1997 tarihli 20.000 askerden oluşan kara harekatı, 13 Nisan 1998 tarihli kara harekatı ile örgütün üst düzey yöneticilerinin ele geçirilmesi şeklindedir. Örgüt liderinin yakalanması ile II. Körfez Krizi arasındaki dönemde ise genel anlamda daha küçük çaplı ve kısa süreli sınır ötesi harekatlar gerçekleştirilmiştir.[1766]

[1763] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 120-123; **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 32-34.
[1764] **Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler, s. 559.
[1765] **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 37.
[1766] Çelik Harekatı kapsamında savaş uçakları, tanklar ve mekanize birlikler kullanılmıştır. Harekat ile Irak sınırından 40 km içeriye girilmiş ve 17 Nisan'da harekat ile temel amaçlara ulaşıldığı ve geri çekilmenin başladığı açıklanmıştır. Harekat süresince 61 güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş, 185 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır. Temmuz ayındaki harekat kapsamında ise; hava unsurları ile tankların desteğinde 3.000 kişilik bir birlik 6 gün boyunca görev yapmıştır. Örgüt liderinin yakalanmasından sonraki dönemde; 1999 yılının Nisan ayındaki kara harekatı, 1, 9 ve 10 Nisan 2000 tarihlerinde hava unsurlarıyla desteklenen toplam 5.500 kişilik askerden oluşan üç harekat, 8 Mayıs 2000 tarihli hava unsurlarıyla desteklenen 5.000 askerden oluşan kara harekatı, 15 Ağustos 2000 tarihli hava harekatı, Kasım ayında iki tümenden oluşan bir harekat, Aralık ayında hava destekli kara harekatı gerçekleştirilmiştir. **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 125-131.

Koalisyon güçlerinin I. Körfez Krizi sonrasında bölgede gerçekleştirdiği operasyonlar sonrasında oluşan otorite boşluğu, örgüte rahat bir faaliyet ve geniş manevra alanı yaratmıştır. Nitekim örgütün bu doğrultuda Türkiye'ye karşı gerçekleştirdiği terörist saldırılar, Türkiye'nin haklı olarak kendini savunmasını, yani sınır ötesi operasyonlar düzenlemesini gerektirmiştir. Örgüt saldırılarının meşru müdafaa hakkının esas koşullarından biri olan silahlı saldırı açısından değerlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda BM Genel Kurulu'nun *"Saldırının Tanımı Kararı"* uyarınca, devletlerin sınır ötesi terörist faaliyetlerden kaynaklanan bir saldırıya maruz kalmaları öngörülmüştür.[1767] Kurul kararı kapsamında; üstü örtülü de olsa güvenliğin sağlanması ve terörist faaliyetlerin bertaraf edilmesi için devletlere sıcak takip veya sınır ötesi operasyon yapma yetkisinin öngörüldüğü kabul edilebilir. Ayrıca Kurul tarafından alınan *"Dostane İlişkiler Bildirisi"* uyarınca, her devletin diğer herhangi bir devletin ülkesine saldırı gerçekleştirmek üzere silahlı grupların örgütlenmesini sağlamaktan veya teşvik etmekten kaçınma görevi söz konusudur. Söz konusu Bildiri kapsamında; devletlerin terörist faaliyetleri örgütlemekten, tahrik etmekten, onlara yardım etmekten, katılmaktan sakınma veya kendi ülkesinde terörist faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik organize eylemlere göz yummaktan kaçınma yükümlülüğü bulunmaktadır.[1768] Doktrinde Çaycı, söz konusu Genel Kurul bildirisinin devlet uygulamaları, Uluslararası Adalet Divanı ile uluslararası hakemlik mahkemesi kararlarında uluslararası hukukun genel ilkeleri olarak kabul edildiğini ve uluslararası teamül kuralı haline dönüştüğünü ifade etmiştir.[1769]

Bölgedeki otorite boşluğu, Irak devletinin durumu ile örgüt tarafından gerçekleştirilen Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik saldırıları, askeri ve diğer kamu binalarını bombalamaları ile birçok insanın can kaybına yol açan terör eylemleri, silahlı saldırı niteliğinde değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda sınır ötesi harekatların Türkiye'nin kendini koruma amacına yönelik düzenlendiğini kabul etmek gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu kapsamda gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatları uzun süreli tutmayıp uluslararası hukuka uygun şekilde harekat sonrasında askeri birlikler geri çekildiği için uluslararası hukuka aykırı bir sonuç doğmamıştır.[1770] Nitekim doktrinde Toluner; ülkenin Kuzey bölgesinde Irak devletinin

---

[1767] Kurul kararının 3/g düzenlemesine göre; bir devlet tarafından ya da bir devlet adına diğer bir devlete karşı silahlı kuvvet kullanma fiillerini gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması bir saldırı niteliğindedir. 14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, orijinal ismi *"Definition of Aggression*" olan Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 22.12.2020).

[1768] 24 Ekim 1970 tarihli, 2625 sayılı, orijinal ismi *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* olan Bildiri için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV) (Erişim tarihi: 22.12.2020).

[1769] **Çaycı**, Türkiye'nin Milli Güvenliği, s. 3333.

[1770] **Reçber**, Sınır Ötesi Operasyon, s. 23-25.

egemenliğinin Konsey kararı ile sınırlandırıldığını, tanınmış bir egemenlik yetkisinin de bulunmadığını, bölgeye yönelik egemenlik iddiası olan yönetimin ise örgütün faaliyetlerini engellemesi gerektiğini belirtmiştir. Yazar terörist faaliyetlerin engellenmemesi halinde dolaylı silahlı saldırı olgusunun ortaya çıkacağını ve bu doğrultuda Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının doğacağını yerinde olarak ileri sürmüştür.[1771]

Doktrinde Hancılar ise meşru müdafaa hakkı kapsamında Çelik Harekatı'nın orantılılık şartına ilişkin değerlendirmesi kapsamında; Türkiye'nin amaç ve hedefi kendisine yönelik terörist saldırıları bertaraf etmek olduğu için Harekat çerçevesinde kullanılan büyük ölçekli kuvvetin orantılı olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, Irak'ın Harekat kapsamında sivil vatandaşlarının dokunulmazlığının ihlaline ilişkin iddiasından dolayı orantılılık şartının ihlal edildiğini ifade etmiştir. Yazar, Irak'ın 6 Temmuz 1995 tarihli mektubunda TSK tarafından öldürülen Iraklı sivillerin isimlerinin yer alması[1772] ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki sivillerin insan haklarını ağır biçimde ihlal ettiği şeklindeki diğer iddialarının doğru olması halinde insancıl hukuk kurallarına aykırı hareket etmekten dolayı meşru müdafaa hakkının orantılık şartının ihlal edilmiş olacağını ifade etmiştir.[1773] Nitekim Pazarcı da TSK'nın Irak'taki askeri harekatları kapsamında sivil kişilere zarar verilmesi durumunda Türkiye'nin AİHM nezdinde sorumlu tutulması olasılığının bulunduğunu belirtmiştir.[1774]

4.3.3.2.2. 2001-2010 Yılları Arası Dönemde Gerçekleştirilen Sınır Ötesi Harekatlar

Türkiye, 1991 yılı sonrasında gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatları meşru müdafaa hakkı ile isteksiz veya aciz devlet doktrini doğrultusunda temellendirmiş ve 2000li yıllarda gerçekleştirdiği operasyonları da benzer şekilde savunmaya devam etmiştir.[1775] Nitekim Türkiye, BM'ye gönderdiği mektuplarda genel olarak devletlerin ülkeleri üzerinden başka devletlere zarar verilmesini önleme yükümlülüğüne atıf yapmıştır. Mektubun devamında; söz konusu yükümlülüğün gerektiği gibi yerine getirilmemesi halinde mağdur devletin kendini savunmak için yükümlülüğünü yerine getirmeyen devletin ülkesinde orantılı bir şekilde kuvvet kullanmasının kaçınılmaz hale geleceğini bildirmiştir. Mektupta sonuç olarak; Irak yönetiminin

---

[1771] Yazar, bölgedeki otorite boşluğu sebebiyle gerçekleştirilen operasyonlar açısından egemenlik yetkisine sahip olan otoritenin başka devletlere veya o devlet ülkesinde bulunan kişilere zarar verilmemesine ilişkin olarak gerekeni yapmak zorunluluğu ve özen gösterme yükümlülüğü olduğunu ifade etmiştir. Nitekim yazar hem egemenlik iddiası ileri sürüp hem de bu yükümlülüklerden kaçınmanın mümkün olmadığını ve o dönemde egemenlik yetkisi olan Irak hükümetinin, bölgedeki otoritesinin Konsey kararı ile sınırlandığını belirtmiştir. **Toluner**, Gündemdeki Irak, s. 507.

[1772] 6 Temmuz 1995 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/183799?ln=en (Erişim tarihi: 25.12.2020).

[1773] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 155.

[1774] **Pazarcı**, Türk Dış Politikası, s. 208.

[1775] **Pirim**, s. 289-290.

Kuzey bölgesinde etkin bir kontrol sağlayamadığını ve Türkiye'ye yönelen terörist saldırıları engellemekten aciz olduğunu belirtilmiştir.[1776]

Doktrinde, 2003 yılında Irak işgali sonrasında bölgedeki siyasi, hukuki ve ekonomik açıdan düzenin yeniden sağlanması sürecinde karşılaşılan sorunların bir istikrarsızlığın olduğunu gösterdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla bölgede terör örgütleri açısından eylem, lojistik ve eğitim alanı oluştuğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan terör örgütünün söz konusu istikrarsızlıktan dolayı ortaya çıkan hareket serbestisinin ortadan kaldırılması için Türkiye'nin terörle mücadele bağlamında gerek güvenlik gerekse Irak'ın egemenliğinin tesis edilmesi için gerekli adımları atması gerektiği ileri sürülmüştür.[1777]

Kuzey Irak'ta terörist faaliyetler ile ABD'nin 2003 Irak işgali sonucunda meydana gelen ve II. Körfez Krizi olarak anılan durum arasında bağlantı olduğu ifade edilmelidir. Nitekim 1 Mart 2003 tarihinde Meclis'te reddedilen tezkere sonrası dönemde ABD, bölgedeki topluluklar ile gittikçe yakınlaşmış, Türkiye'nin bölgedeki etkisi gittikçe azalmış ve örgütün *"kırmızı çizgi"* olarak nitelendirilen bölgeyi üs olarak kullanmamasına ilişkin Türk politikası uygulanamamıştır.[1778] II. Körfez Krizi sonrasında örgüt, Irak'ın Kuzey bölgesini kendisi için güvenli bir bölge haline getirmiştir. Ayrıca Irak'taki Kürtlerin örgüt ile karşı karşıya gelmekten kaçınmaları ve Irak'taki Koalisyon güçlerinin uzun bir süre boyunca Türkiye'ye sınır ötesi harekat için müsaade etmemesi, örgütün bölgedeki etkinliğini artırmıştır.[1779]

Irak'a düzenlenen sınır ötesi askeri harekatlar için Meclis tarafından alınan 903 sayılı karar ile yürütme organına izin verilmiştir. 903 sayılı Meclis kararı ile verilen yetkilendirme daha sonra alınan kararlarla uzatılmıştır. 7 Ekim 2007 tarihinde Şırnak'ın Gabar bölgesinde gerçekleştirilen terörist saldırı sonrasında yürütme organı Meclis'ten sınır ötesi harekat için izin istemiş ve 17 Ekim 2007 tarihinde 903 sayılı karar ile izin verilmiştir. 903 sayılı kararda; Irak'ın Kuzey bölgesinde bulunan PKK terör unsurlarından kaynaklanan ve Türkiye'ye yönelik ciddi bir terörist saldırı ile açık tehdidin söz konusu olduğu belirtilmiştir. Kararın devamında, Türkiye'nin söz konusu terörist faaliyetlerin sonlandırılması amacıyla gerçekleştirdiği yoğun siyasi ve diplomatik girişimlerin sonuç vermediği ifade edilmiştir. Karar ile nihai anlamda; bölgeden Türkiye'ye yönelik terör tehdidi ve saldırıların bertaraf edilmesi amacıyla TSK'nın,

---

[1776] 14 Temmuz 1995 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/198786?ln=en ; 2 Temmuz 1996 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/216374?ln=en ; 3 Ocak 1997 tarihli mektup için bkz. https://digitallibrary.un.org/record/230024?ln=en (Erişim tarihi: 10.01.2021).
[1777] **Kedikli**, Türkiye'nin Kuzey Irak Operasyonu, s. 2945.
[1778] **Uzgel**, 2001-2012, s. 276.
[1779] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 114.

terör unsurlarının yer aldığı bölge ile mücavir alanlarda sınır ötesi harekat ve müdahale gerçekleştirmesine yönelik yürütme organına izin verilmiştir.[1780]

2007 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen terörist saldırıların dahi uluslararası hukuk kapsamında silahlı saldırı eşiğini geçtiği ifade edilmiştir. 1, 16, 22 ve 25 Aralık 2007 ile 15 Ocak ve 4 Şubat 2008 tarihlerinde bölgeye birçok hava harekatı gerçekleştirilmiştir. 16 Aralık 2007 tarihinde 50 savaş uçağı ile gerçekleştirilen hava harekatı ile sınırdan 95 km içeriye girilmiştir. 21 Şubat 2008 tarihinde ise Güneş Harekatı olarak adlandırılan hava kuvvetleriyle desteklenen kara harekatı, 2000li yılların ilk kara harekatı olma özelliğini taşımaktadır. Harekat öncesinde Türkiye'nin diplomatik çözüm yolları kapsamında, Irak hükümeti ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile ciddi ve yoğun diplomatik görüşmeler sürdürülmüştür. ABD, terör örgütünü Türkiye ile Irak'ın *"müşterek düşmanı"* olarak nitelendirmiş, Irak yöneticileri ise terör örgütünün Irak'ı terk etmesi gerektiğini açıklamıştır.[1781] Nitekim 5 Kasım 2007 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan Mutabakat[1782] uyarınca; ABD'nin terörle mücadele kapsamında Türkiye'ye operasyonel istihbarat sağlama, örgüt liderlerinin yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesi, örgütün lojistik desteğini sonlandırmak için Irak'taki kampların kapatılması ve TSK'nın bölgedeki harekatlarında işbirliği şeklinde destek konusunda anlaşma sağlanmıştır.[1783] AB ise Türkiye'nin halkını terörist saldırılardan koruma gereksinimi olduğunu ve harekatın meşru müdafaa hakkı açısından gerekliliğini kabul ettiklerini açıklamıştır. AB, ayrıca silahlı kuvvet kullanımının orantılı şekilde gerçekleştirilmesini beklediklerini bildirmiştir.[1784]

[1780] 17 Ekim 2007 tarihli, 903 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar903.html ; 903 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin, 8 Ekim 2008 tarihli, 929 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar929.html ; 6 Ekim 2009 tarihli, 948 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar948.html ; 12 Ekim 2010 tarihli, 975 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar975.html ; 5 Ekim 2011 tarihli, 1005 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1005.html ; 11 Ekim 2012 tarihli, 1026 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1026.html ; 10 Ekim 2013 tarihli, 1049 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1049.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1781] Ruys, Tom, "Qua Vadis Jus Ad Bellum? A Legal Analysis of Turkey's Military Operations Against the PKK in Northern Iraq", **Melbourne Journal of International Law,** 9, 2008, s. 337-339; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 359.

[1782] International Crisis Group, "Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?", **Middle East Report,** No: 81, s. 8, 13 November 2008, https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/81-turkey-and-iraqi-kurds-conflict-or-cooperation.pdf (Erişim tarihi: 19.06.2021).

[1783] **Öğür/Baykal/Balcı**, s. 48.

[1784] AB açıklamasının orijinal metni: *"The Presidency of the EU is following with great concern the operation of the Turkish Army in the territory of Iraq, undertaken on 21 February 2008. While recognizing Turkey's need to protect its population from terrorism, the Presidency calls on Turkey to refrain from taking any disproportionate military action and to respect Iraq's territorial integrity, human rights and the rule of law. It also calls on Turkey to limit its military activities to those which are absolutely necessary for achieving its main purpose - the protection of the Turkish population from terrorism. The Presidency encourages the Turkish authorities to pursue dialogue with its international partners, particularly with the Government of Iraq. The Presidency reiterates its call on the Iraqi Government and the Kurdistan Regional Government to take appropriate measures and ensure that the Iraqi territory is not used for violent action against Iraq's neighbours."* şeklindedir. Bildiri metni için bkz.

Harekat sırasında peşmergelerin geri çekilmesi, Irak hava sahasının Türk savaş uçaklarına açılması ile ABD'nin insansız hava araçlarıyla yardım ve istihbarat sağlaması, Türkiye ile ABD arasındaki mutabakatın uygulamaya geçirildiğini göstermiştir. Doktrinde, yaklaşık 10 gün süren kara harekatının simgesel anlamda; bölgede dengelerin değiştiği, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girebileceği, örgütün tasfiyesine giden yolun açıldığı ve Türkiye kamuoyundan gelen baskıyı hafifletmek gibi hususlara yönelik olarak gerçekleştirildiği ileri sürülmüştür.[1785] Doktrinde Kedikli, Güneş Harekatı açısından TSK'nın Türkiye'ye karşı gerçekleştirilebilecek olan terörist saldırıların önlenmesi ve caydırılması için bölgedeki terör örgütü kamplarına karşı meşru müdafaa hakkına dayalı olarak kuvvet kullanılacağına ilişkin BM Güvenlik Konseyi'ne mektup sunmamasının şekil açısından bir eksiklik olsa da meşru müdafaa hakkının kullanılmasını engelleyecek veya etkisini azaltacak bir unsur olmadığını belirtmiştir. Nitekim yazar; harekatın örgüt kamplarını, muhabere, eğitim ve lojistik tesislerini hedef alması ve zamansal açıdan sınırlı bir süre gerçekleştirilmesi yönüyle orantılılık koşuluna uygun olduğunu ileri sürmüştür.[1786]

Türkiye, BM İnsan Hakları Konseyi'ne Güneş Harekatı isimli sınır ötesi harekatın sınırlı kapsamlı ve süreli olduğunu, sınırlı bir bölgede gerçekleştirildiğini, sadece bölgedeki terör unsurlarının hedef alındığını, sivillerin güvenliğini sağlamak için mümkün olan tüm tedbirlerin alındığını ve bu doğrultuda hiçbir sivil kaybının yaşanmadığını bildirmiştir. Türkiye, Güneş Harekatı sonrasında da çeşitli tarihlerde gerçekleştirdiği hava harekatları ile bölgedeki terörist hedefleri bombalamış ve ayrıca 7 Mayıs ile 16 Haziran 2010 tarihlerinde iki sıcak takip harekatı gerçekleştirmiştir. Uluslararası alanda söz konusu operasyonlara ilişkin olumsuz herhangi bir tepki oluşmamıştır.[1787] Nitekim harekatın uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkı açısından gereklilik, orantılılık ve aciliyet koşullarının nasıl doğru uygulanacağının örneğini ve kapsayıcı olarak haddi aşmama ilkesine uygunluk bakımından doğru biçimde gösterdiği dahi ifade edilmiştir.[1788]

Doktrinde Mızrak; Türkiye'nin Irak'a düzenlediği sınır ötesi harekatların BM Antlaşması açısından uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı ile uyumlu olduğunu ve Irak'ı istikrarsızlaştırmaya yönelik olmadığını, aksine Irak devletinin istikrarına ve ülke bütünlüğüne sağlanan bir katkı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar ayrıca,

---

http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/CFSP_Statements/February/0225MZZturkey.html (Erişim tarihi: 27.12.2020).

[1785] **Uzgel**, 2001-2012, s. 289-291.

[1786] **Kedikli**, Türkiye'nin Kuzey Irak Operasyonu, s. 2945-2946.

[1787] Güneş Harekatı sonrasında söz konusu hava harekatları; 27-28 Mart, 16, 24, 29 Nisan, 2, 10, 29-31, Mayıs, 7, 16-17 Haziran, 23, 27-29 Temmuz, 16 Ağustos, 25 Eylül, 4-12, 17, 28 Ekim, 1, 5, 16-17 Aralık 2008, 29-30 Nisan, 28 Mayıs 2009, 1-2 Temmuz 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 133-135.

[1788] **Ruys**, s. 362-363; **Steenberghe**, s. 206; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 360.

bölgedeki otorite boşluğu sebebiyle Irak topraklarında adaletli bir siyasi otorite sağlanana kadar TSK'nın mevcudiyetinin Türkiye topraklarının güvenliği için zorunlu olduğunu belirtmiştir.[1789]

7 Ağustos 2007 tarihinde Türkiye ile Irak arasında kabul edilen Mutabakat kapsamında terörle mücadele amacına yönelik sınır ötesi harekat gerçekleştirilmesine ilişkin bir yetki bulunmamaktadır. Nitekim söz konusu Mutabakat, kuvvet kullanma yetkisinden ziyade, iki ülke arasındaki siyasi diyalog ile işbirliğinin kurulmasını öngörmektedir.[1790] 903 sayılı Meclis kararı sonrasında alınan 929, 948, 975, 1005, 1026 ile 1049 sayılı kararlarda; 903 sayılı kararda belirtilen gerekçe ve hususlar benzer şekilde belirtilerek yürütme organına verilen yetki uzatılmıştır.[1791]

1049 sayılı kararın ardından alınan 1071 sayılı Meclis kararı; *"... daha önce ilk olarak 2007 yılında çıkan ve altı defa uzatılan Irak tezkeresi ve 2012 yılında çıkan ve bir defa uzatılan Suriye tezkeresini zaruri hale getiren risklerin devam etmesi ve yeni unsurların da devreye girmiş olması..."* şeklinde ifade edilen gerekçeyle Irak ile Suriye'ye yönelik izinlerin birleştirilmesini öngörmüştür.[1792] Kararda nihai anlamda; hem Irak hem de Suriye topraklarında yer alan terör unsurlarının ülkemizin güvenliğine yönelik terör tehdidi ve her türlü güvenlik riskine karşı uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli her türlü tedbiri almak, söz konusu bölgelerdeki terör unsurlarından ülkemize gerçekleştirilebilecek saldırıları bertaraf etmek ve kitlesel göç gibi diğer muhtemel risklere karşı güvenliğin istikrarlı şekilde devamını sağlamak şeklindeki amaçlarla TSK'nın gerektiğinde sınır ötesi harekat ve müdahalede bulunmak üzere yurtdışına gönderilmesine ilişkin olarak yürütme organına izin verilmiştir. Kararda belirtilen amaçlar kapsamında yabancı silahlı kuvvetlerin ülkemizde bulunması için de izin verilmesi öngörülmüştür. 1071 sayılı karar kapsamında izin verilen yürütme organının yetkilendirmesi, izin süresi doldukça alınan 1098, 1162, 1199, 1231 ve 1266 sayılı Meclis kararları ile uzatılmıştır.[1793]

[1789] Mızrak, Baransel, "Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi,** Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, s. 124-125.

[1790] 7 Ağustos 2007 tarihli, Irak Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Mutabakat Muhtırası için bkz. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Mutabakat_Muhtirasi_Irak.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2020).

[1791] 903 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin, 8 Ekim 2008 tarihli, 929 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar929.html ; 6 Ekim 2009 tarihli, 948 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar948.html ; 12 Ekim 2010 tarihli, 975 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar975.html ; 5 Ekim 2011 tarihli, 1005 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1005.html ; 11 Ekim 2012 tarihli, 1026 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1026.html ; 10 Ekim 2013 tarihli, 1049 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1049.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1792] Terzioğlu, Süleyman Sırrı, "Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekatının Meşruluğu Sorunu", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 134, 2018, s. 616.

[1793] Kararda, Suriye ile Irak'a ilişkin izinlerin birleştirilmesinin gerekçeleri: *"Türkiye'nin güney kara sınırları boyunca ulusal güvenliğimize dönük risk ve tehditler, son dönemde yaşanan gelişmeler neticesinde ciddi biçimde artmıştır. Irak'ın kuzey bölgesinde silahlı PKK terör unsurları varlığını sürdürmektedir. Öte yandan, Suriye ve*

11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası terörizm saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasına ilişkin güncel eğilim doğrultusunda Türk askeri harekatlarının da bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sınır ötesi harekatları meşru müdafaa hakkı şartları çerçevesinde; gereklilik, aciliyet ve orantılılık açısından ele almak gerekir. Nitekim doktrinde Akutay/Ateş; Irak yönetiminin terör örgütüne açık bir desteğinden söz etmenin zor olmasına rağmen, tüm girişim ve çabalarına karşın terör örgütünün Kuzey Irak bölgesindeki aktif varlığının ve bölge üzerinden Türkiye'ye yönelik terör saldırılarının devam ettiğini belirtmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki diyalog sonucunda terör saldırılarının durdurulmasının mümkün olmamasından dolayı son çarenin tüketildiği ve bu bakımdan gereklilik şartının karşılandığı ifade edilebilir. Sınır ötesi harekatların saldırı sonrası dönemlerde birer refleks niteliğinde gerçekleştirilmesi, aciliyet şartının gerçekleştiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Nitekim Türkiye'ye gerçekleştirilen terörist saldırılar tekil bir eylem olmaktan ziyade, düzenli ve tekrarlı eylemler niteliğinde olup bu nitelik, gereklilik şartının sağlanması ile ilgilidir. Sınır ötesi harekatlarda, terör örgütü kampları şeklindeki hedeflere odaklanılmış ve operasyonlar gerektiğinden daha uzun sürdürülmemiştir. Dönemin Irak Devlet Başkanı dahi Türkiye'nin harekatlarının sınırlı ve geçici nitelik taşıdığını açıklamıştır. Meşru müdafaa hakkının usule ilişkin bir şartı olan BM Güvenlik Konseyi'ne bildirim, sınır ötesi harekatlar bakımından gerçekleştirilmemiştir. Buna karşın Uluslararası Adalet Divanı içtihatları ve doktrinde de belirtildiği üzere bu şartın gerçekleşmemiş olması, meşru müdafaa hakkını geçersiz kılacak bir husus değildir. Zira Türkiye'nin sınır ötesi harekatlarına ilişkin BM tarafından bir uyarı veya kınama açıklaması yapılmamıştır.[1794] Doktrinde Hancılar da 11 Eylül saldırıları sonrasındaki uluslararası şartlar göz önüne alındığında Türkiye'nin maruz kaldığı terörist saldırılardan daha küçük çaplı saldırılar karşısında ileri sürülen meşru müdafaa hakkı iddialarının dahi savunulabilir bir yapı arz ettiğini ifade etmiştir.[1795]

Irak'ta diğer terör unsurlarının sayısı ve ortaya koydukları tehditte de önemli artış gözlenmektedir." şeklinde açıklanmıştır. 2 Ekim 2014 tarihli 1071 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1071.html ; 1071 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin 1098, 1128, 1162, 1199, 1231 ve 1266 sayılı kararlar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_gd.sorgu_baslangic (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1794] 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası terörizm saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasına ilişkin güncel eğilim doğrultusunda sınır ötesi harekatları meşru müdafaa hakkı şartları çerçevesinde; gereklilik, aciliyet ve orantılılık açısından değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akutay/Ateş**, ss. 134-140.

[1795] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 156.

4.3.3.2.3. Pençe Harekatları

Türk Silahlı Kuvvetleri, meşru müdafaa hakkı doğrultusunda Irak'ın Kuzey bölgesinde bulunan terörist unsurların sınır ötesinde etkisiz hale getirilmesi amacıyla 27 Mayıs 2019 tarihinde Pençe Harekatlarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Milli Savunma Bakanlığı, 1-2-3 Pençe Harekatları kapsamında; Irak'ın Kuzey bölgesinde bulunan terör örgütüne ait sığınak, barınak, mağara, silah, mühimmat ve yaşam malzemelerinin tespit edilerek, imha edildiğini ve çok sayıda teröristin etkisiz hale getirildiğini açıklamıştır.[1796] Pençe 1 Harekatı 27 Mayıs 2019, Pençe 2 Harekatı 13 Temmuz 2019[1797] ve Pençe 3 Harekatı ise 24 Ağustos 2019[1798] tarihlerinde başlatılmıştır. Yakın zamanda ise 15 Haziran 2020 tarihinde Pençe-Kartal Harekatı[1799], 17 Haziran 2020 tarihinde Pençe-Kaplan Harekatı[1800] ile 10 Şubat 2021 tarihinde Pençe Kartal-2 Harekatı[1801] başlatılmıştır.

[1796] Pençe Harekatları ile ilgili açıklamalara ilişkin olarak, 28 Mayıs 2019 ile 2 Ocak 2021 tarihleri arasındaki Bakanlık haberleri haberler için bkz. https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Haberler (Erişim tarihi: 02.01.2020).

[1797] Bakanlığın *"Pençe 2 Harekâtı Başladı"* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1372019-06373 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

[1798] Bakanlığın *"Pençe 3 Operasyonu Başladı"* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2482019-76003 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

[1799] Harekat ile ilgili Milli Savunma Bakanlığı açıklaması*: "Son zamanlarda terör örgütü PKK'nın karakol ve üs bölgelerine artan taciz ve saldırı teşebbüsleri üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Pençe-Kartal Operasyonu başlatıldı. Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlı uçaklar tarafından gerçekleştirilen operasyon kapsamında teröristlerce üs olarak kullanılan Sincar, Karacak, Kandil, Zap, Gara, Avaşin Basyan ve Hakurk'taki terör yuvaları tek tek vuruluyor. Operasyonu Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Güler, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ümit Dündar, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hasan Küçükakyüz ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Adnan Özbal, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezi'nden sevk ve idare ediyor."* şeklindedir. Bakanlığın *"Bakan Akar ve TSK Komuta Kademesi Pençe-Kartal Operasyonu'nu Sevk ve İdare Ediyor"* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1562020-51237 (Erişim tarihi: 22.06.2020).

[1800] Harekat ile ilgili Milli Savunma Bakanlığı açıklaması: *"Kahraman Komandolarımız, halkımızın ve hudutlarımızın güvenliğini tehdit eden PKK ve diğer terörist unsurları etkisiz hale getirmek maksadıyla Irak'ın kuzeyindeki Haftanin'de Pençe-Kaplan Operasyonu'na başladı. Pençe-Kaplan Operasyonu; son zamanlarda karakol ve üs bölgelerimize artan taciz ve saldırı teşebbüsünde bulunan PKK ve diğer terörist unsurlara yönelik olarak uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa haklarımız çerçevesinde icra edilmektedir. Operasyon kapsamında; Hava Kuvvetleri, ateş destek vasıtaları, ATAK Helikopterleri, İHA ve SİHA'larla desteklenen komandolarımız, hava hücum harekâtıyla bölgeye intikal etmişlerdir. Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, başarıyla devam eden Pençe-Kaplan Operasyonu'nu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Güler, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ümit Dündar, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hasan Küçükakyüz, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Adnan Özbal ve Bakan Yardımcısı Yunus Emre Karaosmanoğlu ile Kara Kuvvetleri Harekat Merkezi'nde sevk ve idare ediyor."* şeklindedir. Bakanlığın *"Bakan Akar ve TSK Komuta Kademesi Pençe-Kaplan Operasyonu'nu Komuta Ediyor"* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1762020-55813 (Erişim tarihi: 02.07.2020).

[1801] Harekat ile ilgili 10 Şubat 2021 tarihli Milli Savunma Bakanlığı açıklaması: *"Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından icra edilen başarılı operasyonlar neticesinde ağır kayıplar veren PKK/KCK terör örgütünün, Irak'ın kuzeyinde bazı bölgelerde varlığını halen sürdürmeye; yeniden barınma alanları ve mevziler oluşturmaya devam ettiği ve geniş çaplı bir saldırı hazırlığı içinde olduğu tespit edildi. PKK/KCK ve diğer terörist unsurları etkisiz hale getirerek; Irak kuzeyinden halkımıza ve güvenlik güçlerimize yönelik terör saldırılarını bertaraf etmek ve hudut güvenliğimizi sağlamak maksadıyla; uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa haklarımız doğrultusunda, Irak kuzeyinde Gara bölgesinde bulunan ve teröristler tarafından kullanılan hedeflere 10 Şubat 2021 günü saat 02.55'ten itibaren 'Pençe Kartal-2 Harekâtı' düzenlendi. Operasyona devam edilmektedir."* şeklindedir. Bakanlığın *"Gara Bölgesindeki Terör Hedeflerine Pençe Kartal-2 Harekâtı Düzenlendi."* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1022021-65402 ; 12 Şubat 2021 tarihli açıklama: *"PKK/KCK*

Doktrinde Özçelik, 27 Mayıs 2019 tarihinde gerçekleştirilen Pençe Harekatı'nın 2018 yılında gerçekleştirilen sınır ötesi harekatların devamı ve sonrasında gerçekleştirilmesi muhtemel harekatların da hazırlayıcısı niteliğinde olduğunu etmiştir. Yazar, ayrıca harekat alanının Türkiye sınırından yaklaşık 30 km derinlikte ve sınıra paralel 25 km genişlikteki dağlık alanı kapsadığını belirtmiştir. Harekatın kapsamı ile ilgili olarak yazar; bölgedeki terör örgütü tarafından kullanılan mağara sığınaklarının imha edildiğini, teröristlerin etkisiz hale getirilmesi hedefleri doğrultusunda terör örgütünün askeri kapasitesinin ortadan kaldırılması ile örgütün faaliyet alanının daraltılmasının amaçlandığını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Irak ile Suriye ülkelerinin Kuzey bölgelerindeki terörist unsurlara ilişkin yürüttüğü meşru müdafaa harekatlarını eş zamanlı sürdürdüğü, harekatların sürekliliği ile bütüncüllüğünün terör örgütünün ülke içinde organize saldırılar gerçekleştirememesi ve güç kaybetmesini sağladığı belirtilmiştir. Bu bağlamda söz konusu harekatların sınır ötesinde de uluslararası terörist saldırı kapasitesinin azalmasına ve kontrol ettiği bölgeleri kaybetmesine olanak sağladığı, 2018 yılında başlayan sınır ötesi harekatlar sayesinde terör saldırılarının bertaraf edildiği ve terör örgütünün saldırı tehdidinin sınır hattından yaklaşık 30 km uzakta tutulduğu ifade edilmiştir.[1802]

4.3.3.3. Suriye'ye Düzenlenen Harekatlar (7 Ekim 1998– 11 Mayıs 2021)

Suriye'nin terörist faaliyetler ile ilişkisi, devletlerin terörizme destek konusundaki sorumluluklarına ilişkin kategoriler açısından aktif destek ile pasif destek düzeyleri arasında zamanla değişen bir süreç şeklindedir. Buna karşın Suriye'nin 2000li yıllarda, gerek ülkesi

---

ve diğer terörist unsurları etkisiz hâle getirerek; Irak kuzeyinden halkımıza ve güvenlik güçlerimize yönelik terör saldırılarını bertaraf etmek ve hudut güvenliğimizi sağlamak maksadıyla; uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa haklarımız doğrultusunda, Irak Kuzeyinde Gara bölgesinde bulunan ve teröristler tarafından kullanılan hedeflere yönelik 10 Şubat 2021 günü başlatılan 'Pençe Kartal-2 Harekatı' planlandığı şekilde devam etmektedir. Harekât kapsamında ilk olarak teröristlere ait barınak, sığınak ve mühimmat depoları, sözde karargâh yerleri ile mağaralardan oluşan 50'den fazla hedef hava harekâtı ile imha edilmiştir. 40'tan fazla uçağın katıldığı harekâtta İHA/SİHA'ların yanı sıra tanker uçakları ve Havadan Erken İhbar ve Kontrol Uçakları da görev almıştır. Büyük oranda yerli ve millî mühimmat kullanılan hava harekâtında hedefler tam isabetle vurulmuş, harekât ile terör örgütünün söz konusu bölgedeki varlığına ağır bir darbe vurulmuştur. Hava harekâtının ardından ise bölgeye kara unsurları helikopterle indirilmiştir. İlk temasta şehit düşen kahraman personelimizin kanları yerde bırakılmamış, harekât kapsamında şu ana kadar, ikisi örgütün sözde yönetim kadrosunda yer alan 33 terörist etkisiz hâle getirilmiştir. Dost ve müttefiklerimizle koordine edilerek yapılan harekât öncesinde hedefler özenle seçilmiş, harekâtın planlanması ve icrasında sivil halkın can ve mal güvenliği ile çevrenin korunmasına azami hassasiyet gösterilmiştir. Asil milletimizin bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ülkemizin ve milletimizin güvenliği için terörle mücadeleye en son terörist etkisiz hale getirilinceye kadar azim ve kararlılıkla devam edilecektir." şeklindedir. Bakanlığın "*Pençe Kartal-2 Harekâtı İle Gara'da 33 Terörist Etkisiz Hâle Getirildi."* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1222021-62510 ; 13 Şubat 2021 tarihli açıklama: *"Irak kuzeyinde Gara bölgesinde icra edilen Pençe Kartal-2 Harekâtı kapsamında daha önce etkisiz hâle getirilen 42 teröriste ilaveten 2 terörist sağ olarak ele geçirilmiştir. Söz konusu teröristlerden alınan ilk bilgilerden de istifade ile operasyon devam etmektedir."* şeklindedir. Bakanlığın *"Pençe Kartal-2 Harekâtı'nda 42 Terörist Etkisiz Hâle Getirildi, 2 Terörist de Sağ Ele Geçirildi."* başlıklı haberi için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1322021-67240 (Erişim tarihi: 25.02.2021).

[1802] Özçelik, Necdet, "Pençe Harekatı'nın Stratejisi, Kapsamı ve Hedefi", **Kriter Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 37, 2019. https://kriterdergi.com/siyaset/pence-harekatinin-stratejisi-kapsami-ve-hedefi (Erişim tarihi: 15.01.2021).

sınırlarında gerekse işgal altında tuttuğu Bekaa Vadisi'nde çeşitli terör örgütlerinin faaliyetlerini yürütmesine azalan ölçüde de olsa tolerans göstermeye devam ettiğini ifade etmek mümkündür.[1803]

Türkiye tarafından Suriye'ye yapılan 14 Nisan 1992 tarihli ziyarette, terör örgütü lideri Öcalan'ın Şam'da yaşadığı ve Suriye gizli servisi tarafından korunduğuna ilişkin belgeler sunulmuştur. Aynı ziyaret kapsamında; teröristler üzerinden çıkan sahte kimlikler, Suriye tarafından füzelerle korunan Bekaa Vadisi'ndeki terör örgütünün eğitim ve kamp merkezlerinin yerine dair bilgiler, teröristlerle birlikte ölü bulunan Suriyelilerin resimleri ve yakalanan 25 Suriyelinin ifadeleri de iletilmiştir. Türkiye, Suriye'nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla üstlendiği özellikle sınırdan sızmaları ve terörist eylemleri önlemeye yönelik yükümlülüklerini yerine getirmesini talep etmiştir. Bu bağlamda 17 Nisan 1992 tarihinde Suriye ile bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Anılan protokol uyarınca; her iki devletin terörizme karşı gerçekleştireceği işbirliği kapsamında terörist grupların sınırdan geçişinin engellenmesi, yasaklanmış örgüt üyelerinin ikameti, örgütlenmesi, eğitim ve propaganda yapmasına izin verilmemesi, yakalanan yasaklı örgüt üyelerinin diğer ülkeye iade edilmesi ve yasaklı örgütlerle ilgili istihbarat alışverişi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca aynı prokotolde, sınırdan sızmaların ve kaçakçılığın engellenmesi için gerekli önlemlerin alınması ile sınırdaki silahlı olayların önlenmesine yönelik işbirliği yapılması öngörülmüştür.[1804]

4.3.3.3.1. 1998 Yılında Kuvvet Kullanma Tehdidi Sorunu

1998 yılında Türkiye'nin Suriye'ye karşı kuvvet kullanma tehdidine ilişkin bir açıklamasından doğan soruna değinmek, Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin terörle mücadeleye ilişkin boyutunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Suriye'nin 1979'dan 1998 yılına kadar terör örgütü liderini ülkesinde ve kontrolü altındaki Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde barındırdığı ve bu durumun Suriyeli yetkililerin bilgisi ve kontrolü dahilinde olduğu ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda 1998 yılında Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidi[1805] üzerine

---

[1803] *"Country Reports on Terrorism 2009, Chapter 3: State Sponsors of Terrorism, Syria",* https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2009/140889.htm (Erişim tarihi: 14.12.2020); Başlıca tolerans gösterilen örgütler; Filistin'in Özgürlüğü için Halk Cephesi – Genel Komutası, Filistin İslami Cihad, PKK, DHKP-C ile Japon Kızıl Ordusu'dur. Suriye, Türkiye ile 1998 yılında ilişkilerin gerginleşmesi sebebiyle PKK'nın ülkesindeki faaliyetlerini engelleme kararı almış ve örgütün lideri Abdullah Öcalan'ı ülkesinden çıkararak yakalanması sürecini başlatmıştır. **Kedikli**, Uluslararası Terörizm, s. 146-148, dn. 484.

[1804] Fırat, Melek /Kürkçüoğlu, Ömer, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Arap Devletleriyle İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 556; Duran, Hasan, "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", **Ortadoğu Yıllığı,** 2011, s. 509.

[1805] 7 Ekim 1998 tarihli, Türkiye Büyük Millet Meclisi Açıklaması*: "Suriye, Türkiye'nin bütün iyi niyet ve olumlu yaklaşımlarına karşı hasmane tavrını değiştirmemiş, iyi komşuluk gereklerine uymayı reddetmiştir. Suriye'nin bütünlüğüne titizlikle saygılı olmamıza mukabil, komşumuz, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olmamış, Türkiye'ye karşı ittifaklar oluşturmuş, silahlanma yarışına girmiştir.*

örgüt liderinin Suriye tarafından ülke dışına çıkarılması sebebiyle söz konusu iddianın Suriye tarafından zımnen kabul edildiği belirtilmiştir.[1806]

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Meclis'te yaptığı açılış konuşmasında; tüm uyarılara ve barışçıl girişimlere rağmen Suriye'nin terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmesinden dolayı Türkiye'nin *"Suriye'ye karşı mukabelede bulunma"* hakkını saklı tuttuğunu açıklamıştır.[1807] Meclis'te grubu bulunan partiler tarafından yayınlanan bildiride ise Suriye'ye ülkesindeki terör üslerini kapatması gerektiği, aksi halde bunun sonuçlarına katlanacağı belirtilmiştir.[1808] Nitekim Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye sınırına askeri yığınak yapmış ve sınır boyunca tatbikat gerçekleştirerek Suriye'ye baskıyı artırmıştır. Söz konusu gelişmeler sonrasında Suriye, terör örgütü liderini ülkesinden çıkarmış ve Türkiye ile 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Protokolü'nü imzalamıştır. Suriye, Protokol uyarınca; PKK'yı terör örgütü olarak tanımış ve örgüt liderinin Suriye'ye girmesine kesinlikle izin vermeyeceğini taahhüt etmiştir. Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinin meşru müdafaa hakkı ve teamül hukuku temelinde uluslararası hukuka uygun olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'ye verilen geniş destek ile dolaylı silahlı saldırılara karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasının kabul edilmesinin, Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinin meşruiyetine ilişkin bir olgu olarak nitelendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim Afganistan'da El Kaide liderinin barınması gibi terör örgütü liderinin de Suriye'de barınmış olması, bu kıyası mümkün kılmaktadır.[1809]

Suriye, yıkıcı niyetlerini 1984 yılından itibaren faaliyete dönüştürmüş, Türkiye'ye yönelik terör hareketlerini desteklemiş, içinde yer almıştır. Bir taraftan toprak bütünlüğümüze yönelmiş hareketleri desteklerken aynı zamanda memleketimizde yıkıcı faaliyetlerini artırmış iç barışımızı sarsmaya çalışmıştır.
Komşumuz Suriye, Türkiye'ye karşı ilan edilmemiş, kendisi için sıfır maliyetli bir savaş yürütmektedir. Biz kendilerine büyük bîr cömertlikle özkaynaklarımızdan su, hayat damarı verirken onlar bizi kanatmaya devam etti. Çok sayıda çocuk, kadın, binlerce insanımız Suriye destekli terörün kurbanı oldu. Can kaybı yanında, ödediğimiz ekonomik ve sosyal fatura da büyük olmuştur. Hükümetlerin bütün barışçı yaklaşımları, dostça uyarıları neticesiz kalmış, Suriye, yıkıcı, can alıcı faaliyetleri sürdürmeye Türkiye'nin kendini savunma, kuvvet kullanmaktan itina ile kaçınması gereğine karşı gösterdiği büyük sabır karşı tarafça yanlış anlaşılmış, nerede ise faaliyetlerini artırıcı teşvik unsuru olarak görülmüştür. Bu hal devam edemez. Suriye'nin milletlerarası iyi komşuluk kurallarına uyması gerekmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Suriye Halkına ciddî bir uyarıda bulunmayı dostluğun icabı olarak görmektedir. Temennimiz, Suriye idaresinin, durumun ciddiyetini anlayarak gerekli tedbirleri alması, topraklarındaki terör yuvalarına son vermesidir. Bunun yapılmaması halinde neticelerine katlanması kaçınılmaz olacaktır." şeklindedir. TBMM Tutanak Dergisi, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt: 63, 3. Birleşim, 7 Ekim 1998, s. 312, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c063/tbmm20063003.pdf (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1806] Hancılar, Özhan, "1998 Suriye'ye Kuvvet Kullanma Tehdidinin Hukukiliği", **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, s. 85.

[1807] TBMM Tutanak Dergisi, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt: 63, 3. Birleşim, 7 Ekim 1998, s. 48, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c062/tbmm20062001.pdf (Erişim tarihi: 15.01.2021).

[1808] TBMM Tutanak Dergisi, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt: 62, 1. Birleşim, 1 Ekim 1998, s. 312, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c063/tbmm20063003.pdf (Erişim tarihi: 15.01.2021).

[1809] **Hancılar**, PKK Terörizmi, s. 95-110.

Türkiye'nin Suriye'ye yapmış olduğu bildiri ve açıklamaların hukuki açıdan kuvvet kullanma tehdidi olduğunu kabul etmek gerekir. Kuvvet kullanma tehdidi niteliğindeki fiiller, BM Antlaşması'nda yer alan kuvvet kullanma yasağına ilişkin temel kurala aykırıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinin meşruiyetinin ele alınması yararlı olacaktır. Tehdidin dayanağı bağlamında genel olarak meşru müdafaa hakkı ileri sürülmüştür. Nitekim doktrinde Hancılar, terör örgütünün gerçekleştirdiği saldırıların meşru müdafaa hakkı doğuracak derecede silahlı saldırı seviyesine eriştiğini ifade etmiştir. Yazar, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ni meşru müdafaa hakkı kapsamında yaptığı kuvvet kullanma tehdidi hakkında bilgilendirmemiş olmasına rağmen, bu durumun Türkiye'nin iddiasını zayıflatmadığını, Konsey'in sorunu kendiliğinden gündemine alabileceğini veya Suriye'nin de sorunu Konsey'e taşıyabileceğini ifade etmiştir. Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidi öncesinde, gereklilik unsuru açısından sorunu barışçıl yollarla çözmek ve Suriye'nin terör örgütüne desteğini kesmesi için pek çok diplomatik girişim yaptığını ifade eden yazar, söz konusu girişimlerden sonuç alınamadığını belirtmiştir. Orantılılık unsuru açısından yazar, kuvvet kullanma tehdidinin ciddi sonuç ve kayıplara yol açmaması ve örgüt liderinin Suriye'den çıkartılmasını sağlaması yönüyle orantılılık şartının ihlal edilmediğini ileri sürmüştür. Yazar, son olarak aciliyet unsuru açısından ise terör saldırılarının bir defa yapılıp sonlanmadığı ve sürekli şekilde münferit saldırılar gerçekleştirilmesinden dolayı meşru müdafaa hakkı koşullarının ihlal edilmediğini belirtmiştir. Sonuç olarak yazar; kuvvet kullanma tehdidinin *"meşrululuk ile gayri meşruluk arasındaki çizgide"* yer aldığını, her ne kadar Türkiye'nin fiili meşruiyet açısından tartışmalı olsa da netice itibarıyla Suriye'nin örgüte olan desteğini kesmesini sağladığını ve en azından belli bir süre için Türkiye-Suriye arasındaki dostça ilişkilerin önünü açtığını ifade etmiştir.[1810]

Gereklilik unsuru açısından yapılması gereken değerlendirme kapsamında; 23 Ocak 1996 tarihinde Türkiye'nin Suriye'ye vermiş olduğu nota önemli bir husustur. Nitekim notada, Suriye'nin su sorununa ilişkin kendi lehine bir çözümün Türkiye'ye dayatılması amacıyla terör örgütünü kullandığı belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu notada; Türkiye'nin terörist saldırılardan dolayı yaşamış olduğu kayıpların sorumlusunun Suriye olduğu ve terörist unsurları topraklarında barındırdığı için BM Antlaşması uyarınca bunun bir saldırı olarak kabul edildiğini bildirerek uyarıda bulunulmuştur. Dolayısıyla Türkiye, Suriye'den terörist faaliyetler sebebiyle tazminat talebini saklı tuttuğunu, bu bağlamda terörist unsurlar barındırdığı sürece Suriye'ye

---

[1810] Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinin, uluslararası hukuk kapsamında meşru müdafaa hakkı açısından değerlendirilmesi hakkında bkz. **Hancılar**, Suriye'ye Kuvvet Kullanma Tehdidi, ss. 88-93.

karşı her türlü tedbire başvurma hakkına sahip olduğunu ve bu tedbirleri gerektiğinde kullanacağını bildirmiştir.[1811]

Kanaatimizce, Türkiye'nin söz konusu kuvvet kullanma tehdidinin, meşru müdafaa hakkına dayalı orantılı bir karşı önlem niteliğinde meşru olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim belli bir süre boyunca Suriye'nin terör örgütüne aktif şekilde destek sağlaması, örgütün saldırılarının silahlı saldırı seviyesine erişmesi ve Türkiye'nin öncelikle barışçıl çözüm yollarını denemiş olmasından dolayı meşru müdafaa hakkının doğduğu doğrudur. Örgüt liderinin barınmasının sağlanması şeklindeki desteğin sona erdirilmesi ve yapılan Protokol uyarınca örgüte destek verilmeyeceğinin taahhüt edilmesi de kuvvet kullanma tehdidinin orantılılık unsuru açısından meşru olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar terörist saldırıları terör örgütü doğrudan gerçekleştirmiş ve Suriye söz konusu hukuka aykırı fiillere örgüte destek şeklinde dahil olmuş olsa da meşru müdafaa hakkının muhatabı olarak Suriye, dolaylı silahlı saldırı gerçekleştirmiş kabul edilmelidir. Daha önce de vurguladığımız gibi uluslararası terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanılması durumlarında hakkın muhatabı destek veren devlet iken, kuvvet kullanmanın hedefi terör örgütüdür. Dolayısıyla terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkı kullanımı şeklinde bir kabul doğru olmayacaktır.

4.3.3.3.2. Türkiye-Suriye İlişkileri Kapsamında Terörle Mücadele

Suriye'nin terörle mücadeleye yönelik Türkiye ile işbirliği kapsamında; 2003-2007 yılları arasında toplam 73 teröristin Türkiye'ye teslimi, 2005 yılının Temmuz ayında Bingöl'de gerçekleştirilen terör saldırısının kınanması, 2007 yılının Nisan ayında Suriye'deki terör unsurlarına yönelik olarak Türkiye ile gerçekleştirilen ortak operasyon ve örgüt liderinin de yer aldığı 7 teröristin yakalanması, 2007 yılının Ekim ayında Türkiye'nin ABD'ye rağmen Irak'a gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatın desteklenmesi, 2010 yılının Haziran ayında 11 teröristin Suriye güvenlik güçleri tarafından öldürülmesi ve ardından gerçekleştirilen operasyonda terörle ilişkili 400 kişinin Suriye güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınması şeklinde hususların yer aldığını ifade etmek gerekir. Buna karşın Arap dünyasında Tunus ve Mısır'daki rejimleri yıkan ve Libya'da iç savaş ve uluslararası müdahaleyi doğuran *"Arap Baharı"* olarak anılan isyan dalgasının 2011 yılının Mart ayında Suriye'ye de sıçraması sonrasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin yönü değişmiştir. 15 Mart 2011 tarihinde başlayan barışçıl protestolar, zamanla isyana dönüşmüştür. Suriye'de yönetim muhaliflerinin sert tedbirlerle baskı altına alınması sonucunda muhalif gruplar, rejime karşı silahlı mücadele başlatmıştır. Olayların şiddetlenmesi sonrasında BM İnsan Hakları Konseyi 22-23 Ağustos 2011 tarihli toplantısında Suriye'de

---

[1811] **Duran**, Adana Protokolü, s. 509.

gerçekleşen insan hakları ihlallerinin araştırılması amacıyla uluslararası soruşturma komisyonu kurulmasını öngörmüştür.[1812] Komisyon 23 Kasım 2011 tarihli raporunda; Suriye'deki silahlı olayların uluslararası hukuk kapsamında bir iç silahlı çatışma seviyesine çıkma riski taşıdığını ve bu bağlamda insancıl hukuk kurallarının uygulanması gerektiğini belirtmiştir.[1813] Nitekim doktrinde Yeşil; Libya dışında Arap Baharı'nı yaşayan diğer ülkelerin aksine, Suriye'de başlayan isyan dalgasının iç savaşa dönüştüğünü ifade etmiştir.[1814]

BM Genel Kurulu ise gerçekleştirilen sistematik ve ciddi insan hakları ihlallerinden dolayı Suriye'yi kınamıştır.[1815] 27 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği tarafından Suriye'ye yaptırım uygulanması öngörülen karar, Türkiye tarafından da desteklenmiştir. Türkiye, söz konusu karar doğrultusunda; 30 Kasım'dan itibaren 2009 yılında Suriye ile oluşturulan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin askıya alınması, bazı Suriyeli yetkililer ile iş adamlarının mal varlıklarının dondurulması, seyahatlerinin yasaklanması, Suriye'ye askeri malzeme satış ve geçişinin durdurulması ve Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin dondurulması şeklinde kararlar almıştır. Suriye hükümeti ise bunlara karşılık 2011 yılının Aralık ayından itibaren serbest ticaret anlaşmasının askıya alınması ile sınır ticareti üzerindeki vergi ve harçların artırılması kararlarını almıştır.[1816]

2013 yılının Kasım ayında PYD tarafından ilan edilen kurucu meclis, yeni bir Anayasa kabul etmiştir. 2014 yılının Haziran ayında ise DAEŞ,[1817] Irak'ın Kuzey bölgesi ile Suriye'de ele geçirdiği bölgelerde halifelik ilan etmiş ve bunun üzerine DAEŞ'le Mücadele Küresel Koalisyonu Güçleri, DAEŞ'e yönelik hava harekatları gerçekleştirmiştir. BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 2249 sayılı karar kapsamında, terörist faaliyetleri engelleme ve

---

[1812] Konsey toplantısında alınan kararlar için bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/ResS17_1.pdf (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1813] 23 Kasım 2011 tarihli, Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu raporu için bkz. https://undocs.org/A/HRC/S-17/2/Add.1 (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1814] Suriye'deki olayların tarihçesi, iç savaş niteliği ve insancıl hukuk açısından değerlendirilmesi için bkz. Yeşil, Feyzullah, "İnsancıl Hukuk Açısından Suriye İç Savaşı", **Yasama Dergisi,** Sayı: 24, Parlamento Hukuku Özel Sayısı, Yıl: 2013, s. 104-105.

[1815] 19 Aralık 2011 tarihli, 176 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/A/RES/66/176 ; 16 Şubat 2012 tarihli, 253 sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/66/253 ; 3 Ağustos 2012 tarihli, 253/B sayılı Kurul kararı için bkz. https://undocs.org/en/A/RES/66/253%20B (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1816] **Yeşilyurt**, s. 414-421.

[1817] DAEŞ, ağırlıklı olarak Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren, bu bölgede hilafet devleti kurmak amacıyla güvenlik güçlerine ve sivillere karşı eylemler yapan yasa dışı, silahlı ve ele geçirdiği topraklarda meşruluğu hiçbir devlet tarafından tanınmayan selefi cihatçı bir örgüt olarak tarif edilebilir. 2000 yılında Tevhid ve Cihat Örgütü ismi ile kurulan, 2004 yılında Irak El-Kaidesi ismini alan, 2006 yılında Irak İslam Devleti, 2013 yılında Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) ve 2014 yılında İslam Devleti olarak kendini tanıtan örgüt doktrinde ve uygulamada genel olarak DAEŞ şeklinde anılmaktadır. Kuran, Selami/Gür, Hande, "Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaada 'İsteksiz veya Aciz' Doktrini: Suriye ve DAEŞ Örneği", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 23, Sayı: 1, 2017, s. 68, dn. 33; **Terzioğlu**, s. 600-601; Aydın Okur, Derya, "IŞİD'e Karşı Yapılan Operasyonları Meşruiyeti Bakımından 'İsteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 14, Sayı: 2, 2015, s. 40, dn. 1.

bastırma kapasitesine sahip olan üye devletlere gerekli tüm tedbirlerin alınması çağrısında bulunulmuştur.[1818] 2254 sayılı Konsey kararı uyarınca ise Suriye yönetimi ile muhalifler arasında ateşkes sağlanması ve siyasi geçiş süreci öngörülmüştür.[1819] Doktrinde Topal; uluslararası kamuoyunun bölünmüşlüğünün ve BM Güvenlik Konseyi'nin sergilediği başarısızlıktan dolayı Suriye'deki şiddet olaylarının son bulmasına ilişkin çabaların sonuçsuz kaldığını belirtmiştir. Bu doğrultuda yazar, bu başarısızlığın kökeninde Konsey'in daimi üyelerinin veto yetkilerinin neden olduğu sorunlar olduğunu ileri sürmüştür.[1820]

Doktrinde, Koalisyon Güçleri'nin Suriye müdahalesinin meşruiyetinin tartışmalı olduğu ifade edilmiştir. Nitekim doktrinde Aydın Okur; tartışmalı ve henüz kabul görmeyen bir teori olarak belirttiği *"isteksiz veya aciz devlet"* teorisinin mevcut bir uluslararası hukuk kuralı olarak kabul edilmesi halinde dahi terör örgütü DAEŞ ile mücadelede Suriye'nin isteksizliği veya acziyeti ispatlanamadığı için ABD önderliğindeki Koalisyon Güçleri'nin askeri harekatlarının meşruiyeti açısından bu teori etrafındaki argümanların pek bir değerinin kalmadığını ileri sürmüştür.[1821] Ayrıca Kuran/Gür; ABD'nin, DAEŞ ile mücadeleye ilişkin Suriye hükümetinin işbirliği teklifini kabul etmediğini, Suriye'nin DAEŞ ile mücadelede isteksiz veya aciz olduğunun kesin şekilde kabul edilmediğini, zira Suriye'nin de 2011 yılından beri örgüt ile yoğun şekilde mücadele ettiği göz önüne alındığında isteksiz olmadığı sonucuna ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Yazarlar, ayrıca Suriye'nin önemli bir askeri güce sahip olan Rusya'nın desteğini de alması karşısında,[1822] DAEŞ ile mücadelesindeki acziyetine ilişkin iddiaların da geçerliliğini bir ölçüde kaybedeceğini ifade etmişlerdir.[1823]

Türkiye, DAEŞ ile mücadele kapsamında ilk hava harekatını 25 Temmuz 2015 tarihinde gerçekleştirmiştir. Türkiye söz konusu harekattan bir gün önce BM'ye gönderdiği mektupta; Suriye'nin terör örgütü için güvenli bir bölgeye dönüştüğünü ve bölgenin eğitim, planlama, finansman ve sınır ötesi saldırılar için kullanıldığını, Türkiye'nin terör örgütü karşısında açık ve yakın bir saldırı tehdidi altında olduğunu, Suriye'nin ise kendi ülkesinden kaynaklanan bu

---

[1818] 20 Kasım 2015 tarihli, 2249 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2249(2015) (Erişim tarihi: 24.12.2020).
[1819] 18 Aralık 2015 tarihli, 2254 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2254(2015) (Erişim tarihi: 24.12.2020).
[1820] **Topal**, Barış İçin Birlik Kararı, s. 104.
[1821] **Aydın Okur**, s. 59.
[1822] Suriye-Rusya arasındaki askeri işbirliği ve kuvvetler statüsü antlaşması ile Suriye'deki Rus askeri üsleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kul,** ss. 286-289.
[1823] Suriye hükümeti, kendisi ile eş güdümlü şekilde yürütülen müdahalelerin hukuka aykırı olmayacağını açıklamıştır. Suriye'nin bu açıklamalarına cevap olarak; dönemin ABD Başkanı DAEŞ ile mücadelede Esad rejiminin değil, Suriye karşıtı ittifakı fiili yönetim olarak tanıyacağını, ABD Dışişleri Bakanı ise Suriye'nin onayının aranmadığını bildirmiştir. Çalışmamızın esas konusunu Türkiye'nin harekatları oluşturduğu için, Koalisyon Güçleri'nin müdahalesini ele almak çalışmanın kapsamını ve amacını aşabilecektir. Koalisyon Güçleri'nin müdahalesinin meşruiyetine ilişkin tartışmalar için bkz. **Kuran/Gür**, ss. 68-85.

saldırıları bertaraf etmek konusunda isteksiz ve aciz olduğunu belirtmiş ve sonuç olarak meşru müdafaa hakkına dayanarak terör örgütüne karşı zorunlu ve orantılı askeri eylemleri başlattığını bildirmiştir.[1824]

4.3.3.3.3. Fırat Kalkanı Harekatı

Türkiye, 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı isimli sınır ötesi harekatı başlatmıştır. Türkiye ile Rusya, sivillerin ve savaşçıların Halep'ten tahliyesi konusunda işbirliği yapmıştır. Bu doğrultuda 21 Aralık 2016 tarihinde Türkiye, Rusya ile İran tarafından imzalanan ortak Bildiri kapsamında, BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı uyarınca siyasi sürecin oluşturulması ve DAEŞ ile El-Nusra örgütlerine karşı ortak mücadele kararları kabul edilmiştir. Fırat Kalkanı Harekatı'nın ise 29 Mart 2017 tarihinde sona erdirildiği açıklanmıştır. Buna karşın Suriye'de yıllardır süren bir çatışma ortamının mevcut olması, birçok sivil can kaybı ile insan hakları ihlalinin meydana gelmesi ve ciddi boyutlu bir mülteci sorunu şeklinde olgular söz konusudur. Suriye'de ağır silahların kullanılması, binlerce insanın ölmesi, birçok Suriye vatandaşının ülke içinde ve dışında yer değiştirmek zorunda kalması şeklindeki hususlar süreklilik arz etmektedir. Bu bağlamda birlikte belirli bir yoğunluğa ulaşan ve DAEŞ, El-Nusra Cephesi, ÖSO gibi örgütlenmiş silahlı muhaliflerin de yer aldığı bir iç silahlı çatışma durumu söz konusudur.[1825] TSK'nın Suriye'ye gerçekleştirdiği sınır ötesi harekatlarda beraber hareket ettiği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), geçmişte Suriye ordusundan ayrılan ve genellikle düşük rütbeli muhalif askerlerin Suriye yönetimine karşı silahlı mücadele yürütme amacıyla kurdukları muhalif bir silahlı grup olarak tanımlanmaktadır. ÖSO'nun amacı ise Suriye halkının yönetime karşı gösterdikleri muhalefetin askeri ayağını oluşturmak şeklinde açıklanmıştır.[1826]

Kanaatimizce özetlenmeye çalışılan söz konusu olaylar açısından Suriye'de 2011 yılından günümüze gelinen süreçte, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak nitelendirilen bir durum ve geniş çaplı bir karmaşanın söz konusu olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda özellikle ülkenin Kuzey bölgesindeki terörist unsurlar ile ülkemize yönelen terörist faaliyetler, Türkiye açısından oldukça geniş çaplı bir terör sorunu yaratmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye'ye gerçekleştirmiş olduğu sınır ötesi harekatların sebeplerinin anlaşılması açısından Suriye'deki karmaşanın göz önüne alınması gerekmektedir. Nitekim söz konusu

---

[1824] 24 Temmuz 2015 tarihli mektup için bkz. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_563.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2021).

[1825] Arap Baharı sonrasında Suriye'de meydana gelen olaylar ve çatışmaların yarattığı durum ile uluslararası alandaki değerlendirmeler için bkz. **Erdal**, ss. 5-10; **Terzioğlu**, ss. 588-600.

[1826] Tezcan, Ercüment/Taşdemir, Fatma, **Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi,** Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 18.

karmaşa sebebiyle Suriye'nin Kuzey bölgesinde, Irak'ın Kuzey bölgesi ile birebir aynı olmasa da benzer bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır.

Suriye'nin Kuzey bölgesinde faaliyet gösteren DAEŞ isimli örgüt, BM Güvenlik Konseyi'nin 2170 sayılı kararı[1827] ile Türk Hukukunda Yargıtay kararı[1828] uyarınca terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Örgüt tarafından ülkemize gerçekleştirilen terörist saldırılar genel olarak; hedefinde sivillerin bulunduğu bombalı saldırı ve canlı bomba saldırıları, sınırın Suriye tarafından Türkiye'ye yapılan saldırılar, Türkiye'de yaşayan Suriyeli muhaliflere yönelik suikastlar ve adam kaçırma eylemleri şeklindedir. Değinilen tüm terörist saldırılar bütünsel olarak ele alındığında, DAEŞ saldırılarının silahlı saldırı boyutuna ulaştığının kabul edilmesi doğru olacaktır. 2014 yılında başlayan terörist saldırılar halen devam ettiği için saldırıların belirli bir süreklilik ve yoğunluğa sahip olduğu belirtilebilir. Türkiye'ye yönelik füze saldırıları,

---

[1827] 15 Ağustos 2014 tarihli, 2170 sayılı Konsey kararı için bkz. https://undocs.org/S/RES/2170(2014) (Erişim tarihi: 24.12.2020).

[1828] Yargıtay kararının ilgili kısmı: *"IŞİD adlı örgütün dosya kapsamına göre; Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD), ilk olarak ...'nin ...'e bağlılık sözü vermesiyle 2004 yılında ..." adıyla kurulmuştur. ...'nin 2006 yılında ABD'nin düzenlediği bir operasyon sonucu ölmesinin ardından örgüt liderliğine... geçmiştir.... liderliğe geçtikten sonra 15.10.2006 tarihinde "Irak İslam Devleti'ni (IİD) kurmuştur....'den sonra liderliğe geçen ...halen örgütün liderliğini yapmaktadır. 2013 yılı Nisan ayında ...Irak ve Şam İslam Devleti'ni kurduklarını duyurmuştur. Bu durum karşısında El Kaide terör örgütü lideri ... ile anlaşmazlığa düşmüşler; 2014 yılı Şubat ayı içerisinde ... "IŞİD'in El Kaide'nin bir kolu olmadığını ve onların hiçbir eyleminden sorumlu olmadıklarını" duyurmuş ve bu gelişmeler sonrasında IŞİD bağımsız bir yapı olarak, öncelikle Irak ve Suriye ülkeleri olmak üzere başka ülkelerde adam kaçırma, adam öldürme, bombalı eylem düzenleme ve benzeri terör faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.*

Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)'nin amacı dünya üzerindeki Müslüman devletlerin yönetimlerini yıkarak yerine radikal selefi görüşler doğrultusunda bir devlet kurmaktır. Bu amacına yönelik olarak IŞİD'in basın sözcülüğünü yapan ...'nin, 2014 yılının Haziran ayının son haftası dünya kamuoyuna yapmış olduğu açıklamada; ...İslam devletinin sözde halifesi olarak ilan edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi El Kaide Yaptırımlar Komitesi tarafından 15.04.2014 tarihinde yayınlanan El Kaide Yaptırımlar Listesi incelendiğinde; "El Kaide ile bağlantılı gruplar" başlığı altında, listeye 18.10.2004 tarihinde "Qaida in Iraq (Irak El Kaidesi)" olarak eklendiği, son olarak 30.05.2013 tarihinde değişiklik yapıldığı örgütün diğer adı kısmında "u)Islamic State in Iraq and the Levant (Irak ve Şam İslam Devleti)" ibaresinin bulunduğu, "El Kaide ile bağlantılı şahıslar" başlığı altında, ..." ismi ile kayıtlı şahsın bir diğer adının "..." olduğu, "Irak El Kaidesinin" sorumlusu olarak tanımlandığı ve listeye 05.10.2011 tarihinde dahil edildiği anlaşılmıştır.

Bu sebeplerle, Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) isimli terör örgütü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK), 1267 (1999), 1988 (2011) ve 1989 (2011) sayılı kararlarıyla listelenen kişi, kuruluş ve organizasyonların tasarrufunda bulunan malvarlıklarının dondurulmasına ilişkin kararına istinaden, 30.09.2013 tarih ve 2013/5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ekindeki listede "Islamic State in Iraq and the Levant (Irak ve Şam İslam Devleti)" adı altında belirtilmiş ve 10.10.2013 tarihli 28791 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

3- ÖRGÜTÜN ÜLKEMİZE YÖNELİK EYLEMLERİ

a- 20.03.2014 tarihinde,... ilimizde Jandarma birimlerinin yol uygulaması yaptığı sırada, IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) mensubu olan ve ülkemizde bulunan 3 yabancı şahsın gerçekleştirdikleri saldırıda, 1 Emniyet, 1 Jandarma görevlisi ile 1 sivil olmak üzere 3 vatandaşın şehit edilmesi olayı,

b- 10 Haziran 2014 tarihinde, İskenderun limanından ...'daki termik santrale mazot götüren 32 Türk vatandaşı tır şoförünün IŞİD tarafından kaçırılması ve şoförlere ait araçlar ile taşıdıkları malzemelere el konulması olayı,

c- 11.06.2014 tarihinde, IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) mensupları tarafından Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu kuşatılıp, aralarında Başkonsolos...'ın da bulunduğu 46'sı Türk, 49 konsolosluk çalışanının rehin alınması olayı, Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) isimli terör örgütü mensuplarınca ülkemize karşı gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda mahkemece İçişleri Bakanlığına yazılan yazı cevabında da, sanığın üye olduğu Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)'nin Terörle Mücadele Kanunu kapsamında bir terör örgütü yapılanması olduğu değerlendirilmiştir." şeklindedir. Yargıtay 16. Ceza Dairesi, E: 2015/3515, K: 2015/2323 sayılı, 15.07.2015 tarihli kararı için bkz. https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/ (Erişim tarihi: 24.12.2020).

devlet görevlileri ve güvenlik güçlerine yönelik saldırılar, Musul'daki Türk Konsolosluk personelinin rehin alınması şeklindeki faaliyetler ile söz konusu tüm saldırılar neticesinde meydana gelen önemli ölçüde can kaybı ve yaralanma, örgüt eylemlerinin silahlı saldırı seviyesine eriştiğini ifade etmektedir. Doktrinde Taşdemir, DAEŞ'i modern ve küresel bir selefi-cihatçı ayaklanma olarak nitelendirmiştir. Yazar, söz konusu örgütün terörist taktikler kullanmakla birlikte Irak ve Suriye'de bölge kontrol etmek, kapsamlı askeri kapasite muhafazası, iletişim hatlarının kontrolü, alt yapının idaresi, kendi kendini finanse etme ve *"sofistike askeri operasyonlar"* gerçekleştirme şeklinde özelliklerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak yazar, örgütü *"konvansiyonel bir ordu tarafından yönetilen bir sözde-devlet (pseudo-state)"* olarak nitelendirmiştir. Yazar, bu tipteki terör örgütleriyle mücadele açısından sınırlı bir askeri müdahale ile geniş katılımlı ekonomik ve diplomatik tedbirlerin uygulandığı bir çevreleme stratejisinin etkili olabileceğini belirtmiştir.[1829]

PYD isimli örgütün ise yaklaşık 40 senedir terörist faaliyetler gerçekleştiren PKK ile organik ve işlevsel bir bağlantı içerisinde olması ve Suriye'nin Kuzey bölgesinde gerçekleştirdiği terörist saldırılar sebebiyle söz konusu örgütün Türkiye'nin sınır ötesi harekatları açısından değerlendirilmesi gerekir. PKK ile PYD arasındaki bağlantı açısından doktrinde Terzioğlu; 2002 yılında PKK lideri tarafından PYD yapılanmasının kurulması talimatının verilmesi, PYD tüzüğünde PKK liderine bağlılığa ilişkin ifadelerin yer alması, PKK'dan PYD'ye yaklaşık 8.500 kişinin katılması, silah, teçhizat, patlayıcı, istihbarat ve taktik paylaşımı şeklindeki hususların birer gösterge olduğunu ifade etmiştir. PYD'nin Suriye'nin Kuzeyi ile Türkiye sınırına yakın bölgelerde etkin denetim tesis etmesi ve bu bağlamda PKK'ya Kuzey Irak benzeri yeni bir alanın açılmış olması şeklindeki hususlar, Türkiye açısından önemli birer güvenlik sorunu olarak kabul edilmelidir. Yazar, PYD'nin PKK'dan ayrı bir örgüt olarak kabul edilmesi halinde dahi Türkiye'ye yönelik terör saldırıları meşru müdafaa hakkını doğuracak yoğunluk ve süreklilikte olduğu için durumun değişmeyeceğini haklı olarak belirtmiştir.[1830] PYD ile PKK bağlantısından ayrı olarak YPG ile PKK bağlantısına da

---

[1829] BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 2011 yılında kurulan Komisyon'un 14 Kasım 2014 tarihli raporunda; DAEŞ isimli örgütün kontrol altında bulundurduğu Suriye'nin Kuzey bölgesinde halka açık alanlarında infazların yaygın olduğu, cesetlerin *"yerli halka uyarı"* olarak teşhir edildiği ve halkın bu şekilde terörize edildiği, örgütün kadınları kamu yaşantısından dışladığı, kadınları öldürdüğü, giyim-kuşam, çalışma gibi konularda nasıl davranmaları gerektiğini dikte ettiği, 13 yaşındaki kızların örgüt militanlarıyla evlenmeye zorlandığı, başta Ezidi kadınları olmak üzere birçok kadının seks kölesi olmaya zorlandığı ve örgüt militanlarının çocuklarını doğurmaya zorlandığı, çocuklara baskı yoluyla toplu infaz videolarının izlettirildiği ve savaştırıldığı ve eğitimin yeni bir jenerasyon ortaya çıkarmak için önemli bir araç olarak kullanıldığı belirtilmiştir. **Taşdemir**, IŞİD Örneği, s. 62-64.

[1830] DAEŞ ile PYD isimli örgütlerin özellikleri ve eylemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Terzioğlu**, ss. 600-607.

değinmek yararlı olacaktır. Türkiye'nin YPG isimli örgütten PKK ile arasına mesafe koymasına talep etmesine rağmen, iki örgüt arasındaki organik bağlantı güçlenerek devam etmiştir.[1831]

Sınır ötesi harekatların ele alınmasından önce, Türkiye tarafından Suriye'de belirlenen hedeflere yönelik top atışının gerçekleştirilmesine değinmek yararlı olacaktır. Nitekim söz konusu top atışı, 3 Ekim 2012 tarihinde Akçakale bölgesinde düşen iki havan mermisi sonucunda 5 kişinin hayatını kaybettiği ve 9 kişinin de yaralandığı olay sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin top atışları ile gerçekleştirdiği silahlı faaliyetin, misilleme, orantılı lokal misilleme, meşru müdafaa hakkı, silahlı zararla karşılık gibi farklı kavramlarla adlandırılmasından dolayı hukuki niteliğinin belirlenmesi gerekir. Doktrinde Erdal, Türkiye'nin gerçekleştirdiği tedbirin zararla karşılık olarak nitelendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Yazar; Suriye tarafından Türkiye'ye yönelik olarak uluslararası hukuka aykırı fiiller gerçekleştirildiğini, Türkiye'nin birçok defa uyarı yaptığını ve durumun düzeltilmesini talep ettiğini belirtmiştir. Buna karşın yazar, söz konusu hukuka aykırı fiillerin devam etmesi sebebiyle olaylarla ilgisi olmayan diğer devletlere yönelik olmayacak şekilde, orantılı olarak verilen karşılık sonucunda top atışının yapıldığı hedeflerin kuvvet kullanmak suretiyle etkisiz hale getirildiğini ifade etmiştir.[1832] Doktrinde Poyraz/İpek ise somut olayın misillemenin aksine, zararla karşılık niteliğinde olduğunu ve bununla sınırlı kaldığını ileri sürmüştür.[1833]

Türk Silahlı Kuvvetleri, 4 Ekim 2021 tarihli 1025 ve 2 Ekim 2014 tarihli 1071 sayılı Meclis kararları ile yürütme organına verilen izin doğrultusunda sınır ötesi harekat gerçekleştirmek üzere Suriye'ye gönderilmiştir. 1025 sayılı kararda; Suriye'de devam eden krizin Türkiye'nin güvenliğine olumsuz etkisi belirtilmiş, 2012 yılında Suriye silahlı kuvvetleri tarafından yürütülen askeri harekatlar kapsamında Türkiye topraklarına da saldırgan eylemler gerçekleştirildiği, söz konusu eylemlerin silahlı saldırı eşiğinde olduğu ve diplomatik girişimlere rağmen eylemlerin sonlandırılmadığı ifade edilmiştir. Karar ile nihai anlamda ülke

---

[1831] Taşdemir, Fatma/Özer, Adem, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2017, s. 61; Ulutaş, Ufuk/Duran, Burhanettin, "Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı", **Türk Dış Politikası Yıllığı,** 2016, s. 14-21; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 380.

[1832] Suriye ile gerilime neden olan olaylar; 22 Haziran 2012 tarihinde Türk Hava Kuvvetlerine ait olan F-4 tipi savaş uçağının Suriye'nin Lazkiye bölgesinin 8 mil açığında Akdeniz'de düşürülmesi, 26 Eylül 2012 tarihinde Akçakale Tren İstasyonu'na Suriye ordusu tarafından atılan top mermisi, 28 Eylül 2012'de aynı bölgeye düşen havan mermisi, 3 Ekim 2012 tarihinde Akçakale'ye düşen iki havan mermisi, 12 Şubat 2013 tarihinde Cilvegözü Sınır Kapısı'nda gerçekleştirilen bombalı saldırı, 2 Mayıs 2013 tarihinde Akçakale'de Türkiye'ye sığınmak isteyen Suriyelilerin Türk güvenlik güçlerine ateş açması, 11 Mayıs 2013 tarihinde Reyhanlı'da gerçekleştirilen iki bombalı araç saldırısı, 15 Haziran 2013 tarihinde Ceylanpınar'a seken havan topu mermileri ile kurşunlardan dolayı meydana gelmiştir. Yazar, Türkiye tarafından gerçekleştirilen zararla karşılık tedbirinin uluslararası hukukta zararla karşılık için öngörülen; uluslararası hukuka aykırılık fiilin varlığı, durumun düzeltilmesinin talep edilmesi, üçüncü devletlerin etkilenmemesi ve orantılılık koşullarına uygun gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. **Erdal**, s. 21.

[1833] **Poyraz/İpek**, s. 205, dn. 12.

güvenliğine ciddi tehdit ve riskler oluştuğu ifade edilen aşamada ülkeye yönelebilecek ilave risk ve tehditlere karşı gerekli tedbirlerin alınması kapsamında TSK'nın yurtdışına gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin olarak yürütme organına izin verilmiştir.[1834]

Daha önce de değinildiği üzere 1071 sayılı Meclis kararı, *"... uzatılan Suriye tezkeresini zaruri hale getiren risklerin devam etmesi ve yeni unsurların da devreye girmiş olması..."* şeklinde ifade edilen gerekçeyle Irak ile Suriye'ye yönelik izinlerin birleştirilmesini öngörmüştür.[1835] Kararda, 2170 ile 2178 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları ile Irak ve Suriye'nin toprak bütünlüğü ile bağımsızlığının teyit edildiği ve bu ülkelerdeki terör faaliyetlerinin kınandığı belirtilmiştir. Ayrıca kararda, 1371 sayılı Konsey kararı uyarınca, IŞİD ve benzeri terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı BM üyesi tüm ülkelere uluslararası hukuk çerçevesindeki sorumluluklarına uygun şekilde gereken tedbirlerin alınması çağrısı yapıldığı ifade edilmiştir. Kararda Türkiye ile ilgili hususlar; Irak ile Suriye'de bulunan terör unsurları, Suriye rejiminin terör gruplarına destek vermesi ve Suriye kaynaklı saldırılarda çok sayıda vatandaşımızın hayatını kaybetmesi şeklinde belirtilmiştir. Buna karşın Suriye'deki çatışma ortamına bağlı olarak göç hareketinin kitlesel boyuta ulaşma riski, Suriye rejiminin elindeki kimyasal silahlar ile Süleyman Şah Saygı Karakolu'na ilişkin güvenlik riski şeklindeki hususlara ayrıca değinilmiştir. Kararda nihai anlamda; hem Irak hem de Suriye topraklarında yer alan terör unsurlarının Türkiye'nin güvenliğine yönelik terör tehdidi ve her türlü güvenlik riskine karşı uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli her türlü tedbiri almak, söz konusu bölgelerdeki terör unsurlarından Türkiye'ye gerçekleştirilebilecek saldırıları bertaraf etmek ve kitlesel göç gibi diğer muhtemel risklere karşı güvenliğin istikrarlı şekilde devamını sağlamak şeklindeki amaçlarla TSK'nın gerektiğinde sınır ötesi harekat ve müdahalede bulunmak üzere yurtdışına gönderilmesi için yürütme organına izin verilmiştir. Ayrıca aynı amaçlar kapsamında yabancı silahlı kuvvetlerin ülkemizde bulunmasına ilişkin olarak da yetki verilmiştir. 1071 sayılı karar ile izin verilen yürütme organının yetkilendirmesi, izin süresi doldukça alınan 1098, 1162, 1199, 1231 ve 1266 sayılı Meclis kararları ile uzatılmıştır.[1836]

[1834] 4 Ekim 2012 tarihli, 1025 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1025.html (Erişim tarihi: 29.11.2020).

[1835] **Terzioğlu**, s. 616.

[1836] Kararda Suriye ile Irak'a ilişkin izinlerin birleştirilmesinin gerekçeleri: *"Türkiye'nin güney kara sınırları boyunca ulusal güvenliğimize dönük risk ve tehditler, son dönemde yaşanan gelişmeler neticesinde ciddi biçimde artmıştır. Irak'ın kuzey bölgesinde silahlı PKK terör unsurları varlığını sürdürmektedir. Öte yandan, Suriye ve Irak'ta diğer terör unsurlarının sayısı ve ortaya koydukları tehditte de önemli artış gözlenmektedir."* şeklinde açıklanmıştır. 2 Ekim 2014 tarihli, 1071 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1071.html ; 1071 sayılı karar ile verilen yetkinin uzatılmasına ilişkin, 1098, 1128, 1162, 1199, 1231 ve 1266 sayılı kararlar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_gd.sorgu_baslangic (Erişim tarihi: 30.12.2020).

1098 sayılı Meclis kararında, ilk kez terör örgütü DAEŞ'in ismi açıkça ifade edilmiştir. *"DEAŞ ve benzeri terör örgütleriyle mücadele amacıyla oluşturulan uluslararası koalisyon bünyesinde Türkiye'nin de iştirak ettiği faaliyetler"* ifadesinin Türkiye'nin DAEŞ'e karşı meşru müdafaa hakkını kullanmaktan ziyade, DAEŞ'le Mücadele Küresel Koalisyonu çerçevesinde mücadele etme konusunda yürütme organına izin verildiği anlaşılabilmektedir. Buna karşın kararda *"Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik terör tehdidi ve her türlü güvenlik riskine karşı uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli her türlü tedbiri almak, Irak ve Suriye'deki tüm terörist örgütlerden ülkemize bundan sonra da yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek…*" şeklinde belirtilen amaçlar bireysel meşru müdafaa hakkını ifade etmektedir.[1837] Kararda; Irak ile Suriye tezkeresinin 2014 yılında tek bir metin halinde kabulünü zaruri hale getiren ve Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atabilecek her türlü risk, tehdit ve eyleme karşı uluslararası hukuktan kaynaklanan gerekli tedbirlerin belirlenerek hayata geçirilmeye devam olunması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca kararda; DAEŞ ve benzeri terör örgütleriyle mücadele amacıyla oluşturulan uluslararası koalisyon bünyesinde Türkiye'nin de iştirak ettiği faaliyetlerin sürdürülmesinin önem taşıdığı belirtilmiştir.[1838]

DAEŞ'in isminin açıkça ifade edildiği 1098 sayılı karardan sonra alınan 1128 sayılı kararda; DAEŞ ve diğer terör örgütlerinin Suriye'nin Kuzey bölgesindeki mevcudiyetinin devam ettiği, bu terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik silahlı eylemler ve bombalı intihar saldırıları gerçekleştirdiği ve Suriye'de altıncı yılına giren çatışma ortamında rejimin terör gruplarına desteğini sürdürdüğü belirtilmiştir. Kararda, önceki kararlarda atıf yapılan 2170 ve 2178 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına ek olarak, 2249 sayılı Konsey kararına da atıf yapılmıştır.[1839]

1162 sayılı kararın önemli bir özelliği, daha önce ifade edilen DEAŞ örgütüne ek olarak, ilk defa PKK/PYD-YPG örgütlerinin isminin belirtilmesidir. Kararda anılan terör örgütlerinin ülkemize yönelik eylemlerinin sürdürdüğüne ve Astana süreci ile başlayan ateşkesin kalıcı barışa ve çözüme ulaştırılması yönünde Türkiye'nin ilgili diğer ülkelerle yürüttüğü çalışmalarda önemli mesafe kaydedildiğine değinilmiştir. Ayrıca bu kapsamda Suriye sınırları içerisinde belirlenen çatışmasızlık bölgelerinde terör faaliyetlerinin sonlandırılması ile huzur, barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla ilgili diğer ülkelerle yürütülen güvenlik ve diplomatik

---

[1837] **Terzioğlu**, s. 617-618.

[1838] 3 Eylül 2015 tarihli, 1098 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1098.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).

[1839] 1 Ekim 2016 tarihli, 1128 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1128.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).

içerikli çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir.[1840] Karar ile verilen yetkinin uzatılması amacıyla alınan 1199 sayılı kararda aynı gerekçe ve hususlar vurgulanmış ve yetkinin uzatılması öngörülmüştür.[1841]

1199 sayılı karardan sonra alınan 1231 sayılı kararda önceki kararlarda değinilen hususlara ek olarak; Suriye'de Fırat'ın doğusunda sınıra mücavir alanlarda Türkiye'nin meşru ulusal güvenlik çıkarları doğrultusunda bir güvenli bölgenin tesisine yönelik faaliyetlerin devam ettirildiği belirtilmiştir. Ayrıca kararda; Astana süreci ile başlayan ateşkesin kalıcı barışa ve çözüme ulaştırılması yönünde Türkiye'nin ilgili diğer ülkelerle yürüttüğü çalışmalarda kaydedilen önemli mesafe sonucunda Türkiye'nin, Suriye sınırları içerisinde ilan edilen İdlip gerginliği azaltma bölgesinde terör faaliyetlerinin sonlandırılması ve huzur, barış ve güvenliğin sağlanması bağlamında yükümlülükler üstlendiği belirtilmiştir. Kararda ayrıca önceki kararlarda atıf yapılan 2170, 2178 ve 2249 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına ek olarak, 2254 sayılı Konsey kararına da atıf yapılmıştır.[1842]

En son alınan 1266 sayılı Meclis kararında ise, önceki kararlara vurgulanan hususlara ek olarak; PKK/PYD-YPG isimli örgütlerin Fırat'ın doğusunda bölücü faaliyetlerine hız verdiği, Türkiye'nin harekat alanlarında tesis edilen sükûnet ve istikrarın korunması amacıyla meşru ulusal güvenlik politikası doğrultusunda gerekli tedbirlerin alındığı ve İdlip'te, Astana süreci çerçevesinde istikrar ve güvenliğin tesisine yönelik faaliyetleri hedef alan risk ve tehditlerin devam ettiği belirtilmiştir.[1843]

24 Ağustos 2016 tarihinde başlayıp 29 Mart 2017 tarihinde başarıyla sonuçlandırıldığı açıklanan Fırat Kalkanı olarak adlandırılan sınır ötesi harekatın birincil nitelikli amaçlarının; Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması, sınır hattının terör unsurlarından tamamen arındırılması, Suriye'deki terör örgütleri tarafından ülkemize yöneltilen tehdit ve saldırıların bertaraf edilmesi ile bölgede yaşayan kişilerin can ve mal güvenliğinin temin edilmesi olduğu ifade edilebilir. Harekatın ikincil nitelikli amaçlarını ise yerinden edilen Suriyeli vatandaşların ülkelerine dönüşlerinin sağlanması, terör örgütlerinin kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan ihtiyaç sahiplerine insani yardımların ulaştırılması, DAEŞ'le Mücadele Küresel Koalisyonu'na destek verilmesi ile ÖSO'nun desteklenmesi şeklinde belirtmek mümkündür. Harekatın gerçekleştirildiği dönemde yapılan MGK toplantılarında terörle topyekun mücadelenin

---

[1840] 23 Eylül 2017 tarihli, 1162 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1162.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).
[1841] 3 Ekim 2018 tarihli, 1199 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1199.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).
[1842] 8 Ekim 2019 tarihli, 1231 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1231.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).
[1843] 7 Ekim 2020 tarihli, 1266 sayılı Meclis kararı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1266.html (Erişim tarihi: 30.12.2020).

kararlılıkla sürdürülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla terörün ülke gündeminden çıkarılması bağlamında harekatın temel hedefinin; Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması, ülkeye yönelik saldırıların önlenmesi ve bölgenin terör unsurlarından tamamen temizlenmesi olduğu belirtilmiştir.[1844]

Harekatın terörle mücadeleye ilişkin askeri boyutunun yanında, bölge halkına insani yardım boyutunu kapsayacak şekilde uluslararası ve yerel ittifaklarla koordinasyonu kapsaması da söz konusudur. Nitekim harekat sonrasında terör örgütünden arındırılan bölgede çok yönlü bir inşa süreci uygulanmıştır. Bölgede ayrıca istikrarı sağlamak ve terörle etkin mücadele amacıyla güvenlik, insani yardım desteği, ekonomik istikrar, altyapı ve üstyapı hizmetleri, adli yapı, gıda sağlanması, barınma hizmetleri, sağlık yardımları, eğitim hizmetleri gibi belirli kamusal işlevler gerçekleştirilmiştir. Nitekim bu şekilde uluslararası terörizme karşı meşru müdafaa hakkının amacı kapsamında bölgede var olan otorite boşluğunun sakıncalarını etkili bir şekilde gidermek için yapılması gerekenlere ilişkin bir örnek sergilenmiştir.[1845]

Doktrinde Terzioğlu, otorite boşluğu bulunan bir bölgede teröre karşı mücadele etmenin bireysel meşru müdafaa hakkına aykırı olmadığını ileri sürmüştür.[1846] TSK ile ÖSO tarafından gerçekleştirilen Harekat'ın gücü farklı askeri yetenekler ile yerel müttefiklerin etkin entegrasyonu üzerine yerleştirildiği şeklinde ifade edilmiştir.[1847] Harekat, Suriye devletinin bölgedeki terör örgütlerinin saldırılarının önlenmesi konusunda yetersiz kalması ve isteksiz davranması ile terörist saldırıların bir bütün olarak ele alındığında silahlı saldırı boyutuna ulaşacak düzeyde yoğun ve ciddi nitelikte olması sebebiyle meşru müdafaa hakkı şartlarının sağlanması doğrultusunda hukuki dayanağa sahiptir. Suriye'den gelen DAEŞ mensubu teröristlerin eylemleri; canlı bomba saldırıları, Suruç, Ankara, Gaziantep, Sultanahmet, Taksim, Atatürk Havalimanı saldırıları, 18 Ocak 2016 tarihinde füzelerle Kilis'teki sivillerin hedeflenmesi ve 2016 ayının Nisan-Mayıs aylarında Kilis'e 54 adet füze saldırı düzenlenmesi sonucunda 19 can kaybı ile 67 kişinin yaralanması şeklindedir. Değinilen olayların toplamı ele alındığında, Türkiye'nin terör örgütüne silahlı kuvvet kullanması ve saldırgan teröristlerin ülke dışında Suriye'de üslenmesi sebebiyle örgütün bulunduğu Suriye topraklarında sınır ötesi harekat gerçekleştirilmesi gerekliliği doğmuştur. Nitekim DAEŞ üyeleri tarafından gerçekleştirilen söz konusu saldırılar ile aynı dönemde PKK örgütü de Silvan, Sur, Nusaybin,

---

[1844] 28 Eylül 2016 MGK toplantısı sonrasında yapılan açıklama için bkz. https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti ; 30 Kasım 2016 tarihli MGK toplantısı sonrasında yapılan açıklama için bkz. https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti (Erişim tarihi: 27.12.2020).
[1845] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 378.
[1846] **Terzioğlu**, s. 628.
[1847] Yeşiltaş, Murat/Seren, Merve/Özçelik, Necdet, **Fırat Kalkanı Harekatı,** SETA, Ankara, 2017, s. 22; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 381.

Cizre, Şırnak ve Yüksekova bölgelerinde gerçekleştirdiği yaygın terör saldırıları sonucunda Suriye'deki konumunu pekiştirmeye gayret etmiştir. İki örgütün saldırıları neticesinde; sınır hattında bulunan terör unsurlarının Suriye'nin Kuzey bölgesindeki mevcudiyeti, bu bölgeden Türkiye'ye sürekli terörist saldırıların şiddetlenerek gerçekleştirildiği doğrudan ve çok büyük bir tehdit durumu niteliğinde olmuştur.[1848]

Terör saldırıları, doğrudan Suriye'ye isnat edilemese de Türkiye'ye yönelik silahlı saldırı niteliğindedir. Harekatın dayanağı olan meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının hedefi, Suriye devleti değil, DAEŞ'tir. DAEŞ tarafından 20 Ağustos 2016 tarihinde Gaziantep'te gerçekleştirilen canlı bomba saldırısı sonucunda 51 kişinin hayatını kaybetmesi ve 23 Ağustos'ta Gaziantep'e roket saldırısı düzenlenmesinin ardından 24 Ağustos'ta harekatın başlatılması ile aciliyet şartının da sağlandığını ifade etmek mümkündür. Nitekim son saldırılar ile savunma harekatı arasında zaman boşluğu bulunmamaktadır. Gereklilik şartı açısından Türkiye'ye yöneltilen terörist saldırıların durdurulması için sınır ötesi harekat ile kuvvet kullanılması son çare olmuştur. Nitekim Suriye'nin belirli bölgelerindeki otorite boşluğu, yönetimin bu bölgelerdeki acziyeti ve gerekli devlet egemenliğini kuramamış olması, terör örgütlerinin söz konusu bölgelere hakim olması sonucunu doğurmuştur. DAEŞ ile PYD, söz konusu otorite boşluğundan yararlanarak Türkiye'ye yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Suriye'nin, Türkiye'ye yönelik terör saldırılarının önlenmesi konusunda gerekli yeterliliğe ve isteğe sahip olmamasından dolayı gereklilik şartının sağlandığını kabul etmek gerekir. Gerçekleştirilen uluslararası terör saldırıları sonrasında başta DAEŞ örgütüne yönelik olmak üzere terörle mücadele amacıyla Suriye topraklarında meşru müdafaa hakkına başvurulması, Türkiye bakımından bir gereklilik olmuştur.[1849]

Harekat kapsamında saldırıyı bertaraf edecek derecede kuvvet kullanılması ve sivillerin zarar görmemesi için gereken tedbirlerin alınması, orantılılık şartına uygun hareket edildiğini göstermektedir. Zira Türkiye'nin müdahale edilen bölgeyi yönetmek şeklinde bir amacı ve uygulaması olmamıştır. Harekatın amacı, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak olup, işgal rejimi uygulanması değildir. Harekat, hedef açısından yoğun olarak DAEŞ'e yönelik gerçekleştirilmiş, hedeflenen bölgeler DAEŞ militanlarından arındırılmış ve söz konusu bölge dışına çıkılmamıştır. Nitekim Harekat, geniş bir bölgenin askeri anlamda kontrol altına alınması ile bu bölgenin terör unsurları tarafından yeniden kullanılmasının önlenmesi için bölge kontrolünün devamlılığını amaçlamış ve bunu gerçekleştirmiştir. Harekat kapsamında TSK'nın

---

[1848] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 378-379.
[1849] **Ulutaş/Duran**, s. 21; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 380.

sivil unsurlara ve altyapıya zarar vermemesine ilişkin gerekli hassasiyetin gösterildiği ifade edilmiştir.[1850]

Harekat, her ne kadar BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilmemiş olsa da daha önce belirttiğimiz gibi bildirim şartı meşru müdafaa hakkına ilişkin usuli bir koşuldur. Dolayısıyla bildirim şartının sağlanmamış olmasının tek başına, meşru müdafaa hakkının doğmasını engellemediğini kabul etmek gerekir. Buna karşın DAEŞ tarafından 20 Temmuz 2015 tarihinde gerçekleştirilen Suruç saldırısı sonrasında BM Güvenlik Konseyi üyeleri ile BM Genel Sekreteri'ne gönderilen 24 Temmuz 2015 tarihli mektupta;[1851] Suriye'nin terörist faaliyetleri engellemek konusundaki yetersizliği ve isteksizliği, terör saldırılarına karşı Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının bulunduğu, gerekli ve orantılı askeri hamlelerin başlatıldığı bildirilmiştir.[1852] 30 Mart 2017 tarihinde sonlandırılan Harekat neticesinde sınır boyunda DAEŞ unsurlarından arındırılmış 90 km uzunluğunda ve 40 km derinliğinde fiilen güvenli bir bölge oluşturulmuştur.[1853]

4.3.3.3.4. Zeytin Dalı Harekatı

Fırat Kalkanı Harekatı'ndan sonra, Suriye'nin Kuzey bölgesindeki terör unsurlarına yönelik olarak 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekatı isimli askeri harekat başlatılmıştır.

[1850] **Yeşiltaş/Seren/Özçelik**, s. 22; **Ulutaş/Duran**, s. 19; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 381.

[1851] Mektubun orijinal metni: *"Upon instructions from my Government, I am writing to you with regard to the situation in Syria. Bloodshed, agony and the suffering of the Syrian people continue to grow after the regime in Syria has chosen to wage a war against the Syrian people, who took to the streets in peaceful demonstrations for democratic reforms and freedoms in 2011. Today, the death toll is considered to be well above 300,000. Half of the Syrian population is displaced internally and internationally. We bear the brunt, as almost 10 per cent of Syrians are now living in Turkey. The developments in Syria have been affecting Turkey greatly, since we share a long border with this region. We have been facing threats and attacks emanating from Syria since the start of the conflict. So far, 158 Turkish citizens have lost their lives to the attacks originating from Syria. With the emergence of Daesh, the threats from Syria gained new dimensions. Syria has become a safe haven for Daesh. This area is used by Daesh for training, planning, financing and carrying out attacks across borders. Also, Security Council resolutions 2170 (2014) and 2178 (2014) have underscored the threat posed by Daesh and the resolve of the international community to combat Daesh. The terrorist attack that took the lives of 32 Turkish citizens in Suruç on 20 July 2015 reaffirms that Turkey is under a clear and imminent threat of continuing attack from Daesh. Most recently, on 23 July 2015, Daesh attacked the border military post in Elbeyli and killed a Turkish soldier. It is apparent that the regime in Syria is neither capable of nor willing to prevent these threats emanating from its territory, which clearly imperil the security of Turkey and the safety of its nationals. Individual and collective self-defence is our inherent right under international law, as reflected in Article 51 of the Charter of the United Nations. On this basis, Turkey has initiated necessary and proportionate military actions against Daesh in Syria, including in coordination with individual members of the Global Coalition, in order to counter the terrorist threat and to safeguard its territory and citizens. I would be grateful if the text of the present letter could be circulated as a document of the Security Council."* şeklindedir. *"Letter dated 24 July 2015 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council"* başlıklı mektup için bkz. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_563.pdf (Erişim tarihi: 27.12.2020).

[1852] **Terzioğlu**, s. 624-636.

[1853] **Yeşiltaş/Seren/Özçelik**, s. 32; Özalp, Mustafa, "Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 19, Sayı: 18, 2018, s. 181-182; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 381.

İki harekat, uluslararası terörizmle mücadele bakımından birbirini tamamlayıcı niteliktedir.[1854] Nitekim Fırat Kalkanı Harekatı'nın hedefindeki terörist tehdit DAEŞ iken, Zeytin Dalı Harekatı'nın hedefi PKK/PYD/YPG/SDG olarak ifade edilmiştir.[1855] Zeytin Dalı Harekatı ile müdahale edilen Afrin bölgesinin 58 gün içerisinde terör unsurlarından arındırıldığı belirtilmiştir. Harekat öncesinde 2015-2018 yılları arasında Suriye'nin Afrin bölgesinde üslenmiş bulunan terör örgütü unsurları tarafından Hatay, Kilis, Osmaniye ve Gaziantep bölgelerine birçok terör saldırısı düzenlenmiştir.[1856] Söz konusu saldırılar sonrasında Türkiye tarafından gerçekleştirilen diplomatik ve siyasi girişimlerden sonuç alınamamıştır. Bu doğrultuda terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanılmasının gerekli ve kaçınılmaz olması doğrultusunda Zeytin Dalı Harekatı başlatılmıştır. TSK, Harekat'ın planlanması ve yürütülmesi kapsamında; sadece terörist unsurların (barınak, sığınak, mevzi, silah, araç ve gereçler) hedef alındığını ve sivillerin zarar görmemesi için gereken hassasiyetin gösterildiğini açıklamıştır. TSK açıklamasında ayrıca; BM Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadeleye ilişkin 1624, 2170 ve 2178 sayılı kararları ile BM Antlaşması'nda yer alan meşru müdafaa hakkına atıf yapılmıştır. Bu bağlamda Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı ile harekatın başlatıldığı bildirilmiştir.[1857]

Türkiye tarafından BM'ye gönderilen mektupta ise Suriye'de bulunan terörist unsurların hem Suriye'nin toprak bütünlüğünü çiğnediğini hem de bölgesel ve uluslararası güvenlik ile Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından bir tehdit olduğu belirtilmiştir. Mektubun devamında söz konusu tehdide karşılık, Türkiye'nin yürüttüğü mücadelenin orantılı şekilde ve BM Antlaşması'nda tanınan meşru müdafaa hakkına uygun olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca hedef

---

[1854] Özçelik, Necdet, "Pençe Harekatı'nın Stratejisi, Kapsamı ve Hedefi", **Kriter Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 37, 2019, https://kriterdergi.com/siyaset/pence-harekatinin-stratejisi-kapsami-ve-hedefi (Erişim tarihi: 15.01.2021); Acet İnce, Gül Seda, "Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları", **Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2020, s. 75; Köylü, Murat, "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekatı", **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi,** Cilt: 5, Sayı: 11, 2018, s. 79-80; Polat, Doğan Şafak, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Cilt: 16, Sayı: 33, 2020, s. 70; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 381.

[1855] **Üstünel**, s. 305.

[1856] 30 Haziran 2015-9 Haziran 2017 tarihleri arasında kaydedilen, planlanma, sızma ve ikmallerinin Afrin'den yapıldığı belirtilen terör örgütü saldırılarının; yüzde 45'inin özel sektör tesislerini, yüzde 45'inin taktik operasyon birliklerini, yüzde 5'inin sivilleri, yüzde 5'inin ise kamu yatırımlarını hedef aldığı aktarılmıştır. Anılan süreçte, örgüt tarafından Silvan, Sur, Nusaybin, Cizre, Şırnak ve Yüksekova'da gerçekleştirilen şehir kalkışması niteliğindeki terör senaryosunun, örgütün Türkiye'ye Suriye'deki karşı konumunun pekiştirilmesi amacıyla sergilendiği ifade edilmiştir. 2017-2018 yılları arasında Türkiye hedef alınarak gerçekleştirilen on sekiz terör saldırısı kapsamında toplamda yüzden fazla füzenin kullanıldığı yaklaşık yüzde 83'ünün sivil yerleşim yerlerini hedef aldığı, kalan saldırıların ise keskin nişancı havan ve güdümlü tanksavar füze atışlarıyla Türk sınır karakollarına karşı gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. **Yeşiltaş/Seren/Özçelik**, s. 20-21; Özçelik, Necdet/Acun, Can, **Zeytin Dalı Harekatı,** SETA, Ankara, 2018, s. 13-14; **Polat**, s. 70-72; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 382.

[1857] 20 Ocak 2018 tarihli TSK Basın Açıklaması için bkz. https://web.archive.org/web/20180120151206/http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_47 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

terör örgütü tarafından gerçekleştirilen çok sayıda terör saldırısı ile birçok sivil ve askerin yaralandığı, öldürüldüğü, terör tehdidinin devam ettiği ve Afrin'deki teröristlerin Türkiye'ye sızma riskinin hem Türkiye'nin hem de Avrupa'nın güvenliğini tehdit ettiğini bildirilmiştir. Mektupta; Harekat'ın amacının Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması, müdahale edilen bölgedeki terörist unsurların etkisiz hale getirilmesi ve bölge halkının korunması olduğu ve sadece terörist unsurlara karşı kuvvet kullanılacağı açıklanmıştır. Meşruiyet açısından ise Harekat'ın meşru müdafaa hakkı ile BM Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1624, 2170 ve 2179 sayılı kararları doğrultusunda gerekli olduğu, Suriye'nin ülkesel ve siyasi bütünlüğüne bağlı şekilde tedbirlerin alındığı ve 2254 sayılı Konsey kararında belirtilen Suriye'deki anlaşmazlığa siyasi çözüm bulunması arayışına bağlı olunduğu belirtilmiştir.[1858]

Doktrinde Üstünel; Suriye'de gerçekleştirilen harekatlarda Türkiye'nin insancıl hukuk kurallarının ötesinde bölgedeki başta siviller olmak üzere korunması gereken tüm unsurlara en hassas şekilde yaklaştığını belirtmiştir. Yazar; tüm harekatlar kapsamında sivillerin korunmasının amaçlandığını, sadece terörist unsurların hedef alındığını ve sivillere zarar verilmeden uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde kuvvet kullanılabileceğini ifade etmiştir. Nitekim yazar; diğer devletler tarafından terör örgütlerine karşı gerçekleştirilen sınır ötesi harekatlar ile kıyaslandığında TSK tarafından gerçekleştirilen harekatların insancıl hukuk kurallarının sınır ötesi harekatlarda uygulanması açısından ideal bir örnek olduğunu dahi ileri sürmüştür.[1859]

Üç aşamalı olduğu belirtilen Harekat'ın 20 Ocak-13 Mart 2018 tarihleri arasındaki ilk aşamasında Afrin'ın kırsal bölgesi, teröristlerden arındırılmıştır. İkinci aşama olan 13-18 Mart 2018 tarihleri arasında Afrin kent merkezi, teröristlerden arındırılmıştır. Son aşamada ise Afrin bölgesinin genelinde istikrar ve güvenliğin kalıcı şekilde sağlanmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir.[1860] Harekatın gerekliliği açısından Suriye yönetiminin Afrin üzerindeki fiili egemenliğini 2012 yılında kaybettiği ve terör örgütünün Afrin'in merkezini ve kırsalını kontrol ettiği ifade edilmiştir. Uluslararası terörizmle mücadele açısından ise Suriye ev sahibi devlet, terör örgütü ise ev sahibi devletin ülkesinin bir bölgesinde bulunan hedef durumundadır. Afrin bölgesinde terörist unsurların varlığına son verilmesi hususunda Suriye yönetiminin isteksiz ve aciz durumda olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Suriye yönetiminin bu durumu, meşru

---

[1858] 20 Ocak 2018 tarihli mektubun orijinal İngilizce metni için bkz. https://undocs.org/en/S/2018/53 (Erişim tarihi: 02.01.2020).
[1859] **Üstünel**, s. 310.
[1860] **Özçelik/Acun**, s. 18-32; **Polat**, s. 70-76; **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 385.

müdafaa hakkına dayalı olarak gerçekleştirilen Harekat'ın gereklilik unsurunu ifade etmektedir.[1861]

Türkiye'nin gerek Fırat Kalkanı gerekse Zeytin Dalı Harekatı'nı gerçekleştirdiği bölgelerde sivil kayıplara sebep olmadan terörle mücadele ettiği kabul edilmektedir. Nitekim Türkiye'nin terörist unsurlardan arındırılan bölgelerde halk açısından inşa edici bir güç olarak, orantılılık ilkesine uygun davrandığı belirtilmiştir.[1862] Sonuç olarak Zeytin Dalı Harekatı'nın; Türkiye'nin uluslararası terörizmle mücadelede meşru müdafaa hakkını kullanması bakımından Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayarak Hatay, Osmaniye, Kilis ve Islahiye bölgelerinde terör saldırılarının önlenmesini ve ev sahibi devlet olan Suriye toprakları üzerindeki terör örgütünün mevcudiyetinin Türk sınır bölgesinden 35 km uzaklaştırılmasını sağladığı ifade edilmelidir.[1863]

4.3.3.3.5. Barış Pınarı Harekatı

Türkiye'nin Suriye'nin Kuzey bölgesindeki terörist unsurlarla mücadelesinin üçüncü halkası olarak ifade edilen Barış Pınarı Harekatı, 9 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı; Harekat ile oluşturulacak güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmesinin sağlanması, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunarak bölge halkının terörist örgütten kurtarılması ile Türkiye yönelik terörist saldırı tehlikelerini bertaraf ederek bölgede barış ve güvenliğin sağlanmasının amaçlandığını açıklamıştır.[1864] Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı; sınır güvenliğinin sağlanması, Türk sınırlarının güneyinde terör koridoru oluşturulmasının engellenmesi, milli güvenliğe karşı tehdit oluşturan terörist unsurların ortadan kaldırılması ve yerinden edilen Suriyelerin ülkelerine dönmesi için uygun şartların sağlanması amacıyla Harekatın başlatıldığı açıklanmıştır. Bakanlık açıklamasında; Harekatın BM ile NATO Genel Sekreterlikleri, ABD, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'ya bildirildiği belirtilmiştir.[1865] Türkiye tarafından BM'ye gönderilen mektupta; Harekatın dayanağının meşru müdafaa hakkı olduğu ve meşru müdafaa hakkının şartlarına uyulduğu bildirilmiştir.[1866]

[1861] Peters, Anne, "The Turkish Operation in Afrin (Syria) and the Silence of the Lambs", **EJIL, Talk!,** January 30, 2018; Talmon, Stefan, "Difficulties in Assessing the Illegality of the Turkish Intervention in Syria", **German Practice in International Law,** 26, 2018, https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/ (Erişim tarihi: 19.06.2021).
[1862] **Özçelik/Acun**, s. 35; **Polat**, s. 72-73.
[1863] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 386.
[1864] Barış Pınarı Harekatı'na ilişkin 9 Ekim 2019 tarihli Cumhurbaşkanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/111025/sayin-cumhurbaskanimizin-baris-pinari-harekati-na-iliskin-basin-aciklamasi (Erişim tarihi: 02.01.2020).
[1865] Barış Pınarı Harekatı ile İlgili 9 Ekim 2019 tarihli Milli Savunma Bakanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880 (Erişim tarihi: 02.01.2020).
[1866] 9 Ekim 2019 tarihli mektubun orijinal İngilizce metni için bkz. https://undocs.org/S/2019/804 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

Harekat sırasında 17 Ekim 2019'da Ankara'da ABD ile gerçekleşen görüşmeler neticesinde, teröristlerin bölgeden çekilmesi şartıyla Harekat'a 120 saatliğine ara verilmiştir. 22 Ekim 2019 tarihinde Rusya'nın Soçi şehrinde Rusya ile yapılan görüşmenin ardından varılan mutabakata göre; 23 Ekim 2019 tarihinden itibaren Rus askeri polisi ile Suriye sınır muhafızlarının Harekat alanı dışında kalan bölgede terörist unsurların sınırdan itibaren 30 km dışına çıkarılmasını sağlamak üzere Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına girilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Münbiç ile Tel Rıfat bölgelerinden bütün terörist unsurların çıkarılması ve terörist unsurların sızmalarının önlenmesine yönelik olarak her iki tarafın gerekli tedbirleri alması öngörülmüştür.[1867] Görüldüğü üzere her iki görüşmede de Türkiye'nin öncelikli amacı, terörist unsurların Türkiye sınırından çekilmesi olmuştur.[1868]

Milli Savunma Bakanlığı; Barış Harekatı'nın amaçlarının Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak, Suriye'nin Kuzey bölgesinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DAEŞ ve PKK/YPG başta olmak üzere terörist unsurları etkisiz hale getirmek, güvenli bölge tesis ederek bölgedeki istikrarı ve Türkiye'de bulunan Suriyelilerin evlerine güvenli geri dönüşlerini sağlamak olduğunu açıklamıştır. Bakanlık açıklamasında; Harekat kapsamında bölgede hayatın normalleşmesine yönelik faaliyetlerin başarı ile sürdürüldüğünü ve bu doğrultuda terör tehdidi nedeniyle topraklarını terk etmek zorunda kalan halkın tekrar evlerine dönmeye başladığını ifade edilmiştir.[1869]

4.3.3.3.6. Bahar Kalkanı Harekatı

Milli Savunma Bakanlığı, 27 Şubat 2020 tarihinde insani krizin kötüye gitmesinin önlenmesi ve çatışmaların sonlandırılması amacıyla Bahar Kalkanı Harekatı'nın başlatıldığını açıklamıştır. Ayrıca Bakanlık, askeri ve diplomatik girişimler sonucunda 5 Mart 2020 tarihinde Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında devlet başkanı seviyesinde Moskova'da görüşmeler gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Nitekim Bakanlık, görüşmeler ve sonrasında yapılan toplantı kapsamında "*İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesindeki Durumun İstikrara Kavuşturulmasına İlişkin Muhtıraya Ek Protokol",* imzalandığını bildirmiştir. Ayrıca

---

[1867] 17 Ekim 2019 tarihli Ankara Mutabakatı için bkz. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-basina-yaptigi-aciklama-17-10-2019.tr.mfa ; 22 Ekim 2019 tarihli Soçi Mutabakatı için bkz. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/29102019-66715 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

[1868] **Erkiner**, Uluslararası Terörizm, s. 388.

[1869] *"Barış Pınarı Harekatı"* başlıklı, Milli Savunma Bakanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/baris-pinari-harek-ti-1152020 (Erişim tarihi: 02.01.2020).

13 Mart 2020 tarihinde ise güvenli koridorun işleyişine dair uygulama esasları üzerinde anlaşıldığını açıklanmıştır.[1870]

[1870] *"Bahar Kalkanı Harekatı"* başlıklı, Milli Savunma Bakanlığı Basın Açıklaması için bkz. https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/bahar-kalkani-harek-ti-1152020 (Erişim tarihi: 05.01.2020).

SONUÇ

Devletin silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi, gerek ulusal hukuk düzenleri gerekse uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının hakim olduğu uluslararası hukuk açısından oldukça önemli bir husustur. Buna karşın savaşların yol açtığı yıkım ve kayıplar sebebiyle tarihte egemenin uygun gördüğü her durumda başvurabildiği bir hak olarak görülen savaş ve silahlı kuvvet kullanmanın yasaklanması savunulmaya başlanmıştır. Zira günümüz dünyasında savaş ve kuvvet kullanma, uluslararası hukukta hakim olan kuvvet kullanma yasağı doğrultusunda yasaklanmıştır. Ulusal boyutta silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin kullanılması neticesinde ulusal hukuk düzeni açısından devlet organları arasındaki yetki dağılımı ve bireylerin hak ve özgürlüklerine ilişkin durumlar açısından ele alınması gereken hususlar mevcuttur. Uluslararası boyutta ise meşru olmayan şekilde silahlı kuvvet kullanılması halinde uluslararası barış ve güvenlik ihlal edilmiş olacak iken, uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girmesi halinde ise sorunun çözümü için son çare silahlı müdahale de olabilecektir. Dolayısıyla uluslararası boyutta gerek silahlı kuvvet kullanmanın meşru sayılabildiği haller gerekse hangi durumlarda uluslararası barış ve güvenliğin ihlal edildiğinin tespiti gereklidir. Ulusal boyutta ise Türk Anayasa hukuku açısından uluslararası hukukun meşru saydığı haller, yetkinin icrası aşamasında yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki yetki sınırları, özellikle savaş hali sebebiyle olağanüstü hal veya seferberlik ilanı kapsamında vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ile devlet organlarının yetkileri açısından durumun ele alınması önemlidir. Dolayısıyla gerek uluslararası barış ve güvenliğin korunması gerekse Türk Anayasa hukuku kapsamında yetki aşımı ile olağanüstü hallerde vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesinin önlenmesi açısından anılan hususların çeşitli boyutlardan ele alınması, oldukça önemli birer ihtiyaçtır.

Günümüz dünyasında devletlerin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacını bahane ederek aslında kendi çıkarları için başka ülkelere silahlı müdahale gerçekleştirmesi, uluslararası açıdan oldukça önemli sorunlar teşkil etmektedir. Uluslararası alanda böyle sorunlar var iken, ulusal boyutta yürütme organı, silahlı kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması aşamasında yetkisini aşabilmekte ve bu yetkiyi icra ederken yasama organını saf dışı bırakmayı amaçlayabilmektedir. Bazı durumlarda ise yasama organının da kendi yetki alanını aşıp, yürütme organını amacın ötesinde sınırlaması, silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası açısından sorun yaratabilmektedir. Esasen yasama ve yürütme organları arasındaki yetki sınırlarının aşılması söz konusu iken, bazı durumlarda da yargı organları, hem yasama hem de

yürütme organlarının yetki kullanımını yerindelik denetimine kayacak şekilde ihlal edebilmektedir. Buna karşın yargısal denetimin sırf yerindelik denetimine kayması şeklindeki riskten dolayı silahlı kuvvet kullanma yetkisine ilişkin hiçbir kamusal işlem veya eylemin yargısal denetiminin kabul edilmemesi de ayrı bir sorun yaratacaktır. Nitekim denetime tabi olmayan işlemlerin, hukukun üstünlüğü ilkesine aykırılık yaratacağı ortadadır. Dolayısıyla hiçbir koşulda yerindelik denetiminin kabul edilmemesi, buna karşın hukukilik denetiminin yargı organları tarafından yapılmasının kabul edilmesi yararlı olacaktır. Bununla beraber söz konusu hukukilik denetiminin hangi eylem ile işlemler açısından ve hangi ölçü normlar öngörülerek yapılacağının da belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk Anayasa hukuku açısından silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin icrası kapsamında; uluslararası meşruiyet, yürütme organının yetkisi, yasama organının izin verme ve demokratik devlet ilkesine uygun şekilde denetim yetkisinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca yargı organlarının hukuk devleti ilkesine uygun şekilde hukukilik denetimi yetkisinin içeriğinin ele alınması gerekmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi ile ilişkili temel kavramlar ele alınmıştır. Değinilen temel kavramlardan özellikle savaş kavramı, tartışmalı bir husustur. Gerek savaşın niteliği gerekse savaş ilanı açısından doktrinde ve devlet uygulamalarında tartışmalı görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim savaşı; savaşan tarafların karşılıklı hukuki statüsü olarak tanımlayan görüşe karşılık, tarafların gerçekleştirdiği silahlı faaliyetlerden ibaret kabul eden görüş savunulmuştur. Buna karşın kanaatimizce, savaşı, tarafların karşılıklı hukuksal statüsü olarak kabul eden görüş daha yerindedir. Zira çalışmamızın konusu da savaş ilanı yetkisi açısından ortaya çıkabilecek hukuki sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak olduğu için savaşı hukuki bir statü olarak kabul etmek doğru olacaktır. Gerçekten de bir savaş halinde, tarafların ne kadar kuvvet kullandığı, hangi bölgeleri işgal ettiği, hangi silahları kullandığı veya ne kadar askeri başarı elde ettiği, hukukun değil, askeri teknik ve siyasetin konusudur. Bizim incelemeyi amaçladığımız hususlar ise savaş halinde tarafların sahip olduğu hak ve yükümlülükler olduğu için savaşı hukuki bir statü olarak kabul etmek gerekir. Savaş ilanı açısından ise bilindiği üzere savaşı hukuki bir statü olarak kabul eden görüş doğrultusunda savaşın başlamış sayılması için savaş ilanı bir yükümlülük olarak öngörülmektedir. Buna karşın devletler genelde, savaş halinin getirdiği yükümlülüklerden kaçınabilmek için savaş ilanı yapmadan da savaşabilmektedir. Bu bağlamda savaş ilanını sıkı ve mutlak olarak şekil kurallarına tabi kılmak yerine, devletlerin gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerin niteliğine bakmak gerekecektir. Devletlerin diplomatik faaliyetleri ile silahlı çatışmalarda gerçekleştirdikleri eylemlerden savaşma amacına olup

olmadığının anlaşılması mümkündür. Dolayısıyla savaş halinin söz konusu olup olmadığının anlaşılması açısından devletlerin savaş ilanını açıkça yapıp yapmadıklarının ötesinde, gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerin göz önüne alınarak değerlendirme yapılması doğru olacaktır. Her ne kadar savaş, günümüz hukuk düzenlerinde yasaklanmış bir olgu olsa da olası bir savaş halinde meydana gelebilecek sorunların çözümü açısından savaşa ilişkin hukuki unsurların tespit edilmesi gerekmektedir. Yasaklanan bir sorun olan savaşı önlemek için savaşı yok saymak ve savaşla ilgili herhangi bir hususu öngörmemek çözüm değil, aksine başka sorunlar yaratabilecektir. Öngörülmeyen sorunların çözümü mümkün olmayacağı için savaş haline ilişkin durumların tespiti ve bunlara yönelik çözümlerin öngörülmesi, yasaklanan ve umulmayan savaş halinde ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi açısından yararlı olacaktır.

Türk Anayasa hukuku bağlamında, silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisi, 1982 Anayasasının 92. maddesinde *"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir." şeklinde düzenlenmiştir. Söz konusu Anayasal düzenleme, çeşitli şartlarda birbirinden farklı durumları öngördüğü için bazı anlam karmaşalarına yol açabilmektedir. Buna karşın Türk Anayasal tarihi gelişimindeki eğilimler ve amaçlar göz önüne alınarak yorum yapılması ve sonuca ulaşılması mümkündür. Bu doğrultuda Türk Anayasal düzeninde hakim olan demokratik devlet, hukuk devleti ve *"Yurtta sulh, cihanda sulh.*" ilkeleri ışığında hareket edilmelidir. 1. Dünya Savaşı'ndan beri millet egemenliğinin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin silahlı kuvvet kullanma ve savaş ilanı yetkisinin icrasına katılması eğilimi ile demokratik devlet ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin de uluslararası hukukta hakim olan kuvvet kullanma yasağı kuralı ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması amaçlarına uygun olarak ele alınması gerekir. Bu bağlamda değinilen Anayasal düzenlemeyi her bir durum için ayrı ayrı ifade etmek, düzenlemenin anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Öncelikle her durum açısından temel şart niteliğindeki uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının istisnaları olarak öngörülen meşru müdafaa hakkı ile Birleşmiş Milletler yetkili organları (asıl yetkili Güvenlik Konseyi, barış harekatları açısından istisnai yetkili Genel Kurul)

kararı doğrultusunda kuvvet kullanılması olduğu kabul edilmelidir. Bu doğrultuda savaş hali ilanı yetkisi açısından uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde (meşru müdafaa hakkı ile BM yetkili organı kararı) savaş hali ilanını Meclis yapacaktır. Meclis'in savaş hali ilanı, ulusal hukuk açısından bir olağanüstü hal sebebi niteliğinde olacaktır. Meclis savaş hali ilan ettiğinde, yürütme organına savaş halinin gerektirdiği silahlı kuvvet kullanma yetkilerini de tanımış olmaktadır. Savaş hali ilanı doğrultusunda seferberlik sebebiyle olağanüstü hal ilanı da mümkün hale gelecektir. Bu bağlamda yürütme organı; savaş hali sebebiyle olağanüstü hal veya seferberlik sebebiyle olağanüstü hal ilan edebilecektir. Bu kapsamda vatandaşlara bazı yükümlülükler öngörülebilecektir.

1982 Anayasası'nın 92. maddesi kapsamında Meclis, uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde (meşru müdafaa hakkı ile BM yetkili organı kararı) Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda yürütme organına izin verebilecektir. Meclis, anılan yetki açısından izin veren konumunda olup, yürütme organı yetkiyi icra eden konumdadır. Yürütme organı, izin kararı doğrultusunda yetkiyi kullanırken kararda belirtilen hususlara uygun olarak hareket etmelidir. Yürütme organı, özellikle kararda yer alan gerekçeler, süre, gönderilmesine izin verilen bölge veya diğer unsurları göz önüne almalıdır. Yetkinin icrası açısından yasama ve yürütme organları arasındaki yetki dağılımının ihlal edilmemesi adına, Meclis'in izin kararında yürütme organının yetkisini ihlal etmeyecek şekilde ve verilen iznin çerçevesini yetkinin amacına uygun olarak netleştirmesi gerekecektir. Bu bağlamda uluslararası meşruiyet sınırları çerçevesinde bir değerlendirmenin yapılması yararlı olacaktır.

1982 Anayasası'nın anılan hükmü uyarınca; uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde (meşru müdafaa hakkı ile BM yetkili organı kararı) yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Meclis izin verecektir. Meclis kararında belirtilen devlet veya devletlerin silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de (Türk kara, deniz ve hava ülkesi) bulunmasına ilişkin olarak yürütme organı, gerekli faaliyet ve işlemleri gerçekleştirecektir. Yürütme organı, izin kararında belirtilen unsurlara uygun şekilde hareket etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda kararda belirtilen; devlet veya devletlerin ismi, silahlı kuvvetler (personel sayısı, teçhizat, taşıt vb.), süre, silahlı kuvvetlerin bulunacağı bölge vb. şeklindeki unsurlar göz önüne alınacaktır.

1982 Anayasasına göre; uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde Meclis'in izin verme kararına gerek bulunmamaktadır. Buna göre; başta NATO uygulamaları olmak üzere ilgili antlaşmalar uyarınca silahlı kuvvet kullanılması için Meclis izni olmadan da yürütme organı yetki icra edebilecektir. Uluslararası antlaşmalara ilişkin istisnanın gerekçesi açısından söz konusu antlaşmaların yürürlüğe girme aşamasında Meclis tarafından görüşülmüş ve onaylanmış olması sebebiyle yürütme organına önceden izin verilmiş sayıldığı belirtilmelidir.

Bu bağlamda Meclis onayından geçmeyen antlaşmaların, bu istisna kapsamında kabul edilmemesi gerekmektedir. Anılan istisnai yetki açısından da uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin bulunması zorunlu olduğu vurgulanmalıdır. Meclis tarafından izin verilen yetkide aranılan uluslararası meşruiyet şartının, izne gerek bulunmayan istisnai yetki açısından geçerli olmaması mümkün değildir. Dolayısıyla anılan istisnai yetki uyarınca uluslararası hukukun meşru saydığı ve uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde yürütme organı, Meclis'in izin kararına gerek olmadan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesine yetkilidir. Yürütme organı, aynı şekilde uluslararası hukukun meşru saydığı ve uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallerde yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin hususlarda da yetkili olmaktadır.

1982 Anayasası'nın 92. maddesinin birinci fıkrasındaki diğer istisnai yetki ise, uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği hallere ilişkindir. Uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallere ilişkin yetkide olduğu gibi, bu istisna açısından uluslararası meşruiyetin temel şart olduğunu vurgulamak gerekir. Bu doğrultuda yürütme organı, uluslararası hukukun meşru saydığı ve uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde Meclis iznine gerek olmadan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesine yetkilidir. Aynı bağlamda yürütme organı, uluslararası hukukun meşru saydığı ve uluslararası nezaket kurallarının gerektirdiği hallerde Meclis iznine gerek olmadan yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına da yetkili olmaktadır. Uluslararası nezaket kurallarına ilişkin böyle bir istisnai hal öngörülmesinin gerekçesi; söz konusu durumlarda askeri bir amaç güdülmemesi ve daha çok sembolik nitelikli olan uluslararası nezaket kuralları kapsamındaki uygulamalarda Meclis iznine gerek bulunmamasıdır. Gerçekten de anma, dostluk ziyareti vb. şeklindeki etkinliklere silahlı kuvvetlerin katılımında askeri bir amaç güdülmemektedir. Nitekim bu bağlamda katılımın gerekçesi, genelde uluslararası nezaket olduğu için Meclis izninin her etkinlik öncesinde aranması pek uygun olmayacaktır. Buna karşın etkinliğin şartlarına ve özelliklere göre anlık güvenlik riskinin öngörülebildiği durumlarda Meclis izninin alınması doğru olacaktır.

1982 Anayasasının 92. maddesinin ikinci fıkrasında Cumhurbaşkanına tanınmış olan istisnai bir yetki düzenlenmiştir. Anılan hükme göre; Meclis, tatilde veya ara vermede iken Türkiye'nin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı, Meclis iznine gerek olmadan Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilecektir. Söz konusu istisnai yetki, Meclis'in toplantı halinde olmadığı zamanlarda izin kararının alınmasının o an için mümkün olmamasından ve ülkenin uğradığı silahlı saldırıya derhal karşılık verilerek bertaraf edilmesi

gerekmesinden dolayı devletin meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak Cumhurbaşkanına tanınmış bir acil durum yetkisidir. Gerçekten de Meclis'ten izin almanın durumun aciliyetinden dolayı mümkün olmaması halinde Cumhurbaşkanına böyle bir istisnai yetki tanınmış olması yerinde bir husustur. Ancak Meclis'ten izin almanın mümkün olamayacağı başka durumların da öngörülerek Anayasal düzenlemede belirtilmesi daha uygun olacaktır. Nitekim ara verme ve tatil dönemleri dışında Meclis'in toplanmasının mümkün olmaması halinde de Cumhurbaşkanına böyle bir yetkinin tanınması gereklidir. Türkiye'ye karşı gerçekleştirilen olası bir silahlı saldırı halinde Meclis üyesi milletvekillerinin birçoğunun veya tamamının hayatını kaybetmiş olması ve bu bağlamda silahlı saldırı sebebiyle Meclis'in toplanamayacak durumda olması halinde de Cumhurbaşkanının Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermesi kaçınılmaz olacaktır. Meclis'in *"aç-kapa"* olarak adlandırılan fiili uygulamalarından ortaya çıkan toplanmama durumları da buna ek olarak öngörülmelidir. Buna karşın mevcut Anayasal düzenleme, söz konusu yetkiyi sadece ara verme ve tatil dönemlerine özgü olarak tanıdığı için belirtilen durumlarda yetkilendirmeye ilişkin bir sorun ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla Anayasal düzenlemenin, Meclis ara verme veya tatilde iken ya da toplanmasının mümkün olmadığı şartlarda ve ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanının Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebileceği şeklinde öngörülmesi doğru olacaktır. Ayrıca önceden de belirtildiği üzere ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde yabancı silahlı kuvvetlerin yardıma davet edilmesi açısından da ikinci fıkradaki istisnai yetki yerine, birinci fıkrada yer alan uluslararası antlaşmaların gerektirdiği hallere ilişkin istisnai yetkiye başvurulması mümkündür. Gerçekten de ülke silahlı bir saldırıya uğramış ise uluslararası meşruiyet koşulu, meşru müdafaa hakkına ilişkin bir durum olmasından dolayı sağlanmakta ve müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında yabancı silahlı kuvvetlerin davet edilmesi mümkün olmaktadır. Nitekim düzenlemede yer alan ülkenin silahlı saldırıya uğrama hususu, devletin meşru müdafaa hakkına ilişkin silahlı saldırının varlığı şartını karşılamaktadır. Ayrıca düzenlemedeki silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması durumu ise meşru müdafaa hakkının aciliyet ve gereklilik koşullarına temas etmektedir.

Türk Anayasa Hukukunda silahlı kuvvet kullanma yetkisinin icrası kapsamında rol alan yasama ve yürütme organlarının yetki sınırlarının belirlenmesi, çalışmanın temel amacıdır. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanma hususunun hem Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesini hem de yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin yetkileri kapsadığını tekrar vurgulamak gerekir. Önceden de belirtildiği üzere, yürütme organı tarafından

silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme yetkisi yasama organı, yani Meclis'tedir. İzin kararının Meclis kararı veya kanun şeklinde yapılması konusunda bir tartışma bulunsa da iznin Meclis kararı ile verilmesi daha doğru olacaktır. Nitekim burada vatandaşların hukukuna ilişkin doğrudan bir yetkilendirme değil, yasama ile yürütme organları arasındaki bir ilişki söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla silahlı kuvvet kullanmaya izin verme iradesinin Meclis kararı ile oluşturulması yerinde olacaktır. Yasama ve yürütme organları arasındaki yetki dağılımı açısından kanaatimizce; Meclis, silahlı kuvvet kullanma yetkisi açısından hem izin veren hem de denetleyen organ konumundadır. Meclis, izin kararında vereceği yetkinin koşullarını ve kapsamını yürütme organının yetkisini ihlal etmeyecek şekilde belirlemelidir. Buna karşın Meclis, yürütme organına uluslararası meşruiyete aykırı uygulamalar doğurabilecek kadar geniş bir serbesti de tanımamalıdır. Bu bağlamda yürütme organının silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin teknik ve uzmanlık hususlarındaki takdir yetkisi ile uluslararası meşruiyet ölçütü arasında makul bir denge kurulması zorunludur. Meclis'in denetim yetkisi açısından ise her ne kadar izin kararının geri alınması veya silahlı kuvvet kullanmanın sonlandırılmasına ilişkin açık bir düzenleme bulunmasa da izin verilen yetkinin siyasi denetiminin olamayacağını savunmak güçtür. Bu bağlamda Meclis, başta Meclis araştırması olmak üzere bilgi edinme yollarını kullanarak denetim yetkisini gerçekleştirmelidir. Mevcut Anayasal düzende öngörülen Meclis araştırma komisyonu kurulması yoluna gidilebileceği gibi yeni bir Anayasa veya İçtüzük değişikliği ile silahlı kuvvet kullanma ve savaş haline özgü olarak kendiliğinden bir Meclis Araştırma Komisyonu oluşturulmasına ilişkin bir düzenleme öngörülebilecektir. Ayrıca izin verilen yetkinin denetimi açısından izin kararı kapsamında yürütme organına düzenli olarak Meclis'e rapor sunma yükümlülüğü getirilmesi de mümkündür.

Yürütme organı tarafından icra edilen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin eylem ve işlemlerinin Meclis tarafından denetiminde, ölçü norm olarak kabul edilecek kural ve esasların neler olabileceği de oldukça önemli bir husustur. Bu bağlamda gerek Anayasal düzenleme kapsamında öngörülen temel şart olan uluslararası meşruiyet gerekse uluslararası insancıl hukuk kuralları burada ölçü norm olarak kabul edilmelidir. İzin verilen silahlı kuvvet kullanma yetkisinin sebebi olan uluslararası hukukun meşru saydığı hallere ilişkin şartlar, denetimin uluslararası meşruiyet ayağını oluşturacaktır. Bu bağlamda uluslararası hukukun meşru saydığı hallerin; devletin meşru müdafaa hakkı ile Birleşmiş Milletler yetkili organının kararı olduğu daha önce de belirtilmiştir. Dolayısıyla Meclis, meşru müdafaa hakkına yönelik olarak silahlı kuvvet kullanmaya izin vermiş ise yürütme organı tarafından gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanma faaliyetlerinin meşru müdafaa hakkına ilişkin şartlara uygunluğunu denetlemek durumundadır. Bu bağlamda yürütme organı faaliyetlerinin meşru müdafaa hakkı açısından

silahlı saldırının varlığı, aciliyet, gereklilik, orantılılık, BM Güvenlik Konseyi'ne bildirim ile Konsey kararı doğrultusunda hareket etmek şeklinde şartlarına uygun olup olmadığı Meclis tarafından denetlenmelidir. Meclis, değinilen şartlardan bir veya birkaçına aykırı bir durum olması halinde yürütme organına verdiği izni sonlandırmalıdır. Bu bağlamda yürütme organına verilen iznin geri alınması şeklinde bir usulün açıkça Anayasa'da düzenlenmesi yararlı olacaktır. Buna karşın kanaatimizce, açık bir Anayasal düzenleme bulunmamasına rağmen Meclis, gerçekleştireceği denetim sonucunda yürütme organına vermiş olduğu izni kamu hukukunda mevcut olan yetki ve usul işlemlerinin paralelliği ilkesi uyarınca yeniden bir Meclis kararı ile geri alabilmelidir. Uluslararası hukukun meşru saydığı bir diğer hal olarak, BM yetkili organı kararı uyarınca silahlı kuvvet kullanılması da mümkündür. Önceden de belirtildiği üzere BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nda belirtilen gerekli şartlar gerçekleştiğinde zorlayıcı tedbir alma yetkisine dayanarak kuvvet kullanma kararı verdiğinde Meclis, Konsey kararına dayanarak yürütme organına silahlı kuvvet kullanılması konusunda izin verebilecektir. Konsey kararına dayanarak verilen izin kararından sonra Meclis, yürütme organının izin kararı doğrultusunda gerçekleştirdiği silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin eylem ve işlemlerin meşruiyetine ilişkin denetim yetkisini kullanmalıdır. Bu bağlamda Meclis, yürütme organı faaliyetlerinin ilgili Konsey kararı, BM Antlaşması, benzer olaylara ilişkin diğer Konsey kararları ve Uluslararası Adalet Divanı içtihatlarına uygun olup olmadığını değerlendirmeli ve bu veriler ışığında denetim gerçekleştirmelidir. Asıl yetkili organ olan Güvenlik Konseyi'ne ek olarak, barış harekatları açısından Genel Kurul'un da tamamlayıcı istisnai bir yetkisinin olduğu daha önce de belirtilmiştir. Meclis, Konsey kararı ile yetkilendirmede olduğu gibi Genel Kurul kararı ile barış harekatına katılım için yürütme organına izin verdiği hallerde ilgili Genel Kurul kararı ve BM hukuku kaynaklarını göz önüne alarak bir denetim gerçekleştirmelidir. Uluslararası meşruiyete ilişkin anılan verilerden ayrı olarak, Meclis tarafından verilen izne dayanarak yürütme organı tarafından gerçekleştirilen tüm eylem ve işlemlerin uluslararası insancıl hukuka uygun olması zorunludur. Dolayısıyla Meclis, insancıl hukuka uygunluğa ilişkin denetimde Lahey ve Cenevre Sözleşmesi hükümleri ile insancıl hukuk kapsamındaki teamül kurallarını ve esaslarını dikkate alması gerekmektedir. İnsancıl hukuka ilişkin temel esaslar olan; gereksiz acı ve ızdıraba sebep olmama, askeri gereklilik ve sivil-askeri hedef arasında ayrım gözetme ilkelerine uygunluk denetimini yapması doğru olacaktır. Önceden de vurgulandığı üzere bu denetim kapsamında, yürütme organının silahlı kuvvet kullanmaya ve milli savunmaya ilişkin takdir yetkisi ile uluslararası meşruiyet koşulu arasında makul bir denge kurulması lazımdır.

Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin tüm eylem ve işlemlerin hukuki niteliği, yargısal denetime tabi olup olmama sorunu açısından önem arz etmektedir. Nitekim eğer söz konusu faaliyetler, bazı ülkelerin Anayasal düzenlerinde yargı organları tarafından kabul edilen hükümet tasarrufu niteliğinde ise yargısal denetime tabi olmayacaktır. Çalışma kapsamında da ayrıntılı açıklandığı üzere hükümet tasarrufları, mahkeme içtihatları ile örneklenen bazı kamusal işlemlerden oluşmaktadır. Buna karşın yürütme organı tarafından gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetler, hükümet tasarrufu kategorilerine girmemektedir. Nitekim 1982 Anayasasının125. maddesinin 1. fıkrasında yer alan *"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır."* şeklindeki hüküm uyarınca, Türk Hukukunda herhangi bir kamusal işlemin hükümet tasarrufu niteliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla yürütme organı tarafından gerçekleştirilen silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin faaliyetlerinin hükümet tasarrufu olarak değil, takdir yetkisi kapsamında ele alınması doğru olacaktır. Nitekim bu şekilde yargısal denetim yolu kapanmadan hukuk devleti ilkesi ile yürütme organının takdir yetkisine ilişkin yargı organları tarafından yerindelik denetimi yapılmasının engellenmesi doğrultusunda da kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun hareket edilmiş olacaktır. Bu bağlamda yürütme organı tarafından gerçekleştirilen söz konusu eylem ve işlemlerin yargısal denetiminin olabileceğinin kabul edilmesi, buna karşın yerindelik denetiminin mutlak şekilde reddedilmesi gerekmektedir. Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin niteliğine göre; Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay denetiminin kabul edilmesi doğru olacaktır. Söz konusu eylem ve işlemlerin; uluslararası meşruiyet (meşru müdafaa hakkı, BM yetkili organ kararı ve uluslararası insancıl hukuk kuralları), Anayasal ve yasal düzenlemeler ile Meclis kararına uygunluğunun hukukilik denetimi kapsamında kabul edilmesi kanaatimizce doğru olacaktır. Buna karşın söz konusu yargısal denetim açısından da gerekli Anayasal ve yasal düzenlemelerin açıkça yapılması, hukuk devleti ilkesine uygun olacaktır. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanma ve savaş hali ilanına ilişkin olarak Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kararnamelerinin ve hatta kararların Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve Cumhurbaşkanı kararı dışındaki idari işlemlerin Danıştay ve yürütme organı görevlileri tarafından gerçekleştirilen suç niteliğindeki fiillerin Yargıtay veya Ceza Mahkemeleri tarafından denetlenmesine ilişkin gerekli hukuki düzenlemeler yapılabilir. Cumhurbaşkanı kararları her ne kadar normalde Danıştay denetimine tabi olsa da açık bir düzenleme ile anılan işlemlerin Anayasa Mahkemesi denetimine tabi kılınabileceği belirtilmelidir. Zira silahlı kuvvet kullanma ve savaş haline ilişkin Cumhurbaşkanı kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi, Anayasaya uygunluk açısından daha doğru olacaktır. Yargısal denetimde göz önüne alınacak ölçü normlar

ise önceden de belirtildiği üzere uluslararası meşruiyet ölçütü bağlamında duruma göre meşru müdafaa hakkı veya BM yetkili organ kararı ile uluslararası insancıl hukuk kurallar olabilecektir. Yargısal denetim bağlamında; yürütme organı işlemlerinin ülke çıkarı veya kamu yararına uygunluğunun yerindelik açısından denetiminin mümkün olmadığı vurgulanmalıdır. Aksine sadece hukukilik denetimi şeklinde, yani değinilen faaliyetlerin ölçü normlar olarak kabul edilen hususlara uygunluğunun denetlenmesi gerektiği kabul edilmelidir. Nitekim önceden de belirtildiği üzere, yargısal denetim kapsamında hukukilik denetiminin Anayasal ve yasal düzenlemeler doğrultusunda öngörülmesiyle hem hukuk devleti hem de kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun hareket edilmiş olacaktır.

Türkiye'nin yaklaşık 40 yıldır mücadele ettiği terör sorunu, çalışma konusu olan silahlı kuvvet kullanma yetkisiyle oldukça ilişkilidir. Nitekim her ne kadar terörle mücadele, ulusal sınırlarda söz konusu olan bir yetki olsa da tüm dünyayı ilgilendiren ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en büyük tehditlerden birisi olarak kabul edilen uluslararası terörizm olgusu, Türkiye'nin milli güvenliği açısından oldukça önemli bir sorundur. Yakın tarihten günümüze dek, özellikle Irak ile Suriye'ye gerçekleştirilen sınır ötesi askeri harekatların en önemli gerekçesi de uluslararası terörizmdir. Nitekim Türkiye'ye yönelik terör saldırısı düzenleyen örgütlerle mücadele, ülke sınırlarını aşmakta ve çoğu zaman Irak ile Suriye topraklarına müdahale etmeyi zorunlu kılmaktadır. Sınır ötesi harekat düzenlenen bölgelerde devlet otoritesinin tartışmalı, hatta bazen yok olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim terörle mücadele amaçlı gerçekleştirilen sınır ötesi harekatlarının amacı, Irak veya Suriye devletlerinin egemenliği veya toprak bütünlüğünü ihlal etmek değil, tamamen Türkiye'nin milli güvenliğine zarar veren ve tehdit niteliğinde olan terörizmle mücadele etmektir. Sınır ötesi harekatlar, hukuken başka devletlerin ülkesine düzenlendiği için Türk Anayasa hukuku açısından uluslararası meşruiyet koşulunun önemi artmaktadır. Dolayısıyla Türkiye tarafından gerçekleştirilen ve terörle mücadele amacını güden sınır ötesi harekatların meşruiyetinin ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda değinilen askeri harekatların dayanağının, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı olduğu vurgulanmalıdır. Çalışma kapsamında ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere Türkiye tarafından Irak ile Suriye'ye terörle mücadele amaçlı düzenlenen sınır ötesi harekatların meşru müdafaa hakkının şartlarına uygun olarak gerçekleştirildiğinin açıklığa kavuşturulması önemli bir ihtiyaçtır. Türkiye'nin uluslararası alanda yayılmacı politika güden bir devlet algısı yerine, uluslararası barış ve güvenliği ihlal etmeyen, aksine uluslararası barış ve güvenliğe en büyük tehditlerden biri olduğu konusunda şüphe bulunmayan uluslararası terörizmle mücadele eden bir devlet olarak kabul edilmesi için kanaatimizce gerçekleştirilen harekatlar, beş aşamalı bir test uygulanarak savunulmalıdır. Çalışma kapsamında da ileri

sürülen test doğrultusunda sınır ötesi harekatların Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına uygun şekilde gerçekleştirildiğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Test aşamalarının her biri, devletin meşru müdafaa hakkının şartlarına ilişkin hususları öngörmektedir. Test aşamalarına geçmeden önce meşru müdafaa hakkının şartlarına uygunluğun ortaya konabilmesi için tüm eylem, işlem ve olguların somut ve net şekilde sunulması gerektiği vurgulanmalıdır. Dolayısıyla kapalı kapılar ardında devlet sırrı hususunun ardına sığınarak değil, demokratik hukuk devleti ilkelerine uygun şekilde ve durumun gerektirdiği ölçüde aleniyete uygun olarak sınır ötesi harekatların meşruiyeti savunulabilmelidir. Nitekim sınır ötesi harekatların amacı, yayılmacı politika olmadığı için gizlenecek bir husus bulunmadığı gibi, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olan uluslararası terörizmle mücadele amacı güdüldüğü için tüm hususların aleni şekilde ortaya konmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

Kanaatimizce, sınır ötesi harekatların meşruiyeti açısından önerdiğimiz beş aşamalı testin ilk aşamasında, mücadele edilen söz konusu terör örgütünün ülkemize gerçekleştirmiş olduğu tüm terör saldırılarının etki ve neticeleri ortaya konarak bu saldırıların Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını doğuracak bir silahlı saldırı seviyesine erişmiş olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Meydana gelen terör saldırıları sonucunda verilen can ve mal kayıplarına ilişkin sayısal verilerin ötesinde, saldırıya ilişkin maddi ve manevi kayıplar ile milli güvenlik açısından sebep olan sorunların da ortaya konması doğru olacaktır. Terör saldırılarına ilişkin tüm hususların somut ve net şekilde açıklanması gerekir. Terör saldırılarının netice ve etkileri toplamının silahlı saldırı seviyesini aşmasına ek olarak, saldırıları gerçekleştiren örgütlerin terör örgütü niteliğine ilişkin tüm verilerin de uluslararası terörizm unsurlarına uygun şekilde ortaya konması, meşruiyet açısından yararlı olacaktır.

İkinci aşama kapsamında, sınır ötesi harekatın gerçekleştirileceği devlet ile hedef terör örgütü arasındaki ilişkinin niteliği önem kazanmaktadır. Uluslararası terörizmle mücadele kapsamında müdahale edilen ev sahibi devlet ile terör örgütü arasındaki ilişkinin dört şekilde ortaya çıkabildiği daha önce de belirtilmiştir. Bu bağlamda en yoğun ilişki olan aktif destek, yani ev sahibi devletin terör örgütünü doğrudan kontrol etmesi ve yönetmesi halinde doğrudan silahlı saldırı söz konusu olmaktadır. Buna karşın dolaylı silahlı saldırı niteliğindeki ikinci seviye ilişki kapsamında, devletin örgütü doğrudan yönetmesi değil, silah, para, lojistik vb. şeklinde destek sunması mümkündür. Devlet destekli terörizm olarak da adlandırılan bu durumda, terör örgütünü destekleyen devlet tarafından dolaylı silahlı saldırı söz konusudur. Üçüncü ilişki türünde; herhangi bir şekilde kontrol veya destek değil, terör örgütüne tolerans ve göz yumma hali mevcut olmaktadır. Müdahale edilen ev sahibi devlet, ülkesinde kampları veya militanları bulunan terör örgütüne herhangi bir destek sunmamakta ya da örgütü herhangi

bir şekilde yönlendirmemektedir. Buna karşın pasif konumdaki devlet, terör örgütüne herhangi bir şekilde müdahale etmemekte ve örgütün diğer devletlere saldırı düzenlemesine ilişkin faaliyetleri ülkesinde yürütmesine göz yummakta, tolerans göstermektedir. Uluslararası doktrinde ileri sürülen *"isteksiz veya aciz devlet doktrini"* ile yakından ilişkili bulunan bu devlet türü, ülkesinde faaliyet gösteren terör örgütü ile mücadele etmeye "*isteksiz"* devlet niteliğindedir. Buna karşın son ilişki kapsamında ise *"aciz"* devlet söz konusudur. Bu bağlamda ülkesi topraklarında kampı bulunan veya faaliyet yürüten terör örgütü ile mücadele etmeye gücü veya imkanı yetmeyen devletler bu kapsama girmektedir. Nitekim önceden de belirtildiği üzere doktrinde veya devlet uygulamalarında başarısız veya zayıf devlet olarak nitelendirilen bazı devletler, ekonomik veya askeri güç vb. sebeplerden dolayı organik ve işlevsel açıdan terörle mücadele açısından yeterli değildir. Değinilen dört devlet türünden hangisinin söz konusu sınır ötesi harekatın gerçekleştirileceği devlet türüne uyduğunun ortaya konması da, ikinci aşama olarak nitelendirilebilir. Başka bir deyişle sınır ötesi harekat düzenlenecek olan devletin mücadele edilen terör örgütünü yönettiği, desteklediği, örgütün faaliyetlerine göz yumduğu veya örgütle mücadelede yetersiz olduğu şeklindeki hususlardan hangisinin mevcut olduğunun somut ve net verilerle kanıtlanması gerekmektedir. Nitekim bu husus, dördüncü aşamada ele alınması gereken gereklilik şartıyla da oldukça ilişkilidir.

Üçüncü aşama kapsamında, meşru müdafaa hakkına ilişkin aciliyet şartı ile ilgili olguların ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda maruz kalınan terörist saldırılar ile sınır ötesi harekat arasındaki sürenin aciliyet şartına uygun şekilde makul olduğu kanıtlanmalıdır. Burada mutlak bir süre veya zamanaşımı niteliğinde bir sınırın öngörülmesi imkansızdır. Dolayısıyla terörist saldırılar sonrasında saldırıları düzenleyen örgüte ilişkin terör unsurlarının bulunduğu bölge ve örgüte ilişkin istihbaratın ele geçirilmesi ve teyit edilmesi, gerekli askeri harekatların hazırlığı ve müdahale edilen devletle ilişki kurulması gibi faktörlerin alacağı zamanın göz önünde bulundurulması gerekir. Buna karşın anılan faktörlerin alacağı makul zamanın ötesinde, yani uzun bir süre sonra terörle mücadele bahane edilerek başka bir ülkeye sınır ötesi harekat düzenlenmesi de meşru kabul edilmeyecektir. Dolayısıyla buradaki süre değerlendirmesinin anılan faktörler ışığında makul olarak yapılması ve dengenin verimli şekilde kurulması gerekmektedir.

Testin dördüncü aşamasında, meşru müdafaa hakkının gereklilik şartının ortaya konması söz konusu olacaktır. Gereklilik şartı, meşru müdafaa hakkı kapsamında silahlı kuvvet kullanmanın son çare olduğunu ve maruz kalınan silahlı saldırının bertaraf edilmesinin başka şekilde mümkün olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla sınır ötesi harekatlar açısından da maruz kalınan terörist saldırıları bertaraf etmenin ve terör örgütüyle mücadele etmenin sadece

silahlı kuvvet kullanma yoluyla mümkün olduğunun kanıtlanması gerekecektir. Bu bağlamda müdahale edilen devlet ile mücadele edilen örgüt arasındaki ilişkinin niteliğine göre hareket edilmesi söz konusudur.

Ev sahibi devlet, terör örgütünü yönetmekte ise uluslararası meşruiyet açısından her ihtimale karşın ve barışçıl amacın teyidi bakımından söz konusu devletten örgütü yönetmeye son vermesi ve örgütle mücadele ederek faaliyetlerini engellemesi talep edilmelidir. Söz konusu devlete yapılan bildirimde ileri sürülen taleplerin karşılanmaması halinde son çare olarak terörle mücadele ve meşru müdafaa hakkına dayanarak silahlı müdahale gerçekleştirileceğinin açıklanması yararlı olacaktır. Ev sahibi devletin bu bildirime olumsuz cevap vermesi, cevap vermemesi veya gerekeni yapmayacağının anlaşılması hallerinde ise gereklilik şartının gerçekleştiği ve son çare olarak askeri harekatın düzenlenmesi gerektiği kabul edilmelidir.

Ev sahibi devlet, örgüte destek vermekte, yani mücadele edilen terör örgütü, devlet destekli bir terör örgütü ise benzer şekilde ev sahibi devletten terör örgütüne desteği sonlandırması, örgütle mücadele ederek örgütün faaliyetlerini sonlandırması talep edilmeli ve bunların gerçekleştirilmemesi halinde askeri harekat düzenleneceğinin bildirilmesi gerekecektir. Aynı şekilde ev sahibi devletin bu bildirime olumsuz cevap vermesi, cevap vermemesi veya gerekeni yapmayacağının anlaşılması hallerinde ise gereklilik şartının karşılandığı ve son çare olarak askeri harekatın düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmalıdır.

Terör örgütünü kontrol etmeyen ve örgüte destek sunmayan, ancak pasif konumda örgütün faaliyetlerine göz yuman *"isteksiz"* devlete ise örgütün terörist faaliyetlerini sonlandıracak şekilde örgütle mücadele etmesi gerektiği ve örgütle etkili şekilde mücadele etmemesi halinde son çare olarak sınır ötesi harekat düzenleneceğinin bildirilmesi gerekmektedir. Diğer devlet türlerinde olduğu gibi, *"isteksiz"* ev sahibi devletin bu bildirime olumsuz cevap vermesi, cevap vermemesi veya gerekeni yapmayacağının anlaşılması hallerinde ise gereklilik şartının oluştuğu ve son çare olarak askeri harekatın düzenlenmesi gerektiği kabul edilmelidir.

Son olarak, ev sahibi devletin terör örgütü ile mücadele etmekte yetersiz olması halinde ise *"aciz"* devlete terörle mücadele amacına yönelik olarak gerekli destek ve işbirliği teklif edilmeli, aksi halde terörle mücadele amaçlı askeri müdahale gerçekleştirileceğinin bildirilmesi gerekmektedir. Ev sahibi devletin bu bildirime olumsuz cevap vermesi veya cevap vermemesi hallerinde ise gereklilik şartının sağlandığı ve son çare olarak sınır ötesi harekatın düzenlenmesi gerektiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sınır ötesi harekatların terörist saldırıların önlenmesi, bertaraf edilmesi ve sonlandırılması açısından son çare olduğu, ev sahibi

devletin siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün ihlal edilmesinin amaçlanmadığı ve tek amacın terörle mücadele olduğunun somut ve açık şekilde ortaya konması doğru olacaktır.

Testin son aşaması kapsamında orantılılık şartının sağlanması, sınır ötesi harekatların meşruiyetinin ortaya konması açısından en önemli husustur. Nitekim bugüne kadar dünyada Türkiye ve diğer devletler tarafından gerçekleştirilen sınır ötesi harekatlara yönelik eleştiri ve kınamaların çoğunda orantılılık şartının ihlal edildiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla en hassas ve önemli şartın orantılılık olduğu belirtilmelidir. Orantılılık şartı açısından askeri harekatların uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi zorunludur. Uluslararası insancıl hukuk kurallarının pozitif düzenlemeler ile teamül kurallarından oluştuğu daha önce belirtilmiştir. Bu doğrultuda askeri harekatların başta Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere insancıl hukuka ilişkin tüm uluslararası hukuk düzenlemelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kızılhaç örgütünün karar ve raporlarının da göz önüne alınması yararlı olacaktır. İnsancıl hukuka ilişkin pozitif düzenlemelere ek olarak, teamül kuralları ile ilkelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle sivil-askeri hedef ayrımına benzer şekilde sınır ötesi harekatlar açısından terörist-terörist olmayan unsurlar arasında ayrım yapılması hayati derecede önemlidir. Nitekim burada silahlı kuvvet kullanılan hedef bir devlet değil, terör örgütü olup, amaç da terörle mücadeledir. Dolayısıyla terör örgütüne ait olan kamplar, silahlar, teçhizatlar vb. ile teröristler harekatın asıl hedefidir. Buna karşın terör örgütü ile ilişkisi bulunmayan sivil unsurlar, yani sivil insanlar, binalar, doğal kaynaklar, altyapı vb. askeri harekatın hedefinde olmamalıdır. Ayrıca ev sahibi devlete ait kamu binaları, tesisler, araçlar vb. ile kamu personeli de silahlı kuvvetin hedefi olmamalıdır. Dolayısıyla terör örgütü ile ilişkisi bulunmayan tüm unsurların, askeri harekatın hedefi dışında olması gerekmektedir. Ayrıca terörle mücadele amacı güden sınır ötesi harekatların maruz kalınan terörist saldırıları bertaraf etmek ve sonlandırmak şeklindeki spesifik amaçlara ulaşıldığında sona erdirilerek, harekatı gerçekleştiren askeri birliklerin amaca uygun şekilde geri çekilmesi de orantılılık şartının gereğidir. Dolayısıyla terörle mücadele amacı güden ve meşru müdafaa hakkına dayanan sınır ötesi harekatlarda orantılılık şartı açısından hem uluslararası insancıl hukuk hem de terörist saldırıların bertaraf edilmesi ve sonlandırılması amaçlarının göz önüne alınması zorunludur.

Kanaatimizce önerilen beş aşamalı test kapsamında ileri sürülen tüm hususların Birleşmiş Milletler, gereken durumlarda NATO ve harekat konusu sorunla ilişkili diğer devletlere bildirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu bildirimler ile Türkiye'nin sınır ötesi harekatlardaki amacının yayılmacı politika veya siyasi ya da ekonomik çıkarlar değil, aksine uluslararası barış ve güvenliğe en büyük tehditlerden biri olarak kabul edilen uluslararası

terörizmle mücadele olduğunun uluslararası alanda anlaşılması sağlanabilecektir. Terörle mücadele ve meşru müdafaa hakkı şeklindeki meşruiyeti kabul edilmiş gerekçelerle gerçekleştirilen sınır ötesi harekatların herhangi bir şekilde gizlenmesine gerek olmadan meşru müdafaa hakkının şartlarına uygun şekilde savunulması mümkündür. Dolayısıyla somut ve net verilerle anılan şartlara uygun şekilde sınır ötesi harekatların savunulması ve meşruiyetinin uluslararası alanda kabul görmesinin sağlanması gerekmektedir.

Terörle mücadele amacı güden sınır ötesi harekatlar ile ilgili vurgulanması gereken son bir husus ise meşru müdafaa hakkının muhatabının ev sahibi devlet olduğudur. Gerçekten de sınır ötesi harekatların dayanağı olan Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının muhatabı, harekatların gerçekleştirildiği devletler olup, meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanılan silahlı kuvvetin hedefi de ev sahibi devletler değil, terör örgütleridir. Nitekim terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkının kullanıldığının beyan edilmesi, oldukça hatalı sonuçlar doğurabilecektir. Terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkının kullanıldığının ileri sürülmesi, örgüte bir devlet veya uluslararası hukuk öznesi sıfatının tanınması anlamına gelebilecektir. Oysa aksine terör örgütü, sadece sınır ötesi harekatların hedefidir. Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının muhatabı ev sahibi devlettir. Yani Türkiye, ev sahibi devlete karşı meşru müdafaa hakkına başvurmaktadır. Sınır ötesi harekatların meşru müdafaa hakkına aykırı olduğunun ileri sürülmesi hakkı da bu doğrultuda ev sahibi devlete ait olmaktadır. Meşru müdafaa hakkının muhatabının terör örgütü olduğunun ifade edilmesi halinde bu hakkın örgüte ait olduğu ve bu doğrultuda bir uluslararası mahkeme veya hakemlik organı nezdinde davacı tarafın örgüt olabileceği de kabul edilmiş olmaktadır. Böyle bir kabul ise uluslararası terörizmle mücadele eden Türkiye'nin amaçlarına hiçbir şekilde uymamaktadır. Sonuç olarak; sınır ötesi harekatın uygulandığı güncel örnekler açısından Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının muhatabının Irak veya Suriye olduğu ve askeri harekatlarının tek hedefinin ise Irak ile Suriye'de faaliyet gösteren terör örgütleri olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Abadan, Yavuz :"Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3, 1956, ss.1-30, (**Abadan**).

Abdybaeva, Milana :**"Hukuki Bakımdan Terör ve 11 Eylül Saldırısı",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, (**Abdybaeva**).

Acer, Yücel :**Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, (**Acer**, Temel Metinler).

Acer, Yücel :"Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu Kavramının Temel Unsurları: Tanım Çalışmaları ve Yansımalar", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 1, No: 3, 2005, ss. 15-42, (**Acer,** Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu).

Acer, Yücel/Kaya, İbrahim :**Uluslararası Hukuk,** 5.Bs., Seçkin Yayınevi, Ankara, 2014, (**Acer/Kaya)**

Acet İnce, Gül Seda :"Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları", **Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2020, ss. 65-92, (**Acet İnce**).

Akgüner, Tayfun :**1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, (**Akgüner**).

Akın, Rıdvan :**TBMM Devleti (1920-1923),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, (**Akın**).

Aksar, Yusuf :**Uluslararası Hukuk II,** 2.Bs., Seçkin Yayınevi, Ankara, 2013, (**Aksar**).

Akutay, Sercan Semih/Ateş, Davut :"Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 17, Sayı: 3, 2013, ss. 109-146, (**Akutay/Ateş**).

Akyaz, Doğan :"Ordu ve Resmi Atatürkçülük" in: **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm,** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 180-191, (**Akyaz**).

Akyılmaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/Kaya, Cemil :**Açıklamalı – İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku,** Savaş Yayınevi, Ankara 2019, (**Akyılmaz/Sezginer/Kaya**).

Aldıkaçtı, Orhan :**Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, (**Aldıkaçtı**).

Alexandrov, Stanimir :**Self-Defence Against the Use of Force in International Law,** Kluwer Laf International the Hague, London, 1995, (**Alexandrov**).

Allan, Trevor Robert Seaward :**Constitutional Justice – A Liberal Theory of the Rule of Law,** Oxford University Press, New York, 2005, (**Allan**).

Alsan, Zeki Mesud :"1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 3, 1950, ss. 37-57, (**Alsan,** Cenevre Sözleşmeleri).

Alsan, Zeki Mesud :"Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Tadili Problemi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3, 1954, ss. 1-41, (**Alsan,** Birleşmiş Milletler).

Alsan, Zeki Mesud :"Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 10, Sayı: 1, 1953, ss. 1-32, (**Alsan,** Müşterek Emniyetin Tesisi).

Andenas, Mads/Zlepting, Stefan :"Proportionality: WTO Law: in Comparative Perspective", **Texas International Law Journal,** Vol.: 42, 2007, ss. 371-423, (**Andenas/Zlepting**).

Aral, Berdal :"Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk", **Uluslararası İlişkiler Dergisi,** Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, ss. 39-83, (**Aral,** Asimetrik Saldırı Savaşları).

Aral, Berdal :**Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı,** Siyasal Kitabevi, Kırıkkale, 1999, (**Aral,** Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı).

Arend, Clark Anthony :"International Law and the Preemptive Use of Military Force", **The Washington Quarterly,** Vol.: 26, Issue: 2, 2003, ss. 89-103, (**Arend**, Preemptive Use).

Arend, Anthony Clark/Beck Robert J. :**International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm,** Routledge, 1993, (**Arend/Beck**).

Aristoteles :**Atinalıların Devleti,** çev. Ari Çokona, 6.Bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.

Arsal, Sadri Maksudi :**Türk Tarihi ve Hukuk,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, (**Arsal**).

Arsava, A. Füsun :"BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt:4, No: 13, ss. 1-15, (**Arsava**, BM Güvenlik Konseyi).

Arsava, A. Füsun :"BM'nin Sivil Halkı Koruma Misyonu ve Bu Misyonun Yerine Getirilmesinde Meydana Gelen Aksamaların Hukuki Sonuçları", **Türkiye Noterler Birliği Dergisi,** Cilt: 2, Sayı: 2, 2015, ss. 81-108, (**Arsava**, Sivil Halkı Koruma Misyonu).

Arsava, A. Füsun :"Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 15, Sayı: 1, 2011, ss. 101-124, (**Arsava**, Egemenlik).

Arsava, A. Füsun :"Kuvvet Kullanma Tehdidi Yasağına İlişkin Analiz", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** (Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan), Cilt: II, 2010/1, ss. 109- 119, (**Arsava**, Kuvvet Kullanma Tehdidi).

Arsava, A. Füsun :"Uluslararası Hukuka Uygunluk ve Meşruiyet Tartışmasına Bir Örnek Olarak Libya Askeri Operasyonu", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 13, 2013, ss. 41-63, (**Arsava**, Libya Askeri Operasyonu).

Arslan, Kahan Onur :**Türk Parlamento Hukuku,** 2.Bs., Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, (**Arslan**).

Aslan, M. Yasin :"Meşru Savunma Hakkı Çerçevesinde Sınır Ötesi Harekâtın Hukuksal Esasları", **Adalet Dergisi,** Sayı: 32, 2008, ss. 124-132, (**Aslan,** Meşru Savunma Hakkı).

Aslan, Yasin :**Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları,** Bilge Yayınevi, Ankara, 2016, (**Aslan,** Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları).

Aslan, Yasin :"Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı:79, 2008, ss. 235-274, (**Aslan,** Savaş Hukukunun Temel Prensipleri).

Aslan, Yasin :"Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Uluslararası Askeri Müdahalelerde Görevlendirilmesinin İç Hukuktaki Dayanakları", **Uluslararası**

Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, 2015, ss. 201-220, (**Aslan,** Türk Silahlı Kuvvetleri).

Atatüre, Süha :**Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı,** Beta Yayınevi, İstanbul, 2017, (**Atatüre**).

Atatürk, Mustafa Kemal :**Nutuk,** 7.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, (**Atatürk**).

Aybay, Rona :"Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 33, Sayı: 1, 1978, ss. 59-82, (**Aybay**).

Aydın, Murat : "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22. Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 399-476, (**Aydın**).

Aydın Okur, Derya :"IŞİD'e Karşı Yapılan Operasyonları Meşruiyeti Bakımından 'İsteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 14, Sayı: 2, 2015, ss. 39-65, (**Aydın Okur**).

Bagheri, Saeed :"Uluslararası Adalet Divanı'nın Petrol Platformları'na İlişkin Kararının Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 17, Sayı: 1-2, 2013, ss. 1155-1180, (**Bagheri,** Uluslararası Adalet Divanı).

Bagheri, Saeed :"Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 18, Sayı: 3-4, 2014, ss. 899-921, (**Bagheri,** Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı).

Bagheri, Saeed :"Self-Defence in Karabakh Conflict?", **Russian Law Journal,** Vol.: 3, Issue: 4, 2015, ss. 150-164, (**Bagheri,** Self-Defence).

Bagheri, Saeed :Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Nükleer Silahlar, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, (**Bagheri,** Uluslararası İnsancıl Hukuk).

Bakırcı, Fahri :"TBMM'nin Askeri Güç Kullanılması ve Kabulüne İlişkin Tezkereyi Görüşme Yöntemi Üzerine", **Mülkiye Dergisi,** Cilt: 29, Sayı: 247, 2005, ss. 87-97, (**Bakırcı**, Tezkereyi Görüşme Yöntemi).

Bakırcı, Fahri/Kılıç, Abbas :"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 'Süreklilik İlkesi Çerçevesinde 'Ara Verme' ve 'Tatil' Üzerine", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 12, Sayı: 45, 2021, ss. 155-190, (**Bakırcı/Kılıç**).

Baş, Sezgin :**Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, (**Baş**).

Başer, Murat :**İnsancıl Hukuk – Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunmayan İnsan Hakları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, (**Başer)**.

Başeren, Sertaç Hami :"Kavramsal Özellikleri ile Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları ile)", **Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu,** Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yay., Ankara, 2006, ss. 7-18, (**Başeren,** Kavramsal Özellikleri ile Terörizm).

Başeren, Sertaç Hami :"Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm", in: **Dünyada ve Türkiye'de Terör,** T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2002, ss. 183-206, (**Başeren,** Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm).

Başeren, Sertaç Hami :**Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları,** Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2003, (**Başeren,** Uluslararası Hukukta Devletler).

Batur Yamaner, Melike/Öktem, Emre/Kurtcan, Bleda/Uzun, Mehmet C. (Yayına Hazırlayanlar) :**12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri** (Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi – International Committee of the Red Cross), Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2008, (**Batur Yamaner/Öktem/Kurtcan/Uzun**).

Batur Yamaner, Melike :"İnsancıl Hukukun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Uygulanışında İçtihadi Gelişmeler", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** (Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan), Cilt: I, 2010/1, ss. 489-502, (**Batur Yamaner**).

Belgin, Derya :"Anayasa'nın 90. Maddesinde (7 Mayıs 2004) Yapılan Değişikliğin Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Ankara Barosu Dergisi,** Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 110-113, (**Belgin**).

Beyoğlu, Cem Ümit :**Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru Müdafaa Hakkı,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018, (**Beyoğlu**).

Bouchet-Saulnier, Françoise :**İnsancıl Hukuk Sözlüğü,** çev. Sabahattin Bağdatlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, (**Bouchet-Saulnier**).

Bowett, Derek William :"Reprisals Involving Recourse to Armed Force", **American Journal of International Law,** Vol. 66, Issue: 1, 1972, ss. 1-36, (**Bowett,** Reprisals).

Bowett, Derek William :**Self-Defense in International Law,** The Lawbook Exchange, New York, 2009, (**Bowett,** Self-Defense).

Bozkurt, Enver/Kütükçü, Akif/Poyraz, Yasin :**Devletler Hukuku,** 8.Bs., Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2015, (**Bozkurt/Kütükçü/Poyraz**).

Bozkurt, Enver :**Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı,** 3.Bs., Asil Yayınları, Ankara, 2007, (**Bozkurt,** Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı).

Bölükbaşı, Deniz :**1 Mart Vakası – Irak Tezkeresi ve Sonrası,** 6. Bs., Doğan Kitap, İstanbul, 2008, (**Bölükbaşı**).

Brownlie, Ian :**International Law and the Use of Force by the States,** Clarendon Press, Nottingham, 1963, (**Brownlie**).

Bulut, Sedef :"Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 21, 2008, ss. 35-61, (**Bulut**).

Byers, Michael :"Terrorism, The Use of Force and the International Law after 11 September", **International and Comparative Law Quarterly,** Vol.: 51, 2002, ss. 401-414, (**Byers**).

Cassese, Antonio :**International Law,** 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 2005, (**Cassese,** International Law).

Cassese, Antonio :"The International Community's 'Legal' Response to Terrorism" **International and Comparative Law Quarterly,** Vol.:38, Issue: 3, 1989, ss. 589-608, (**Cassese,** 'Legal' Response to Terrorism).

Caşın, Mesut Hakkı :**Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları,** Cilt: II, Legal Yayınevi, İstanbul, 2013, (**Caşın**).

Chemerinsky, Erwin :"Rethinking State Action", in: **Constitutional Theory,** (Ed. Wojciech Sadurski), Ashgate/Dartmouth, Burlinton, 2005, ss. 271-325, (**Chemerinsky**).

Cin, Halil/Akgündüz, Ahmet :**Türk Hukuk Tarihi,** 2.Bs., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya, 1995, (**Cin/Akgündüz)**.

Cin, Halil/Akyılmaz, Gül :**Türk Hukuk Tarihi,** Sayram Yayınları, Konya, 2003, (**Cin/Akyılmaz**).

Civelek, Jale :"Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954 La Haye Sözleşmesi)", in: **Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet** (Edip F. Çelik'e Armağan), Engin Yayınları, 1995 Ankara, ss. 63-91, (**Civelek,** Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme).

Civelek, Jale :"Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Tehdit Olarak Uluslararası Terörizm", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,** Cilt: 24, Sayı: 1-2, 2004, ss. 353-364, (**Civelek,** Uluslararası Terörizm).

Cizre, Ümit :"Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel bir Analiz", in: **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm,** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 156-179, (**Cizr**e).

Corten, Olivier :**The Law Against War,** Hart Publishing, Oxford and Portland, 2010, (**Corten**).

Cömert, İbrahim **:"Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı ve Uluslararası Hukuktaki Yeri",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006, (**Cömert**).

Çağıran, Mehmet Emin :"Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1511 (2003) Sayılı Kararını Hazırlayan Sebepler ve Bu Karar Çerçevesinde Irak'taki Son Durum", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2004, ss. 29-43, (**Çağıran**).

Çağlayan, Sezai :**Angajman Kuralları,** Legal Yayınevi, Samsun, 2019, (**Çağlayan**).

Çakır, Mustafa :"Terör Himayesi Hukuku", **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi,** Bişkek – Kırgızistan, 2008, ss. 605-615, (**Çakır**).

Çapar, Erkan :**Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2013. (**Çapar**).

Çaycı, Sadi :"Türkiye'nin Milli Güvenliği", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 65, Sayı: 4, 2016, ss. 3327-3344, (**Çaycı**).

Çeçen, Anıl :"İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk", **Journal of Yaşar University**, Sayı: 8 (Özel), ss. 809-830, (**Çeçen**).

Çelik, Edip F. :"Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. Madde 7. Paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 20, Sayı: 1-4, 1955, ss. 12-27, (**Çelik,** 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri).

Çelik, Edip F. :**Milletlerarası Hukuk**, İkinci Kitap, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, (**Çelik,** Milletlerarası Hukuk).

Çelik, Edip F. :"NATO Kuvvetleri Sözleşmesi'ne Göre Kaza Selahiyetinin Kullanılması", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 25, Sayı: 1-4, 1960, ss. 55-93, (**Çelik,** NATO Kuvvetleri Sözleşmesi).

Çetin, Burak **:"Birleşmiş Milletler Andlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnası Olarak Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının İncelenmesi",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, (**Çetin**).

Çevikbaş, Ahmet :"Müttefik Güç Harekatı İnsanı Müdahalelerin bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açısından Değerlendirilmesi", **Savunma Bilimleri Dergisi,** Cilt: 10, Sayı: 10, Kasım 2011, ss. 18-57, (**Çevikbaş**).

Çınarlı, Gülden :**Anayasal Bir Kurum Olarak Milli Güvenlik Kurulu,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, (**Çınarlı**).

Çopur, Onat :**"Anayasa Hukukunda Savaş Hali",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, (**Çopur,** Savaş Hali).

Çopur, Onat :"Anayasanın 92'nci Maddesine Göre Silahlı Kuvvet Kullanılması", in: **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan,** Ankara, 2013, ss. 1389-1412. (**Çopur,** Anayasanın 92'nci Maddesi).

Daver, Bülent :**Fevkalade Hal Rejimleri,** Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, (**Daver**).

Deeks, Ashley S. :"Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extra-territorial Self-Defense", **Virginia Journal of International Law,** Vol.: 52, Issue: 3, 2012, ss. 483-550, (**Deeks**).

Demirdöğen, Demirtürk Ülkü :"Birleşmiş Milletler Barış Güçleri", in: **Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet** (Edip F. Çelik'e Armağan), Engin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 106-117, (**Demirdöğen,** Birleşmiş Milletler Barış Güçleri).

Demirdöğen, Demirtürk Ülkü :"Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 11, 2006, ss. 236-257, (**Demirdöğen,** Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları).

Denk, Erdem :**Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, (**Denk**, Silahlı Kuvvet Kullanımı).

Denk, Erdem :**Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, (**Denk,** Birleşmiş Milletler Sistemi).

Dikmen Caniklioğlu, Meltem :"Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler," **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, ss. 29-97, (**Dikmen Caniklioğlu**).

Dinstein, Yoram :**War, Aggression and Self-Defence,** Grotius Publications Camdbridge University Press, 2nd Edition, Tel Aviv, 1994, (**Dinstein**, War, Aggression and Self-Defence).

Dinstein, Yoram/Dahl, Arne Willy :**Oslo Manual on Select Topics of the Law of Armed Conflict**, Springer Open, Cham, 2020. (**Dinstein/Dahl**, Oslo Manual).

Dixon, Martin/McCorquodale, Robert :**Cases and Materials on International Law,** 3rd Edition, Blacstone Press Limited, London, 2000, (**Dixon/McCorquodale**).

Doğan, İlyas :**Devletler Hukuku,** 2. Bs., Astana Yayınları, Ankara, 2013, (**Doğan**, Devletler Hukuku).

Doğan, İzzettin :"Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 34, Sayı: 3-4, 1975, ss. 163-193, (**Doğan,** Kıbrıs Sorunu).

Dost, Süleyman :"Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Gazetecilerin ve Medya Araçlarının Korunması", **Ankara Barosu Dergisi,** Cilt: 76, Sayı: 2, 2018, ss. 171-203, (**Dost**).

Döner, Ayhan :"Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi", **E-Akademi,** Sayı: 17, 2003, http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=%27Kuvvet%20Kullanma%20Yasa%F0%FD%20ve%20%DDnsani%20M%FCdahale%20A%E7%FDs%FDndan%20II.%20K%F6rfez%20Krizi%27&kimlik=-397695427&url=makaleler/adoner-1.htm (Erişim tarihi: 18.03.2020).

Döner, İsa :"Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm", **E-Akademi,** Sayı: 43, 2005, http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=ULUSLARARASI%20HUKUKTA%2

0VE%20T%DCRK%20HUKUKUNDA%20TER%D6R%20VE%20TER%D6R%DDZM&kimlik=1129233217&url=makaleler/idoner-1.htm (Erişim tarihi: 15.12.2020).

Duran, Hasan :"Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", **Ortadoğu Yıllığı,** 2011, ss. 501-518, (**Duran**, Adana Protokolü).

Duran, Hasan :"Birleşmiş Milletler ve Müdahale", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 2, 2001, ss. 131-142, (**Duran**, Müdahale).

Duran, Hasan :"Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 4, Sayı: 1, 2002, ss. 123-138. (**Duran**, Barışın Korunması).

Duran, Lütfi :"Askeri İdarenin Yargısal Görev ve Yetkisinin Sınırları", in: **Onar Armağanı,** Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977, ss. 193-257. (**Duran**, Askeri İdarenin Yargısal Görev ve Yetkisinin Sınırları).

Dülger, Kenan :**Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu,** Beta Yayınları, İstanbul, 2015, (**Dülger**).

Ekinci, Ekrem Buğra :**Osmanlı Hukuku**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, (**Ekinci**).

Ely, John Hart :"The Contitutional Framework", in: **Modern Constitutional Theory,** 5th Edition, West Academic Publishing, Minnesota 2004, ss. 396-402, (**Ely**).

Emiroğlu, Hüseyin :"Türk Dış Politikasının Oluşturulma Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 54, Sayı: 3, 1999, ss. 41-69, (**Emiroğlu**).

Erdal, Selcen :"Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakalede Yaşananlar", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 22, Sayı: 1, 2014, ss. 3-26, (**Erdal**).

Erdem, Kasım :"Asker Sivil İlişkileri", in: **Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları,** TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, ss. 461-482, (**Erdem**).

Erdil, Kürşat :"Birleşmiş Milletler Güvenlik Düzeninde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sınır Ötesi Operasyonlarda Kullanılması", **Ankara Barosu Dergisi,** Cilt: 59, Sayı: 4, 2001, ss. 83-96, (**Erdil**).

Erdoğan, Mustafa :**Anayasa ve Özgürlük,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, (**Erdoğan,** Anayasa ve Özgürlük).

Erdoğan, Mustafa :**Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, (**Erdoğan,** Anayasacılık).

Erdoğan, Mustafa :"Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?", **Doğu Batı Düşünce Dergisi,** Yıl: 4, Sayı:13, 2000, ss. 45-57, (**Erdoğan,** Hikmet-i Hükümet).

Erdoğan, Mustafa :"Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 45, Sayı: 1, 1990, ss. 309-334, (**Erdoğan,** Silahlı Kuvvetler).

Erdoğan, Mustafa :**Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,** 9.Bs., Hukuk Yayınları, Ankara, 2016, (**Erdoğan,** Türkiye'de Anayasalar).

Eren, M. Yusuf :"Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: 2012, ss. 229-259, (**Eren**).

Erhan, Çağrı :"1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 522-575, (**Erhan**, 1945-1960).

Erhan, Çağrı :"1960-1980: Göreli Özerklik-3: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 681-715, (**Erhan**, 1960-1980).

Erkiner, Hakkı Hakan :**Uluslararası Terörizme Karşı Meşru Müdafaa,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2020, (**Erkiner**).

Eroğlu, Hamza :"Kuzey Atlantik Paktı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 21, Sayı: 1-4, 1957, ss. 21-47, (**Eroğlu**, Kuzey Atlantik Paktı).

Eroğlu, Hamza :"Milletlerarası Polis ve Andlaşmalar", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 20, Sayı: 1-4, 1955, ss. 28-56, (**Eroğlu**, Milletlerarası Polis).

Eroğul, Cem :**Çağdaş Devlet Düzenleri – İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya,** 10.Bs., İmaj Yayınevi, Ankara, 2016, (**Eroğul**).

Eryücel, Ertuğrul :"İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı", **Akademik Hassasiyetler,** Yıl: 1, Sayı:1, Mayıs 2014, ss. 140-162, (**Eryücel**).

Esen, Selin :**Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, (**Esen**).

Fırat, Melek :"1960-1980: Göreli Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 716-768, (**Fırat**).

Fırat, Melek/Kürkçüoğlu, Ömer :"1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Arap Devletleriyle İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 124-149, (**Fırat/Kürkçüoğlu,** 1980-1990).

Fırat, Melek/Kürkçüoğlu, Ömer :"1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Arap Devletleriyle İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 551-568, (**Fırat/Kürkçüoğlu**, 1990-2001).

Fitzgerald, Matthew Allen :"Seizing Weapons of Mass Destruction from Foreign-Flagged Ships on the High Seas under Article 51 of the UN Charter", **Virginia Journal of International Law,** Vol.: 49, Issue: 2, 2009, ss. 474-505, (**Fitzgerald**).

Gardam, Judith Gail :"Proportionality and Force in International Law", **The American Journal of International Law,** Vol.: 87, Issue: 3, July 1993, ss. 391-413, (**Gardam**).

Gazzini, Tarcisio :**The Changing Rules on the Use of Force in International Law**, Manchester University Press, Manchester, 2005, (**Gazzini**).

Gemalmaz, Mehmet Semih :**Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 1994, (**Gemalmaz**).

Gerek, Şehnaz/Aydın, Ali Rıza :"Anayasa'nın 90. Maddesi Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği ve Anayasal Denetim", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 55, 2004, ss. 226-238, (**Gerek/Aydın**).

Gill, Terry D.,/Tibori-Szabo, Kinga :"Twelve Key Question on Self-Defense Against Non-State Actors", **International Law Studies,** Vol.: 95, 2019, ss. 467-505, (**Gill/Tibori-Szabo**).

Giritli, İsmet :**Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Hükümet Tasarrufları,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958, (**Giritli**).

Goodrich, Leland/Hambro M. Edward :**Charter of the United Nations, Commentary and Documents,** 2nd and Revised Edition, World Peace Foundation, Boston, 1949, (**Goodrich/Hambro**).

Gözler, Kemal :**İdare Hukuku,** Cilt: I, 3.Bs., Ekin Yayınları, Bursa, 2019, (**Gözler**, İdare Hukuku).

Gözler, Kemal :**Türk Anayasa Hukuku,** 3.Bs., Ekin Yayınları, Bursa, 2019, (**Gözler**, Türk Anayasa Hukuku).

Göztepe, Ece :"Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Değerlendirilmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 59, 2004, ss. 79-103, (**Göztepe**).

Gray Christine :"The Use of Force and the International Legal Order", in: **International Law** (Ed. Malcolm Evans), 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 2006, (**Gray**, Use of Force).

Gray, Christine :**International Law and the Use of Force,** 3rd Edition, Foundations of Public International Law, Oxford University Press, New York, 2008, (**Gray**, International Law).

Green, James. A. /Grimal, Francis :"The Threat of Force as an Action in Self-Defense Under International Law", **Vanderbilt Journal of Transnational Law,** Vol.:44, 285/2011, ss. 285- 329, (**Green/Grimal**).

Grotius, Hugo :**De Iure Belli Ac Pacis - Savaş ve Barış Hukuku,** çev. Seha L. Meray, Say Yayınları, Ankara, 2011, (**Grotius**).

Gülmez, Mesut :"Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 54, 2004, ss. 147-161, (**Gülmez**).

Gültepe, Zeynep :**Immanuel Kant'ın Kozmopolit Hukuk İdealine Karşı Carl Schmitt'in Realizmi,** On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, (**Gültepe**).

Gündüz, Aslan :**Milletlerarası Hukuk,** Beta Yayınları, 7.Bs., İstanbul, 2014, (**Gündüz**).

Güneysu, Gökhan :"Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", **Ankara Barosu Dergisi,** Sayı: 4, Yıl: 1012, ss. 93-108, (**Güneysu**, Askeri Gereklilik İlkesi).

Gürkan, İhsan :"1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 271-279, (**Gürkan**).

Güveyi, Ümit :**Anayasa Hukuku Boyutuyla Milli Güvenlik**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019, (**Güveyi**).

Güzel, Oğuzhan :"Danıştay Kararları Işığında Türk Hukukunda Hükümet Tasarrufları", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 25, Sayı: 2, 2017, ss. 217-247, (**Güzel**).

Halatçı, Ülkü :"11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 2, Sayı: 7, 2006, ss. 80-98, (**Halatçı**).

Hancılar, Özhan :"1998 Suriye'ye Kuvvet Kullanma Tehdidinin Hukukiliği", **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 83-97, (**Hancılar**, Suriye'ye Kuvvet Kullanma Tehdidi).

Hancılar, Özhan :**PKK Terörizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı,** Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, (**Hancılar**, PKK Terörizmi).

Hancılar, Özhan :"**Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, (**Hancılar**, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı).

Harris, David :**Cases and Materials on Internaional Law**, 4th Edition, Sweet&Maxwell, London, 1991, (**Harris**).

Hatchard, John/Ndulo, Muna/Slinn, Peter :**Comparative Constitutionalism and Good Governance in the Commonwealth,** Cambridge University Press, New York, 2004, (**Hatchard/Ndulo/Slinn**).

Hekimoğlu, M. Merdan :"ABD'nin Irak İşgaline Uluslararası Hukuk Açısından Eleştirel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 9, Sayı: 34, 2013, ss. 61-86, (**Hekimoğlu**).

Henckaerts, Jean Marie/Doswald-Beck, Louise :**Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku, Cilt I: Kurallar,** çev. A. Emre Öktem, Melike Batur Yamaner, Dolunay Özbek, Bleda R. Kurtdarcan, Mehmet Cengiz Uzun,

Abdullah Kaya, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 66, İstanbul, 2005, (**Henckaerts/Doswald-Beck**).

Heun, Werner :**The Constitution of Germany – A Contextual Analysis,** Hart Publishing, Oxford, 2011, (**Heun**).

Hoş, H. Serdar :**Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk,** 2.Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, (**Hoş**).

Hürsoy, Siret :"Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarının Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Sivil Katkıları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 61, 2006, Sayı: 1, ss. 201-222, (**Hürsoy**).

International Crisis Group :"Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?", **Middle East Report,** No: 81, 13 November 2008, https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/81-turkey-and-iraqi-kurds-conflict-or-cooperation.pdf , E.T.: 19.06.2021.

International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment and Sentences, 1 October 1946 :**The American Journal of İnternational Law,** No: 1, Vol.: 41. 1947, ss. 172-233.

İpek, Aydın :"1982 Anayasasına Göre Kuvvet Kullanımında Yetkili Organlar", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 22, 2008, ss. 327-346, **(İpek)**.

Jennings, Robert Yewdall :"The Caroline and McLeod Cases", **The American Journal of International Law,** Vol. 32, No:1, January 1938, ss. 82-99.

Jessup, Phillip C. :"Should International Law Recognize an Intermediate Status between Peace and War?", **The American Journal of International Law,** Vol.: 48, Issue: 1, 1954, ss. 98-103.

Johnick, Chris af/ Normand, Roger :"The Legitimation of Violence: A Critical History of the Laws of War", **Harvard International Law Journal,** Vol.: 35, No: 1, Year: 1994, ss. 49-96.

Kanadoğlu, Osman Korkut :"Silahlı Kuvvetlerin Kullanımının Parlamento Tarafından Denetimi" in**: Ünal Tekinalp'e Armağan, Cilt: III,** Beta Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 413-421, (**Kanadoğlu**).

Kandemir, Eyyub :"Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Açısından Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO ve Terörizmle Mücadele", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 5, Sayı: 19, 2014, ss. 841-866, (**Kandemir**).

Karabulut, Bilal :"Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 3, Sayı: 12, 2007, ss. 15-40, (**Karabulut**).

Karagülmez, Ali :"5170 Sayılı Yasa'yla Anayasa'nın 90. Maddesinde Yapılan Değişikliğe Bir Bakış", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 54, 2004, ss. 163-177, (**Karagülmez**).

Kaya, İbrahim/Acer, Yücel :"Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Irak Savaşı: İhlallere ve Olası Yargılamalara İlişkin Değerlendirmeler", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3-4, Yıl: 2003, ss. 115-135, (**Kaya/Acer**).

Kaya, Cemil :"Danıştay İçtihatlarında Hükümet Tasarrufu Teorisinden Devletin Hükümranlık/Egemenlik Hakkı Teorisine", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** Sayı: 7, 2016, ss. 637-663, (**Kaya,** Danıştay İçtihatları).

Kaya, İbrahim :**Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk,** Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, (**Kaya,** Terörle Mücadele).

Kedikli, Umut :"Terörizmle Mücadele Kapsamında Türkiye'nin Kuzey Irak Operasyonu ve Operasyonun Uluslararası Hukuki ve Siyasi Etkileri", **İstanbul Barosu Dergisi,** Cilt: 82, Sayı: 6, 2008, ss. 2939-2948, (**Kedikli,** Türkiye'nin Kuzey Irak Operasyonu).

Kedikli, Umut :**Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu,** Nobel Yayınları, Ankara, 2013, (**Kedikli,** Uluslararası Terörizm).

Kelsen, Hans :**The Law of the United Nations,** Editors: George W. Keeton and George Schwarzenberger, Stevens&Sons Limited, London, 1951, (**Kelsen**).

Keskin, Funda :"BM ve Kuvvet Kullanma", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, 8(1), ss. 149-174, (**Keskin**, BM ve Kuvvet Kullanma).

Keskin, Funda :"Irak Savaşı ve Uluslararası Hukuk", **Hukuk ve Adalet Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 1, 2004, ss. 12-28, (**Keskin**, Irak Savaşı).

Keskin, Funda :"Savaşa Varmayan Zorlamalar", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 730. (**Keskin**, Savaşa Varmayan Zorlamalar).

Keskin, Funda :**Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler,** Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, (**Keskin**, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma).

Koçer, Gökhan :"Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekatlarına Katkısı", **Uluslararası İlişkiler,** Cilt: 3, Sayı: 11, 2006, ss. 47-70, (**Koçer**).

Köylü, Murat :"Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekatı", **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi,** Cilt: 5, Sayı: 11, 2018, ss. 70-86, (**Köylü**).

Krajewski, Markus/Can, Osman :"ABD'nde Terör Saldırısı ve Afganistan'a Karşı Savaş-Uluslararası Hukuk Hangi Yanıtları Verir?", **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi,** Nisan 2003, Sayı:14, par. 1-77, (**Krajewski/Can**).

Kul, Muhammet Celal :**Uluslararası Hukukta Kuvvetler Statüsü Anlaşmaları,** On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, (**Kul**).

Kuran, Selami/Gür, Hande :"Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaada 'İsteksiz veya Aciz' Doktrini: Suriye ve DAEŞ Örneği", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 23, Sayı: 1, 2017, ss. 57-88, (**Kuran/Gür**).

Kurtdarcan, Bleda Rıza :"Küçük Kalibreli Askeri Mühimmatın Silahlı Çatışmalar Hukukuna Uygunluğu Meselesi", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2014/1, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), Cilt: I, 2015, ss. 365-390, (**Kurtdarcan**).

Kuşoğlu, Baran :"Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvetlerin Yurtdışına Gönderilmesine Dair Tezkereler", **Yasama Dergisi,** Sayı: 17, 2011, ss. 5-38, (**Kuşoğlu**).

Kut, Şule :"Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998, ss. 321-343, (**Kut**).

Kutlu, Aydoğan /Koç, Ferda :"Devlet Aklı Kavramında 'Devlet Adamı' Figürü", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 72, No: 2, 2017, ss. 333-354, (**Kutlu/Koç**).

Kuzu, Ender :"Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", **Milletlerarası Hukuk Bülteni,** sayı: 1-2, Yıl: 30, 2010, ss. 1-25, (**Kuzu**).

Kütükçü, M. Akif :"Uluslararası Hukukta BM Barışkoruma Kuvvetlerinin Değişen Rolü", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2003, ss. 137-152, (**Kütükçü**).

Marshall, Geoffrey :**Constitutional Theory,** Clarendon Press, Oxford, 1971, (**Marshall**).

Matsui, Shigenori :**The Constitution of Japan – A Contextual Analysis,** Hart Publishing, Oxford, 2011, (**Matsui**).

McDougal, Myres S. :"Peace and War: Factual Continuum with Multiple Legal Consequences", **American Journal of International Law,** Vol.: 49, Issue: 1, 1955, ss: 63-68, (**McDougal**).

Meray, Seha L. :**Devletler Hukukuna Giriş,** İkinci Cilt, Üçüncü Bası, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965, (**Meray**).

Mermutluoğlu, Ceren :"Silahlı Çatışmalar Halinde İbadet Yerlerinin Korunması", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2014/1, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), Cilt: I, 2015, ss. 443-460, (**Mermutluoğlu**).

Mızrak, Baransel :"Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi,** Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, ss. 107-127, (Mızrak).

Miller, Edward :"Self-Defence, International Law and the Six Day War", **Israil Law Review,** Vol.20, No:1, 1985, ss. 49-73, (**Miller**).

Mrazek, Josef :"Prohibition of The Use and Threat of Force: Self-Defence and Self-Help in International Law", **The Canadian Yearbook of International Law,** Vol.: 27, 1989, ss. 81-111, (**Mrazek**).

Murphy, John F. :**The United Nations and The Control of International Violence – A Legal and Political Analysis,** Manchester University Press, Manchester, 1983, (**Murphy**).

Mutlu, Erdem İlker :**Savaşın ve Barışın Hukuku Modern Dönemin Etik İkilemleri,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, (**Mutlu**).

Narter, Recep/Kaya, Semir Batur :**Olağanüstü Hal Rejimi: Alacakaranlıkta Yönetim,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, (**Narter/Kaya**).

O'Connell, Mary Ellen/Tams, Christian J./Tladi, Dire :**Self-Defence Against Non-State Actors,** Max Planck Trialogues on the Law of Peace and War, Vol.: 1, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, (**O'Connell/Tams/Tladi**).

Oder, Bertil Emrah :"Silahlı Kuvvet Gönderme ve Kullanma Bakımından Amerikan Anayasa Hukukunda Yasama-Yürütme İlişkileri ve Türkiye", in: **Ünal Tekinalp'e Armağan, Cilt: III,** Beta Yayınevi, İstanbul 2003, ss. 423-455, (**Oder,** Silahlı Kuvvet Gönderme).

Okimoto, Keiichiro :**The Distinction and Relationship Between Jus ad Bellum and Jus in Bello,** Har Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2011, (**Okimoto**).

Onar, Sıddık Sami :**İdare Hukukunun Umumi Esasları,** 1. Cilt, 3.Bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, (**Onar**).

Oppenheim, Lassa :**International Law A Treatise, Vol. I – Peace,** edited by Lauterpacht, Hersch, 8th Edition, Longmans, Cambridge, 1955, (**Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.I – Peace).

Oppenheim, Lassa :**International Law A Treatise, Vol. II – Disputes, War and Neutrality,** edited by Lauterpacht, Hersch, 7th Edition, Longmans, Cambridge, 1952, (**Oppenheim/Lauterpacht (ed.),** Vol.II – Disputes, War and Neutrality).

Orallı, Levent, Ersin :"Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **TESAM Akademi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, ss. 102-127, (**Orallı**).

Oran, Baskın :"1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Dönemin Bilançosu", in: **Türk Dış Politikası – I. Cilt (1919-1980),** (Der. Baskın Oran), 22.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 385-398, (**Oran,** 1939-1945).

Oran, Baskın :"2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Dönemin Bilançosu", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2017, ss. 13-248, (**Oran,** 2001-2012).

Öğür, Berkan/Baykal, Zana/Balcı, Ali :**Kuzey Irak – Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği,** Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, (**Öğür/Baykal/Balcı**).

Örnek, Serdar :"Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu", **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, ss. 107-134, (**Örnek**).

Örnek, Serdar/Ververi, Giasemi :**Yunanistan Perspektifinden Kıbrıs Sorunu,** Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016, (**Örnek/Ververi**).

Özalp, Mustafa :"Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 19, Sayı: 18, 2018, ss. 169-186, (**Özalp**, Fırat Kalkanı Operasyonu).

Özalp, Osman N. :"Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 72, Sayı: 1, 2014, ss. 349-362, (**Özalp**, Başarısız Devletler Sorunsalı).

Özbudun, Ergun :**1921 Anayasası,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, (**Özbudun**, 1921 Anayasası).

Özbudun, Ergun :**1924 Anayasası,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, (**Özbudun**, 1924 Anayasası).

Özbudun, Ergun :"İngiliz Hukukunda Hükümet Tasarrufları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 18, Sayı: 1, 1961, ss. 333-372, (**Özbudun**, Hükümet Tasarrufları).

Özbudun, Ergun :**Türk Anayasa Hukuku,** Yetkin Yayınevi, 17.Bs., Ankara, 2017, (**Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku).

Özçelik, Necdet :"Pençe Harekatı'nın Stratejisi, Kapsamı ve Hedefi", **Kriter Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 37, 2019, https://kriterdergi.com/siyaset/pence-harekatinin-stratejisi-kapsami-ve-hedefi , (**Özçelik**, Pençe Harekatı, erişim için bkz. https://kriterdergi.com/siyaset/pence-harekatinin-stratejisi-kapsami-ve-hedefi (Erişim tarihi: 15.01.2021).

Özçelik, Necdet/Acun, Can :**Zeytin Dalı Harekatı,** SETA, Ankara, 2018, (**Özçelik/Acun**).

Özdemir, Hikmet :**Rejim ve Asker,** 2.Bs., İz yayınları, İstanbul, 1993, (**Özdemir**).

Özer, Atilla/Doğru, Ceren :**Türk Cumhuriyetlerinin Anayasaları,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2018, **(Özer/Doğru**).

Özkan, Ayşe :"Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu", **Avrasya Dosyası**, Cilt:1, No: 2, 2002, ss, 238-257, (**Özkan**).

Öztürk, Kazım :**Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, (**Öztürk,** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 2).

Öztürk, Osman Metin :**Ordu ve Politika,** Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, (**Öztürk**, Ordu ve Politika).

Pamuk, İsmail :"Angajman Kuralları: Tanımı, Kapsamı ve Uygulanmasına İlişkin Bir İnceleme", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Hukuk Bülteni,** 32/2, 2012, ss. 105-145, (**Pamuk**).

Pamukçu, Konuralp :"Su Sorunu ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul 1998, ss. 179-193, (**Pamukçu**).

Pazarcı, Hüseyin :**Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, (**Pazarcı,** Türk Dış Politikası).

Pazarcı, Hüseyin :"Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etkeni", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul 1998, ss. 693-701, (**Pazarcı,** Uluslararası Hukuk Etkeni).

Pazarcı, Hüseyin :**Uluslararası Hukuk,** 10.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, (**Pazarcı**, Uluslararası Hukuk).

Pazarcı, Hüseyin :**Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap,** 12.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, (**Pazarcı,** Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap).

Pazarcı, Hüseyin :**Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap,** 2.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, (**Pazarcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap).

Pekyardımcı, Elif Burcu :**"İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, (**Pekyardımcı**).

Peters, Anne :"The Turkish Operation in Afrin (Syria) and the Silence of the Lambs", **EJIL, Talk!,** January 30, 2018, https://www.ejiltalk.org/the-turkish-operation-in-afrin-syria-and-the-silence-of-the-lambs/ (Erişim Tarihi: 19.06.2021), (**Peters,** "The Turkish Operation in Afrin (Syria) and the Silence of the Lambs", https://www.ejiltalk.org/the-turkish-operation-in-afrin-syria-and-the-silence-of-the-lambs/ (Erişim Tarihi: 19.06.2021).

Pirim, Ceren Zeynep :"Devletlere Atfedilemeyen Silahlı Saldırılara Karşı Meşru Müdafaa: Uluslararası Hukukta Sınır Ötesi Operasyonun Hukuki Zemini", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 11, Sayı: 40, 2019, ss. 245-303, (**Pirim**).

Polat, Doğan Şafak :"Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Cilt: 16, Sayı: 33, 2020, ss. 53-96, (**Polat**).

Poyraz, Yasin/İpek, Aydın :"Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanımı", **Mevlana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, ss. 199-229, (**Poyraz/İpek**).

Ramonet, Ignacio :"The World's New Look", **Le Monde Diplomatique,** 2001, https://mondediplo.com/2001/12/01newlook , E.T.: 16.12.2020.

Reçber, Kamuran :"Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyi'nde Sınır Ötesi Operasyon ve Sıcak Takip Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 3, Sayı: 9, ss. 16-27, (**Reçber,** Sınır Ötesi Operasyon).

Reçber, Sercan :"Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 4, No: 13, 2007, ss. 59-82, (**Reçber,** Irak'a Yönelik Askeri Müdahale).

Reçber, Sercan :**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, (**Reçber,** İnsancıl Müdahale).

Rousseau, Jean Jacques :**Toplum Sözleşmesi,** çev. Vedat Günyol, 17.Bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Rumpf, Christian :**Türk Anayasa Hukukuna Giriş,** çev. Burak Oder, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, (**Rumpf**).

Ruys, Tom :"Qua Vadis Jus Ad Bellum? A Legal Analysis of Turkey's Military Operations Against the PKK in Northern Iraq", **Melbourne Journal of International Law,** 9, 2008, ss. 334-364, (**Ruys**).

Samancı, Uğur :"Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, ss. 123-194, (**Samancı**).

Saraçlı, Murat :"Uluslararası Hukukta Terörizm", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 1-2, 2007, ss. 1049-1078, (**Saraçlı**).

Sarıca, Ragıp :"Türk Devlet Şurası İçtihatlarına Göre Hükümet Tasarrufları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 8, Sayı: 3-4, 1942, ss. 457-472, (**Sarıca**).

Sarvarian, Arman :"The Lawfulness and a Use of Force upon Nuclear Facilities in Self-Defence", **Journal on the Use of Force and International Law,** Vol.: 1, No: 2, 2014, ss. 247-272, (**Sarvarian**).

Schachter, Oscar :Self-Defense and the Rule of Law", **The American Journal of International Law,** Vol. 83, No. 2 (Apr., 1989), ss. 259-277.

Schmitt, Carl :**Kanunilik ve Meşruiyet,** çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016, (**Schmitt,** Kanunilik ve Meşruiyet).

Schmitt, Carl :**Parlamenter Demokrasinin Krizi,** çev. A. Emre Zeybekoğlu, 4.Bs., Dost Kitabevi, Ankara, 2017, (**Schmitt,** Parlamenter Demokrasinin Krizi).

Schmitt, Carl :**Siyasal Kavramı,** çev. Ece Göztepe, 4.Bs., Metis Yayınları, Ankara 2018, (**Schmitt,** Siyasal Kavramı).

Schmitt, Carl :**Siyasi İlahiyat – Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm,** çev. A. Emre Zeybekoğlu, 6.Bs., Dost Kitabevi, Ankara, 2020, (**Schmitt,** Siyasi İlahiyat).

Shaw, Malcolm Nathan :**International Law,** 6th Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, (**Shaw**).

Simma, Bruno :"NATO, the UN and the use of Force: Legal Aspects", **European Journal of International Law,** Vol.: 10, Issue: 1, 1999, ss. 1–22, (**Simma**).

Soysal, Mümtaz :**Anayasa'nın Püf Noktası,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, (**Soysal**, Anayasa'nın Püf Noktası).

Soysal, Mümtaz :**Dış Politika ve Parlamento,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, (**Soysal**, Dış Politika).

Soysal, Mümtaz :**100 Soruda Anayasanın Anlamı,** 11.Bs., Gerçek Yayınevi, Ankara, 1997, (**Soysal**, Anayasanın Anlamı).

Steenberghe, Raphael Van :"Self-Defence in Response to Attacks by Non-state Actors in the Light of Recent State Practice: A Step Forward?", **Leiden Journal of International Law,** Vol.: 23, Issue: 1, 2010, ss. 183-208, (**Steenberghe**).

Sur, Melda :**Uluslararası Hukukun Esasları,** 10.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2016, (**Sur**).

Szabo, Kinga Tibori :"The 'Unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defence", in: **Fundamental Rights in International and European Law – Public and Private Law Perspectives**, (Ed. Christophe Paulussen, Tamara Takacs, Vesna Lazic, Ben Van Rompuy), T.M.C. Asser Press, The Hague, 2015, ss. 73-97, (**Szabo**).

Taft, William Howard :"Self-Defence and the Oil Platforms Decision", **Yale Journal of International Law,** Vol.: 29 Issue: 2, 2004, ss. 295-306.

Talmon, Stefan :"Difficulties in Assessing the Illegality of the Turkish Intervention in Syria", **German Practice in International Law,** 26, 2018, https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/ (Erişim tarihi: 19.06.2021), (**Talmon,** "Difficulties in Assessing the Illegality of the Turkish Intervention in Syria", https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/ (Erişim tarihi: 19.06.2021).

Tanör, Bülent :**İki Anayasa 1961-1982,** 6.Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, (**Tanör**, İki Anayasa).

Tanör, Bülent :**Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** 19.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, (**Tanör**, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri).

Tanör, Bülent :**Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri,** TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997, (**Tanör**, Demokratikleşme Perspektifleri).

Tanör, Bülent :"Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi", in: **Türk Dış Politikasının Analizi,** (Der. Faruk Sönmezoğlu), 2.Bs., Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 493-510, (**Tanör**, Türkiye'de Dış İlişkiler).

Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi :**Türk Anayasa Hukuku**, 17.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2018, (**Tanör/Yüzbaşıoğlu**).

Tarhanlı, Turgut :"Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye", in: **Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan,** İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, ss. 259-276, (**Tarhanlı**, Çöl Fırtınası Harekatı).

Tarhanlı, Turgut :"Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Cilt: 20, 2003, ss. 1-24, (**Tarhanlı**, Kuvvet Kullanma).

Taşdemir, Fatma :"İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 11, Sayı: 42, 2015, ss. 41-67, (**Taşdemir**, IŞİD Örneği).

Taşdemir, Fatma :"İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye'nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 16, Sayı: 1, Yıl: 2012, ss. 107-151, (**Taşdemir**, İnsan Hakları Hukuku).

Taşdemir, Fatma :**Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi,** Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara,

2006, (**Taşdemir**, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi).

Taşdemir, Fatma/Özer, Adem :"Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2017, ss. 53-70, (**Taşdemir/Özer**).

Telli, Azime :"İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 1, 2012, ss. 206-220, (**Telli**).

Terzioğlu, Süleyman Sırrı :"Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekatının Meşruluğu Sorunu", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Sayı: 134, 2018, ss. 567-638, (**Terzioğlu**).

Tezcan, Ercüment/Taşdemir, Fatma :**Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi,** Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara, 2013, (**Tezcan/Taşdemir**).

Teziç, Erdoğan :**Anayasa Hukuku,** 21.Bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2017, (**Teziç**).

Toluner, Sevin :**Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk,** Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, (**Toluner**, Kıbrıs Uyuşmazlığı).

Toluner, Sevin :"Gündemdeki Irak' Söyleşisi'ne Katkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 501-511, (**Toluner**, Gündemdeki Irak).

Toluner, Sevin :"Irak Savaşı ve İnsancıl Hukuk Söyleşisi'ne Katkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 565-574, (**Toluner**, Irak Savaşı).

Toluner, Sevin :**Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973, (**Toluner**, Milletlerarası Hukuk).

Toluner, Sevim :"Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı", in: **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları,** 2.Bs., Beta Yayınevi, İstanbul 2004, ss. 437-478, (**Toluner**, Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler).

Topal, Ahmet Hamdi :"İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,** Yıl: 32, Sayı: 1, 2012, ss. 103-154, (**Topal**, İsrail'in Gazze Ablukası).

Topal, Ahmet Hamdi :"Uluslararası Adalet Divanı'nın Petrol Platformları Davası Kararı ve Kararın Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Uluslararası Hukuka Yönelik Muhtemel Etkileri", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Sayı:6, Ocak 2006, ss. 15-30, (**Topal**, Uluslararası Adalet Divanı).

Topal, Ahmet Hamdi :"Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl: 5, Sayı: 19, Ekim 2014, ss. 101-126, (**Topal**, Barış İçin Birlik Kararı).

Topal, Ahmet Hamdi, :"Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu", **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi,** Sayı: 32, Ekim 2004, (**Topal**, Terörizmin Tanımlanması Sorunu).

Topal, Ahmet Hamdi :**Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı,** Beta Yayınları, İstanbul, 2005, (**Topal**, Uluslararası Terörizm).

Tosun, Fatih :"Uluslararası Hukukta 'Kuvvet Kullanma ve Karışma' Kavramlarının Değişen Anlamı", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Sayı: 9, 2009, ss. 89-118, (**Tosun**).

Tsagourias, Nicholas :"Self-Defence Against Non-State Actors: The Interaction between Self-Defence as a Primary Rule and Self-Defence as a Secondary Rule", **Leiden Journal of International Law,** 20, 2016, ss. 801-825, (**Tsagourias**).

Tunaya, Tarık Zafer :"Osmanlı Parlamentosu'nda 'Harb-ı Umumi' Tartışmaları", in: **Bahri Savcı'ya Armağan,** Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, (**Tunaya,** Harb-ı Umumi Tartışmaları).

Tütüncü, Ayşe Nur :**İnsancıl Hukuka Giriş,** 2.Bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2012, (**Tütüncü**).

Uluşahin, Nur :"Savaş Hali ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi ve Anayasa Mahkemesi'nin 24.9.1990 Tarihli Kararı", in: **Turgut Kalpsüz'e Armağan,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 1039-1065, (**Uluşahin**).

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu :**Kuzey Irak Operasyonu Raporu,** Ankara, 2007, erişim için bkz. https://docplayer.biz.tr/7519847-U-s-a-k-kuzey-irak-operasyonu-raporu.html (Erişim tarihi: 19.06.2021), (**USAK**).

Ulutaş, Ufuk/Duran, Burhanettin, "Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı", **Türk Dış Politikası Yıllığı,** 2016, ss. 12-30, (**Ulutaş/Duran**).

Uygun, Oktay :"Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Cilt: 19, Sayı: 1, ss. 11-45, (**Uygun**, Küreselleşme).

Uzgel, İlhan :"1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 243-325, (**Uzgel**, ABD ve NATO'yla İlişkiler).

Uzgel, İlhan :"1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Balkanlarla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – II. Cilt (1980-2001),** (Der. Baskın Oran), 16.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 481-523, (**Uzgel**, Balkanlarla İlişkiler).

Uzgel, İlhan :"2001-2012: ABD ve NATO'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 249-336, (**Uzgel**, 2001-2012).

Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal :**Türk Hukuk Tarihi,** 13.Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, (**Üçok/Mumcu/Bozkurt**).

Ünal, Şeref :**Uluslararası Hukuk,** Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, (**Ünal**).

Üskül, Zafer :**Siyaset ve Asker,** Afa Yayınları, İstanbul, 1989, (**Üskül**).

Üstünel, Oğuz :"Güncel Harekatlarda Silahlı Çatışma Hukukunun Uygulanmasına İlişkin Kavramsal Sorunlar", **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 9, Sayı: 18, 2019, ss. 279-314, (**Üstünel**).

Williams, Gareth D. :"Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test", **The University of New South Wales Law Journal,** Vol.: 36, Issue: 2, 2013, ss. 619-641, (**Williams**).

Yapıcı, Utku :"Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Cilt: 2, No: 7, 2006, ss. 21-40, (**Yapıcı**).

Yayla, Yıldızhan :**İdare Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009, (**Yayla**).

Yeşil, Feyzullah :"İnsancıl Hukuk Açısından Suriye İç Savaşı", **Yasama Dergisi,** Sayı: 24, Parlamento Hukuku Özel Sayısı, Yıl: 2013, ss. 103-114, (**Yeşil**).

Yeşiltaş, Murat/Seren, Merve/Özçelik, Necdet :**Fırat Kalkanı Harekatı,** SETA, Ankara, 2017, (**Yeşiltaş/Seren/Özçelik**).

Yeşilyurt, Nuri :"2001-2012: Ortadoğu'yla İlişkiler", in: **Türk Dış Politikası – III. Cilt (2001-2012),** (Der. Baskın Oran), 3.Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 401-437, (**Yeşilyurt**).

Yılmaz, Halit :"Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 54, Sayı: 4, ss. 375-430, (**Yılmaz**).

BM Kararları

3 Kasım 1950 tarihli, 377/A sayılı, *"Uniting for Peace"* isimli BM Genel Kurulu kararı, https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf (Erişim tarihi: 08.05.2020).

14 Aralık 1960 tarihli, 1514 sayılı, *"Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples"* isimli BM Genel Kurulu kararı, https://undocs.org/A/Res/1514(XV) (Erişim tarihi: 19.02.2020).

21 Aralık 1965 tarihli, 2131 sayılı, *"Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty"* isimli BM Genel Kurulu kararı, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2020).

30 Kasım 1966 tarihli, 2160 sayılı, *"Strict Observence of the Prohibition of the Threat or Use of Force in International Relations and the Right of the Peoples Self-determination"* isimli BM Genel Kurulu kararı, https://undocs.org/en/A/RES/2160(XXI) (Erişim tarihi: 19.02.2020).

19 Aralık 1968 tarihli, 2444 sayılı, *"Respect for human rights in armed conflicts"* isimli Genel Kurul kararı, https://undocs.org/en/A/RES/2444(XXIII) (Erişim tarihi: 24.02.2021).

24 Ekim 1974 tarihli, 2625 sayılı, *"Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations"* isimli Genel Kurul bildirisi, https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB (Erişim tarihi: 10.02.2020).

14 Aralık 1974 tarihli, 3314 sayılı, *"Definition of Aggression"* isimli Genel Kurul kararı, https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX) (Erişim tarihi: 21.04.2020).

14 Kasım 1979 tarihli, 34/22 sayılı BM Genel Kurul kararı, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/22 (Erişim tarihi: 20.02.2020)

14 Ocak 1980 tarihli, 6/2 sayılı BM Genel Kurul kararı, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/ES-6/2 (Erişim tarihi: 20.02.2020).

2 Kasım 1983 tarihli, 38/7 sayılı BM Genel Kurul kararı, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/38/7 (Erişim tarihi: 20.02.2020).

Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay Kararları

Anayasa Mahkemesi E: 1963/311, K: 1965/12 sayılı, 04.03.1965 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1965/12?KararNo=1965%2F12 (Erişim tarihi: 05.09.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1963/67, K: 1966/19 sayılı, 14.04.1966 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1966/19?KararNo=1966%2F19 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1967/39, K: 1968/41 sayılı, 10 Ekim 1968 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1968/41?KararNo=1968%2F41 (Erişim tarihi: 16.10.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1970/52, K: 1971/46 sayılı, 27.04.1971 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1971/46?KararNo=1971%2F46 (Erişim tarihi: 18.10.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1971/41, K: 1971/67 sayılı, 19.08.1971 tarihli kararı, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14073.pdf (Erişim tarihi: 18.10.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1990/31, K: 1990/24 sayılı, 24.09.1990 tarihli kararı, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_26.pdf (Erişim tarihi: 06.04.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1996/21, K: 1996/15 sayılı, 14.05.1996 tarihli kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1996/15?KararNo=1996%2F15 (Erişim tarihi: 06.12.2020).

Anayasa Mahkemesi E: 1996/55, K: 1997/33 sayılı, 27.02.1997 tarihli kararı, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/aymkd37cilt1.pdf (Erişim tarihi: 30.09.2019).

Anayasa Mahkemesi E: 2001/424, K: 2001/354 sayılı, 22.11. 2001 tarihli kararı, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/f128b946-2908-4af3-8493-e2d75eb4dc82?excludeGerekce=False&wordsOnly=False (Erişim tarihi: 02.04.2020).

AİHM kararları; Korbely/Macaristan, Başvuru No: 9174/02, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%229174/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-88429%22]} ; Kononov/Letonya, Başvuru No: 36376/04, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2236376/04%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-98669%22]} ; Neulinger-Shuruk/İsviçre, Başvuru No: 41615/07, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2241615/07%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-99817%22]} ; Mustafa Aldemir/Türkiye, Başvuru No: 53087/07, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%2253087/07\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122409%22]} ; Maktouf-Damjanovic/Bosna Hersek, Başvuru No: 2312/08 - 34179/08, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%222312/08%22,%2234179/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122716%22]} ; Vasiliauskas/Litvanya, Başvuru No: 35343/05, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2235343/05%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-158290%22]} (Erişim tarihi: 24.08.2020).

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E: 2004/2299, K: 2007/850 sayılı, 03.05.2007 tarihli kararı, http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm (Erişim tarihi: 25.9.2020).

Danıştay 10. Dairesi, E: 1990/4944, K: 1992/3569 sayılı, 13.10.1992 tarihli kararı, https://cdn.bartin.edu.tr/personel/ecf292227efb77dbdc4ccb91b19d8031/danistay-dergisi-87.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2020).

Danıştay 10. Dairesi, E: 2001/598 K: 2004/5219 sayılı, 28.05.2004 tarihli kararı, https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=17866500&aranan Kelime=null (Erişim tarihi: 07.11.2020).

Yargıtay 16. Ceza Dairesi, E: 2015/3515, K: 2015/2323 sayılı, 15.07.2015 tarihli kararı, https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/ (Erişim tarihi: 24.12.2020).

Uluslararası Adalet Divanı Kararları

8 Nisan 1949 tarihli, *"Korfu Kanalı Davası"* isimli karar, https://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 09.03.2020).

20 Temmuz 1962 tarihli, *"Certain Expenses of the United Nations"* isimli Danışma Görüşü, https://www.icj-cij.org/files/case-related/49/049-19620720-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 11.06.2020).

21 Temmuz 1971 tarihli, *"Namibya'da (Güney Batı Afrika) Güney Afrika'nın Daimi Mevcudiyetinin Devletler İçin Hukuki Sonuçları Danışma Görüşü"* isimli karar, https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 19.02.2020).

16 Ekim 1975 tarihli, *"Batı Sahara"* isimli Danışma Görüşü, https://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2020).

27 Temmuz 1986 tarihli, *"Nikaragua'da Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetler"* isimli karar, https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 26.02.2020).

8 Temmuz 1996 tarihli, "*Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Meşruiyeti*" isimli Danışma Görüşü, https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2020).

25 Eylül 1997 tarihli, "*Gabcikovo-Nagymaros Project"* isimli karar, https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2020).

22 Temmuz 2010 tarihli, *"Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Advisory Opinion)"* isimli Danışma Görüşü, https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf (Erişim tarihi: 04.12.2020).

Uluslararası Belgeler

16 Nisan 1856 tarihli, "*Declaration Respecting Maritime Law"* isimli Bildiri, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=473FCB0F41DCC63BC12563CD0051492D (Erişim tarihi: 20.06.2020).

24 Nisan 1863 tarihli, *"Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field"* isimli belge, https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

22 Ağustos 1864 tarihli, *"Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=477CEA122D7B7B3DC12563CD002D6603&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

11 Aralık 1868 tarihli, *"Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight"* isimli Bildiri, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C (Erişim tarihi: 20.06.2020.

27 Ağustos 1874 tarihli, *"Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War"* isimli Bildiri, https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/135 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

29 Temmuz 1899 tarihli, "*Pacific Settlement of International Disputes"* isimli Sözleşme, https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0230.pdf, (Erişim tarihi: 20.06.2020).

29 Temmuz 1899 tarihli, *Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CD0F6C83F96FB459C12563CD002D66A1&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

29 Temmuz 1899 tarihli, *"Convention (III) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention of 22 August 1864"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2B134D111958C73AC12563CD002D66C8&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

29 Temmuz 1899 tarihli üç Bildiri orijinal isimleri ve erişim linkleri sırasıyla; *"Declaration (IV,1), to Prohibit, for the Term of Five Years, the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons, and Other Methods of Similar Nature",* https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7EFA56971B2B2BCCC12563CD002D66E1&action=openDocument ; *"Declaration (IV,2) concerning Asphyxiating Gases",* https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=B0625F804A9B2A64C12563CD002D66FF&action=openDocument ; *"Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets",* https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D528A73B322398B5C12563CD002D6716&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes"* isimli Sözleşme, https://cil.nus.edu.sg/databasecil/1907-convention-for-the-pacific-settlement-of-international-disputes/ (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention Respecting the Limitation of the Employment of Force for the Recovery of Contract Debts"* isimli Sözleşme,

https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0607.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (III) relative to the Opening of Hostilities"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/190?OpenDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195 (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=71929FBD2655E558C12563CD002D67AE&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (VI) relating to the Status of Enemy Merchant Ships at the Outbreak of Hostilities"*isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=250D6DDD0DACDCD7C12563CD002D67CD&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (VII) relating to the Conversion of Merchant Ships into War-Ships"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1736C77515CB8A9AC12563CD002D67E2&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (VIII) relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7D389CA23C22337BC12563CD002D67FF&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (IX) concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=F13F9FFC628FC33BC12563CD002D6819&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (X) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=E5397A0FB560D0A9C12563CD002D6832&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (XI) relative to certain Restrictions with regard to the Exercise of the Right of Capture in Naval War"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=97E57C2489CF158CC12563CD002D6848&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (XII) relative to the Creation of an International Prize Court"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=FEFF373CB0480A04C12563CD002D685E&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

18 Ekim 1907 tarihli, *"Convention (XIII) concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=06A47A50FE7412AFC12563CD002D6877&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

1 Mart 1921 tarihli, Türkiye-Afganistan Muahedenamesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100140.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

17 Haziran 1925 tarihli, *"Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare"* isimli Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=921B4414B13E58B8C12563CD002D693B&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

5 Haziran 1926 tarihli, Türkiye, İngiltere ve Irak hükümetleri beyninde Ankara'da münakit hudut ve münasebatı hasenei hemcivari muahedenamesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kan

untbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400911.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2020).

26 Haziran 1945 tarihli, Birleşmiş Milletler Antlaşması, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (Erişim tarihi: 12.05.2020).

26 Haziran 1945 tarihli, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf (Erişim tarihi: 12.05.2020).

29 Mart 1946 tarihli, Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve iyi Komşuluk Anlaşması ile bu Anlaşmaya ek Protokol ve Sözleşmeleri, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2020).

9 Aralık 1948 tarihli, *"Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1507EE9200C58C5EC12563F6005FB3E5&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

10 Aralık 1948 tarihli *"Universal Declaration of Human Rights"* isimli Bildirge, https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/ (Erişim tarihi: 19.08.2020).

4 Nisan 1949 tarihli *"The North Atlantic Treaty"* isimli Antlaşma, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 05.09.2020).

12 Ağustos 1949 tarihli, *"Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=4825657B0C7E6BF0C12563CD002D6B0B&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

12 Ağustos 1949 tarihli, *"Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2F5AA9

B07AB61934C12563CD002D6B25&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

12 Ağustos 1949 tarihli, *"Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=77CB9983BE01D004C12563CD002D6B3E&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

12 Ağustos 1949 tarihli, *"Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

19 Haziran 1951 tarihli, Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606375.pdf ; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa'daki Müttefik Yüksek Kumandanı arasında, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhına tâbi bulunan müttefik karargâhlarının Türkiye ülkesinde tesisine ve faaliyetlerine tatbik olunacak hususi şeraite mütedair Anlaşma, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc039/kanuntbmmc039/kanuntbmmc03906860.pdf ; 29 Mart 1980 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının II ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda işbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma ile Bununla İlgili Tamamlayıcı Anlaşmalar ve Uygulama Anlaşmaları, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17238.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

14 Mayıs 1954 tarihli, *"Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict"* isimli Sözleşme, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954_Convention_EN_2020.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2020).

I. Protokol:14 Mayıs 1954 tarihli, *"Protocol for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict"* isimli Protokol, https://ihl-

databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=79B801B4D23AEA95C12563CD002D6BE3&action=openDocument ; II, Protokol: 26 Mart 1999 tarihli, *"Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict The Hague"* isimli Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=F0628265ED4F2118412567BB003E0B0C&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

11 Şubat 1959 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması, Londra'da imzalanan 19 Şubat 1959 tarihli Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümün Temelini Açıklayıcı Muhtıra ile 1960'te imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, http://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa (Erişim tarihi: 31.05.2020).

14 Eylül 1963 tarihli, Uçaklarda İşlenen suçlar ve diğer bazı eylemlere ilişkin Tokyo Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801889.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

16 Aralık 1970 tarihli, Uçakların kanun dışı yollarla ele geçirilmesinin önlenmesine dair Lâ Haye Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601634.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

23 Eylül 1971 tarihli, Sivil Havacılık Güvenliğine karşı kanun dışı eylemlerin önlenmesine ilişkin Montreal Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801888.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

10 Nisan 1972 tarihli, *"Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=BACF97

285A9CB2A2C12563CD002D6C88&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

14 Aralık 1973 tarihli, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen, Diplomasi Ajanları da Dahil Olmak Üzere Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402374.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

1 Ağustos 1975 tarihli, Helsinki Nihai Senedi, https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2020).

10 Aralık 1976 tarihli, *"Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=2AC88FF62DB2CDD6C12563CD002D6EC1&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

8 Haziran 1977 tarihli, *"Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)"* isimli Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

8 Haziran 1977 tarihli, *"Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)"* Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AA0C5BCBAB5C4A85C12563CD002D6D09&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

17 Aralık 1979 tarihli, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen, Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103442.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

3 Mart 1980 tarihli, Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803070.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

10 Ekim 1980 tarihli, *"Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=7A690F9945FF9ABFC12563CD002D6D8E&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

Sözleşme'ye ek Protokol'lerin isimleri, tarihleri ve erişim linkleri sırasıyla: *"Protocol on Non-Detectable Fragments (Protocol I)",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CFCC9F92E14E1945C12563CD002D6DA9&action=openDocument ; *"Protocol (II) on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=6258BAB1CD31AD0EC12563CD002D6DC9&action=openDocument ; *"Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III)",* 10 Ekim 1980, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=1E37E38A51A1941DC12563CD002D6DEA&action=openDocument ; *"Protocol on Blinding Laser Weapons (Protocol IV to the 1980 Convention)"* 13 Ekim 1995, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=70D9427BB965B7CEC12563FB0061CFB2&action=openDocument ; *"Protocol on Explosive Remnants of War (Protocol V to the 1980 CCW Convention)",* 28 Kasım 2003, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=22EFA0C23F4AAC69C1256E280052A81F&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

24 Şubat 1988 tarihli, Sivil Havacılık Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin önlenmesine İlişkin Sözleşme'ye munzam Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet

Veren Havaalanlarında Kanun Dışı Şiddet Olaylarının Önlenmesine İlişkin Protokol, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20168.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

10 Mart 1988 tarihli, Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/kanuntbmmc074/kanuntbmmc07403662.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

10 Mart 1988 tarihli, Kıta Sahanlığında Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc074/kanuntbmmc074/kanuntbmmc07403662.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

1 Mart 1991 tarihli, Plastik Patlayıcıların Teşhisi Amacıyla İşaretlenmesi Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703978.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

13 Ocak 1993 tarihli, *"Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=9D3CCA7B40638EF5C12563F6005F63C5&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

12 Temmuz 1994 tarihli, Denizdeki Silahlı Çatışmalara Uygulanabilir Uluslararası Hukuka İlişkin San Remo El Kitabı, https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/560 (Erişim tarihi: 17.03.2020).

11 Mayıs 1995 tarihli, *"Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons"* isimli Sözleşme, https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text (Erişim tarihi: 12.07.2020).

27 Ocak 1977 tarihli, Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402327.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

18 Eylül 1997 tarihli, *"Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=B587BB399470269441256585003BA277&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

15 Aralık 1997 tarihli, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604740.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

12 Ocak 1998 tarihli Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-9.pdf (Erişim tarihi: 23.9.2019).

17 Temmuz 1998 tarihli, *"Rome Statue of the International Criminal Court"* isimli Statü, https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf (Erişim tarihi: 12.07.2020).

9 Aralık 1999 tarihli, BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604738.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2020).

25 Mayıs 2000 tarihli, *"Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict"* isimli Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=24CAD49E85523D5941256937002F7220&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

16 Ocak 2003 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Geçiş Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması, R.G. Tarih: 21.07.2003, Sayı: 27175, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#1 (Erişim tarihi: 28.11.2020).

16 Ocak 2003 tarihli Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına Dair 1 Numaralı Değişiklik Protokolü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100430-1.htm (Erişim tarihi: 28.11.2020).

8 Aralık 2005 tarihli, *"Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III)"* isimli Protokol, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=8BC1504B556D2F80C125710F002F4B28&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

7 Ağustos 2007 tarihli, Irak Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Mutabakat Muhtırası, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Mutabakat_Muhtirasi_Irak.pdf (Erişim tarihi: 25.12.2020).

30 Mayıs 2008 tarihli, *"Convention on Cluster Munitions"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=00E3441C08D5B5B9C12574C6002EE0D3&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

Kasım 2009'da yayınlanan, "*Sanremo Handbook on Rules of Engagement"* isimli belge, http://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-HANDBOOK-ENGLISH.pdf (Erişim tarihi: 24.03.2020).

16 Ağustos 2010 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30-1.pdf (Erişim tarihi: 29.12.2020).

2 Nisan 2013 tarihli, *"Arms Trade Treaty"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=EF248C87D08DD8C0C1257C7D0033DA1D&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

19 Mart 2015 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İş Birliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150608-1-1.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

3 Haziran 2016 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Qızıl Şerq Herbi Şeherciği'nde Bulunan Bina ve Tesislerin, Hacı Zeynalabdin Kasabasındaki Havaalanı'nda Bulunan Bir Adet Terminal Binasının, Türk Silahlı Kuvvetleri Personeli Kullanımına Tahsis Edilmesi Hakkında Protokol, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161006M2-1.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

7 Temmuz 2017 tarihli, *"Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons"* isimli Sözleşme, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=432A1729D8F44DA9C125825D0046F9E9&action=openDocument (Erişim tarihi: 20.06.2020).

27 Kasım 2019 tarihli, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Güvenlik ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırası, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191226-3.pdf (Erişim tarihi: 28.11.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Cem Ümit BEYOĞLU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Selim Nevzat Şahin Anadolu Lisesi
Önlisans Diploması	Dokuz Eylül Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
Tez Konusu	Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru Müdafaa Hakkı
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Programı
Tez Konusu	Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvet Kullanma ve Savaş İlan Etme Yetkisi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLER

MAKALELER

Beyoğlu C. Ü./ Çokkaş Y. "Türk Hukukunda Kamu Tüzel Kişilerinin Bireysel Başvuru Hakkı Sorunu", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt.10, sa.2, ss.409-437, 2020.

Beyoğlu C. Ü./ Kantarcı N. "Anayasayı İhlal Suçu", *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* (Prof. Dr. İbrahim Dülger Anısına Armağan), cilt.8, sa.16, ss.681-720, 2020.

Beyoğlu C. Ü., "AİHM İçtihatları Işığında Tercümandan Yararlanma Hakkı" *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,* sa.35, ss.279-318, 2018.

Beyoğlu C. Ü., "AİHM Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* sa.135, ss.77-118, 2018

KİTAP ve KİTAP BÖLÜMLERİ

Beyoğlu C. Ü., *Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru Müdafaa Hakkı,* Seçkin Yayıncılık, Antalya, 2018.

Kaplan M. , Beyoğlu C. Ü., "Türk Sermaye Piyasası Hukukunda Piyasa Dolandırıcılığı Suçu", in: Dr. Dr. h.c. Silvia Tellenbach'a Armağan, Yenisey F., Özgenç İ., Nuhoğlu A.,Sözüer A., Turhan F., Editör, Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss.249-314, 2018.

İŞ DENEYİMİ

Stajlar	**2013-2014** Hatay Barosu Avukatlık Stajı
Projeler	*Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Bireysel Meşru Müdafaa Hakkı*, Yükseköğretim Kurumları tarafından destekli bilimsel

	araştırma projesi, Araştırmacı: BEYOĞLU CEM ÜMİT, Araştırmacı: KONYALI GÖKÇE, Yürütücü: BAYRAM MEHMET HANİFİ, 15/05/2016 - 15/08/2016 (ULUSAL)
Çalıştığı Kurumlar	**Şubat 2014 - Devam Ediyor** Araştırma Görevlisi Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi